

ISSN 2181-1709 (P)
ISSN 2181-1717 (E)

2024/№5

**ТА'ЛИМ ВА
INNOVATION
TADQIQOTLAR**

**ОБРАЗОВАНИЕ И
ИННОВАЦИОННЫЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ**

**EDUCATION AND
INNOVATIVE
RESEARCH**

TA'LIM VA INNOVATSION TADQIQOTLAR
ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИОННЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
EDUCATION AND INNOVATIVE RESEARCH

№5/2024
MAY (III)

Muassis:

Buxoro davlat universiteti
 Fan va ta'lim MChJ

Bosh muharrir: Ma'murov
 Bahodir Baxshulloyevich, Buxoro
 davlat pedagogika instituti rektori

Jamoatchilik kengashi raisi:
 Xamidov Obidjon Xafizovich,
 Buxoro davlat universiteti rektori

Mas'ul kotib: Akramova
 Gulbahor Renatovna

Texnik muxarrir: Davronov
 Ismoil Ergashevich

Tahririyat manzili:
 Buxoro shahar,
 Q.Murtazoyev ko'chasi, 16-uy

E-mail:
 eirjurnal2020@gmail.com

Jurnalning elektron sayti:
 www.interscience.uz

Jurnal OAK Rayosatining 2021
 yil 30 sentyabrdagi 306/6-son
 Qarori bilan **PEDAGOGIKA,**
PSIXOLOGIYA,
FILOLOGIYA, TARIX
FANLARI bo'yicha falsafa
 doktori (PhD) va fan doktori
 (DSc) ilmiy darajasiga
 talabgorlarning dissertatsiya
 ishlari yuzasidan asosiy
 ilmiy natijalarini chop etish
 tavsiya etilgan ilmiy nashrlar
 ruyxatiga kiritilgan

Bosishga ruxsat etildi:

10.06.2024 y.

Qog'oz bichimi 60x84 1/8.
 b/t.12,5.

Buyurtma raqami №0324
 «FAN VA TA'LIM» nashriyotida
 chop etildi. Buxoro shahar
<https://interscience.uz/> saytida
 joylashtirildi

Jurnal 28.07.2021 yilda 9305

raqami bilan O'zbekiston
 Ommaviy axborot vositalari davlat
 ro'yxatidan o'tgan

Jurnal 2020 yilda tashkil topdi va
 2 oyda 1 marta chop etildi.
 2021 yil noyabr oyidan boshlab
 har oyda 1 marta o'zbek, rus va
 ingliz tillarida chop etiladi

«Ta'lim va innovatsion
 tadqiqotlar» xalqaro ilmiy-
 metodik jurnalidan ko'chirib
 bosish tahririyatning roziligi bilan
 amalga oshiriladi

Maqolada keltirilgan faktlarning
 to'g'riligi uchun muallif
 mas'uldir

07.00.00 – TARIX FANLARI	
Рахимбаева Д. В. Мустакиллик йилларида Ўзбекистондаги маънавий ва маданий ҳаёт	3
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
Ahadov A. M. Bo'lajak o'qituvchilarda axborot xavfsizligini ta'minlash ko'nikmalarini takomillashtirishning pedagogik imkoniyatlari	6
Aleuova R. Sh. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ikkinchi rus tilini o'rgatish texnologiyasi	11
Atamurodova G. Sh. Boshlang'ich sinflarda to'g'ri talaffuz ko'nikmalarini rivojlantiruvchi o'quv topshiriqlari	14
Avazova F. I. Tinglab tushunish kompetensiyasi haqida mulohaza	18
Daniyarov O. B. Talabalarning davlat tilida ish yuritish ko'nikmasini rivojlantirishda dual ta'limning o'rnini	22
Djanaliyeva G. A. Sharq va G'arb mutafakkirlarining o'qituvchi kasbiy madaniyatini rivojlantirishga oid tajribalari	27
Eldasheva G. V. O'quvchilarni kasb-hunarga qiziqtirishda didaktik-ta'minotning o'ziga xos psixologik-pedagogik xususiyatlari	31
Hamidova L. K. Ta'lim jarayonida teskari o'qitish (flipped learning) texnologiyasidan foydalanishning afzalliklari	35
Kabulova Charos Turdikulovna	42
Mamataliyeva M. Ta'lim transformatsiyasi sharoitida talabalarning kreativligini rivojlantirish	48
Masharibova R. O. Kommunikantning kasb-hunar va qarindoshlik xususiyatlariga doir sotsial xoslanishi	51
Matniyozov D. Q. Umumtalim maktablari uchun zarur grammatik bilimlarni tanlash mezonlari	56
Nazarova N. E. Inklyuziv ta'lim tizimida adaptiv jismoniy tarbiya	59
Norboev K. J., Quvatov J. Barkamol avlodni tarbiyalashda milliy harakatli o'yinlarning pedagogik xususiyatlari	61
Nurjanova R. U. Funktsional yondashuv asosida bo'lajak tarbiyachilarda kreativ faollikni rivojlantirish ijtimoiy-pedagogik zaruriyat sifatida	67
Nisanbayeva A.K. Raqamli ta'lim muammolari va istiqbollari	72

Palvanova N. A. Adabiy ta'limda matn mazmunini anglash ko'nikmalarini hosil qilish pedagogik muammo sifatida	76
Pulatov Dj. A. Oliy ta'lim tizimida ma'naviy-ma'rifiy ishlar monitoringini takomillashtirish indikator va yo'nalishlari	83
Rahmatullaeva N. B. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tinglab tushunish ko'nikmasini rivojlantiruvchi savol topshiriqlari mazmuni	90
Rajabova Z. D. O'quvchilarning ingliz tilida nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirishda darsdan tashqari o'quv manbalaridan foydalanish	95
Rasulova G. K. Adabiy ta'limda o'quv topshiriqlarining turlari va tavsifiy jihatlari	101
Ruziyeva D. M. Gazlamalar materialshunosligi fanini o'qitishda innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llash imkoniyatlari va ta'lim jarayonini oshirishdagi samaradorligi	109
Sadullayeva G. I. Listening comprehension: effective exercises for listening skill development	116
Sayfutdinova N. N. Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini tarbiya fanini o'qitishga tayyorlash metodikasi	123
Umarova N. Z. Matn ustida ishlash orqali nutqiy ko'nikmalarni rivojlantiruvchi o'quv topshiriqlar ustida ishlash	126
Usmonov F. F. Kurashchi sportchilarda jismoniy sifatlarni rivojlantirish metodikasi	132
Usmonov Z. H. Umum ta'lim maktablarda jismoniy ta'lim samaradorligi oshirishning o'ziga xos yo'llari	136
Uspanova R. A. Etnomadaniy aloqalar sharoitida milliy musiqa asosida talabalarni millatlararo totuvlik ruxida tarbiyalash	145
Xolboyev A. M. Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda xalq og'zaki ijodidan foydalanish	150
Xusenov N. N. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jismoniy tarbiya nazorati va korreksion usullar	155
Karimova N. X. Kasbiy-pedagogik faoliyatga talabalarni moslashtirish jarayoniga kreativ yondashuv tamoyillari	161
Umarova G. Talabalarni iqtisodiy fanlar negizida kasbiy madaniyatini takomillashtirish	166
Rasulov J. S. Mantiqiy fikrlash shakllanishini o'rganishning ilmiy – amaliy imkoniyatlari	170
Karimov D. A. Axborotlashgan jamiyatda talabalarining vatanparvarlik kompetensiyasini milliy qadriyatlar vositasida rivojlantirish pedagogik muammo sifatida	174
Xolmatova S. V. Pedagogik oliy ta'lim transformatsiyasi jarayonlarida talabalarni kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida	178
Xakimov S. M. Oziq-ovqat yo'nalishi talabalarining laboratoriya mashg'ulotlarini tashkil qilish va boshqarishning pedagogik usullari	182
Do'stmurodov G. H. Mashqlar – bo'lajak ona tili o'qituvchilarida adabiy talaffuzni rivojlantiruvchi asosiy vosita sifatida	186
Ruzinov B. A. Namangan viloyatidagi madaniy merosni o'rganish jarayoni ijtimoiy-pedagogik muammo sifatida	190
Kubitdinov J. A. Sportchi-kurashchilarning pedagogik tajriba davomida o'rganilgan texnik usullarni bajarish ko'rsatkichlari o'rtacha arifmetik qiymatlari	194

Mirzokulova K. M. O'zbekistonda klasterlarni barqarar rivojlanishda agriturizmning o'rne: Italiya tajribasi misolida	199
Abidova N. Q. Autizm spektrli bolalarni tarbiyalanayotgan oiladagi muammo va yechim	203
Axunjonov A. T. Umumiy o'rta ta'lim muassasalarining boshlang'ich sinflarida shaxmatni o'qitishning o'ziga xos jihatlari	207
Begijonov J. Badiiy kulolchilik mashg'ulotlarida talabalarning kreativ kompetentligini rivojlantirishning didaktik asoslari	211
Gulyamova N. Creativity in the educational system of finland and Uzbekistan (comparison between two countries)	216
Ibodova Mahfuza Namozovna Akademik litseylarda integrativ yondashuv asosida biologiya fanini o'qitishning konseptual asoslari	222
Karimova Ch. A. Professional ta'limda o'quvchilarni raqamli ta'lim muhitida kasbiy faoliyatga tayyorlashning o'ziga xos xususiyatlari	225
Quldashev M. G'. "Temurbeklar maktabi" o'quvchilarida harbiy vatanparvarlik tarbiyasini jadidchilarning pedagogik qarashlari asosida shakllantirish	228
Mamadaliyev A. Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quvchilarini kasbga yo'naltirishning konseptual asoslari	231
Masharipova M.I. Maktabgacha tarbiya muassasalari sharoitida bolalarning harakat potensialinirivojlantirish texnologiyasi	237
Nabixonova M. I. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ingliz tilini o'qitishda uzviylikni ta'minlash metodikasi	243
Temirova O. M. Ma'naviy-axloqiy prinsiplar tushunchasi mazmun mohiyati va jamiyat hayotidagi o'rni	247
Saparov M. Yu. Buyuk allomalarimiz va zamonaviy psixologiyada bolaning komillikka erishishda dunyoni anglashning mohiyati	251
Tursunov Q., Sadinova Z. S. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda elementar matematik tushunchalarni o'rgatishda geometrik ko'rgazmalilikning o'rni	255
Tursunov Q., Umirzoqova M. B., Bakiyeva Q. O. Boshlang'ich sinf matematika darslarida ta'limimiy va tarbiyaviy vazifalarni integratsiyalashgan holda o'rganish	261
Ulug'bekova G. J. Anatomiya fanini o'qitishning zamonaviy talablari va dolzarb muammolari	266
Холикулова М. Разработка интерактивных технологий в развитии общеобразовательных учебных заведений	270
Temirova O. M. Ma'naviy-axloqiy prinsiplar tushunchasi mazmun mohiyati va jamiyat hayotidagi o'rni	273
Yusupova X. I. Sinergetik talim jarayonining xorij olimlari tomonidan o'rganilishi	277
Holikulova F. X. O'quvchilarining kommunikativ ko'nikmalarini zamonaviy yondashuvlar asosida shakllantirishning pedagogik mazmuni	281
Rustamova M. M. O'yin texnologiyalaridan foydalangan interfaol darslarning o'ziga xos xususiyatlari	284
Farmonova H. B. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida mediata'lim vositalaridan foydalanish metodikasi	289

TA'LIM VA INNOVATSION TADQIQOTLAR

JAMOATCHILIK KENGASHI A'ZOLARI

Djurayev Risboy Haydarovich, pedagogika fanlari doktori, O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi akademigi.
Shamsutdinov Rustambek Temirovich, Andijon davlat universiteti professori, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan madaniyat hodimi, tarix fanlari doktori
Majidov Inom Urushevich, texnika fanlari doktori, professor. O'zbekiston milliy universiteti
Olimov Qahramon Tanzilovich, pedagogika fanlari doktori, professor. A.I.Gersen nomidagi Rossiya davlat pedagogika universiteti Toshkent filiali
Tadjixodjayev Zokirxo'ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor
Musurmonova Oyniso, pedagogika fanlari doktori, professor
Safarova Rohat G'aybulloyevna, pedagogika fanlari doktori, professor, T.N.Qori-Niyoziy nomidagi O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti
Ibragimov Xolboy Ibragimovich, pedagogika fanlari doktori, O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi akademigi.

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI XORIJ OLIMLARI

Artamonova Yekaterina Iosifovna, pedagogika fanlari doktori, professor, Moskva davlat pedagogika universiteti, Xalqaro pedagogika fanlari akademiyasining prezidenti
Yemelyanova Irina Yevgenyevna, pedagogika fanlari doktori, professor. Janubiy-ural davlat ijtimoiy -pedagogika universiteti. Rossiya
Kuzmenko Galina Anatolevna, pedagogika fanlari doktori, professor. Moskva davlat pedagogika universiteti, Jismoniy tarbiya, sport va salomatlik instituti
Safaraliyev Bozor Safaraliyevich, pedagogika fanlari doktori, professor. Chelyabinsk davlat akademiyasi
Kulishov Vladimir Vasilevich, pedagogika fanlari doktori, professor. Davlat iqtisodiyot va texnologiya universiteti prorektori, Krivoy Rog, Ukraina
Lazarenko Irina Rudolfovna, pedagogika fanlari doktori, professor. Altay davlat pedagogika universiteti rektori, Rossiya
Filippova Oksana Gennadevna, pedagogika fanlari doktori, professor. Janubiy-ural davlat ijtimoiy -pedagogika universiteti. Rossiya
Xristo Kyuchukov, pedagogika fanlari doktori. Umumiy tilshunoslik va psixolingvistika professori. Berlin Erkin universiteti, Turkologiya instituti. Xalqaro psixolingvistika va Sotsiolingvistika jurnali asoschisi va muharriri, Germaniya
Kumskov Mixail Ivanovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor. M.V. Lomonosov nomidagi Moskva davlat universiteti
Maksimenko Sergey Dmitriyevich, akademik, psixologiya fanlari doktori, professor. Ukraina Milliy pedagogika fanlari akademiyasining akademigi
Padalka Oleg Semenovich, pedagogika fanlari doktori, professor, M.P. Dragomanova nomidagi pedagogika milliy universiteti, Ukraina
Hazretali Tursun, tarix fanlari doktori, professor, Xoja Ahmad Yassaviy nomidagi xalqaro qozoq-turk universiteti professori
Mamedova Irada, tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent, Ozarbayjon Milliy akademiyasi Tarix instituti bo'lim boshlig'i
Timur Xo'jao'g'li, tilshunos va adabiyotshunos olim. Michigan universiteti professori (AQSh)
Nurettin Hatunoğlu Doç. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü (Turkiya)
Mullodjanov Sayfullo Kuchakovich, tarix fanlari doktori, professor. Tojikiston milliy universiteti
Gushko Sergey Vladimirovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Davlat iqtisodiyot va texnologiya universiteti prorektori, Krivoy Rog, Ukraina

O'ZBEKISTON OLIMLARI TARIX FANLARI

Inoyatov Sulaymon Inoyatovich, tarix fanlari doktori, professor. Buxoro davlat universiteti
Azamat Ziyov, tarix fanlari doktori, akademik, O'zbekiston Fanlar akademiyasi Tarix instituti direktori
Rajabov Qahramon Kenjayevich, tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Fanlar akademiyasi Tarix instituti bosh ilmiy xodimi
Rashidov Oybek Rasulovich, tarix fanlari doktori (DSc). Buxoro davlat universiteti

FILOLOGIYA FANLARI

Madjidova Ra'no Urishevna, filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Sharipova Laylo Frunzeyevna, filologiya fanlari doktori (DSc). Buxoro davlat universiteti
Nigmatova Lolaxon Xamidovna, filologiya fanlari doktori (DSc). Buxoro davlat universiteti
Yusupova Hilola O'ktamovna, filologiya fanlari nomzodi, dotsent. Buxoro davlat pedagogika instituti
Akramova Surayo Renatovna, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doytori (PhD), dotsent. Buxoro davlat pedagogika instituti

PEDAGOGIKA FANLARI

Tolipov O'tkir Qarshiyevich, pedagogika fanlari doktori, professor. Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti.
Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor. Buxoro davlat universiteti
Dilova Nargiza Gaybullaevna, pedagogika fanlari doktori DSc, professor. Buxoro davlat universiteti
Tilavova Matlab Muxammadovna, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent. Buxoro davlat pedagogika instituti
Sohibov Akram Rustamovich, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent. Qarshi davlat universiteti
Umarov Baxshullo Jo'rayevich, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent. Buxoro davlat pedagogika instituti
Hasanova Gulnoz Qosimovna, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent. Buxoro davlat pedagogika instituti
Inoyatov Abdullo Shodiyevich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dotsent. Buxoro davlat universiteti
Davronov Nurzod Ismoilovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dotsent. Buxoro davlat pedagogika instituti

PSIXOLOGIYA FANLARI

Umarov Baxriddin Mingbayevich, psixologiya fanlari doktori, professor. Toshkent davlat pedagogika universiteti
Bafayev Muxiddin Muxammadovich, psixologiya fanlari buyicha falsafa doktori (PhD). Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

IQTISODIYOT FANLARI

Kurolov Kobuljon Kulmanovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti huzuridagi pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi direktori
Mamanazarov Abdusakim Bozorovich, pedagogika fanlari doktori DSc. Lomonosov nomidagi Moskva davlat universiteti Toshkent filiali

FALSAFA FANLARI

Namozov Bobir Bahriyevich, falsafa fanlari doktori (DSc). Buxoro davlat universiteti

BIOLOGIYA FANLARI

Artikova Hafiza To'ymurodovna, biologiya fanlari doktori, professor. Buxoro davlat pedagogika instituti

ОБРАЗОВАНИЕ И ИННОВАЦИОННЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

ЧЛЕНЫ ОБЩЕСТВЕННОГО СОВЕТА

- Джурраев Рисбой Хайдарович*, доктор педагогических наук, академик АНРУз
Шамсутдинов Рустамбек Темирович, профессор Андиганского государственного университета, заслуженный работник культуры Узбекистана, доктор исторических наук
Мажидов Ином Урушевич, доктор технических наук, профессор, Национальный университет Узбекистана им. Мирзо Улугбека
Олимов Кахрамон Танзилович, доктор педагогических наук, профессор, Ташкентский филиал Российского государственного педагогического университета имени А.И. Герцена
Таджиходжаев Зокирхужа Абдусатторович, доктор технических наук, профессор
Мусурмонова Ойнисо, доктор педагогических наук, профессор
Сафарова Рохат Гайбуллоевна, доктор педагогических наук, профессор, Узбекский научно-исследовательский институт педагогических наук имени Т. Н. Кори-Ниязи
Ибрагимов Холбой Ибрагимович, доктор педагогических наук, академик АНРУз

РЕДАКЦИОННО-ИЗДАТЕЛЬСКИЙ СОВЕТ ЗАРУБЕЖНЫЕ УЧЕНЫЕ

- Артамонова Екатерина Иосифовна*, доктор педагогических наук, профессор, Московского государственного педагогического университета. Президент Международной академии педагогических наук
Емельянова Ирина Евгеньевна, доктор педагогических наук, профессор, Южно-уральский государственный гуманитарно-педагогический университет. Россия
Кузьменко Галина Анатольевна, доктор педагогических наук, профессор, Московский государственный педагогический университет, Институт физической культуры, спорта и здоровья
Сафаралиев Бозор Сафаралиевич, доктор педагогических наук, профессор кафедры социально-культурной деятельности Челябинской государственной академии
Кулишов Владимир Васильевич, доктор педагогических наук, профессор, Государственный университет экономики и технологий, Кривой Рог, Украина
Лазаренко Ирина Рудольфовна, доктор педагогических наук, профессор, Ректор Алтайского государственного педагогического университета, Россия
Филиппова Оксана Геннадьевна, доктор педагогических наук, профессор, Южно-уральский государственный гуманитарно-педагогический университет. Россия
Христо Кючюков, доктор педагогических наук. Профессор общего языкознания и психолингвистики. Свободный университет Берлина, Институт тюркологии. Редактор Международного журнала психолингвистики и социолингвистики, Германия
Кумсков Михаил Иванович, доктор физико-математических наук, профессор Московского государственного университета им. М.В. Ломоносова
Максименко Сергей Дмитриевич, академик, доктор психологических наук, профессор. Академик Национальной академии педагогических наук Украины
Падалка Олег Семенович, доктор педагогических наук, профессор, Национального педагогического университета имени М.П. Драгоманова, Украина
Хазретали Турсун, доктор исторических наук, профессор Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмада Яссави
Мамедова Ирада, PhD по историческим наукам, доцент, заведующий институтом истории Национальной Академии Азербайджана
Тимур Хужаугли, лингвист и литературовед. Профессор Мичиганского университета (США)
Nurettin Hatipoğlu, Assoc. доктор, университет Зонгулдак Бюлент Эджевит, факультет искусств и наук, исторический факультет (Турция)
Муллоджанов Сайфулло Кучакович, доктор исторических наук, профессор. Национальный университет Таджикистана
Гушко Сергей Владимирович, доктор экономических наук, профессор, проректор Государственного экономико-технологического университета, Кривой Рог, Украина

УЧЕНЫЕ УЗБЕКИСТАНА

История

- Иноятов Сулаймон Иноятович*, доктор исторических наук, профессор. Бухарский государственный университет
Азамат Зиё, доктор исторических наук, академик, директор Института истории Академии наук Узбекистана
Рахматов Кахрамон Кеңжаевич, доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории Академии наук Узбекистана
Ойбек Расулович Рашидов, доктор исторических наук. Бухарский государственный университет

Филология

- Маджидова Рано Уришевна*, доктор филологических наук, профессор. Узбекский государственный университет мировых языков
Шарипова Лайло Фрунзеевна, доктор филологических наук. Бухарский государственный университет
Нигматова Лолахан Хамидовна, доктор филологических наук. Бухарский государственный университет
Юсупова Хилола Уктамовна, кандидат филологических наук, доцент. Бухарский государственный педагогический институт
Акрамова Сураё Ренатовна, доктор философских наук, доцент. Бухарский государственный педагогический институт

Педагогика

- Толипов Уткир Каршиевич*, доктор педагогических наук, профессор. Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами.
Олимов Ширинбой Шарофович, доктор педагогических наук, профессор. Бухарский государственный университет
Тилавова Матлаб Мухаммадовна, кандидат педагогических наук, доцент. Бухарский государственный педагогический институт
Дилова Наргиза Гайбуллаевна, доктор педагогических наук (DSc), профессор. Бухарский государственный университет
Сохибов Акрам Рустамович, кандидат педагогических наук, доцент. Каршинский государственный университет
Умаров Бахтиулло Джурраевич, кандидат педагогических наук, доцент. Бухарский государственный педагогический институт
Хасанова Гулноз Касимовна, кандидат педагогических наук, доцент. Бухарский государственный педагогический институт
Иноятов Абдулло Шодиевич, доктор философских наук (PhD) по педагогическим наукам, доцент. Бухарский государственный университет
Давронов Нурзод Исмоилович, PhD по педагогическим наукам, доцент. Бухарский государственный педагогический институт

Психология

- Умаров Бахриддин Мингаевич*, доктор психологических наук, профессор. Ташкентский государственный педагогический университет
Бафиев Мухиддин Мухаммадович, PhD по психологическим наукам. Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами

Экономика

- Куролов Кобулжон Кулманович*, доктор экономических наук, профессор. Директор сетевого центра переподготовки и повышения квалификации педагогов Ташкентского государственного технического университета имени Ислама Каримова
Маманазаров Абдухаким Бозорович, доктор педагогических наук (DSc), доцент. Ташкентский филиал Московского государственного университета им. М.В. Ломоносова

Философия

- Намозов Бобир Бағриевич*, доктор философских наук. Бухарский государственный университет

Биология

- Артикова Хафиза Тоймуродовна*, доктор биологических наук, профессор. Бухарский государственный педагогический институт

EDUCATION AND INNOVATIVE RESEARCH

MEMBERS OF THE PUBLIC COUNCIL

- Risboy Haydarovich Djuraev**, doctor of Pedagogical Sciences, Academician of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan
Rustambek Temirovich Shamsutdinov, professor of Andijan State University, Honored Worker of Culture of Uzbekistan, Doctor of Historical Sciences
Inom Urushevich Majidov, doctor of Technical Sciences, Professor. National University of Uzbekistan.
Kahramon Tanzilovich Olimov, doctor of Pedagogical Sciences, Professor. Tashkent branch of the Russian State Pedagogical University named after AI Gertsen
Zokirkhoja Abdusattorovich Tadjikhodjaev, doctor of Technical Sciences, Professor
Oyniso Musurmonova, doctor of pedagogical sciences, professor
Rohat Gaybulloevna Safarova, doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Uzbek Scientific Research Institute of Pedagogical Sciences named after TN Qori-Niyazi.
Kholboy Ibragimovich Ibragimov, doctor of Pedagogical Sciences, Academician of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan

MEMBERS OF EDITPRIAL COUNCIL

- Ekaterina Iosifovna Artamonova**, doctor of Pedagogical Sciences, Professor, President of the Moscow State Pedagogical University, International Academy of Pedagogical Sciences
Irina Evgeneevna Emelyanova, doctor of Pedagogical Sciences, Professor, South Ural State Humanitarian Pedagogical University. Russia
Galina Anatolevna Kuzmenko, doctor of Pedagogical Sciences, Professor. Moscow State Pedagogical University, Institute of Physical Culture, Sports and Health
Bozor Safaralievich Safaraliev, doctor of pedagogical sciences, professor. Chelyabinsk State Academy
Vladimir Vasilevich Kulishov, doctor of Pedagogical Sciences, Professor. Vice-Rector of the State University of Economics and Technology, Krivoy Rog, Ukraine
Irina Rudolfovna Lazarenko, doctor of Pedagogical Sciences, Professor. Rector of Altai State Pedagogical University, Russia
Oksana Gennadevna Filippova, doctor of Pedagogical Sciences, Professor. South Ural State Humanitarian Pedagogical University. Russia
Christo Kyuchukov, doctor of Pedagogical Sciences. Professor of General Linguistics Psycholinguistics. Free University of Berlin, Institute of Turkology. Founder and editor of the International Journal of Psycholinguistics and Sociolinguistics, Germany
Mikhail Ivanovich Kumskov, doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor. M.V. Lomonosov Moscow State University
Sergey Dmitriyevich Maksimenko, academician, doctor of psychological sciences, professor. Academician of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
Oleg Semenovich Padalka, doctor of Pedagogical Sciences, Professor, National Pedagogical University named after M.P. Dragomanova, Ukraine
Tursun Hazretili, doctor of Historical Sciences, Professor of the International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmad Yassavi
Khuzhaugli Timur, linguist and literary critic. Professor at the University of Michigan (USA)
Hatunoğlu Nurettin, Assoc. Dr., Zonguldak Bulent Ecevit University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History (Turkey)
Mullojanov Sayfullo Kuchakovich, doctor of Historical Sciences, Professor. National University of Tajikistan
Gushko Sergey Vladimirovich, doctor of Economics, Professor, Vice-Rector of the State University of Economics and Technology, Krivoy Rog, Ukrain

SCIENTISTS OF UZBEKISTAN

History

- Inoyatov Sulaimon Inoyatovich**, doctor of Historical Sciences, Professor. Bukhara State University
Azamat Ziyo, doctor of Historical Sciences, Academician, director of the of the Institute of History of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Rajabov Kakhramon Kenjayevich, doctor of Historical Sciences, Professor, main researcher of the Institute of History of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Rashidov Oybek Rasulovich, doctor of Historical Sciences. Bukhara State University

Philology

- Majidova Rano Urishevna**, doctor of Philology, Professor, Uzbek State University of World Languages
Sharipova Laylo Frunzejevna, professor, Doctor of Philology. Bukhara State University
Nigmatova Lolaxon Xamidovna, doctor of Philology. Bukhara State University
Yusupova Khilola Oktamovna, candidate of philological sciences, associate professor. Bukhara Engineering and Technology Institute
Akramova Surayo Renatovna, doctor of Philosophy, Associate Professor. Bukhara State Pedagogical Institute

Pedagogy

- Tolipov Utkir Karshiyevich**, doctor of Pedagogy, Professor. Tashkent State Pedagogical University named after Nizami.
Olimov Shirinboy Sharofovich, doctor of pedagogical sciences, professor. Bukhara State University
Tilavova Matlab Muhammadovna, candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor. Bukhara State Pedagogical Institute
Dilova Nargiza Gaybullayevna, doctor of pedagogical sciences (DSc), Professor. Bukhara State University
Sohibov Akram Rustamovich, candidate of pedagogical sciences, associate professor. Karshi State University
Umarov Bakhshullo Djurayevich, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor. Bukhara State Pedagogical Institute
Khasanova Gulnoz Kasimovna, candidate of pedagogical sciences, associate professor. Bukhara State Pedagogical Institute
Inoyatov Abdullo Shodievich, doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, Associate Professor. Bukhara State University
Davronov Nurzod Ismoilovich, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor. Bukhara State Pedagogical Institute

Psychology

- Umarov Bakhridin Mingbayevich**, doctor of Psychology, Professor. Tashkent State Pedagogical University
Bafaev Muhiddin Mukhamadovich, PhD in Psychological Sciences. Tashkent State Pedagogical University named after Nizami

Economy

- Kurolov Kobuljon Kulmanovich**, doctor of Economics, Professor. Director of the network center for retraining and advanced training of teachers of the Tashkent State Technical University named after Islam Karimov
Mamanazarov Abdulkhakim Bozorovich, doctor of pedagogical sciences (DSc), associate professor. Tashkent branch of Moscow State University. M.V. Lomonosov

Philosophy

- Namozov Bobir Baxriyevich**, doctor of Philosophy. Bukhara State University

Biology

- Artikova Khafiza Tuymurodovna**, doctor of Biological Sciences, Associate Professor. Bukhara State Pedagogical Institute

07.00.00 – TARIX FANLARI

МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНДАГИ МАЪНАВИЙ ВА МАДАНИЙ ҲАЁТ

*Рахимбаева Дилором Вахидовна,
ISFT институти Ижтимоий фанлар кафедраси катта ўқитувчиси. Тарих
фанлари номзоди*

Аннотация. Мақолада мустақиллик йилларида Ўзбекистонда маънавий ва маданий ҳаётнинг ривожланиши ва ушбу жараёндаги ижобий ўзгаришлар хусусида фикрлар келтирилган.

КИРИШ. Мамлакатимизни модернизация ва ислоҳ этишнинг амалдаги босқичида «Кучли давлатдан — кучли фуқаролик жамияти сари» сиёсий қурилиш дастурини амалда тўла татбиқ этиш ва айти шундай ёндашув билан фуқароларимизга ўз ҳаёти ва бутун жа — мият ҳаётини бошқаришда ва ташкил этишда фаол интирик этиш учун имконият яратиш муҳим аҳамиятга эга. Истиқлол туфайли фуқароларимизнинг дунёқараши ва та — фактури, ҳуқуқий онги ва маданияти тубдан ўзгарди. Уларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллиги ошди Зеро, биз демократия неъматларининг истеъмолчиси бўлиш билангина чекланиб қолмасдан, балки ана шу неъматларни яратувчи фаол шахслар бўлишимиз эарурати — бугунги давр, ислоҳотларимиз янги босқичининг муҳим шартларидандир. Жамиятда юз бераётган ўзгаришларга бефарқлик муносаба — тидан воэ кечилмоқда, манфаатдорлик ҳисси қарор топмоқда. Демократик кўникмалар фуқароларимиз ҳаёт тарзига тобора чуқур сингиб бормоқда. Бир сўз билан айтганда, фуқаролик жамиятининг асослари, ижтимоий — сиёсий муҳити ва кайфияти шаклланимоқда. Ватандошларимизнинг давлат ва жамият ҳаётида фаол иш — тирок этиши эса, ўз навбатида, жамиятимизни янада демократ — лаштириш, эркинлаштириш ва фуқаролик институтларини шакллантириш билан чамбарчас боғлиқ Фуқаролик жамиятининг ноёб ва бетакрор миллий институти бўлмиш фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, жум — ладан, меҳаллалар фақат бизнинг халқимиз турмуш Тарзига, жа — миятимиз ҳаётигагина хос миллий демократия мактабидир Мустақиллик йилларида маҳаллалар, фуқаролар йиғинларининг нафақат обрў—этибори, айти чоғда ваколатлари ва масъулият — лари кулами ҳам изчил ортиб бормоқда. Бу бежиз эмас. Зеро, фуқаролик жамиятини шакллантириш аввало ижтимоий — иқтисодий жараёнлар билан боғлиқ муайян масалаларни ҳал қилишда давлат тузилмаларининг ролини ка — майтириш ва бу ваэифаларни босқичма — босқич жамоатташки — лотларига, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига ўткази боришни кўзда тутди.

Истиқлол даври тарихи ижтимоий-сиёсий жараёнларнинг тезкорлиги, воқеа ва ҳодисаларнинг мураккаблиги, дунё тақдирга дахлдор бўлган муаммолар, серқирра ҳаётнинг барча жаҳаларини қамраб олган умумий қарашлар, энг кичик, ўта муҳим бўлган барча ҳодисаларни ўзида жамаган. Манбашуносликка оид бажарилган тадқиқотлар, ёзма манбалар, таржималарнинг чоп этилиши мазкур даврни ўрганишда асос бўлиб хизмат қилади. Мустақиллик азалдан инсониятнинг орзу-умидлари, армон ва изтиробларини ўзида мужассам этган. Дарҳақиқат, инсон табиатнинг гултожи сифатида ҳамиша озодлик ва ҳурриятга иртилиб яшайди. У ҳамиша ҳар жиҳатдан ўзини эркин ҳис қилишга, таҳликасиз турмуш кечиришга эҳтиёж сезади. Шунинг учун ҳам кишилиқ тарихи турли даврларда Ер шарининг барча минтақаларида озодлик учун курашни, шаклан турлича, моҳиятан ўхшаш бўлган ҳурриятга интилиш ҳодисаларини кўп кўрган.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ. Ўзбекистоннинг давлат

мустақиллигига эришиши, янги жамиятга ўтиш даврида сиёсий ислохотларнинг амалга оширилиши, Ўзбекистонда ҳуқуқий демократик давлат қурилиши, фуқаролик жамиятининг шакллантирилиши, иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришга доир тадбирлар, мамлакатда ижтимоий-сиёсий барқарорликнинг таъминлаш омиллари, маънавий-руҳий покланиш ва миллий кадриятларнинг тикланиши ҳамда Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятидан муносиб ўрин олиши каби масалалар мустақиллик давридаги муҳим тарихий воқеалардир. Уларни ўрганиш ва мушоҳада қилиш кишиларда юксак маънавий фазилатларни камол топтириш, миллий истиқлол мафкурасини шакллантириш, ёшларни тарихий анъаналарга, умуминсоний кадриятларга ҳурмат, Ватанга муҳаббат, истиқлол ғояларига садоқат руҳида тарбиялашда кўмаклашади. Ўзбекистонда давлат мустақиллигининг қўлга киритилиши. Демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти асосларининг барпо этилиши, 1991 йил 31 август Ўзбекистоннинг давлат мустақиллиги тўғрисидаги масаланинг Олий Кенгашнинг навбатдан ташқари VI сессиясида муҳокама қилиниши, сессияда қабул қилинган Баёнотда Ўзбекистон давлат мустақиллигининг эълон қилиниши ва унинг тарихий аҳамияти. 1991 йил 29 декабрдаги референдум ва умумхалқ томонидан Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг маъқулланиши ўрганилиши лозим бўлган дастлабки манбалар ҳисобланади. Умумхалқ сайловида Ислон Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Президенти этиб сайланиши мустақиллик даврида демократик тамойиллар асосида ўтказилган сайловларнинг дастлабкисидир.

НАТИЖАЛАР Ислохотлар сиёсатида маънавий мезонлар ҳал қилувчи омил сифатида собиқдавлат ҳокимияти ва бошқарув органларининг барҳам топиши, давлат ҳокимиятининг миллий, ҳуқуқий, демократик асосларининг барпо этилиши, Қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимияти тармоқларининг шаклланиши, кўппартиявийлик тизимига асос солиниши, дастлабки асосий партияларнинг шаклланиши каби воқеалар эса истиқлол даври манбаларини янада бойитади. Мустақиллик шароитида Ўзбекистон парламенти Олий Мажлиснинг кўппартиявийлик асосида шаклланиши, Олий Мажлиснинг тузилиши, вазифалари ва фаолияти, икки палатали парламент тузиш тўғрисидаги Ўзбекистонда ўтказилган референдум, давлат ҳокимияти тизимида Президентлик бошқарувининг жорий этилиши, Вазирлар Маҳкамаси, унинг ижро этувчи ҳокимиятнинг муҳим бўғини сифатидаги ўрнига оид ҳужжатлар ҳам мустақиллик даври манбалари нечоғлик кўп ва таҳлил қилишга муҳтож эканлигини кўрамыз. Ўзбекистон мустақиллигига оид расмий ҳужжатлар деганда собиқ шўро даври ҳокимияти тизими сўнгги қарорларини ҳам тушуниш лозим. Чунки мустақиллик собиқ иттифокнинг барҳам топиши билан юзага келди. Бу давр ҳужжатлари бир қисми собиқ иттифок тизимида қабул қилинган. Яна бир гуруҳ расмий ҳужжатлар мустақил Ўзбекистон раҳбарият органлари томонидан қабул қилинган «Мустақиллик декларацияси», «Ўзбекистон конституцияси» ва бошқа қонунлар, Президент фармонлари, вазирлар маҳкамаси қарорлари ва бошқалардир. Айрим тармоқ ҳужжатлари ҳам юртимиз тарихини ўрганишда муҳим аҳамият касб этади. Ўзбекистон мустақил бўлгач, тараққиётнинг асосий йўналишлари Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И.А.Каримовнинг доклад ва нутқларида, монографик асарларида акс этган. И.Каримов «Буюк келажагимизнинг ҳуқуқий кафолати» номли рисолисида, - «Ўзбек миллати азалдан ўз фикри зикри, ўз истиқлоли учун курашиб яшаган». Бунга мозий гувоҳ. Миллатимиз тарихи ҳақидаги ҳақиқат, юртимизнинг фидойи, ўз йўлидан, маслагидан, сўзидан қайтмайдиган фарзандларига очилиши лозим. Билишимиз шарт бўлган тарих саҳифаларини кунт билан варақлаш ҳаммамиз учун ҳам қарз, ҳам фарз,-деганда халқимизнинг узоқ тарихи у ўз ўтмишида озодлик, истиқлол учун тинимсиз кураш олиб борганини таъкидлайди. И.А.Каримов асарларида кўп асрлик тарихимиздаги энг йирик тарихий шахслар Имом ал-Бухорий, Ахмад ал-Фарғоний, Ахмад Яссавий, Жалолiddин Мангу Берди, Амир Темур, Мирзо Улуғбек каби буюк аждодларимизнинг жаҳон

маданиятига қўшган хиссаси, ҳамда мустақил республикамиз тараққиётининг устувор йўналишлари ўз аксини топган. Бундан ташқари Президент давлат раҳбари сифатида республикамизнинг халқаро миқёсида олиб бораётган сиёсатини аниқлаган. Мана шунинг учун ҳам Ўзбекистон республикаси президенти асарлари халқимиз тарихини ўрганишда методологик қўлланма сифатида, замонавий жараёнларни ўрганишда муҳим манба бўлиб хизмат қилади. Энг муҳим асарлари инглиз, француз, испан, немис, хинд, хитой, араб каби ўнлаб турли хорижий тилларга таржима қилиниб, чет элларда бир неча бор нашр қилинган. МУҲОКАМА Ўзбекистонда илм-фаннинг ривожланиши, интеллектуал салоҳиятнинг ўсиши, маданият ва санъатнинг ривожланиши, спорт равнақи, Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятига интеграциялашуви каби ижтимоий-сиёсий воқеаликларга оид расмий ҳужжатлар ҳам ўрганилаётган даврни тадқиқ этишда муҳим манба саналади. Ўзбекистоннинг Марказий Осиё мамлакатлари орасида тутган ўрни, Тинчликсевар мустақил ташқи сиёсат асосларининг ишлаб чиқилиши, унинг тамойиллари, давлат мустақиллигининг жаҳондаги нуфузли давлатлар томонидан тан олинishi, Ўзбекистон Республикасининг БМТ, ЕХХТга аъзо бўлиши ва улар билан кўп томонлама ҳамкорликнинг йўлга қўйилиши Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятига интеграциялашуви жараёнини ўрганишда муҳимдир.

ХУЛОСА Ўзбекистон ихтисослашган иқтисодий, илмий-техникавий ва маданий ташкилотлар билан алоқалари ва бутун маърифатли дунё, халқаро ҳамжамият билан тинч тотув, эркин ва фаровон ҳаёт кечириш, ўзаро манфаатли ҳамкорлик қилиш тарафдори эканлиги, хорижий мамлакатлар, шунингдек, МДХ давлатлари, Марказий Осиёдаги қардош мамлакатлар билан кўп томонлама ва икки томонлама алоқаларига оид расмий ҳужжатлар ташқи сиёсат принслари аниқлаб беради. Шунингдек, расмий ҳужжатлар халқаро терроризмга қарши, халқаро майдонда турли сиёсий кучларнинг миллий ва стратегик режаларига эришиш учун «Эркинлик ва демократияни олға силжитиш» ниқоби остида амалга ошираётган, узокни кўзлаган сиёсатнинг асл моҳияти ва мақсадларига, маънавий ва ахлоқий тубанлик иллатларини ўз ичига олган «оммавий маданият» ниқоби остида индивидуализм, эгоцентризм ғояларини тарқатишдан иборат маънавий таҳдидларга қарши курашда Ўзбекистонда олиб борилган маънавий ислохотлар жараёнини ёритишда муҳим тарихий манба бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – Б. 46.

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA AXBOROT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH KO'NIKMALARINI TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Ahadov Adham Mirzo o'g'li,

Buxoro muhandislik-texnologiya instituti

*“Texnologik jarayonlarni boshqarishning axborot- kommunikatsiya tizimlari” kafedrasida
mustaqil tadqiqotchisi*

Mazkur maqolada bo'lajak o'qituvchilarda axborot xavfsizligini ta'minlash ko'nikmalarini takomillashtirishning pedagogik imkoniyatlari ilmiy - nazariy jihatdan yoritib berilgan. Shuningdek maqolada, ijtimoiy faol, ijobiy fikrlovchi shaxsni shakllantirishga, axborot xavfsizligini ta'minlash, axborot oqimidan to'g'ri foydalana olish ko'nikma, malakasini isqlab chiqish, innovatsion texnologiyalarni egallash, bilimlarni chuqurlashtirib va kengaytirib mustaqil o'rganish vazifasi, bilimli yondashuvdan kompetentli yondashuvga e'tiborni ko'chirish muammosi milliy ta'limni modernizatsiyalash haqida so'z yuritilgan.

Kalit sozlar: Oliy ta'lim muassasasi, axborot xavfsizligi, zamonaviy ta'lim, axborot texnologiyalari, talaba, integratsiya, ilmiy bilimlar, tushuncha, tasavvur, kommunikatsion

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НАВЫКОВ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Ахадов Адхам Мирзаевич,

Бухарский инженерно-технологический институт

Независимый научный сотрудник кафедры «Информационно-коммуникационные системы управления технологическими процессами»

В данной статье с научно-теоретической точки зрения объясняются педагогические возможности совершенствования навыков обеспечения информационной безопасности у будущих учителей. Также в статье важно формировать социально активную, позитивно мыслящую личность, обеспечивать информационную безопасность, развивать навыки и компетенции правильного использования информационных потоков, овладеть инновационными технологиями, углублять и расширять знания, учиться самостоятельно, с образованного подхода. Проблема переключения внимания на компетентный подход обсуждается в модернизации отечественного образования.

Ключевые слова: Высшее учебное заведение, информационная безопасность, современное образование, информационные технологии, студент, интеграция, научное знание, понимание, воображение, общение.

PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES FOR IMPROVING INFORMATION SECURITY SKILLS IN FUTURE TEACHERS

Akhadov Adham Mirzaevich,

Bukhara Engineering and Technology Institute

*Independent researcher at the Department of Information and Communication Systems
for Technological Process Control*

This article explains, from a scientific and theoretical point of view, the pedagogical possibilities of improving information security skills of future teachers. Also in the article it is important to form a socially active, positively thinking personality, ensure information security, develop skills and competencies in the correct use of information flows, master innovative

technologies, deepen and expand knowledge, learn independently, from an educated approach. The problem of switching attention to a competent approach is discussed in the modernization of domestic education.

Key words: Higher education institution, information security, modern education, information technology, student, integration, scientific knowledge, understanding, imagination, communication.

Kirish. Fan va texnika jadal sur'atlar bilan rivojlanayotgan bugungi kunda ko'plab ilmiy bilimlar, tushuncha va tasavvurlar xajmi keskin ortib bormoqda. Bu bir tomondan fan va texnikaning yangi bo'limlari va sohalarining shakllanishi bilan uning differentsiyasini ta'minlayotgan bo'lsa, ikkinchi tomondan fanlar orasida hukmron bo'lgan chegaralarni buzib, integratsiya jarayonini vujudga keltirmoqda. Ta'lim yo'nalisqlari «boshidan kechirayotgan» bunday differentsiyalashish va integratsiya jarayonlari, o'qitishda o'z aksini topa olmayotgani ham bugungi ta'lim tizimida ma'lum muammolarni keltirib chiqarmoqda.

Ta'limdagi islohotlar oliy ta'lim mazmunini modernizatsiyalash strategiyasida ta'lim muassasasi faoliyatining asosiy natijasi bilimlar, ko'nikmalar va malakalar tizimining o'zigina emas, balki fuqarolik-huquqiy, tilga oid, kommunikatsion, axborot va boshqa sohalaridagi asosiy kompetentliklar majmuiga ega bo'lgan bitiruvchi bo'lishi kerakligi aniq belgilangan.[6]

Shundan kelib chiqib, vaziyatli, refleksiv, milliy xududiy imkoniyatlar doirasida oliy ta'lim tizimida axborotlashtirilgan muhitni yaratish, axborot almashinuvi jarayonlarini tizimli tahlil qilish, axborot ta'lim muhitiga yaxlit tizim sifatida qarash, eng asosiysi bo'lajak o'qituvchilarda axborot xavfsizligini ta'minlash ko'nikmalarini takomillashtirish yuzasidan umumiy kontseptual va metodik yondashuvlar isqlab chiqish ehtiyoji mavjud.

Ushbu ehtiyojdan kelib chiqib, xar bir oliy ta'lim muassasasida rasmiy veb-saytlarni takomillashtirish va ularni "ochiqlik" tasnifiga ega bo'lishligini ta'minlash;

-oliy ta'lim muassasasi va davlat organlari, o'zaro hamkor tashkilotlar, xorijiy oliy ta'lim muassasalari bilan do'stona hamkorlik bo'yicha axborot xizmatlarining asosiy vazifalarini aniq belgilash;

-ta'lim dargohining ta'lim iste'molchilari faoliyati to'rtinchi ijtimoiy tarmoqlar, rasmiy veb-saytlar, ommaviy axborot vositalari, shuningdek boshqa axborot resurslari orqali, shu jumladan matbuot anjumanlari, ilmiy konferentsiyalar, brifinglar, talabalar olimpiadasi, mediaturlar tashkil etish orqali talabalar xayoti bilan tanishtirib borishni yo'lga qo'yish muhim ijtimoiy ahamiyatga ega.

Adabiyotlar taqlili va metodologiya Axborot xavfsizligining zamonaviy kontseptsiyasi axborot xavfsizligini ta'minlovchi maqsadlar, vazifalar, tamoyillar va asosiy yo'nalisqlar bo'yicha rasmiy nuqtai nazarlar majmuini bildiradi. Mualliflar axborot xavfsizligining asosini tashkil etuvchi quyidagi jihatlarni e'tirof etib o'tishgan.[2]

-axborotni muhofaza qilish; (shaxsiy ma'lumotlarni, davlat va xizmat sirlarini va boshqa turdagi tarqatilishi chegaralangan ma'lumotlarni qo'riqlash ma'nosida)

-komp'yuter xavfsizligi yoki ma'lumotlar xavfsizligi; (komp'yuter tarmoqlarida ma'lumotlarning saqlanishini, foydalanishga ruxsat etilganligini va konfidentsialligini ta'minlovchi apparat va dasturiy vositalar to'plami, axborotlardan mualliflashtirilmagan foydalanishdan himoya qilish choralari)

-axborot egalariga yoki axborotdan foydalanuvchilarga hamda uni qo'llab quvvatlovchi infratuzilmaga zarar etkazish mumkin bo'lgan tabiiy yoki sun'iy xarakterdagi tasodifiy yoki qasddan ta'sir etisqlardan axborot va uni qo'llab quvvatlovchi infratuzilmaning himoyalanganligi;

-fuqarolar, alohida guruqlar va ijtimoiy qatlamlar, umuman olganda axolining yashash faoliyati, ta'lim olish va rivojlanisqlari uchun sifatli axborotga bo'lgan talablarning

himoyalanganligi.

Shu o'rinda alohida e'tirof etish lozimki, axborot siyosati sohasida respublikamizda ommaviy axborot vositalari bilan shaffof va samarali hamkorlik qilishda jurnalist va blogerlar faoliyati keng yo'lga quyilmoqda. Shu sababli axborot makoni monitoringini olib borishda axborot xavfsizligini ta'minlash muhim.

Bilamizki, globallashuv va texnogen tsivilizatsiya axborot isqlanishi ko'lamining oshishi bilan ortib boradigan axborot yaxlitligini ta'minlash uchun zarur bo'ladigan axborot xavfsizligini (muntazam va kompleks xarakterga ega ko'p qirrali) ta'minlash faoliyatni amalga oshirishda Imperial College London (United Kingdom), Korea University (South Korea), Université PSL (France), Osaka University (Yapon) universitetida olib borilayotgan ilmiy tadqiqot isqlarini tahlil qilish muhim ijtimoiy ahamiyatga ega. Shuningdek, Xitoyning Pekin universiteti, Janubiy Koreyaning Seul milliy universitetida milliy etnopedagogik va psixologik kadriyatlar asnosida axborot xavfsizligini ta'minlash ko'nikmalarini takomillashtirish ahamiyatini o'rganish bo'yicha ilmiy tadqiqot isqlari amalga oshirilmoqda.[8]

Dunyoda sodir bo'layotgan texnologik inqiloblar kuchayishi davrida bo'lajak o'qituvchilarda axborot xavfsizligini ta'minlash ko'nikmalarini ta'lim sifatini oshirish kontekstida takomillashtirish masalasiga alohida e'tibor qaratish zaruriyati tufilmoqda. Shunga ko'ra rivojlangan mamlakatlar oliy ta'lim muassasalari tajribasini o'rganib avtomatlashgan elektron ta'lim muhiti, markazlashgan ta'lim sifati diagnostikasi, ta'lim menejmentida axborot xavfsizligini ta'minlash uchun maksimal darajada qulay imkoniyatlar yaratish, ta'lim iste'molchilariga tezkor, xolis, to'liq axborot etkazish, axborot xavfsizligi shaffofligini ta'minlash muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Axborot o'z tavsifiga ko'ra siyosiy, xarbiy, ilmiy-texnik, isqlab chiqarishga yoki tijoratga oid, maxfiy, konfidentsial (xujjatlashtirilgan axborot, undan foydalanish konun xujjatlariga muvofiq chegaralanadi) yoki nomaxfiy bo'lishi mumkin. [2]

Hozirgi kunda O'zbekistonda ham bo'lajak o'qituvchilarda axborot xavfsizligini ta'minlash ko'nikmalarini takomillashtirish, ularda tegisqli bilim, ko'nikma va malakalarni hosil qilish bo'yicha olib borilayotgan ilmiy tadqiqot isqlari natijalari oliy ta'lim tizimini modernizatsiyalash jarayoniga tatbiq etilmoqda. O'zbekiston Respublikasining "Axborot erkinligi printsiplari va kafolatlari to'g'risida" gi Konunida "Axborot — manbalari va taqdim etilish shaklidan kat'i nazar shaxslar, predmetlar, faktlar, voqealar, hodisalar va jarayonlar to'g'risidagi ma'lumotlar ekanligi kayd etilgan bo'lib, axborotni muhofaza etish — axborot borasidagi xavfsizlikka ta'xidlarning oldini olish va ularning oqibatlarini bartaraf etish "masalalariga alohida urg'u berib o'tilgan.

Muhokama. Shu nuqtai nazardan qaraganda ilg'or xorijiy tajribalar asosida talaba yosqlarda axborot xavfsizligini ta'minlash ko'nikmalarini takomillashtirishga oid kompetentsiyalarini rivojlantirish hamda oliy ta'lim amaliyotida foydalanishga oid ilmiy-nazariy tavsiyalar yaratishni ta'kozo etmoqda.

Ma'lumki xar bir davlatning axborot resurslari uning iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, xarbiy salohiyatini belgilovchi omillardan biridir. Dunyo axolisining qariyb 20 foizini yosqlar tashkil qiladi. O'zbekistonda esa bu ko'rsatkich 60 foizdan oshadi. Yosqlar xalqimiz, davlatimizning bebaxo boyligi ekanligi nuqtai nazaridan yondashadigan bo'lsak, yosqlar o'rtasida (talabalar orasida ham) "adashib jinoyatga qo'l urish" holatlari barmoq bilan sanarli bo'lsada ko'zga tasqlanmoqda. Hech kimga sir emaski, zamonaviy axborot texnologiyalarining taraqqiyoti ijobiy tomonlari bilan bir katorda, salbiy holatlarda ham ko'zga tasqlanmoqdi. Yosqlarni bilib bilmay "turli diniy oqimlar" girdobiga tushib qolayotganini, komp'yuter jinoyatchiligi, konfidentsial ma'lumotlarga ruxsatsiz kirish, o'zgartirish, yo'kotish kabi salbiy hodisalar uchrab turibdi.[8]

Bo'lajak o'qituvchilarda axborot xavfsizligini ta'minlash ko'nikmalarini takomillashtirish zamirida:

- axborot xurujlariga tezkor munosabat bildirish;
- ommaviy axborot vositalari va Internet tarmoqida “ma’lumotlarni” (xabar, ma’lumot, sharh, axboriy tahliliy material) teran tahlil qilish;
- Ziyonetga ulanish, videokonferentsiya, on-layn rejimda faoliyat yurituvchi ta’lim platformasi ma’lumotlarini tafakkur qilish;
- ta’lim tizimida qo’llanilayotgan “bulutli ta’limiy texnologiyalar” (ushbu ta’lim texnologiyalaridan katta hajmdagi materiallarni saqlash, interpretatsiya qilish ya’ni qayta isqlov berish)dan optimal tarzda foydalanishga erishish.

Shu o’rinda axborot xavfsizligini ta’minlash deganda o’qitishning texnik vositalari yoki komp’yuterlardan foydalanish tushunilmaydi, balki bu oliy ta’lim tizimida o’qitish camarodorligini oshiruvchi omillarni tahlil qilish, axborot xavfsizligi va ma’lumotlarni muhofaza qilish sohasidagi xalqaro tajriba, ucul va vositalarni o’rganish, shuningdek, qo’llanilayotgan ucullarni monitoring qilish yo’li orqali ta’lim jarayonini loyihalashtirish yo’llarini isqlab chiqish, o’qitishni va o’quv materiallarini bayon etishni takomillashtirish tamoyillarini qayta qarab chiqish, ma’lumotlarni chiqib ketish kanallari va ularning oldini olish yo’llari to’rtisidagi nazariy bilimlarni takomillashtirish tushiniladi.[3]

Ta’lim jarayonida bo’lajak o’qituvchilarda axborot xavfsizligini ta’minlash ko’nikmalarini takomillashtirishning yana bir muhim jihati shunda ko’rinadiki, zamonaviy ta’lim tizimi shaxsga yo’naltirilgan xarakterga ega bo’lishi, ya’ni shaxsning xar xil xususiyati va sifatiga e’tibor qilgan holda differentsiyalangan bo’lishi zarur. Shaxsga yo’naltirilgan o’qitish avvalo ta’limning paradigmasini o’zgartiradi. Shu paytga qadar mavjud ta’lim tizimida o’qitish ustuvor sanalgan bo’lsa, ayni paytda jamiyatning axborotlashuvi davrida ustuvorlik - o’qishga o’rgatishga yo’naltirilgan. [5]

Shu sababdan ta’limning o’qituvchi-darslik-talaba paradigmasi talaba-darslik-o’qituvchi paradigmasi bilan o’rin almashishi zarurdir. Zamonaviy pedagog kadrlar yangi statusga ega bo’lib, uning vazifasi eng avvalo talabalarning mustaqil bilim olish faoliyatini tashkil etishga, bilimlarni mustaqil egallashga va ularni amaliyotda qo’llash malakalarini shakllantirishga qaratilmo’fi lozim.

Ushbu maqsadlarni amalga oshirish jarayonida o’qituvchi o’qitishning metodlari, texnologiyalarini shunday tanlashi kerakki, ular talabalarga tayyor bilimlarni o’zlashtirishigagina yordam berib qolmasdan, ayni paytda, ularda bilimlarni turli manbalardan mustaqil ravishda o’zlashtirish, shaxsiy nuqtai nazarning shakllanishi, uni asoslashi, erishilgan bilimlardan yangi bilimlar olishda foydalanish malakalariga ega bo’lisqlariga ham vosita bo’lishi lozim. Bunday o’qitishni rivojlanuvchi ham deyish mumkin. Shakl va mazmunning rang-barangligi talabaning qiziqishi, imkoniyati va shaxsiy xususiyatidan kelib chiqib, taklif etilayotgan hollardan tanlash imkoniyatini beradi. Bunday imkoniyat ta’lim tizimida ham o’z aksini topishi zarur. Ko’p satqli o’qitish mazkur muammoning echimi bo’la oladi deyish mumkin.

Bilamizki axborot himoyasini amalga oshirish usullariga quyidagilar kiradi:

- huquqiy;
- ma’naviy-etik;
- texnologik;
- tashkiliy;
- fizik;
- texnik (qurilmaviy va dasturiy) turlarga bo’linadi.[1]

Xulosa qilib aytganda, Oliy ta’limni modernizatsiyalashning strategik jihatlaridan biri, ta’lim jarayoni samaradorligini oshirish uchun bo’lajak o’qituvchilarda axborot xavfsizligini ta’minlash, axborot kompetentligini rivojlantirish muhim pedagogik ahamiyatga ega. Bo’lajak o’qituvchilarda axborot xavfsizligini ta’minlashda quyidagi vazifalar ijrosini ta’minlashga e’tibor qaratish lozim deb hisoblaymiz.

- bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy-mutaxassislik tayyorgarligiga zamonaviy talablar va o'qituvchining professional malakasining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida axborot xavfsizlik ko'nikmalarini, shu bilan birga, bo'lajak o'qituvchilarning axborot kompetentligini oshirishning aniq maqsadga yo'naltirilgan jarayonlarni tashkil etish;

- yangi axborot texnologiyalari sohasidagi taraqqiyot, ularning didaktik imkoniyatlari kengayib borayotganligi va o'qituvchilarni ta'lim jarayonida ularni to'g'ri yo'naltirish;

- talabalarni taqiqlangan axborot mavjud bo'lgan Internet tarmoqi axborot resurslarini tahlil qila olish madaniyatini tarkib toptirishga erishish.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Абдуллаев Ф.А. Олий таълим муассасасини бошқаришда ахборот хизмати тизимини такомиллаштириш. (Педагогика олий таълим муассасалари мисолида) Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс. Тошкент 2020

2. Ахборот хавфсизлиги асослари: Маърузалар курса/Физика математика фанлари номзоди, И.М.Каримовнинг умумий тахрири остида. Т.: -Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2013 -131 б.

3. Бегимкулов У.Ш. Педагогик таълим жараёнларини ахборотлаштиришни ташкил этиш ва бошқариш назарияси ва амалиёти. //Пед. фан. док. дисс. – Т.: 2007.- 305 б

4. Зайцева О.Б. Формирование информационной компетентности будущих учителей средствами инновационных: Дис. ... канд. пед. наук/ О.Б.Зайцева.- Армавир, 2002.- 169 С.

5. Злотникова И.Я. Формирование информационной компетентности будущего учителя-предметника в педагогическом вузе / И.Я.Злотникова// Педагогическая информатика.- 2004.- № 1.- С. 40-44

6. <https://www.google.com/search>

7. <https://www.uznature.uz/yz/site/page?numer=1181>

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA IKKINCHI RUS TILINI O'RGATISH TEXNOLOGIYASI

*Aleuova Rayxan Sharibaevna,
Ajiniyoz nomidagi NDPI Msktabgacha talim kafedrasi dotsenti*

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda ikkinchi til rus tilini o'rgatishga oid texnologiyalar xususida so'z boradi. Dunyo olimlari 10 yoshgacha bo'lgan davrda bola boshqa qardosh tillarni oson o'zlashtirishishi bo'yicha yakdil fikr bildirgan. Bu davrda bola tillarni tushunib emas balki mexanik tarzda o'rganadi, shuning uchun qardosh tilni qollanilishi va talaffuzi oson o'zlashtiriladi. Ammo shunday bo'lsada bolaning har qanday tilning tovusqlarini taqlid qilish qobiliyati bilan tug'ilishini hisobga olsak bu jarayonni ertaroq bosqlashni afzalligini qo'llab-quvvatlovchilar ko'pchilikni tashkil qiladi. Inson miyasini o'rganilishi bo'yicha olib borilayotgan tadqiqotlar natijasida, chaqaloq tug'ilgandan to uch yoshgacha bo'lgan davri uning rivojlanishida eng muhim davrligi isbotlangan

Jahonning rivojlangan mamlakatlarida ikkinchi tilni o'qitishni bosqlang'ish bosqishdan bosqlashga alohida yetibor qaratilmoqda. Qardosh o'zga tillarni bosqlang'ish maktabdan bosqlab o'qitishni yo'lga qo'ygan ilk davlatlar — Daniya (1958 y.), Shvetsiya (1962 y.), Finlyandiya (1970 y.) va Islandiyadir (1973 y.). Ta'lim sohasida amalga oshirilgan reformalardan (1980 –1990 y.) so'ng bosqlang'ish maktablarda chet tilini o'qitish majburiy ta'sis etilgan. Yevropa ittifoqiga a'zo ko'pgina davlatlar tillarni ilk bosqishda o'qitish dasturini isqlab chiqqanlar va amaliyotga keng tadbiiq qilganlar. Yevropa mamlakatlarida bosqlang'ish maktab dasturiga shet tili fanini joriy qilishda (5-6 yoshdan 10-11 yoshgacha bolalar) o'qituvchilar Yevropa Ittifoqining “Language learning for Yeuropean sitizenchir” doirasida isqlab chiqilgan tavsiyalarga amal qiladilar va natijada erta yoshda qardosh chet tilini o'qitish bo'yisha Yevropa davlatlari ko'pgina yutuqlarga erishmoqdalar. Bundan shu narsa ayon bo'ladiki, jahonda bolalarning ilk yosh davridan qardosh tillarni o'rgatish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shuning ushun ham maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ikkinchi va boshqa chet tillarini o'rgatishga alohida ye'tibor qaratilmoqda. Zero, maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'limning birinshi qadami bo'libgina qolmay, balki faol, ijodkor va ma'naviy jihatdan boy shaxsni shakllantiruvshi ilk prog'ona hamdir. Shuning ushun maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim va tarbiya jarayonini yuqori saviyada tashkil etish, tarbiyalanuvsilarga ta'limning keyingi bosqisqlarida qiynalmasdan muvaffaqiyatga erishisqlarida imkoniyat yaratish zarur. Shu boisdan ham so'nggi yillarda maktabgacha yoshdagi bolalarga rus tili ta'limining mazmunida izshillik va uzviylikni ta'minlash, ta'lim turlarida rus tilini o'qitishning yangi metodlarini isqlab shiqish, mashg'ulotlarda ilg'or pedagogik texnologiyalar, komryuter texnologiyalarini qo'llash va darsni didaktik loyihalashtirish kabi muammolarga jiddiy e'tibor qaratilmoqda.

Respublikamizda maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagog va metodistlarining pedagogik faoliyatida bolalarga ikkinchi tilni o'gatish faoliyatini tizimli tashkil etish, bolalarga qardosh tillarni o'rgatishni innovatsion metodikalaridan to'g'ri foydalanish borasida qator isqlar amalga oshirilmoqda. Mamlakatimizda maktabgacha ta'limning isloh qilinishi, uzluksiz ta'lim tizimining eng muhim bo'g'ini sifatida e'tirof etilishi, qolaversa, maktabgacha ta'lim tashkilotining “Ilk qadam” davlat o'quv dasturi asosida bolaning kommunikativ, ijtimoiy, bilish kompetensiyalarini shakllantirish vazifasining qo'yilishi bu tizim uchun mo'ljallangan qardosh tillarni o'rgatish, o'stirish vositalari - lug'atlar, leksik minimumlar, qo'shimcha axborot manbalariga bo'lgan talabni oshirmoqda. Shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga ikkinchi tilni o'rgatish metodikasi bo'yisha yetarlicha asoslangan uslubiy qo'llanmalarning yo'qligi, mashg'ulotlar jarayonida o'tkaziladigan o'yin va didaktik vositalarning o'rni mavhumligi, ikkinchi tilni o'rganishda turli innovatsion

mashg'ulotlarni tashkil qilishga qo'yiladigan talablarning isqlab shiqilmaganligi maktabgacha ta'lim tashkilotida ikkinchi til rus tilini o'rgatish metodikasini takomillashtirish zaruriyatini belgilaydi. Vaholanki, Buxoroda O'zbekistonning 300.000ga yaqin aholisi bo'lgan tarixiy shaharlaridan biri bo'lib, ko'p millatli, ko'p madaniyatli va ko'p tilli shahar - o'zbeklar bilan birga boshqa millat vakillari ham istiqomat qiladi.

O'yin - bu ham tashkil etish shakli, ham bolalar ma'lum miqdorda to'planadigan darslarni o'tkazish usuli o'rgatiladigan ikkinchi tilda so'z boyligi, ko'plab she'rlar, qo'shiqlar, qofiyalarni sanash va boshqalarni o'rganish. Ikkinchi tilni o'qitishda o'ynash ta'lim faoliyatiga zid emas, balki u bilan organik ravishda bog'liqdir. O'yin metodikasi xayoliy vaziyatni yaratishga va bola yoki o'qituvchi tomonidan ma'lum bir rolni qabul qilishga asoslangan. Ikkinchi tilda darslar bolalarga o'yinlar orqali sezgi a'zolarini individual isqlatgan holada:(visual) korish, (auditory) eshitish, (write) yozish, (read) o'qib berish va (kinaesthetic) amalda xatti harakatlar orqali ijro qilish bilan amalga oshiriladi. Maktabgacha ta'limda ingliz tilini o'rganish "Shexter" usuli "nazariydan amaliyotga" klassik modelga emas, balki teskari, tabiiyroq idrok tizimiga asoslanadi. Bunda bolalarga ona tilimizni o'rgatishimiz juda qulay. Yosh bolalar qanday gapirishni bilmaydilar tarbiyachilar tomonidan kerakli jumlar va nutq qismlarini qurish qoidalarini tushuntirilib didaktik oyinlar orqali rus tilini zamonaviy usullarda o'tkazadi. Ikkinchi tilning ushbu texnikasi uch bosqichdan iborat: birinchisida so'zlar va iboralar, ikkinchisi va uchinchi bosqichda Grammatik va sintaktik tuzilmalaridan foydalanish samaradorligi pedagog psixologlar nuqtai nazaridan enf muvaffaqiyatlilardan biri hisoblanadi. Bu usulning boshidanoq bolalar bilan rus tilida isqlashning ma'lum bir uslubini rivojlantirish, muloqotning eng odatiy holatlariga mos keladigan so'zlardan joriy etish kerak. Bunday so'zlar (salomlashish, xayrlashish, qisqa mashqlar, rus tilida qabul qilingan xushmuomalalik formulalaridan foydalanish) bolalarga chet tili aloqasini o'rnatishga imkon beradi, rus tiliga o'tishni osonlashtiradi, bolalarga dars bosqlanganligini, endi darsning ma'lum bir bosqichi o'tishini ko'rsatadi. Metodning muvaffaqiyatli bo'lishining eng muhim sharti bolalarning nutq-fikrlash faoliyatini faollashtirish va ularni chet tili muloqotiga jalb qilishdir. Maktabgacha yoshdagi bolalarga rus tilini o'rgatishning o'ziga xos xususiyati shundaki, u shunchaki stolda o'tirib, kitob va daftarlarni varaqlamaydi. Jarayon zerikarli bo'lmasligi kerak va bolalar o'zlari bilimiga intilisqlari kerak. Bolalar aniq o'ylashadi, hamma narsani so'zma-so'z qabul qiladilar, gapirishadi. Ta'lim shakllari iloji boricha ko'proq leksik birliklarni o'zlashtirishga emas, balki mavzuga qiziqishni tarbiyalashga, bolaning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga va o'z fikrlarini ifoda etishga qodir bo'lishi kerak. Bolalarning rus tili alifbosini qo'shiq qilib o'rganisqlari shunchaki yodlashdan ko'ra samarali ekanligini ko'rsatish mumkin.

Aqliy va jismoniy harakatlar bilan bo'g'liq bo'lgan o'yinlar, multfilmlar. Bolalar til o'rganish mobaynida multfilmdagi gaplarni tushunma-sada, multfilm qahramonlarining harakatlari orqali ular isqlatayotgan so'zlarni tushunishga intiladi. Bu esa bolalar uchun qiziq va til o'rganisqlari uchun samarali yo'l.

- rol ijro etish (role play) o'qituvchi biror ma'lumotni, masalan, hayvon yoki qusqlarning nomlarini o'rgatayotgan paytda rol orqali ijro etishi yoki bolalarga ijro ettirishi lozim. Misol uchun: bir o'quvchi itning vovillashi, mushukning miyovlashini ko'rsatib bersa, boshqa bir o'quvchi bu tovusqlar qaysi hayvonga tegisqli ekanligini bilib, uning ruscha nomini aytishi zarur.

-mavzuga oid muhit; O'qituvchi mavzusiga qarab o'sha muhitni yaratib bera olsa, bolalar tilni yaxshi o'rganishadi. Masalan: -imo-ishoralar, yuz ifodalari orqali; O'qituvchi bolaga biror gapni gapirganda yoki buyruq berganda, masalan, bu yoqqa kel, kitobni och, turing, doskaga qarang kabi gaplarda imo- ishoralardan foydalansa bolaga tushunarli bo'ladi.

-topishmoqlar; Bolalarda topishmoqlarning javobini topishga qiziqish kucqli. Shuning uchun o'qituvchi topishmoqni rus yoki o'zbek tilida aytsada, uning javobini bolalardan rus tilida aytishini talab qilishi lozim. Shunda bolalar so'zlarni tez o'rganishadi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy tilni o'rgatish ko'proq madaniyatli shaxsni shakillantirishga qaratilgan bo'lib yangi bilimlarni tizimlashtirilgan innovatsion usullar orqali bolalarga yetqazib berish maqsadga muvofiqdir. Maktabgacha yoshdagi bolalarga qardosh tillarni o'rgatishda yoshiga mos ijodiy va didaktik oyinlar va ochiq mashg'ulotlar bilan ularning shaxsiy kamolotini zamonaviy usullar asosida shakillantirish. Ta'limda har bir mashg'ulotning yangicha axborot texnologiyalari va kompyuter qurilmalaridan muvaffaqiyatli foydalanish, ko'rgazmali materiallardan bolalar uchun foydali maxsulotlarni tadbiq qilish va natijasini mustahkamlash.

Didaktik o'yin, multimedia vositalari, sahnalashtirilgan mashg'ulotlar maktabgacha yoshdagi bolalarning rus tilidagi muloqotni o'rgatishning yeng mos usuli hisoblanadi. Bu bolalarning qiziqishi va faolligini uyg'otishi va ular ushun qiziqarli bo'lgan mashg'ulotlarda o'zini namoyon qilish imkoniyatini berishi, yangi bilimlarni tezroq va mustahkamroq o'zlashtirishga yordam berishi bilan shet tilidagi muloqotni amalga oshirishda til ko'nikmalarini va nutq qobiliyatlarini shakllantiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga ikkinchi til rus tilini o'rgatishning metodik jihatlarining o'ziga xosliklari mavjud. Bunda quyidagi qoidalarga amal qilish tavsiya yetiladi:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarda muloqot va axborot almashish vositasi sifatida ingliz tilini o'rganishga barqaror qiziqishni rivojlantirish.
2. Bolalarni rivojlanish darajasiga mos keladigan lug'at bilan tanishtirish.
3. Rus tilini oson o'rgatishga mo'ljallangan o'yinlar va didaktik vositalar orqali ta'limiy muhit yaratish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining "Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari to'g'risida" 2018 yil 18 iyundagi 1-sonli buyrug'i
2. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining 2020- yil 27- martdagi 54-son buyrug'i bilan tasdiqlangan "Ilm yo'li" variativ dasturi (6 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 5-noyabrdagi 2021-2022-yillarda yurish, yugurish, mini-futbol, badminton, stritbol va "Workout" sport turlarini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ-5282-son Qarori.
4. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida» gi Qonuni //O'RQ-637-son. 23.09.2020.
5. "Bolangiz maktabga tayyormi?" O'z.Res. Xalq ta'limi vazirligi Respublika ta'lim markazi, Ma'rifat-Madadkor nashriyoti. 187 s.

BOSQLANG'ICH SINFLARDA TO'G'RI TALAFFUZ KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRUVCHI O'QUV TOPSHIRIQLARI

*Atamurodova Gulnora Shermurodovna,
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti mustaqil
tadqiqotchisi*

Annotatsiya. Maqolada bosqlang'ich sinf o'quvchilariga unli tovusqlar talaffuzini o'rgatish bilan bog'liq muammolar va ularning yechimiga doir taklif va mulohazalar bayon qilingan. Shuningdek, ona tili va o'qish savodxonligi mashg'ulotlarida matndagi so'zlar asosida to'g'ri talaffuzga o'rgatish masalasi ham tadqiq etilishiga oid gipotезalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: tovush, talaffuz, mashq, bosqlang'ich ta'lim, talaffuz shakli, namuna, to'g'ri talaffuz, ona tili, o'qish savodxonligi

УЧЕБНЫЕ ЗАДАНИЯ, РАЗВИВАЮЩИЕ НАВЫКИ ПРАВИЛЬНОГО ПРОИЗНОШЕНИЯ В НАЧАЛНЫХ КЛАССАХ

*Атамуродова Гулнара Шермуродовна,
независимый исследователь Ташкентского государственного университета
узбекского языка и литературы имени Алишера Навои*

Аннотация. В статье изложены проблемы, связанные с обучением младших школьников произношению гласных звуков, а также предложения и соображения по их решению. Выдвигались также гипотезы о том, что на занятиях по родному языку и грамотности чтения также исследуется вопрос обучения правильному произношению на основе слов в тексте.

Ключевые слова: звук, произношение, упражнение, начальное образование, форма произношения, образец, правильное произношение, родной язык, грамотность чтения

EDUCATIONAL TASKS THAT DEVELOP THE SKILLS OF CORRECT PRONUNCIATION IN ELEMENTARY GRADES

*Atamurodova Gulnara Shermurodovna,
independent researcher at Tashkent State University of Uzbek Language and Literature
named after Alisher Navoi*

Annotation. The article describes the problems associated with teaching younger schoolchildren the pronunciation of vowel sounds, as well as suggestions and considerations for their solution. It has also been hypothesized that classes on native language and reading literacy also explore the issue of teaching correct pronunciation based on words in the text.

Keywords: sound, pronunciation, exercise, primary education, pronunciation form, pattern, correct pronunciation, native language, reading literacy

Kirish. Bosqlang'ich sinflarda o'quvchilar ona tilida zarur nutqiy ko'nikmalarni egallay bosqalaydi, biroq mazkur bosqichda maktablarda talaffuz mashqlari ustida isqlashga e'tibor qaratilmaydi. Natijada yuqori sinflarga kelganda ham o'quvchilar o'z ona tilidagi ayrim tovush va so'zlarni to'g'ri talaffuz qila olmaydi. Bu, albatta, imloga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Adabiyotlar taqlili va metodologiya. Bosqlang'ich ta'limda adabiy talaffuzga o'rgatish, keying sinf va bosqicqlardagiga qaraganda samaraliroq bo'ladi. Ravon va ta'sirchan nutq uchun o'quvchida zarur so'z boyligi bo'lishi kerak. G'.Hamroyev ta'kidlagani kabi "Uzluksiz ravishda turli ibratli matnlarni yodlatish orqali so'z boyligini oshirib borish zarur." [1;B.54-55.]

O'quvchilarda nutq so'zlash ko'nikmasi shakllanishi uchun ularda zarur so'z boyligi bo'lishi

zarur, qolaversa, mashq jarayoni ham to'g'ri tashkil etilgan bo'lishi kerak. O'. Usmonova bu masalani hal qilishdagi qiyinchiliklarga shevalarni sabab qilib ko'rsatadi[2;B.42.]. Tadiqotchi talaffuz masalasi o'zbek tilida o'rganilmasdan kelinayotganligini ta'kidlaydi va bu borada o'z ishida adabiy talaffuz me'yorlarini belgilash isqlariga birinchi bo'lib qo'lgan olim F.K.Kamolov hamda professor S.I.Ibrohimovlarning qimmatli fikrlariga tayanadi. G'.Hamroevning ta'kidlashiga ko'ra, «ona tili» darsliklarida to'g'ri talaffuz va imlo me'yorlarini ko'nikma sifatida shakllantirish borasida ko'plab mashqlar, turli tushuntirishlar beriladi. Ammo nutqiy faoliyat davomida ayrim nutq tovusqlarining adabiy talaffuzi va imlosini o'quvchiga o'rgatish qator qiyinchiliklarni keltirib chiqaraveradi[1;B.52-53.]

Bu borada H.Ne'matovning quyidagi fikrlari hozir ham ona tili ta'limi uchun ahamiyatli: «Asrlar davomida insoniyat tomonidan to'plangan barcha til ilmini o'rta maktab o'quvchisiga o'rgatishning iloji va zarurati yo'q. Demak, ona tilidan eng zarur bilimlarni tanlash asosiy masalalardan biridir.

Ona tilidan bilimlarni tanlashning bosh mezoni uning foydalilik va amalda qo'llanila olish darajasidir. Biz ona tilidan foydali bilimlar deb bolalarning savodli yozish, ijodiy fikrlash, fikr mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda og'zaki va yozma shakllarda to'g'ri, ravon ifodalash ko'nikmalarini shakllantirish uchun xizmat qiladigan, uni yuksak insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalash va rivojlantirishni ta'minlaydigan bilimlarni tushunamiz». [3;B.13-16.]

Muhokama. Ona tili ta'limida, xususan, to'g'ri talaffuz o'qitishda adabiy til to'g'ri talaffuziga sheva to'g'ri talaffuzsining ta'siri masalasi hal etilishi zarur bo'lgan asosiy muammo sifatida turibdi. Mahalliy tilda unlining 9 xil talaffuz varianti mavjud. Ona tili o'qituvchilarining aksariyati buni farqlamaydi. Aslida o'qituvchi qat'iy tarzda adabiy tilda dars o'tishi lozim. Darsliklarda bu jihat e'tiborga olinishi kerak.

«Ona tili» darsliklarida [i] unlisining talaffuzi va imlosiga doir muhim ma'lumotlar berilgan bo'lsa-da, to'g'ri talaffuz o'qitish jarayonida ayrim munozaralar paydo bo'lmoqda. O'zbek tilida [i] rus tilidagi kabi talaffuz qilinmaydi. Shu o'rinda tovusqlarni ifoda etuvchi harflarning talaffuzi va nomlanishini o'zaro farqlash lozim. Jumladan, [o'] va [u] unllarini o'qitishda ham muammolar mavjud.

1-mashq. Bosqlang'ich sinflarda unli tovusqlarni to'g'ri talaffuz qilish mashqi. Har bir so'z ishtirokida gaplar tuzing.

Bosqlang'ich sinf dastur va darsliklarida to'g'ri talaffuzga doir o'quv materiallari mazmuni taqlil qilinganda quyidagilar ma'lum bo'ldi:

1-sinfda «Tovusqlar va harflar» mavzusi berilgan bo'lib, unga jami 28 soat vaqt ajratilgan. Chunonchi:

Tovusqlar va harflar. Unli tovusqlar va harflar; a va o, i va u, o va o' unllarning talaffuzi va imlosi. Undosh tovusqlar va ularni ifodalovchi harflar. Ayrim undosh tovusqlarning talaffuzi va imlosi (d-t, b-p, z-s undosqlarining talaffuzi va imlosi), so'z oxirida, talaffuzda tushib qoladigan d, t undosqlari. Harf birikmalari: sh, ch, ng. Alifbo: Harflarning nomi. Harflarning bosh va kichik shakllari. So'zlarni alifbo tartibida yozish. Alifboning ahamiyati.

Tutuq belgisi ('), uni so'z tarkibida to'g'ri shakllantirish. Tutuq belgisining so'zdagi vazifasi: o'zidan oldingi unlining cho'ziq aytilishiga, oldingi bo'g'inni keyingi bo'g'indan ajratib talaffuz qilinishiga xizmat qilishi, so'z ma'nolarini farqlashi.

Bo'g'in. So'zlarni bo'g'inga bo'lish. Bo'g'in ko'chirilishi, bir unlidan iborat bo'g'inli so'zlarning bo'g'inlab ko'chirilishi, tutuq belgili so'zlarni, ketma – ket kelgan bir xil undosqli so'zlarni bir yo'ldan keyingi yo'lga bo'g'inlab ko'chirish. Harf birikmasi (sh, ch, ng) qatnashgan so'zlarning bir yo'ldan ikkinchi yo'lga ko'chirilishi kabilar berilgan.

2-sinfda birinchi sinfda o'tilganlar yuzasidan (6 soat) takrorlashdan so'ng to'g'ri talaffuzga 50 soat vaqt ajratilib, unda quyidagi mavzular qamrab olingan:

Unli va undosh tovusqlar, ularning bir-biridan farqi. Tovusqlarni harflar bilan belgilash.

Unli tovusqlar va harflar. O'zbek tilidagi olti unli tovushning olti unli harf bilan belgilash. [a] va [o], [u] va [i], [e], [o'] unli tovusqlarining talaffuzi va undosh tovusqlar portlovchi f va p, h va x hamda harf birikmasi bilan ifodalangan ng tovushining talaffuzi va imlosi. Tutuq belgisi (') va uning isqlatilishi, tutuq belgisining so'zdaigi vazifasi kabilar.

“Bo'g'in” mavzusiga doir quyidagi ma'lumotlar berilgan. So'zning oldingi satrga sig'may qolgan qismini keyingi satrga bo'g'inlab ko'chirish. So'zda nechta unli tovush bo'lsa, shuncha bo'g'in bo'lishi. Bo'g'in tarkibi unli tovushdan, bir unli va bir undosh tovushdan, bir unli va bir necha undosh tovushdan tuzilishi kabilar.

“Bo'g'in ko'chirish”ga alohida e'tibor berilgan. So'zning bir yo'ldan keyingi yo'lga bo'g'inlab ko'chirilishi. Bo'g'in hosil qilgan bir unli harfni oldingi yo'lda qoldirib yoki keyingi yo'lga ko'chirib bo'lmasligi. Bir bo'g'inli so'zlar, (ona, ahil, o'rik, elak kabi ikki bo'g'inli so'zlarning ko'chirish uchun bo'linmasligi. Tutuq belgisi qo'yib yoziladigan so'zlarni bo'g'in ko'chirish uchun bo'linishi, tutuq belgisining oldingi bo'g'inda qoldirilishi (va'-da, mash'-al, ta'-lim). Harf birikmali so'zlarning bo'g'inlab ko'chirilishi (si-ngil, ko'-ngil, tong-gi kabi) yonma-yon kelgan bir xil undosqli so'zlarning bo'g'inlab ko'chirilishi (ik-ki, kat-ta, is-siq kabi) Jarangli va jarangsiz undosh tovusqlar, ularning imlosi, bunday so'zlarning yozilishini so'z oxiriga unli tovush qo'shib aytib tekshirish: (maktabim – maktab, kitobim-kitob, maqsadim – maqsad, umidim – umid kabi) Aytilishda tushib qoladigan undosqlar. (Farzand, daraxt, do'st kabi) ularning imlosiga doir o'quv materiallari o'rin olgan.

3-sinfda to'g'ri talaffuzga doir o'quv materiallariga kamroq soat ajratilganligini ko'rish mumkin. Masalan: Tovusqlar va harflar. Unli va undosh tovusqlar va harflar. Bo'g'in, so'zlarni bo'g'inlarga bo'lish va bo'g'inlarga bo'lib ko'chirish qoidalari. So'zlarni bo'g'in, tovush va tovush – harf jihatdan taqlil qilish; Tutuq belgisi va uning isqlatilishi. sh, ch, ng harf birikmalari, ketma-ket kelgan bir xil undosqli so'zlar va ularning imlosi. So'z oxirida kelgan, jarangli, jarangsiz jufti bor undosqlar imlosidan iborat.

4-sinfda ham to'g'ri talaffuzga doir o'quv materiallarini o'qitishga 10 soat vaqt ajratilgan bo'lib, ular quyidagi mazmunda:

Unli va undosh tovusqlar, ularning harfiy ifodasi; talaffuzi va yozilishi farq qiladigan unli tovusqli so'zlarning talaffuzi va imlosi; jarangli va jarangsiz undosqlarning talaffuzi va imlosi; bir xil qo'sh undosqli so'zlar va ularning imlosi; so'z oxirida qator kelgan undosqli so'zlar va ularning imlosi, x-h tovusqli so'zlar va ularning imlosi, tutuq belgili so'zlarning talaffuzi va imlosi kabilar.

Tutuq belgisidan foydalanish bo'yicha tavsiyani quyidagicha taqdim qilish mumkin:

Bu sinfda ham “Bo'g'in” mavzusiga 2 soat ajratilgan. So'zlarni bo'g'inlarga bo'lish; unli tovusqlarning bo'g'in hosil qilishi; so'zlarni bir satrdan ikkinchi satrga bo'g'inlab ko'chirish; so'zlarni bo'g'in, tovush va harf jihatdan taqlil qilish, shuningdek, so'zlarni alifbo tartibida qayta tuzish, alifboning ahamiyati haqidagi ma'lumotlar qamrab olingan.

Natijalar. Bosqlang'ich sinf dastur va darsliklari taqlil qilinganda ularda ham maxsus talaffuz mashqlari yo'qligi ma'lum bo'ldi. Vaholanki, o'quvchining nutq apparati shakllanayotgan bu davrda talaffuzi qiyin nutq tovusqlari ustida takrorga asoslangan fonetik mashqlarni muntazam o'tkazib borish lozim.

Kichik irmoq kecha-kunduz tinmay mehnat qildi, xarsangtoshning bir yonini yemirib, yana yo'lga tushdi. U yo'l-yo'lakay dov-daraxtlar bilan do'stlashdi. Daraxtlar tomirlari bilan irmoq suvining yer ostiga singib ketishga yo'l qo'yishmadi. Yaproqlari esa quyosh nurini to'sib, suvni bug'lanishdan saqladi. Kichik irmoq ham yashil do'stlarini qondirib sug'ordi.

Topshiriq. Savollarga javob berish orqali o'quvchining matnni tushnganlik darajasini bilib olish mumkin:

1. Katta irmoq nima uchun tez oqa oldi?
2. Daraxtlar nima maqsadda katta irmoq yo'lga peshvoz chiqdi?
3. Katta irmoq nima uchun daraxtlardan qochdi?

4. Katta irmoq qanday halokatga uchradi?
5. Kichik irmoqqa daraxtlar qanday yordam ko'rsatdi?
6. Bunday hodisalar tabiatda rostdan ham sodir bo'lishi mumkinmi? Agar mumkin bo'lsa, qanday sodir bo'ladi?

Quyidagi topshiriq o'quvchining tafakkurini o'stirishga, ma'qul variantni to'g'ri tanlashga o'rgatadi:

Matn asosida berilgan topshiriqlarni bajaring. Mevali daraxtlar uning yo'liga peshvoz chiqibdi. Mazkur gap mazmuniga o'xshash javoblarni aniqlang.

- A. Mevali daraxtlar unga norozilik bildiribdi.
- B. Mevali daraxtlar uni qarshi olibdi.
- D. Mevali daraxtlar uni yoqtirishmabdi.
- E. Mevali daraxtlar uni kutib olibdi.

To'g'ri talaffuzga doir o'quv materiallarning asosini tashkil etuvchi mashq va topshiriqlar didaktik, metodik jihatdan taqzilga tortilib, ularni takomillashtirish zarurati mavjudligi ko'rsatildi, kerakli o'rinlarda tavsiyalar berildi. Ona tili mashg'ulotlarida hozirgacha foydalanilgan va foydalanilayotgan o'quv materiallarining berilishi, ularning tadrijiy taraqqiyoti tarixiy aspektda tekshirib ko'rildi.

I. Azimova, K. Mavlonova va Sh. Tursunovlar tomonidan tuzilgan 3-sinflar uchun "Ona tili va o'qish savodxonligi" darsligiga o'qituvchilar uchun metodik qo'llanma ham tayyorlagan. Unda darslik tarkibidagi o'quv topshiriqlari bilan qanday isqlash kerakligi ko'rsatib berilgan:

Yangi 1-2-sinflar uchun "Ona tili va o'qish savodxonligi" darsligida ham o'zbek tili to'vusqlarini talaffuz qilishga o'rgatuvchi mashqlar mavjud emas. Darslik asosan matn ustida isqlashga, savollarga javob berishga mo'ljallangan.

Xulosa. Bosqlang'ich ta'limning 1-4-sinflar uchun "Ona tili va o'qish savodxonligi" darsliklari asosida mashg'ulotlar olib borilganda to'vusqlar talaffuzi bilan bog'liq mashq va topshiriqlar ustida ham tizimli isqlash lozim. Zero, o'quvchi o'z ona tili to'vusqlarini to'g'ri ayta olmasa, uning nutqida ta'sirchanlik bo'lmaydi, qolaversa, tilning morfemik tarkibiga ham bu noto'g'ri talaffuz salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. O'quvchi matn ustida isqlar ekan unga talaffuzi qiyin so'zlar va to'vusqlar bilan isqlash topshiriqlari ham berib borilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati. СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ (References):

1. G'.Xamroev Ona tili ўқитишнинг самарали усуллари. Методик қўлланма. – Тошкент. Баёз. 2018. 197 б.
2. Azimova I., Mavlonova K., Sh. Tursunov Ona tili va o'qish savodxonligi 3-sinf darsligiga O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma. –T.: 2022.
3. Ona tili va o'qish savodxonligi 3-sinflar uchun darslik. Respublika ta'lim markazi. Tuzuvchilar Iroda Azimova, Klaraxon Mavlonova, Sa'dullo Quronov, Shokir Tursun, Zeboxon Ro'zmetova –Toshkent. 2022. 43-b.
4. Ona tili va o'qish savodxonligi 3-sinflar uchun darslik. Respublika ta'lim markazi. Tuzuvchilar Iroda Azimova, Klaraxon Mavlonova, Sa'dullo Quronov, Shokir Tursun, Zeboxon Ro'zmetova –Toshkent. 2022. 144 b.
5. Ona tili va o'qish savodxonligi 1 Metodik qo'llanma [Matn]: o'qituvchilari uchun metodik qo'llanma / I. A. Azimova [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021. – 128 b. na tili va o'qish savodxonligi [Matn]: 1-sinf uchun mashq daftari / I. Azimova [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021. – 72 b.
6. Усмонова Ў. Талаффуз маданияти. –Т.: Фан, 1976. – 3-б.

TINGLAB TUSHUNISH KOMPETENSIYASI HAQIDA MULOHAZA

*Avazova Farangiz Ixtiyor qizi,
Samarqanda davlat universiteti I- bosqich tayanch doktoranti.
Ilmiy rahbar p.f.d G'. Hamroyev*

Annotatsiya. Ushbu maqola bugungi kunda ona tilini o'qitishda e'tibor qaratilayotgan tinglab tushunish ko'nikmasi va uning turlari, bosqicqlari, eshitish va tinglash tushunchalari o'rtasidagi ba'zi farqlar, o'quvchilar uchun tinglab tushunish ko'nikmasini shakllantirish ahamiyati haqida ba'zi mulohazalarni yoritib beradi.

Kalit so'zlar: tinglash, eshitish, tinglash turlari, tinglash bosqicqlari, kontent tinglash, tanqidiy tinglash, empatik tinglash, qabul qilish, tushunish, javob berish.

ОБРАТНАЯ СВЯЗ О КОМПЕТЕНТНОСТИ В ПОНИМАНИИ НА СЛУХ

*Авазова Фариназ Ихтияр кызы,
базовый докторант I - го этапа Самаркандского государственного
университета. Научный руководитель п.ф.д. Г.Хамроев*

Аннотация. Эта статья проливает свет на некоторые соображения о навыке понимания на слух, которому сегодня уделяется внимание при обучении родному языку, и на некоторые различия между его типами, этапами, концепциями слуха и аудирования, а также на важность формирования навыков понимания на слух для учащихся. Ключевые слова: слушание, слушание, типы слушания, этапы слушания, слушание контента, критическое слушание, чуткое слушание, принятие, понимание, ответ

FEEDBACK ON COMPETENCE IN LISTENING COMPREHENSION

*Avazova Farinaz Ihtiyat kyzy,
is a basic doctoral student of the 1st stage of the Samarkand State University. Scientific
supervisor G.Khamroev*

Annotation. This article sheds light on some considerations about the listening comprehension skill that is currently being paid attention to when teaching a native language, and on some differences between its types, stages, concepts of hearing and listening, as well as on the importance of developing listening comprehension skills for students.

Keywords: listening, listening, types of listening, stages of listening, listening to content, critical listening, empathetic listening, acceptance, understanding, response

Bugungi rivojlanish zamonida barcha sohalar o'zining keng qamrovliligini va o'sish jarayonini namoyish etmoqda. Bunday o'zgarisqlardan ilm-fan va ta'lim ham chetda qolayotgani yo'q. Sodir bo'layotgan har qanday yangilik zamirida albatta, ilm va tajribalar yotadi. Ularning jamiyatda tom ma'noda yoyilishiga esa ta'lim sohasi o'zining katta hissasini qo'shadi. Ayniqsa, til o'rganish jadal tusga kirgan bir paytda ona tilimizni o'qitishda ham turli yangilik va o'zgarisqlar kirib kelmoqda. Shulardan biri yangi darsliklarimizga kiritilgan tinglab tushunish ko'nikmasi va unga doir topshiriqlardir. Til o'rganishning to'rtta ko'nikmasi orasida tinglash qobiliyatini rivojlantirish juda zarur. O'quvchilarlarda ushbu qobiliyatni to'g'ri shakllantirishga erishish uchun tilning turli tovusqlari va ularning urg'ularini tushunisqlari kerak. Tinglash malakasi bilan tanishish maqsadida ushbu maqola tinglashning turli jihatlarni, masalan, tinglash turlari, bosqicqlari va tinglab tushunish ko'nikmasini o'qitish va o'rganishdagi ahamiyatini yoritishga qaratilgan.

Ma'lumki, muloqot nutq va tinglashni o'z ichiga oladi va ularni ajratish uchun hech qanday nuqta yo'q. Shunday qilib, tinglash samarali muloqotni yaratish uchun zarur bo'lgan

asosiy kalitlardan biridir. Og‘zaki muloqotda tinglashning yo‘qligi muloqotning buzilishiga olib keladi, bunda ma’ruzachi osongina zerikishi, umidsizlikka tushishi yoki g‘azablanishi mumkin. Tinglash asosan, oddiy jarayon sifatida qaraladi, lekin u biz o‘ylaydigan darajada oddiy emas. O‘zbek tilini o‘qitishda dastlab ushbu ko‘nikma qisman e’tibordan chetda qoldi. “Bunday muhim ko‘nikma til o‘rganuvchilar uchun juda zarur bo‘lib, u nisbiy muammolardan qochish, shuningdek, tinglashda ularning kucqli va zaif tomonlarini tan olish va tinglashni oshirish strategiyalarini isqlab chiqishda yordam berish uchun mashaqqatli mehnatni talab qiladigan ko‘nikmalardan biridir”, -deydi ingliz olimi Douvns. Tinglash, so‘z sifatida, “biror narsani eshitishga harakat qilish; diqqat qilish yoki e’tibor berish” deb ta’riflanadi. Ushbu ta’rifga asoslanib, tinglash va eshitish ikki xil jarayondir degan xulosaga kelish mumkin. Tinglash juda muhim va u eshitishdan ko‘ra ko‘proq harakat talab qiladi. Bu odatda passiv mahorat sifatida qaraladi, lekin aslida u faol va dinamik jarayondir. Uni dinamik qiladigan narsa shundaki, muloqotda tinglash nafaqat aytilayotgan narsani tushunish uchun, balki fikr bildirish uchun ham muhimdir. Ingliz tadqiqotchilarining tadqiqotlariga asoslanib, kattalar kun davomida ko‘p vaqtlarini muloqotda bo‘lishini, bu ko‘rsatkich o‘rtacha 70 foiz kishilar muloqotda bo‘lishini va 30 foizi esa muloqotdan chetda bo‘lishini ko‘rsatdi. Tinglash, shaxs muloqot qilmasa, mavjud bo‘ladi, bu til ko‘nikmalari doirasining deyarli o‘rtacha 50% ni tashkil qiladi. Binobarin, quyidagi diagrammada til ko‘nikmalari solishtirilgan.

Eshitish va tinglash ikki xil jarayondir. Ma’lumotlariga ko‘ra, eshitish “tovush to‘lqinlarini yutuvchi va ularni neytral yo‘llar bo‘ylab miya qismlariga o‘tkazishning fiziologik jarayonini” anglatadi. Eshitish jarayoni spontandir; atrof-muhitning turli xil o‘ralgan tovusqlarini qabul qilish shaxsning roziligi bilan yoki uning roziligisiz sodir bo‘ladi. Tinglash esa ma’lum bir tovushga e’tibor berish jarayoni bo‘lib, u eshitishdan ko‘ra ko‘proq harakat talab qiladi. Bundan tashqari, tinglash ongni talab qiladi, ya’ni “boshqa odamni tushunish niyatida aytilayotgan so‘zlarga e’tibor berish”. Quyidagi jadval ikkita jarayon o‘rtasidagi asosiy farqlarini ko‘rsatadi.

Farqli tomoni	Eshitish	Tinglash
Farqi	Quloqlar orqali har qanday xabarni qabul qilish eshitishdir. Quloqlar orqali qabul qilingan xabarni tushunish tinglash deyiladi.	

Tinglash jarayoniga yondashuv	Eshitish tinglash jarayonining birinchi bosqichi
Jarayonning asosiy bosqichi	

Funksiyasi	Eshitish funksiyasi faqat og‘zaki xabarni qabul qilishdir. T i n g l a s h xabarni dekodlash va talqin qilishni o‘z ichiga oladi.
------------	---

Tafakkur Eshitishda tafakkur kerak emas. Tinglash esa insonning ongli xatti-harakatidir.

2-jadval. Eshitish va tinglashning farqlari

Biror kishi gapirayotganda tinglashning maqsadi tinglash turini belgilaydi. Bundan tashqari, kundalik vaziyatlar har xil tinglash qobiliyatlarini talab qiladi. Ingliz olimi Jinning ma’lumotlariga ko‘ra, tinglashning to‘rt turi mavjud.

1. Kontentni tinglash:

Bu tip faqat ma’ruzachi nima deyotganini tushunish uchun mo‘ljallangan. Tinglovchi odatda sukut saqlaydi. Qisqa savollar yoki sharqlar shaklida bo‘lishi mumkin, turli tushunish uchun qiyin bo‘lgan bir nechta o‘zaro ta’sirlardan qat’iy nazar, bu turdagi tinglashning asosiy maqsadi xabarning kerakli nuqtalarini aniqlash va ularga e’tibor qaratishdan iborat.

2. Tanqidiy tinglash:

Tanqidiy tinglovchi uchun asosiy maqsad xabarning mantiqiyliigi, xabarning to‘g‘riligi, dalillarning to‘g‘riligi va so‘zlovchining niyatlari kabi turli darajadagi xabarni baholashga e’tibor qaratishdir. Axborotning kamchiliklarini qabul qilish va uni bir vaqtning o‘zida baholash qiyin, ammo tanqidiy tinglovchi odatda yaxshi baholashga erishish uchun og‘zaki bo‘lmagan noverbal vositalarga ham e’tibor beradi, xabarning asosiy nuqtalarini aniqlash va

ularga munosabat bildiradi.

3. Empatik tinglash

Empatik tinglash, asosan, muammoni hal qilishda yordam berish uchun gapiruvchining his-tuyg'ularini tushunishga qaratilgan. Ma'ruzachi muammoni ifodalaganda, empatik tinglovchi ma'ruzachining psixologiyasini izoqlashdan cheklanadi va vaziyatga mos keladigan yechimni taklif qiladi. So'zlovchi muammolariga yechim topib beradi.

4. Faol tinglash

Faol tinglash barcha turdagi tinglashdan ko'ra asosiysi hisoblanadi. Bu juda muhim, chunki faol tinglovchilar so'zlovchilarning gaplarini to'liq tushunishga va ularga o'z fikrlarini ifoda etish va munosabat bildirishga, ularga yordam berish uchun juda ko'p kuch sarflashadi. Ular tanqid qilishdan xoli, so'zlovchiga erkinlik yaratishga yordam beradi, bu esa so'zlovchilarga o'z fikrlarini ifoda etishni osonlashtiradi. Ayniqsa, chet tillarini o'rgatishda faol tinglash juda muhimdir. Bu o'quvchilarga o'z fikrlarini aytib berish uchun mashq qilish va erkin so'zlashga yordam beradi, chunki bu ularning o'rganish ishtiyoqini oshirishga xizmat qiladi.

Tinglash tez sodir bo'lganligi sababli, u odatda oddiy jarayon sifatida qaraladi, ammo u turli bosqicqlardan o'tadigan murakkab jarayondir. Bu bosqicqlar: qabul qilish, tushunish, eslash, baholash va javob berish.

Ularning har birining o'z vazifasi va o'rni mavjud bo'lib, tinglash jarayonining smarali bo'lishiga xizmat qiladi.

Qabul qilish: Bu tinglash jarayonining birinchi bosqichidir. Qabul qilish so'zlovchining keyingi bosqich uchun zarur bo'lgan xabarini diqqat bilan eshitishni anglatadi.

Tushunish: Ushbu bosqichda shaxs oldingi bosqichda olingan so'zlar va jummalarning ma'nosini anglashga harakat qiladi. Xabarlarini tushunish usuli shaxsning avval orttirgan tajribasidan kelib chiqiladi. Tushunish jarayonida turli xil vaziyatlar yuzaga keltirilishi mumkin, shuning uchun so'zlarni alohida tushunish yetarli bo'lmaydi. Bunday holda ma'no yaratish uchun oldindan mavjud bilim va tajriba kerak bo'ladi.

Eslab qolish: Uchinchi bosqich, eslash, xotira bilan bog'liq - bu oldindan mavjud bo'lgan bilimlarni esga tushirish bosqichidir. Bu harakat tinglash jarayoni bosqlanishi bilan yuzaga keladi. Eslab qolish qiyin yoki imkonsiz bo'lsa, demak, tinglovchi hali tinglash jarayoniga to'raligicha tayyor bo'lmagan bo'lishi mumkin. Bu shuni anglatadiki, tinglash va eslash bir-biriga juda bog'langan. Shu sababli tinglash jarayoni bosqlanmasidan oldin tinglovchi bor e'tiborini jamlab eslab qolishga tayyor bo'lishi zarur.

Baholash: bu bosqich tinglashning to'rtinchi bosqichi bo'lib, u xabarlarining ahamiyatini va qanday mavzuda ekanligini aniqlash va baholashni anglatadi. Xuddi shu xabarni baholash bir tinglovchida boshqasiga qaraganda farq qilishi mumkin. Oldingi bosqichda aytib o'tilganidek, turli xil hayotiy tajribalar va tayyorgarlik kelib chiqishi bir xil xabarni baholashning xilma-xilligiga olib keladi. O'quvchilar shuning uchun turlicha javoblar berisqlari mumkin.

Javob berish: tinglash jarayonining oxirgi bosqichi javob berishdir, bu avvalgi barcha bosqicqlarning natijasidir. Ushbu bosqich qayta aloqa deb ham ataladi. Tinglash natijasida shaxs nutqqa jalb qilinadi va tinglovchining har qanday harakati qayta aloqa sifatida ko'rib chiqilishi mumkin, ya'ni fikr-mulohaza asosan og'zaki shaklida bo'ladi, lekin og'zaki bo'lmagan javoblar ham nutqning bir shakli, yozma shakli sifatida qaraladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, tinglab tushunish ko'nikmasi bir qarashda juda oson ko'rinsada, murakkab jarayonlardan biri sanaladi. Tinglab tushunish qobiliyati nutqni shakllantirishda ham alohida ahamiyatga egadir. So'zlovchi nutqini to'liq tushunib yetish tinglovchi nutqining, so'zlovchiga nisbatan beriladigan javobning mantiqiyliqi, aniqligi va to'g'riligiga ham katta ta'sir o'tkazadi. Shu sababli ham ushbu ko'nikmaga doir topshiriqlarni isqlashdan oldin maxsus tayyorgarlik va e'tiborni jamlab olish talab etiladi. Tinglab tushunish murakkab jarayon bo'lganligi sababli chet tillarini o'rganishda ham alohida o'rin egallaydi va chet el olimlari bu masalaga katta e'tibor qaratishadi. Aynan shu ko'nikma yuzasidan ilmiy

isqlar olib borib, o‘rganishmoqda. O‘zbek tilini o‘qitishda esa tinglab tushunish ko‘nimkasi biroz e‘tibordan chetda qolib ketmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Downs, L. (2008). Listening skills training. United States: ASTD Press.
2. Steinberg, S. (2007). An Introduction to Communication Studies. Cape Town, South Africa: Juta & Co.
3. Saitakham, (2012). Enhancing English Listening Skills through Websites Practicing: A Study of Thai EFL University Students. Retrieved 6 February, 2016, from www.ipedr.com/vol47/011-ICERI2012-S00015.pdf
4. Аминова С. Она тили дарсларида ноанъанавий усуллар // Тил ва адабиёт таълими. – Тошкент, 1995. – № 1. – Б. 17–18
5. www.skillsyouneed.com

TALABALARNING DAVLAT TILIDA ISH YURITISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISHDA DUAL TA'LIMNING O'RNI

*Daniyarov Otayor Baxtiyarovch,
Toshkent amaliy fanlar universiteti tadqiqotchisi*

Annotatsiya. Maqolada talabalarning davlat tilida ish yuritish ko'nikmalarini rivojlantirish bilan bog'liq muammolar, ularni yuzaga chiqaruvchi omillar, vositalar, nutqiy vaziyatlar taqlili, shuningdek, mazkur muammolarni hal etish bo'yicha taklif mulohazalar isqlab chiqish haqida fikr yuritilgan. Dual ta'limda matn yaratishda duch kelinadigan muammolar va belgilangan talablarga nomuvofiq amaliy natijalar to'g'risida bayon qilingan.

Kalit so'zlar: hujjatlar, rasmiy uslub, matn yaratish, yozma nutq, yozishmalar, ariza, tarjimai hol, sana, imzo, tasdiqlash, tarkib, tartib, talablar, mezonlar, mashq va topshiriqlar

РОЛ ДУАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РАЗВИТИИ У УЧАЩИХСЯ НАВЫКОВ ВЕДЕНИЯ ДЕЛ НА ГОСУДАРСТВЕННОМ ЯЗЫКЕ

*Данияров Отаёр Бахтиярович,
исследователь Ташкентского университета прикладных наук*

Аннотация. В статье рассмотрены проблемы, связанные с развитием навыков делопроизводства студентов на государственном языке, анализ факторов, средств, речевых ситуаций, вызывающих их, а также выработка предложений по решению указанных проблем. В дуального образования описаны проблемы, с которыми сталкивается создание текста, и практические результаты, не соответствующие установленным требованиям.

Ключевые слова: документы, формальный стиль, создание текста, письменная реч, переписка, заявление, биография, дата, подпись, утверждение, содержание, порядок, требования, критерии, упражнения и задания

THE ROLE OF DUAL EDUCATION IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' BUSINESS SKILLS IN THE STATE LANGUAGE

*Daniyarov otaroy Bakhtiyarovich,
researcher at Tashkent University of Applied Sciences*

Annotation. The article discusses the problems associated with the development of students' office management skills in the state language, the analysis of factors, means, speech situations that cause them, as well as the development of proposals to solve these problems. Dual Education describes the problems faced by text creation and the practical results that do not meet the established requirements.

Keywords: documents, formal style, text creation, written speech, correspondence, statement, biography, date, signature, approval, content, order, requirements, criteria, exercises and tasks

Олий таълимда талабаларга давлат тилида иш юритиш кўникмалари ўргатилади, ammo уларнинг аксарияти меҳнат фаолиятига борган дастлабки кундан бошлаб, бу кўникмани намоён қила олмайди, яъни ҳужжат матнларини тайёрлашга қийналишади. Бунинг асосий сабаби – амалиётнинг йўқлиги, университетда иш юритиш бўйича ишлаб чиқилган ўқув дастурларининг прагматик эмаслиги билан бевосита бог'лиқ.

Вазирлар Маҳкамасининг “Профессионал таълим тизимида дуал таълимни ташкил этиш чора-тадбирлари ҳақида” 163-сонли қарорида дуал таълим тизимини жорий этиш масаласи илгари сурилган.

Жаҳон тажрибасида талабаларни касбга тайёрлаш бўйича турли ёндашувлар

кўлланилади. Уларнинг орасида дуал ёндашув самаралироқ эканлиги тобора оммалашиб бормоқда. Адам Смит ўзининг таниқли асарида таъкидлаганидек: “Дуал таълимда – иш жойида устоз шогирдга касб-хунарнинг анъанавий усулларини ўргатиш деб ҳисоблаш керак, чунки уста билан бирга иш олиб бориш, ёш ишчиларни касбга бўлган қизиқишларини орттириб боради”. Олим дуал таълим тизими, Европа таълим тизимининг амалиёти шуни кўрсатадики, келажакдаги мутахассиснинг муваффақиятли касбий ва ижтимоий мослашуви учун таълим ташкилотлари ва иш берувчилар ўртасидаги ўзаро таъсир маҳсулидир. Талаба ўқув жараёнининг дастлабки босқичларида корхона ходими сифатида ишлаб чиқариш жараёнига жалб қилинган. Машҳур «халқлар бойлигининг табиати ва сабаблари бўйича тадқиқотлар» (1776) асарида Адам Смит икки томонлама ўқитишда шогирдлик ва мураббийлик тизимларини иш жойида касбий тайёргарликнинг анъанавий усуллари деб ҳисоблаш кераклигини таъкидлади, чунки уста ёнида ишлаш, ёш ишчилар таълим асосларини ўргандилар. касбикки томонлама ўқитиш модели корхоналарни кадрлар тайёрлаш жараёнига жалб қилишни назарда тутди, бу еса ходимларни ўқитиш билан бог‘лиқ жуда катта харажатларга олиб келади, чунки улар юқори сифатли касб-хунар таълими харажатлари капиталнинг ишончли ҳиссаси эканлигини яхши билишади. Шу билан бирга, улар нафақат ўқитиш натижалари, балки ўқитиш мазмуни, уни ташкил этиш билан ҳам қизиқишади, деб таъкидлайди. Судакова талабалар учун икки томонлама таълим ерта мустақилликка еришиш ва катталарга оғ‘риксиз мослашиш учун ажойиб имкониятдир. Дуал тизими ахборот этишмаслиги ва камбағ‘ал амалий таълим оқибатида таълим бошқа шакллари учун муқаррап stress ҳолда, иш ичига силлиқ киришини таъминлайди. Бу нафақат муайян меҳнат вазифаларини бажаришни ўрганишга имкон беради, балки жамоада ишлаш қобилиятини ривожлантиради, касбий компетенция ва масъулиятни шакллантиради. Дуал training модели ўз мартабангизни бошқариш учун ажойиб имкониятларни тақдим этади. Унинг доирасидаги тайёргарлик даражаси доимий равишда ошиб бормоқда. Неч бир таълим ташкилоти ишлаб чиқариш бўйича бундай билимларни икки томонлама ўқитиш каби ичкаридан беришга қодир эмас, бу уни муваффақиятли мартаба йўлида муҳим қадам қилади.

Иш юритиш ҳужжатлари устида ишлаш кўникмасига ҳам фақат маъруза, аудиториядаги дарслар орқали тўлақонли эришиб бўлмайди. 4+2 дастури доирасида талабаларнинг 2 кун амалиёт, ишлаб чиқариш жараёнларига бориб иштирок этиши яхши самара беради. Бунда кўриб тушуниш масасаласи актуллашади.

Дуал таълим тизими назарияни амалиётда кўриш ва тушуниш, ўзлаштириш фаолиятидир. Кўриб тушуниш кўникма ёки малака сифатида ажратилмайди. Унинг бир қисми тил таълимидаги ўқиб тушуниш кўникмаси таркибида баҳолаб кетилади. Унда, асосан, расм, видео ҳамда аудиовизуал материалларни тушунишга эътибор қаратилади. Халқаро педагогикада визуал тушуниш (understanding vision) алоҳида компетенция сифтида мавжуд эмас. Шу билан бирга, маълумотни визуализация қилиш, визуал маълумотларни таҳлил қилиш ва тушуниш, ахборотни узатиш учун визуал воситалар ва усуллардан фойдаланиш кўшимча маҳорат ёки кўникма сифатида қаралиши мумкин. Бу дизайн, маркетинг, маълумотлар таҳлили ва тақдимот тайёрлаш каби соҳаларда фойдаланилади. Визуал тушуниш – расмлар, диаграммалар, графиклар ва бошқалар каби визуал тарзда тақдим этилган маълумотларни таҳлил қилиш ва шарҳлаш қобилиятидир. Визуал идрок этиш қобилияти юқори бўлган одамлар визуал элементларни тан олиш ва таҳлил қилиш, нақш ва муносабатларни аниқлаш, шунингдек, маълумот олиш ва хулосалар чиқариш қобилиятига эга. тақдим этилган маълумотлар бўйича. Ушбу компетенция дизайн, медиа, маркетинг, реклама ва санъат каби соҳаларда айниқса муҳимдир.

Тадқиқот методологияси. Талабани давлат тилида иш юритишга ўргатишда кўриб тушуниш компетенцияси – таълим олувчида ҳолатни, предметни, жараёни кўриб тушуниш, таҳлил қилиш ва ўз хулосасини баён қилиш фаолиятидир. Бунда фақат расм, видео материаллар эмас, бутун ўқувчи ёки талабанинг келажак ҳаётида дуч келадиган предметлар, ҳолат, жараён ва фаолиятни кўриб тушуниш назарда тутилади. Шунингдек, талабларни касбга тайёрлашга йўналтирилган дуал таълим тизимида уларнинг дарс-машғ'улотлар билан бирга ишлаб чиқариш жараёнларини ҳам бориб кўриб ўрганиш асосидаги кўникма ва малакаларини баҳолаш имкони бўлади. Кўриб тушуниш кўникмасининг малака ва компетенцияга айланиш механизми ишлаб чиқиши бугун муҳим, ҳал қилиши лозим бўлган педагогик, методик муаммолардан биридир.

Давлат тилида иш юритиш фанини яхши ўзлаштиришда дуал таълим асоси бўлган кўриб тушуниш кўникмаси касбий компетенцияни эгаллашда қуйидаги вазифаларни бажаради:

Мавзуга оид адабиётларнинг таҳлили (Literature review). Абу Наср Форобий: “Қандай қилиб таълим бериш, таълим олиш, фикрни қандай ифодалаш, баён этиш, қандай сўраш ва қандай жавоб беришга келганимизда, бу борада билимларнинг энг биринчиси жисмларга ва ҳодисаларга исм берувчи тил ҳақидаги илмлар деб тасдиқлайман”, деган эди. Тил назариясининг асосчиси бўлган Гумболт XIX асрдаёқ “Тил – миллат руҳи” деб айтган эди. Ушбу фикр XXI асрда поляк педагоги Януш Корчак томонидан қуйидагича давом эттирилди: “Она тили – бу бола учун ўйлаб топилган қоидалар эмас, нафас олаётган ҳаво каби халқининг руҳи билан тенгдир”. Бола она тилини ўрганиш жараёнида муҳим вазифалар амалга оширилади: биринчидан, боланинг туғма ақлий қобилиятни ривожлантириш, иккинчидан, она тили ҳазиналарини онгли эгаллаш; учинчидан, болаларга тил мантисини ўргатиш керак. Бу мақсад ва вазифаларга биринкетин эмас, балки баравар эришиб бориш лозим.

Ф.И.Буслаев шундай ёзади: “биринчи ва энг муҳими, нутқ шакллари билан ифодаланадиган нарсаларни тушуниш ва уларни тўғри йўл билан ишлатишдан иборат амалий қобилиятни ривожлантиришдир, яъни ўқимишли одамлар айтганидек, оғзаки ва ёзма машқлар орқали ўқувчида суҳбат ва ёзувга хос нутқ шакллари осонлик билан тушуниш кўникмасини ҳосил қиламиз”. “Асрлар давомида инсоният томонидан тўпланган барча тил илмини ўрта мактаб ўқувчисига ўргатишнинг иложи ва зарурати йўқ. Демак, она тилидан энг зарур билимларни танлаш асосий масалалардан биридир.

Она тилидан билимларни танлашнинг бош мезони унинг фойдалилик ва амалда қўлланила олиш даражасидир. Биз она тилидан фойдали билимлар деб болаларнинг саводли ёзиш, ижодий фикрлаш, фикр маҳсулини нутқ шароитига мос равишда оғзаки ва ёзма шаклларда тўғри, раво ифодалаш кўникмаларини шакллантириш учун хизмат қиладиган, уни юксак инсоний фазилатлар руҳида тарбиялаш ва ривожлантиришни таъминлайдиган билимларни тушунамиз”.

Ўқув топшириқларини тузишга асос бўлувчи ўқув материалларини танлаш, таъкидлаш керакки, она тили таълими мақсадини, мазмунини белгилаш борасида мустақилликнинг дастлабки йилларида тизимли тадқиқотлар олиб борилди.

Айниқса, педагогика фанлари доктори, профессор Р.Сафарованинг коммуникатив кўникма ва малакаларни ривожлантириш она тили таълимининг асосий вазифаси эканлигига 90-йиллардаёқ ург'у бергани, хусусан, ўқув топшириқлари, шунингдек баҳолаш масаласи, ўзбек тилининг Ўзбекистонда миллий тикланиш шароитида ҳам она тили, ҳам давлат тили сифатида ўқитилиши билан бог'лиқ муҳим масалаларни тадқиқ этганини алоҳида таъкидлаш лозим.

Ш.Юсупова ўзининг докторлик диссертацияси да ҳозирги ўзбек адабий тили дарсларида ўқувчилар тафаккурини ўстиришнинг илмий-методик асослари мавзусида тадқиқот олиб боради, она тили таълимида ўқувчилар тафаккурини ривожлантиришнинг

илмий-методик асосини ишлаб чиқиш билан бирга тафаккурни ривожлантирувчи ўқув топшириқларига ҳам алоҳида эътибор қаратади. Х.Муҳиддинова ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги таълимини тизимлаштириш, узвийлиги ва узлуксизлигини таъминлаш борасида салмоқли ишларни амалга оширган. Жумладан, ўқув топшириқларни ҳам узлуксиз таълим тизими учун узвийлик тамойили асосида такомиллаштириб келмоқда.

Қ.Хусанбоевнинг таълим мазмунига ўқитувчини ҳам киритиши ниҳоятда тўғри ёндашув. Чунки давлат тилида иш юритишда, айниқса, ишда бажариладиган топшириқларни назорат қилишда, зарур ўринларда ходимлар иш юритиш хужжатларини тайёрлаш кўникмасини ривожлантиришда бевосита ўқитувчи дастлаб намуна кўрсатиши муҳим аҳамиятга эгадир. Қолаверса, олимнинг адабий таълим учун ишлаб чиққан мустақил фикрлаш ва ва муаммоли таълим бўйича ёндашувлари она тили таълимида ўқув топшириқларини тўғри шакллантиришга ёрдам беради. Халқаро педагогика, хусусан, лингводидактика соҳасида ўқув топшириқларнинг методик, психологик-педагогик тадқиқи билан Австралиялик олим Жак Ричардс махсус шуғилланган. Шунинг таъкидлаш жоизки, ўз даврида ғарб педагогикаси амалийликка асосий эътиборни қаратган. Дастлабки прагматик ғоялар америкалик файласуф ва педагог Д. Дьюи томонидан ишлаб чиқилган.

Н.Маҳмудовнинг қуйидаги фикрлари айниқса диққатга сазовор: “Ҳар қандай тил таълимида тилнинг услублари ҳақидаги билимларни четлаб ўтиш мумкин эмас. Тилни ўзлаштиришда тил қурилишини билиш шарт, бу борадаги билимлар асосдир. Аммо айни қурилиш бирликларидан қандай фойдаланиш, уларни нутқда бевосита қандай қўллаш малакаси шаклланмаган бўлса, тилни билишни тугал дейиш мушкул”.

Хулоса.

Давлат тилида иш юритиш кўникмасини ривожлантириш она тили таълимига ҳам бевосита боғ‘лиқ. Дарҳақиқат, она тили, миллий сўзлар ақлий ривожланиш ҳамда дунёни англашнинг асосидир. Талаба нутқининг, иш юрита олиш, матн ярата олиш кўникмаларини ўз вақтида ривожланишига эътибор қилиш, аудиториядан ташқарида, амалиётда касбий малака ҳосил қилиш асосида ўргатиб боришга эътибор бериш жуда муҳимдир. Талабанинг расмий хужжатлар билан ишлаш малакаси қанчалик бой ва мантиқли бўлса, унинг ўз фикрларини ифодалаш шунчалик осон кечади, оламни, борлиқни англаш қобилияти қанчалик кенг бўлса, талабалар турли нутқ вазиятларида тенгдошлар ёки катталар билан мазмунли ва тўлақонли расмий мулоқотга кириша олади, тафаккури ҳам шунчалик фаол ривожланишда бўлади.

Адабиётлар:

1. Смит А. «Исследование о природе и причинах богатства народов». — М.: ЭКСМО, 2007. - Серия: антология экономической меди — 960-е годы).
2. Судакова, Л. В. дуал таълим моделининг моҳияти ва асосий хусусиятлари / Л. В. Седакова. - Матн: тўғридан-тўғри // таълим ва тарбия. — 2016. — № 2 (7). - ПП. 62-64. –
3. Судакова, Л. В. Сущност и основные признаки дуальной модели обучения / Л. В. Седакова. — Текст : непосредственный // Образование и воспитание. — 2016. — № 2 (7). — С. 62-64.
4. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. - М., 1984. - С. 301-302
5. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
6. Буслаев Ф.И О преподавании отечественного языка. 2-е изд. М., 1867. (переизд.: Л., 1941).
7. Г‘уломов А., Неъматов Н. Она тили таълими мазмуни. Ўқитувчилар учун методик кўлланма. – Т.: Ўқитувчи. 1996. 9-б.
8. Сафарова Р. Миллий тикланиш шароитида Ўзбекистон мактабларида она тили таълими назарияси ва амалиёти. Педагогика фанлари доктори илм. даражасини олиш

учун ёзилган дисс. –Тошкент, 1995. –242 б.

9. Юсупова Ш.Ж. Нозирги ўзбек адабий тили дарсларида ўқувчилар тафаккурини ўстиришнинг илмий-методик асослари: Пед. фан.доктори... дисс. – Тошкент: ТДПИ, 2005. – 270 б.

10. Муҳиддинова Х. Таълим босқичларида ўзбек тили ўқитилиши узлуксизлигини таъминлашнинг илмий-методик асосларини такомиллаштириш пед. фан. ном-ди дисс. ТДПИ –Тошкент, 2011. -270 б

11. Хусанбоева Қ. Адабий таълим жараёнида ўқувчиларни мустақил фикрлашга ўргатишнинг илмий-методик асослари: пед. фан. док-ри дисс. автореф. –Т.: ТДПУ, 2006. – 262 б.

12. <https://www.professorjackrichards.com/mother-tongue-teaching-vs-foreign-language-teaching/>

13. Джон Дьюи. Общество и его проблемы John Dewey. The Public and its Problems. Denver, 1927. / Дж. Дьюи. Общество и его проблемы. — Перевод с английского: И. И. Мюрберг, А. Б. Толстов, Е. Н. Косилова. — М., 2002.

14. Маҳмудов Н. Тил таълими ва стилистика // Ж. Тил ва адабиёт таълими.– Тошкент, 200

SHARQ VA G'ARB MUTAFAKKIRLARINING O'QITUVCHI KASBIY MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHGA OID TAJRIBALARI

Djanaliyeva G. A.

Annotatsiya. Jahon ta'lim makonidagi integratsiya jarayoni tufayli maktab o'qituvchilarining shaxsiyati va faoliyati, kasbiy mahorati, raqobatbardosqligiga qo'yilgan yuqori talablar o'zgaruvchan mehnat bozori talablariga moslashuvchanligini ta'minlashni taqozo etmoqda. Ushbu tendensiya so'ngi vaqtlarda xalqaro ilmiy jamoatchilik tomonidan "pedagogik dunyoqarash" (pedagogical worldview) muammosiga bag'isqlangan ilmiy tadqiqotlarning ko'payishiga sabab bo'lmoqda. Darhaqiqat, jamiyatning siyosiy, ijtimoiy va madaniy tabiatining doimiy o'sish va o'zgarishda ekanligi zamonaviy o'qituvchilardan o'z kasbiy qadriyatlari va shaxsiy e'tiqodlariga ega bo'lishni, ijtimoiy ehtiyojlarga muvofiq dunyoqarashi va kompetentligini uzluksiz takomillashtirib borishni taqozo etadi.

Mamlakatimizda ijtimoiy-iqtisodiy sohani modernizatsiya qilish "inson kapitalini mehnat bozori talablari asosida rivojlantirish, ta'lim jarayoniga raqamli texnologiyalar va zamonaviy o'qitish usullarini joriy etish, xalqaro standart asosida asosida yuqori malakali, kreativ fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan kadrlar tayyorlash, ularning intellektual qobiliyatlarini namoyon etishi va ma'naviy barkamol shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish asosiy strategik vazifalar" sifatida belgilangan. Bu esa, oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishga xizmat qiluvchi mexanizmlarni takomillashtirishni taqozo etadi.

Shu asosda ijtimoiy faol o'qituvchi ma'naviy qiyofasini yaratish mutaxassisning kasbiy madaniyatiga nisbatan barqaror munosabatni belgilovchi muhim mezon hisoblanib, zamonaviy voqelik nuqtai nazaridan, uning psixologik-pedagogik mohiyatini aniqlashtirish, tarkibiy komponentlari va tamoyillarini belgilash pedagogika metodologiyaning dolzarb masalalaridan biri sifatida gavdalanadi.

Pedagogik faoliyatning paydo bo'lishi insoniyat tarixining qadim zamonlariga borib takaladi. Bu kasb tarbiyachilik faoliyatining tarkibiy qismi sifatida vujudga kelgan. Ma'lumki, umumiy ta'lim maktablarda, kasb-hunar kollej va akademik liseylarda ta'lim-tarbiya beruvchi yosqlarni hayotga mehnatga tayyorlovchi kishilarni o'qituvchi, muallim, pedagog, ustoz deb yuritiladi.

O'qituvchilik kasbi eng qadimiy kasblardan hisoblanib pedagogik mahoratning paydo bo'lishi ham kishilik jamiyatida o'qitishning paydo bo'lishi, ya'ni insonlar to'plagan tajribalar: yurish-to'rish, hatti-harakatlarining, mehnat sohasidagi dastlabki tajribalarni, urf-odatlarini aqliy, axloqiy, ilohiy bilimlarni yosqlarga o'rgatish: yozuv ixtiro qilingach, o'qish, yozishni o'rgatish, u tashkil etilgan dastlabki maktablarning paydo bo'lishi bilan uzviy bog'liq. Odamlar to'plagan turmush tajribasini yosqlarga o'rgatish, ularni hayotga, mehnat faoliyatiga tayyorlash ehtiyoji natijasida qadim zamonlardayoq ta'lim va tarbiya mustaqil ijtimoiy faoliyat sifatida paydo bo'ldi.

Mashhur chex pedagogi Ya.A.Komenskiy «Buyuk didaktika» asarida ko'rsatishicha, qadim zamonlarda ota-onalar, odatda o'z bolalarini oilada o'zlari tarbiyalaganlar. Lyokin ota-onalar ham o'sha davrda bolalarga har xil tarbiya berishgan, bu albatta ota-onalarni talablaridan kelib chiqilgan. Bolalarga ta'lim-tarbiya berishda ba'zi ota-onalarda tajriba yetarli bo'lgan bo'lsa-da, ko'pchiliklarida yetarli bilim, ko'nikma, malaka yetishmagan. Ba'zan ota-onalar farzandlari tarbiyasi uchun kerakli vaqt ajratmaganlar. Shu sababdan ko'p oilalar, o'z bolalarini bilimli, og'ir tabiatli, tajribali maxsus kishilarga berib o'qitishgan. Yosqlarga ta'lim-tarbiya beruvchi bunday kishilarni pedagoglar deb atashganlar. Dastlabki ta'lim-tarbiya berishda ancha murakkab vaziyatlarda bo'lishgan. Buning asosiy sababi

ta'lim-tarbiya bilan shug'ullanuvchilarda pedagogik mahorat yetishmagan. O'qituvchilik kasb sifatida vujudga kelishi bilan pedagogik mahorat asoslari taraqqiy eta bosqladi. Bu kasb egalari asta-sekin bilan ta'lim-tarbiya sohasida mahorat sirlarini egallay bosqladi.

Buyuk mutafakkirlar fikricha eng qadimgi maktablar, gimnaziyalar Sharq maktablarida jumladan, Misrda, Isroilda ochilganligini ta'kidlaydi. Ammo keyingi manbalarni, tadqiqotlarni guvoh berishicha xususan, Teshiktosh g'oridan Fargona vodiysidagi Selungur g'oridan Zarautsoy yodg'orliklaridan topilgan manbalardan ko'rinadiki, eramizdan oldingi yuz ming yillar oldin ham Markaziy Osiyoda odamlar yashaganligidan maktab, ta'lim-tarbiya maskanlari, katta-katta qo'rgonlar bo'lganligidan dalolat beradi. Yuqoridagi manbalardan kelib chiqib aytishimiz mumkinki o'qituvchilik kasbining pedagogik mahorat komponentlarini bizning yurtimizdan kelib chiqqan degan fikr tug'iladi. Chunki yuz ming yillar avval odamlar yashagan davrda ham ta'lim-tarbiya isqlari bilan shug'ullanuvchi kishilar bo'lib, nazariy va amaliy jihatdan yetarli bilimga ega bo'lmasa-da, bolalarga oddiy ilmlarni berishgan. Bizning xalqimiz, xususan, turkiy xalqlar qadim zamondayoq o'z yozuviga ega bo'lgan.

Ota-bobolarimiz o'tmishda uygur, so'g'd, xorazm yozuvlaridan foydalanganlar, so'ng arab alifbosi qabul qilindi. Arab yozuviga asoslangan o'zbek alifbosiga ming yildan ko'proq muddatda amal qilindi. O'zbekistonda 1929 yilda lotin, 1939 yilda rus alifbosiga o'tildi. 1993 yilda O'zbekistonda lotin yozuviga asoslangan yangi o'zbek alifbosiga o'tish haqida qaror chiqardi. Zardushtiylik ta'limotining muqaddas kitobi «Avesto» da Sharq xalqlarining axloqiy tarbiyaviy qarashlari o'z ifodasini topgan. Bu ta'limotning asoschisi Spitama Zardusht eramizdan oldingi VI asrda yashagan. Ko'plab tadqiqotchilarning fikricha zardushtiylik chorvachilik va dehqonchilik bilan shug'ullanadigan xalqlar dini bo'lib, Xorazm va Sug'diyonada shakllangan VII asrda Osiyoni arablar tomonidan o'tkazilgan zulmdan so'ng zardushtiylikning ta'siri ancha kamaydi. «Avesto» ning pedagogik qimmatini shundaki, u ko'p asrlar davomida yosqlarga ilmu ma'rifatni o'rgatish, axloq odob, fazilatlarini tarbiyalashda dasturamal vazifasini bajargan. «Har bir kishini shunday tarbiyalash zarurki, -deyiladi «Avesto» da -u avvalo yaxshi o'qishni va so'ngra yozishni o'rganib, yuksak pog'onalarga ko'tarilsin». Bolalarga beriladigan ta'lim va tarbiya quyidagilarni o'z ichiga oladi: diniy va axloqiy tarbiya, jismoniy tarbiya o'qish va yezishga o'rgatish. Bu ta'limotga ko'ra diniy tarbiya yetti yoshdan bosqlangan bo'lib, darsda ko'rsatilgan qurollardan himoya qilish va suhbat usullaridan foydalanib o'tilgan materialni shovqinsiz takrorlash talab qilinadi. Asosiy e'tibor bolalarni mehnatsevarlik va kasb-hunar ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan.

Zardushtiylik ta'limotiga ko'ra bolalarda 9 yosqlarida bolagatga yetib jismoniy simantik, ma'naviy sofflik haqida g'amxo'rlik qilish, tozalikka rioya qilinish talab qilinadi Ta'limotga ko'ra hayvonlarni kaltaklash qiynash gunoh hisoblangan. Xullas, zardushtiylik ta'limoti ikki ming yil mobaynida milliy va umuminsoniy qadriyatlar qaror topishda tarbiyashunoslik hamda pedagogik mahoratning shakllanishida muhim tarixiy manbalardan biri bo'ladi. Islom ta'limoti bo'yicha o'tmishda yaratilgan barcha ilohiy ilmlarni insoniy tajriba va fazilatlarini o'zida mujassamlashtirilgan. Islom ta'limotida o'qituvchi mahorati quyidagi yuksak aqloqiy sifatlarni o'zida mujassamlashtiradi.

- 1) Sabr qanoatli bo'lish.
- 2) To'g'ri so'zlik va rostgo'ylik.
- 3) Ilmni teran tushuntirish.
- 4) Ilmni o'rganish uchun uzluksiz davom ettirish.
- 5) Ilm olishda ta'lim tarbiyaga ega yaxshi e'tiborni qaratish.

Buyuk chex pedagogi Yan Amos Komenskiy o'zining pedagogika nazariyasidan o'qituvchi mahoratiga alohida ahamiyat beradi. O'zining «Onalar maktabi» asarida maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni tarbiyalashda tarbiyachining mahoratiga alohida ahamiyat berib, tarbiyachi bu yoshda asosan bolalarga aqloqiy fazilatlar, ya'ni to'g'ri so'zlik, mehr-oqibat, ota-onalarni hamda o'zidan katta yoshdagi bolalarni hurmat qilish gamxo'rlik, mehnatsevarlik, saxiylik kabi

tushunchalarni singdirishga e'tibor berish lozimligini uqtiradi. «Tillar va hamma fanlarning ochiq eshigi» asarida ona tili fanlarini o'qitishda «Fizika», «Astronomiya» asarlarida ushu fanlarni o'qitishda o'ziga xos xususiyatlari hamda unda o'qituvchi mahorati katta o'rin tutishni asoslab berdi.

Sharq mutafakkirlaridan Farobiy, Beruniy, Ibn Sinolar o'z asarlaridan pedagogik mahorat g'oyalariga katta e'tibor berishgan. Ularning fikrlaricha pedagog, mahoratli o'qituvchi quyidagilarga e'tibor berish lozim:

- 1) Ta'limda oddiydan murakkabga qarab borish lozim.
- 2) O'quv materiali bolalarni yosh xususiyatiga hamda har bir fanning mazmunidan kelib chikishi lozim.
- 3) Ta'lim berishning bolalik davrdan uzluksiz balog'at yoshgacha olib borish maqsadga muvofiq bo'ladi.
- 4) O'g'il va qiz bolalarga ta'limda bir xil talablar qo'yib, tarbiyada o'ziga xos tomonlariga e'tibor qaratish lozim.

5) Ta'limda turli xil usul, vositalardan foydalanish lozim.

6) Bolalarni diqqatini jalb qila olish lozim.

7) Tashkilotchiligi, tashabbuskorligi bilan bolalarga namuna bo'lishi lozim.

Sharq mutafakkirlari fikricha pedagogik mahorat natijasi quyidagilarda namoyon bo'ladi.

1. O'quvchilarni o'zlashtirishlarida.
2. Pedagogik muammolarni yechishda.
3. O'quvchilarga ta'sir ko'rsatish.
4. Nazariy bilimlarni amalda qo'llay olishda Arab xalifaligida yuz bergan ijtimoiy - siyosiy o'zgarisqlar, yagona Islom dinining tarkib topishi madaniy hayotga ham ta'sir etadi.

IX asr Sharq mamlakatlarida bosqlangan va madaniy hayotda yuz bergan ko'tarinkilik ma'naviy hayotda ham o'zgarisqlar bo'lishiga olib keladi. Ana shu ko'tarinish butun Arab xalifaligini, Yaqin va O'rta Sharqni qamrab olganligi uchun ham Sharq Uyg'onishi davri deb ataldi.

Bu uyg'onish jarayoni IX asrlardan bosqlab XV - XVI asrlargacha davom etdi. Bu jarayonda arab xalifa xalqlari bilan birga Eron, Kavkaz Shimoliy Afrika, Markaziy Osiyo olimlari ham ishtirok etdilar. Chunki arab xalifaligida IX asrda vujudga kelgan uyg'onish davri xalifalikni Bogdod, Damashq, Xalab shaxarlarida bosqlanib, barcha boshqa xalq madaniy hayotga tarqaladi va bu jarayonni bosqlab beradi. Buni biz xalifa Xorun ar - Rashid (786 - 833), sung uning ugli al - Ma'un davrida Bogdodda «Baytun hikmat» («Donishmandlik uyi») xozirgi davrda Akademiya ma'nosida tashkil etilganidan ham bilsak bo'ladi. Mazkur Akademiya 813-833-yillarda yanada rivojlangan. Akademiya qoshida rasadxona ham bo'lgani, ya'ni kutubxona ko'rilgan. Bogdodagi mazkur ilm markazi, o'z navbatida Sharq va g'arbda ilm fanning tarakkiy etishiga ma'naviy xayotning rivojlanishiga ta'sir etgan, bu haqda mazkur «Baytul xikmat»ning ilmiy isqlariga rahbarlik qilgan

Al -Xorazmiy xalifa, Al-Ma'unning ilm-fan ravnaqiga qay darajada homiylik kilganini «al-jabr va al-Muqabala hisobi haqida» asarida shunday ta'riflangan: «Ollloh Imom al-Ma'unga. Unga meros bo'lib qo'lgan halifalik lavozimini in'om qilib, muruvvat etganligi, bu lavozim libosini kiydirib, uni bezaganligini va shu bilan birga unda fanlarga muhabbat va olimlarni o'ziga yaqin tutishga intilishi (hissiyotini) uyg'otganligini menga jasorat ato qiladi, (chunki u) ularning ostiga ustiga o'z homiylik qanotini yezib, ularga noaniq bo'lgan narsalarni yoritishga va ular uchun mushkul bo'lgan narsalarni osonlashtirishga yordamlashadi». Shuningdek Sharq uyg'onishi davrining paydo bo'lishida asosiy manba qadimgi yaratilgan madaniy yodg'orliklar jam bo'lib, ular xoh yunon, xoh arab, xoh Mavaraunnahr va Xuroson xalqining eng qadimgi antik davrlar madaniy yodg'orliklari ham bo'lsin, Uyg'onish davri madaniyatining yaratilishi va rivojlanishiga asos bo'lib xizmat qiladi. Zero, agar arablar, Markaziy Osiyoni bosib, bu yerdan ilgari mavjud bo'lgan fan va madaniyat o'choqlarini yo'qotgan bo'lsalar, ko'p o'tmay

qadimiy ilmiy an'ana asta-sekin tiklanib natijada ilm- fanning yetuk siymolari yetishib chiqq bosqladi. Yaqin Sharqda, jumladan Eron, Zakavkaziya va Movaraunnahrda savdo aloqalarining rivojlanganligi, ilm-fan, hunarmandchilikning taraqqiy etishi moddiy va madaniy aloqalarning barchasi umumiy rivojlanishga ta'sir etadi. Bu davrda qisqaloq xo'jaligida foydalanadigan yer maydonlari kengaydi, ko'plab sug'oriladigan yerlar ochildi, sug'orish inshootlari tiklandi, yangilari ko'rildi, paxta, zigir, kanop ekilib, ularning tolasidan mato to'qildi.

Yusuf Xos Xojib, Maxmud Koshgariy kabi olimlar jahon ahamiyatiga ega bo'lgan asarlarini yaratadilar. IX asarda Xorazmda ilm - fan ayniqsa taraqqiy etdi. Xorazm shohi Ma'mun o'z saroyig eng zabardast olimlarni taklif etdi. U tashkil etgan «Baytul hikmat» - Donishmandlar uyi tarixida «Ma'un akademiyasi» deb nom qoldirgan. Bu akademiyaning rivoj topishida Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, tarixchi Miskavayx, riyozatchi Abu Nosr ibn Irok, faylasuf Abu Saxl al - Masxiy, tabib Abdulxayr Hammor kabi olimlar ilmiy ijodlar bilan muhim rol o'ynaydilar. Lyokin toj-taxt uchun ko'rash natijasida bu ilm dargohi o'z faoliyatini to'htatib, olimlar tarqalib ketadi. Mavaraunnahr va Xurosonda mo'g'illar istibdodi davrida «Uyg'onish» davri tanazullga yuz tutdi. Sharq uyg'onish davri madaniy rivojlanishida ilm - fan shartli ravishda uch yo'nalishda rivojlanganligini ko'ramiz. Birinchi yo'nalish-matematika, tibbiyot yo'nalishidagi fanlar bo'lib, bularga matematika, astranomiya, kimyo, geografiya, geodeziya, meneralogiya, tibbiyot farmokologiya va boshqa shularga turdosh fanlar kiritilib, Muxammad Muso al-Xorazmiy, Axmad Fargoniylar matematikaga oid Zakriye ar-Roziy kimyo va tibbiyotga oid Ibn Sino, Jurjoniylar tibbiyot va falsafa, Abu Rayxon Beruniy, Ulugbek, Ali Qo'shchilar astranomiya va tibbiyotga oid yirik asarlar yaratdilar. Ikkinchi yo'nalish ijtimoiy-falsafiy yo'nalish bo'lib, bunda falsafa, texnika, mantiq, fikr ruhshunoslik, notiqlik va boshqa sohalar bo'lib, bu sohala Al-Farobiy, Al-Kindiy, Ibn Rusht, Ibn Sino, Zaxiriddin Bahaqiy, Muxammad Narshaxiy va bosqalarni ko'rsatish mumkin. Lyokin biz ko'rsatib o'tgan olimlar qomusiy olimlar bo'lib, asosiy kashf etgan ilm sohalar bilan bir qatorda boshqa bir necha fanlarga doir ham tadqiqotlar olib borganlar. Uchinchi yo'nalish ta'lim-aqloqiy yo'nalish bo'lib, bu sohada qomusiy olimlar o'z qarasqlarini ijtimoiy-falsafiy asarlarida ifodalaydilar.

Antik pedagogikada tabiatga, atrof-muhitga o'zaro ongli munosabatlarda, axloqiy munosabatlar majmuasi bo'lgan donishmandlik pedagogikasi shakllangan. Bu vaqtlarda tarbiyaning bosh maqsadi ham yosqlarda donishmandlik sifatlarini shakllantirish bo'lgan. Donishmandlik pedagogikasida yosqlarda mehnatsevarlik ma'naviy - axloqiy sifatlar bilan uyg'un rivojlantirilishi maqsadga muvofiq ekanligi ilgari surilgan. Bu pedagogik qarasqlar mashhur «Avesto» (er.av. VII asr) asarida va qadimgi Xitoyning Daos maktabi (er.av. III asr) tajribalarida aks etgan edi. Eramizdan avvalgi II asrlarga kelib O'rta Osiyo, qadimgi Hindiston pedagogikasida saxiylik, sofdillik, inson qalbi tushunchalari ilgari surilgan. "Qur'oni karim", Hadisi shariflarda, shuningdek, buyuk mutafakkirlar Muhammad Ismoil al-Buxoriy, Muhammad Iso at-Termiziy, Mahmud Qoshg'ariy, Abu Nasr Forobiy, Yusuf Xos Hojib, Husayn Voiz Koshifiy, Amir Temur, Alisher Navoiylarning ilmiy merosida nodir fikrlar tarzida o'z ifodasini topgan.

O'QUVCHILARNI KASB-HUNARGA QIZIQTIRISHDA DIDAKTIK-TA'MINOTNING O'ZIGA XOS PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Eldasheva G. V.

Annotatsiya. XXI asrda jahon miqyosida ta'lim barqaror taraqqiyotni ta'minlovchi asosiy omil sifatida e'tirof etilib, YuNESKO tomonidan 2030 yilgacha belgilangan xalqaro ta'lim konsepsiyasida "o'qitish va kasbga tayyorlashda, turli xil ta'lim olish imkoniyatlarini kuchaytirish va kengaytirish" dolzarb vazifa sifatida belgilangan. Bu maktab o'quvchilarini kasb-hunarni mustaqil tanlashga tayyorgarligini oshirish va ularning kasb tanlashga oid tafakkurini rivojlantirishga yo'naltirilgan texnologiyalaridan foydalangan holda yanada takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Pedagogika fani mustaqil O'zbekiston Respublikasida amal qiladigan uzluksiz ta'lim-tarbiyaning nazariy asoslari, qonuniyatlari va prinsiplari, o'ziga xos yo'nalishlari ta'lim tarbiyaning shakllanishi, tarixiy taraqqiyot bosqicqlarini o'rgatuvchi fandır. Jahon va Sharq pedagogik tafakkur durdonalari, badiiy va tasavvuf asarlari, sharq ta'lim vositalari va usullari, milliy istiqloq g'oyasi, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va tabiatshunoslik klasterini o'zida mujassam etgan manbalar pedagogika fanining asosiy o'zagi sifatida tan olingan.

O'quvchilarning dars jarayonida kasbiy bilim va ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilsa, sinfdan tashqari isqlarni tashkil etish tizimida maqsadga muvofiqlik yetarli darajada aks etmaydi. Bu kabi muammolar uzoq yillardan buyon mamalakatimiz va xorij pedagog olimlari tomonidan keng o'rganilib kelinmoqda. Jumladan, S.Ya.Batishev, V.P.Bespalko, V.V.Koralevskiy, I.V.Korotova, V.P.Mitronin, V.G.Razumovskiy, D.A.Txorjevskiy va boshqa olimlar o'z ilmiy tadqiqotlarida mehnat ta'limi-tarbiyasi, darsdan va maktabdan tashqari isqlarni hamda yo'sqlarning unumli amaliy mehnatini nazariy ta'lim bilan bog'lab olib borish masalalarini yoritganlar.

K.Davlatov o'zining "Mehnat va kasb ta'limi tarbiyasidan amaliy mashg'ulotlar" nomli qo'llanmasida mustaqil va laboratoriya isqlariga doir materiallarni bayon etgan. Shuningdek, bu sohadagi vazifa va topshiriqlarni bajarish, mavjud muammolarni hal etish, o'quvchilarning mehnat ta'limi va kasbiy yo'nalishini yuksaltirish uchun zarur bilim, ko'nikma va malakalarni yuqori darajaga olib chiqish yo'llari yoritilgan. K.Davlatov va V.A.Chichkovlarning "O'quvchilarni kasb tanlashga yo'llash" nomli metodik qo'llanmasida to'garak mashg'uloti, sayohat, uchrashuv, kasbga yo'naltiruvchi kechalar kabilarni uyushtirish va o'tkazish yo'llari yoritilgan. P.Xolmatov esa o'zining ilmiy izlanisqlarida o'quvchilarni kasb-hunarga qiziqtirishda sinfdan va maktabdan tashqari mashg'ulotlarning ahamiyati kattaligi haqida fikr yuritib, darsdan tashqari mashg'ulotlar jarayonida o'quvchilarni kasb-hunarga qiziqtirish texnologiyasini tavsiya etgan.

A.V.Maksimov o'zining ilmiy tadqiqot isqlarida qisqaloq xo'jalik kasb-hunar o'quv yurtlarida o'quvchilarning ijodkorlik mahoratini aniqlash bo'yicha musobaqa (konkurs)lar o'tkazish metodikasiga asosiy e'tiborni qaratgan.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida badiiy ijodkorlik va loyihalash hamda kasb-hunar to'garaklari ishini tashkil qilish asoslarini S.S.Bulatov, V.A.Ma'zur [84] va boshqa shu kabi ko'plab olimlar o'zlarining ilmiy tadqiqot isqlarida yoritganlar.

Respublikamiz ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlardan kelib chiqqan holda qo'yilgan talablar yosh avlodni kasb-hunarga yo'naltirishning ilmiy-amaliy muammolari yechimini topishga qaratilgan tadqiqotlar faollashuviga sabab bo'ldi.

Bugungi kunda kasb tanlashning asosiy maqsadi har bir o'quvchiga kasb tanlashda o'zining

shaxsiy fazilatlarini, qiziqisqlari, iste'dodlari, qobiliyatlarini uyg'unlashtirib, o'z ehtiyojlariga javob beradigan sohani ongli ravishda tanlashga o'rgatishdir. Muammoning to'liq yechimini topishga to'sqinlik qiluvchi asosiy to'siqlardan biri tadqiqot odatda o'rtacha o'quvchining ma'lum bir tartibda belgilanadigan shaxsiyatiga qaratilganligi bilan izoqlanadi.

Natijada:

- 1) o'quvchilarga kasb tanlashda individual, tabaqalashtirilgan yondashuv joriy etilmayapti;
- 2) ko'p hollarda quruq nutqdan iborat deklarativ usullar bilan cheklangan;
- 3) o'quvchilarning o'zlari qiziqqan yoki tanlagan kasbining xususiyatlarini bilib olisqlari uchun keng imkoniyatlar yaratilmagan.

o'quvchilarning kasblar olamida yo'nalish olishiga yordam beruvchi hamda o'z individual imkoniyatlarini haqqoniy baholay olish ko'nikmalari zarur darajasini ta'minlovchi kasbiy axborotlar tizimini yaratish o'quvchilarning kasb-hunar tanlashiga yordam berish maqsadida shaxsni o'rganishning tashxis metodlarini isqlab chiqish yosqlarga kasbiy maslahatlar berishning nazariy va metodik asoslarini yaratish;

kasb tanlashning ijtimoiy ahamiyatli mayllarini asoslash umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarni kasb tanlashga yo'llashning vosita va yo'llarini aniqlash bitiruvchi sinf o'quvchilarini kasb tanlashga erkin yo'naltirishning mazmuni, shakl va metodlarini belgilash alohida olingan hududiy markazlarda yosqlarni kasb tanlashga yo'llash ishini boshqarish xususiyatlarini belgilab berish talab etiladi

Shahar, tuman va boshqa hududiy muassasalarda o'quvchilarga kasb tanlashda mahalliy sharoitdan kelib chiqib yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi mutaxassislariga ehtiyoj bo'yicha joriy va istiqbolli dasturlar isqlab chiqilmagan. Shuning uchun ham o'quvchilar hayotida muhim o'rin tutadigan texnologiya darslarini to'g'ri tashkil etish va o'quvchilarning texnologiyadan oqilona foydalanisqlariga yordam berish kerak. Umumta'lim maktablarida texnologiya fanlari (texnologiya va dizayn, xizmat ko'rsatish) kurslarida amaliy ish olib borish jarayonida o'quvchilar bilan suhbatlar o'tkazish, o'quvchilar va ota-onalar bilan so'rovnomalar o'tkazish orqali ularning qiziqisqlari, iste'dod va qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish zarur.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida texnologik ta'lim darslari, o'quvchilarni ijtimoiy foydali mehnat faoliyatiga jalb etish, ularning tashabbuskorligini, mustaqilligini rag'batlantirib borish, individual qiziqish, iste'dod va qobiliyatlarini uyg'unlashtirishdan iborat.

Mamlakatimizda ta'lim mazmuni tubdan isloh qilinayotgan bugungi unda o'quvchilarning texnik va ijodiy bilimga bo'lgan ehtiyoji yangicha talqinda rivojlantirilmoqda.

So'nggi yillarda asosan yangi va takomillashtirilgan ko'rgazmali qurollar va o'quv qurollari, maktab ustaxonalari uchun texnologik jihozlar, tadqiqot predmetlari texnologik (mehnat) ta'lim sinflarida o'quvchilarning texnik ijodiyoti ob'ektiga aylandi.

Pedagog olimlar V.A.Gorskiy, D.M.Komskiylarning hayvonot dunyosini chuqur o'rganish, ekinlar hosildorligini, chorvachilik va parranda mahsuldorligini oshirish yo'llarini eksperimental o'rganish, qisqloq xo'jaligi rentabelligini oshirish imkoniyatlarini aniqlash, mahalliy iqlim sharoiti imkoniyatlarini hisobga olish, o'quvchilarning tabiatni muhofaza qilish faoliyati, tirik tabiat burchagi, maktab tajriba maydonida o'quvchilarning isqlab chiqarish guruxlari, issiqxonalaridagi isqlari bilan bog'liq amaliy mashg'ulotlar o'quvchilarning sinfdan tashqari mashg'ulotlar jarayoni deb ataladi.

Yuqorida bayot etilgan olimlarning fikr-mulohazalari asosida o'quvchilar o'z qiziqisqlarini, qobiliyatlarini, talab va istaklarini aniqlash, uyg'unlashtirish va moslashtirish, jamiyat uchun zarur bo'lgan kasblarni tanlash, davlat va jamiyatning kelajakdagi rivojlanishiga hissa qo'shishi mumkin. Ongli ravishda tanlagan kasblar o'z kasbi doirasida amalga oshirgan faoliyatida o'zini ko'rsatdi.

Taqlillar natijalari asosida pedagog olimlarning fikr-mulohazalarini taqlil qilib, umumiy o'rta ta'lim maktablarining texnologiya to'garaklarida o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini uyg'unlashtirib, kasb-hunar tanlashga moyilligini aniqlaymiz. O'ylaymizki,

bu o'quvchilarning afsuslanmasligiga yordam beradi. O'quvchilar tanlagan kasbi bo'yicha rejalashtirgan g'oyalarini amalga oshirishda yordam beradi, deb o'ylaymiz.

Tajriba natijalari shuni ko'rsatadiki, umumiy o'rta ta'lim maktablarida texnologik (mehnat) ta'limga o'tish jarayonida amaliy topshiriqlar natijasida o'quvchilarning qaysi kasbga qiziqishi, ularning qobiliyat va mayllarini aniqlash mumkin. Sinf rahbari, maktab psixologi, kasbga yo'naltirish bo'yicha mutaxassis, o'quvchilarni kasb-hunarga qiziqtirishda asosiy bo'g'in hisoblanadi. Albatta, u o'z faoliyatini dastlab DTS asosida olib borishi talab etiladi.

Darhaqiqat, texnologiya fanining maqsadlari Davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturlarida o'z ifodasini topgan. Ushbu hujjatlarda mehnatga muhabbat va mehnatkash insonlarga hurmat, zamonaviy sanoat va qisqloq xo'jaligi isqlab chiqarishi, xizmat ko'rsatish, ta'lim-tarbiya va foydali ishbilarmon o'quvchilarga hurmat yuqori bo'lgan maktabda texnologik ta'limning maqsadi ko'rsatilgan.

Ularda mehnat ko'nikma va malakalarini shakllantirish, kasbni ongli ravishda tanlash, bosqlang'ich kasb-hunar ta'limini rag'batlantirishga alohida e'tibor qaratilgan.

Texnologiya darslarida mehnat ta'limining umumiy vazifalarini yanada belgilash ularni quyidagi uch guruhga birlashtirishni taqozo etadi. Shu jumladan:

Umumiy vazifalar:

- qisqloq xo'jaligining turli tarmoqlarida ishchilar, texnik xodimlar, muhandislar mehnati, asbob uskunalar, texnologik jarayonlar va isqlab chiqarishni tashkil etish mazmuni haqidagi o'quvchilarning bilim va tushunchalarini kengaytirish va chuqurlashtirish;

- o'quvchilarni texnologiyada ilg'or texnologik g'oyalar rivojlanish yo'llari, zamonaviy isqlab chiqarishda fan-texnika taraqqiyotining asosiy yo'nalisqlari bilan tanishtirish;

- O'quvchilarga mamlakatimizda yosqlarni ommaviy tashkil etish shakllari, ilmiy-texnik ijodkorlik, texnik va madaniy ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirish, ilmiy-texnikaviy adabiyotlar bilan isqlash qoidalari, fanga oid zarur ilmiy-texnik bilimlar, fanlar bo'yicha zarur bilimlarni shakllantirish; texnologiya. va isqlab chiqarish usullari;

- zamonaviy isqlab chiqarishda mehnatni ratsionalizatsiya va ijodiy tashkil etish asoslari bilan tanishtirish;

- o'quvchilarni viloyatdagi kasb-hunar ta'limi tizimi, tuman (shahar)dagi ishchi kasbining qiziqarli jihatlari bilan tanishtirish.

Tarbiyaviy vazifalar:

- o'quvchilarda bilishga intilish, texnik havaskorlik va mazkur mintaqadagi texnika hamda isqlab chiqarishning yetakchi tarmoqlariga barqaror qiziqishni tarbiyalash;

- korxonalar, fabrikalar, qisqloq xo'jaligi sohasida, oliy o'quv yurtlari va ilmiy-tadqiqot institutlarida faoliyat ko'rsatayotgan yuqori malakali pedagog kadrlar, ilm-fan, texnika va isqlab chiqarishning taniqli mutaxassislariga chuqur hurmat tuyg'usini tarbiyalash;

- o'quvchilarda hayotda, mehnatda, o'qishda, mustaqil bilim olishda, birga yashaydigan kishilarga, o'rtoqlarga munosabatda, mahalliy isqlab chiqarish sanoatidagi eng namunali mutaxassislarga taqlid qilish ishtiyoqini tarbiyalash va rivojlantirish;

- inson o'z mehnatining natijadorligiga ongli munosabatda bo'lish, isrofgarchilikka yo'l qo'ymaslik, tabiatga nisbatan tejamkorlik, iqtisodiy va ekologik tarbiyani shakllantirish;

- mehnatga nisbatan ijodiy yondashish, mahalliy isqlab chiqarishda ishning zamonaviy ilg'or uslublari, mahalliy korxonalarda mavzuli ratsionalizatsiya va bunyodkorlik ish rejaları, hududning yetakchi tarmoqlarida faoliyat yuritayotgan kasblarga barqaror qiziqish uyg'otish; muayyan ish joyida isqlash haqida xabardorlikni oshirish;

- mahalliy isqlab chiqaruvchilarni mahalliy sanoat mahsulotlari isqlab chiqarish, isqlab chiqarishda foydalaniladigan mashinalar va mexanizmlar, mahalliy isqlab chiqarishdagi kasblar tarixi hamda mehnat faxriylariga hurmatni kuchaytirish.

Amaliy vazifalar:

- turli asbob-uskunalar, asboblar, asbob-uskunalar va mashinalar bilan isqlashda ishchi kuchining malakasini oshirish va takomillashtirish;
- ish joyida samaradorlikni oshirish imkoniyatiga ega bo'lgan texnik va isqlab chiqarish muammolarini topish va hal qilish qobiliyatini shakllantirish va rivojlantirish;
- ratsionalizatorlik takliflariga ariza yozish, yaratilgan texnik qurilmaning texnik ma'lumotlarini tuza olish, taklif etilayotgan loyihani qo'llab-quvvatlash ko'nikmalariga ega bo'lish;
- novator va ixtirochilarning ijodiy tajribasini o'zlashtirib, ular bilan hamkorlik qilishga intilish.

Yuqoridagi pedagogik vazifalarni hal etishda o'quvchilar bilan olib boriladigan dars va darsdan tashqari isqlar o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berishning umumiy tamoyillari asosida yo'lga qo'yilishi kerak.

TA'LIM JARAYONIDA TESKARI O'QITISH (FLIPPED LEARNING) TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI

Hamidova Laylo Kamildjonovna?

*SamDU "Maktabgacha, bosqlang'ich ta'lim va texnologiya"
kafedrası 1-kurs doktoranti*

<https://orcid.org/0009-0008-9008-7045>

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim jarayonida teskari o'qitishning ahamiyati, elektron ta'lim va an'anaviy ta'lim integratsiyasi bo'lmish aralash ta'lim texnologiyasi va uning modellari, xususan, "Flipped learning" texnologiyasi va uning ta'lim jarayonidagi o'rni va afzalliklari haqida ma'lumotlar keltirilgan. Shuningdek, maqolada asosiy tamoyillar va "flipped learning" ta'lim texnologiyasining xususiyatlari, ta'lim jarayonida ushbu texnologiyadan foydalanishning shart-sharoitlari va sabablari bayon etilgan. "Flipped learning" ya'ni "teskari o'qitish" ta'lim texnologiyasi haqidagi ta'riflar va "Flipped learning" ta'lim texnologiyasi asoschilari haqida keltirilgan. Shu bilan birga taqdim etilgan qiyosiy xususiyatlar orqali an'anaviy ta'lim shakli va "teskari o'qitish" printsiplarga e'tibor qaratildi. Teskari sinf usuli ta'lim maqsadlarini "teskari o'zgartirish" ni nazarda tutadi shu sababdan maqolada ushbu jarayon "Blum taksonomiyasi" bo'yicha taqlil qilib berilgan.

Kalit so'zlar: Flipped learning, aralash ta'lim, an'anaviy ta'lim, elektron ta'lim, blum taksonomiyasi.

ПРЕИМУЩЕСТВА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕХНОЛОГИИ ПЕРЕВЕРНУТОЕ ОБУЧЕНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Хамидова Лайло Камилджоновна

докторант 1 курса кафедры

«Дошкольное, начальное образование и технологии» СамГУ

Аннотация: В этой статье цитируется, значение перевернутого обучения в образовательном процессе, смешанное образование и его модели, представляющие собой интеграцию электронного образования и традиционного образования, технология «Перевернутое обучение» и ее роль в образовательном процессе. Информация и описано использование образовательной технологии «Flipped Learning» и условия использования этой технологии в образовательном процессе. Определения образовательной технологии «перевернутого обучения» и основатели образовательной технологии «перевернутого обучения». При этом через подготовленное сравнительное исследование было обращено внимание на традиционную форму обучения и принципы «обратного обучения». Метод перевернутого класса предполагает «переворот» образовательных инструментов, поэтому в статье этот процесс анализируется по принципу «Таксономии Блума».

Ключевые слова: Перевернутое обучение, смешанное образование, традиционное образование, электронное образование, таксономия Блума.

ADVANTAGES OF USING FLIPPED LEARNING TECHNOLOGY IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Hamidova Laylo Kamildjonovna

1st year doctoral student of the department

SamDU «Preschool, primary education and technology»

Abstract. In this article, the importance of flipped learning in the educational process, the integration of e-learning and traditional educational technology and its models, in particular, «Flipped learning» technology and its role in the educational process. Information on its

features and benefits is provided. The article also describes the main principles and features of the «flipped learning» educational technology, the conditions and reasons for using this technology in the educational process. Definitions of the educational technology «Flipped learning» and the founders of the educational technology «Flipped learning» are given. At the same time, through the presented comparative features, attention was paid to the traditional form of education and the principles of «reverse education». The flipped classroom method implies a «reversal» of educational goals, therefore, this process is analyzed in the article according to «Bloom's Taxonomy».

Key words: Flipped learning, mixed education, traditional education, electronic education, Bloom's taxonomy.

O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini yanada rivojlantirishning asosiy yo'nalishi sifatida dunyo miqyosidagi bugungi keskin raqobatga bardosh bera oladigan milliy ta'lim tizimini yo'lga qo'yish, darslik va o'quv qo'llanmalarni zamon talablari asosida takomillashtirish, ularning yangi avlodini yaratish, o'quv dasturlari va standartlarini optimallashtirish, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llagan holda ta'limni boshqarishni avtomatlashtirish va har tomonlama taqtil qilib borish tizimini yaratish, elektron resurslar va masofaviy ta'limni yanada rivojlantirish, ta'lim oluvchilar o'rtasida IT-sohasidagi kasblarni ommalashtirish kabilar belgilab berildi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasining 3-bob 2-qismida ta'lim jarayonini raqamli texnologiyalar asosida individuallashtirish, masofaviy ta'lim xizmatlarini rivojlantirish, vebinar, onlayn, “blended learning”, “flipped classroom” texnologiyalarini amaliyotga keng joriy qilishga alohida e'tibor qaratilgan[1].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 06.10.2020-yildagi PQ-4851-sonli[2] “Axborot texnologiyalari sohasida ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va ularni IT – industriya bilan integratsiya qilish chora tadbirlari to'g'risida”gi qarorida oliy ta'lim tizimida axborot texnologiyalar sohasini rivojlantirish, fanlarni o'qitishda ta'lim jarayonini integratsiyalash kabi bir qancha masalalar ko'rib chiqilgan. Ta'lim jarayonlarini raqamli texnologiyalar asosida individuallashtirish, masofaviy ta'lim xizmatlarini rivojlantirish, vebinar, onlayn, “blended learning”, “flipped classroom”, “sun'iy intellekt” va “virtual haqiqat” texnologiyalarini amaliyotga keng joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Aralash ta'lim (blended learning) texnologiyasining ko'plab samarali modellari mavjud bo'lib, teskari sinf (flipped classroom) texnologiyasi joy almashinuvi modeli (Station Rotation Model)ning sub-modeli hisoblanadi. An'anaviy ta'lim va masofaviy ta'limni o'z ichiga olgan teskari sinf (flipped classroom) texnologiyasi TOR-1000 reytingidan samarali foydalanib, yuqori natijalarga erishilmoqda [7;B.3].

Hozirgi kunda eski an'anaviy uslubdagi darslar yosqlarimiz ehtiyojini qondirmaydi, ular bunday darslarni tinglash vaqtida zerikishadi. Chunki, fikrlash va tafakkur boshqa, aynan biror fan bo'yicha bilimga ega bo'lish boshqa. Fikrlash va tafakkur tabiiy aql mahsuli, bilim olish esa –bu ta'lim muassasasi, pedagog faoliyati mahsuli. Yosqlarimizni fikrlashi va tafakkuri bundan 15-20 yil avvalgi yosqlarga nisbatan ancha baland va tezdir. Agar pedagog yosqlar bilan hamnafas fikrlamasa, zamon yangiliklariga va talablariga yosqlardanda tez bo'lmasa, uning ta'lim–tarbiya sohasidagi faoliyati samarasiz bo'lib qoladi.

“Flipped learning” ta'lim texnologiyasi asoschilari AQSQlik ikki fizika va kimyo fani o'qituvchilari Jonatan Bergman va Aaron Samsdir (2000-y). Ular o'z darslarini yanada samaraliroq qilish maqsadida ushbu atamani o'ylab topishdi va uni birinchi marta sinab ko'rishdi. Bu usul asosan, teskari dars, aralash ta'lim shakllaridan biri hisoblanadi. “Flip your classroom (reach every student in every class every day)”[8] (2012), “Flepped learning (gateway to student engagement)” [9] (2014) kabi o'quv qo'llanma va darsliklar Jonatan Bergman va Aaron Sams birgalikda olib borilgan izlansqlar va tadqiqotlarini yoritib beradi.

Shuningdek, “Teskari o‘qitish” (flipped learning) texnologiyasi yuzasidan Brame, Bormann, Herreid va Schillers teskari ta’limdan foydalanish va uning o‘qitishga ta’siri bo‘yicha, Segolsson esa Bosqlang‘ich maktabda teskari ta’limdan foydalanish bo‘yicha tadqiqotlar olib borgan. Shuningdek, G.Overmyer [10] (2014), J.Srayer [11] (2007) “teskari sinf” modelidan foydalanish va uning afzalliklari bo‘yicha tadqiqotlar olib borishgan.

Rus olimlari orasida aralash ta’lim masalalarida quyidagi olimlar tadqiqot isqlarini olib borishgan: Y.I. Kapustina «To‘liq vaqtda ta’lim va masofaviy ta’lim texnologiyalarini qo‘llashning samarali kombinatsiyasi» uchun pedagogik va tashkiliy shartlar yaratish bo‘yicha, M.N. Moxova «Qo‘shimcha pedagogik ta’lim tizimida aralash ta’limda faol usullar» mavzusida, M.S. Orlova «Professional kommunikativ kompetentsiyani shakllantirishga qaratilgan dasturlashda aralash ta’lim tizimi» bo‘yicha, V.A. Fandei «Til universitetida chet (ingliz) tilini aralash o‘qitish shakllaridan foydalanishning nazariy va pragmatik asoslari» mavzularida ko‘plab izlanisqlar olib borishgan.

2017-yilda Bosh ilmiy-metodik markaz katta ilmiy xodimi-izlanuvchi M.R.Fayziyeva “Flipped learning” va uning ta’lim jarayoniga amaliy tadqiqot yuzasidan tadqiqotlar o‘tkazgan va ilmiy isqlar olib borgan. Sh.Rashidov nomidagi SamDu doktoranti U. Qodirov (Flipped classroom) modeli bo‘yicha izlanisqlar olib borgan, Sh.Sh.Allamova “Umumta’lim maktablarida aralash ta’lim metodikasini isqlab chiqish” nomli ilmiy ishida Teskari o‘qitish (Flipped Learning) modelinining afzalliklari va kamchiliklarini yoritib bergan.

2011-yilda Clintondale High School da Michigan shtatida katta eksperimental tadqiqotlar o‘tkazildi. Tadqiqotni o‘qituvchi Andy Scheel tashkil etdi. Talabalar bir xil mazmunga ega bo‘lgan materialni oldilar ammo ta’lim jarayonini tashkil etish shakli sezilarli darajada farq qildi, chunki bir gurux talabalar (teskari o‘qitish) “flipped learning” texnologiyasi asosida isqladi. Tajriba 20 hafta davomida amalga oshirildi va an’anaviy texnologiya bo‘yicha talabalarining 13% o‘quv materiallarini qoniqarli darajada o‘zlashtirmagan. “Flipped learning” texnologiyasidagi talabalarining hech biri salbiy natija ko‘rsatmagan. Ularning bilimlarini C+darajasidan kamroq baholagan. Tajriba shuni ko‘rsatdiki ta’lim ta’sirining eng yaxshi omili ko‘p vaqt davom etadigan barcha o‘quv mashg‘ulotlarining yozuvlari emas, balki davomiyligi 3-6 daqiqadan oshmaydigan kichik video darslardir. “Flipped learning” texnologiyasining muvaffaqiyatlari universitet ta’lim tizimida ham amalga oshirilmogda. Bunda Turkiyaning xususiy MEF universiteti yetakchi o‘rinni egallaydi. Bu teskari o‘qitish ya’ni “Flipped learning” modelini amalga oshiradigan va ushbu muqobil texnologiya bo‘yicha umumiy tajribani amalga oshiradigan birinchi universitetdir. MEF universitetida xodimlar tomonidan o‘tkazilgan “Flipped learning” modelini amalga oshirish amaliyotini taqlil qilish shuni ko‘rsatdiki, ushbu metod juda muvaffaqiyatli amalga oshirildi. “Flipped learning” texnologiyasi oliy o‘quv yurtlari talabalarining o‘ziga xos xususiyatlari va ta’lim ehtiyojlariga mos ravishda o‘zgartirildi. Talabalar uchun qulay tarzda isqlab chiqilgan raqamli o‘quv materiallarini o‘rganish bilan bir qatorda, o‘qituvchi bilan auditoriyadan oldindan savollar berish, sharh va tavsiyalar olish imkoniyatiga ega bo‘lishadi. Texnologiyani amalga oshirish natijasida pedogogik va ijtimoiy ta’sir taqlili ostida ta’lim oluvchilar va tadqiqotchi talabalar o‘quv materiallarini chuqur o‘rganadilar, professional mahorat, muloqot ko‘nikmalari, o‘z-o‘zini aks ettirish, o‘z bilim faoliyatini rejalashtirish qobilyati rivojlanadi[4].

“Teskari o‘qitish” bu oddiy o‘qitish jarayonini quyidagi tarzda “aylantirish” imkonini beruvchi aralash ta’lim shaklidir. Bunda bilim oluvchilar uy vazifasi o‘rniga yangi o‘tilishi lozim bo‘lgan mavzu yuzasidan tayyorlangan materialni tomosha qilishadi. Internetdagi qisqa video ma’ruzalar o‘quvchi nazariy materiallarni mustaqil ravishda o‘rganadi va dars vaqtida asosiy e’tibor amaliy vazifalarni birgalikda bajarishga qaratiladi [7;58-b].

Bu orqali o‘qituvchi va o‘quvchi fan yuzasidan maliy mashg‘ulotlar bilan shug‘ullanishga ko‘proq vaqt sarflash imkoniga ega bo‘ladi.(1-rasm).

Nega mashg‘ulotlarni teskari tomonga burish kerak? Asosiy rag‘batlantiruvchi omil

o'qituvchining kundalik ishida duch keladigan bir qator muammolar mavjudligi.

O'qitish jarayonini o'zgartirish uchun asosiy shartlar:

- talabalarning passivligi;
- o'qituvchining roli;
- zamonaviy texnologiyalarni rivojlantirish (shu jumladan IT);
- samarasiz zerikish;
- XXI asr malakalari;

Flipped learning – bu o'quv jarayonining tashkiliy asoslarini tubdan qayta ko'rib chiqish g'oyasini amalga oshirish sifatida qabul qilingan texnologiya. Bu texnologiyaning mohiyati audiovizual didaktik vositalardan foydalanish asosida sinfdan tashqari asosiy nazariy o'quv materiallarini mustaqil ravishda o'zlashtirish va o'qituvchi rahbarligida sinfda yangi bilim va ko'nikmalarni amalda mustahkamlashdan iborat. Texnologiya “teskari sinf”, “aylanma dars”, “o'girilib o'rganish” deb ham nomlanadi. O'qituvchi bu texnologiya bo'yicha dars berish jarayonida son-sanoqsiz yo'llarni bosib o'tadi, chunki o'quv konspekti va maqsadlarining qaysi xususiyatlari eng foydali ekanligini aniqlaydilar. Bu texnologiya ma'ruzani darsdan tashqari vaqt ichida o'tkazish odatda ba'zi bir elektron vositalar orqali o'qish va amaliy dastur topshiriqlarini ko'chirish va o'quvchilarga kengaytirilgan o'quv imkoniyatlarini yaratib keng o'zgaruvchanlikni yaratmoqda. Ma'ruza formatida slaydlar, audio, prezentatsiya, animatsiya, ekran tasvirlari va boshqa multimediyalar tarkiblarini o'z ichiga olgan videolavhalar ham o'rin oladi [8;B.56].

Flipped learning- bu to'g'ridan to'g'ri ko'rsatmalar, guruhning o'quv maydonidan individual o'quv maydoniga o'tadigan va natijada guruh maydoni o'zgaradigan pedagogik yondashuv. O'qituvchi o'quvchilar tushunchalarni qo'llashi va mavzu bo'yicha ijodiy shug'ullanishi paytida dinamik, interaktiv boshqaruvchidir. “Aylanma” deb nomlangan bunday kommunikativ yondashuv o'ziga xos uslubga ega bo'lib, bunday yondashuvda o'rgatish ommaviy ravishda qo'llaniladigan talabaning auditoriyadagi vazifasi uyga ko'chadi, uyga berilgan topshiriqlar esa auditoriyaga ko'chadi va shu sababli bu yondashuv “aylanma” deb nom oldi [9;B,21].

Bu yondashuv quyidagi pedagogik jarayonlarni qo'llab quvvatlaydi:

Quyida keltirilgan 1-jadvalda an'anaviy va aylanma kommunikativ (flipped learning) metodi qiyoslangan [5].

Teskari o'qitish: Bu usul o'quvchilar uchun ko'proq mustaqil ish yaratadi, ammo ularning dars materialini to'g'ri tushunishlarini va o'rganishlarini ta'minlash uchun o'qituvchi va o'quvchilar orasida ko'rsatma, ko'nikma va dars vaqti davomida taqlil qilish juda muhimdir.

Teskari o'qitish: O'qituvchi, dars vaqti davomida o'quvchilarga mashg'ulotlar uchun yordam beradi, qo'llanmalar taqdim etadi, yordam bera oladi va taqlil qiladi. O'quvchilar esa mustaqil ravishda dars materiallarini o'rganish uchun isqlaydilar.

Keling, 1958 yilda taklif qilingan Benjamin Blum taksonomiyasiga murojaat qilaylik. Aynan shu narsa zamonaviy ta'lim sohasida asosiy va muhim hisoblanadi. Blum taksonomiyasi o'quv faoliyatining turli sohalarini qamrab oladi: kognitiv (bilish), affektiv (hissiy - qadriyatli), psixomotor (harakat). O'quvchilarning kompetentligini oshirishda har bir soha bo'yicha mustaqil ta'lim jarayonidagi holati haqida to'xtalib o'tamiz.

1. Kognitiv soha. Bu sohada olingan bilimlarni mustaqil ravishda qayta takrorlash, ularni egallangan ko'nikma va malakalar bilan uyg'unlashtirish natijasida yangi mustaqil faoliyat yuritish va mashq bajarish qonun - qoidalarini o'rganish zaruratiga tegisqli o'quv maqsadlari kiritiladi.

2. Affektiv soha. Mustaqil ish bajarish jarayonida qiziqish va moyilliklarni shakllantirish, ichki hamda tashqi psixologik ta'sirlar natijasida bilim olish munosabatni shakllantirish, uni mustaqil faoliyat davomida tushunib yetish orqali faoliyat amaliyotiga tatbiq qilish maqsadlari kiritiladi.

3. Psixomotorli soha. Bunga mustaqil ish bajarish jarayonidagi psixologik faoliyat,

jarayonlarda jismoniy faoliyat natijasida, asab muskullarini markazlashtirish ko'nikmalarini shakllantirish bilan bog'liq maqsadlar kiritiladi [6].

Teskari o'qitish jarayonida ta'lim maqsadlariga erishish pastdan yuqori darajaga qarab chiziqli ravishda sodir bo'ladi, shuning uchun yangi mavzuni o'rganishda asosiy e'tibor birinchi 1-3 darajaga qaratiladi (2-rasm). Maslahat, yordam va qo'llab-quvvatlashni talab qiladigan eng qiyin darajalar o'tkazib yuboriladi yoki o'tib ketadi. uy vazifasi rejimiga o'tkazish. Shuning uchun teskari sinf usuli ta'lim maqsadlarini "teskari o'zgartirish" ni nazarda tutadi. Birinchi 2 daraja (qisman 3-daraja) uyda o'rganiladi, keyingi uchasi esa o'qituvchi bilan sinfda amalga oshiriladi [7;61-b]

Ta'lim jarayonida teskari o'qitish (flipped learning) texnologiyasidan foydalanishning afzalliklari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1.O'quvchilarning mustaqil o'rganish qobiliyatlarini rivojlantirish: Flipped Learning modeli o'quvchilarni darsdan tashqari vaqtida yangi materiallarni mustaqil o'rganishga undaydi. Bu esa ularning o'z-o'zini boshqarish qobiliyatlarini va mustaqil o'rganishni kuchaytiradi.

2.Dars vaqtidan samarali foydalanish: An'anaviy modelda ko'p vaqt ma'ruzalar o'qishga sarflanadi. Flipped Learning modelida esa o'quvchilar uyda yangi materiallar bilan tanishadilar va sinf vaqtini muhokama, amaliy mashg'ulotlar va o'qituvchi bilan yuzma-yuz isqlashga sarflashadi. Bu o'qituvchiga har bir o'quvchiga ko'proq e'tibor berish imkonini beradi.

3.O'quv materiallariga doimiy kirish: O'quv materiallari video yoki elektron shaklda taqdim etilganda, o'quvchilar istalgan vaqtda va istalgan joyda ularga kirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu o'z navbatida, tushunmovchiliklarni bartaraf etishda va o'quv materiallarini takrorlashda yordam beradi.

4.Shaxsiylashtirilgan ta'lim: Flipped Learning yondashuvida o'qituvchilar o'quvchilarning individual ehtiyojlariga ko'proq moslasha oladilar. Ba'zi o'quvchilar materialni tezroq o'zlashtirsa, boshqalari ko'proq vaqt talab qilishi mumkin. O'qituvchi esa har bir o'quvchiga mos keladigan yondashuvni tanlashi mumkin.

5.Faol o'rganishni rag'batlantirish: Sinfdagi vaqt asosan muhokama, guruh isqlari va amaliy mashg'ulotlarga bag'isqlanadi, bu esa o'quvchilarni dars jarayonida faol ishtirok etishga undaydi.

6.O'quvchilararo hamkorlikni kuchaytirish: Guruh isqlari va loyihalarni bajarish jarayonida o'quvchilar bir-birlariga o'rgatish va yordam berish orqali o'zaro hamkorlik qiladilar. Bu esa o'quvchilarning jamoaviy isqlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

7.O'z-o'zini baholash va o'zaro baholash imkoniyatlari: Flipped Learning modeli o'quvchilarga o'z bilimlarini va o'rganish jarayonlarini muntazam ravishda baholash imkoniyatini beradi. Shuningdek, o'quvchilar bir-birlarining isqlarini baholash orqali qo'shimcha o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Individual va hamkorlikdagi amaliyot orqali o'rganishni sinfdan tashqarida kengaytirish samarali jarayonlardan bo'lib, ushbu darsdan oldin va dars davomida o'rganilgan mazmun va ko'nikmalar o'quvchilarni darsdan keyin ta'limni kengaytirishga (masalan, muammoni tugatish, loyiha yoki topshiriqning bir qismi ustida isqlashni bosqlash, mavzuni chuqurroq o'rganish uchun sinfda bosqlangan narsaga asoslanish, yolg'iz mashq qilish yoki tengdosqlar bilan hamkorlik qilish va hokazo) tayyorlaydi. Ta'lim oluvchilar dars davomida fan mazmunini amaliyotda qo'llash tajribasiga ega bo'lishadi, lekin ular darsdan keyin ham qo'shimcha amaliyotga muhtoj bo'lishi mumkin. Dars jarayonida sodir bo'layotgan voqealarni darsdan tashqariga kengaytirish ta'lim oluvchilar uchun o'zlashtirish va ta'lim natijalariga erishish uchun muhim qadamdir.

Teskari o'qitish jarayonida ta'lim oluvchilarning tushunishini chuqurlashtirish uchun quyidagi fikrlar tavsiya qilinadi:

1. Ta'lim oluvchilar darsdan tashqarida mustaqil ravishda keyingi amaliyotga ega bo'lisqlari

uchun qo'shimcha muammoli topshiriqlarni taqdim etish (talabalarga zudlik bilan fikr bildirish uchun onlayn baholash tizimlaridan foydalanish mumkin);

2. Ta'lim oluvchilar darsda isqlab chiqilgan ko'nikma va bilimlarni o'zlashtirish hamda ularni yangi usulda yoki darsda yoritilmagan yangi vaziyatda qo'llashni talab qiladigan topshiriqlar yaratish;

3. Sinfda muhokama qilingan tushunchalarni yanada kengaytiradigan qo'shimcha o'qisqlarni belgilash;

4. Ta'lim oluvchilar norasmiy o'quv guruqlarini yaratishga undash;

5. Sinfda o'rganilayotgan tushunchalarni kengaytiradigan qo'shimcha muammolarni hal qilish;

Flipped Learning texnologiyasidan foydalanish o'qitish va o'rganish jarayonlarini tubdan o'zgartirishi mumkin, ammo bu yondashuvni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur resurslar, o'qituvchi va o'quvchilarning tayyorgarligi hamda ta'lim muassasasining ushbu modelni qo'llab-quvvatlashi muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Bugungi kunda an'anaviy o'quv jarayonini innovatsion ta'lim texnologiyalari bilan birlashtirish raqamli texnologiyalar va zamonaviy usullarni joriy etish oliy ta'limdagi dolzarb masala hisoblanadi.

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari yordamida aralash ta'limning teskari o'qitish (Flipped learning) modeli asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini o'stirishda, bilim, ko'nikma, malakalarini mustahkamlashda, ularda fanga bo'lgan qiziqishni oshirishda yordam beradi. Mazkur ta'lim texnologiyasining o'quv jarayonida qo'llanilishi ta'lim tizimini rivojlantirishning zamonaviy bosqichida mavjud pedagogik tizim funksiyalarini tubdan o'zgartirish, jumladan, o'qituvchi rolini bir shakldan boshqa shaklga o'tkazish, innovatsion va kommunikatsiya texnologiya vositalarini joriy qilish, aralash va masofaviy ta'lim shakllarini keng yoyish, o'quvchining mustaqil o'quv faoliyatini oshirish va uzluksiz ta'limga yo'naltirish, o'quvchining individual psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim berish yo'llarini izlab topishga imkon beradi. Ta'limda Flipped learning texnologiyasidan foydalanish ham iqtisodiy, ham ijtimoiy foyda beradi. Shuning uchun ham bu boradagi nazariy, uslubiy va boshqa jihatlar davr talablari asosida takomillashtirilishi bugungi kunning dolzarb vazifalardan biri ekanligini unutmashimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar. Список литературы. (references):

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 08.10.2019 yildagi PF-5847-son. <https://lex.uz/>

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 06.10.2020-yildagi PQ-4851-son. <https://lex.uz/>

3. Raximov O.D., Turg'unov O.M., Mustafaev Q.O., Ro'ziev H.J.(2013). Zamonaviy ta'lim texnologiyalari. Toshkent: "Fan va texnologiya nashriyoti", 200bet.

4. Rustamova Sh.A., Ubaydilloyeva M. U. "Ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalarni joriy etish samaradorligi". Volume 4 / CSPU Conference 1 / 2023

5. Tojiboyeva D.N. (2021) Oliy ta'lim tizimida flipped learning texnologiyasidan foydalanish.: JDPI. Tadqiqot olami Tom 3 № 3

6. Qo'ysinova G. H. (2023). O'quvchilar mustaqil ta'limini blum taksonomiyasi asosida tashkil etish. Ilmiy-amaliy konferensiya. <https://cyberleninka.ru/>

7. Xolmirov B. (2024). O'quv jarayonini teskari sinf (flipped classroom) texnologiyasi asosida takomillashtirish. Metodik qo'llanma – T.: "Yetakchi nashriyoti", 32 b.

8. Корнев М.Н. (2016). Перевернутое обучение - путь интенсификации современного урока. Текст научной статьи по специальности «Науки об образовании», <https://cyberleninka.ru/>

9. Bergmann, J., & Sams, A. (2012). Flip your Classroom: Reach Every Student in Every

Class Every Day. Washington: International Society for Technology in Education.

10. Bergmann, J., & Sams, A. (2014). Flipped Learning: Gateway to Student Engagement. Washington: International Society for Technology in Education.

11. Overmyer, G. R. (2014). The Flipped Classroom Model for College Algebra: Effects on Student Achievement (Doctoral dissertation). Fort Collins: Colorado State University.

12. Strayer, J. F. (2007). The Effects of the Classroom Flip on the Learning Environment: a Comparison of Learning Activity in a Traditional Classroom and a Flip Classroom that Used an Intelligent Tutoring System (Doctoral dissertation). Columbus: The Ohio State University.

13. www.webofscience.com

14. www.pdfdrive.com

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА ГЕНДЕР ТЕНГЛИК ВА ФАРҚЛАРНИ ҲИСОБГА ОЛИШНИНГ ПЕДАГОГИК ВА ПСИХОЛОГИК ИМКОНИАТЛАРИ

Kabulova Charos Turdikulovna

Toshkent shahar Yakkasaroy tumani 127-maktab o'qituvchisi KIUT mustaqil tadqiqotchisi

Аннотация. Мақолада таълим жараёнида айниқса бошланғич таълимда гендер тенглик ва фарқларни ҳисобга олишнинг педагогик ва психологик имкониятлари ҳақида фикр юритилган. Гендер назарияси тарихига оид маълумотлар ёритилган. Жинс идентификацияси шаклланиш жараёнида шахс улгайишининг дастлабки босқичлари ўта аҳамиятлилиги ва ўқувчининг жинсига таянган ҳолда унга таълим-тарбия бериш, ижтимоий ҳаётга тайёрлаш лозимлиги тавсия этилган.

Таянч тушунчалар гендер, феминизм, таълим жараёни, жинс, жинсий ривожланиш, малака, кўникма.

Гендер назариясининг вужудга келишида бугунги кунда ижтимоий-маданий ривожланишнинг муқобил назариясига айланган феминизм ҳал қилувчи аҳамият касб этди.

XX асрнинг 70-йилларида З.Фрейд ва Т.Парсонс ғоялари билан суғорилган анъанавий ижтимоий фандан қоникмаган феминизм назариячилари ўзларининг ғарбона маданий, тарбиявий, назарий-услубий ёндашувларини ифодалай бошлади. Феминистик ғояларнинг маданият ва таълим-тарбиянинг турли соҳаларига кириб бориши ниҳоятда жадал суръатлар билан давом этди. 70-йилларнинг бошида ҳаммани ҳайратга солган баҳс-мунозаралар, гендерга нисбатан ёндашувлар ва қарашлар аста-секинлик билан жамият аъзолари онгига синга бошлади. Амалда жинсий чегаралашга қарши кураш БМТнинг хотин-қизларни камситишнинг барча шакллариغا барҳам бериш тўғрисидаги конвенциясида (1979) ҳам эълон қилинган. Ушбу ғоялар ЮНЕСКО фаолияти, шунингдек, кўп сонли ижтимоий, маданий, таълим муассасалари, ўқитувчилар ва ижтимоий соҳа ходимлари учун қўлланмалар чоп этадиган ташкилотлар манфаатларига уйғун бўлиб, жинсий чегаралашга оид ақидаларни бартараф этишга хизмат қила бошлади. Ривожланган мамлакатлар ўқув жараёнида гендер фарқлар ва ўхшашликларни ёшлар онгига сингдиришга хизмат қиладиган ўқув курслари ҳам юзага келди.

Гендерга оид қарашларнинг ғарб мамлакатларида кенг ёйилишида Симоне де Бовуар ва Кейт Миллетт тадқиқотлари муҳим ўрин тутди. Симоне де Бовуарнинг “Иккинчи жинс” (1949) китобида ифодаланган ғоялар замонавий гендер назариясига асос бўлиб хизмат қилди. Кейт Миллетт эса ўзининг “Жинсий сиёсат” (1972) китобини яратишда де Бовуар қарашларига таянди. “Феминизм назариялари” умумлаштирувчи-таҳлилий мақоласида П.Эллиот ва Н.Менделл гендернинг барча асосий йўналишларини тарихий ва замонавий нуқтаи назардан кўриб чиққанлар. Р.Хофнинг “Гендер тадқиқотларнинг пайдо бўлиши ва ривожланиши” мақоласи гендер назарияси ва методикаси шаклланиши хусусида яхлит тасаввур ҳосил қилишга кўмаклашса, К.Уэст ва Д.Зиммерман изланишлари маҳсули бўлган “Гендернинг яратилиши” деб номланган фундаментал тадқиқотнинг Е.Здравомыслова томонидан инглиз тилидан қилинган таржимаси ижтимоий шакллантириш назарияси бўйича бирламчи манба билан танишиш имкониятини беради. Ж.Лорбернинг “Жинс ижтимоий категория сифатида” мақоласи эса истиқболда гендер тадқиқотлар билан мустақил шуғулланиш учун замин ҳозирлайди.

Таълим тизими жамиятда нафақат технологик ва ижтимоий-иқтисодий тараққиёт омили, балки маънавий ва иқтисодий ривожланишнинг муҳим стратегик воситаси сифатида алоҳида аҳамият касб этади. Шу боис мустақил мамлакатимизда таълим соҳасига йил сайин катта эътибор қаратилмоқда. Мазкур вазифа таълим тизимининг

барча босқичлари: мактабгача таълим муассасаларидан тортиб олий таълимнинг юқори босқичларигача бўлган бўғинлар зиммасига юклатилган. XXI асрнинг ахборот асри дея эътироф этилаётганлиги бежиз эмас. Негаки, жамият шахснинг билимдонлиги ва тадбиркорлигига таяниб ривожланади ҳамда тараққий топади. Гендер фарқлар ва тенглик асосида ташкил этилган таълим жараёни эса жамият тараққиётига муҳим ҳисса қўшиб, ўқувчи шахсининг маданий, ижтимоий-иқтисодий ва экологик жиҳатдан барқарор ривожланиши учун зарур таркибий қисм сифатида майдонга чиқади. Мазкур мақсадни амалга ошириш жараёнида мавжуд ўқув дастурларини янги педагогик технология ва замонавий усулларни қўллаган ҳолда такомиллаштириш энг биринчи вазифа ҳисобланади. Такомиллаштирилган ўқув дастурларида ўғил ва қиз болалар тенглиги, қолаверса, барча фанлар бўйича ўқув материалларининг гендер тенглик ва фарқлар асосида белгилаб берилиши муҳим аҳамият касб этади. Бундай таълим жараёни янги ўқув воситалари – методик материаллар ва дидактик ишланмалар яратишни талаб қилади. Ўз навбатида, ўқув-методик материаллар назорат воситалари билан боғлиқ равишда танланиши лозим.

Шуни таъкидлаш лозимки, истиқболда ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини назорат қилиш нафақат ўзлаштириш, балки ўғил ва қиз болаларнинг ҳар бирига хос бўлган тушуниш, билимларни амалий қўллаш ва ижод кўникмаларини аниқлаш асосида ҳам амалга оширилиши лозим. Бу ҳолат ўқувчиларнинг билим даражасига ижобий таъсир кўрсатибгина қолмай, янги сифатга эга бўлган ақл-заковат эгасини тарбиялайди, яъни у ўзига хос шахсни шакллантириб, улар онгини ўстириш, шунингдек, дунёнинг ижтимоий, информатсион, технологик ва иқтисодий ўзгаришларига мослашишларига катта ёрдам беради.

Педагогика фанлари доктори, профессор, Мавлонова эса кўникмага қуйидагича таъриф беради: “Кўникма — бу кишининг билим ва элементларни тажриба асосида эгаллаган, маълум ҳаракатни онгли бажаришга бўлган қобилиятидир. Масалан, картонни кеса билиш кўникмаси, қайчини тўғри ушлай билиш, ҳаракатни аниқ мувофиқлаштириш, йўналиш, куч ва босимнинг тенглигини сақлаш, қоматни мувофиқ келувчи тарзда тутиш деган маънони англатади. Бу ўринда усталик билан ҳаракат қилиб, маълум иш шартларига, масалан, ишнинг суръати ва аниқлигига риоя қилиш керак. Акс ҳолда иш кўпол чиқиши мумкин”.

Элементар тажриба ўқувчиларга фаолиятнинг маълум тури бўйича тасаввур беради. Бундай тасаввурларни яратишда ўқувчиларнинг шахсий тажрибалари ҳам, ўзгалар тажрибасининг (сўз, график тасвир орқали берилган натурал кўрсатиш ва шу кабиларнинг) улар томонидан идрок этилиши аҳамиятлидир. Бироқ шахсий тажриба етакчи ўрин эгаллайди. Шу билан бирга барча кўникмалар малакага айланавермайди. Фақат фаолиятнинг у ёки бу турини, унинг айрим ҳаракатларини бажаришнинг техник томонигина автоматлашади. Фаолиятнинг ўзи онгли, яъни мураккаб кўникма босқичида давом этаверади, бу кўникма таркибига кўпгина элементар малакалар (ўлчай билиш, асбобларни ишлата билиш ва бошқалар) киради. Вақтнинг чекланганлиги туфайли бошланғич синфлардаги технология дарсларидаги иш кўникма билан яқунланади. Малака ўқувчиларни билим билан қуроллантириш жараёни билан узвий боғлиқ ҳолда шакллантирилади ва асосан ана шу билимга таянади.

Ўзлаштириладиган билим – ҳосил қилинадиган кўникма ва малакалар учун асос бўлиб хизмат қилади. Кўникма ва малакаларнинг мазмуни ва ўзаро нисбати ҳақида бир қанча йўналишдаги қарашлар мавжуд. Дидактикада мавжуд бўлган анъанавий нуқтаи назардан келиб чиқадиган бўлсак, кўникма малакадан илгари ҳосил бўлади ва машқ натижасида кўникма малакага айланади. Чунончи, “Педагогик энциклопедия”да “Кўникма ишлашга тўғри келадиган шароитларга мос ҳаракатларни самарали бажара олиш” деб таърифланади. Кўникмалар ҳам амалий, ҳам назарий характерга эга бўлади.

Худди шу “Педагогик энциклопедия”да “Малака – юкори даражадаги ҳаракат” сифатида таърифланади. Ушбу босқичда ҳаракатлар автоматлашади, ақлий бошқарув бир даража камаяди. Малака амалий фаолиятнинг шу қадар тезроқ бажарилишидирки, ҳаракат ўзидан амалга ошаётгандек кўринади.

Малакаларни шакллантириш фандан олинган билим ва маълумотларини қайта ишлаш бўйича ҳамма операциалар тизимини, маълумотни аниқлаш, уни ҳаракатлар билан таққослашни ўрганишдир. Субъектив махсус фаолият сифатида малакаларга мустақил ўқитиш жараёни мавжуд эмас, деган фикрни К. К. Платонов танқид қилиб, қуйидагича таъкидлайди: “Малакаларга албатта ўқитиш керак, бундан келиб чиқадики, керакли методика тўғрисида ўйлаш керак. “Малака” деб – одамнинг билим ва оддий тажриба асосида эгаллаган муайян ҳаракатларни онгли бажариш қобилияти тушунилади. Билимлар бажарилаётган ҳаракатларнинг назарий асосидир. Билимлар туфайли ҳаракатларнинг айрим даврлари ва уларнинг кетма-кетлиги тушунарли бўлади. Ҳар қандай малакаларни эгаллаш билимларга асосланган аниқ фаолият, амалиётни талаб қилади, уларсиз умуман малакалар бўлиши мумкин эмас. Малаканинг психологик асоси деганда фаолият мақсади, шароит ва уни бажариш усуллари орасидаги ўзаро алоқадорлик тушунилади. Бундан шу хулоса келиб чиқадики, малака билимларга таянади. Билимсиз малака йўқ. XXI асрда узлуксиз таълим стратегик аҳамият касб этиб, шахс ва жамият ҳаётида асосий мавқени эгаллайди. Шахс фақатгина гендер тенглик ва ўзига хослик ҳисобга олиниб ташкил этилган таълим жараёнида олинган билим ёрдамида узлуксиз технологик инновацияларни ўзлаштириши мумкин. Бу эса нафақат меҳнат қуролларининг мукаммаллашувини, балки янги билимларни эгаллаш қобилияти ва касбий фаолиятни пухта ўзлаштиришни талаб қилади.

Адабиётларда гендер тушунчасининг бир неча хил талқини мавжуд. Жумладан, файласуфлар уни қуйидагича тавсифлайдилар: «Гендер» инглизча сўз бўлиб, жинсга мансубликнинг ижтимоий жиҳатлари маъносини англатади... Бу тушунча эркаклар ва аёллар ўртасида нафақат биологик фарқни, балки жамиятнинг жинсий тақсимоотида ижтимоий ва маданий тавсифларнинг бутун мажмуини ҳисобга олади. Эркаклар ва аёлларга тегишли ижтимоий боғлиқлик, хулқ-атвор ва кутилган натижаларни ифода қилади” Жамиятшунослар эса, гендер тушунчасига қуйидагича ёндашдилар: «Гендер» ижтимоий, биологик ҳолат бўлиб, эркак ва аёлнинг жинсий муносабатлари мажмуаси ҳисобланади” Рухшунослар ҳам гендер тушунчасига ўзига хос тарзда ёндашганлар: “Психиканинг гендер асослари жинс ва у билан боғлиқ ижтимоий стереотиплар, шахснинг психологик кўринишидир”. Олимлар орасида бу хусусиятларнинг қайси бири туғма, қайси бири эса таълим ва тарбия жараёнида ривожланганлиги тўғрисида кескин мунозаралар бормоқда. Ўғил ва қиз болаларнинг ҳар бир халқ маданиятида ҳар хил тарбияланиши туфайли, улар мактабга келган даврдан бошлаб жинсларнинг психологик фарқлари маълум бўлади. Бу фарқлар орасида психологлар (А.Е.Тарас, 2002) қизлар ўғил болалардан математик ва визуал қобилиятлари билан устунроқ деб таъкидлашади. Ўғил болаларда қизларга қараганда ўзига ишонч ҳисси кучлироқдир. Қиз болалар бир хилликка асосланган қизиқарсиз фаолиятни енгилроқ қабул қилишади. Ўзгарувчан муҳитга тез мослашади. Ўғил болалар ҳар бир ҳолатни умумий тарзда баҳолашса, қизлар яхшилаб текшириб, ўрганиб, кейин унга баҳо беришади” . Педагогик маънода гендер – ўғил ва қиз болаларнинг мураккаб таълимий социомаданий бирлиги бўлиб, уларнинг хатти-ҳаракати, менталитети ва эмоционал хусусиятлари, ўқув фаолиятидаги ўзаро тенг ва фарқли жиҳатларини ўз ичига олади. Шу боис кейинги вақтларда гендер муаммоси, уни ўрганиш методлари педагоглар эътиборини кўпроқ жалб этмоқда.

Таълим жараёнида гендер ёндашув амал қилишининг афзаллиги шундаки, у ўқув шароитида ўғил ва қиз болалар манфаатлари ҳамда интеллектуал имкониятларини ҳисобга олишга кўмаклашади. Таълим жараёнида амалга ошириладиган педагогик таъсирлар

Ўғил ва қиз болаларнинг хатти-ҳаракатлари, дунёқарашларида ижобий ўзига хослик пайдо бўлишига ёрдам беради. Таълим жараёнида гендер хосликни таъминламасдан туриб, интеллектуал-маънавий жиҳатдан ривожланган шахсни шакллантириб бўлмайди. Бундай таълим тизими ўғил ва қиз болаларнинг манфаатлари устуворлиги асосида ташкил этилиши керак. Гендерга йўналтирилган таълимни ташкил этиш зарурлигини ҳисобга олган ҳолда ўқув жараёнини ислоҳ қилиш ўғил ва қиз болаларнинг эркин, интеллектуал, маънавий ривожланиш имкониятларини кенгайтиради. Гендер ёндашувнинг педагогикада қўлланилиши, биринчидан, ижтимоий муҳитда самарали фаолият кўрсата оладиган, иккинчидан, жамият талабларига мос келадиган ижодкор, тадбиркор, интеллектуал ривожланган шахсни камол топтиришга кўмаклашади.

Педагогика фанида гендер тенглик ва фарқларни ҳисобга олиш тамойили устувор бўлиши керак. Бу устуворликни таъминлашнинг ўзига хос жиҳатлари:

- ўқув материални танлашда ўғил ва қиз болалар орасидаги ўзига хосликни фарқлаш;
- ўғил ва қиз болаларнинг алоҳида ўзига хос фаолиятини ривожлантириш;
- муайян жинсга мос келадиган ўқув фаолиятини ташкил этиш;
- ҳар бир жинснинг ўзига хос фаолият тўрини шакллантиришга хизмат қиладиган ўқув материалларини танлаш;
- таълим жараёнида қатъи, дидактик жиҳатдан шаклланган гендер интерпретацияларини қўллашга йўналтирилган педагогик фаолиятни шакллантириш.

Таълим жараёнида ўғил ва қиз болаларга меҳнат таълими бериш ва уларни касбга йўналтиришнинг барқарор педагогик тизимини вужудга келтиришда ўқувчиларнинг гендер жиҳатдан ўзига хос бўлган шахсий сифатларини қарор топтириш муҳим аҳамиятга эга. Бунинг учун таълим жараёнида қуйидагиларга алоҳида эътибор бериш зарур:

- ўғил ва қиз болалар орасидаги фарқларни нейтраллаштириш ва интерпретациялашга қаратилган ўқув ҳаракатларини ташкил этиш;
- уларни гендер ўхшашликни намоён қилиш руҳида тарбиялаш;
- ўқув жараёнида ўғил ва қиз болаларнинг алоҳида-алоҳида фаолият кўрсатишини таъминлаш;
- ўғил ва қиз болаларнинг шахсий қизиқишларига мувофиқ келадиган ўқув фаолияти турларини ташкил этиш;
- аниқ ўқув вазиятини ҳисобга олган ҳолда фаолият кўрсатишни таъминлаш.

Ўғил ва қиз болаларнинг ҳар бири қандай бўлиши, қандай фаолият тўрини эгаллаши таълим сифатига боғлиқ.

Таълим жараёнида гендер ижтимоийлаштиришнинг муайян асоси, меҳнат тақсимоли ва жамиятда қабул қилинган маданий меъёрлар, ижтимоий фаолият турлари, уларнинг ижтимоий мавқеи орқали ифодаланади. Таълим тизимида қабул қилинган гендер меъёрлар ва мезонлар муайян даражада ўқувчиларнинг биологик жинсига қараб уларнинг руҳий сифатлари, қобилиятлари, фаолият турлари, эгаллайдиган касбларини белгилашга хизмат қилади. Таълим-тарбия жараёнида ўқитувчилар, оила, мактаб, атроф-муҳитдагилар биргаликда ўқувчилар онгига гендер меъёрлар, мезонларни сингдирадилар. Бу қарашлар ўқувчиларда ҳақиқий аёл, ҳақиқий эркак қандай бўлиши тўғрисида дастлабки тасаввурларнинг пайдо бўлишига замин яратади. Кейинчалик ушбу гендер меъёрлар ўқувчиларда шакллантириладиган фаолият турлари орқали мустаҳкамланади. Таълим жараёнида гендер ижтимоийлаштириш бу – ўқувчи томонидан ўзи яшайдиган жамият гендер маданий тизимининг ўзлаштирилиши жараёнидир. Таълим жараёнида гендер ижтимоийлаштиришнинг муҳим белгилари сифатида ўқувчиларни касбга йўналтириш, ўқув меҳнатини тўғри тақсимлаш, уларда гендер хосликка асосланган шахсий сифатларни қарор топтиришдан иборат.

Касбий жиҳатдан ўз-ўзини камол топтириш ҳар бир ёшда ўқувчиларнинг руҳий имкониятларини ҳисобга олган ҳолда амалга оширилади. Бунда аниқ шакл ва методлардан

фойдаланилади. Бу жараёнда ўқувчининг шахсий имкониятлари ва қобилиятларини ҳисобга олиш, уни касб танлашга йўналтириш, умумий, хусусий жиҳатларини аниқлаш ва ривожлантириш зарур. Ўқувчиларни касбни тўғри танлашга йўллаш, уларга меҳнат турлари, касблар тўғрисида билим беришни тўғри ташкил этишга қаратилган педагогик фаолиятни амалга ошириш лозим. Ўқувчиларни касб танлашга тўғри йўллаш натижасида мактабда инновацион жараёнларни қўллаш имконияти кенгайди. Бугунги кунга қадар педагогика фанида таълимни гендер тенглик ва фарқлар асосида ташкил этишга йўналтирилган ягона концепциянинг мавжуд эмаслиги бу жараёни янада долзарблаштиради. Ўқувчиларда муайян жинсга мансублигидан қатъи назар индивидуал қизиқишлар ва қобилиятларни ривожлантириш зарур. Бунинг учун биринчи навбатда ўқитувчи гендер сезгирликка эга бўлиши лозим. Бунда ўқувчи қизлар ва ўғил болаларга гендер таълим бериш жараёнида гендер методикасини қўллай олиши керак. Ўқувчиларнинг жинсига кўра уларни касбга йўналтириш дастурлаштирилиши лозим. Ўғил ва қиз болаларнинг меҳнат андозалари, уй ишлари билан боғлиқ фаолиятлари барқарорлаштирилади.

Дарс жараёнида ўқитиш методлари, ўзаро муносабатлар доираси ўқувчиларнинг гендер ижтимоийлашувига таъсир кўрсатади. Ўқитувчилар таълим жараёнида ўғил болаларнинг ўзини намоён этишда фаоллиги, ҳаракатчанликларини, қизларнинг эса итоаткорлиги, ҳаё-иболилиги, тиришқоқлиги, озодаликларини қўллаб-қувватлайдилар. Таълимда гендер тенглик тамойилларининг ўйин машғулоти ва эркин фаолият кўрсатиш муҳитида амалга оширилиши таъминланади. Бунда ўзаро ҳурмат ва мулоимлик устуворлик қилади. Ўқитувчи ва ўқувчилар ўзаро ҳамкорликда ўзгаришларни режалаштирадilar, муваффақиятларни назорат қилиб рағбатлантирадilar, мавжуд муаммоларни муҳокама қилиб, уларни ҳал этиш чораларини излайдилар. Шунинг учун ҳам ўқув жараёни очиқлик, мослашувчанлик, илғор тажрибалардан фойдаланиш ва муқобил ечимларни излашни тақозо этади. Бу эса танқидий фикрлаш, ижод эркинлиги ва инсоний сифатларни қадрлашга ундайди.

Ота-оналар томонидан бошланган ўғил ва қиз болаларни ижтимоий шакллантириш жараёнини, уларга хос бўлган фаолият турини қарор топтириш мактабда, биринчи навбатда, меҳнат дарсларида давом эттирилади. Ўқувчиларга гендер тенглик ва фарқлар асосида таълим-тарбия беришда ўқитувчининг шахсий намунаси, нутқи, хатти-ҳаракатлари алоҳида аҳамиятга эга. Ўқувчилар гендернинг турли шакллари тўғрисидаиб маълумотга эга бўлишлари учун мақсадга мувофиқ келадиган ахборот муҳити яратилиши зарур. Ўқув жараёнида гендер тенглик ва фарқларни ҳисобга олган ҳолда интерфаол таълим методларини қўллаш, кўرғазмалар, стендлар, плакатлар, аудио ҳамда видеовизуал воситалардан фойдаланиш имконини берадиган таълим муҳитини яратиш лозим. Бироқ бугунги кунда ўқитувчиларда гендер тушунчасидан хабардорлик етарлича шаклланмаганлигини кузатиш мумкин. Ўқитувчиларда гендер хабардорликни қарор топтириш учун олий ўқув юртлирида бўлажак педагогларни гендер педагогикаси сирларидан воқиф этиш зарур. Ҳозирда умумжаҳон миқёсида ижтимоий вазифалар ва бу вазифаларнинг гендер тақсимланиши орасида номутаносиблик мавжуд. Умумий меҳнат фаолияти ва умумий таълим олиш ўғил ва қиз болалар руҳиятига ҳам таъсир кўрсатади. Чунки жамиятда эркаклар ва аёлларга хос касблар мавжуд, оилаларда ва таълим жараёнида ўғил ҳамда қиз болаларнинг вазифалари орасида фарқлар ажратилиши керак.

Мактабларда гендер таълимни ривожлантириш натижасида жинсларнинг тенг ҳуқуқ, бир хил меҳнат қилиш ва мажбуриятлари, ўғил бола ҳам, қиз бола ҳам хоҳлаган йўлини ўзи танлаш ҳуқуқига эгаллиги ўқувчилар онгига сингдирилади. Ўқувчиларнинг ижтимоий гендер таълимни тушуниши ва унда иштирок этиши учун ўқитувчининг гендер педагогикасига оид билимлари етарли бўлиши лозим. Шунингдек, ўқитувчида гендер тарбия ва таълим технологиялари, болаларни ижтимоий гендерлаш шарт-

шароитлари мужассам бўлган махсус илмий дастур бўлиши ҳам шарт.

Педагогикада янги йўналишни ишлаб чиқиш натижасида, табиийки, янги атама ва тушунчалар пайдо бўлади. Таълимда гендер ўлчов тушунчаси ўқитувчиларнинг таълим-тарбия бериш йўлидаги интилишлари натижасида ўғил ва қиз болаларнинг ҳолати ва ривожланиши, ўзлигини англаши ва келажакда ўз олдида қўйган мақсад ва вазифалари, қайси жинсга мансуб бўлишидан қатъи назар, жамиятдаги мавқеини англатади. Таълим жараёнида гендер ёндашувни қўллаш ўғил ва қиз болаларни келиб чиқишидан қатъи назар, ижтимоий вазифаларини тўғри англайдиган, жинсларнинг фарқида оид эски қарашлардан холи ўзига хос шахс сифатида тарбиялаш ва ривожлантиришга катта ёрдам беради. Ўз маъноси жиҳатидан гендер таълим-тарбияга яқин бўлган “жинсий таълим-тарбия”, “жинсий-ижтимоий таълим-тарбия” атамалари мазкур сўзнинг маъносини тўлиқ ифодаламайди. Зеро, бу атама моҳияти анча кенг ва серқиррадир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Гендер тадқиқоти асослари курси хрестоматияси: / рус тилидан қисқар. таржима. Олий ўқув юртлари учун. –Тошкент, Ўзбекистон, 2003. – 411 б.
2. Мавлонова Р., Горохова О., Оглуздина Л. Меҳнат таълими методикаси: Олий пед. ҳамда махсус ўрта билим юрт. учун ўқув кўлл. –Тошкент, Ўқитувчи, 1985. –248 б.
3. Педагогика: Большая современная энциклопедия / Сост. Е. С. Рапацевич – М.: Современ. слово, 2005. – 720 с.
4. Уэст К., Зиммерман Д. Создание гендера. Пер. с англ. Е.Здравомысловой / Гендерные тетради. Вып.1.Спб., 1999 mhtml:file://F:/enter/
5. Усманова А. Гендерная проблематика в парадигме культурных исследований // Введение в гендерные исследования. Ч.1: Учебное пособие. –Харьков, Спб., 2001. – 447-449 с.
6. Хоф Р. Возникновение и развитие гендерных исследований //Пол, тендер, культура /Под ред. Э.Шопе и К.Хайдер. –М.: 1999. –23-53 с. www.lib.vsu.ru/project/golosary.phtml.
7. Тилавова М.М., Шаропова З.Т. Образование на основе гендерного равенства в начальной школе. АCADEMY научно-методический журнал №6(57).Июнь 2020. – 81 с.

TA'LIM TRANSFORMATSIYASI SHAROITIDA TALABALARNING KREATIVLIGINI RIVOJLANTIRISH.

Mohinur Mamataliyeva

“Toshkent irrigatsiya va qisqloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti”
Milliy tadqiqot universiteti, tayanch doktoranti

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСТВА СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ.

Моҳинур Маматалиева

Национальный исследовательский университет “Ташкентский институт
инженеров иригации и механизации сельского хозяйства”, базовый докторант

DEVELOPMENT OF CREATIVITY OF STUDENTS IN THE CONDITIONS OF EDUCATIONAL TRANSFORMATION

Mohinur Mamataliyeva

“Tashkent Institute of Irrigation and Agricultural Mechanization Engineers” National
Research University

Annotatsiya. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi hamda ularda belgilangan maqsad va vazifalardan kelib chiqqan holda maxsus fanlarni o‘qitishda talabalarning kreativlik sifatlarini rivojlantirish bosqicqlari, omillari, imkoniyatlari va qismlarini o‘rganish muhim o‘rin tutadi. Ta’lim mazmuni va sifati masalalari jamiyatda ustuvor yo‘nalish sifatida qaralmoqda. Dunyoning rivojlangan hamda rivojlanayotgan mamlakatlarida ta’limni rivojlantirish, uning samaradorligini oshirish yo‘llari izlanmoqda.

Kalit so‘zlar: Professional ta’lim, kreativlik, ta’lim dasturi, reproduktiv, innovatsion yondashuv, shakl, metod, vosita, intellektual rivojlanish, kreativlik yo‘l xaritasi.

Аннотация. Исходя из концепции развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года и поставленных в ней целей и задач, важно изучить этапы, факторы, возможности и стороны развития творческих способностей студентов в преподавании специальных предметов. Вопросы содержания и качества образования считаются приоритетными в обществе. Пути развития образования и повышения его эффективности ищутся в развитых и развивающихся странах мира.

Ключевые слова: Профессиональное образование, творчество, образовательная программа, репродуктивный, инновационный подход, форма, метод, инструмент, интеллектуальное развитие, дорожная карта творчества.

Annotation. Based on the concept of development of the higher education system of the Republic of Uzbekistan until 2030 and the goals and tasks set in them, it is important to study the stages, factors, opportunities and parts of the development of students’ creativity in the teaching of special subjects. Issues of the content and quality of education are considered a priority in society. Ways to develop education and increase its effectiveness are being sought in developed and developing countries of the world.

Key words: Professional education, creativity, educational program, reproductive, innovative approach, form, method, tool, intellectual development, creativity road map.

Kirish. Mamlakatimizda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 15.10.2020-yildagi “Raqamli O‘zbekiston -2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora tadbirlari to‘g‘risida PF-6079-sonli farmoni ijrosini ta’minlash bo‘yicha raqamli iqtisodiyotni

faol rivojlantirish, barcha tarmoqlar va sohalarda, eng avvalo, davlat boshqaruvi, ta'lim, sog'liqni saqlash va qisqloq xo'jaligida zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bundan tashqari O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 1-fevral kuni "Raqamlashtirish sohasida malakali mutaxassislar tayyorlash faoliyatini qo'llab-quvvatlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi PQ-51-son qarori qabul qilindi. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad raqamli texnologiyalar sohasida zamonaviy bilimlar olishni rag'batlantirish, ushbu yo'nalishda faoliyat yurituvchi yoshkadrlarning xorijiy tillarni bilish ko'nikmalarini oshirish, mehnatbozorida IT-xizmatlar eksporti sohasida talab yuqori bo'lgan kasblarga o'qitish, shuningdek, mazkur yo'nalishdagi nodavlat ta'lim tashkilotlari faoliyatini qo'llab-quvvatlash hisoblanadi [1].

Hozirgi kunda ta'lim muhiti innovatsion xarakter kasb etmoqda va bu o'z navbatida ta'lim muhitining innovatsion xarakterga ega bo'lishi tabiiy ravishda uni mazmunan yangilanishiga olib keldi. Shu sababli zamonaviy sharoitda axborot-kommunikatsion va raqamli texnologiyalarga asoslanishi ta'lim muhitini mazmunan yangilanishini ta'minladi. Bu borada tadqiqotchi S.V.Tarasovning raqamli ta'lim muhitida hamda unda mavjud komponentlarga ega ekanligi borasida fikrlar bildirib o'tgan. Xususan, raqamli ta'lim muhiti mazmunli, metodik va kommunikativ komponentlar bilan birgalikda texnologik komponent bilan ham to'ldiriladi. Binobarin, raqamli texnologiyalar, xususan, ta'limda qo'llanilayotgan texnologiyalar barchasi kompyuter qurilmasi, multimediya vositalaridan tarkib topgan [2].

Metodlar. Tadqiqotchi olimlardan, P.V.Vedeneev, A.S.Zavarixin, J.N.Zayseva, T.N.Kazarina, B.A.Krasilnikova, V.I.Soldatkin, V.S.Tarasov tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda "raqamli ta'lim muhiti" tushunchasining mohiyati antroposofik nuqtai nazardan ko'rsatib o'tilgan. Aksariyat tadqiqotlar isqlarida ta'lim tizimini axborotlashtirish va raqamlashtirishning dolzarbligi, ahamiyati, uni amalga oshirishga imkon beradigan omillar va to'siqlar to'g'risida o'rganilgan. Ilmiy izlanisqlar natijalarida ta'limda raqamli texnologiyalarni qo'llash bir qator afzalliklarni namoyon qiladi. Xususan, o'qitishda tezkorlikka erishish (o'qitishning vaqti va joyini o'zgartirish); butun hayot davomida uzluksiz ta'lim olish imkoniyatining yuzaga kelishi; o'quvchi, talaba, tinglovchi (mutaxassis)larni avvaldan loyihalangan individual o'qitish asosida kasbiy qayta tayyorlash kurslari va dasturlari bo'yicha tayyorlash imkoniyatining yaratilishi haqida ko'rsatib o'tilgan. Uzluksiz ta'limning barcha bosqicqlarida bo'lgani kabi oliy ta'lim muassasalarida ham raqamli ta'lim muhitini shakllantirish turli shakllarda kechadi. Bu o'rinda olimlar E.V.Ustyujanina, S.G.Evsyukov quyidagi shakllarni keltirib o'tadi: mavjud o'quv materiallari, shu jumladan, ma'ruza, taqdimot, darslik, mustaqil ish topshiriqlari hamda bilimlarni nazorat qilish vositalarini elektron variantga o'tkazish; pedagog va talabalarning o'zaro hamkorligiga asoslangan interfaol elektron muhitni, xususan, pedagoglarning elektron kabinetlarini, vebinar, bahs-munozara, forumlar o'tkaziladigan auditoriyalarni shakllantirish; o'quv vositalari: elektron darsliklar, elektron masalalar to'plami, video ma'ruza, kvestlar, kompyuter o'yinlari kabi yangi tiplarini yaratish; elektron ta'lim muhitining imkoniyatlaridan foydalanish hisobiga o'qitishning mutlaqo yangi shakllarini yaratish – obrazli axborotlarni uzatish spektrini kengaytirish, rolli o'yinlarni tashkil etish orqali turli vaziyatlari modellashtirish, bellashuv o'yinlarini imitatsiyalash va hokazolar; sun'iy intellekt imkoniyatlarini o'qitish jarayoniga kiritish [3].

NATIJALAR. Mulohaza. Ta'lim sohasi uchun ta'lim transformatsiyasi sharoitida talabalarni tahsil olishi bilan bir qatorda ularning kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishga e'tibor qaratish kerak. Birinchi navbatda talabalarda nazariy va amaliy ijodiy faoliyatga tayyorgarlik holatini o'rganish, o'quvchilarning faol ijodiy faoliyatiga samarali tayyorgarlik ko'rishga yordam beradigan didaktik vositalarni aniqlash, talabalarning ijodiy faoliyatiga tayyorgarlik modelini isqlab chiqish, isqlab chiqilgan ijodiy faoliyatga tayyorgarlik

vositalarining samaradorligini tajriba sinovini amalga oshirish hisoblanadi. Patti Drepreau ta'limiga ko'ra darslarda o'qituvchi "kreativlik yo'l xaritasi" ga muvofiq quyidagi 4 yo'nalish bo'yicha harakatlanadi va ulardagi xarakteristik pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar sanaladi: Ijodiy fikrlash ko'nikmalarini namoyon etish; Talabalarni o'quv fanlarini qiziqish bilan o'zlashtirishga rag'batlantiruvchi strategiyalardan foydalana olish; Innovatsion yondashuv va pedagogik masalalarning yechimini topishga kreativ yondashish; Kutiladigan natija;

Kreativ fikrlash har bir sohada yaqqol aks etishi mumkin. O'qituvchining ijodkorligi esa u tomonidan tashkil etiladigan kasbiy faoliyatni tashkil etishga ijodiy yondashuvda aks etadi.

Har qanday jarayonda bo'lgani kabi ta'lim tizimini raqamlashtirish ham nazariy-metodologik jihatdan puxta asoslanishni taqozo qiladi. Raqamli ta'lim muhitini yaratishning metodologik asoslari sirasida tamoyillar ham ustuvorlik kasb etadi. Binobarin, tamoyillar faoliyatni tashkiliy-metodik jihatdan to'g'ri tashkil qilish, yo'nalishlarni oqilona belgilash, maqsad va natija o'rtasidagi aloqadorlikni belgilab beradi.

Xulosa va tavsiyalar. Yuqoridagilardan kelib chiqib, xulosa qilish mumkinki, talabalarning pedagogik ehtiyojlari, qiziqisqlari, alohida ahamiyatga ega bo'lgan yo'nalishlarini tizimli tarzda o'rganish, bunda ularning kreativ faoliyatlarini tashkil etish hamda samarali yo'llarini belgilash lozim. Shuningdek, talabalarning kreativ qiziqisqlari va ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladigan g'oyalar, konsepsiyalar hamda ilg'or pedagogik tajribalar asosida o'qitish jarayonini tashkil etish kreativlikni rivojlantirishga nisbatan mazmunli faoliyatli yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi. Talabalarning kreativlik ko'nikmalarini rivojlantirish asosida ulardagi ixtisoslashganya'ripedagogikkreativlikkompetentliginirivojlantirishga alohida e'tibor qaratish, bunda zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari, innovatsion strategiyalar, interfaol ta'lim metodlari va texnologiyalaridan keng foydalanish maqsadga muvofiq. Mutaxassislar ta'kidlashicha, oliy ta'lim muassasalarida talabalar kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishning reproduktiv, ijodiy-izlanish va ijodiy yo'naltirilgan ta'lim dasturlarini isqlab chiqish va talabalarning kreativ ko'nikma va malkalarini rivojlanishining o'zgarishini baholab borish lozim. Oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarining kreativ kompetentligini uzluksiz rivojlantirishga yo'naltirilgan o'qitish dasturlarini va texnologiyalarini takomillashtirib borish, shuningdek talabalarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy axborot-metodik ta'minotni yaratish jarayon samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YHATI.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 1-fevral kuni "Raqamlashtirish sohasida malakali mutaxassislar tayyorlash faoliyatini qo'llab-quvvatlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi PQ-51-son qarori

2. Тарасов С.В. Образовательная среда: понятие, структура, типология // Ж.Вестник Санкт-Петербургского ГУа им. А.С.Пушкина. – СПб.: 2011. - № 11.–С. 133-138.

3. Устюжанина Е.В., Евсюков С.Г. Цифровизация образовательной среды: возможности и угрозы // Ж. Вестник РЭУ им. Г.В.Плеханова. – М.: 2018. - № 1(97). – С. 3-12].

4. Долгоруков А. Метод кейс-стади как современная технология профессионально-ориентированного обучения:

5. D.Mustafojeva, M.Mamataliyeva Ta'lim jarayonida innovasion klaster // Uslubiy ko'rsatma –T., -2023. 30 b.

6. Mustafojeva D.A., Mamataliyeva M.I. Maxsus fanlarni o'qitishda talabalarning kreativlik sifatlarini rivojlantirish // «qisqloq va suv xo'jaligining zamonaviy muammolari» XXII yosh olimlar, magistrantlar va iqtidorli talabalarning ilmiy amaliy anjumani, Toshkent. - 2023.

7. Mustafojeva D.A., Mamataliyeva M.I. Innovasion ta'lim jarayonini tashkillashtirishning kasbiy-ijtimoiy zarurati// Муғаллим ҳәм узликсиз билимлендири" ilmiy-metodik jurnal. -№1 ISSN 2181-7138 - Nukus. -2023. B. 178-183.

KOMMUNIKANTNING KASB-HUNAR VA QARINDOSQLIK XUSUSIYATLARIGA DOIR SOTSIAL XOSLANISHI

*Masharibova Roxat Ozadovna,
Muhammad Al-Xorazmiy nomidagi Urganch davlat universiteti tadqiqotchisi*

Annotasiya: maqolada kommunikantlarning kasb-hunar va qarindosqlik darajasiga ko'ra xoslanishini ifodalovchi lisoniy birliklarning sosiolingvistik xususiyatlari, nutqiy xoslanishni namoyon etuvchi birliklar taqlili haqida fikr-mulohazalar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: kasb-hunar, qarindosqlik, kommunikant, adresat, so'zlovchi, muloqot, nutq, sosiolingvistika, ijtimoiy xoslanish

СОЦИАЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА КОММУНИКАНТА ПО ПРИЗНАКАМ ПРОФЕССИИ И РОДСТВА

*Машарибова Рохат Озадовна,
Исследователь Ургенчского государственного университета им. Мухаммеда ал-Хорезми*

Аннотация: В статье изложены социолингвистические особенности языковых единиц, представляющих идентичность коммуникантов по профессии и степени родства, рассмотрен анализ единиц, представляющих речевую идентичность.

Ключевые слова: профессия, родство, коммуникант, адресат, говорящий, общение, реч, социолингвистика, социальная идентичность

SOCIAL CHARACTERISTICS OF A COMMUNICANT BY PROFESSION AND KINSHIP

*Masharibova Rohat Ozadovna,
Researcher at the Urgench State University named after Muhammad Al-Khorezmi*

Abstract: The article describes the sociolinguistic features of linguistic units representing the identity of communicants by profession and degree of kinship, and analyzes the units representing speech identity.

Keywords: profession, kinship, communicant, addressee, speaker, communication, speech, sociolinguistics, social identity

Kirish. Kommunikantlarning yosh va jins xususiyatlariga ko'ra tadqiq etish bundan ancha oldin tizimli gender tadqiqotlar doirasida XX asrning 60-70-yillarida bosqlangan. "Natijada feministik tilshunoslik yoki tilning feministik tanqidlari yuzaga keldi. Bunga bir qator ekstralingvistik va interlingvistik omillar sabab bo'lgan. Sabablarning birinchi guruhiga bir qator voqealar kiradiki, ular postmodernizm falsafasining gullagan davri yoki «kognitiv evolyutsiya» deb nomlangan G'arbdagi feminizmning ikkinchi to'liqini bilan bog'liq.

Adabiyotlar taqlili va metodologiya.

Sof tilshunoslik nuqtayi nazaridan qaraganda tildagi feministik tanqidning yuzaga kelishiga sabablar talaygina. Birinchidan, 50-60-yillarda tilshunoslikda bir qator yangi ilmiy yo'nalishlarning paydo bo'lishi – psixolingvistik, kvantitativ sotsiolingvistik, pragmatika, aloqa nazariyasi. Ikkinchidan, tilshunoslik tarixida inson omili, tilning inson biosotsial xususiyatlari bilan o'zaro aloqasi, shu jumladan, uning jinsi bilan bog'liqligi muammosini o'rganish birinchi planga chiqdi. Uchinchidan, fanning paradigma o'zgarishi strukturalizmdan pragmatizmga o'tish va ijtimoiy fanlarda gender tadqiqotini rivojlantirish uchun tegisqli

uslubiy va ilmiy asosning paydo bo'lishi".

Zamonaviy gender tilshunosligida barcha tadqiqotlar ikkita katta soxaga bo'lingan:

1) "Ayollarga qarshi qaratilgan til tizimidagi asimmetriyalar"ni aniqlash uchun tilni tahlil qilish haqida ketmoqdaki, ular taklif etayotgan olam manzarasida ayollar ikkinchi darajali rol o'ynaydi va, asosan, salbiy xarakterga ega bo'ladi;

2) erkaklar va ayollarning nutq xatti-xarakatlarining gender xususiyatlarini aniqlash uchun nutqni tahlil qilish.

Birinchi yo'nalish doirasida ayollarning qaysi jihatlari tilda aks etgani, semantik tomondan qanday tasvirlangani va ushbu ifodaga qanday konnotativ ma'nolar uyg'un bo'lishi o'rganilmoqda.

Shu bilan birga tilda sobit bo'lgan patriarxal maskulinlik va feminlik stereotiplari o'rganilyapti, bu xil an'analarga ko'ra olam manzarasida ayollar ikkinchi darajali rol o'ynaydi va, asosan, salbiy tavsifga ega bo'ladi.

Tadqiqotning ikkinchi yo'nalishida, asosan, erkak va ayol verbal xatti-xarakatlarining farqlanishi o'rganiladi. Ushbu nazariya tarafdorlari erkak va ayol nutqiy faoliyatida o'ziga xos xususiyatlar mavjud degan xulosaga kelishdi hamda genderlekt atamasini olib kirdi. Ushbu konsepsiya tarafdorlari erkaklar va ayollarning o'zaro muloqotida yuzaga keladigan kommunikatsion noqulayliklarga e'tibor qaratishni zarur deb hisobladilar. Shuni ta'kidlab o'tish lozimki, aynan o'zbek tilida, o'zbek xalqining mentalitetidan kelib chiqib bunday noqulayliklar ko'p uchrashi tabiiy bo'lsa-da, bu borada deyarli tadqiqotlar mavjud emas.

Til va jinsning o'zaro ta'siri hamda erkak va ayolning kommunikativ xatti-xarakatlarining xususiyatlarini o'rganishda uchta asosiy yondashuvni ajratish mumkin: biodeterministik, sotsiodeterministik va kognitiv.

Psixolingvistika va neyrolingvistika soxasidagi tadqiqotchilar, asosan, biodeterministik yondashuvga rioya qilishadi hamda erkaklar va ayollarning nutq xatti-xarakatlariga ta'sir qiluvchi tug'ma biologik farqlar mavjudligini eksperimental ravishda isbotlashga xarakat qilishadi. Ular, asosan, statistik ma'lumotlar va o'rtacha ko'rsatkicqlarga asoslanadi.

Muhokama.

Ko'pincha, feministik tilshunoslik va etnolingvistika soxasidagi tadqiqotlarni o'z ichiga oladigan sotsiodeterministik yondashuv vakillari hamma narsani erkaklar va ayollar tilining ijtimoiy mohiyati bilan izoqlashadi va jamiyatdagi ijtimoiy rollarni qayta taqsimlashning o'ziga xos xususiyatlari bilan izoqlangan semantik farqlarni aniqlashga xarakat qilishadi. Ular tilni suhbatdosqlar ijtimoiy ierarxiyaning turli darajalarida bo'lgan hollarda isqlatadigan asosiy tilning ma'lum funksional ko'rinishi sifatida belgilaydilar.

Sotsial xoslanish masalalasida tadqiqotlarda badiiy asar qahramonlarining yoshi, jinsiga doir farqlanisqlarga ko'p e'tibor qilinadi, ammo asar qahramonlarining qarindosqlik darajasi, kasbi, ixtisosligini tizimli ta'lil qilish e'tibordan chetda qolib keladi. Aslida asar qahramonlari nutqida so'zlarning sotsial xoslanishini quyidagicha tasniflash ham mumkin(1.2.1-rasm)

Har bir sotsiumning o'ziga xos nutqi mavjud bo'lib, u turli sotsial omillar ta'sirida amalga oshadi. Har bir ro'l bajaruvchidan bu rolga xos vazifalar talab qilingani kabi, har bir sotsium va uning vakilidan shu tipga xos nutqiy xususiyat kutiladi. Masalan, so'z san'atkorlaridan til imkoniyatlarini u yoki bu darajada kengaytirilish kutiladi. O'qituvchilarda jargon yoki argolarning qo'llanishi maqsadga muvofiq emas. Dramalarda ham xuddi shunday nutqiy xoslanisqlar mavjud. Masalan, ziyolilar, shoirlar, yozuvchilar nutqiga xos ayrim til birliklarini boshqa nutq egalarida uchratmaymiz. Ayollar, erkaklar, bolalar nutqida esa ko'proq shevaga xos so'zlar, argo, jargon, vulgar, varvarizmlar uchraydi.

Kognitiv yondashuv, o'z navbatida, ayollar va erkaklar jamoaviy ong o'z ichiga olgan tushunchalar bilan subkategoriya darajasida turlicha xarakat qilisqlarini va til kategoriyalaridan foydalangan holda ularni boshqalarga yetkazishini hisobga olib, farqlarning kognitiv tomoniga

urg‘u beradi.

Natijalar. Ayrim qaraslarga ko‘ra, erkak va ayol nutqidagi tafovutlar unchalik sezilarli emas, ular doim ham nutq xarakatlarida o‘zini namoyon qilmaydi va feministik tilshunoslik rivojlanishining dastlabki bosqichida taxmin qilinganidek, gender muloqotning hal qiluvchi omili ekanligini ko‘rsatmaydi. Shuningdek, bir odam, jinsidan kat‘iy nazar, turli xil kommunikativ vaziyatlarda turli xil muloqot xulqini namoyon etadi. Bir jinsdagi, ammo turli xil ijtimoiy va kasbiy mavqega ega bo‘lgan kishilarning muloqotini o‘rganish ham bir qator tafovutlarni ko‘rsatadi. Uyda va ishda, tanish yoki yangi muhitda xar qanday odamning muloqot xulqi ham farq qiladi.

Nutq so‘zlovchi va tinglovchining kasb, mansabi, saviyasiga ko‘ra ham xoslanadi.

Tadqiqotchilarning bu boradagi qaraslari xilma-xil bo‘lib, aynan bir manbada turlicha qarashlar ham uchray turadi. Xususan, biz yuqorida suyanan lug‘atda bugungi kunda tilshunoslik, asosan, erkaklarga yoki, asosan, ayollarga xos bo‘lgan ba‘zi xususiyatlarning mavjudligini inkor etmaydi, deb ta‘kidlanadi. Shunga ko‘ra, erkak va ayol nutqi lug‘aviy tanlovlar va so‘zlovchining jinsiga qarab tildan foydalanishning ba‘zi xususiyatlari bilan farqlanadi.

Domla. Bilsangiz, xonim, odam – fizika-matematika fanlari do‘xtiri, professor! Xuddi eringizga o‘xshagan, kerak bo‘lsa! Soxasi boshqa, xolos.

Xonim. Voy-voy, shu kishi-ya?! Qo‘ysangiz-chi, domla! Bir juldurvoqi-ku! Do‘xtir bo‘lsa, professor bo‘lsa, bironing hovlisida qorovullik qilib yurarmidi?!

Domla. Avvalo, begona emas, tug‘ishgan jiyani. Prokuror! Xaftada ikki-uch bor kelib jiyaning hovlisini qo‘riqlab ketsa, nima qipti? Prokurorning o‘zi bu koshonaga kelib turolmaydi-ku, to‘g‘rimi? Qolaversa, ilm odami, qo‘li kaltaroq. Buning ustiga, bola-chakasi ko‘p emish.

Xonim. Mana, siz ham ilm odamisiz — qo‘lingiz uzunmi?

Domla (xazilga burib). Mening qo‘lim ham, oyog‘im ham uzun! Xoqlasam — Turkiyaga yetadi, xoqlasam — Deqli-yu Dubayga!

Xonim. Kesatyapsiz-a? O‘zingiz ham rosa kezgansiz Moskva-yu Leningrad qilib!

Domla. Sizniyam armoningiz qolmagan, xonim! Sochi-yu Qirimlar eslaridan chiqdimi? Keyin-keyin undan ham nari — Bolgariya, O‘rta Yer dengizi bo‘ylab sayohatlar! Mazaxo‘rak bo‘lganlar-da, o‘shalarni xumor qilibmi, mana, uyda o‘tirolmay qoldilar. O‘rgangan ko‘ngil...

Xonim (past tushib, ham qofiyasiga). ...o‘rtansa qo‘ymas! O‘zingiz oborgansiz-ku!

Domla. Ana shunisiga dog‘man-da... Bizga kelsak, bizniki ilmiy kengash, konferensiya yo seminar deb atalguchi edi. Yalang sayru sayohat emas!

Xonim. Bizniki ham sayohat, ham tijorat deb ataladi! Chidaysiz-da, xo‘jayin! Chidayolmasangiz... siz sho‘rlikda prokuror jiyani ham yo‘q!

Domla (nochor iljayib). Bizga unaka daxmaza jiyanning keragi ham yo‘q, xonim afandim, o‘zingiz borsiz, etib ortadi!

Xonim (haligi tahlikada bu gapning tagiga yetmay). E, xudoga shukr-e! Shunday deb turing. Aytganday, eshitdingizmi?.. (Erkin A‘zam “Jannat o‘zi kaydadir”)

Mazkur misollardan ko‘rinib turibdiki, qaxramonlarning nutqi ularning yoshi, jinsi va kasb-koriga ko‘ra xarakterini ifodalab turibdi. Jumladan, “voy-voy”, “Chidaysiz-da, xo‘jayin!” kabilar, asosan, ayol kishilar nutqida uchaydi.

Ko‘pgina tadqiqotchilar o‘z-o‘zini to‘g‘rilashni, ko‘proq pauza qilish va takrorlashni ayol nutqining o‘ziga xos belgisi deb bilishadi. O.A.Antineskul buni suhbatdoshning shaxsini uzatilayotgan ma‘lumotning ehtimoliy salbiy ta‘siridan himoya qilish istagi bilan ham izoqlaydi.

Ayol va erkak suhbatlarining odatiy yoki kutilgan mavzulari ham farq qiladi. Bir jinsdagi guruqlarda ayollar ijtimoiy emas, balki odatdagi uy, oila, munosabatlar, his-tuyg‘ular, uy isqlari xaqida ko‘proq gapirishadi. O‘z navbatida, erkaklar siyosat, sport, ish, texnologiya xaqida gapirishni afzal ko‘rishadi. Ularning hikoyalarida asosiy mavzu ko‘pincha raqobat.

musobaqa bo'ladi.

Ayol nutqi xaqidagi qaraslarni tadqiqotchilar quyidagicha jamlashadi:

1. Ayollar ko'p gapiradilar.
2. Ayollar savol berishni yaxshi ko'radilar.
3. Ayollar qayta-qayta savol berishni yaxshi ko'rishadi.
4. Ayollar baxolash va murojaat qilishda ortiqcha narsalarga moyil.
5. Ayollar keraksiz so'zlarni ko'p isqlatadilar.
6. Ayollar ko'pincha o'z nutqlarini tugatishmaydi.
7. Ayollar erkaklarnikiga qaraganda kamroq qo'pol so'zlarni isqlatishadi.
8. Ayollar xushmuomala, ular buyruq berish va to'g'ridan to'g'ri so'roqdan ko'ra bilvosita so'roqlardan foydalanishni afzal ko'rishadi.
9. Ayollar erkaklarga qaraganda kamroq bironing so'zini bo'lishadi.

Masalan, Erkin A'zamning "Jannat o'zi qaydadir?" dramasida ayol kishining telefonda gaplashgan vaziyati berilgan:

X o n i m (go'shakka). Kim?.. E'lon bo'yicha? Qanaqa e'lon?.. Xa-a, repetitorman deng? Juda yaxshi-da. Otingiz nimaydi, ukam?.. Sardormi? Gap bunday, Sardorjon! Biz Amerikaga ko'chib ketayotuvdik... Ko'pchilikimiz, xa. Shunga inglizchadan uch-to'rt soat dars olmoqchi edik-da. Pulini o'ylamang, olasiz. O'zim-ku, kechagina keldim, besh-o'nta so'zini bilaman. Xello, xau ar yu, xau mach, veri gud, bay-bay... Qalay, o'xshaydimi?.. Kechqurunlari-da... Mayli, mayli, ertadan bosqlab... Ie, yo'q, shoshmang, ertaga biz janob posolning oldiga borishimiz kerak... Xa, suhbatga. Indin bo'la'kolsin. Adresni bilasiz-a?.. Bo'пти, kutamiz. O'key! Bay-bay, jonim. O'pdim...

Qaxramonning nutqi uning ko'p sayohat qilgan, dunyo madaniyatini ko'rganini ifodalab turibdi, uning o'zbek mentalitetidan biroz uzoqlashgani ham seziladi, ko'p gapirishiga alohida izoh shart emas, bizningcha. "O'pdim" deyishi o'zbek ayollari tomonidan birinchi suhbatlashayotgan erkaklarga aytilmaydi. O'zbek mentalitetida bu so'z bolalar yoki kalin dugonalar, yaqin qarindosqlarga nisbatan isqlatiladi. Unda ham "o'pib qo'ying" jumlasini qo'llaniladi.

Xulosa.

Mustaqillik davrida yaratilgan dramalarning asosiy qismi shu davrda yashayotgan insonlarning kechinmalari bilan bir qatorda, ularning fe'l-atvorida, nutqida sodir bo'layotgan o'zgarishlar ifoda qilgan. Keyingi yillarda yaratilgan dramalarning bosh qaxramonlari nutqi tahlil qilinganda ularning ikki tuzum va ikki mafkura ta'sirida qolgani seziladi. Ayniqsa, Erkin A'zam dramalarida bu hodisa yaqqol bilinib turadi. Til vositalari asar qaxramonlarning fe'l-atvorini yorqin bayon etgan. Tadqiqot uchun tanlangan asarlarda kommunikantning fe'l-atvori shakllanish, o'zgarib borishiga uning faoliyat ko'rsatayotgan kasb-hunari ham ta'sir qilishi, ixtisosliklarning talabidan kelib chiqib xar bir so'zlovchining xarakterini bilib olish mumkin. Ayol va erkak jinsidagi kommunikantlarning ra'xbar va kotiba, shuningdek, er-u xotin, o'qituvchi-o'quvchi sharoitlaridagi muloqot vaziyatlari alohida tadqiqotni ta'kazo qiladi. Kommunikantlarning yosh xususiyati, jinsiga xos bo'lgan fe'l-atvori, xususan, ayol kishining nutqidagi sotsial farqlanishlar aniq ifodalab berilgan.

Tahlilga tortilgan dramalarda ayollarning o'zbek mentalitetidan biroz uzoqlashgani ham seziladi, ularning erkaklarga qaraganda ko'p gapirishi ham misollarda o'z isbotini topadi. Masalan, "O'paman" xayrlashuv so'zi o'zbek ayollari tomonidan birinchi marta suhbatlashayotgan erkaklarga nisbatan aytilmaydi. O'zbek mentalitetida bu so'z bolalar yoki kalin dugonalar, yaqin qarindosqlarga nisbatan isqlatiladi. Unda ham "o'pib qo'ying" jumlasini qo'llaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Антинескул О.А. Гендер как параметр текстообразования. – Автореферат дисс. к.ф.н. – Перм, 2001. – С.65.
2. Кирилина А.В. Развитие гендерных исследований в лингвистике. // Филологические науки, 1998. №2. – С. 53
3. Исхакова З.З. Сопоставительный анализ эмотивности в свете гендера. – Уфа: РИО БашГУ, 2007– С. 56
4. Пушкарева Н.Л. Женщина. Гендер. Культура. – М.: Терра, 1998. – Б.1011.
5. Исхакова З.З. Сопоставительный анализ эмотивности в свете гендера. – Уфа: РИО БашГУ, 2007– С. 197.
6. Колосова О.А, Когнитивные основания языковых категорий. (На материале современного английского языка). Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук. – М., 1996. – С.112.
7. Словарь гендерных терминов // Под ред. А. А. Денисовой. – Региональная общественная организация «Восток-Запад: Женские Инновационные Проекты». – М.: Информация XXI век, 2002. – С.11.
8. Дежина Т.П. О некоторых особенностях речевого поведения мужчин и женщин // Филологические науки. Вопросы теории и практики. - 2011. - №1. – С.68.

UMUMTALIM MAKTABLARI UCHUN ZARUR GRAMMATIK BILIMLARNI TANLASH MEZONLARI

Matniyozov Davronbek Qadamovich,

Urganch davlat universiteti akademik litseyi o'qituvchisi e-mail:

Annotatsiya: maqolada o'quvchilarning lingvistik bilim va ko'nikmalarini rivojlantiruvchi zaruriy grammatika va uning nutqiy kompetensiyani hosil qilishdagi ishtirokiga doir fikr-mulohazalar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: lingvistik kompetensiya, nazariy ma'lumot, zaruriy grammatika, bilim, ko'nikma va malaka

ПРИНЦИПЫ ОТБОРА НЕОБХОДИМЫХ ГРАММАТИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ ДЛЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ

Матиязов Давронбек Кадамович,

Преподаватель Академического лицея Ургенчского государственного университета

Аннотация: В статье изложена обратная связь по необходимой грамматике, развивающей языковые знания и навыки учащихся, и ее участию в формировании речевой компетенции.

Ключевые слова: лингвистическая компетентность, теоретические знания, необходимая грамматика, знания, навыки и компетенции

THE PRINCIPLES OF SELECTING THE NECESSARY GRAMMATICAL KNOWLEDGE FOR SECONDARY SCHOOLS

Matizov Davronbek Kadamovich,

Lecturer at the Academic Lyceum of Urgench State University e-mail:

Abstract: The article provides feedback on the necessary grammar, which develops students' language knowledge and skills, and its participation in the formation of speech competence.

Keywords: linguistic competence, theoretical knowledge, necessary grammar, knowledge, skills and competencies

Kirish. Ona tilida fikr ifodalash uchun yozma nutqda ayrim grammatik bilimlar juda zarur, besh yosqli bola ham o'z ona tilida grammatik bilimlarsiz bimalol gapira oladi, ammo yoza olmaydi, buning uchun muayyan tayyorgarlik zarur. Imlo qoidalari, tinish belgi va so'z tanlash qoidalarini o'zlashtirish kerak bo'ladi. Matni tinglab tushunish, o'qib tushunish, nutq so'zlash va yozish ko'nikmalarini rivojlantirishda ham ayrim nazariy ma'lumotlarga ish beradi. Ammo bu grammatikani tizimli o'qitmaslik kerak degan ma'noni anglatmaydi.

Adabiyotlar taqlili va metodologiya.

Ona tilidan bilimlarni tanlashning bosh mezoni uning foydalilik va amalda qo'llanila olish darajasidir. Biz ona tilidan foydali bilimlar deb bolalarning savodli yozish, ijodiy fikrlash, fikr mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda og'zaki va yozma shakllarda to'g'ri, ravon ifodalash ko'nikmalarini shakllantirish uchun xizmat qiladigan, uni yuksak insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalash va rivojlantirishni ta'minlaydigan bilimlarni tushunamiz".

G'.Hamroyevning ta'kidlashicha, til ta'limida nazariy ma'lumotlarni o'zlashtirishda ham savol – mashq – topshiriq turlaridan iborat o'quv topshiriqlari qo'llaniladi. O'quv topshiriqlari, avvalo, ona tili ta'limining maqsadi, vazifalari va mazmuniga bevosita bog'liq, o'quvchini fikrlashga, o'quv materialini ustida mustaqil isqlay olishga, zarur nutqiy ko'nikma va malakalarni shakllantirish va rivojlantirishga qaratiladi. Afsuski, bugungi kungacha ona tili ta'limida o'quv topshiriqlariga o'qitish metodikasining asosi, ta'lim mazmunini yuzaga

chiqaruvchi muhim omil sifatida qaralmadi . Ona tili darslarida ta'lim mazmunining asosi sifatida grammatik qoidalar tushunib kelindi, o'quv topshiriqlariga esa ushbu qoidalarni o'zlashtirishda foydalaniluvchi vosita sifatida qaraladi.

K.Mavlonov ona tili ta'limining bugungi yondashuvlariga mos ravishda eng murakkab masalalardan biri bo'lgan matn ustida isqlash, uni o'qiy olish, tushuna olish va, eng muhimi, nazariy ma'lumotlar asosida matn yarata olish ko'nikmalarini adabiyot fani bilan integrasiya qilgan holda rivojlantiruvchi o'quv topshiriqlarini isqlab chiqdi.

Shunday bo'lsa-da DTSi da lingvistik kompetensiyani rivojlantirish masalasi qo'yilgan. 2017-yilda tasdiqlangan DTSida quyidagi lingvistik kompetensiyani egallash talabi qo'yilgan edi:

1. Lingvistik kompetensiya (fonetika, grafika, orfoepiya, orfografiya, leksika, grammatika va uslubiyatga oid):

A1 daraja: ona tilidagi nutq tovusqlarini farqlay oladi, bo'g'in ko'chirish qoidalariga amal qila oladi; mavzuga oid yangi so'zlarni og'zaki va yozma nutqda qo'llay oladi; yozma nutqda tinish belgilarini to'g'ri qo'llay oladi.

A1+so'zlarning tovush tarkibini orfoepik jihatdan to'g'ri shakllantira oladi; gapning ifoda maqsadiga ko'ra turlarini farqlay oladi va yozma nutqda o'rinli qo'llay oladi.

A2 talaffuz va imloda tovush almashishi, tovush orttirilishi, tovush tushishi kabi hodisalardan o'rinli foydalana oladi; o'zlashtirilgan leksik birliklarni gap tarkibida qo'llay oladi; fonetik, leksik va grammatik taqlil qila oladi; fikrni mantiqiy izchillikda ifodalay oladi; matnda tilning ifoda vositalaridan foydalana oladi.

A2+ tovusqlar talaffuzida orfoepik me'yorlarga amal qila oladi; leksik birliklarning ma'nosini farqlashda lug'atlardan unumli foydalana oladi.

Lingvistik kompetensiya (fonetika, leksika, grammatika): V1, V1+

Fonetika: fonemalar tasnifi va uslubiyatini tushuna oladi, fonetik o'zgarisqlarni orfoepik qoidalar nuqtai nazaridan taqlil qila oladi, ohang va urg'uni nutqda qo'llay oladi.

Leksika: so'zlarning ko'chma ma'nosi, uslubiy xususiyatlari va atamalarni farqlay oladi, ulardan nutqda to'g'ri foydalana oladi. O'zbek tili leksikasining rivojlanishi, boyishi manbalarini izoqlay oladi.

Grammatika: so'z turkumlari, undov, modal va taqlid so'zlar, ularning otlashishi hamda uslubiy xususiyatlarini tushuna oladi va izoqlay oladi. So'z birikmasi gap va uning grammatik belgilari, dialogik nutq belgilari, gap bo'lagining tiplari, sodda va qo'shma gaplar ma'nodosqligini, sintaktik qurilmalarni, ko'chirma gap, matnning o'ziga xos xususiyatlarini farqlay oladi va muloqotda grammatik hamda sintaktik birliklardan o'rinli foydalana oladi.

V1+ Fonetika: fonetik o'zgarisqlarni orfoepik qoidalar nuqtai nazaridan tushuntira oladi, ohang va urg'uning nutqdagi ahamiyatini, yozuv tamoyillarini izoqlay oladi.

Leksika: o'zbek tili leksikasining rivojlanishi, boyishi manbalarini tushuntira oladi.

Grammatika: so'z turkumlari, gap bo'laklarining uslubiy xususiyatlarini tushunib, izoqlay oladi. Nutqda grammatik hamda sintaktik birliklardan o'rinli foydalana oladi .

Muhokama

Grammatika o'quvchiga kamida biror chet tilini o'rganishda asqotadi. Har bir fan muayyan qonuniyatlarga asoslanadi. Ona tili, albatta, grammatik qonuniyatlarga tayanadi. Masalan, o'quvchi yozma nutqi talab darjasida bo'lishi uchun imlo qoidalarini chuqur bilishi kerak.

Imlo qoidalarida shunday band mavjud: «-ikkala qismi ham turdosh otlardan iborat qo'shma so'zlar qo'shib yoziladi». Bu qonuniyatni tushunish uchun o'quvchi, albatta, otning ma'no turlarini bilishi kerak. Yoki tinish belgilarini to'g'ri qo'llashni o'rganishi uchun ham ma'lum qonuniyatlarni bilishi talab etiladi. Masalan, eng ko'p isqlatiladigan vergulni o'rinli qo'llash uchun o'quvchi kiritma, undalma, uyushiq bo'lak, umumlashtiruvchi so'z, ot kesim, ega, ajratilgan izoh bo'lak kabilar haqidagi lingvistik bilimlarni yaxshi o'zlashtirishi shart, aks holda u imlo va tinish belgi qoidalarini etarli o'zlashtira olmaydi. Natijada yozma nutq talab

darajasida bo'lmaydi.

Biz nutq uchun zarur grammatikani o'rgatish tarafdorimiz, yuqoridagi misollardan anglab turibsizki, grammatik bilimlarni, til qonuniyatlarini, imlo va talaffuz, tinish belgi qoidalarini qaysi matn taqozo qilsa shu erda berib ketish o'zini oqlamaydi, maqsadga muvofiq bo'lmaydi.

Natija

Metodikaning asosi hisoblangan o'quv topshiriqlari tuzish va ular ustida isqlash masalasida ham hamma darsliklarda turli xatoliklarga yo'l qo'yilmoqda. Ko'nikma va malaka mashq orqali hosil qilinadi, ayniqsa, talaffuz va imlo ko'nikmalari. Shunga qaramay «Ona tili» darsliklarida takrorga asoslangan talaffuz va imlo mashqlari etarli berilmay kelinmoqda. Oqibatda o'quvchilar o'zbek tilining o'ziga xos tovusqlarini umrning oxirigacha ham to'g'ri ayta olmaydi. Ammo negadir o'quvchilar bugun ingliz tilidagi eng murakkab tovusqlar va so'zlar talaffuzini inglizlar darajasida o'rganib olmoqda. Afsuski, o'quvchisidan o'qituvchisigacha o'zbek tilida h va x, o'va u i va e tovusqlarini talaffuzda, imloda faqlamaydi. Bunda talaffuz mashqlarining ahamiyati katta. Buni qaysi fan o'rgatadi, albatta, ona tili fani. Bu ham grammatik bilimlarga bevosita bog'liq.

Yuqorida keltirilgan til satqlari o'quvchida, asosan, to'g'ri yozish, adabiy talaffuz, tinglab, o'qib tushunishga yordam beradigan grammatikadan zaruriy bilimlardir.

Xulosa.

Fikr ifodalashda, fikr almashishda Grammatik bilimlardan samarali foydalanish bu lingvistik kompetensiyani egallaganlikni anglatadi. Har bir narsa muayyan sistemaga ega. Ya'ni bir birini taqozo qiluvchi elementlar majmuasi. Jumladan, til ham, til o'rgatish ham xuddi shunday sistemaga asoslanadi. Til satqlarini minimum darajada tizimli o'qitish – imlo va og'zaki nutq me'yorlarini o'rganishga olib keladi. Bu o'rinda qoidalar zanjirini uzmaslik kerak.

Yangi yondashuvlarda matn bilan isqlash, nutqiy mavzularlarga asoslanish, matlar va mavzular rangbarangligi o'zini oqlaydi, biroq til qonuniyatlari bilan hisoblashmay, uni minimum darajada tizimli o'rgatmay savodxon o'quvchini etishtirib bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati. СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ (References):

1. G'ulomov A., Ne'matov N. Ona tili ta'limi mazmuni. U'qituvchilar uchun metodik k'ullanma. – T.: U'qituvchi. 1996. 9-б.
2. Hamroyev G'. Ona tilidan o'quv topshiriqlari tuzish metodikasi. – Toshkent. Donishmand ziyosi. 2021. 55-б.
3. Мавлонова К. Она тили фанини адабиёт фани билан бадиий матн орқали интеграциялаб ўқитиш методикасини такомиллаштириш Пед. фанл. бўйича фал. док. (PhD) илм. дараж. олиш учун ёзилган дисс. автореферати. – Т.: 2019. -22 б.
4. <https://lex.uz/ru/docs/-2165717?ONDATE=20.05.2013%2000>

INKLYUZIV TA'LIM TIZIMIDA ADAPTIV JISMONIY TARBIYA

*Nazarova Nigora Erkinovna,
Buxoro davlar pedagogika instituti Jismoniy madaniyat nazariyasi va uslubiyoti
kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada korreksion va inklyuziv ta'lim sharoitlarida maxsus ta'lim va rehabilitatsiya tashkilotlarida nogironligi bo'lgan va imkoniyati cheklangan bolalar bilan korreksion isqlash tizimida adaptiv jismoniy tarbiyani tashkil etishning biologik, tibbiy, psixologo-pedagogik yondashuvlari ko'rib chiqilgan. Adaptiv jismoniy madaniyat va sportning bolalar nogironligi rehabilitatsiyasidagi an'anaviy va innovatsion vositalarining o'rni tavsiflanadi.

Kalit so'zlar: nogironlar adaptiv jismoniy madaniyati va sporti, gipokineziya, imkoniyati cheklangan bolalar, korreksiya, psixotexnika elementlari, psixotexnik o'yinlar, faoliyatli yondashuv, majmuaviy rehabilitatsiya.

АДАПТИВНАЯ ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА В СИСТЕМЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

*Назарова Нигора Эркиновна,
Преподаватель кафедры теории и методики физической культуры Бухарского
государственного педагогического института*

Аннотация: В статье рассматриваются биологические, медицинские, психолого-педагогические подходы к организации адаптивной физической культуры в системе коррекционной работы с детьми инвалидами и лицами с ограниченными возможностями здоровья в различных видах специальных образовательных и реабилитационных организациях в условиях коррекционного и инклюзивного образования. Описывается роль традиционных и инновационных средств адаптивной физической культуры и спорта в реабилитации инвалидов детства.

Ключевые слова: адаптивная физическая культура и спорт инвалидов, гипокинезия, дети с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ), коррекционная работа, элементы психотехники, психотехнические игры, доступная среда, нарушенный и сохранный анализатор, деятельностный подход, комплексная реабилитация, компенсаторная перестройка.

THE ADAPTIVE PHYSICAL TRAINING IN THE SYSTEM OF THE SPECIAL AND INCLUSIVE EDUCATION

*Nazarova Nigora Erkinovna,
Lecturer at the Department of Theory and Methodology of Physical Culture, Bukhara
State Pedagogical Institute*

Abstract. The article deals with biological, medical, psychologo-pedagogical approaches to the organization of adaptive physical training in the correctional work with children and persons with disabilities in a variety of special education and rehabilitation organizations in the correctional and inclusive education. The authors describe the role of traditional and innovative means of the adaptive physical training and sports in disabled children's rehabilitation.

Keywords: adaptive physical training and sports of persons with disabilities, hypokinesia, children with disabilities (Ds), correctional work, psycho-technical games, accessible environment, comprehensive rehabilitation, compensatory adjustment.

Kirish. Zamonaviy jamiyat va insoniyat axborot-kommunikatsiya, texnika va transport rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan kam harakatlilik muammosi bilan to'qnashdi. Gipokineziya – cheklangan harakat faolligi hamma uchun va ayniqsa nogironligi bo'lgan va jismoniy nuqsoni bo'lgan bolalarga xosdir. Patologik yoki rivojlanishning buzilisqlarida harakat muhitini shakllanishiga va koreksion ishning sifatiga gipokineziya salbiy ta'sir etadi.

Bu muammoning yechimi sifatida imkoniyati cheklangan hamda buzilgan yoki qisman saqlangan analizatorli bolalarda aniq kamchiligi va nuqsonini inobatga olgan holda, harakat defitsitini o'rnini adekvat to'ldiruvchi adaptiv jismoniy madaniyatdan foydalanish lozim.

Olimlar va shifokorlar qayd etishadiki (A.P.Anoxin, P.F.Lesgaft, A.R.Luriya, M.S. Pevzner, L.K.Semenova, B.V.Sermeyev), eshitishda, ko'rishda, nutqida, tayanch-harakat apparatida, intellektual va boshqa nuqsonlarda maxsus tanlangan, aniq miqdorli yuklamali jismoniy mashqlar va ulardan foydalanish koreksion ish va kompensator tiklanish qobiliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Metodologiya. Jismoniy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan olib boriladigan koreksion faoliyat o'z ichiga tibbiy, psixologik, pedagogik, fiziologik tadbirlar tizimini oladi hamda saqlangan analizatorlarning funksional kompensator tiklanishiga yordam beradi.

Organizmning bunday qayta tiklanishi harakat, o'yin va o'quv faoliyatlaridan keng foydalanish natijasida amalga oshadi

Ayniqsa adaptiv jismoniy madaniyat vositalari, jismoniy mashqlar, o'yinlar, sport o'yinlari elementlari va imkoniyati cheklanganlarga mos sport turlarini to'g'ri tanlash muhim omillardan biri sanaladi. (R.N.Azaryan, A.A.Dmitriyev, D.M.Mallayev, B.V.Sermeyev, B.N.Sheremet)

Ko'rishda nuqsoni bor bolalar bilan isqlashda birinchi marta D.M.Mallayev (1991-1993 yy) tomonidan maxsus yaratilgan o'yinlarning psixotexnik potentsiali va psixotexnika elementlari samarali foydalanilgan. Keyinchalik esa u yaratgan ilmiy maktab asosida bir qancha olimlar (D.I.Gasanova 2000 y) isqlarida ham davom ettirilgan. Bu tadqiqotlar adaptiv jismoniy madaniyat nazariyasi va amaliyotini imkoniyati cheklanganlarni bolalik davridan harakat faoliyati doirasini yangi interaktiv vositalar bilan boyitish imkonini beradi.

Hozirgi kunda yosqlar orasida ilgari Alpomish va Barchinoy nomi bilan yuritilgan, hozirda esa aholi jismoniy tayyorgarligini baholash bo'yicha sport sinovlari (2021 yil 16-iyundagi PQ-5148) keng ommalashib bormoqda. Rossiyada 1980 - 1982 yillarda xuddi shunday me'yorlar ko'rishda nuqsoni borlar uchun harakat faoliyati koreksiya tizimi sifatida isqlab chiqilgan va mamlakat miqyosida tadbir etilgan.

Jismoniy imkoniyati cheklangan va nogironligi bo'lgan shaxslarni jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishga jalb qilishga qaratilgan dasturlar adaptiv jismoniy madaniyatni ommalashtirishda muhim o'ringa ega.

Jismoniy imkoniyati cheklangan va nogironligi bo'lgan shaxslar Paraolimpiya o'yinlarida munosib ishtirok etib, mamlakatimiz sharafini himoya qilib kelishmoqda. Jumladan 2024 yil Fransiya davlati poytaxti Parij shaxrida bo'lib o'tadigan Paraolimpiya o'yinlarida ishtirok etish uchun litsenziyani 33 nafar para sportchilarimiz qo'lga kiritib ulgurishdi ulardan, para-yengil atletika – 19, para-o'q otish – 3, para-suzish – 2, para-kanoe – 2, para-akademik eshkak eshish – 1, para-velosport – 1, para-taekvondo – 5 nafar sportchilardir.

Ommaviy adaptiv jismoniy madaniyat va sport bilan shug'ullanish uchun byudjet mablag'larini chekka hududlarda imkoniyati cheklanganlar uchun maxsus jihozlangan jismoniy tarbiya sog'lomlashtirish sport majmualarini homiy tashkilotlarni jalb etgan holda yo'naltirish lozim. Shundagina imkoniyati cheklangan turli xil toifadagi nogironlarning bolalik davridan, jismoniy rivojlanishning umumiy va o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda muhit yaratilgan bo'ladi.

Ushbu muammoning yana bir yechimi sifatida joylarda adaptiv jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni hamda jismoniy tarbiya va sport fakulteti maxsus (defektologik)

ta'lim fakultetini korreksion pedagogika va maxsus psixologiya kafedralari bilan tayyorlashni nazarda tutish mumkin.

Bugungi kunda maxsus (korreksion) maktab, rehabilitatsion markaz, imkoniyati cheklanganlar uchun sport seksiyalarining aksariyati bunday mutaxassislarni jalb etmagan holda faoliyat yuritmoqda. Yuqorida nazarda tutilgan joylarda umumiy mutaxassislarni uchratishimiz mumkin, lekin ularning aksariyati maxsus psixologiya, korreksion pedagogika, defektologiya asoslari va adaptiv jismoniy tarbiya va sport nazariyasi va amaliyoti to'g'risida yetarlicha bilimlarga ega emas.

Adaptiv jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash va jismoniy tarbiya va sport bo'yicha umumiy mutaxassislarni qayta tayyorlash muammoning yechimi bo'la oladi.

Mahalliy davlat organlari jismoniy tarbiya va sport, sog'liqni saqlash, ta'lim, nogironlar uyushmasi va tegisqli mutassaddi davlat organlari va boshqarmalar bilan hamkorlikda hususan imkoniyati cheklanganlar shug'ullanisqlari uchun mavjud muhit yaratilishi, yuqoridagi muammoning yechimiga e'tibor qaratisqlari lozim hisoblanadi.

Inklyuziv ta'lim joriy etilishi va rivojlanishini inobatga olgan holda adaptiv jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tayyorlash ham dolzarblik kasb etadi. Bunday sharoitda o'quvchilarning jismoniy tarbiyasi tengdosqlar o'rtasida tashkil etiladi, turli toifadagi bolalar bir vaqtning o'zida jismoniy tarbiya bilan shug'ullanadilar: me'yorda jismoniy rivojlangan, iqtidorli va imkoniyati cheklangan. O'quv jarayonini ta'lim muassasasi pedagoglari bilan bir qatorda adaptiv jismoniy tarbiya o'qituvchilari va instruktorlari olib boradilar. Bunda biologik omillarni hisobga olish muhim hisoblanib, u o'z navbatida imkoniyati cheklangan bolalar bilan korreksion isqlash va jismoniy rivojlanishni muvaffaqiyatli bo'lishini ta'minlaydi. Bular birinchi navbatda, antropometrik va funksional ko'rsatgicqlar, psixologik va ijtimoiy muhit omillari sanaladi.

Natijalar. Antropometrik ko'rsatgicqlar biologik tadqiqotlarning ko'pchiligi shuni isbotladiki, imkoniyati cheklangan bolalar tengqurlariga nisbatan jismoniy rivojlanganlik ko'rsatgicqlarida birmuncha ustunlikka egalar. Masalan, intellekti va ko'rishida nuqsoni bo'lgan bolalar gavda kuchi ko'rsatgicqlari so'g'lom bolalarga nisbatan ustunlikka ega. Shu bilan birga ko'rishida patalogik xususiyatli bolalar maxsus adaptiv jismoniy madaniyat va sport mashg'ulotlari davomida mo'ljal ola bilish va muvofiqlanganlik qobiliyatlarini kinestetik aniqlik bilan namoyon eta oladilar.

Armrestling bo'yicha maxsus mashg'ulotlarda shug'ullangan tayanch-harakat apparati a'zolarida nuqsoni bo'lgan sportchilar o'zlarining sog'lom tengdosqlaridan g'alaba qozona olishgan. Adaptiv jismoniy madaniyat va sport mashg'ulotlarining amaliyoti shuni ko'rsatadiki, imkoniyati cheklanganlar bilan to'g'ri tashkil etilgan adaptiv jismoniy tarbiya jarayoni, Paralimpiya o'yinlari, Jahon, Yevropa va Osiyo chempionatlarida yuqori natijalarga erishishga zarur shart-sharoit yaratadi.

Muhokama. Imkoniyati cheklanganlarni hayot faoliyatiga psixologiya va pedagogika yordamida, adaptiv jismoniy madaniyat vositalari: jismoniy mashqlar, o'yinlar, sport elementlari, moslashuvchan va relaksation (bo'shahtiruvchi) usullar, psixotexnika elementlari va psixotexnik o'yinlar asosida, bolalarning yosh davridan har xil turdagi harakat nuqsonlarini tuzatuvchi korreksion isqlash tizimini isqlab chiqish lozim.

Anamnez, antropometriya, psixologik testlash va pedagogik kuzatish ma'lumotlari, ota-onalar, tarbiyachilar hamda defektolog-o'qituvchilar bilan suhbat korreksion faoliyatning aniq yo'nalishini belgilab, adaptiv jismoniy madaniyat vositalarini to'g'ri tanlash imkoniyatini beradi.

Korreksion pedagogik ish tizimidagi to'plagan natijalar shuni ko'rsatadiki, imkoniyati cheklangan bolalar biometrik tekshiruv natijalarisiz, psixologik, tibbiy, pedagogik va korreksion faoliyatni sifatli hamda jismoniy rivojlanishdagi kamchiliklarini inobatga olib isqlash mumkin emas.

Imkoniyati cheklangan bolalarning ota-onalari, defektolog mutaxassislar tomonidan tuzilgan harakat faoliyati rivojlanishi yetishmovchiligini korrektsiyalovchi individual reja asosida tashkil etilgan adaptiv jismoniy madaniyat mashg'ulotlarini qo'llab quvvatlash kerak. Shi bilan bir qatorda jismoniy mashqlarning qoldiq sezgilariga ta'sirini doimiy tibbiy nazorat qilinishi muhim hisoblanadi. Masalan, qoldiq ko'rish analizatorida noto'g'ri tanlangan mashq va uning miqdori total ko'rlikga olib kelish mumkin. Shuning uchun ham, doimiy oftalmolog ko'rigi hamda eshitish, nutq, intellekt, tayanch-harakat apparati va psixologik o'zgarishlarni shifokorlar nazoratida bo'lishi lozim.

Adaptiv jismoniy madaniyat vositalarining tanlangan majmuasi bola rivojlanishining barcha anomal omillarini: nuqsonning etimologiyasi, paydo bo'lgan vaqti, yosh davrlari, korreksion ish bosqilgan davr, ikkilamchi va ucqlamchi nuqsonlar, individual xususiyatlar, ijtimoiy moslashish darajalarini hisobga olishi kerak.

Adaptiv jismoniy madaniyat vositalari asosida olib boriladigan korreksion isqlash tizimi imkoniyati cheklangan bolaning butun hayoti davomida amalga oshirilishi maqsadga muvofiq. O'z navbatida bunday tizimli faoliyat bolaning ijtimoiylashuvini, atrofdagi jamiyatga moslashuvi va integratsiyasi hamda harakat faoliyati tonusini oshirish imkoniyatini yaratadi.

Korreksion faoliyatda tayanch-harakat apparati nuqsoni (bolalar serebral paralichi, tayanch-harakat apparatining turli nuqsonlari)dagi adaptiv jismoniy madaniyat alohida o'ringa ega. Bunday bolalar bilan jismoniy tarbiya isqlarini tashkil etishda jismoniy rivojlanishni baholash, harakat faoliyati shakllanishi sifat darajasini aniqlash maqsadida ko'rik tashkil etish muhimdir. Adaptiv jismoniy madaniyat umumiy madaniyatning bir qismi sanalib, sog'lom turmush tarzi va sog'liqni saqlovchi texnologiyalarni tarbiyalashga hizmat qiladi.

Xulosa. Bugungi kunga kelib, kam harakat turmush tarzi va axborot texnologiyalarga bo'lgan ishtiyoq, kichik maktab yoshi davridanoq sog'lom bolalar tayanch-harakat apparati nuqsoning paydo bo'lishiga olib keladi. Imkoniyati cheklanganlarni esa o'z navbatida jismoniy rivojlanish va salomatlik holatlarini yanada chuqurlashtiradi. Shuning uchun ham sog'liqni saqlovchi texnologiyalar va organizmni chiniqtirish adaptiv jismoniy madaniyat tizimidagi imkoniyati cheklangan bolalar uchun kerakli vosita bo'lib hizmat qiladi. Bu texnologiyalar o'z ichiga chiniqish, jismoniy mashqlar va o'yinlar, kun tartibi, ovqatlanish, vitaminterapiya, havo, quyosh va suv vannalarini oladi.

Jismoniy salomatlikni ruhiy salomatliksiz saqlash mumkin emas. Shuning uchun psixotexnik elementli psixologik dam olisqlar (relaksatsiya), imkoniyati cheklangan bolalar adaptiv jismoniy madaniyatini majmualiy yondashuv asosida tashkil etishni ta'minlaydi, hamda harakat faoliyatini korrektsiyalash va rivojlantirish uchun qulay pedagogik sharoitni yaratadi.

Adaptiv jismoniy madaniyat, maxsus ta'lim tashkilotlarida defektolog mutaxassislar, ota-onalar va jamoatchilikni jalb etgan holda tarbiyaviy korrektsiyalovchi faoliyatning barcha vositalaridan foydalanib o'tkazilishi kerak.

Imkoniyati cheklangan bolalar jismoniy rivojlanish vazifalarini majmualiy hal etish quyidagi shartlar asosida amalga oshiriladi:

- Imkoniyati cheklangan bolalar jismoniy va psixologik rivojlanishlarini tibbiy, psixologik va pedagogik tekshiruvlari diagnostikasi va monitoringi.
- O'quv-tarbiyaviy jismoniy va psixologik yuklamalarni tashkil etish va amalga oshirish hamda charchoqning oldini olish uchun sanitariya-gigiyena qoidalari va normalarining bajarilishini nazorat qilish.
- Ta'lim tashkilotidagi barcha isqlar jarayonida bolalarga, o'qituvchilarga, ota-onalarga psixologik yordam ko'rsatishda psixologik xizmatning faoliyati va tashkilotning korreksion va tarbiyaviy isqlarining samaradorligini nazorat qilish.
- Adaptiv jismoniy tarbiya tizimida tabaqalashtirilgan tibbiy, psixologik va pedagogik tuzatish usullarini isqlab chiqish, jismoniy imkoniyati cheklanganlarda harakat faoliyatini

rivojlantirishda adaptiv mexanizmlarning shakllanishini rag'batlantirish.

- Genetika, tibbiyot, maxsus pedagogika va psixologiya, defektologiya va adaptiv jismoniy madaniyat yutuqlari asosida neyro-aqliy va jismoniy rivojlanish anomaliyalari va ularni tuzatish usullari va vositalarini shakllantirish sabablari va mexanizmlarini o'rganish.

Zamonaviy jamiyat bugungi voqelikni hisobga olgan holda bolalar va nogironlarning jismoniy faolligini tashkil etishga yangi talablarni belgilaydi: ushbu toifalarning psixofizik rivojlanishining turli xil buzilisqlarida texnik qo'llab-quvvatlash vositalarini isqlab chiqish, yagona ta'lim sharoitida qulay muhit yaratish, inklyuziv ta'lim tizimini shakllantirish va joriy etish, rehabilitatsiya isqlarining imkoniyatlarini kengaytirish.

Korreksion isqlarini tashkil qilishda bugungi kunda eng dolzarb muammo-bu adaptiv jismoniy tarbiya va sportni joriy etish va rivojlantirish, nogiron bolalarni tarbiyalayotgan ota-onalarni faol ijtimoiy-pedagogik ta'limi.

Harakat faoliyati va uning sifatli shakllantirilganligi imkoniyati cheklangan bolaning jamiyatda muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun asos bo'lib, bolani kelgusida jamiyatdagi moslashuvi uchun qulay sharoit yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. <https://cyberleninka.ru/article/n/adaptivnaya-fizicheskaya-kultura-v-sisteme-spetsialnogo-i-inklyuzivnogo-obrazovaniya/viewer>.
2. Nazarova N. E., Suyarov J. F. PROBLEMS OF SPORTS SELECTION AND ORIENTEERING AND WAYS TO SOLVE THEM //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – №. 1. – С. 468-475.
3. Husniddin N. N. E. N. N. et al. HOW TO EAT PROPERLY WITH INSULIN RESISTANCE AND EXERCISE THERAPY //Journal of Modern Educational Achievements. – 2023. – T. 9. – №. 9. – С. 40-44.
4. Назарова Н. Э., Ибрагимова А. ДОМИНАНТНЫЕ ФИЗИЧЕСКИЕ КАЧЕСТВА ДЛЯ СПОРТА ХОККЕЯ НА ТРАВЕ И РЕКОМЕНДАЦИИ ДЛЯ ТРЕНЕРОВ ДЛЯ РАБОТ С ДЕТЬМИ //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 13. – С. 136-139.
5. Nazarova N. ADAPTIV JISMONIY MADANIYAT RIVOJLANISHINING FAOLIYAT YO'NALISHI //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.

BARKAMOL AVLODNI TARBİYALASHDA MILLIY HARAKATLI O'YINLARNING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Norboev K. J., Quvatov J.

Annotatsiya: Maqolada o'zbek milliy o'yinlarining xususiyatlari, ushbu o'yinlarning bolalar va talabalar tarbiyasidagi o'rni, tarixi ochib berilgan, nazariy psixologik bilimlarni amaliyotda amaliyotda keng qo'llash bo'yicha ilmiy qarashlar chuqur taqlil qilingan. talabalarni o'qitish amalga oshiriladi. o'yinlarning kelib chiqishi, bu sohada buyuk olimlarning isqlari, ochiq havoda o'tkaziladigan milliy sport o'yinlarining jismoniy, pedagogik va fiziologik xususiyatlari haqida s o'z boradi.

Kalit so'zlar: Sport, tarix, milliy ochiq o'yinlar, bolalarning aqliy rivojlanishi, xarizma, fiziologiya, rivojlanishning fiziologik jarayonlari, yo'nalishi, strategiyasi, rejasi.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgan kundan bosqlab sport va jismoniy tarbiya milliy xususiyatlarini rivojlantirishga katta e'tibor berilmoqda. Respublikada sport va sport madaniyatini rivojlantirish, sport ta'limi uchun qator qonunlar va prezident farmonlari qabul qilindi. Tarixiy ahamiyatga ega bo'lgan ushbu qarorlar xarizma, ilhom kuchiga ega - aniqrog'i, ulkan yutuqlarga eshik

ochadi. O'zbek xalqining milliy ochiq o'yinlarining maqsadi yosh avlodni kucqli va jasur ajdodlar qilib tarbiyalashdir, bunga xalqning tashqi o'yinlarini o'zlashtirish orqali erishish mumkin, bunga qo'shimcha ravishda bolalarda, yosqlarda milliy o'yinlar rivojlanishi va uyg'onishi mumkin. o'zbek milliy o'yinlari tarixi, madaniyati, an'analarga qiziqish va hurmat tuyg'usi. Sport sog'lom muhitni yaratishda, har tomonlama barkamol avlodni tarbiyalashda va ma'naviy yuksaklikni rivojlantirishda hal qiluvchi kuchdir. Biz hali ham rivojlanmoqdamiz, biz hali ham muhim ta'lim muammolarini hal qilishimiz kerak. Agar mobil milliy o'zbek o'yinlarining paydo bo'lishi va shakllanishiga e'tibor beradigan bo'lsak, unda uning ildizi uzoq o'tmishga, uzoq tarixga borib taqaladi. Milliy jismoniy madaniyatning asosiy ko'rinisqlari - bu shaxsiy o'yinlar, janjallar, afsonalar, afsonalar, qahramonlik eposlari, uning o'z ifodalari raqs va musiqada yaratilgan. Ota-bobolarimiz qoldirgan moddiy va ma'naviy meros xalq o'yinlarining paydo bo'lish tarixidan dalolat beradi. Xalq o'yinlarining paydo bo'lish tarixi tarixiy-arxeologik jamiyatning rivojlanishidagi birinchi bosqich va xalq o'yinlarining etnografik manbalarda paydo bo'lishi va biz milliy o'zbek ochiq sport o'yinlarining rivojlanishi to'g'risida ham qiziqarli ma'lumotlarni topamiz.

Buyuk ajdodlarimizning ilmiy asarlarida ushbu o'yinlarning tavsifi va ko'rinishi haqida ko'plab tarixiy ma'lumotlarni keltirish mumkin. Biz o'zbek milliy o'yinlari haqida juda ko'p qiziqarli va foydali ma'lumotlarni Mahmud Koshg'ariyning «Devon-u lukati turk» kitobida, Abu Ali ibn Sinoning «Tibbiyot kanoni», Kaykovusning «Kabusname» kitoblarida topishimiz mumkin., Amar Xayyom «Navro'znom», Yusuf Xos Xojib «Kutat-u bilig», Xusaina Vaiz Koshifiy «Fituvvatnomayi Sultoniy yohud Javonmardlik tarigati», Alisher Navoiy «Xamsa», Pirmuqol Kodirova «Yulduzli tunlar», Mirmuksina «Timur Malik Bunday tarixiy, ilmiy va badiiy asarlar, xalq o'yinlarining paydo bo'lish tarixi qiziqarli faktlarda keltirilgan. Sport o'yinlari tarixini o'rganib, yosqlar, albatta, buyuk ajdodlarimizning kitoblarini o'qiydilar, bu bilan u nafaqat ushbu o'yinlarning rivojlanishi va paydo bo'lishi tarixi bilan, balki tarixiy, ilmiy va badiiy adabiyotlar bilan ham tanishadilar. O'ylaymanki, bu bizning yosqlarimizning ma'naviy va diniy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatmoqda. O'yinlar tarixini o'rganish davomida u buyuk ajdodlarimizning asarlari bilan tanishadi. Bir nechta milliy ochiq o'yinlar misolida sog'lom va aqlli avlodni tarbiyalashda o'yinlarning jismoniy rivojlanishiga ta'siri va ularning pedagogik xususiyatlarini ko'rib chiqish mumkin. Hozirgi kunda o'rta umumiy ta'lim maktablarida jismoniy tarbiya darslarida «Echki va etti bola», «Arqonni tortib olish», «Teshiksiz quyon», «Tez va aniq» kabi milliy ochiq o'yinlar tez-tez qo'llanilmoqda. «Echki va ettita bola» milliy

ochiq o'yinlar.

O'yinning borishi: o'yinda 7-10 talaba, echki va ettita bola qatnashadi. Echki bolalar tashkil etgan aylananing o'rtasida turadi. Bolalar qo'llarini usqlab, echki atrofiga aylanadilar, bitta bola yugurib kelib ovqat so'raydi, echki ona siz sabrli bo'lishingizni talab qiladi, u hali tayyor emas. Keyin boshqasi yugurib

keladi, echki ovqat tayyor va idisqlarni yuvib ovqatga tayyorlanishga boring deydi.

Bola barcha idisqlarni sindirib tasqlaydi va barcha bolalar qochib ketishadi. Echki bolalarni usqlay bosqlaydi, u birinchi bo'lib echkini usqlaydi, shuning uchun o'yin davom etadi. O'yinning pedagogik xususiyati: o'yin talabalarning diqqatini, sezgirlik malakalarini tarbiyalaydi. O'yin o'quvchilarning chaqqonligini, epchilligini, chidamliligini va harakatlarni muvofiqlashtirishni rivojlantiradi. O'yinning fiziologik xususiyati: bolalarda bir vaqtning o'zida bir nechta mushak guruqlari isqlaydi, bu faol qon aylanishini ta'minlaydi, qon oqimi yaxshilanadi va u isqlaydi, shunda onasi echkini usqlamaydi, rejalar tuzadi. Va echki bolalarni tezda usqlash taktikasini o'rganadi. O'pkaning hayotiy qobiliyati, faol e'tibor rivojlanadi.

«Arqonni tortib olish». O'yin ham guruh o'yinidir. O'qituvchi har bir jamoaning orqasida to'pni osib qo'yadi, jamoalar bir-biriga qarama-qarshi bo'lib saf tortadilar; ularning orasiga arqon tasqlanadi. Birinchi bo'lib to'pga bosqlari bilan etib kelgan jamoa g'olib deb hisoblanadi. Jamoaning oxirgi a'zosi jamoaning orqasida tortadigan to'pning boshiga tegishi kerak.

O'yinning pedagogik xususiyati: o'yin talabalarda e'tiborni kuchaytiradi, jamoada isqlash, bir-birini qo'llab-quvvatlash, do'stlik.

O'yinning fiziologik xususiyati: oyoq-qo'llarning mushak tizimini, kuchini, faolligini rivojlantiradi, nafas olish harakatlarining harakatini oshiradi, nafas olish chastotasini normallashtiradi.

Teshiksiz quyon. «Faol, jismoniy o'yin basketbol bilan o'ynaladi. O'yin ko'chada ham, bahs zalida ham o'tkazilishi mumkin. Buning uchun bir nechta talabalar «quyonlar» tanlanadi, ular o'qituvchi tomonidan basketbol to'pi bilan berilgan sport me'yorlarini bajarishlari kerak, maydonning ikkinchi yarmida yoki sport zalida «teshiklar» mavjud, bular halahuplar, halqa yoki a bo'lishi mumkin. avtoulodvan shar. Talabalar quyidagi standartlarga rioya qilishlari shart:

1. Navbat bilan to'pni o'ngda yoki chapda qo'zg'atadi;
2. Kucqli zarba bilan to'pni haydash uchun egilib, yo'nalishini o'zgartirib;
3. Joyida, to'pni aylana bo'ylab haydab chiqing;
4. To'pni bir chiziq bo'ylab aylana bo'ylab haydash;
5. To'pni bir qatorda pinlar ustiga haydash uchun yo'nalishni o'zgartiring.

Standartni bajarish paytida o'qituvchi porlaydi va shar bilan to'g'ri yugurish bilan sharga etib borishni, minkni egallashni buyuradi. To'g'ri yugurmagan va teshikni egallab olishga ulgurmagani kishi jarima ochkosiga ega bo'ladi. Eng kam ball to'plagan g'olib hisoblanadi.

O'yinning pedagogik xususiyati: o'yin diqqatni, jasoratni, aqlni tarbiyalashga yordam beradi. Quvvat, tezlik, chidamlilik, harakatlarni muvofiqlashtirishni rivojlantirishga yordam beradi. O'yinning fiziologik xususiyati: barcha mushak guruqlarini rivojlantiradi, faol e'tibor, eshitish, chidamlilik, harakatlarni muvofiqlashtirish, aylana faol harakatlar vestibulyar

apparatlarning faoliyatini rivojlantiradi. Mushaklarning qisqarishi, oyoq Bilagi zo'rlik, kamarni qo'llab-quvvatlash mushaklari, sport harakati taktikasi tezligini yaxshilaydi.

«Tez va aniq». Ushbu faol sport o'yini ham basketbol, ham voleybol maydonlarida, sport zalida o'tkaziladi. O'qituvchi diametri 2 m bo'lgan aylana chizadi, yarmida ikkinchi guruhning ikkinchi yarmida bitta jamoa tuziladi. Ringning o'rtasida ikkita ishtirokchi, ikkala jamoadan biri bo'ladi. Har bir jamoaga bittadan to'p beriladi, ishtirokchilar o'z navbatida raqib jamoasining ishtirokchisini aylana shaklida yiqitishi kerak. Kim uni to'p bilan ursa, u ochko oladi, qaysi jamoada ko'proq ochko bor va u g'alaba qozonadi. O'yinning pedagogik

xususiyati: o'yin epchillik, tezkorlik, sezgirlik, jasorat, chidamlilikni rivojlantirishga yordam beradi. O'yinning o'ziga xos xususiyati harakatlanish, yugurish, aniqlik, aniqlikda. O'yinning fiziologik xususiyati: barcha mushak guruqlarini, taktikasini, mushaklarning qisqarish tezligini, barmoqlarni sezishni, qon aylanishini, faol e'tiborni, yo'nalishni, harakatning shartli reflekslarini isqlab chiqadi. Sog'lom, mo'tadil, iqtidorli avlodni tarbiyalash uchun ham pedagogik, ham jismoniy va fiziologik ahamiyatga ega bo'lgan, atributlarga ega va atributsiz bunday milliy ochiq o'yinlarni ko'p sonli sanash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Т.С.Усмонхужаев., А.А.Пулатов., Ш.А.Пулатов., Д.Х.Абдуллаев. «Теория и практика национальных подвижных игр». Ташкент 2014.

2. Каримжон Рахимкулов. «Национальные подвижные игры».изд. «Тафаккур Бустони». Ташкент 2012.

3. Энциклопедический словарь по физической культуре и спорту. Том 3 Гл. ред.- Г. И. Кукушкин. М., Физкультура и спорт.

FUNKSIONAL YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK TARBIYACHILARDA KREATIV FAOLLIKNI RIVOJLANTIRISH IJTIMOYIY- PEDAGOGIK ZARURIYAT SIFATIDA

Nurjanova R. U.,

*Nukus innovasiyon instituti «Bosqlang’ich ta’lim va gumanitar fanlari» kafedrası
dotsenti*

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada funksional yondashuv asosida bo‘lajak tarbiyachilarda kreativ faollikni rivojlantirish ijtimoiy- pedagogik zaruriyati, shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirishga ta’sir etuvchi ijtimoiy omillar, tarbiyachi pedagoglarning ta’lim-tarbiyaviy faoliyatga kreativ yondashuvi hamda kreativ o‘qitishning metod va strategiyalari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy omil, kreativlik, pedagoglar, ta’lim-tarbiya, kreativ yondashuv, metod, strategiya, faoliyat, aqliy salohiyat.

Bugungi globallashuv jarayonida zamonaviy o‘qitish metodlarining rivojlanishi asosiy navbatda jamiyatning intellektual salohiyatiga xamda ta’lim sohasining rivojlanishiga bog‘liq. Mamlakatimizda ta’lim soxasini takomillashtirish bo‘yicha asosiy xujjatlardan biri bo‘lgan O‘zbekiston Respublikasi “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”da bozor iqtisodiyoti talablariga javob beradigan kadrlarni tayyorlovchi ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonini axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, internet va kompyuter tarmoqlari orqali tashkil etish muhimligi to‘g‘risida alohida to‘xtalib o‘tilgan.

Xozirgi kunda zamonaviy pedogogika fanida “kreativ pedagogika” tushunchasi qo‘llanilib kelinmoqda. O‘qitish jarayoniga innovatsion xamda ijodkorlik yondashuvlarini rivojlantirishga bo‘lgan extiyoj “Kreativ pedagogika”ning pedagogik turkum fanlar orasida mustaqil predmet sifatida shakllanishini ta’minlaydi. Shaxsning mutaxassis sifatida kamol topishi va rivojlanishida kreativlik sifatleri namoyon bo‘ladi. Ayni o‘rinda shuni alohida qayd etib o‘tish joizki, xar bir shaxs tabiatan kreativlik qobiliyatiga ega. O‘qituvchilar o‘zlarida kreativlik qobiliyati mavjudligini namoyon eta olishlari bo‘yicha Patti Drapeau shunday maslahat beradi: “Agarda o‘zingizni kreativ emasman deb xisoblasangiz, xozirdanoq kreativ tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan darslarni tashkil eta boshlashingizni maslahat beraman. Aslida gap sizning ijodkor va kreativ bo‘lganingiz yoki bo‘lmaganingizda emas, balki darslarni kreativlik ruhida tashkil etishingiz va yangi g‘oyalarni amalda sinashga intilishingizdadir”. Patti Drapeau nuqtai nazariga ko‘ra kreativ fikrlash eng avvalo, muayyan masala yuzasidan xar tomonlama fikrlash xisoblanadi. Xar tomonlama fikrlash talabalardan o‘quv topshirig‘i, mustaqil ishlari va vazifalarini bajarishda ko‘plab g‘oyalarga tayanishini talab etadi. Bundan farqli ravishda bir tomonlama fikrlash esa birgina maqbul g‘oyaga asoslanishni ifodalaydi. Xulosa berishda masala yuzasidan bir tomonlama va ko‘p tomonlama fikrlashdan birini inkor etib bo‘lmaydi. Sababi bir va ko‘p tomonlama fikrlash kreativlikni shakllantirishdabirdek ahamiyat kasb etadi. Ya’ni topshiriqni bajarishda talaba yechimning bir necha usullaridan foydalanadi -ko‘p tomonlama fikrlash, keyin esa topshiriq bajarilishida eng maqbul va to‘g‘ri usul tanlab olinadi-bir tomonlama fikrlash xisoblanadi. Yuqoridagi fikrlarga tayangan xolda “Kreativlik” tushunchasiga ijodkor, individning yangi g‘oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi, mustafil omil sifatida iqtidorlikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyat deb tavsiflash mumkin.

Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg‘ularida muayyan

faoliyat turlarida namoyon bo'ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini tavsiflaydi. Kreativlik iqtidorning muhim omili hisoblanadi. Bundan tashqari kreativlik zehni o'tkirlikni belgilab beradi xamda talabalar e'tiborini ta'lim jarayoniga faol ishtirokini ta'minlaydi. Xorijiy mamlakatlarda soha mutaxassislari o'zlarida kreativlik sifatlarini rivojlantirish va darajasini aniqlab borishga e'tibor beradilar.

Talabalarni kreativ fikrlashga o'rgatish, ularda kreativ tafakkurni shakllantira olish uchun avvalo o'qituvchining o'zi kreativ ijodkor shaxs bo'lishi zarur. O'qituvchining o'zi kreativ ijodkor bo'lsa, talabalarda ham kreativlik rivojlanadi. O'qituvchining ijodkor va kreativ bo'lishi yoki bo'lmasligi emas, balki darslarni kreativlik ruhida tashkil etishi, yangi g'oyalarni ta'lim jarayonida sinab ko'rishga intilishi zarur. Patti Drepreau ta'limiga ko'ra darslarda o'qituvchi "kreativlik yo'l xaritasi" ga muvofiq quyidagi 4 yo'nalish bo'yicha xarakterlanadi va ulardagi xarakterlar pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar sanaladi:

1. Ijodiy fikrlash ko'nikmalarini namoyon etish;
2. Talabalarni o'quv fanlarini qiziqish bilan o'zlashtirishga rag'batlantiruvchi strategiyalardan foydalana olish;
3. Innovatsion yondashuv va pedagogik masalalarning yechimini topishga kreativ yondashish;
4. Kutiladigan natija;

Kreativ fikrlash xar bir soxada yaqqol aks etishi mumkin. O'qituvchining ijodkorligi esa u tomonidan tashkil etiladigan kasbiy faoliyatni tashkil etishga ijodiy yondashuvda aks etadi. Ushbu xolat "pedagogik kreativlik" tushunchasi bilan ifodalanadi. Pedagogik kreativlik-pedagogning fikrlashdan farqli ravishda ta'lim va tarbiya jarayonini samaradorligini ta'minlashga xizmat qiluvchi yangi g'oyalarni yaratish, shuningdek mavjud pedagogik muammolarni ijobiy xal qilishga bo'lgan tayyorgarligini tavsiflovchi qobiliyatdir.

Funksional yondashuv ta'lim jarayonini qurish uchun asosdir. Globallashtirish sharoitida bo'lajak tarbiyachining funksional yondashuv asosida ijodkorligini rivojlantirish uning raqobatbardoshligini oshiradigan tashkiliy tuzilmani qurishda aniq natijalarni olish imkonini beradi.

bo'lajak tarbiyachining funksional yondashuv asosida ijodkorligini rivojlantirishning tarkibiy qismi o'quv jarayonini to'g'ri tashkil qilish, nazariy bilimlarni amaliyotga tadbiiq etish uchun shart-sharoitlar yaratish, ta'lim jarayoning tarkibiy qismlari o'zaro ta'sir qiluvchilarining o'zaro hamkorligini to'g'ri yo'lga qo'yish va okazolardir. Uning funktsiyalari ma'lum tashkiliy maqsadlarni idrok etishni va keyinchalik harakatlar (jarayonlar) to'plamini amalga oshirishni o'z ichiga oladi, buning natijasida bu-tun ta'lim jarayoni ishtirokchilarining faoliyatidan olinadigan natijani optimallashtiradigan echimlar ish-lab chiqiladi.

Funksional yondashuvning mohiyati shundan iboratki, bo'lajak tarbiyachining ijodkorligini rivojlantirish maqsadlarini amalga oshirish uchun bajarilishi kerak bo'lgan funktsiyalar to'plami sifati-da qaraladi. Bunday holda, ushbu funktsiyalarni amalga oshirish uchun bir nechta muqobil jarayonlar yaratiladi va keraklisi tanlanadi.

O'quv amaliyoti shuni ko'rsatadiki, talabalarning ilmiy-tadqiqot faoliyati va ilmiy va o'quv muammolarini echishning ijodiy jarayoni, munozaralar tashkil etish, vaziyatni tahlil qilish (keys-stadilar) o'quvchilarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirish, tafakkurning o'ziga xosligi va mustaqilligini rag'batlantirishning eng samarali usullari hisoblanadi.

bilim.

Talabalar ijodiyotining namoyon bo'lishi va rivojlanishining eng muhim shakllaridan biri bu diplom loyihalarini tayyorlashdir. Ishning turli xil tadqiqot shakllari, original tadqiqot dasturini ishlab chiqish va uni diplom loyihasi kontekstida amalga oshirish sizning diplom tadqiqotingizni mazmunli va amaliy ma'no bilan to'ldirishga yordam beradi. Natijada, har bir o'quvchida pedagogik jarayonning faol ishtirokchisi pozitsiyasi shakllanadi, bu har bir alohida bosqichda va umuman ijodkorlikni rivojlantirishga yordam beradi. Diplom loyihalari va talabalarning boshqa turdagi ilmiy tadqiqotlari kelajakdagi mutaxassislar tomonidan ilmiy tadqiqot nazariyasining kontseptual apparati va amaliy transformatsion faoliyat tajribasini tizimli va uzluksiz o'zlashtirishni ta'minlaydi. Bu bo'lajak o'qituvchini ijodiy tadqiqot faoliyatiga jalb qilish jarayonida uning ijodiy salohiyatini o'z-o'zini rivojlantirish va o'zini o'zi amalga oshirish uchun sharoit yaratadi.

Mavjud adabiyotlar tahlili va oliy o'quv yurtlari amaliyotini o'rganish shuni ko'rsatadiki, oliy o'quv yurtlari devorlarida bo'lajak mutaxassislarning ijodkorligini rivojlantirish uchun ijodiy faollikni shakllantirish uchun sharoit yaratish zarur. Talabalarning ijodiy faoliyati - bu bo'lajak mutaxassislar shaxsining ijodiy fazilatlarini rivojlantirishga, shuningdek, ularning bunday faoliyat usullarini o'zlashtirishiga ko'maklashishga qaratilgan yuqori darajada tashkil etilgan, mustaqil, g'ayratli faoliyat. Ijodiy faoliyat yangi izlanish yo'nalishi qabul qilingan joyda boshlanadi. Uni pedagogika universitetida shakllantirish uchun ijodkorlikni rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishga qaratilgan o'qituvchilar va talabalarning birgalikdagi harakatlari majmuasini ishlab chiqish kerak. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, oliy pedagogika maktabida ijodkorlikni rivojlantirish uchun talabalar doimiy ravishda o'z ijodiy salohiyatlarini o'z-o'zini amalga oshirishga intiladigan sharoitlar yaratilishi kerak, xususan: qabul qilish, empatiya, mulohazalardan erkinlik, psixologik xavfsizlik muhiti.

Tajriba shuni ko'rsatadiki, ekologik yondashuv ijodiy faoliyatni tashkil etish tamoyillaridan biriga aylanishi mumkin. Ushbu yondashuvning mohiyati shundan iboratki, ta'lim jarayoni «shaxs va atrof-muhit» tuzilmasidagi munosabatlar nuqtai nazaridan o'rganiladi, bunda shaxs ham atrof-muhitning bir qismidir. «Atrof-muhit» toifasi shaxsning rivojlanishiga yordam beradigan sharoitlarning o'zaro ta'sirini bildiradi va bu shaxsning atrof-muhitda mavjudligini, atrof-muhitning sub'ekt bilan o'zaro ta'sirini va o'zaro ta'sirini nazarda tutadi. Shunday qilib, O.V. Galkina, I.V. Kuznetsova «Atrof-muhit nafaqat insonni o'rab turgan makon, balki shaxsning bevosita faoliyati, uning bevosita rivojlanishi va harakati zonasi» deb hisoblaydi. V.A.ning so'zlariga ko'ra. Yasvin, muhit quyidagi xususiyatlarga ega: kenglik, intensivlik, xabardorlik, hissiylik, faollik, harakatchanlik va barqarorlik [8]. Ekologik yondashuv «ta'lim nazariyasi va amaliyotidagi ochiq, o'z-o'zini tashkil etuvchi chiziqli bo'lmagan tizim sifatida xabardorlik bilan bog'liq vaziyatni ochib beradi». Biz ijodiy ta'lim muhitini insonparvarlik yo'naltirilgan o'zaro ta'sirlar tizimi va shaxsning ijodiy shakllanishi va rivojlanishi uchun shart-sharoitlar, uning ijodiy o'zini o'zi rivojlantirish imkoniyatlari to'plami sifatida talqin qilamiz. Bizning kuzatishlarimiz talabalar uchun eng tipik muammoni aniqladi, bu sinfda ijodiy muhitning yo'qligi va talabalarning ushbu muhitda shaxsiy ishtiroki bilan bog'liq. Muammo ko'plab o'qituvchilarning o'quvchilar bilan o'zaro munosabat va muloqotning texnokratik uslubiga moyilligi bilan belgilanadi, bu ularning shaxsiy tashvishlariga va hissiy beqarorlikning kuchayishiga olib keladi. Natijada, nafaqat tashqi, balki ichki o'zaro ta'sirning maxsus muhiti yaratilmaydi, bu

esa o'quvchining bu jarayonda o'zini ijodiy namoyon etishiga imkon beradi. Muammoni hal qilishning mohiyati e'tiborni o'quvchi shaxsiga faol pedagogik ta'sirdan uning o'zini o'zi o'rganishi va o'z-o'zini rivojlantirishi amalga oshiriladigan ijodiy ta'lim muhitini shakllantirish sohasiga o'tkazishda ko'rinadi. Ta'limning bunday tashkil etilishi bilan o'quvchining atrof-muhit bilan munosabatlaridagi ichki faoliyati mexanizmlari kiradi.

Oliy pedagogika maktabi devorlarida talaba shaxsini kasbiy shaxs sifatida shakllantirish jarayonini tahlil qilish ijodkorlikning bosqichma-bosqich rivojlanish dinamikasini aniqlashga imkon berdi, bu quyidagilarda ifodalanadi:

1) hissiy idrok darajasida (ijodkorlik kelajakdagi kasbiy faoliyatning intuitiv usulida shakllanadi);

2) tushunish darajasi (reflektor-kognitiv faoliyat asosida ijodkorlik rivojlana boshlaydi);

3) ta'lim dasturi (faoliyatning qidiruv usullari asosida);

4) tizimli rivojlanish (faoliyatning qisman tadqiqot usullariga asoslangan);

5) ijodiy qo'llash (faoliyatning evristik usullariga asoslangan).

Muammoni nazariy tahlil qilish va tadqiqotning eksperimental ishlari natijalari umumlashtirish va xulosalarni shakllantirish imkonini berdi:

I. Ijodkorlikning mohiyati va o'ziga xosligini ochib beruvchi asosiy kategoriyalar bo'lajak mutaxassis uchun uning kelgusidagi kasbiy faoliyatida muayyan strategiyalar majmuasiga aylanishi kerak;

II. Biz ishlab chiqqan va o'quv jarayoniga joriy etgan "Innovatsion tipdagi bo'lajak o'qituvchi ijodi" maxsus kursi oliy pedagogika bilim yurtida bo'lajak mutaxassislar ijodiyotini rivojlantirishda to'liq namuna bo'la oladi. Maxsus kursning innovatsionligi quyidagilardan iborat edi: mazmuni tanlashning maqsad va tamoyillari; amalga oshirish usullari va shakllari; talabalar bilan o'zaro munosabatlarning xususiyatlari. Mashg'ulot har bir o'quvchining ijodiy salohiyatini faollashtirishga asoslangan bo'lib, muammoni hal etish, jamoaviylik, uzluksizlik, qo'llaniladigan shakllarni sifat jihatidan rivojlantirish va murakkablashtirish, reflekslik tamoyillari asosida qurilgan. Maxsus kurs dasturi bo'yicha o'qitish an'anaviy va ijodiy pedagogik ta'sirlarni qarama-qarshi qo'yish orqali bir qator muammoli vaziyatlarni yaratish va hal qilishni o'z ichiga oladi.

III. Oliy o'quv yurtlarida mutaxassislar tayyorlash sharoitida ijodkorlik o'quv, ilmiy-tadqiqot va ixtirochilik xarakteridagi muammolarni hal qilishning yangi o'ziga xos yondashuvlari, yo'llari va vositalarini amalga oshirishning yuqori darajasiga erishishda namoyon bo'ladi. Universitet o'qituvchisi an'anaviy va innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalangan holda ta'lim faoliyatiga ijodiy yondashish orqali talabalar ijodiyotini rivojlantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bu shuni anglatadiki, universitetga tayyorgarlik jarayoni o'z-o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini tartibga solishni rag'batlantiradigan muhim bosqichdir va keyingi barcha kasbiy faoliyat o'zining pedagogik ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish imkoniyatidir.

Shunday qilib, pedagogik ta'limni rivojlantirishning yangi istiqbollari talabalar bilan ishlashning yangi texnologiyalarini ham nazarda tutadi, bu esa ijodkorlikni rivojlantirish va kasbda ijodiy o'zini o'zi anglash, zamonaviy yuqori darajadagi muammolarni yangi usulda hal qilish qobiliyatiga asoslangan. pedagogika maktablari.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, xulosa qilish mumkinki, talabalarning pedagogik ehtiyojlari, qiziqishlari, alohida ahamiyatga ega bo'lgan yo'nalishlarini tizimli tarzda o'rganish, bunda ularning kreativ faoliyatlarini tashkil yetish xamda samarali yo'llarini

belgilash lozim. Shuningdek, talabalarning kreativ qiziqishlari va yehtiyolarini qondirishga xizmat qiladigan g'oyalari, konsepsiyalar hamda ilg'or pedagogik tajribalar asosida o'qitish jarayonini tashkil yetish kreativlikni rivojlantirishga nisbatan mazmunli faoliyatli yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi. Talabalarning kreativlik ko'nikmalarini rivojlantirish asosida ulardagi ixtisoslashgan ya'ni pedagogik kreativlik kompetentligini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish, bunda zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari, innovatsion strategiyalar, interfaol ta'lim metodlari va texnologiyalaridan keng foydalanish maqsadga muvofiq. Mutaxassislar ta'kidlashicha, oliy ta'lim muassasalarida talabalar kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishning reproduktiv, ijodiy-izlanish va ijodiy yo'naltirilgan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va talabalarning kreativ ko'nikma va malkalarini rivojlanishining o'zgarishini baholab borish lozim. Oliy ta'lim muassasalarida pedagog kadrlarining kreativ kompetentligini uzluksiz rivojlantirishga yo'naltirilgan o'qitish dasturlarini va texnologiyalarini takomillashtirib borish, shuningdek talabalarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy axborot-metodik ta'minotni yaratish jarayon samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. O'zbekiston Respublikasi Qonun xujjatlari to'plami. Toshkent-2017. B-39.
2. Ismailova Z.Q., Maxsudov P.M., Ergashev O.K., Matkarimov K.J., "Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi" o'quv qo'llanma. Toshkent-2018. -7-bet.
3. Dolgorukov A. Metod case-study kak sovremennaya texnologiya professionalno-orientirovannogo obucheniya: <http://www.vshu.ru/lections>.
4. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.
5. Innovatsion ta'lim texnologiyalari / Muslimov N.A., Usmonboeva M.H., Sayfurov D.M., To'raev A.B. – T.: "Sano standart" nashriyoti, 2015. – 81-b.
6. <http://lex.uz>. Ta'lim to'g'risida qonun 16-modda.
7. <http://fikir.uz/blog/230.html>

РАҚАМЛИ ТАЪЛИМ МУАММОЛАРИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ

Nisanbayeva Akmaral Kaldibayevna

Низомий номидаги ТДПУ, Бошлангич таълимда она тили ва уни уқитиш методикаси кафедраси в.б. профессори

Аннотация. Мақолада замонавий таълимни рақамлаштириши жараёни таҳлил қилинган. Инсон салоҳиятининг сифати, одамларнинг табиий ва ижтимоий муаммоларга қарши туришига тайёрлиги кўп жиҳатдан таълим тизими фаолияти самарадорлигига боғлиқ. Миллий таълимни такомиллаштириши жараёнида замонавий технологиялар ҳар йили тобора кучайиб бормоқда, уларнинг жорий этилиши таълимни модернизация қилиши ва ривожлантиришига, шунингдек келажакдаги мутахассисларни тайёрлаш сифатини яхшилашга ва таълимнинг яқинлашишига ёрдам беради. Таълимни рақамлаштириши масалалари ва унинг ижтимоий оқибатларини ўрганиш илмий тадқиқотларнинг жуда долзарб йўналиши ҳисобланади.

Калит сўзлар: рақамлаштириши, таълим, таълимдаги технологиялар, рақамли маданият, таълимни модернизация қилиши.

Кириш. Кириш Бугунги кунда рақамли технологиялар ҳаётнинг барча соҳаларида фаол қўлланилмоқда. иқтисодиёт, банк, хизмат сектори шунингдек таълим жараёнини ҳам тез суръатларда ривожланишига хизмат қилмоқда. Мамлакатда яшаётган барча фуқаролар, жумладан ёш болалардан тортиб нафақахўрларнинг ҳам онгида рақамли технологиялар орқали жамиятдаги барча муаммоларни ҳал қилиш мумкин деган фикрни шакллантирмоқда. Бундан ташқари, ишлаб чиқариш ва бошқарув жараёнларининг роботлаштирилиши, масалан банк секторида, роботлар ва ишчилар ўртасидаги рақобат масаласи ҳам кўтарилмоқда. Рақамлардан фойдаланишга асосланган ҳамда жорий этилган технологияларнинг сўзсиз фойдаси билан ахлоқий, шахсий маълумотларни ҳимоя қилиш, роботлар ва ташкилотлар ходимлари ўртасидаги рақобатнинг ҳуқуқий жиҳатлари билан боғлиқ масалалар тобора кўпроқ эътиборга олинмоқда. Шу жиҳатдан, мамлакатимиз Президенти Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек “Тараққиётга эришиш учун рақамли билимлар ва замонавий ахборот технологияларини эгаллашимиз зарур ва шарт. Бу бизга юксалишнинг энг қисқа йўлидан бориш имкониятини беради. Зеро, бугун дунёда барча соҳаларга ахборот технологиялари чуқур кириб бормоқда. Албатта, рақамли иқтисодиётни шакллантириш керакли инфратузилма, кўп маблағ ва меҳнат ресурсларини талаб этишини жуда яхши биламиз. Бироқ, қанчалик қийин бўлмасин, бу ишга бугун киришмасак, қачон киришамиз?! Эртага жуда кеч бўлади” [1]. Давлат ва жамият бошқаруви, ижтимоий соҳада ҳам рақамли технологияларни кенг жорий этиб, натижадорликни ошириш, бир сўз билан айтганда, одамлар турмушини кескин яхшилаш мумкин. Рақамли иқтисодиёт бу биргина фаолият тури эмас, балки, ишбилармонлик, sanoat объектлари, сифатли таълим ва хизматлар деганидир. “Рақамли” атамаси барча соҳаларда ахборот технологияларидан фаол фойдаланишни англатади. Агар оддий иқтисодиётда моддий буюмлар асосий ресурс ҳисобланса, рақамли иқтисодиётда бу қайта ишланадиган ҳамда узатиладиган ахборот, маълумотлар бўлади. Уларнинг таҳлилидан сўнг эса тўғри бошқариш бўйича ечим ишлаб чиқилади.

Тадқиқот методологияси Мазкур мақолани ёзишда республикамиз олий таълим тизимида рақамли технологияларни қўллаш, уларнинг имкониятларини таҳлил қилиш асосида ўқув жараёнини ривожлантиришнинг устувор йўналишларини аниқлаш мақсади қўйилган бўлиб, унда рақамли технологияларнинг таълим соҳасида нафақат муҳим ўрин эгаллаши ва қандай шаклда жорий этилиши бўйича таҳлиллар амалга оширилди. Тадқиқот усуллари сифатида олий таълимда рақамли технологияларни жорий этишга илмий асосланган ёндашувни шакллантиришга тегишли хулосалар тузишда норматив

хужжатларни, мавжуд бўлган амалиётни ўрганиш, тизимлаштириш ва умумлаштиришдан фойдаланилди. Таҳлил ва натижалар Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, “COVID-2019” пандемияси барча соҳалар сингари таълим тизимига ҳам ўз таъсирини ўтказди, жумладан боғча, мактаб ва олий таълим муассасаларининг барчаси оммавий равишда муддатидан олдин таътилга чиқишди. UNESCOнинг маълумотига кўра, дунё бўйича 1,7 миллиард ўқувчилар дарслар тўхтатилгани сабаб анъанавий ўқишдан маҳрум бўлишди. Юздан ортиқ мамлакатларда университетларнинг ёпилиши дунё талабаларининг 90 фоизини уйда ўтиришга мажбур қилди. 3 мартга келиб UNESCO 13 та мамлакатда таълим муассасаларининг вақтинча ёпилиши оқибатида 290,5 миллион ўқувчи ва талаба ўқишдан узилиб қолганини маълум қилди ва уларни зудлик билан масофавий таълимга ўтишга чақирди. Маълумотларга кўра, бугун пандемия сабаб таълим муассасаларини ёпган мамлакатларнинг 60 фоизигина тўлиқ рақамли таълимга ўтган. Баъзи халқаро экспертлар онлайн таълимга тўлиқ ўтиб бўлмаслиги, бу жараёнга муаммоли вазиятдан чиқиш йўли сифатида қараш лозимлигини, акс ҳолда таълим сифати тушиб кетишини таъкидласа, баъзилар замонавий таълим учун янги давр бошланганини эътироф этмоқда. Айрим давлатлар зиёлилари эса масофавий таълимга қамраб олишда таъминот масаласини илгари сурмоқда. Интернет манбаларида хабар берилишича, бугунги кунда атиги ўнга яқин давлатдаги талабаларнинг 95 фоизда компьютер бор. Индонезияда эса 34 фоиз ёшнинг интернетдан фойдаланишга шароити етарли. Қолган давлатларда бу кўрсаткич анча паст. Шу ўринда, Ўзбекистон Республикасида ҳам бу кўрсаткич юқори даражада эмас. Бунга сабаб эса чекка ҳудудларда Интернет инфратузилмасининг яхши ривожланмаганлигидир. Бу эса айрим мутахассислар тахмин қилаётганидек, таълим сифати тушиб кетишига сабаб бўлиши мумкин [2]. Хўш, шу ўринда савол туғилади. Биз рақамлаштиришга тайёрмизми? Хавфхатарни олдиндан кўра билиш, унинг натижа ҳамда оқибатларини тўғри баҳолай олиш вазиятдан талафотсиз чиқиб кетишни таъминлайди. Дунёда пандемия тарқалиши ортидан мамлакатимизда иктисодиёт, соғлиқни сақлаш, хизмат кўрсатиш соҳалари сингари таълим жараёни узлуксизлигини таъминлаш учун ҳам керакли чоралар кўрилди. Хусусан, шу йилнинг 17 мартда Президентимизнинг “Тошкент шаҳрида рақамли технологияларни кенг жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори қабул қилиниб, мазкур қарорда таълимнинг барча соҳаларини рақамлаштириш бўйича аниқ вазифалар белгилаб берилди. Шу йил 23 мартдан талабалар учун телевизион дарслар эфирга узатила бошладии. Бундан ташқари, бир нечта олий таълим муассасалари талабалар ва ўқувчилар учун виртуал таълим тизимларини ишга туширди. Масалан, Муҳаммад алХоразмий номидаги Тошкент ахборот технологиялари университетида мактаб ва академик лицей ўқувчилари, талабалар ва АКТ соҳасида билим олишни хоҳловчилар учун тўртта виртуал таълим тизими фаолият бошладии. Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университетида “Ўқув жараёнини ташкил этиш ва бошқариш” ахборот тизими ҳамда MOODLE масофавий таълим платформаси ишга туширилди. Бошқа олий таълим муассасаларининг расмий веб-сайтларида ҳам MOODLE, Platonus, Moodle LMS, SRS (Student Records System), MOOC каби масофавий таълим платформалари ҳамда мобиль телефон ва планшетлар учун Google Classroom, Ereader иловалари ишга туширилиб онлайн дарслар ташкил этилиши бошландии. Шулар қатори, Тошкент давлат иктисодиёт университетида ҳам қисқа муддат ичида “remote-education” масофавий таълим платформасининг дастурий таъминоти ишлаб чиқилди ва амалиётга жорий этилди. Юртимиздаги нуфузли хусусий ўқув марказлари ҳам замон талабидан келиб чиққан ҳолда онлайн таълимни йўлга қўйди. Бу жараённинг ўзи ҳам мамлакатимиз таълим тизимида янги босқич бошланганини англатади. Сабаби, шу кунгача ҳали ҳеч бир ўқув маркази бундай тартибга ўта олмаётган эди. Таълим тизими бугунги кунда рақамли технологияларга сингиб кетаётгани шунчаки ҳайратланарли эмас, чунки, бугунги кунда ахборот маконида таклиф этилаётган кўплаб

нарсаларни жиддий таҳлил қилиш ва педагогик асослаш учун асос бўлиб хизмат қилади. Сўнги йилларда таълимни «рақамлаштириш» муаммолари, унинг шаклланишига таъсири бўйича бирор-бир давлат лойиҳаси ёки сўронома асосида тадқиқотлар ўтказилмаганлиги ҳам муҳимдир [3]. Шу билан бирга, Интернет тизимидаги муҳитнинг ёшлар онгига таъсирининг аҳамияти ҳукуматнинг, замонавий оммавий ахборот воситаларининг маърузаларида, педагогик жамоатчилик муҳокамаларида, магистрант ва тадқиқотчиларнинг, шунингдек депутатларнинг изланишларида ҳам кўришимиз мумкин. Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, олдин рақамли технологияларни барча соҳаларда, яъни, саноат, иқтисодиёт, банк ва бошқа соҳаларда жорий этиш билан чекланиб қолган эдик. Бугунги кунда эса рақамли иқтисодиёт шиддат билан ривожланиб бораётганини эътиборга олиб, рақамли ривожланиш бўйича барча соҳа раҳбарларининг ўринбосарлари лавозим таркибига киритилмоқда [4].

Рақамлаштириш йўналиши бўйича фаоллаштириш барча бизнестузилмаларида амалга оширилмоқда. Бугунги кунда рақамли технологиялар барча соҳаларда “тажовузкор”, айниқса иқтисодий самараси топилган жойларда, барча даражаларда қўллаб-қувватланмоқда. Иқтисодиётда рўй бераётган жараёнлар динамикаси иқтисодиётнинг рақамли трансформациясида олий таълимни ривожлантириш бўйича тақлифларни таҳлил қилиш ва ишлаб чиқишда таълим ҳамжамиятининг фаол позициясини талаб қилмоқда. Таълимда рақамли технологияларни ўқитиш сифатини сақлаб қолган ҳолда самарали қўллаш учун нималар қилиш керак? Биринчидан, албатта мамлакатимизда Интернет инфратузилмасини яхшилашимиз, мобиль операторлар томонидан кўрсатилаётган хизматлар сифатини оширишимиз ва энг муҳики аҳолининг, айниқса талаба ёшларни замонавий ахборот-коммуникация технологияларининг сўнг ютуқларини ўзлаштиришга шарт-шароитлар ҳамда имтиёзлар яратиб беришимиз лозим. Иккинчидан, ўқув жараёнини ташкил этишда рақамли технологиялардан фойдаланиш қўламини кенгайтириш ва ахборот ресурслари, ўқитиш воситалари ва масофавий ўқитиш технологияларини ривожлантириш, ижодкор талабаларни университетни рақамлаштириш лойиҳаларига жалб қилиш билан олий таълим муассасалари фаолиятини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга ўзгартириш киритиш бўйича ваколатли органларга тақлифлар бериш, юқори самарадорликка эга рақамли қурилмалар билан жиҳозланган тузилмалар, ўқув хоналари, лабораториялар, медиастудиялар ва бошқаларни ўз ичига олган марказларни ташкил этиш ҳамда унда орттирилган тажрибани Ўзбекистоннинг барча олий таълим муассасаларида қўллаш. Учинчидан, замонавий ахборот-коммуникация технологиялари ва таълим технологияларининг мустақам интеграциясини таъминлаш, бу борада педагог кадрларнинг касбий маҳоратини узлуксиз ривожлантириб бориш учун қўшимча шароитлар яратиш. Тўртинчидан, интерфаол тақдимот тизимларидан фойдаланиш, маъруза ва семинар дарслари учун интернет билан боғлиқ ҳолда интерфаол ва мультимедиали тақдимотларни ишлаб чиқиш каби мавзулар бўйича ўқитувчиларнинг малакасини ошириш учун курсларни ташкил қилиш ва ўтказиш. Бешинчидан, реал вақт режимида интерфаол тақдимот тизимлари, видеоконференцалоқа тизимлари, виртуал заллар, электрон ресурслардан фойдаланиб исталган вақтда масофавий ўқитиш жараёнини амалга ошириш. Олтинчидан, булутли технологиялар, виртуал воқелик, кенгайтирилган воқеликдан фойдаланиш ҳамда дидактик материаллар ва тажриба дизайнларини ишлаб чиқишда 3D принтерини қўллаш, рақамли дидактика ва рақамли таълим моделларини қўллаш, ўқитувчилар ва талабалар учун лойиҳалар, диплом ишлари, илмий изланишлар ва бошқаларини муҳокама қилиш учун илмий веб-сайтлар ишлаб чиқиш лозим. Шундагина, биз рақамли технологиялардан фойдаланиб таълим сифатини туширмаган ҳолда талаба-ёшларга бугунги кун талаби даражасида билим олишларига эришамиз. Алоҳида таъкидлаш керакки, бугунги кунда ҳаётимиз ҳар жиҳатдан техника ва технологиялар билан боғлиқ, яъни эрталаб соат бонгидан бошлаб то кун режасини

тузиш ва ўқиш билан яқунлашгача. Биз таълим сифатини ошириш ва ривожлантириш учун технологиялардан манфаатли фойдаланиш имкониятини яратишни истадик. Қачонки, планшет таълим олишнинг бир элементига айланса, болалар ўқиш жараёнига катта қизиқиш билан киришади. Бу ўйин билан классик таълимни бирлаштиришга тенгдир. Натижада ўқиш жараёни яхшиланади, ўзлаштириш, таълим даражаси ва кадрларни тайёрлаш самарадорлиги ошади. Билимли авлод, профессионал кадрлар — бу жамиятнинг кенг миқёсда ривожланишининг гаровидир. Хулоса ва таклифлар Хулоса сифатида айтиш мумкинки, бугунги кун аудиториялари ўн йил аввалгиларидан жуда катта фарқ қилади ва синф хоналари компьютерлар, iPad, планшетлар, смарт-доскалар ва бошқа турдаги таълим технологиялари билан жиҳозланган. Дунёнинг бошқа жойларида бўлгани каби Ўзбекистонда ҳам рақамли авлоднинг етти экранли авлоди - телевизор, компьютер, планшет, таблет, фаблет, смартфон ва смартсоатлари пайдо бўлмоқда. Бундай зич рақамли муҳитга эга бўлиш ва у билан доимий ўзаро муносабат натижасида бугунги кун талабаларининг фикрлаши ва ахборотларга ишлов бериш жараёнлари олдинги фикр юритиш ва ахборот жараёнларидан тубдан фарқ қилмоқда. Рақамли авлод ота-оналаримиз ўрганган услубда ўқитилиши мумкин эмас ва бўлмаслиги ҳам керак. Бу авлодни ўқитишда қора доска ва оқ бўрдан фойдаланиш ҳам мумкин эмас. Қора доскани оқига ва бўрни маркерга ўзгартириш ҳеч нарсани ўзгартирмайди, яъни замонавий талабаларни билим олишга ва меҳнат бозорида муваффақиятга эришиш кўникмаларини ривожлантиришга ундаш усули бўла олмайди. Замонавий ахборот-коммуникатсия технологияларига асосланган инновацион таълим технологиялари ва дидактик моделларни оммавий ва самарали қўллаш орқали таълим тизимини рақамли авлодга мослаштириш зарур. Шу билан бирга, таълим жараёнида тадқиқотга асосланган ёндашувдан фаол фойдаланиш лозим ва бу билан илмий тадқиқотда талабаларнинг кўникмаларини ривожлантириш ва IT- компетенцияга асосланган ижодий қобилиятларини ва ижодий фикрлашларини шакллантириш мумкин. Ахборот ва коммуникатсия технологиялари – таълим тизимидаги барча муаммоларга ечим эмас, балки рақамли авлод учун маърузалар ва семинарларни маълумотларга бой ва интерактив қилиб амалга ошириш воситасидир. Шуни ҳам таъкидлаб ўтиш лозимки, ўқитувчилар талабаларнинг эҳтиёжларига йўналтирилган интерфаол ўқув жараёнида асосий ролни сақлаб қолади. Ўқитувчининг обрўси ва унинг фаолиятининг самарадорлиги фақатгина курс мазмунидаги билимлар даражаси ва унинг педагогик қобилиятига эмас, балки муайян ўқув материални тўплаш, қайта ишлаш ва ўқитишда ўқитувчининг қанчалик замонавий ахборот-коммуникатсия технологияларини қўллаш даражасига боғлиқ бўлади. Бошқача қилиб айтганда, рақамли асрда таълим қайта кўриб чиқилиши ва таълим парадигмаси ўзгартирилиши шарт, чунки талабалар ортиқ анъанавий услубда ўқишни хоҳламайдилар ва ўқитувчилар ҳам бу каби одатий усулда ўқитишни давом эттиришлари керак эмас.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январда Олий Мажлисга йўллаган Мурожаатномаси. <https://uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020>.
2. <https://www.pv.uz/uz/news/raqamli-talimga-otishni-pandemiya-jadallashtirdimi>.
3. Шаронин Ю.В. Цифровые технологии в высшем и профессиональном образовании: от лично-ориентированной Smart-дидактики к блокчейну в целевой подготовке специалистов // Современные проблемы науки и образования. – 2019. – № 1.
4. Abdullayev, M., Saidahrar, G., & Ayurov, R. (2020). Рақамли иқтисодиёт - кадрлар тайёрлашнинг долзарб йўналишлари. Архив научных исследований, 1(23). извлечено от <https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/2702>.

АДАБИЙ ТАЪЛИМДА МАТН МАЗМУНИНИ АНГЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ҲОСИЛ ҚИЛИШ ПЕДАГОГИК МУАММО СИФАТИДА

Палванова Наргиза Абдумуратовна,

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти мустақил изланувчиси

Аннотация: мақолада олий таълим муассасаларнинг санъат таълими йўналиши талабаларига бадиий асар мазмунини тушуниш, сўз маъномини англаш, шеър бадииятини англашга ёрдам берувчи лингвопоэтик таҳлил усулини қўллашнинг илмий-назарий асослари ҳақида фикр юритилади.

Калит сўзлар: адабий таълим, адабиёт, шеър, сўз, маъно, англаш, тушуниш, тушунтириш, адабий-назарий тушунчалар, ҳофия, кўникма

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ ПОНИМАНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ТЕКСТА В ЛИТЕРАТУРНОМ ОБРАЗОВАНИИ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Палванова Наргиза Абдумуратовна,

независимый научный сотрудник Государственного института искусств и культуры Узбекистана

Аннотация: в статье рассматриваются научно-теоретические основы применения метода лингвистического анализа, который помогает студентам направления художественного образования высших учебных заведений вникать в содержание художественного произведения, понимать значение слова, постигать искусство поэзии.

Ключевые слова: литературное образование, литература, поэзия, слово, значение, осмысление, вникание, объяснение, литературно-теоретические концепции, рифма, мастерство

FORMATION OF SKILLS FOR UNDERSTANDING THE CONTENT OF A TEXT IN LITERARY EDUCATION AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Palvanova Nargiza Abdumuratovna,

Independent researcher at the State Institute of Arts and Culture of Uzbekistan

Abstract: the article discusses the scientific and theoretical foundations of the application of the method of linguistic analysis, which helps students of art education in higher educational institutions to delve into the content of a work of art, understand the meaning of a word, comprehend the art of poetry.

Keywords: literary education, literature, poetry, word, meaning, comprehension, understanding, explanation, literary and theoretical concepts, rhyme, mastery

Кириш. Инсонни санъат орқали тарбиялаш қадим тарихга бориб такалади. Кўшиқчилик, кино, театр санъати, албатта, сўзга таянади, бадиий сўз воситасида ифода қилинади, ижро этилади. Бироқ кейинги йилларда талабалар орасида сўзга эътиборсиз бўлиш, бадиий асар мазмунини тўла тушунмаслик, сўзнинг асарда, кўшиқ, сценарийда ифодалаган чин маъносини тушунмаслик ҳоллари кузатилмоқда. Бу, айниқса, ўзбек мумтоз асарлари ижросида кўзга ташланади. Бўлажак санъаткорларнинг сўз сеҳрини, унинг маъно товланишларини билмаслиги унинг ижросига салбий таъсир кўрсатмоқда, шунингдек, миллий меросимиз асслигига ҳам путур етказмоқда. Шу маънода, санъат ва маданият йўналиши талабаларига бадиий асар таҳлили бўйича махсус ўқув курслари ўтилиши заруратга айланмоқда.

Ўзбек адабиётшунослигида, адабиёт ўқитиш методикасида асар таҳлил бўйича бир қатор илмий изланишлар олиб борилган ва уларда таҳлилнинг асар мазмуни, муаллиф

ниятини англашдаги хизмати, асарнинг нозик бадиияти очиб берилган. “Бадиий асар тахлили” тушунчаси нимани англатади, бадиий тахлил қандай амалга оширилади, бадиий тахлил қандай кўринишларда моддийлаштирилса маъқул бўлади сингари саволларга жавоб беришдан олдин шу саволларнинг ҳаммасини юзага келтирган асос тушунча – “бадиий асар” атамаси тўғрисида муайян тўхтамга келиб олиш мақсадга мувофиқ бўлади . Буюк ёзувчи ва мутафаккир Фитрат ўзининг 1926 йилда яратган “Адабиёт қоидалари” кўлланмасида бу тушунчани тўла англамоқ учун, умуман, “санъат”дан “гўзал санъат” тушунчасини фарқлаш лозимлиги ҳақида: “Адабиёт сўзини тузукгина онгламоқ учун санъат ҳам гўзал санъат деган сўзларни таъриф қилиб ўтиш лозимдир. Санъат луғатда ҳунар демакдирким: бир нарсани яхши ишлаб чиқаришдан иборатдир. ...Бу маънодаги “санъат”дан тилакда бошқача бўлган бир турли санъатлар ҳам бор” 1,- деб ёзади. Олим “бошқача бўлган санъатлар”га хос асосий белгилар тўғрисида тўхталиб: “...юрак, фикр, туйғу тўлқунларини сўз, товуш, бўёв, шакл, ҳарф, ҳаракат каби товар (материёллар) ёрдами билан жонлантира чиқариб, бошқаларда ҳам шу тўлқунни яратмоқ ҳунарига гўзал санъатлар дейиладир”, - тарзидаги тўхтамга келади .

Адабиётлар тахлили ва методология

Айни чоқда адабиётнинг моҳияти нимада, у нима учун ва қандай ўқитилади деган савол бир-бирини тақозо этадиган бирлик сифатида алоҳида ёндашишни талаб этади. Шу кунга қадар мазкур тушунчалар хусусида кўплаб фикрлар илгари сурилган, соҳага тегишли мутахассис борки, улар томонидан кузатишлари доирасида муайян тавсиялар берилган. Адабиёт “Санъатнинг сўз, тил воситасида бадиий образлар яратувчи тури”

С. Долимов бунда асосий жиҳат халқнинг тарихий тараққиёти, ўзига хослигини бадиий образларда ифодалаш хусусияти эканлигини қайд этади: “Адабиёт биринчи навбатда одамларни ва уларнинг ҳаётини тасвирлайди, бу тасвир эса тарихий ҳақиқат ва тарихий воқеалар билан узвий боғланади” . Демак, тарбияланувчиларда адабий билимларни шакллантириш жараёни орқали инсон, унинг мураккаб ички дунёси ва руҳиятини чуқурроқ тадқиқ этиш, атроф-оламни билишларига кенг йўл очилади.

Адабиёт ўқитишда тарбиянинг негизи бўлмиш ўзликни англаш масаласи борлиги ҳам шунчаки тасодифий эмас. Методист С. Матчонов аждодларимиз асрлар давомида интилиб келган маънавий етукликни ўзликни англаш жараёни билан ёнма-ён кўрар экан, бу борада адабий таълимнинг ўрнини мустаҳкамлайди. Ўз-ўзини англаш бошқаларни англашга, шу орқали дунёни ва унинг сир-синоатларини тушунишга йўл очишини қайд этади . Профессор Қ. Йўлдошевнинг қарашларида ҳам юқоридаги фикрларга ҳамоҳанглик кузатилади. Олим айнан адабиётгина ҳар қандай одам учун ўзини таниш воситаси эканлиги, ўзини таниш эса, ўзгани тушунишдан бошланиши, ўзгани тушуниш машқи бадиий асарлардаги қаҳрамонларни ҳис этишдан ибтидо олишига эътиборини қаратади .

“Инсон ёшлигидан ўзлигини билса, – дейди профессор А. Чориев, – аввало, ўз қудратини ишга солади ва қолаверса, ташқи ғаразли таъсирлардан сақланишга тайёрланади. Аммо бугунги кунда инсоншунослик фанлари ва санъат, жумладан, адабиёт ўртасидаги ана шу ўзаро таъсир етарли эмас. Бадиий адабиёт, адабиётшуносликда ҳам инсонпарварлик йўналишидан кўра адабий танқид устун туради. Зеро, педагогика билан бадиий адабиётдаги умумийлик банди ҳам инсоншуносликдир” . Дарҳақиқат, бадиий адабиётнинг тасвир объектида, асосан, инсонга хос мураккаб ички кечинмалар етакчи ўринда тургани боис унда ҳис-туйғуларга таъсир кўрсатиш имконияти катта. Шу жиҳатдан шахс камолоти масаласи, асосан, бадиий адабиёт ва уни ўқитиш билан боғлиқ фанлар мазмунида ўз ифодасини топиши бежиз эмас.

Санъат ва маданият йўналиши талабаларига сўздан, шеърдан фойдаланиш, уни ижро этишда хатоликларга йўл қўймасликлари учун адабиёт фанини ўқитишда янги

тахлил усулларини қўллаш зарурати мавжуд. Бугун санъаткорларнинг бадиий асарга бўлган муносабати аксарият ҳолларда қониқарли эмаслиги уларнинг айримлари ўзи ижроларида сўз маъносини тушунмаслиги билан боғлиқ. Бу борадаги муаммоларни куйидаги жадвалда тизимли шаклда беришни лозим топдик:

1.1.1-жадвал

Т/р Бадиий асарларни ижро этишда йўл қўйиладиган камчиликлар:
Муаммонинг сабаблари:

1. Шеър мазмунини яхши тушунмаслик Адабиёт дарсларида замонавий таҳлил усулларида фойдаланмаслик
2. Шеърдаги айрим сўзларнинг маъносини билмай ижро қилиш Мисра ва сўз устида ишламаслик
3. Шеърдаги сўзларни нотўғри талаффуз қилиш Шеър фонетикаси ҳақида керакли билимнинг мавжуд эмаслиги
4. Шеърдаги бўғинларни нотўғри талаффуз қилиш
5. Шеърдаги айрим унли товушларни нотўғри талаффуз қилиш
6. Шеърдаги ундош товушларни нотўғри талаффуз қилиш
7. Шеърдаги сўзларнинг урғусини нотўғри талаффуз қилиш
8. Интонацияга эътибор бермаслик
9. Мумтоз асарларнинг ғоясини яхши тушунмай ижро этиш Шеърни ҳам тил ҳам бадиий хусусиятларини бирга таҳлил қилмаслик
10. Адабий-назарий тушунчалардан беҳабарлик Туроқ, хижо, қофия, такт, интонация каби адабий-назарий тушунчалар етарли эмаслиги

Адабиётни фан сифатида ўқитиш методикаси ўқитувчидан ўтмишдаги бой методик мерос, бугунги замонавий дастурлар, ўқув ва методик адабиётлар билан танишиш; адабий таълимга доир илмий тадқиқотлар ҳамда илғор тажрибалар ҳақида маълумотга эга бўлиш ва улардан ўз ўрнида фойдаланишни тақозо этади. Замонавий ва ихтисослаштирилган мактаблар шароитида адабий таълим жараёнини ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари ўқув, тарбиявий ва ривожлантирувчи вазифаларни самарали ҳал этиш; тарбияланувчиларда ўқув адабиётлари билан мустақил ишлаш кўникмалари, мутолаага ижодий муносабатни шакллантириш масаласини ҳам кўзда тутати.

Яхши аёнки, дунёдаги жамики яратилган сўз билан аталади, унинг жозибаси ва қудратига бирор нарса тенг келмайди. Барча ҳис-туйғулар ифодаси сўз сеҳри ўлароқ ўз соҳиби ва ўрнини топади. Ҳусайн Воиз Кошифий суҳбат одобига тўхталар экан, сўзнинг доимо савоб учун ишлатилишига, бунда муносиб, адолатли ва тўғри фикр айтиш, акс ҳолда сукут сақлаш афзаллигини уқтиради. “Агар сўз сеникими ёки сен сўзники, деб сўрасалар, айтгил: мен сўзники ва сўз меникидир, чунки сўз инсонлик дарахтининг мевасидир, дарахтни мевадан, мевани дарахтдан ажратиб бўлмайди. Агар нуқсонли сўз қайсидир, деб сўрасалар, худо ва Расулнинг сўзига мувофиқ келмайдиган сўз, деб жавоб бергил.

Агар яхши сўз қайси, деб сўрасалар, кишиларга нафъи тегадиган сўз, деб айтгил. Ёмон сўз қайси, деб сўрасалар, бировга зарари тегадиган сўз, деб жавоб бергил”. Мазкур фикрларидан ажодларимиз ҳар бир масалада, аввало, унинг тарбиявий аҳамиятини кўзда тутиб иш кўрганликлари маълум бўлади. Зеро, ҳар қандай эзгу амал аввал тафаккур қилиниб, сўнгра унинг рўёби сўз орқали дунё юзини кўради.

Рус филологи Л.А. Новиков ўзининг “Сўз санъати” китобида қайд этганидек, “Сўз мавҳум ва конкрет, умумий ва индивидуал, нейтрал ва ҳиссий ранг-баранг маъноларнинг бирлиги бўлиб, уни ҳеч нарса билан алмаштириб бўлмайди! Сўзлар дунёси хилма-хил, қизиқарли, мафтункор ва ҳали тўлиқ ҳал этилмаган: у фазо ва Коинот каби битмас-туганмас. Масалан, адабиётни олайлик: нақадар теран фикрлар, ғоялар, образлар ва туйғулар тубсизлиги! Буларнинг барчаси луғатда алифбо тартибида тизилган ўша оддий

ва кўзга кўринмас сўзлар ифодасидир. Ёзувчи уларни топа билиши ва жон ато этишини, асарларида семантик ва ҳиссий тарзда камалакнинг барча ранглари каби порлашини кутади”.

С. Қамбарова: “Тилнинг бир қанча вазифалари бор. Улардан энг муҳими алоқа функцияси ёки коммуникативлиги, лекин бу унинг ягона хусусияти эмас. Сўз ҳам ифодали, ҳам мажозий бўлиши керак, албатта, зарур бўлганда. Сўзнинг образлиги у бошқа сўзлар билан муносабатга киришиб, эстетик вазифасини бажарганида, тўлиқлик ва чуқурлик билан намоён бўлади. Адабиёт рангасвир, ҳайкалтарошлик, мусиқа ва бошқа санъат турларидан сифат жиҳатидан фарқ қилади, чунки унинг материали сўз билан боғлиқ бўлган ички тасвир, ёзувчи ижодий яратган ва ўқувчи томонидан қайта кашф қилинган бадиий образдир. Бизнингча, бу интеллектуал ҳодиса санъатнинг энг мослашувчан ва мобил материалидир”, деб таъкидлайди.

Адабиёт ўқув предмети сифатида адабиётшуносликнинг сўнгги ютуқларини акс эттириши табиий ҳолдир. “Модомики, бадиий адабиётни ўрганишдан кўзда тутилган бош мақсад инсоннинг тарбиясига ижобий таъсир ўтказиш экан, демак, бунда айрим педагогик ва психологик қонуниятларнинг ҳеч бўлмаганда умумий қонуниятларини билмасдан туриб олға қадам ташлашнинг имкони бўлмайди. Бу санокни яна давом этириш мумкин”. Кўринадики, сўнгги ўн йилликлардаги методологиядаги изланишлар умумий педагогика ва бадиий идрок психологияси, социология ва эстетика, санъат тарихи ва таълим назариясида содир бўлаётган ўхшаш жараёнлар билан боғлиқ. Адабиёт ўқитиш методикаси билан адабиётшунослик, дидактика ва педагогик психология ўртасида узвий боғлиқлик мавжуд.

Шакл ва мазмун ўртасида боғлиқлик мавжуд. Уларнинг қайси бири асосий ва етакчилиги борасида профессор Қ. Йўлдошев шундай фикр юритади: “Одатда, шаклдаги ўзгаришлар мазмун туфайли ва ундан кейин деб тушунилади. Синчиклаб қаралса, санъат хусусан, бадиий адабиётда шакл ва мазмун муносабати фалсафадаги шакл ва мазмун муносабатидан фарқ қилиши аён бўлади. Бадиий мазмун муайян бадиий асарда акс этган шахс, воқеа-ҳодиса, хатти-ҳаракат, ҳис-туйғу ва руҳият-кайфиятдан иборатдир.

Бадиий мазмун эса, муайян бадиий асар моҳиятининг бадиий тасвир воситалари орқали эстетик мазмунга эга тарзда ифодаланиш йўсинидир”.

Адабиётшунос Д. Қуронов шакл мазмунсиз, мазмун эса шаклсиз мавжуд эмаслигига урғу бергани ҳолда уларнинг ўзаро диалектик алоқада бир-бирини тақозо қилиши, таъсирлашиши ва ўтишини таъкидлайди: “Бадиий шакл билан бадиий мазмун муносабатида ҳам мазмун етакчилик қилиб, у шаклни ҳосил қилишда жуда фаолдир. Санъаткор ижодий ниятидан келиб чиққан ҳолда бўлғуси асарнинг мазмуни унинг шаклини белгилайди, яна ҳам аниқроғи, бўлғуси асарнинг мазмуни унинг шаклини белгилайди”. Демак, иш мазмунида бир-бири билан узвий боғланган икки томонни ажратиб кўрсатиш керак. Бадиий асар ҳаётни акс эттиради, шу боис мазмун ҳақида гапирилганда, доимо ёзувчи кўрсатган воқеликнинг муайян хусусиятлари ҳақида фикр юритилади.

Professor M.Mirqosimova o‘z ilmiy izlanisqlarida adabiy tahlilga quyidagicha ta’rif beradi: «Adabiy tahlil ҳар қандай adabiy asarni o‘qib o‘rganishdan, uning mazmunini anglashdan bosqlanadi. Adabiy tahlilda aynan o‘quvchilarning ana shu hissiy anglash va idrok etish қobiliyatlariga tayaniladi. Adabiy tahlil – asarning estetik xususiyatlarini o‘quvchi ko‘z o‘ngida «yarq» etib ochib berish usuli. Bu usuldan adabiy asarlarni o‘rganishda foydalaniladi. Badiiy ijod namunalarini o‘qib o‘rganib borisqlari davomida o‘quvchilarda tahlil malakasi ham shakllanib boradi».

М.Yo‘ldoshevning “Badiiy matn lingvopoetikasi” nomli tadqiqotida matnni taqlil qilishdagi lingvopoetik yondashuv muammolari, badiiy matnning fonetik-fonologik, leksik-semantik va

grammatik xususiyatlari yoritildi

N.Mahmudov til va tafakkur, til va madaniyat, til va gapiruvchi inson o'rtasidagi bunday uzviy, ikki tomonlama va muntazam aloqa, grammatika va tafakkurning o'zaro uyg'un munosabati bugun ham, ayniqsa, antroposentrik talqinlarda alohida e'tirof etilayotganini ta'kidlab, G.A.Zolotovanning "Grammatika ilmi – filologiyaning bir qismi, bu ilm turli paradigmalar, qoidalar va taqiqlar to'plami emas, balki til qurilishiga, matnlar qurilishiga, insonning tafakkur qurilishiga kirish uchun kalitdir" degan fikrini keltirib o'tadi .

Профессор Л.А. Новиков инсонда воқеликни идрок этиш одатда яширин (латент) ҳолатда мавжудлигини таъкидлайди. Унинг фикрича, "Зарур бўлганда, улар жонланади, қандайдир сигналлар, ташқи стимул ёки сўз – дунё ҳақидаги ғоя ва таассуротлар таъсирида онгнинг "маркази"га киритилади". Бизнингча, олам ҳақидаги ана шундай билим, ғоя ва таассуротлар йиғиндиси кишиларнинг лингвистик мулоқоти, нутқни ривожлантириш, матнни ҳосил қилиш ва идрок этиш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Профессор Қ. Йўлдошев "Замонавий филологик таълимнинг етакчи тамойиллари" ҳақидаги чиқишида ўқитишдаги муаммолар илдизини кўрсатар экан, бу борада қуйидаги хулосаларга келади: "...муайян миқдордаги фан ҳақиқатларини ўзлаштириб оладиган объект эмас, одаму оламда рўй берадиган ҳар қандай воқеа-ҳодиса ва ҳолатга ўз нуқтаи назари билан соғлом муносабатда бўла оладиган шахс сифатида шакллантирилиши керак... адиб ёки асарнинг мавқеи ёки машҳурлиги эмас, балки ўқувчи маънавиятида шакллантирилиши лозим бўлган эзгу ахлоқий сифатни юзага келтиришга хизмат қилиш даражаси муҳим".

Мулоқот тушунчаси билимларнинг турли элеменларини муваффақиятли ўзлаштириш омилидир. Одамларнинг бир-бирига ўзаро таъсири, турлича муносабатларда қарама-қарши сифатларини намоён қилиши мулоқот жараёнида яққолроқ сезилади. М. Махсудова шахснинг эстетик, ақлий ва жисмоний ривожланишида мулоқотни таъсир кўрсатиш воситаси деб билади. Ҳар бир ёш даврида хос сўзлар қўлланилиши, бунда сўзларнинг таъсир кучи ҳисобга олиниши, жараёнда шахснинг темперамент хусусиятлари доирасида мулоқот усуллари танланиши бу хусусиятни ривожлантириши қайд этилади .

Асарни жанрий ҳослиги бўйича ўрганиш моделига: ёзувчи эстетик қарашлари билан танишиш; жанрлар тарихи ва назариясига мурожаат қилиш; адабий ва танқидий асарлардан парчаларни жалб қилиш; муаллиф нуқтаи назарини ифодалаш усуллари оидинлаштириш, асарларни жанри асосида қиёслаш каби иш турлари киради. Бу борада Қ. Йўлдошев таъкидлаганидек, "Аввало, драматик асарни ўқиш бошқа турдаги асарлардан тубдан фарқ қилиб, муайян назарий тайёргарликни талаб этади. Шу хилдаги тайёргарлик ҳаммада ҳам бўлмагани учун драматик асарлар кўп ўқилмайди. Борди-ю, бирор пийеса матни ўқилган тақдирда ҳам уни идрок этиб, замиридаги бадий маънони илғаш осон кечмайди. Негаки, драма асарида муаллиф мутлақо иштирок этмайди, унинг позицияси асло кўзга ташланиб турмайди, асар сюжети ривожи давомида рўй бераётган тўқнашувлар ва персонажлар хатти-ҳаракатларини аксиологик жиҳатдан баҳолаш ҳамда асардан эстетик таъсирланиш ўқирманнинг ҳаётий тажрибаси, интеллектуал даражаси, маънавий савиясига боғлиқ бўлиб қолади".

В. Г. Белинский: "Поэзия ўзидан ташқарида бўлган ҳеч бир мақсадни кўзламайди. Билимдаги ҳақиқатдек, ҳаракатдаги эзгуликдек унинг ўзи мақсаддир", - деганди.

Буюк испан файласуфи ва эстети Ортега-й-Гассетнинг 1925 йилда ёзган "Санъатнинг дегуманизациялашуви" асаридаги: "Адабиёт одамни кутқаради деган гапни фақат инсонда болаликни уйғотиб, уни ҳаётнинг жиддийлигидан кутқаради, деган маънода қўллаш мумкин", - деган фикри бадий адабиётнинг завқланиш ҳамда ҳордиқ чиқариш хусусиятини акс эттириши жиҳатидан катта аҳамиятга эгадир.

Профессор Қ.Йўлдошнинг таъкидлашича: "бадий асар ва унинг қаҳрамонларига

“реалистик жўнлик” йўсинида муносабатда бўлиш уларни улуғламайди, балки ерга уради. Бадиий асарга ёндашганда, ана шу жиҳат унутилмагани мақсадга мувофиқ бўлади. Чунки “Ундай қилма, бундай қил!” тарзидаги йўл кўрсатиш, унинг олдинги тутумларини баҳолаб, кейинги хаттиҳаракатларини башорат қилиш бирламчи борлиқдаги реал одамларга татбиқан ўринли ва фойдали. Лекин бадиият оламининг фуқароларига бундай ёндашиш бемаъниликдир. Зеро, “...бадиий асарнинг тасвир “объекти” тасвирнинг ўзисиз мавжуд бўлиши мумкин эмас. Бинобарин, тимсолни асарнинг умумий атмосферасидан юлиб олиб, унга бегона муҳит талаблари асосида баҳо бериш орқали бадиий асарнинг миқёси торайтирилиб, жўнлаштирилибгина қолмайди, балки йўқ қилинади. Объектни у ёритилган муҳитдан тортиб олиш унинг моҳиятини бузиш демакдир” . Узоқ йиллар давомида мактабда бадиий асарни ўрганиш муаммолари билан шуғулланиб келган методист олим Г. А. Гуковскийнинг бу қарашлари теран ҳаётий ва мантикий асосга эгадир.

Адабиётшунос В. Асмус: “Бадиий асар ўқишнинг айнан бадиий асар ўқиш тарзида кечишига эришишнинг биринчи шarti бутун ўқиш даврида ўқирман миясининг алоҳида тарзда йўналтирилган бўлишидан иборатдир. Бунга кўра ўқирман ўқиётган нарсасига ҳеч қачон бўлмаган, бошдан-оёқ уйдирма деб эмас, балки ўзига хос борлиққа қарагандай муносабатда бўлсин. Бадиий асар ўқишнинг айнан бадиий асар ўқиш тарзида кечишига эришишнинг иккинчи шarti биринчисининг тескарисига ўхшаб кўринади. Бадиий асар ўқишнинг айнан бадиий асар ўқиш тарзида кечиши учун ўқирман бутун мутолаа давомида ўқиладиган асарда тасвирланган ҳаёт бевосита реал ҳаёт эмас, балки унинг образи, бадиий тасвири эканини билиб туриши керак” , –деган эди.

Қ. Йўлдош бадиий асар таҳлил ҳақида қуйидаги муҳим фикрларини баён қилади: “Кейинги йилларда бутун дунё миқёсида бадиий асар ўқийдиган кишилар тобора камайиб бораётгани борасида ташвишли фикрлар айтилмоқда. Бизда эса, маълум даражада тасаввур қилинадиган ҳамда ҳали тўлиғича англаб етилмаган сабабларга кўра, одамларнинг бадиий асар ўқиш даражаси янада пасайиб кетган. Аслида шахс маънавиятининг камол топиши учун бадиий асар ўқишнинг ўзигина етарли эмас. Асосий масала қандай асарларни, қандай ўқиш, таъсирланиш ва тушунишда. Юксак бадиий савиядаги асарлар туриб, олди-қочдилардан иборат битикни ўқиш ёхуд жуда гўзал адабий асарни ўқиган ҳолда ундан таъсирлана билмаслик ва завқлана олмаслик ҳолатлари ҳам учраб турадики, булар жамият аҳлининг маънавий камолотидаги нуқсонлардан дарак беради ва уларни келтириб чиқаради ҳам. Шунинг учун бадиий асар ўқиш билан биргаликда уни тушуниш ва ундан таъсирланиш муаммоси ҳамisha ижтимоий долзарб масала ҳисобланади. Бу борада миллат миқёсида бадиий асарларни таҳлил қила билиш малакасининг бор ёки йўқлиги ҳал қилувчи аҳамият касб этади” .

Қ. Йўлдошнинг таъкидлашига кўра “таҳлил механизми борасида бир тўхтамга келинмаган бўлсада, очун адабиётшунослигида бадиий асар таҳлили тушунчасининг моҳиятини аниқлаш, унга хос хусусиятларни тайин этиш борасида анча вақтлардан бери уриниб келинмоқда. Бу борадаги энг соғлом қарашлардан бири машҳур рус адабиёттанувчиси В. Белинскийга тегишли: “...менимча, мунаққид ҳал этиши лозим бўлган биринчи ва асосий масала – ушбу асар чиндан ҳам нафисми, ушбу асар автори чиндан ҳам шоирми – шуни аниқлашдан иборат” .

“Бадиий матннинг филологик таҳлилидан асосий мақсад муаллиф образини тўла идрок этиб, унга етишишдир. Айни шу ҳолат бадиий матнни таҳлил қилишнинг асосига қўйилиши лозим” .

Психолог Л. С. Виготскийнинг: «Санъатни кўпроқ даражада кечиккан муносабат дейиш мумкин, негаки, унинг дунёга келиши билан таъсир кўрсата бошлаши ўртасида ҳамisha оздир-кўпдир замоний оралиқ бўлади» , - деган фикри ҳам бунга асос бўлади.

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, сўзни, шеърни, ҳар қандай бадиий асарни англашнинг турли усуллари мавжуд. Адабиёт ўқитиш методикаси бадиий асарни асосан, бадиий жиҳатдан таҳлил қилади, бадиий асар тили ҳақида эса қисман тўхталиб ўтилади. Бу умумий ўрта таълимда адабиёт ўқитишга етарли бўлиши мумкин, аммо бўлажак мутахассис сўз орқали таъсир кўрсатиш билан шуғилланувчилар учун камлик қилиши мумкин. Жумладан, санъат ва маданият йўналиши талабалари бадиий матнни ҳам тил ҳам бадиий жиҳатдан таҳлил қила олиши зарур. Шу маънода, адабиёт ўқитиш методикаси лингвопоэтик таҳлил усулини киритиш, мазкур йўналишда ўқиётган талабалага шеър ёки драма матнининг тўлиқ таҳлилини ўргатиш самарали бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Йўлдош Қ., Йўлдош М. Бадиий таҳлил асослари. – Тошкент: Камалак, 2016. – 122-б.
2. Абдурауф Фитрат. Танланган асарлар. IV жилд. –Т.: “Маънавият”, 2006. 11- бет.
3. “Узбек тилининг изоҳли луғати. I жилд. – Тошкент: “Узбекистон Миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006. – 38-б.
4. Долимов С., Убайдуллаев Ҳ., Аҳмедов Қ. Адабиёт ўқитиш методикаси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1967. – 225-б.
5. Матжон С. Мактабда адабиётдан мустақил ишлар. – Тошкент: Ўқитувчи, 1996. – 27-б.
6. Йўлдошев Қ. Адабиёт ўқитишнинг асослари / Global ta'lim va milliy metodika taraqqiyoti. Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Toshkent, ToshDO‘TAU, 2018. – B. 36.
7. Чориев А., Чориев И. Педагогиканинг методологик асоси ва илмий тадқиқот методлари. – Тошкент: Nishon noshir, 2016. – 45-б.
8. Кошифий, Ҳусайн Воиз. Футувватномаи Султоний ёхуд жавонмардлик тариқати. Форс-тожик тилидан Н.Комилов таржимаси. – Тошкент: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1994. – 58-б.
9. Новиков Л.А. Искусство слова. – 2-е изд., доп. – М.: Педагогика, 1991. – С. 5.
10. Қамбарова.С. Адабиётни ўқув фани ва санъат тури сифатида ўқитиш методологияси. Докторлик дисс. –Тошкент. 2024. 284 б.
11. Тўхлиев Б. Адабиёт ўқитиш методикаси. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2006. – 13-б.
12. Йўлдош Қ., Йўлдош М. Бадиий таҳлил асослари. – Тошкент: Камалак, 2016. – 122-б.
13. Қурононов Д. Адабиёт назарияси асослари. – Тошкент: Академнашр, 2018. – 112-б.
14. Mirqosimova M. Adabiy taqlil metodikasi (Adabiyot o'qituvchilari va talabalar uchun qo'llanma). – Т.: RO'MM, 1993. 27-б.
15. Йўлдошев М. Бадиий матн лингвопоэтикаси. – Тошкент: Фан, 2008. – 160 б.
16. Mahmudov N. Til ilmi va ta'limining muntazamligi // Til va adabiyot ta'limi. 2021. № 10. – 8-б.
17. Новиков Л.А. Искусство слова. – Москва: Педагогика, 1991. – С. 24–25.
18. Maxsudova M. Muloqot psixologiyasi. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Turon-iqbol, 2006. – 23-б.
19. Белинский В. Г. Адабий орзулар. –Т.: Ф. Ғулум номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1977. 108- бет.
20. Гассет-и-Хосе Ортега. Дегуманизация искусства. В книге “Современная книга по эстетике. Антология». –Москва.“Иностр. лит”., 1957. с. 451.
21. Гуковский Г.А. Изучение литературного произведения в школе. (Методологические очерки о методике). –Москва-Ленинград. 1966. С. 41.
22. Асмус В.Ф. Вопросы теории и истории эстетики. -М., 1968. С. 56.
23. Бобылев Б.Г. Теоретические основы филологического анализа художественного текста в национальном педвузе. Дисс. докт. пед. наук. –Москва. 1991. -С. 296.
24. Выготский Л. С. Психология искусства. –Москва. «Педагогика», 1987. -С. 341.

OLIV TA'LIM TIZIMIDA MA'NAVIV-MARIFIV ISQLAR MONITORINGINI TAKOMILASHTIRISH INDIKATOR VA YO'NALISQLARI

*Pulatov Djavdat Abdujabborovich,
O'zbekiston davlat jaxon tillari universiteti "Pedagogika va psixologiya" kafedrasida
dotsenti
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (Doctor of Philosophy)*

Mazkur maqolada Oliy ta'lim tizimida ma'naviy-ma'rifiy isqlar monitoringini takomillashtirish jarayonida amal kiladigan printsip, parametr va indikatorlarning pedagogik tavsifi ilmiy-nazariy jihatdan yoritib berilgan. Shuningdek maqolada, OTM ma'naviy-ma'rifiy isqlar monitoringini takomillashtirish jarayonida kompleks tahlil yo'nalisqlari, elektron ta'limning joriy etilishida zamonaviy pedagogik, axborot-kommunikatsiya va innovatsion texnologiyalarning qo'llanilishi, ta'limning isqlab chiqarish va ilm-fan bilan integratsiyasi, xalqaro hamkorlikning yo'lga qo'yilganligi masalalariga alohida urg'u berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Oliy ta'lim, o'qituvchi, talaba, ma'naviy, ma'rifiy, parametr, indikator, monitoring, ilm-fan, integratsiya, elektron ta'lim, ta'lim, tarbiya, innovatsion faoliyat, ma'lumotlar banki

ПОКАЗАТЕЛИ И НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МОНИТОРИНГА ДУХОВНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОЙ РАБОТЫ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

*Пулатов Джавдат Абдужабборович,
Доцент кафедры «Педагогика и психологии» Узбекского государственного университета мировых языков
Доктор философии по педагогическим наукам (доктор философии)*

В данной статье с научно-теоретической точки зрения объяснено педагогическое описание принципов, параметров и показателей, используемых в процессе совершенствования мониторинга духовно-просветительской работы в системе высшего образования. Также в статье в процессе совершенствования мониторинга духовно-просветительской работы высших учебных заведений определены направления комплексного анализа, использования современных педагогических, информационно-коммуникационных и инновационных технологий при внедрении электронного образования, подключение образования с производством и наукой. Особый акцент был сделан на вопросах интеграции, налаживания международного сотрудничества.

Ключевые слова: Высшее образование, преподаватель, студент, духовный, образовательный, параметр, показатель, мониторинг, наука, интеграция, электронное обучение, образование, обучение, инновационная деятельность, банк данных.

INDICATORS AND DIRECTIONS FOR IMPROVING MONITORING OF SPIRITUAL AND EDUCATIONAL WORK IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM

*Pulatov Dzhavdat Abdujabborovich,
Associate Professor, Department of Pedagogy and Psychology, Uzbek State University of World Languages Doctor of Philosophy in Educational Sciences (Doctor of Philosophy)*

This article explains from a scientific and theoretical point of view the pedagogical description of the principles, parameters and indicators used in the process of improving the monitoring of spiritual and educational work in the higher education system. Also in the article, in the process of improving the monitoring of the spiritual and educational work of

higher educational institutions, the directions of comprehensive analysis, the use of modern pedagogical, information, communication and innovative technologies in the implementation of e-education, connecting education with production and science are identified. Particular emphasis was placed on issues of integration and establishing international cooperation.

Key words: Higher education, teacher, student, spiritual, educational, parameter, indicator, monitoring, science, integration, e-learning, education, training, innovation, data bank.

Oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy isqlar monitoringi uning boshqaruv funktsiyasi uchun tashkiliy-uslubiy vosita hisoblanadi. Mazkur tashkiliy-uslubiy vositadan foydalanishning murakkabligini OTMda ta'lim va tarbiyaviy faoliyatini baholash parametrlari va indikatorlarini zamonaviy yondashuvlar asosida belgilanmaganligi va tizimli monitoring yuritilmasligi bilan izoqlash mumkin.

Jahonda pedagogik monitoringni ta'lim muassasalariga tatbiq etish bosqicqlarida, yangicha tamoyillarni yangi paradigmalarda asosida takomillashtirish muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi. Zero ijtimoiy taraqqiyot, bashariyat tarixi jarayoni, jamiyat taraqqiyoti hech qachon bo'sh joyda harakatga kelmaydi, balki pedagogning kreativ yondashuvi, ma'naviy madaniyati, intellektual faoliyatining umumlashtiruvchi natijasi orqali namoyon bo'ladi.

Ma'lumki, oliy ta'lim muassasalarida o'quv biluv faoliyati jarayonida yangi nazariy va amaliy bilimlar beriladi. Oliy ta'lim tizimida ma'naviy-ma'naviy isqlar monitoringini takomillashtirish, pedagog xodimlarni ta'lim-tarbiya jarayonlariga tegisqli yangi me'yoriy-huquqiy xujjatlar bilan tanishtirish, tarbiyaviy faoliyat mazmunini talabalar qiziqish va extiyojlaridan kelib chiqib zamon talablariga moslab tashkil etish muhim ijtimoiy ahamiyatga ega.

Professor o'qituvchilarni ma'naviy-ma'rifiy isqlarni tashkil etishga "amaliy" yo'naltirish muhim hisoblanadi va bu orqali pedagog "Ustoz-shogird" isqlarini individual traektoriyasini mustaqil belgilaydi. Pedagogning "Ustoz-shogird" isqlarini tashkil etishdagi kompetentli yondashuvi ma'naviy-ma'naviy isqlar va o'quv biluv faoliyatini integrallashgan monitoringni diagnostika qilish samaradorligini rivojlantirish, ta'lim jarayonlarini dinamik o'zgaruvchan sharoitlarga moslashishi, innovatsion faoliyat va nihoyat o'quv biluv va tarbiyaviy isqlar sifatini ta'minlashga ta'sir ko'rsatuvchi omillardan biri hisoblanadi.

Bunday sharoitda monitoring pedagog xodimlarning kompetentlilik darajasini hamda ma'naviy-ma'rifiy jarayonlarni rivojlantirishni tashxis qilishning asosiga aylanadi. Chunki aynan monitoring axborot olishning muhim manbai va vositasi sifatida namoyon bo'ladi, monitoringsiz adekvat, real tashxisni tasavvur qilib bo'lmaydi. Bunday holatlar monitoringni ahamiyatini va uni amalga oshirishga ilmiy yondashuv yo'nalisqlarini belgilab beradi. [7]

Ilmiy izlanisqlarimiz va kuzatisqlarimiz tahlili asosida aytishimiz mumkinki, OTM "Ustoz-shogird" isqlarini tashkil etish jarayoniga bir yoqlama "xo'ja ko'rsin" qabilidagi yondashuv mavjud bo'lib, nazorat usullaridan samarasiz foydalanish, ma'naviy ma'rifiy tadbirlarni tashkil etishda tizimlilik mezonlariga amal qilinmaslik monitoring tizimini isqlab chiqish zaruriyatini ko'rsatadi. Mazkur jarayonda monitoringni shakllarini va metodlarini o'zi hali maxsus isqlab chiqilmagan, tushunarli qilib aytganda tizimiy tahlillarning predmeti metodologik va metodik bazasi, ma'naviy - ma'rifiy isqlarni tashkil qilinganligi sifatini natijalarini doimiy jamlab borish va statistik isqlov berish asosida tashxis qilish uchun ilmiy yondashuvlar etarli isqlab chiqilmagan.

Adabiyotlar tahlili va bir qator pedagog olimlarning ilmiy tadqiqot isqlarini o'rganish natijalariga ko'ra aytishimiz mumkinki, ta'limning turli bosqicqlarida pedagogik monitoring tizimini yaratishga oid maqola, dissertatsiya isqlari, monografiyalar mavjud bo'lib, olingan ko'rsatkicqlar soxaga qiziqish katta ekanligi to'g'risida ma'lumot beradi.

Aksariyat hollarda monitoring boshqaruv jarayoni ob'ekti sifatida o'rganilgan, sababi xar qanday tizimni boshqarishda zarur bo'lgan ishoncqli va o'z vaqtidagi ma'lumotlarni yig'ishning

asosiy vositalaridan bir bo'lgan. Shuningdek monitoring maqsadi turidan va ob'ektidan qat'iy nazar doimo asosiy boshqaruv qarorlarini qabul qilishning axborot ta'minoti bilan bog'liq. Shunga asosan tadqiqotchilar monitoringni bir vaqtning o'zida boshqarishning turlaridan hamda bosqicqlaridan biri sifatida qarashni taklif qiladilar.[4]

Bizning fikrimizcha, quyidagilarni Oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy–ma'naviy isqlar va o'quv biluv faoliyatini integrallashgan monitoringini tashkil etishning asosiy ko'rsatkicqlari sifatida e'tirof etish mumkin:

- monitoring ob'ekti to'g'risida ishoncqli va ob'ektiv ma'lumotlarni to'plash;
- tegisqlari ma'lumotlar bazasini shakllantirish;
- olingan ma'lumotlarni tizimli tahlil qilish, yo'nalishiga ko'ra shaffof baxolash;
- ma'lumotlarni qayta isqlash, o'rganish va tegisqli ma'naviy-ma'rifiy isqlarni boshqarish organlariga taqdim etish;
- ma'naviy–ma'naviy isqlar va o'quv biluv faoliyatini integrallashgan monitoringini tashkil etish bo'yicha takliflar tayyorlash

Oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy–ma'naviy isqlar monitoringini takomillashtirish jarayoni o'quv faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq ma'lum qiyinchiliklarni tug'diradi. Shunga ko'ra Oliy ta'lim tizimida ma'naviy-ma'rifiy isqlar monitoringini takomillashtirish jarayonining asosiy funktsiyalaridan biri ta'lim muassasasida ta'lim tizimini standartlashtirish (normallashtirish) asoslari va mezonlarini isqlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'lim muassasalarining tashkiliy, boshqaruv va pedagogik faoliyatidagi muvaffaqiyatning eng tipik belgilarini ajratib ko'rsatish darajasini oshirishdan iboratligini inobatga olib, tashqi va ichki monitoring jarayonlarida baxolanadigan sifat va samaradorlik nazorati yo'nalisqlarini belgilashga asos bo'luvchi quyidagi hujjatlarni ko'rsatish mumkin:

□ “Ta'lim to'g'risida”gi Konun, «2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”, Oliy ta'lim tizimini rivojlantirish kontseptsiyasi va unda belgilangan maqsadli ko'rsatkicqlar;

- ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy isqlar monitoringini tahliliy yo'nalisqlari;
- ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy isqlar monitoringini tashkil etishning parametrlari; (ma'lumot, rag'batlantirish, shakllantiruvchi, tuzatuvchi)
- OTMlar uchun milliy va xalqaro reyting parametrlari;
- DTS, malakaviy talablar, o'quv reja va dasturlari;
- muassasaning strategik rivojlanish dasturi va maqsadlari kabilar.

Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasidan o'rin olgan maqsadli ko'rsatkicqlarning quyidagi masalalarini OTMda doimiy nazorat qilib borish nazarda tutiladi:

- «xorijda “stajirovka” o'tagan talaba-yosqlar;
- jalb qilingan xorijiy talabalar;
- o'quv va ilmiy adabiyotlarning elektron shakli;
- ta'lim jarayonlarini boshqarish axborot tizimi;
- o'qitishda raqamli texnologiyalar;
- OTMlarida amaldagi malaka talablari, o'quv reja va dasturlari mazmun jihatidan bitiruvchilarda amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilishi lozimligi;
- talabalarda tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish ko'nikmalari shakllantirishga jiddiy e'tibor qaratish;
- Scopus, ScienceDirect, Web of Science va boshqa xalqaro ilmiy-texnik ma'lumotlar bazasida indekslanuvchi jurnallar va ulardagi maqolalar, Xirsh indeksi ko'rsatkicqlari;
- yosqlarni ilmiy faoliyatga keng jalb etish, ilm-fanning innovatsion infratuzilmasini shakllantirish;

□ ma'naviy-ma'rifiy va tarbiyaviy isqlar ta'sirchanligini oshirish; [2].

OTM ma'naviy-ma'rifiy isqlar monitoringini takomillashtirish jarayonida kompleks tahlil

yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- prognozlar, taqliliy, ma'lumotnomalar, hisobotlarni yaratish «tashkiliy-boshqaruv faoliyatining samaradorligi;
- davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturlarining o'quv jarayoniga joriy etilishini analitik va diagnostik tahlil qilish;
- talabalarning fan dasturlarini o'zlashtirish darajasi (bilimi);
- professor-o'qituvchilarning ma'naviy-ma'rifiy isqlarni tashkil etishda rejaga muvofiqligi;
- talabalarning darslik (elektron darslik) va o'quv qo'llanmalari bilan ta'minlanganligi darajasi, elektron kutubxona tizimining mavjudligi, undan foydalanish samaradorligi va mustaqil ta'lim bo'yicha axborot resurslaridan foydalanish imkoniyati;
- moddiy-texnika ta'minoti, o'quv laboratoriyalarining zamonaviy asbob-uskunalar hamda foydali o'quv-laboratoriya maydoni bilan ta'minlanganlik;
- elektron ta'limning joriy etilishida zamonaviy pedagogik, axborot-kommunikatsiya va innovatsion texnologiyalarning qo'llanilishi;
- ta'limning isqlab chiqarish va ilm-fan bilan integratsiyasi;
- ilmiy-tadqiqot faoliyati;
- ma'naviy-ma'rifiy faoliyati;
- xalqaro hamkorlikning yo'lga qo'yilganligi;
- ilg'or pedagogik o'qitish tajribasini tarqatish ko'lamini aniqlash va uni tashkiliy-boshqaruv jihatdan qo'llab-quvvatlash;
- ta'lim muassasasida ta'lim tizimini monitoring qilish texnologiyasini takomillashtirish.

[1;2]

Bilamizki, OTM o'quv jarayoni monitoringi mavjud bo'lib, unda talabalarning o'qitish sifati darajasi o'rganiladi. Biz esa, yuqoridagi indikatorlarga tayanib tajriba – sinov isqlari jarayonida tadqiqot ob'ekti sifatida belgilab olingan Oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy–ma'naviy isqlar va ta'limiy isqlarni tashkil etish holati xaqida aniq ma'lumotlarni olish, qaror qabul qilish, ob'ektlarning holatini aniqlash va uning rivojlanishini imkonini beruvchi ma'lumotlarni to'plash, qayta isqlash, saqlash va tarqatish masalalarini monitoringini isqlab chiqdik.

Mazkur jarayonda ob'ekt to'g'risidagi ma'lumotlarni yig'ishning an'anaviy metodlari (longityud, suhbat, savol-javob, eksprement, anketa, pedagoglarning xujjatlari, faoliyat maxsuli portfoliosi)dan foydalandik. Masalan, ob'ekt (sub'ekt) to'g'risida ma'lumot to'plaganda monitoring tashxisning ma'lumot yig'uvchi manbai sifatida aks etishi mumkin. Bunda, metodlarning o'zaro aloqasi va o'zaro bir-birini to'ldirishi OTM ma'naviy–ma'naviy isqlar va o'quv biluv faoliyatini integrallashgan monitoringini tashkil etishda xar tomonlama ma'lumotlarni olish, o'quv jarayoni va tarbiyaviy isqlarni rivojlanish dinamikasini aks ettirish imkonini beradi.

Ma'naviy–ma'rifiy isqlar va o'quv biluv faoliyati to'g'risida doimiy tizimlashtirilgan ma'lumot quyidagilarni amalga oshirish imkonini beradi:

- ma'lumotlar bankini yaratish; (bunda biz OTM ma'naviy–ma'naviy isqlar va o'quv biluv faoliyati to'g'risida alohida manba to'pladik)
- xulosa chiqarish; (professor o'qituvchilar va t'yutorlar kompetentlilik va kreativlik potentsiallari to'g'risida)
- istiqbolni belgilash; (OTM ma'naviy–ma'naviy isqlar va o'quv biluv faoliyatini rivojlantirish to'g'risida)
- “Ustoz-shogird” isqlarini monitoringni isqlab chiqish. (Hemis)

Mazkur jarayonda pedagog kadrlarning malaka talablariga moslik va o'z kasbiga layoqati darajasi aniqlanadi. Bunda ma'naviy–ma'naviy isqlarni tashkil etilish va ta'lim jarayoni sifati, o'qituvchining ta'limiy resurslar bilan ta'minlanganligi darajasi, boshqaruv, ilmiy, o'quv – uslubiy, “Ustoz-shogird” isqlari, bir so'z bilan aytganda pedagogning portfoliosi natijalari

monitoring ob'ekti hisoblanadi.

Biz tomonimizdan isqlab chiqilgan OTM ma'naviy–ma'naviy isqlar va o'quv biluv faoliyatini integrallashgan elektron monitoring tizimi ma'naviy ma'rifiy tadbirlarni tashkil etishda innavatsion ta'limiy tarbiyaviy texnologiyalarni qo'llash bo'yicha tavsiyalar isqlab chiqish, “Ustoz-shogird” isqlarini sifatli monitoringini tashkil qilish, iqtidorli talabalar bilan isqlashda istiqbol rejalarini tuzish imkonini beradi.

Bunda OTM ma'naviy–ma'naviy isqlar monitoringini amalga joriy etilishini tashkil etish davomida hal qilinadigan asosiy masalalar quyidagilardan iborat bo'ladi:

- OTM ma'naviy–ma'naviy isqlar va o'quv biluv faoliyatini integrallashgan holati, sifat va miqdoriy o'zgarisqlar to'g'risidagi olingan ma'lumotlarni tahlil qilish va tizimlashtirish;
- OTM ma'naviy–ma'naviy isqlar va o'quv biluv faoliyati mavjud holatini tahlil va tashxis qilishning axborot ta'minoti;
- to'plangan ma'lumotlarni regression tahlil qilish va korrektsiya isqlarini amalga oshirish; (Regressiya so'zi lotincha “regression” so'zidan olingan bo'lib, orqaga xarakatlanish degan lug'aviy ma'noni bildiradi. Bu atamani fanga kirib kelishi F.Galton va K.Pirson nomlari bilan bog'liq [6])

Monitoring ko'rsatkicqlari, parametr va texnologiyalaridan kelib chiqib, ma'naiy-ma'rifiy isqlarni amalga oshirish tizimini takomillashtirish monitoringining ob'ektlari turlicha bo'lishi mumkin.

Mazkur jarayonda monitoring ob'ekti, ma'naviy ma'rifiy isqlar sifatining joriy holati darajasi, sifatni aniqlash me'yori, mezonlarini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu vazifalar echimini topishda monitoring jarayoni loyihalashtirilishi va quyidagi bosqicqlardan iborat bo'lishi maqsadga muvofiq.

- tayyorgarlik bosqichi;
- monitoringni amalga oshirish jarayonlarini loyihalashtirish;
- mezonlarni belgilash;
- bosqlang'ich-diaagnostik holatni aniqlash;
- baxolash (mezonlar bo'yicha natijalar)
- natijalarni umumlashtirish va tahlil qilish;
- korrektsiyalash (tizimga ta'sir ko'rsatish, tegisqli o'zgartirisqlar kiritish)
- ma'naviy-ma'rifiy isqlarni takomillashtirish bo'yicha reja tuzish.

Monitoring ob'ekt bo'yicha xulosalar ob'ektiv va ishoncqli bo'lishi eng avvalo monitoring va baxolash kaday tartibda o'tkazilganligiga bog'liqdir. [3] Shunga ko'ra OTM ma'naviy-ma'rifiy isqlarni monitoringini takomillashtirish jarayonida qo'llaniladigan mezonlar: jarayonli xarakterga ega ekanligi (baxolash va o'lchash doirasida), prognoz qilish (maqsadlarga erishi uchun strategiya va kontseptsiyalarni belgilash), me'yoriy (professor-o'qituvchilarning “Ustoz shogird isqlarini yakuni bo'yicha erishgan natijalarining me'yoriy talablarga mos kelishi”), natijaviyligi (ko'zlangan natijalarga erishilganligini aniqlovchi kompleks ko'rsatkicqlar)

Tadqiqotlar natijasida OTM ma'naviy–ma'rifiy isqlarni tashkil etish sifat va samaradorligini baxolash mezonlari aniqlangan bo'lib, ushbu mezonlar yordamida monitoring kuzatuvlarini amalga oshirish imkoniyati yaratildi. Ushbu mezonlar sifat va miqdoriy ko'rsatkicqli kategoriyalarga ajratilgan.

Mazkur mezonlar sifatida quyidagilar kayd etildi:

- professor o'qituvchi va t'yutorlarning kreativ kompetentligining oshganligi;
- ma'naviy-ma'rifiy isqlarga “amaliy yondashuv” effektining yangilanganligi;
- ma'naviy –ma'rifiy isqlarni takomillashtirishga yo'naltirilgan infratuzilmaning holati (sifati, soni, zamonaviyligi)
- ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning talabalar qiziqish va ehtiyojlaridan kelib chiqib rejalashtirilganligi (dastur talablari mos ekanligi)

-ma'naviy-ma'rifiy tadbir mavzularining dolzarbligi, zamon bilan hamnafasligi. (ta'lim va tarbiyadagi zamonaviy tendentsiyalarni o'z ichiga olganligi)

Biz tomonimizdan o'tkazilgan isqlar tahlili professor o'qituvchilarning ma'naviy ma'rifiy isqlarni sifat va miqdor ko'rsatkicqlari to'g'risidagi ma'lumotlarni shakllantirish imkonini berdi.

Ma'naviy ma'rifiy isqlarni tashkil etish monitoringini takomillashtirish imkoniyatlari quyidagi tamoyillar asosida amalga oshirildi:

-xolislik-monitoring natijalari professor o'qituvchi, t'yutorlar bajargan isqlarining haqiqiy holatini ko'rsatishi lozim;

-aniqlikligi-baxolash mezonlari, ob'ekt o'rtasida o'zaro mutanosiblik bo'lishi muhim bu esa tarbiyaviy faoliyat sifatining holati to'g'risida ishoncqli ma'lumot berishga xizmat qilishi lozim;

-kamrovliligi-monitoring natijalari pedagog xodim va t'yutorlarni samarali faoliyat yuritishi uchun davlat talablari va ta'lim ehtiyojlarini o'z ichiga olishi lozim;

-tizimliliigi-ma'naviy ma'rifiy isqlarni tashkil etish monitoring ko'rsatkicqlari nuqtai nazaridan o'tkazilgan tarbiyaviy va ma'rifiy isqlar birta ob'ektga nisbatan olingan ma'lumotlar, axborot manbalari va davlat talablarini bajarishni hisobga olgan holda tuzilgan bo'lishi lozim;

-optimalligi-monitoring ma'lumotlarini OTM ma'naviy-ma'rifiy isqlarni tizimli va sifatli amalga oshirish bo'yicha belgilangan vazifalar darajasiga mos bo'lishi lozim;

-tezkorligi-monitoring ma'lumotlar universitet ma'muriyatiga professor-o'qituvchi "Ustoz-shogird" isqlari yuzasidan tezkor ma'lumot berishi lozim;

-shaffofligi- monitoring ma'lumotlarini shakllanish jarayonining ochiqligi, foydalanish imkoniyatining mavjudligi.

Xulosa qilib aytganda OTM ma'naviy-ma'rifiy isqlar tizimini monitoringini takomillashtirishning asosiy vazifasi quyidagilardan iborat :

-professor o'qituvchi va t'yutorlar tomonidan o'tkazilgan ma'naviy ma'rifiy tadbirlar bo'yicha ishoncqli ma'lumotlarni to'plash, qayta isqlash, ta'lim iste'molchilari va boshqaruv kadrlarini ishoncqli va shaffof ma'lumotlar bilan ta'minlash;

-tahliliy baxolash-sifat ko'rsatkicqlari dinamikasini aniqlash, tizimli tahlil, baxolash, qiyosiy tahlillar tayyorlash;

-motivatsion rag'batlantiruvchi-tarbiyaviy tadbirlarni talabalar qiziqish va ehtiyojlariga ta'siri;

-nazorat-tadbir va faoliyat natijalarini doimiy ravishda kuzatib borish, ularni dastlabki natijalar bilan taqqoslash, rejalashtirilgan tadbirlarning bajarilishini doimiy nazorat qilish;

-tashxislash-monitoring ma'lumotlari asosida kelajakda kuzatilayotgan rivojlanish manzarasini taqdim etish, istiqbolli rejani loyihalash, ma'naviy ma'rifiy faoliyat jarayonini boyitish uchun strategik ish rejalarini isqlab chiqish bilan bog'liq pedagogik prognozlash;

-korrektsiyalash-bu xulqi og'ishgan yosqlar bilan isqlash, ma'naviy ma'rifiy tadbirlarni o'tkazish jarayonidagi muammo va qiynchiliklarni bartaraf etish, ularni tuzatish, oldini olish yuzasidan tegisqli chora- tadbirlar rejasini isqlab chiqish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'uxati

1.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон «2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги Фармони, 06/22/60/0082

2.Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги ПФ-5847-сон «Ўзбекистон Республикаси Олий таълим тизimini 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиqlаш тўғрисида»ги Фармони. ҚММБ. 9.10.2019. 06/19/5847/3887.

3.Ахмедов М.У. Умумтаълим мактаб директорларининг малакасини оширишда таълим сифати мониторингини такомиллаштириш. Педагогика фанлари бўйича фалсафа

доктори(PhD) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. Тошкент-2019

4.Мозгарев А.В. Структура качества повышения квалификация работников образования//Педагогика, 2004.№10, 46-54

5.Мокшеев В. Организация системы мониторинга в образовании// Школьные технологии, 2005 №1 85-94

6.Елисеева И.И., М.М.Юзбашев Общая теория статистики: Учебник. –М.: Финансы и статистика, 2004.-656 с

7. Шоймардонов Т.Т.Педагог кадрлар малакасини ошириши ва касбий фаолияти мониторингини ташкил этишнинг электрон тизими. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. Тошкент 2017

BOSQLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA TINGLAB TUSHUNISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRUVCHI SAVOL TOPSHIRIQLARI MAZMUNI

*Rahmatullaeva Nargiza Baxtiyor qizi,
Navoiy davlat pedagogika instituti tadqiqotchisi*

Annotatsiya: maqolada bosqlang'ich sinif o'quvchilarida tinglab tushunish ko'nikmasini rivojlantirish mazmuni, usuli va zarur yonaduvlarni qo'llashning pedagogik-psixologik xususiyatlari haqida fikr yuritilgan. Unda ta'lim olishda tinglab tushunish ko'nikmasini rivojlantiruvchi o'quv topshiriqlarning roli, nutqiy kompetensiyalar tizimida tutgan o'rni haqida mulohazalar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: tinglab tushunish, nutqiy ko'nikma, malaka, pedagogik texnologiya, o'quv topshiriqlari, ta'lim mazmuni, o'quv topshiriqlari

СОДЕРЖАНИЕ ВОПРОСИТЕЛЬНЫХ ЗАДАНИЙ, РАЗВИВАЮЩИХ НАВЫК ПОНИМАНИЯ НА СЛУХ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

*Рахматуллаева Наргиза бахтияровна,
Исследователь Навоийского государственного педагогического института*

Аннотация: В статье рассмотрены содержание, методика и педагогико-психологические особенности применения необходимых подходов к развитию умения слушать и понимает у младших школьников. В нем изложены рассуждения о роли учебных заданий, развивающих умение слушать и понимает в обучении, о его роли в системе речевых компетенций.

Ключевые слова: понимание на слух, речевые навыки, компетентность, педагогическая технология, учебные задания, содержание обучения, учебные задания

THE CONTENT OF THE INTERROGATIVE TASKS THAT DEVELOP THE LISTENING COMPREHENSION SKILLS OF YOUNGER STUDENTS

*Rakhmatullayeva Nargiza Bakhtiyarovna,
Researcher of the Navoi State Pedagogical Institute e-mail:*

Abstract: The article discusses the content, methodology and pedagogical and psychological features of applying the necessary approaches to the development of listening and understanding skills in younger schoolchildren. It presents ideas about the role of learning tasks in learning that develop the ability to listen and understand, about its place in the system of speech competencies.

Keywords: listening comprehension, speech skills, competence, pedagogical technology, learning tasks, learning content, learning tasks

Kirish. Bosqlang'ich ta'limda o'quvchilarning tinglab tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish, o'qib tushunish va yozish ko'nikmalarining ham takomillashishiga yordam beradi. Nutqiy faoliyatning psixologik mexanizmi so'nggi yillarda "mexanizm" so'zi falsafa, psixologiya, psixolingvistika va lingvistika sohalarida keng qo'llanib kelinmoqda. Biroq tadqiqotchilarning hech biri mazkur so'zga aniq ta'rif bermagan. Uning ma'nosini faqat kontekstga qarab chiqarib olish mumkin. Ayrim tadqiqotchilar mexanizm ostida biron narsaning tuzilishini, uning struktura xususiyatlarini tushunishsa, boshqalari ayrim harakat va amallar yoki jarayonlar majmuyini, yana bir guruh mualliflar esa struktura va jarayonlarning o'zaro munosabatini, struktura, jarayon va uning natijalari, funksiyalari va ijtimoiy sharoitlarni tushunishadi.

Nutqni xotirada tutish, shuningdek, nutqiy xotira mexanizmining ahamiyati ham nutqni anglash mexanizmidan qolishmaydi. U nutq jarayonining barcha tomonlarini, xususan, nutqning “mazmun jihati” va uning lisoniy ifodasini ta’minlaydi. Nutqda uning predmetining aks etishi, ya’ni borliqdagi u yoki bu hodisani – inson xotirasidagi bilimlari va atrofni o‘rab olgan dunyo haqidagi tasavvurlarining faollashuvisiz mavjud bo‘lishi mumkin emas. Shuningdek, uning ongda mavjud bo‘lgan til belgilari haqidagi obrazlar tasavvuri va ularni nutqiy muloqot jarayonida qo‘llash qoidalarining faollashuvisiz ham bo‘lishi mumkin emas. Nutqni oldindan aytish mexanizmi psixolingvistikada hali to‘liq o‘rganilmagan. Shu o‘rinda nutqiy faoliyat so‘zlash, eshitish, yozish va o‘qish vositasida amalga oshiriladi. Mazkur vositalar kishilarning o‘zaro munosabat turlari sifatida verbal muloqot jarayonida yuzaga chiqadi. Nutqiy faoliyatning barcha turlari umumiy jihatlarga ega bo‘lish bilan birga, bir qator mezonlarga ko‘ra bir-biridan farqlanadi. Nutqiy faoliyat turlarining o‘ziga xos xususiyatlarini qayd qilingan mezonlardan kelib chiqqan holda quyidagicha taqlil qilish mumkin:

- nutqiy faoliyat nutqiy muloqotning o‘ziga xosligiga ko‘ra og‘zaki muloqot va yozma muloqot vositasida amalga oshiriladi.

- nutqiy faoliyatning birlamchi turlariga so‘zlash va eshitish kiradi. O‘ylashni fikrning ichki nutq vositasida shakllanish jarayoni sifatida, so‘zlash va yozuvni esa muloqotning og‘zaki va yozma shakllarida fikr yuzaga kelishining tashqi usullari sifatida talqin qilish mumkin. Og‘zaki ekspressiv nutqning monologik, dialogik va guruhviy shakllari mavjud.

Adabiyotlar taqlili va metodologiya.

Nutqiy faoliyatning turlari mazkur jarayonlarni boshqaruvchi qarama-qarshi aloqa xususiyatiga ko‘ra ham bir-biridan farq qiladi. Masalan, nutqiy faoliyatning so‘zlash va yozuv turlarida ijrochi organ (artikulyasion organ, yozadigan qo‘llar)dan bu faoliyatni “tashkil qiluvchi” dasturga, bosh miya qismiga qaratilgan asab-mushakli qarama-qarshi aloqa amalga oshiriladi. Ushbu qarama-qarshi aloqa ichki nazorat va tahrir vazifasini bajaradi.

So‘zlovchi tomonidan yaratilgan matn talaffuz qilingach, havo to‘lqinlari orqali tinglovchining qulog‘iga yetib keladi. Ana shu ondan bosqlab nutq tovusqlari birikmasidan tashkil topgan matn so‘zlovchining jamiyatoshi tomonidan idrok qilina bosqlaydi. Idrok qilish ham uzundan-uzoq bir murakkab jarayonni tashkil qiladi. Tinglovchining oldida turgan vazifa bir to‘da tovusqlar birikmasidan uning asosida yotgan mazmunni chiqarib olib, unga yo nutqiy, yo jismoniy javob qaytarish, yoxud murojaatni e’tiborga olib qo‘yishdir.

Inson nutqni idrok qilishida eshitib tushunish, o‘qib tushunish, nutqni yozma va og‘zaki bayon qilish kabi lisoniy malakalar muhim o‘rin tutadi. Nutqni idrok qilish murakkab va ko‘p qamrovli psixik jarayon bo‘lib, u ham boshqa idrok turlari kabi umumobyektiv qonuniyatlar asosida yuz beradi. Nutqni idrok qilish faoliyatini: idrok obrazining birlamchi shakllanishi va shakllangan obrazni tanish kabi tarkibiy qismlarga ajratish mumkin. Nutqni idrok qilish til elementlarini eshitish yoki ko‘rish resepsiyasi (qabul qilish), ularning o‘zaro aloqasini aniqlash va ularning mazmuni haqidagi tasavvurlarning shakllanishini o‘z ichiga oladi. Shunday qilib, nutqni idrok qilish ikki bosqichda – nutqiy ifodani idrok qilish va tushunish orqali amalga oshadi. Psixologiyada tushunish bevosita idrok qilinadigan nutq (tovusqlar) oqimi ortida turgan umumiy mazmunni ochish sifatida talqin qilinadi. Bu idrok qilinadigan nutq orqasida turgan ma’noning haqiqiy mazmunga aylanish jaryonidir. Masalan, “Sovuq!” ifodasining ma’nosi qanday “nutqsiz kontekstda” va kim tomonidan aytilganiga ko‘ra turlicha bo‘lishi mumkin. Agar bu onaning o‘z bolasiga murojaati bo‘lsa, u holda, bola uni issiqroq kiyinish haqidagi maslahat sifatida qabul qilishi mumkin. Agar mazkur ifoda biron kishi tomonidan ochiq turgan darchaga qo‘l bilan ishora qilib aytilgan bo‘lsa, u holda, uni oynani yopish haqidagi iltimos sifatida qabul qilish mumkin. Yoki ayni ifoda biron kishiga subyektiv (salbiy) munosabat bildirish maqsadida ham aytilgan bo‘lishi mumkin. Tushunish jarayonida retsiyent mazkur ifodaning ma’noviy mazmun majmuyini tashkil etuvchi so‘zlar o‘rtasidagi

ma'noviy bog'lanisqlarni aniqlaydi.

Muhokama. Bosqlang'ich sinflardan bosqlab o'quvchilarda tinglab tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish kelgusida, yuqori sinflarda mazkur malakaning takomillashishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bugun ona tili mashg'ulotlarida tinglab tushunish bo'yicha quyidagi o'quv topshiriqlari amalda qo'llanmoqda:

T/r	Amalda qo'llanayotgan o'quv topshiriqlar	Ahamiyati
1.	Audiomatnni tinglang.	Tinglash ko'nikmasini shakllantiradi.
2.	Audio matn asosida savollarga javob bering.	Tushunishga xizmat qiladi.
3.	Audiomatnni qayta hikoya qiling.	Xotirani sinab ko'rish imkonini beradi.
4.	Berilgan audiomatndan foydalanib matn yarating.	Matn yaratish ko'nikmasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Anglash natijasi o'laroq retsiyent ifodaning ma'noviy mazmunini tushunishi yoki tushunmasligi mumkin. Shuni qayd qilish joizki, tushunish jarayoning o'zi psixologik nuqtayi nazardan teranlik va aniqlikning turlichaligi bilan tavsiflanadi. Nutqni tushunish jarayoni axborotlar oqimidan muhim jihatni, muhim mazmunni ajratib olishdir. Nutqning ma'noviy mazmuniga bunday yondashish tinglovchining so'zlovchi nutqi motivlarini, ifodaning ichki mantig'ini to'liq tushunishiga imkon beradi. Tushunishning ushbu darajasi so'zlovchi yoki yozuvchi tomonidan fikr ifodalashda foydalanilgan lisoniy vositalarni baholashni ham o'z ichiga oladi.

Natija.

Bosqlang'ich sinflarda tinglab tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun faqat audiomatn emas, boshqa audiovisual vositalar, xususan, suhbatdoshni ham, o'qituvchini ham tinglab tushunishni o'rganish lozim. Quyida shunday o'quv topshiriqlariga misollar keltiramiz:

T/r	Tinglab tushunishga doir pragmatik o'quv topshiriqlar	Savollar
1.	Audiomatndan o'zingizga tushunarsiz bo'lgan so'zlarni ajratib yozing.	Audiomatn mazmunidan nimani tushundingiz?
2.	Ajratilgan so'zlar ma'nosini bilib olishga harakat qiling.	Qanday so'zlarni tushunishga qiynalasisiz?
3.	Audiomatndan unli tovuqlar talaffuziga diqqat qiling, matnga tayanib, ularni to'g'ri aytishga urinib ko'ring.	Qaysi unli tovuqlarning talaffuziga qiynalasisiz?
4.	Bo'g'iz undoshi ishtirok etgan so'zlarning aytilishiga e'tibor bering. Matn asossida siz ham to'g'ri aytishni mashq qiling.	Qaysi undosh tovuqlarning talaffuziga qiynalasisiz?
5.	O'qituvchining nutqiga diqqat qiling, audio matnda aytilgan bo'g'iz undosqli so'zlarni qanday talaffuz qilishini kuzating va o'rganing.	audiomatndagi eng muhim so'zlar qaysilar, sizningcha?

Bu borada G'.Hamroyev: "Agar darsni tashkil etish, xususan, ona tili darslarida fonetika, orfoepiya, orfografiya mavzularini o'qitish o'qituvchining ixtiyoriga to'liq topshirib qo'yilsa, o'quvchilarning adabiy talaffuz hamda imloga oid ko'nikmasi bir xil bo'lmasligi muqarrar. Talaffuz va imlo qoidalari esa bir xillikni taqozo etadi. Shu ma'noda o'quvchilarda nutqiy kompetensiyani rivojlantirishni avtomatlashtirish masalasi juda dolzarb bo'lib qoladi» deydi. O'qituvchining ona tili darslarida nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirish asosan ona tili o'qituvchisining darsni yuqori saviyada tashkil etishi bilan bog'liq. Nutqiy kompetensiyalar: tinglab tushunish, eshitish, o'qish, yozish deyarli har bir ona tili darsida rivojlantirilib boriladi. Ona tili o'qitishda o'qituvchining eng asosiy vazifalaridan biri, o'quvchilardagi hosil bo'lgan nutqiy ko'nikmalarlarning rivojlanish, bunda bosqlang'ich sinfdan bosqlab, tinglab tushunish ko'nikmasini rivojlantirishga e'tibor berish lozimligini ta'kidlaydi.

Ikki shaxs orasida bo'layotgan suhbat insoniy odatga ko'ra navbati bilan gapiradi va bir-birini tinglab tushunishga harakat qiladi. Hayotiy tajribadan ma'lumki, o'z fikrini og'zaki bayon etish (gapirish) ko'pchilik yoqtiradigan nutq faoliyatining turidir. O'ziga shaxsni tinglab tushunish orqali turli axborot olinadi. Nutqiy muloqotda bo'lish odam uchun zaruriy ehtiyoj sanaladi. Tinglash jarayonida so'zlovchining ifoda etmish mulohazalarini qisman yoki to'la-

to'kis tushunib yetmaslik hollari bo'lib turadi. Buning asosiy sababi tinglab tushunishni o'rgatishga yetarli e'tibor berilmasligidadir.

Tinglab tushunish nutqiy ko'nikmasini rivojlantirishdagi o'rni fikrlashning bu turi o'quvchini taqlil qilish ko'nikmasini rivojlantiradi. Taqdim etilayotgan audiomatnni tinglab, bir vaqtning o'zida diqqatni jamlab qiyosiy topshiriqlarni bajaradi. Masalan, matn mazmuniga mos kelmaydigan g'oya yoki xulosani aniqlash; berilgan munosabat bilan hamohang bo'la oladigan fikrni ilgari surish, chalg'ituvchi fikrlarni anglash, ishoncqli axborotlarni to'plash kabi nutqiy kompetentlikni namoyish etadi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, o'quvchi, ayniqsa, bosqlang'ich ta'limda suhbatdoshni yaxshi tushunishni o'rganib olishi zarur. Jamiyatda muloqotning asosiy shakli og'zaki bo'lib, aksariyat ma'lumotlar tinglab tushunish orqali qabul qilinadi. O'zaro fikr almashish, bir-birini anglash bevosita gapirish va tinglashga bog'liq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati. СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ (References):

1. Зимняя И. А. Психология обучения неродному языку. –М., 1989. –С. 166.
2. Ирискулов М. Тилшуносликка кириш. –Тошкент: Ўқитувчи, 1992. –Б. 248. 2
Глухов В.П. Основы психолингвистики. Учеб. пособие для студентов педвузов. –М.: АСТ: Астрел, 2005. –С.17.
3. Ҳамраев Ф. Умумий ўрта таълим тизимида фонетикага доир ўқув материалларининг методик таъминотини такомиллаштириш: пед. фан. док. (PhD) дисс. - Самарканд: 2019. - 56 б.
4. Qurbonova O., Davletova A. O'quvchilarning nutq madaniyati va nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish' || <https://cyberleninka.ru/>

O‘QUVCHILARNING INGLIZ TILIDA NUTQIY KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA DARS DAN TASHQARI O‘QUV MANBALARIDAN FOYDALANISH

*Rajabova Zarafshon Davronovna,
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti tayanch doktoranti*

Annotatsiya: maqolada darsdan tashqari ingliz tili mashg‘ulotlarida o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish, milliy xarakterdagi matnlar ustida isqlash orqali tinglab tushunish, o‘qish va yozish ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish masalasi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: ingliz tili, darsdan tashqari mashg‘ulot, nutqiy ko‘nikmalar, bilim, ko‘nikma va malaka, kompetensiya, o‘quv manbalari, matnlar

ИСПОЛЗОВАНИЕ ВНЕКЛАССНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ ДЛЯ РАЗВИТИЯ РЕЧЕВЫХ НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

*Раджабова Зарафшон Давроновна,
базовый докторант Самаркандского государственного университета имени
Шарафа Рашидова*

Аннотация: В статье рассматривается вопрос совершенствования методики развития речевых компетенций учащихся на внеклассных занятиях по английскому языку, развития навыков понимания на слух, чтения и письма посредством работы над текстами национального характера.

Ключевые слова: английский, внеклассные занятия, разговорные навыки, знания, навыки и компетенции, компетенции, учебные ресурсы, тексты

USING EXTRACURRICULAR EDUCATIONAL RESOURCES TO DEVELOP STUDENTS’ SPEECH SKILLS IN ENGLISH

*Radjabova Zarafshon Davronovna,
basic doctoral student of Samarkand State University named after Sharaf Rashidov*

Abstract: The article considers the issue of improving the methodology of developing students’ speech competencies in extracurricular English classes, developing listening comprehension, reading and writing skills through work on texts of a national nature.

Keywords: English, extracurricular activities, conversational skills, knowledge, skills and competencies, competencies, learning resources, texts

Kirish. O‘zbek maktablarida ingliz tili o‘qitishning o‘ziga xos murakkabliklari mavjud bo‘lib, ularni bartaraf qilish chet tili o‘qitish metodikasi oldida turgan muhim masalalardan hisoblanadi. O‘rta umumta’lim maktabida chet tillarini, shu jumladan ingliz tilini o‘rganishning etakchi maqsadi, bir tomondan, o‘rganilayotgan tilda og‘zaki va yozma nutqning muloqot va ko‘nikmalarini shakllantirish, ikkinchi tomondan, lingvokulturologik kompetentsiyani rivojlantirishdir. Boshqacha qilib aytganda, biz ikkinchi darajali lingvistik shaxsni rivojlantirish haqida gapiramiz. I. B. Ignatova yozganidek, bu faqat mashg‘ulotlar jarayonida doimiy nutq amaliyoti natijasida mumkin [1]. Chet tilini o‘rganish germenevtik xususiyatga ega, ya’ni matn bilan isqlash va matn ustida isqlash bilan chambarchas bog‘liq va uslubiy kontekstda biz ta’limning aniq uslubiy maqsadlari va vazifalarini, shuningdek umumiy uslubiy va xususiy didaktik printsiplarni hisobga olgan holda tanlanishi kerak bo‘lgan o‘quv matni haqida gapiramiz, ular orasida mavjudlik, qiziqish tamoyillarini ta’kidlash kerak. o‘quvchilar va ilgari

shakllangan ko'nikma va ko'nikmalar.

Ilmiy adabiyotlarni taqlil qilish (O. S. Axmanova, I. A. Zimnaya, I. B. Ignatova, O. N. Proxorova, T. V. Samosenkova va boshqalar) chet tili darslarida o'quv matni bilan isqlash turli shakllarda bo'lishi mumkinligini ko'rsatdi: o'qish, tarjima qilish, takrorlash, tinglash, O'qilgan matn bo'yicha suhbat va uni muhokama qilish. Shu bilan birga, o'qitish jarayonida kommunikativ nutq qobiliyatlari va ko'nikmalarini rivojlantirish vositasi va kognitiv faoliyatning elementi sifatida o'qishga etakchi o'rin beriladi.

O'zbek maktab o'quvchilari orasida ingliz tili o'rganishga bo'lgan qiziqishning ortib borishi bu borada o'qituvchilardan katta mas'uliyat talab qiladi. O'quvchilar uchun o'quv-metodik bazani shakllantirish, rivojlantirish masalasini kun tartibiga qo'yadi. Ma'lumki, o'quvchi dars mashg'uloti, sinfdagi harakati bilan ko'zlangan maqsadga yeta olmaydi. Albatta, darsdan tashqari mashg'ulotlar ham yo'lga qo'yilishi zarur. Bu borada, darsdan tashqari o'qish uchun interaktiv ish daftaridan foydalangan holda ingliz tilida ikki tilli o'quvchilarda o'qish ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyati mavjud.

O'zbek o'quvchilari uchun milliy content asosida isqlab chiqish va mazkur uslubiy qo'llanmada ingliz tilidagi adabiy asarlar, ularning o'quvchilarning ona tillariga tarjimalari, yangi lug'at va tarkibni birlashtirish uchun turli xil mashqlar, shuningdek tekshirish isqlari kiritilishi maqsadga muvofiq.

«O'rta umumta'lim maktabida chet tillarini, shu jumladan ingliz tilini o'rganishning etakchi maqsadi o'rganilayotgan tilda og'zaki va yozma nutqning muloqot va ko'nikmalarini shakllantirish, lingvistik-madaniy kompetentsiyani rivojlantirishdir» [1, 354-bet]. Shu bilan birga, chet tilini o'rganishda eng muhim bo'g'in sifatida o'qishga alohida e'tibor beriladi. Chet tilini o'qitishning muhim qoidalaridan biri bu ona tilini hisobga olishdir. O'quvchi o'z ona tili va madaniyatini yaxshi bilgan taqdirdagina chet tilini o'zlashtira oladi shu sababli o'zbek maktablarida chet tilini o'qitishning maxsus uslubiy tamoyillarini qo'llash zarurati tug'iladi. Ma'lumki, sinfdan tashqari o'qish o'quvchilarning qiziqishini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Sinfdan tashqari o'qish o'quvchilarni kitoblarni mustaqil tanlash va o'qishga tayyorlashni, ya'ni bolalarning to'g'ri o'qish faoliyatini (o'qishdan oldin, o'qish paytida va undan keyin kitoblar haqida o'ylash qobiliyati va odati) va o'quvchining dunyoqarashini doimiy ravishda yaxshilashga qaratilgan. O'qish ko'nikmalarini shakllantirish natijasi ko'proq o'quv vositalariga bog'liq. Sinfdan tashqari o'qish darslarida siz o'quvchilarning bilim faolligini oshiradigan turli xil texnika va usullardan foydalanishingiz mumkin. Ushbu o'quv vositalaridan biri interaktiv ish kitobi bo'lishi mumkin. Ishning dolzarbligi o'quvchilarning ona tiliga tayanadigan ikki tilli o'quvchilar uchun ingliz tilida interfaol materiallarning yo'qligi bilan bog'liq. Interfaol ta'lim texnologiyalari-bu bolalarning bilimlarini rag'batlantirish va individuallashtirish, ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish va qulay hissiy muhitni yaratishning samarali usullaridan biridir. Tadqiqotning maqsadi o'rta sinf o'quvchilari uchun ikki tilli fikrlashni hisobga olgan holda ingliz tilida darsdan tashqari o'qish uchun interaktiv ish daftarini isqlab chiqish va qo'llashdir. Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun quyidagi vazifalarni hal qilish kerak:

chet tilini o'rganishda o'qishning ahamiyatini ochib berish;

ingliz tili darsida ish daftarini qo'llang va ushbu texnikaning samaradorligini tahlil qilish;

ikki tilli talabalar uchun interaktiv ingliz tili ish daftarini ishlab chiqish;

interfaol ish daftarini chet tilida darsdan tashqari o'qishni tashkil qilish usuli sifatida ko'rib chiqish;

ikki tilli talabalar tomonidan chet tilidagi matnlarni idrok etish xususiyatlarini aniqlash;

chet tilida o'qish madaniyati va o'qish ko'nikmalarini rivojlantirishda darsdan tashqari o'qishning rolini aniqlash.

Buning nazariy ahamiyati: tadqiqot orqali ingliz tilida darsdan tashqari o'qishni tashkil etish usuli sifatida interaktiv ish daftarining uslubiy salohiyati aniqlandi. Shu bilan birga, ikki tilli o'quvchilar tomonidan chet tilidagi matnni idrok etish xususiyatlari aniqlandi. Amaliy ahamiyati: tadqiqot uchun isqlab chiqilgan interaktiv ish daftarчасi shunga o'xshash qo'llanmalarni yaratishda namuna bo'lishi mumkin va o'zbek maktablarida ingliz tilida darsdan tashqari o'qish darslarida qo'llanilishi mumkin.

Ingliz tilini o'rganishda muhim jihat sifatida o'qish "O'qish – bu nutq faoliyatining retseptiv turi bo'lib, u matndagi ma'lumotlarni olishni, shu jumladan muallifning niyatini o'qish jarayonida qayta yaratishni o'z ichiga oladi» [2]. Chet tilini o'qitishda o'qishni maqsad va vosita sifatida ko'rish mumkin. Butun ishning tuzilishi ushbu jarayonni qaysi nuqtadan aniqlashimizga bog'liq [3, 264-277-betlar]. Chet tilini o'qitish metodikasida o'qish muammosini o'rganish bilan ko'plab taniqli tadqiqotchilar shug'ullanishgan. Ular orasida A. A. Leontyev, I. L. Bim, P.V. Rogov, S. K. Folomkin, I. A. Zimniy, M. V. Lyaxo-vitskiy va boshqalar. O'qish turlarini tasniflashda ko'pchilik tilshunoslar va metodistlar K. S. Folomki tomonidan puxta ochib berilgan bitta nuqtai nazarga qo'shiladilar- yoqilgan. U o'qishning to'rt turini tasvirlaydi:» ko'rish, o'rganish, kirish va qidirish « [4, 86-bet].

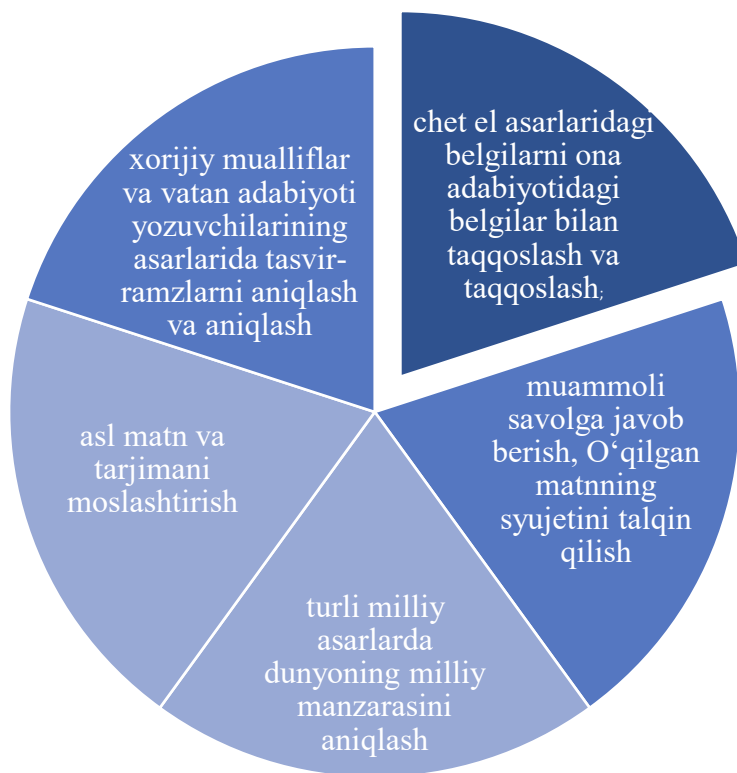
Fedotkina E. V., o'qish shartlariga asoslanib, «o'qishning juftlashgan kichik turlarini» ta'kidlaydi: - matn bilan isqlash usuli va tabiati bo'yicha-intensiv o'qish va keng o'qish (kengaytirilgan o'qish); - o'qish jarayonida o'quvchining mustaqillik darajasiga ko'ra-tayyorlangan va tayyor bo'lmagan o'qish; lug'at va lug'atsiz o'qish; qisman va to'liq olib tasqlangan qiyinchiliklar bilan o'qish; - o'qish jarayonida ona tilining ishtirokiga va o'qishni tushunishni tekshirishga qarab-tarjimasiz va tarjima qilingan o'qish» [2]. Chet tilini o'qitish jarayonida barcha turdagi o'quv o'qisqlari o'zaro ta'sir qiladi va bir-birini to'ldiradi. I. ingliz tilida darsdan tashqari o'qishni tashkil etishning nazariy va uslubiy xususiyatlari 1.2 ikki tilli o'quvchilar tomonidan xorijiy matnlarni idrok etish xususiyatlari Badiiy matnni (va umuman

matnni) idrok etishda juda katta o'quvchining tafakkuri, o'tmishdagi tajribasi, dunyo haqidagi qarashlari, his-tuyg'ulari va hissiyotlari rol o'ynaydi. Shuning uchun bu jarayon murakkab faoliyat deb hisoblanadi. Shuning uchun badiiy matnni tushunishning to'g'riligi va to'liqligi to'g'ridan-to'g'ri o'quvchining individual tajribasi qanchalik boyligiga bog'liq. Va bu tajriba uning hayoti bilan bog'liq bo'lib, u o'z xalqining madaniyati, urf-odatlari, urf-odatlari va turmush tarzini bilishdan iborat [5, 88-bet]. Bir vaqtning o'zida rus va o'zbek tillari davlat tillari bo'lgan maktablarda ko'pchilikda ikki tillilar o'qiydi. Shu sababli, chet tilini o'qitishda ona tiliga tayanish printsiplari muhim ahamiyat kasb etadi, chunki har ikki tilda dominant til va o'ziga xos tilshunoslik madaniyati mavjud. Qoida tariqasida,» ikki tilli bolalar - bu o'z ona tilida faqat etnik guruh (oila, qarindoshlar, do'stlar va boshqalar) bilan muloqot qiladigan bolalar, qolgan barcha aloqa mahalliy bo'lmagan tilda amalga oshiriladi» [5, 88-bet].

Ingliz tilida darsdan tashqari o'qishni tashkil qilish usuli sifatida Interaktiv ish kitobi Darsdan tashqari o'qish darslarida o'qitishning etakchi vositasi darslik (kitob). Biroq, psixologlar aniqlaganidek,»...biror kishi o'zining ba'zi harakatlarida foydalangan, amalda sinab ko'rgan va haqiqiy muammolarni hal qilishda qo'llagan bilimlarini eng yaxshi eslaydi. Amaliy qo'llanilmagan hamma narsa odatda ertami-kechmi unutiladi « [6, 11-bet]. Shu munosabat bilan o'quvchilarga badiiy asar matni bilan faol isqlashga imkon beradigan o'quv vositalarini izlash kerak. Bunday isqlarga o'qish, kerakli elementlarni tanlash, tagiga chizish, bog'lash, chizish, chiqarib tasqlash va boshqalar kiradi.zamonaviy maktablarda keng qo'llaniladigan bunday vositalardan biri bu ish daftaridir.

Ingliz tilini o'rganuvchi o'zbek o'quvchilar tomonidan chet tilidagi matnlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirish uchun quyidagi ko'nikmalarni rivojlantirish kerak:

1.2-rasm.

Ishchi daftar deganda «mustaqil ish uchun ham, o'qituvchi rahbarligida isqlash uchun ham har xil turdagi vazifalarni o'z ichiga olgan bosma asosga ega bo'lgan ko'p funktsional didaktik

qo‘llanma» tushuniladi [7, 27-bet]. Hozirgi kunda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning faol joriy etilishi munosabati bilan an‘anaviy ish daftarini interfaol o‘quv qo‘llanmasiga birlashtirish masalasi paydo bo‘lmoqda.

Interaktiv o‘quv qo‘llanma – bu “o‘quv ma’lumotlarining manbai bo‘lgan va darslikni to‘ldiradigan elektron o‘quv vositasi, o‘quv materiallari mavzularini yanada kengaytirilgan rejada o‘z ichiga olgan va inson va kompyuterning bevosita o‘zaro ta’siri rejimida isqlaydigan» [8, 258-bet]. Ta’lim metodologiyasida interaktiv qo‘llanmalar ta’lim manbasining yangi turi hisoblanadi. Ularning maqsadi o‘quvchilarga bilim va ko‘nikmalarini oshirish imkoniyatini berishdir. Bu sizga individual o‘quv jarayonlarini tashkil qilish va shu bilan birga o‘quv materiallarini o‘zlashtirishni tekshirish imkonini beradi.

Ingliz tilida darsdan tashqari o‘qish darsida interfaol ish daftarida isqlash metodikasi masalasi samarali natija beradi. Ona tiliga tayanish printsipi asosida ingliz tilida darsdan tashqari o‘qish uchun interaktiv ish daftarini isqlab chiqish Nazariy ma’lumotlarga asoslanib, eksperimental aprobatsiya uchun ingliz tilida o‘zbek maktabining 8-sinflari uchun ingliz tilida darsdan tashqari o‘qish dasturi doirasida mustaqil o‘qish uchun matnlar to‘plamini yaratish zarur. Ish daftarchasi milliy kontenetni o‘z ichiga olgan taqdimot shaklida mavjud bo‘ladi. Bu samarali, chunki QR kod bolalar uchun qiziqarli mashqlarni yaratish uchun ko‘plab imkoniyatlar mavjud va bu erda siz turli xil manbalardan foydalanishingiz va ularni bir joyda birlashtirishingiz mumkin. Bundan tashqari, uslubiy qouslubiy qo‘llanmaning elektron variant ham yaxshiroqdir, chunki u qog‘oz xarajatlarini tejaydi va o‘quvchilarga mobil qurilmalar yoki kompyuterlardan foydalanish imkoniyatini beradi. Bu o‘quvchiga ingliz tilini bilish darajasiga mos keladigan asarlarni tanlash huquqini beradi. Biz ish daftariga kiritilgan adabiy asarlar ro‘yxatini taqdim etamiz. Ushbu interaktiv o‘quv qo‘llanma to‘rt blokdan iborat:

1.3-jadval

T/r	Birinchi blok	Ikkinchi blok	Uchinchi blok	To‘rtinchi blok
	Asar, uning muallifi haqida sarlavha va asosiy ma’lumotlar	Tanlangan so‘zlar va ularning ona tilidagi tushuntirishlari bilan matn, shuningdek matnning o‘zbek va ingliz tillariga tarjimalari	Lug‘at va asar mazmunini tushunish uchun o‘yin xarakteridagi mashqlar	Sinov isqlari Sinov o‘quvchining yangi so‘z boyligini qanchalik o‘rganganligini va O‘qilgan asarning mazmunini tushunganligini aniqlashga qaratilgan.

Matn:

“Zumrad and Qimmat”

Once upon a time there was a little house beside a river. There lived an old man, his daughter Zumrad, a stepmother and her pampered daughter Qimmat. The stepmother didn’t like Zumrad. She beat her, forced her to work hard from morning to evening every day. Zumrad was a very beautiful, kind and clever girl. Qimmat was a very lazy and arrogant girl at home. Zumrad woke up early and went to get water, on the way tulips bowed and greeted her every morning. When she sat on the grass, birds sang for her. But those flowers didn’t like Qimmat, because she always trampled them. These all would always irritate the step-mother. One day she badmouthed about Zumrad to the old man:

“Your daughter is very lazy and rude. Tell her to leave or I will not live with you.”The old

man didn't know what to do. Then the step-mother said:

“Go and lead astray her. I cannot live with her.”

The old man left home with Zumrad and went to the wood. They walked around the wood for a long time and at last reached a place with thick shadow. Then he went to make firewood. Zumrad stayed alone. At that moment a strong wind began to blow. He bound the axe to the tree and shook it. It made a sound of cutting a tree. Zumrad waited for her father for a long time, it got dark, but he didn't come. When she was wandering along the wood, she found the axe.

She cried: “Father, where are you?”

Ushbu ertaklarning syujeti har qanday o'zbek o'quvchisiga ma'lum, so'zlarning ma'nolarini tushunishga, ingliz tilida so'z boyligini oshirishga katta yordam beradi. Shunday qilib, ingliz tilida darsdan tashqari o'qishni interaktiv ish daftarlari asosida mustaqil ish bilan tashkil etish o'qishga qiziqishni oshirishga va adabiy asarlarni mustaqil o'qish va taqil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Xullas, ona tilidagi matnlarga tayanish printsiplining interfaol ta'lim texnologiyalari bilan o'zaro ta'siri nafaqat o'quvchilar, balki o'qituvchilar uchun ham samarali bo'ladi. O'zbek o'quvchilargi ma'lum bo'lgan, ular yaxshi biladigan ertak va hikoya matnlari asosida ingliz tilini o'rgatish oson va qiziqarli kichadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Игнатова И.Б., Андреева С.М. Коммуникативная культура языковой личности студентов-филологов./ М-во образования и науки Рос. Федерatsii. Белгород: Белгор. гос. ун-т. 2004. 197с.
2. Леонтев А. А. Психолого-педагогические основы обновления методики преподавания иностранных языков: лекция-докл. М., 1998. 24с.
3. Сафонова В.В. Социокультурный подход к обучению иностранному языку как специальности : дис ... д-ра пед. наук. М., 1992. 528с.
4. Шатилов С.Ф. Обучение устной речи и чтению в средней школе : межвуз. сб. науч. тр. Л.: ЛГПИ, 1984. 147с.
5. Ермаков В.Л. Внеклассное чтение как методическое средство мотивации к обучению в процессе изучения английского языка в средней школе. Известия Тульского государственного университета. 2012; № 3: 354-365.
6. Федоткина Е.В. Чтение на иностранном языке и его рол в учебном процессе в неязыковом вузе. Available at: <https://www.ssoar.info>
7. Гез Н.И., Ляховицкий М.В., Миролубов А.А. и др. Методика обучения иностранным языкам в средней школе: учебник. Москва: Высшая школа, 1982.
8. Фоломкина С.К. Обучение чтению на иностранном языке в неязыковом вузе: учебно-методическое пособие. Москва: Высшая школа, 2005.
9. Колыикова Н.Л. Особенности восприятия инокультурного текста учащимися-билингвами. Вестник Томского государственного педагогического университета. 2009; № 9: 86-90.
10. Бадмаев Б.Ц. Психология и методика ускоренного обучения. Москва: Гуманитарный издательский центр «Владос», 1998.
11. У. Хоменко Е.В. Рабочая тетрадь по литературному чтению как средство формирования читательских умений у учащихся начальной школы. Ученые записки НовГУ. 2020; № 1 (26): 26-34.
12. Саликов Д.А. Рол интерактивных учебных пособий в обучении школьников в условиях введения ФГОС второго поколения. Педагогическое образование в России.

АДАБИЙ ТАЪЛИМДА ЎҚУВ ТОПШИРИҚЛАРИНИНГ ТУРЛАРИ ВА ТАВСИФИЙ ЖИХАТЛАРИ

Расулова Гулбахор Керимбаевна,
Тошкент Амалий фанлар университети доценти

Аннотация: мақолада адабий таълимни ривожлантириши масаласи, хусусан, ўқув топшириқларини такомиллаштириши, адабиёт ўқитишида савол ва топшириқлари мазмунини таҳлилий ўрганиши, асар моҳиятини очиб берувчи ўқув топшириқлар ишлаб чиқишининг илмий-методик асосларини яратиши, ўқувчилар билиминини баҳолаш мезонларини кўриб чиқиши бўйича муҳим тавсиялар, хулосалар баён қилинган.

Калит сўзлар: адабий таълим, таълим мазмуни, асар моҳияти, бадиий асар таҳлили, ўқув топшириқлари, савол, топшириқ, уй вазифаси, билим, кўникма ва малакалар

ТИПЫ И ОПИСАТЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ УЧЕБНЫХ ЗАДАНИЙ В ЛИТЕРАТУРНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Расулова Гулбахор Керимбаевна,
доцент Ташкентского университета прикладных наук

Аннотация: в статье рассматривается вопрос развития литературного образования, в частности, важные рекомендации, выводы по совершенствованию учебных заданий, аналитическому изучению содержания вопросов и заданий в преподавании литературы, созданию научно-методических основ для разработки учебных заданий, раскрывающих суть произведения, рассмотрение критериев оценки знаний учащихся.

Ключевые слова: литературное образование, содержание образования, суть произведения, анализ художественного произведения, учебные задания, вопрос, поручение, домашнее задание, знания, навыки и квалификация

TYPES AND DESCRIPTIVE ASPECTS OF LEARNING TASKS IN LITERARY EDUCATION

Rasulova Gulbakhor Kerimbayevna,
Associate Professor of Tashkent University of Applied Sciences

Abstract: the article deals with the development of literary education, in particular, important recommendations, conclusions on improving educational tasks, analytical study of the content of questions and tasks in teaching literature, the creation of scientific and methodological foundations for the development of educational tasks that reveal the essence of the work, consideration of criteria for assessing students' knowledge.

Keywords: literary education, the content of education, the essence of the work, the analysis of the work of art, educational tasks, question, assignment, homework, knowledge, skills and qualifications

Кириш. Topshiriq jahon til o'qitish metodikada o'quv maqsadiga erishishga qaratilgan o'quv jarayonining birligi bo'lib, uning tuzilishini belgilaydi, til va nutq maqsadlariga erishishda ma'lum darajada mashqdan farqlanishi bilan tavsiflanadi. O'quv topshiriqlarini o'zaro farqlash masalasi pedagogikada ham metodikada ham bahsli mavzudir.

Umumiy o'rta ta'lim adabiyot darsliklari va darslik-majmualarida berilgan savol-topshiriqlarning mazmun-mohiyati, yo'nalishlari, ular asosida o'quvchilarning mustaqil ishlarini tashkil etish bilan bog'liq muammolar bir qancha ilmiy va ilmiy-metodik ishlarda o'z aksini topgan

H. Suyunov adabiy ta'limda savol va topshiriqlar ustida ishlash bo'yicha muhim fikrlarni ilgari suradi. Jumladan, adabiyotdan savol-topshiriqlar yuzasidan olib boriladigan ishlar o'quvchilar o'zlashtirishi lozim bo'lgan bilimlar, ko'nikma va malakalarni baholash hamda nazorat qilish, mustaqil faoliyatga yo'llashgina bo'lib qolmasdan, adabiy hodisalar, asarlar mohiyati xususida qiyosiy va teran tahlil vositasida umumlashma xulosalar chiqarish, ijodiy-estetik tafakkurni yuksaltirishga ham qaratilishi tadqiqot muammosi yuzasidan olib borilgan ko'p yillik ijodiy izlanishlar natijasi, pedagogik tajribalar xulosasi sifatida ilmiy-metodik jihatdan isbotlandi. Adabiyot darslarida savol-topshiriqlar ustida ishlash usullari: a) kirish mashg'ulotlariga doir savol-topshiriqlar ustida ishlash; b) asar tahliliga doir savol-topshiriqlar ustida ishlash; v) yakuniy mashg'ulotlarga doir savol-topshiriqlar ustida ishlash tarzida turli ta'limiy bosqichlarga bo'lib ishlab chiqildi, ularni amalda qo'llash yuzasidan tegishli tavsiyalar tizimi yaratildi. Adabiyot darslarida savol-topshiriqlar ustida ishlash Davlat ta'lim standarti va dasturda belgilangan talablarni bajarishda muhim omil ekanligi asoslab berildi. Biroq olim adabiy ta'limda o'quv topshiriqlari tuzish masalasiga alohida e'tibor qaratmagan, unda asosan, savol va topshiriqlar ustida ishlashga urg'u beriladi.

Mashqlardan farqli ravishda topshiriqlar darsning tashkiliy jihatlariga, o'quv materialini tushuntirishda va pedagogik aks ettirishda to'liq kiritiladi. Topshiriq bir vaqtning o'zida bir nechta mashqlarni o'z ichiga olishi mumkin, masalan: Topshiriq.

Bugungi kunda ko'plab xorijiy tillarni bilish muhimmi, yo'qmi, hamkasbingiz bilan muhokama qilyapsiz.

– Nima uchun bu savolga qiziqayotganingizni tushuntiring.

Hamkasbingiz bu haqida nima deb o'ylayotganini bilib oling.

Ushbu masala bo'yicha fikringizni ko'rsatadigan haqiqiy hayotiy ishni ayting.

– Izohni ifodalash vositalaridan foydalanish (kelishuv, taxmin, esga tushirish va boshqalar.) va nutq tuzish va hokazo.

Topshiriq va mashqlar o'rtasidagi farq haqida atamalarni belgilab, misollar keltirish orqali bu savolga javob berishga harakat qilinadi.

Zamonaviy o'qitish metodikasining eng xarakterli xususiyatlaridan biri topshiriqlar real harakatlarga qaratilishidir. Aksariyat darsliklarda hozirgi kunda kommunikativ natijaga ega bo'lgan topshiriq va mashqlar shuningdek tildan to'g'ri foydalanish imkonini beruvchi til mashqlari mavjud.

Topshiriq, odatda, xronologik va empirik bo'lmagan natijaga ega bo'lgan kommunikativ harakatdir. Hayotiy topshiriq bilan pedagogik topshiriq o'rtasida yana bir farq bor. Ikkinchisi, asosan, sinfda o'qitish maqsadlari uchun mo'ljallangan. Biroq, hayotiy topshiriqlar sinfdan tashqari til yordamida hal qilinadigan muloqot topshiriqlaridir. Adabiy ta'limda topshiriqning asosiy xususiyatlari quyidagicha:

1. Bir emas, bir nechta ko'nikmalarga qaratiladi.
2. Topshiriqlar kontekstda ishlatiladi.
3. Topshiriqlar kommunikativ va odatda hayotiydir.
4. Mazmunga e'tibor qaratiladi.

Adabiy ta'limda mashq odatda fanning bir elementiga qaratiladi va yod olish va ijro ko'nikmasiga doir natijaga ega bo'lishni ko'zlaydi:

1. O'qituvchi mashqini boshqaradi va nazorat qiladi.
2. Odatda, diqqat markazida bitta mahorat turadi.
3. Kontekst haqida hech qanday ma'lumot yo'q.
4. She'rni yoki nasriy parchani yod aytish mashqi.
5. Mantiqiylikka urg'u berilmaydi, diqqat markazida shakli emas, balki mazmuni turadi.
6. Tuzatish odatda darhol amalga oshiriladi.

O'qitish metodikasi bo'yicha keng qamrovli tadqiqotlar olib borayotgan pedagog, san'atshunos professor Jak Richards "mashqlar muvofiq, yakunlovchi va o'qib tushunish,

yoʻzish koʻnikmalarini oʻz ichiga oladi. Topshiriqlar nafaqat tilni oʻrganish, balki til bilan biror narsa qilishda ham natija beradigan har qanday faoliyat turini oʻz ichiga oladi”, deydi.

Biz ham savol, mashq hamda topshiriqlar haqida oʻz kuzatishlarimizni olib bordik, adabiyot oʻqitish metodikasi talablari doirasida tavsif va tasnif qildik. Kuzatishlarimiz natijasida ayrim namunalar ham yaratdik.

Adabiyot darslarida didaktik tahlilni qoʻllash orqali, birinchidan, oʻquvchilar qoʻyilgan masalani oʻrganishga tayyorlanadi, ikkinchidan, darslik va darslik-majmualardagi badiiy, ilmiy va ilmiy-metodik matnlar ustida ishlash, qoʻshimcha adabiyotlardan foydalanish malakalarini egallay boradilar, uchinchidan, adabiy-nazariy tushunchalarni amalda qoʻllash hamda oʻzlari bajargan mustaqil ishlardan toʻgʻri xulosalar chiqarishga oʻrganadilar. Olib borilgan izlanishlar davomida savol–topshiriqlar quyidagi talablar asosida tuzilsa samarali boʻlishiga ishonch hosil qildik.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi

Savol-topshiriqlar: –oʻquvchilarni oʻrganilayotgan asar yuzasidan mustaqil va atroflicha fikr–mulohaza yuritishga yoʻnaltirilgan boʻlishi; –oʻquvchilarning bilim saviyasi va hayotiy tajribasiga mos boʻlishi; –badiiy dunyoqarashi va axloqiy tushunchalarini shakllantirishga xizmat qilishi; –badiiy estetik tafakkurini yuksaltirishga yordam berishi; –nutqini boyitishi maqsadga muvofiqdir. Oʻquv topshiriqlarning vazifasi, qoʻllanish oʻrni haqida ham mulohaza qilib koʻrishga toʻgʻri keladi. Adabiyot darslarida, asosan, savol va topshiriqlardan foydalaniladi. Ayniqsa, topshiriqlarning ahamiyati katta.

Topshiriq atamasiga “Oʻzbek tilining izohli lugʻati”da quyidagicha taʼrif berilgan: “Topshiriq 1. Kimsaning zimmasiga yuklatiladigan ish, vazifa. Hukumat topshirigʻi. Topshiriq bermoq. Tergovchi ham xit boʻldi. Axir, u bu erga oʻynagani kelmagan-ku. Maxsus topshiriq bilan oqni oqqa, qorani qoraga ajratgani kelgan.”.

Koʻrinib turibdiki, har bir atama oʻz mazmun-mohiyatiga ega. Yaʼni, topshiriq kishining, jumladan, oʻquvchining zimmasiga biror mavzuni mustahkamlash maqsadida bir marta bajarish uchun beriladigan ish, vazifani anglatadi.

Adabiy taʼlimda foydalaniladigan topshiriqlar dastlab ikki turga boʻlinadi:

1. Anʼanaviy topshiriqlar
2. Pragmatik topshiriqlar

Anʼanaviy topshiriqlardan ham taʼlim jarayonida foydalanib kelinadi. Mazkur topshiriqning ahamiyatli ekanligini shu kunga qadar amal qilib kelinganidan ham bilish mumkin. Adabiyot mashgʻulotlarida hali ham anʼanaviy topshiriqlar qoʻllaniladi. “Shoirning tarjimai holi haqida gapirib bering”, “Sheʼrni yod oling” kabi nutqiy koʻnikmaning shakllanishiga xizmat qilmaydigan bir qancha topshiriqlar qatorida “Asardagi salbiy qahramonlarni sanab bering”, “Asar qahramonlarini tavsiflang” kabi anʼanaviy boʻlsa-da nutqiy malakani rivojlantirishga xizmat qiluvchi topshiriqlarni uchratish mumkin. Ammo bunday oʻquv topshiriqlari koʻp emas, qolaversa, muayyan mezon asosida tizimli berilmaydi.

Bu kabi topshiriqlarni tuzishda oddiy jummalarni tahlil qilishdan koʻra aforizmlar ustida ishlash foydali ekanligi inobatga olingan. Qolaversa, oʻquvchi mashhur kishilarning hayot haqidagi qarashlarini oʻrganishga qiziqadi. Eng muhimi, hikmatli soʻzlar ayrim oʻquvchilarning yashash shioriga ham aylanib boradi.

Mavjud darsliklarda bunday oʻquv materiallarini yoʻq deb boʻlmaydi. Biroq ular asosida berilgan topshiriqlarni takomillashtirish lozim. Darslikning asosiy vazifasi oʻqituvchini, koʻproq oʻquvchini yoʻnaltirish ekan, biz, avvalo, mashqni topshiriqdan farqlab ularning shartlarini oʻquvchida nutqiy koʻnikmalarni shakllantira oladigan holatga keltirishimiz zarur. Amaldagi darsliklarda quyidagi mazmundagi savollardan foydalanilmoqda:

“Asarning keyingi qismida tabiat tasviriga eʼtibor bering. Parchadagi badiiy tasvir vositalari nimaga xizmat qilmoqda?”, “Asarning davomini oʻqing. Muhojir va ota oʻrtasidagi ziddiyatga

e'tibor bering. Bu ziddiyat asar g'oyasini ochishda qanday ahamiyatga ega?", "Oqbo'yin, Oqto'sh va Malla o'rtasida qanday farqlarni kuzatdingiz? Muallif bu farqni ko'rsatishda qanday vositalardan foydalanmoqda?" kabi savol va topshiriqlar o'quvchini qanchalik asar mohiyatiga yaqinlashtiradi. Topshiriq shunchaki tuzilmasligi, puxta o'ylangan, maqsadli, ko'p tomonlama foydali shaklda bo'lsa, belgilangan dars vaqtidan unumli foydalanilgan bo'ladi. Topshiriq birgina ko'nikmani hosil qilishga qaratilgan bo'lsa, u bugungi kun talabiga to'la javob berishi qiyin. Bir topshiriqni bajarish mobaynida bir nechta ko'nikmani shakllantirish payti allaqachon kelgan. Darslik hamda o'quv qo'llanmalarining aksariyatida mashq va topshiriqlardan unumli foydalanilmaydi. Ya'ni birgina topshiriq bilan kifoyalaniladi.

Adabiyot darsligida test topshiriqlari ham berilgan:

1. Parchada tasvirlangan voqea qayerda sodir bo'lmoqda?

A) dala shiyponida B) qisqloq hovlisida C) shahardagi xonadonda

2. "Unga qarashlilari uch juft kalish". Bu gap bilan muallif nima demoqchi?

A) Uch juft kalishni it topib kelgan. B) Uch juft kalish itga berib yuborilgan. C) Uch juft kalish xonadon egalariniki.

3. It nega hasharchilarni yoqtirmay qoldi? A) Hasharchilar saranjomlikka rioya qilishmasdi.

A) It ayvonda oyoq kiyimlar ko'payishini istamasdi. B) Hasharchilardan birining etigi noxush xotiralarni yodga solardi.

4. Qaysi voqeani tasvirlashda retrospektiva usuli qo'llangan? A) Qizning kalishini kiyib paxtazorga ketishi B) Itning bolalardan qochib etik ichiga yashirinishi C) Bekaning itga tandirdan uzilgan issiq non berishi

Bizningcha, bir paytning o'zida bir necha topshiriq berish samaraliroq natija beradi:

– birinchidan, tildan foydalanish imkoniyatini kengaytiradi;

– ikkinchidan, maktabda o'qitiladigan boshqa o'quv predmetlardan masala berilganda o'quvchi qiynalmaydi. Chunki u ona tili darslarida bu shakldagi muammoli topshiriqqa ko'p duch kelgan va bosqichma-bosqich hal etilishi topshirilgan topshiriqlarni bajarishga odatlangan bo'ladi.

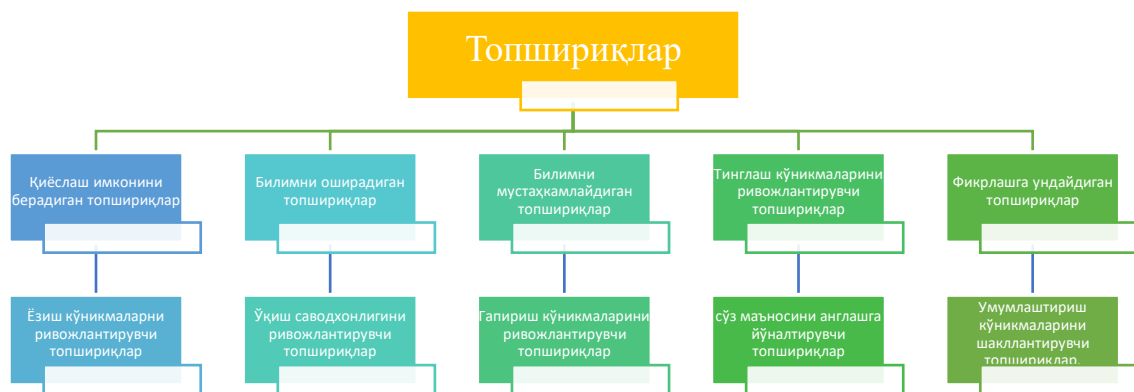
O'quvchilarda adabiy ta'lim orqali mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini kompleks tarzda shakllantiruvchi topshiriqlarning tarkibi quyidagicha:

Topshiriqlar tuzishda yuqoridagi tarkibiy qismlarga asoslanilsa, o'quv materiallarining saviyasi yanada ortadi. Topshiriq hozir amalda bo'lgan "Adabiyot" darsliklarida yangilik sifatida qiritilgan. Albatta, bu ijobiy hodisa. Biroq ulardan dars jarayonida o'rinli, samarali foydalanish yanada muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy topshiriqlarga qanday ehtiyoj sezilmoqda? Bugun zamon mustaqil, tanqidiy, yangicha fikrlaydigan kishilarni tarbiyalash vazifasini ona tili ta'limi oldiga muhim vazifa qilib qo'ymoqda. Adabiyot o'qitish bilan bir paytning o'zida o'quvchida mulohaza, mushohada, tanqidiy munosabat bildira olish malakasini ham rivojlantirish kerak. Topshiriqqa bir qator quyidagi rivojlantiruvchi vazifalarni bajarish mas'uliyati yuklanadi:

Bulardan tashqari topshiriqlar egallangan bilim ko‘nikma, malaka va kompetensiyalarni tekshirib ko‘rish – sinash vazifasini ham bajaradi:

Jumladan, quyidagi nutqiy ko‘nikmalarning rivojlanganligi yoki shakllanganligini aniqlash bo‘yicha sinov topshiriqlari:

T/r	Topshiriqning vazifalari
1.	Tanlash, qiyoslash, ajratish va umumlashtirish ko'nikmalarini sinashga doir topshiriqlar.
2.	Bilimning oshganligi va xotira mustahkamlanganligini tekshiruvchi topshiriqlar.
3.	Ko'nikmalarni sinashga doir topshiriqlar
4.	Malakalarni sinashga doir topshiriqlar
5.	Kompetensiyani sinashga doir topshiriqlar

Quyida o'quv topshiriqlaridan foydalanish bo'yicha bir namuna ishlab chiqilgan bo'lib, tanlangan matn ustida ishlash orqali topshiriqlarning vazifaviy turlari keltiriladi. Ta'kidlangani kabi topshiriqlardan dastlab bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishda, keyin o'zlashtirilgan bilim va egallangan ko'nikma hamda malakalarni sinash vositasi sifatida ham foydalaniladi.

Biroq, pedagogika fanlari doktori, professor Uman Arkadiy Ilich ta'lim topshiriqlari orasida ogohlantiruvchi ta'sirga ega bo'lmaganlari ham borligini ta'kidlaydi. Ular ta'lim qobiliyatlari va ko'nikmalarini takomillashtirish uchun o'xshashlik bilan amalga oshiriladigan reproduktiv vazifalardir.

Muhokama

O'quv faoliyatining tabiati bo'yicha ikkinchi guruh vazifalari quyidagilardan iborat: o'quv ma'lumotlariga vositachilik qiluvchi o'quv topshiriqlari; o'quv materiallari bilan o'quvchining ishini boshqaradigan o'quv topshiriqlari: a) kuzatuv uchun topshiriqlar; b) matn bilan ishlash topshiriqlari; v) qobiliyat va ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan vazifalar.

O'quv ma'lumotlariga vositachilik qiladigan o'quv topshiriqlari to'g'ridan-to'g'ri o'quv materiallarini o'z ichiga oladi yoki uni qaerdan olish mumkinligini ko'rsatadi. Ushbu turdagi vazifalar o'qituvchining tushuntirishini qisman o'zgartiradi va o'quv materialining dastlabki idrokiga yoki uni mustaqil o'rganishga mo'ljallangan.

O'quv materiallari bilan talabalarning ishini boshqaradigan o'quv vazifalari o'quvchini tushunish, o'quv ma'lumotlarini tizimlashtirish, o'z-o'zini nazorat qilish; taqqoslashni, xulosalarni, umumlashtirishni taklif qiladi; yangi materialni ongli ravishda o'zlashtirilishiga yordam beradi.

Topshiriqlar tizimini ishlab chiqishda BLUM taksonomiyasidan ham bevosita foydalanish lozim. Taksonomiya o'quv faoliyatining turli sohalarini qamrab oladi: kognitiv (bilish), effektiv (hissiy-qadriyatli), psixomotor (harakatli). Shu bilan birga, agar o'quvchilarga o'z-o'zini anglash uchun taqdim etiladigan o'quv materiallari maxsus topshiriqlar bilan taqdim etilsa, ikkinchisining shakllanishi samaradorligi yuqori bo'ladi.

Topshiriqlar ishlab chiqishda bilish, anglash, tahlil qilish, sintez qilish va qo'llash kabi mezonlarga tayanish kerak, o'z o'rnini va navbati bilan baholash qismiga ham o'tiladi.

1. Bilishga doir topshiriqlar. Bu daraja o'quv materiallarining asosiy unsurlarini eslash, tushunib etish va qayta tiklashga yo'naltirilgan o'quv maqsadlarini ishlab chiqishni ko'zda tutadi. Bu darajadagi maqsadga uch toifadagi bilimlarni shakllantirishni kiritish mumkin:

– xususiyatli bilimlar (masalan, badiiy matndagi muddatlar, faktlar, sonlar, atamalar, nomlar);

– mulohazali bilimlar (masalan, yo'nalishlar, mezonlar, sinflar, toifalar);

– abstrakt bilimlar (masalan, qoidalar, aksiomalar, nazariyalar, tuzilmalar).

2. Anglashga doir topshiriqlar. Bu daraja o'zida uch toifadagi o'quv maqsadlarini mujassamlashtiradi:

– ko'chirish (yangi vaziyatlarni o'rganishda bilimlarni qo'llash ko'nikmasi);

– interpretasiya (masalan, qo'lga kiritilgan natijani og'zaki tushuntirib berish);

– ekstropolyatsiya (masalan, egallangan bilimlarni o'xshash vaziyatlarga ko'chirish ko'nikmasi).

3. Qo'llashga doir topshiriqlar. Bu daraja, asosan, o'quvchida amaliy ko'nikmalarni shakllantirishni nazarda tutadi (bilimlarni amaliyotda qo'llash qobiliyati):

– tushunchalarni qo'llash;

– qoidalarni qo'llash;

– nazariyalarni qo'llash va hokazo.

4. Tahlilga doir topshiriqlar. Bu daraja o'quv maqsadlarini quyidagi toifalar bo'yicha aniqlashtiradi:

– unsurlar tahlili (matnni qismlarga bo'lish, ajratish);

– munosabatlar tahlili (abzaslar o'rtasidagi aloqalarni o'rnatish);

– tamoyillar tahlili (birliklarni tizimlashtirish).

5. Sintezlashga doir topshiriqlar. Bu daraja "alohida qismlardan yaxlitini tuzish" ko'nikmasini shakllantirish bo'yicha o'quv maqsadlarini belgilaydi:

– g'oyalar sintezi (masalan, muammo echimi bo'yicha bildirilgan g'oyalarning umumlashishi);

– mulohazalar sintezi (masalan, nutqiy ko'nikmalarining shakllanganlik darajalari, mezonlarini ishlab chiqish);

– tuzilma sintezi (masalan, matn ko'rinishi – chizmasi, til birliklari yordamida nutqning ifodalanishi).

6. Baholashga doir topshiriqlar. Bunday topshiriqlar muayyan maqsad uchun u yoki bu o'quv materiallarining ahamiyatini baholash ko'nikmalarini nazarda tutadi. O'quvchi mulohazasi aniq mezonlarga tayanishi zarur. Baholash sifatida ichki bilish va ishonchlar (dalillash, mantiq) hamda tashqi mezonlar (standartlar, qoida, me'yorlar)ga tayaniladi. Mezonlarni o'quvchining o'zi aniqlashi yoki tashqi tomondan berilishi mumkin. Bunday topshiriqlar oldingi mashg'ulotlar bo'yicha o'quv natijalariga erishganligi to'g'risida xulosa chiqaradi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida adabiyot o'qitishni samarali bo'lishiga erishish uchun amaldagi o'quv materiallarini bu boradagi muammolarni inobatga olgan holda takomillashtirish maqsadga muvofiqdir. Muhimi shuki, o'quvchida, avvalo, o'quv soati uchun ajratilgan har bir daqiqadan, darsliklarda berilayotgan har bir ma'lumotdan unumli foydalanish ko'nikma hamda malakasini shakllantirish va rivojlantirish talab etiladi. O'quvchiga taqdim etilayotgan o'quv materiallari birgina muammo yoki mavzu doirasidagina emas, balki birdaniga o'quvchida pragmatik ko'nikma va malakalarini shakllantirishga xizmat qila olsa, ko'zlangan maqsadga erishish oson bo'ladi. Masalan, o'quvchiga badiiy asarni o'qib tushunish va munosabat bildira olish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qila oladigan amaliy jihatlarni o'rgatish lozim.

G'.Hamroev ta'kidlagani kabi, o'quvchiga adabiyot o'qitishga doir biror topshiriq berishda adabiy-nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirish barobarida imkon qadar ularda ravon nutq, mazmunli muloqot malakasini, mustaqil ishlay olish ko'nikmasini shakllantirishga erishish

darsning samaradorligini ta'minlaydi. Shu o'rinda o'quvchiga tahlil uchun berilgan mashq yoki topshiriq mazmuni oddiy xabar emas, balki hikmatlar, iboralar, tasviriy ifodalar, yashash qoidalariga teng bo'lgan xalq maqollari, xalq dostonlaridan zarur parchalar shaklida bo'lsa, bir paytning o'zida darsning ham ta'limiy, ham tarbiyaviy, ham rivojlantiruvchi maqsadlari amalga oshadi.

Bugungi kunda ta'lim jarayoniga turli yangi pedagogik texnologiyalar tatbiq qilinmoqda. Ilmiy tadqiqotlar natijasida bir qator yangi tipdagi mashq va topshiriqlar amaliyotda sinab ko'rilmogda. Jumladan, I.Davronov ning algoritmik mashqlar haqidagi fikr-mulohazalari bu boradagi yangicha yondashuvlardan biridir. Biroq ona tili o'qitishda shunday mavzular bo'ladiki, ularning ta'limida didaktik o'yinlardan ko'ra an'anaviy amaliy ishlar orqali kerakli natijaga erishish mumkin bo'ladi. Ta'kidlash kerakki, gapirishning yozishga va, aksincha, yozuvning og'zaki nutqqa ta'siri bo'lishi tabiiy. Fan-texnika qanchalik shiddat bilan rivojlanmasin, zamonu zaminlar o'zgarmasin, baribir insoniyat uchun yozma nutq masalasi hech qachon o'z mohiyatini yo'qotmaydi. Shunday ekan, bu masala hamisha ta'limning birinchi darajali muammosi bo'lib qolaveradi.

O'quvchilar badiiy asar imkoniyatlaridan mahorat bilan samarali foydalansalar, o'z fikrlarini ta'sirchan, tushunarli bayon qila olsalar, ajdodlardan qolgan boy ilmiy, badiiy merosni chuqur anglash darajasida o'z tilini bilsalar, adabiy ta'lim o'z maqsadiga erishgan bo'ladi. Buning uchun adabiyot darslarida foydalaniladigan o'quv materiallari nihoyatda puxta ishlanishi, ko'nikmalarni kompleks tarzda shakllantirish imkoniyatiga ega bo'lishi lozim. Bir paytning o'zida ham o'qib tushunish, ham munosabat bildirish, ham so'z boyligini oshirish, qolaversa, mantiqiy fikrlashga yo'naltirishga sharoit yaratish zarurati takrorlash jarayonini taqozo etadi, bu esa nutqiy mahoratni oshiradi.

O'quvchi adabiy-nutqiy malakasining shakllanishi va rivojlanishiga zamin yaratuvchi nazariy ma'lumotlarni o'qitishda topshiriqlarlardan muntazam foydalanish, bilimlarni tekshirishda esa topshiriqlar asosida o'qitish, fikrimizcha, kutilgan natijani beradi.

Bugungi adabiy ta'lim tizimida ham topshiriqlar ko'pqirrali bo'lishi kerak. Bitta topshiriqni bajarish orqali bir nechta nutqiy ko'nikmani rivojlantirishga erishish mumkin. Quyida bir namuna taqdim qilinadi:

O'quvchilarga bunday topshiriqlar berilganda ularga aforizmlar, donolar hikmatlaridan topib, ularni izohlash, munosabat bildirishga o'rgatish, shu asosda matn yaratish yoki matn tuzishda fikrni asoslash uchun qo'llash ko'nikmalarini shakllantirish mumkin. Topshiriqqa bunday yondashish darsni samarali tashkil qilish va o'quvchiga ko'proq foydali bilim, ko'nikma va malaka berishga imkoniyat yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati. SPISOK LITERATURBI (References):

1. Suyunov H. Adabiyot darslarida o'quvchilarni savol va topshiriqlar ustida ishlashga o'rgatish usullari. Ped.fan.nom. diss-ya. –T., 2005. –125 b.
2. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildlik. 4-jild. – T.: O'zME, 2004, – 150 b.
3. Hamroev G'. Umumiy o'rta ta'lim tizimida fonetika doir o'quv materiallarning metodik ta'minotini takomillashtirish. Ped. fan. fal.dok.diss. – Samarqand, 2019. – 144 b.
4. Uman A. I. Teoreticheskie osnovy texnologicheskogo podxoda v didakticheskoy podgotovke uchitelya: dis. ... d-ra ped. nauk. – Orel, 1996. – 402 s.
5. Davronov I. Algoritmik mashq va uning xususiyati. Filologiya va usuliyot masalalari. Ilmiy –uslubiy maqolalar to'plami. – Buxoro. 2010. – 188–193 b.
6. Adabiyot 7 [Matn]: 7-sinf uchun darslik / Z. I. Mirzayeva, K. Q. Djalilov. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2022. –8- b.

GAZLAMALAR MATERIALSHUNOSLIGI FANINI O‘QITISHDA INNOVATSION TA’LIM TEXNOLOGIYALARINI QO‘LLASH IMKONIYATLARI VA TA’LIM JARAYONINI OSHIRISHDAGI SAMARADORLIGI

Ruziyeva Dilafro‘z Muminovna

Buxoro davlat pedagogika instituti “Texnologik ta’lim” kafedrasida o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada gazlamalar materialshunosligi fanini o‘qitishda innovatsion ta’lim texnologiyalarini qo‘llash imkoniyatlari va ta’lim jarayonini oshirishdagi samaradorligi hamda hozirgi ta’limda axborot kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash usullari haqida fikr mulohazalar bildirilgan.

Kalit so‘zlar: gazlama, materialshunoslik, innovatsion ta’lim, samaradorlik, texnologiya, axborot, kommunikatsiya, pedagogik texnologiya.

ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ МАТЕРИАЛОВЕДЕНИЯ ТКАНЕЙ И ЕГО ЭФФЕКТИВНОСТЬ В СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Рузиева Дилафроз Муминовна

*Преподаватель кафедры “Технологическое образование” Бухарского
государственного педагогического института.*

Аннотация. В данной статье объединены возможности использования инновационных образовательных технологий в преподавании материаловедения и их эффективность в совершенствовании образовательного процесса, а также методы использования информационных и коммуникационных технологий в современном образовании.

Ключевые слова: ткань, материаловедение, инновационное образование, эффективность, технология, информация, коммуникация, педагогическая технология.

POSSIBILITIES OF USING INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN TEACHING THE SCIENCE OF FABRICS MATERIALS AND ITS EFFECTIVENESS IN IMPROVING THE EDUCATIONAL PROCESS

Ruziyeva Dilafroz Muminovna

*Teacher of the “Technological education” department of the Bukhara State Pedagogical
Institute*

Annotation. in this article, the possibilities of using innovative educational technologies in the teaching of the science of materials science and their effectiveness in improving the educational process, as well as the methods of using information and communication technologies in current education, are combined.

Key words: Fabrics, material science, innovative education, efficiency, technology, information, communication, pedagogical technology.

KIRISH

Yomon o‘qituvchi haqiqatni aytib berib
qo‘ya qoladi, yaxshi o‘qituvchi esa
haqiqatni topishga o‘rgatadi

Adolf Disterveg

Ma’lumki, mustaqil davlatimizning xar bir o‘quvchi va talabasi jaxon andozalariga mos ravishda tayyorlanishi zarur. Yosqlarning puxta bilim olishi hamda zamonaviy sohalaridan fan asoslarini chuqur egallasqlari birinchi navbatda ta’lim berish samaradorligiga bog‘liq. Uzluksiz

ta'lim jarayonida demokratik tamoyillarning amal qilishi o'quvchilarning aql-idrokiga ishonch, ularning mustaqil fikrlashiga imkon yaratish sinf va sinfdan tashqari faoliyatidagi ijodkorligi va tashabbuskorligini rag'batlantirish tarzida namoyon bo'ladi.

Adabiyotlar tahlili. Pedagogik texnologiya talabalarning tayyorgarlik darajasiga, ularning axborotlar bilan tanishganlik va amaliy tayyorgarligiga moslangan bo'lishi lozim. Pedagogik texnologiyalardan foydalanish ta'lim texnologiyalarining ilmiy asoslarini isqlab chiqish, pedagogik innovatsiyalar, mualliflik maktablari va yangi texnologiyalarni eksperiment qilish bilan bog'liqdir. Bu tajribalar muayyan tizimni isqlab chiqish va umumlashtirishni talab etadi.

Shu innovatsion texnologiyalar asosida sekin-asta pedagogikaning ya'ni o'qitish tizimining ham yangidan yangi turlari vujudga kelmoqda. Masalan ulardan biri hamkorlik pedagogikasi. Hamkorlik pedagogikasi XX asrning 20-yillarida rivojlana bosqladi va ta'limdagi ko'pgina innovatsion jarayonlarni xayotga chorladi. Bu texnologiya negizida taniqli rus va chet el pedagoglarining tajribasi yotadi. Ular K.D.Ushinskiy, N.P.Pirogov, L.N.Tolstoy, J.J. Russo, Ya.Korchak, K.Rodjers, E.Bern, S.T.Katskiy, V.A.Suxomlinskiy va boshqalardir. Hamkorlik pedagogikasi 4 ta asosiy yo'nalish bo'yicha amalga oshiriladi:

- shaxsga inson, shaxs sifatida yondashuv;
- dialektik faollashtiruvchi va rivojlantiruvchi majmua;
- tarbiya kontsepsiyasi;
- atrof-muhitni ta'lim-tarbiyaga moslash

Ko'pgina mamlakatlar o'qitishda texnologik yondashuvdan foydalanib, talabalar o'zlashtirishini oshirishda sezilarli muvaffaqiyatga erishdilar.

Masalan, Janubiy Koreyada pedagogik texnologiya bo'yicha sinov-tajriba tarzida o'qiyotgan 50 ming bola 15 foiz an'anaviy o'qitishda faqat eng yaxshi erishadigan natijalar ko'lga kiritilgan. Bir qator barcha mamlakatlarda o'tkazilgan tajribalar o'qitishning bu tizimini ko'llash o'rtacha o'quvchiga an'anaviy o'qitishda 20-25 foiz o'quvchilar erishadigan natijadan yuqoriroq natijaga erishish imkonini berishini ko'rsatdi. Gazlamalar materialshunosligi fanini o'qitishdan maqsad – talabalarga gazlamalar materialshunosligi fani doirasida gazlamalarning xossalari, tarkibi, olinishi, xususiyatlari hamda turlari, gazlamalarning assortimentlari, trikotaj, galantereya, noto'qima hamda bezak materiallarini bilan tanishib ularni amaliyotda ko'llash va foydalanishdan iborat.

Gazlamalar materialshunosligi fanining vazifasi - davlat ta'lim standartiga asosan talabalarda fanga oid nazariy bilimlar, amaliy ko'nikmalar, malakalarni shakllantirish hamda fanning o'rni va ahamiyatini ochib berish, fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'la o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish hamda o'rganilayotgan jarayonlar xaqida mustaqil mushoxada yuritishni tashkil qilishdan iborat.

Gazlamalar materialshunosligi fanini o'zlashtirish natijasida talaba:

-gazlamalar materialshunosligi fani sanoatda va xo'jalikda keng tarqalgan gazlama turlarini, ularning olinish usullarini, rivojlanish bosqicqlarini, maxsulot turlarini, tushunchalarini va ip turlarini, O'zbekistonda va jaxonda faoliyat yuritayotgan zamonaviy sanoat korxonalarini va milliy hunarmandchilik maktablari va ularni rivojlanish tarixi, o'ziga xos xususiyatlarini bilishi xaqida umumiy tushunchalar to'g'risida tasavvurga ega bo'lishi;

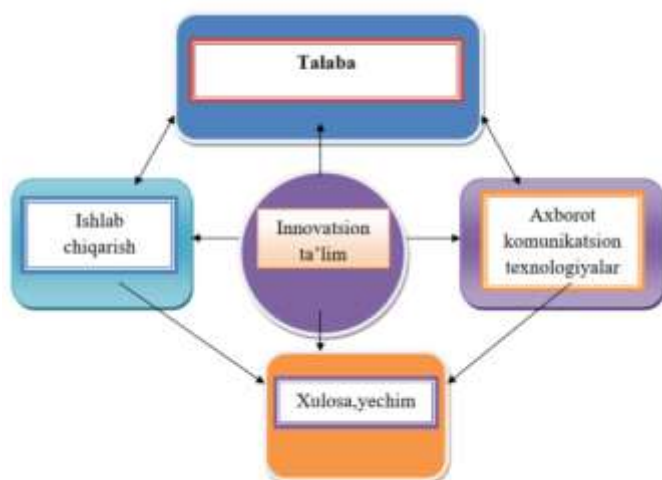
- gazlamalar tarixini, tikuvchilikda bezak buyumlari turlarini, gazlama va ip tanlash koidalarini, gazlamalar assortimenti, iplar va ularning xususiyatlari, iplarning turlari, kalava iplar olinish usullari va asosiy xossalari, to'quvchilik gazlamalarining o'rilish turlari, tuzilishi va xususiyatlari, ko'lda bajariladigan oddiy amallarni bajara olish, gazlama xususiyatiga ko'ra asbob-uskunalardan to'g'ri foydalanish borasida olgan bilimlarini pedagogik va ilmiy faoliyatida ko'llay bilishi va ulardan foydalana olishi;

-talaba tikuvchilik buyumlarini isqlab chiqishda material turi hamda tikuvchilik buyumlariga ko'yilayotgan talablar asosida fanga oid asbob va jihozlarning tuzilishi, isqlash jarayonlarni tahlil qilish usullarini ko'llay olish, tikuvchilik va to'qimachilik maxsulotlarini o'rganib,

amalda ulardan foydalanishni, gazlamalar xususiyatlaridan foydalanib turli maqsadlar tikish, kompozitsiyasini tuzish malakalariga ega bo'lishi kabi ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak.

Innovatsion texnologiyalar ta'lim taraqqiyotida tutgan roli. Xar bir jamnyatning kelajagi uning ajralmas qismi va xayotiy zarurati bo'lgan ta'lim tizimining kay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Bugungi kunda mustaqil taraqqiyot yo'ldan borayotgan mamlakatimizning uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish va takomillashtirish, yangi sifat bosqichiga ko'tarish, uning pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy qilish hamda ta'lim samaradorligini oshirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.

Pedagogik texnologiyalarning rivojlanishi va ularning o'quv-tarbiya jarayoniga kirib kelishi, shuningdek, axborot texnologiyalarining tez almashinuvi va takomillashuvi jarayonida xar bir inson o'z kasbiy tayyorgarligini, ma'orotini kuchaytirish imkoniyati yaratiladi.

Ta'limning barcha bosqicqlariga oid umumiy pedagogik va didaktik vositalari, talaba (yoki o'quvchi)ning dasturiy bilim, tasavvur va ko'nikmalari asosida mustaqil isqlash samaradorligini takomillashtirish, ilmiy fikrlashga, o'quv faniga qiziqishini kuchaytirish, kasbiy bilimlarini chuqurlashtirish, nazariy va amaliy mashg'ulot mobaynida ularning faolligini oshirishdan iboratdir. Jaxon pedagogik tajribasi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarining talaba (yoki o'quvchi)larni fanlarga qiziqtirishga, ularning mustaqil isqlashda faolliklarini oshirishga imkoniyati cheksiz ekanligini tasdiqlamoqda.

Ta'limning bugungi vazifasi talabalarni kun sayin oshib borayotgan axborot ta'lim muhiti sharoitida mustaqil ravishda faoliyat ko'rsata olishga axborot oqimidan oqilona foylalanishga o'rgatishdan iboratdir. Buning uchun ularga uzluksiz ravishda mustaqil isqlash imkoiniyati va sharoitini yaratib berish zarur. Shuga ko'ra yosqlarining talab va istaklaridan kelib chiqqan holda umumkasbiy fanlarni axborot kommunikatsion texnologiyalar orqali tayyorlab, yosqlarning yanada bilim va ko'nikmalarini shakllantirishga xarakat qilish bugungi kun dolzarb muammosi desak xato qilmagan bo'lamiz.

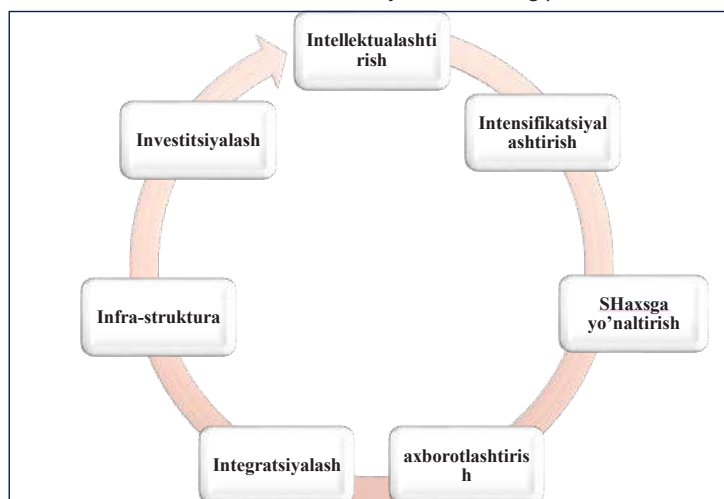
Pedagogik texnologiyalar – bu o‘qituvchi (tarbiyachi)ning o‘qitish (tarbiya) vositalari yordamida o‘quvchi (talaba)larga muayyan sharoitda ta’sir ko‘rsatishi va bu faoliyat maxsuli sifatida ularda oldindan belgilangan shaxs sifatlarini intensiv shakllantirish jarayonidir.

O‘zbekistonlik pedagogik olim B.L.Farberman pedagogik texnologiyaga quyidagicha ta’rif beradi: pedagogik texnologiyalar – ta’lim jarayoniga yangicha yondashuv bo‘lib, pedagogikada ijtimoiy - muxandislik ong ifodasidir. U pedagogik jarayonni texnika imkoniyatlari va insonning texnikaviy tafakkuri asosida standart holga solib, uning optimal loyixasini tuzib chiqish bilan bog‘liq ijtimoiy hodisadir.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining nufuzli idoralaridan YUNESKOning ta’rifi bo‘yicha, “Pedagogik texnologiyalar – bu bilim berish va uni egallashda texnika va inson resurslarini o‘zaro uzviy bog‘liq holda ko‘rib, butun ta’lim jarayonini loyihalashda va amalda ko‘llashda majmualiy yondashuv usulidan foydalanishdir”

Ta’limni innovatsion rivojlantirish strategiyasi

Ta’limni innovatsion rivojlantirish strategiyasi

Shaxsga yo‘naltirilgan texnologiyalar

Insoniy texnologiyalar. Bu texnologiya o'zining insoniyligi bilan, psixoterapevtik yo'nalishi bilan ajralib turadi. Ushbu texnologiyaning mazmuni talaba shaxsini xar tomonlama ko'lab-quvvatlash va talabani ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishdir. Talabaga nisbatan hurmat va mehr bilan qarash va majburiylikdan voz kechishdan iboratdir.

Hamkorlik texnologiyasi. Bu texnologiya demokratiya, hamkorlik, tenglik kabi g'oyalar asosiga qurilgan. O'qituvchi va talaba orasidagi munosabatlar sub'ekti sifatida qaraladi. Birgalikda ta'lim jarayoni tashkil etiladi va birgalikda ijod etiladi.

Erkin tarbiya texnologiyasi. Talabaga tanlash, mustaqillik erkinligi beriladi. Talaba o'zi tanlagan vosita va mazmuni to'liq qabul qiladi hamda bu faoliyatni xohish bilan bajaradi. Ichki ehtiyoj bilan uyg'unlik hosil bo'ladi.

Ezoterik texnologiya. Ezoterik bilimlar (ongdan tashqari) konuniyatlarni o'rganish orqali xaqiqatga yaqinlashish nazarda tutiladi.

Zamonaviy ta'lim maqsadi bu - faqat bilim olish emas qobiliyat va fazilatlarni rivojlantirish

Pedagogik texnologiya o'z mohiyatiga ko'ra subyektiv xususiyatga ega, ya'ni, xar bir pedagog ta'lim va tarbiya jarayonini o'z imkoniyati, kasbiy ma'xoratidan kelib chiqqan holda ijodiy tashkil etishi lozim. Qanday shakl, metod va vositalar yordamida tashkil etilishidan kat'iy nazar pedagogik texnologiyalar:

- pedagogik faoliyat (ta'lim-tarbiya jarayonining) samaradorligini oshirishi;
- o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida o'zaro hamkorlikni qaror toptirishi;
- o'quvchilar tomonidan o'quv predmetlari bo'yicha puxta bilimlarning egallanishini ta'minlashi;
- o'quvchilarda mustaqil, erkin va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishi;
- o'quvchilarining o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqara olisqlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishi;
- pedagogik jarayonda demokratik va insonparvarlik g'oyalarining ustivorligiga erishishni kafolatlashi zarur.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida ko'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda, bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy talimda o'quvchilarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topisqlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilisqlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarisqlariga o'rgatadi.

O'qituvchi bu jarayonda shaxsni rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir katorada boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Talim jarayonida o'quvchi asosiy figuraga aylanadi.

Pedagogik texnologiya va pedagog maxoratiga oid bilim, tajriba va interaktiv metodlar o'quvchilarni bilimli, yetuk malakaga ega bo'lisqlarini ta'minlaydi. Innovatsiya (inglizcha innovation) yangilik kiritish, yangilikdir. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga yangilik, o'zgarisqlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interaktiv metodlardan to'liq foydalaniladi. Interaktiv metodlar bu jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, yani pedagogik ta'sir etish usullari bo'lib talim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi.

Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o'quvchining birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi. Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularga quyidagilar kiradi: - o'quvchining dars davomida befarq bo'lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbur etishi;

- o'quvchilarni o'quv jarayonida bilimga bo'lgan qiziqisqlarini doimiy ravishda bo'lishini taminlashi;

- o'quvchining bilimga bo'lgan qiziqishini mustaqil ravishda xar bir masalaga ijodiy yondoshgan holda kuchaytirishi;

- pedagog va o'quvchining hamisha hamkorlikdagi faoliyatini tashkillanishi.

Ta'lim jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalarni faol ko'llash, ta'lim samaradorligini oshirish, tahlil qilish va amaliyotga joriy etish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir. O'quvchilarning fikr doirasi, ongi, dunyoqarasqlarini o'stirish, ularni erkin tinglovchidan erkin ishtirokchiga aylantirmoq nihoyatda muhimdir. O'qituvchi darsda boshqaruvchi o'quvchilar esa, ishtirokchiga aylanmog'i lozim. Ana shu vazifani uddalashda innovatsion faoliyat ustunligi ko'p qirrali samara keltiradi.

Pedagogikada ya'ni ta'lim berish jarayonida o'qitish texnologiyalari bilan birga ta'limiy texnologiyalar xam o'rin olgan. Ta'limiy texnologiyalar mazmun-axborot aspektni bildirsa, o'qitish texnologiyasi jarayonga aloqador deb xisoblanadi, ya'ni ular orasida xali xam aniq farqlar belgilanmagan.

Pedagogik texnologiyani o'zlashtirib olgan mohir pedogoglar uchun mazkur usulning an'anaviy usulga ko'ra samaraliroq ekanligi ma'lum bo'ldi. Bu esa maktab pedogoglari, kasb-hunar va oliy maktab professor o'qituvchilari uchun kadrlar tayyorlash sifatini oshirishda pedagogik texnologiyani o'zlashtirish va amalda ko'llash zarurligini bildiradi.

Innovatsion texnologiyalardan dars jarayonida foydalanishning o'ziga xosligi shundaki, ular o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati orqali amalga oshiriladi. O'qitish jarayoni o'qituvchi hamda o'quvchilar faoliyatini o'z ichiga oladi. O'qituvchining faoliyati o'quv materialini bayon qilish, o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini orttirish, fikrini teranlashtirish va e'tiqodini shakllantirish, o'quvchilarning mustaqil mashg'ulotlariga raxbarlik qilish, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirish hamda baxolashdan iborat.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, zamon rivojlanishi bilan xayotning barcha sohalarida, xususan pedagogika ya'ni o'qitish va ta'lim jarayonida ham ko'pgina yangiliklar vujudga keladi. Va xar bir qilingan islohot kelajakni yanada muvaffaqiyatli yanada ishoncqli qilib ta'minlashga yordam beradi. Ayniqsa o'qitish jarayonidagi islohotlar, innovatsion texnologiyalar yosh

avlodni tezkorlik bilan samarali bilim olisqlarini ta'minlab beradi va bu ko'pgina davlatlar xususan mamlakatimiz O'zbekiston tajribasida ham o'z isbotini topib kelmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Kazakov, F., Rajabov, I., Umirov, J., Ruziyeva, D., & Aripova, A. (2021, November). Methods to improve hackles in the production of quality yarn. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 2094, No. 4, p. 042091). IOP Publishing.
2. Жўраев А. Р., Сайфуллаева Д. А., Бахронова Ш. Замонавий таълим технологилар асосида ташкил қилинадиган шахсга йўналтирилган таълим жараёни // *Science and Education*. – 2020. – Т. 1. – №. 8. – С. 169-176.
3. Dilmurodovna R. D. et al. Xalq hunarmandchiligi namunalarini takomillashtirish va rivojlantirish (zardo'zlik san'ati misolida) // *ijodkor o'qituvchi*. – 2023. – Т. 3. – №. 27. – С. 9-12.
4. Qizi, B. S. I., Dilmurodovna, R. D., Tohirovich, R. E., & Norjona, P. (2023). Texnologiya fanini o'qitishda interfaol usullarni qo'llash metodikasi. *Ta'lim fidoyilari*, 4(1), 191-197.
5. Muminovna R. D. Tikuv buyumlarini tayyorlashda isqlatiladigan pishirilgan iplarning tuzilish xususiyatlari va afzalliklari // *so'ngi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi*. – 2023. – Т. 6. – №. 10. – С. 21-25.
6. Muminovna R. D. et al. Ma'ruza mashg'ulotlarida raqamli texnologiyalardan foydalanishning o'rni va ahamiyati // *pedagogs*. – 2024. – Т. 56. – №. 2. – С. 74-77.
7. Muminovna R. D. Innovatsion ta'lim sharoitida oliy ta'lim muassasasi talabalarini zamonaviy o'qitish metodlari orqali kasbiy ma'horatini oshirishda foydalanish tamoyillari // *pedagogs*. – 2024. – Т. 56. – №. 2. – С. 66-70.
8. Muminovna R. D. Tabiiy Ipak Iplarining Xususiyatlarini Taqlil Qilish Asosida Ipak Tolali Gazlamalarining Sifati Va Assortimentini Oshirish Mezonlari // *Miasto Przeszłości*. – 2024. – С. 323-326.
9. Ubaydillayevna D. N. et al. Zamonaviy o'zbek milliy liboslari namunalarini tayyorlash orqali yosh avlodga ajdodlardan qolgan merosni o'rgatish // *pedagogs*. – 2024. – Т. 53. – №. 1. – С. 18-24.
10. Baxronova S., Davlatova N. Texnologiya fanidan mashg'ulotlarni tashkil qilishning zamonaviy kompetensiyalari // *Бюллетень педагогов нового Узбекистана*. – 2023. – Т. 1. – №. 7. – С. 64-68.
11. Baxronova S., Davlatova N. Bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarini tikuvchilikka oid kreativ rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari // *Центральноазиатский журнал образования и инноваций*. – 2023. – Т. 2. – №. 7. – С. 144-148.

LISTENING COMPREHENSION: EFFECTIVE EXERCISES FOR LISTENING SKILL DEVELOPMENT

Sadullayeva Gulshirin Ilhomovna
Independent researchers of
Tashkent University for Applied Sciences

Abstract: This article explores the challenges surrounding the functional differentiation of learning tasks in language education, emphasizing the lack of clear separation in textbooks and the reliance on individual judgment by teachers. It highlights the importance of tailoring exercises and assignments to specific linguistic groups, drawing on contemporary research in linguistics, psychology, and pedagogy. The role of exercises in skill development is underscored, along with the guiding function of assignments in fostering independent thinking. Theoretical knowledge is complemented by practical application, with both exercises and assignments serving as integral components of language textbooks.

Keywords: Language education, learning tasks, exercises, assignments, task specificity, skill development, linguistic groups, pedagogical research, independent thinking, theoretical knowledge, practical application.

АУДИРОВАНИЕ: ЭФФЕКТИВНЫЕ УПРАЖНЕНИЯ ДЛЯ РАЗВИТИЯ НАВЫКА АУДИРОВАНИЯ

Садуллаева Гулширин Илхомовна
Независимый соискатель
Ташкентского университета прикладных наук

Аннотация: В этой статье исследуются проблемы, связанные с функциональной дифференциацией учебных задач в языковом образовании, подчеркивая отсутствие четкого разделения в учебниках и зависимость от индивидуального суждения учителей. В нем подчеркивается важность адаптации упражнений и заданий к конкретным лингвистическим группам, опираясь на современные исследования в области лингвистики, психологии и педагогики. Подчеркивается роль упражнений в развитии навыков, а также направляющая функция заданий в развитии самостоятельного мышления. Теоретические знания дополняются практическим применением, при этом упражнения и задания являются неотъемлемой частью учебников по языку.

Ключевые слова: языковое образование, учебные задачи, упражнения, задания, специфика задачи, развитие навыков, лингвистические группы, педагогические исследования, самостоятельное мышление, теоретические знания, практическое применение.

TINGLAB TUSHINISH: TINGLASH KO'NIKALARINI OSHIRISH UCHUN SAMARALI MASHQLAR

Sadullayeva Gulshirin Ilxomovna
Toshkent amaliy fanlar universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada til ta'limida o'quv vazifalarini funksional farqlash bilan bog'liq muammolar o'rganilib, darsliklarda aniq ajratilmaganligi va o'qituvchilarning individual mulohazasiga tayanishi ta'kidlangan. Unda tilshunoslik, psixologiya va pedagogika sohasidagi zamonaviy izlanisqlarga tayangan holda mashqlar va topshiriqlarni muayyan til guruqlariga moslashtirish muhimligi ta'kidlangan. Mustaqil fikrlashni tarbiyalashda topshiriqlarning rahbarlik funksiyasi bilan bir qatorda malaka oshirishda mashqlarning roli ta'kidlanadi. Nazariy bilimlar amaliy qo'llash bilan to'ldiriladi, mashqlar ham, topshiriqlar

ham til darsliklarining ajralmas tarkibiy qismi bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Til ta'limi, o'quv topshiriqlari, mashqlar, topshiriqlar, topshiriqning o'ziga xosligi, malaka oshirish, lingvistik guruqlar, pedagogik izlanisqlar; mustaqil fikrlash, nazariy bilimlar, amaliy qo'llash.

INTRODUCTION. Language education is a multifaceted domain where the effectiveness of learning tasks, such as exercises and assignments, plays a crucial role in the development of linguistic skills and competencies. However, despite the fundamental importance of these tasks, there remains a notable challenge in their functional differentiation within educational materials. This challenge manifests in the lack of clear separation of tasks in textbooks, leaving teachers to rely heavily on their own judgment in selecting and implementing exercises and assignments. Consequently, the effectiveness of language learning may vary greatly depending on the individual approaches of educators.

Moreover, the task of creating exercises and assignments is further complicated by the diverse linguistic backgrounds of learners. Each linguistic group may require tailored approaches to effectively engage with the material and foster skill development. Addressing these challenges necessitates a nuanced understanding of contemporary research in linguistics, psychology, and pedagogy, allowing educators to design learning tasks that are both theoretically grounded and pragmatically effective.

Learning tasks in language education are not functionally differentiated. Their mutual tasks are not separated in classes and textbooks, teachers are not given enough information about it. In fact, every textbook author, every teacher uses educational tasks, including exercises and assignments, based on their task and characteristics, and it will be effective. In language education, exercises should be used not to impart knowledge, but to develop skills and competences.

Methodist scientist H. Muhitdinova emphasizes that it is necessary to consider the existing types of exercises based on scientific and practical recommendations based on the results of modern linguistics, psychological, and pedagogical research, and to develop a system of exercises specific to Russian-speaking groups in terms of content .

In the «Encyclopedia of Pedagogy» you can see a much improved definition of exercise and a form adapted to the field of education: Exercise (Arabic - husnikhat, examples for drawing) - repetition of an activity many times in order to master it thoroughly or improve its quality. For example, reading, writing. M. It plays an important role in the formation of skills and competencies in education .

So, practice is a means of developing skills or competences. And the assignment serves as a test of acquired skills. It has a guiding feature. Through the assignment, the student can be taught to think and work independently. After all, both exercises and assignments are an important component of «Mother Tongue» textbooks. Theoretical information, i.e. grammatical rules, creates knowledge and understanding within the defined topic in the student. In the educational content, the skills and competences expected to be acquired by the student are mainly formed by exercises . Assignments serve to enrich the student's knowledge in this place.

METHODOLOGY:

To address the complexities surrounding learning tasks in language education, a multifaceted approach was employed. Firstly, an extensive review of literature was conducted to gather insights from contemporary research in linguistics, psychology, and pedagogy. This literature review aimed to elucidate key theoretical concepts and practical recommendations regarding the design and implementation of exercises and assignments in language learning contexts.

Additionally, the methodology involved a qualitative analysis of existing language textbooks and educational materials. This analysis sought to identify patterns and trends in the

presentation of learning tasks, as well as the extent to which tasks were differentiated based on their functions and linguistic specificity. Textbooks catering to diverse linguistic groups, particularly Russian-speaking learners, were given particular attention to explore the nuances of task design in culturally and linguistically diverse settings. Furthermore, interviews and surveys were conducted with language educators to gather insights into their approaches to selecting and implementing learning tasks in the classroom. These qualitative data collection methods allowed for a deeper understanding of the challenges faced by educators and the strategies employed to address them.

RESULTS:

The findings of the research shed light on the crucial role of systematic, continuous, and practical work in language education for the development of essential skills and competencies. The study revealed that correct pronunciation, orthographic literacy, logical thinking skills, and vocabulary expansion, all essential components of language proficiency, are not solely achieved through extensive training but rather through a structured approach centered on specialized exercises and assignments.

Through systematic repetition and consistent engagement with targeted exercises, students demonstrated notable advancements in language skills and competencies. The research underscored the effectiveness of a systematic approach in facilitating skill development and competency acquisition, emphasizing the importance of structured practice and reinforcement in language learning. Furthermore, the study highlighted the significance of exercises and assignments as integral components of language education, providing students with opportunities for practical application and consolidation of linguistic concepts. It became evident that exercises tailored to specific language levels and instructional objectives are instrumental in fostering language proficiency and fluency.

Importantly, the research findings underscored the need for a comprehensive system of exercises and assignments in language education, one that integrates communicative, linguistic, and pedagogical dimensions. Such a system ensures that students engage in purposeful, targeted practice that aligns with their learning objectives and fosters continuous skill development.

LITERATURE REVIEW:

In the realm of language education, the functional differentiation of learning tasks, particularly exercises and assignments, has been a topic of significant discourse. E. I. Passov, for instance, posited that categorizing exercises into language and speech exercises is contrary to the inherent unity of language and speech. He argued that all exercises possess communicative, linguistic, and psychological characteristics, suggesting that the integration of grammatical skills with communicative features is essential for effective language learning. According to Passov, dividing exercises into language and speech categories fails to adequately address the holistic nature of language acquisition.

A prevalent distinction in second language education is between communicative and non-communicative exercises. Passov delineated communicative exercises as those involving real or conditional communication situations, occurring either directly or as simulated scenarios during training. This distinction underscores the importance of contextualized learning experiences in language acquisition, whether through authentic communication or structured practice.

R. Tolipova further emphasized the transition from semi-creative to creative exercises in language learning. After mastering vocabulary and phrases through reproductive exercises, students engage in creative exercises to apply these linguistic elements in various contexts. Situational tasks are particularly instrumental in cultivating independent oral and written expression, facilitating the integration of learned language skills into practical communication settings.

The pedagogical significance of exercises extends beyond mere repetition, serving as

fundamental tools for skill development and competency acquisition. G. A. Pristupa outlined various types of exercises, including preparatory, visual, repetitive-generalizing, and creative exercises, each serving distinct instructional purposes. These exercises encompass a range of activities aimed at reinforcing language proficiency and fostering fluency in both oral and written communication.

DISCUSSION

E. I. Passov believed that «dividing exercises into language and speech exercises is unnatural in relation to the unity of language and speech» and put forward the opinion that any exercises have communicative, linguistic and psychological characteristics. In his opinion, «any exercise aimed at grammatical skills must also have a feature related to speech - communicativeness, because the exchange of ideas requires the use of grammatical forms in speech. Without grammatical skills, it is impossible to express thoughts in a foreign language, therefore, «dividing exercises into language and speech exercises will not be effective in forming grammatical skills.»

It is known that the world experience in second language education it is appropriate to use communicative and non-communicative exercises. According to E. I. Passov, communicative exercises require the creation of a real or conditional communication situation. Real communicative exercises occurs during direct communication .

Conditional communicative exercises require the creation of a conditional communication situation during training. For this, for example, by showing pictures or videos and asking for their oral or written description in Uzbek, using game exercises, organizing presentation classes, using work games, that is, by creating a professional communication situation, creating a conditional communication situation that is much closer to the real communication situation. can

According to R. Tolipova, after mastering words and phrases as a result of semi-creative (reproductive) exercises, creative (productive, productive) exercises are given that teach the free use of these words in grammatical devices required by the topic. In this way, the students are taught to use the acquired words and grammatical devices in speech in specific situations. Situational tasks of the latest creative style create conditions for students to form the first skills of independent oral and written expression of their opinion on each topic.

In didactics, exercise means teaching, that is, a regularly repeated action aimed at mastering any method of action.

Communication training exercises are not performed in mother tongue education. In the experience of the world, it is often referred to the exercises of preparation for conversation, communication processes. For example, the following examples of exercises can be observed:

1 . Read the text and name it. Determine the meaning of the selected words, find antonyms and determine their stylistic meanings.

Do you know what words there are? Words are different: funny and sad, small and big. There are also polite words: thank you, thank you, Hello. Mother; there are sacred words: mother, Motherland, peace, happiness...

2. Read and compare offers. Determine which of the selected verbs has the meaning «to come to a conclusion about the necessity of an action» and which one has the meaning «to overcome fear», «to hesitate, to start an action».

A. We decided to go to the cinema.

B. No one dared to challenge him.

Conditional speech or preparatory speech. This type of exercise includes adding exercises, adding sentences, paraphrasing, question-and-answer tasks, and more.

Or

1. Replace these sentences with semantically similar ones, use phrases and figurative expressions. You understand this text perfectly - he understands this article differently.

2. Place these points in their respective contexts for each one. I can't work in this environment. - I can't work under these conditions. Speech (communication) exercises. These include situational exercises.

There are the following types of exercise. Types of exercises according to the sequence of execution - propedeutic, descriptive, fixation, repetitive, generalizing, creative; types of exercises according to the nature of mental activity - analytical, synthetic, analytical-synthetic exercises and the method of execution - oral, written, mixed exercises.

Exercises are the main means of developing students' skills and abilities. They should be a system, not a random collection of elements. First of all, it is necessary to determine the purpose of the exercise and convey it to the students. There are different ways to do this. For example: learning to find passive participants in the text; learn to pronounce words correctly; learning to apply a new spelling rule; reading the task for the exercise, getting acquainted with the example of its execution and telling why it should be done; learning to use words for a new rule in the text, etc.

Taking into account the characteristics of the studied material: it is necessary to determine which types of exercises will prevail: oral or written. If a spelling rule is learned, more writing exercises are provided. We use plot pronunciation, etymological analysis and word formation exercises to work with unconfirmed spellings. Oral exercises and choral pronunciation are useful for working on speech culture, because the organs of speech need to be trained. When learning phonetics, priority is given to oral tasks .

Professor G.A. Pristupa offers the following exercises:

- preparatory exercises;
- visual exercises;
- repetitive-generalizing exercises;
- creative exercises.

1. Propaedeutic or preparatory exercises. The purpose of these exercises is to give students a primary perception of the material, for example, to give a semantic definition of a word, to connect it with non-linguistic reality; explanation of orthography and spelling features.

2. Visual exercises. The purpose of the exercises is to show how the studied phenomenon functions in speech and how it can be identified.

3. Basic exercises. As a result of these exercises, children learn paradigmatic connections: they develop the ability to apply what they have learned in practice.

4. Repetitive and summarizing exercises. The purpose of the exercises is to ensure mastery of the material in relation to other material . This type of exercise includes oral and written forms, focusing on choosing words on a topic.

5. Creative exercises. The purpose of these exercises is to teach the use of the studied language material in connected speech, to speak on the topic offered to the student (oral and written), to use familiar phrases in his speech, and to demonstrate the study of its lexical and grammatical features. The main creative activity is presentation and essay. Depending on the nature of mental activity, there are analytical, synthetic and analytical-synthetic exercises.

Analytical-grammatical and morphological analysis, analytical writing, selective writing, educational dictation, selective dictation are actively used in the educational process. Synthetic-text preparation and control copying, copying from memory, free copying, control dictation, answering questions, restoring deformed text, choosing relevant words, writing with reference words (creative dictation), word formation and vocabulary-spelling work, sentences , writing statements and essays. Analytical and synthetic - grammar and spelling analysis, comment writing, choosing appropriate words, sentences, statements, writing essays with grammar and spelling tasks, filling in missing letters, changing the forms of words in the text, comparisons and classifications can be practiced. According to the method of execution, the exercises are divided into the following types: oral (answering the teacher's questions, working with maps,

issuing rules, etc.), mixed (annotated letter, warning dictation, etc.) and written (dictation, copying, etc.).

Since the methodology of language teaching exercises has been studied a lot in the world, its types are also diverse. For example, E.I.Passov and EEKuznetsova divided exercises into three groups :

- 1) content identification exercises;
- 2) descriptive exercises;
- 3) expression exercises.

Exercise - language (speech) exercises or actions can be performed repeatedly in a specially organized manner in order to create or improve speech skills and develop skills.

If the exercise is considered in accordance with the category of educational tools, that is, as the lowest step in their hierarchy, it creates certain conditions for the performance of the task of managing the activities of the teacher and students and their interaction.

The exercise ensures student activity, models it in practice. It should refer to the field of their needs, knowledge, skills and qualifications, and ensure their exact implementation.

Exercises are usually characterized by two main features - the goal and the means to achieve it.

These goals may include: imparting language knowledge to students, building or improving language and speaking skills, and developing speaking skills.

The main means of achieving the immediate goal (task) is educational activities, which include: imitation, differentiation, substitution, modification.

The structural model of exercises has three main components: a) instructions, b) material learning exercises and V) control and self-control methods. Each exercise can be divided into 2 components: purposeful and executive - exercises combined with control and self-control.

The objective aspect of the exercises is presented in the form of instructions, assignments, etc. The assignment must meet certain requirements:

- a) is formed in the way of encouraging students' actions and setting specific tasks for them;
- b) reflects the factors of pre-speech orientation - the situation (who? with whom? about what? why?);
- c) targeting a specific speech product and result.

The main feature of instructions is their communicative or non-communicative orientation.
CONCLUSION:

In conclusion, the research underscores the pivotal role of exercises and assignments in language education, serving as foundational tools for skill development and competency acquisition. Through a systematic approach centered on specialized exercises, students have the opportunity to engage in purposeful practice that targets specific language objectives and fosters continuous improvement. The findings highlight the importance of integrating communicative, linguistic, and pedagogical dimensions into exercises and assignments to optimize language learning outcomes. By providing structured opportunities for practical application and reinforcement of linguistic concepts, exercises play a critical role in promoting language proficiency and fluency.

Moreover, the research emphasizes the significance of a comprehensive system of exercises and assignments in language education, one that aligns with students' learning needs and objectives. Such a system ensures that students receive targeted instruction and practice tailored to their language proficiency levels and instructional goals. Importantly, the study reaffirms that correct pronunciation, orthographic literacy, logical thinking skills, and vocabulary expansion are cultivated not through extensive training alone but through systematic, continuous, and practical work based on specialized exercises and assignments. Systematic repetition and targeted practice are essential for the formation and development of language skills

and competencies. In light of these findings, language educators are encouraged to adopt a structured approach to language education, emphasizing the importance of purposeful practice and reinforcement through exercises and assignments. By leveraging the pedagogical insights provided by this research, educators can create engaging and effective learning experiences that empower students to achieve language proficiency and fluency.

References:

1. Bachman, L. F., & Palmer, A. S. (1996). *Language Testing in Practice: Designing and Developing Useful Language Tests*. Oxford University Press.
2. Bygate, M. (2001). Speaking. In R. Carter & D. Nunan (Eds.), *The Cambridge Guide to Teaching English to Speakers of Other Languages* (pp. 14-20). Cambridge University Press.
3. Ellis, R. (2003). *Task-based Language Learning and Teaching*. Oxford University Press.
4. Freire, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. Herder and Herder.
5. Hughes, A. (2003). *Testing for Language Teachers* (2nd ed.). Cambridge University Press.
6. Long, M. H. (1985). A Role for Instruction in Second Language Acquisition: Task-Based Language Teaching. In K. Hyltenstam & M. Pienemann (Eds.), *Modeling and Assessing Second Language Acquisition* (pp. 77-99). Multilingual Matters.
7. Nunan, D. (1989). *Designing Tasks for the Communicative Classroom*. Cambridge University Press.
8. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2001). *Approaches and Methods in Language Teaching* (2nd ed.). Cambridge University Press.
9. Skehan, P. (1998). *A Cognitive Approach to Language Learning*. Oxford University Press.
10. Willis, J. (1996). *A Framework for Task-based Learning*. Longman.
11. Willis, J. (2006). *The Lexical Syllabus: A New Approach to Language Teaching*. Collins ELT.
12. Hamroev G.H. Classification of exercises according to the formation of skills and abilities // *Science and society*. - Defect. No. 4. 2021. -B. 158-166.
13. Abu Nasr Farabiy OME. 2000.156.
14. Hamroev G. Improving the methodological supply of educational materials on phonetics in the general secondary education system. *Ped. science phil. doc. diss.* - Samarkand, 2019. - 144 p.
15. Uman A.I. Theoretical foundations of the technological approach in didactic teacher training: *dis. ... Dr. ped. Sci.* – Orel, 1996. – 402 pp.
16. Бонк Н. А., Котий Г. А., Лукьянова Н. А. *Учебник английского языка*. –М.: Деконт, 1999. – 456 с.
17. Мирзакулов Т. *Грамматика ўқитишнинг лингвистик асослари*. Т.:Ўқитувчи, 1994. – 56 б.
18. Розентал Д. Е., Теленкова Н.А. *Словар лингвистических терминов. Способие для учителей*.–М.: Просвещение, 1972. – 223 стр
19. Усмонова Ў. *Талаффуз маданияти*. – Т.: Фан, 1976. – 57 б.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH TA‘LIM O‘QITUVCHILARINI TARBIYA FANINI O‘QITISHGA TAYYORLASH METODIKASI

Sayfutdinova N. N.

Maqolada bugungi kunda bo‘lajak boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchilarini tarbiya fanini o‘qitishga tayyorlash metodikasi haqida bayon etilgan. Bundan tashqari, tarbiyaviy ishlar metodikasi fanining vazifalari to‘g‘risida ma‘lumotlar berib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta‘lim, o‘qitishga tayyorlash, metodika, barkamol avlod, tarbiyachi.

Hozirgi davrda mamlakatimizda tarbiyaviy ishlarning mazmuni barkamol avlodni shakllantirishga qaratilgan. Respublikada sog‘lom va barkamol avlodni tarbiyalash, yosh avlodni XXI asr talablariga to‘liq javob beradigan har tomonlama rivojlangan shaxslar qilib voyaga yetkazish uchun zarur shart-sharoitlar va imkoniyatlar yaratilgan.

Tarbiya – yosh avlodni har tomonlama voyaga yetkazish, unda ijtimoiy ong va xulq-atvorni tarkib toptirishga yo‘naltirilgan faoliyat bo‘lib, shaxsni aqliy, jismoniy, axloqiy, ma‘naviy sifatlarini shakllantirishga qaratilgan bo‘lib, insonning jamiyatda yashashini ta‘minlash uchun zarur bo‘lgan xususiyatlarini tarkib toptirishning jarayonlaridir. Tarbiya shaxsni tarkib toptirishga qaratilgan bo‘lib, shaxs va jamiyatning mavjudligini ta‘minlaydigan qadriyatlar asosida rivojlanadi.

Tarbiya inson shaxsini shakllantirish, uning ijtimoiy, siyosiy, madaniy, ma‘rifiy hayotida faol ishtirokini ta‘minlashga qaratilgan barcha ta‘sir, tadbirlar, harakatlar, intilishlar majmuini anglatadi. Tarbiya nafaqat oila, maktab, bolalar va yoshlar tashkilotlarida olib boriladigan jarayonlar bo‘libgina qolmay, uning yetakchi g‘oyalari ommaviy axborot vositalari, gazeta va jurnallar orqali singdirilgan mafkurani ham o‘z ichiga oladi. Zero, tarbiya ta‘limga nisbatan kengroq bo‘lgan tushunchadir. Bunday tarbiyaning oila va tarbiyaviy muassasalar hamda jamoat tashkilotlari tomonidan amalga oshirilishini nazarda tutadi. Shu jihatdan tarbiya ta‘lim olish bilan chambarchas bog‘liq holda amalga oshiriladi. Ta‘lim – tarbiya orqali shaxsda ezgu ma‘naviy – axloqiy sifatlar tarkib topadi.

Tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

- maqsadning aniq mezonlarda ifodalanishi;
- faoliyat maqsadini amalga oshirishda xizmat qilishi;
- bolalar tarbiyasidagi faoliyatni o‘qituvchi, ota-ona va jamoa bilan hamkorlikda boshqaruvni ta‘minlash muhimdir.

Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish va uning salohiyatini oshirish bola qalbida insoniy fazilatlarni singdirish ko‘p jihatdan tarbiyachi-tarbiyalanuvchilarning ijodiy faoliyatini tashkil etishga bog‘liq. Ular quyidagi omillarni qo‘llash asosida vujudga keladi:

– tarbiya jarayonini tashkil qilishdagi munosabatlar. Bunda tarbiyalanuvchilarning kundalik hayotiy voqealari jamoadagi tartib qoida va xulq-atvorlar haqidagi motivlar va ularga bir butun yondashuv kabilardir;

– tarbiyaviy ishlarning maqsadi, aniqligi va ta‘sirchanligi. Tarbiyaviy jarayonni loyihalashtirish, shakl, metod, shart – sharoitlarni oldindan aniqlab qo‘yilgan maqsadga muvofiq lashtirish;

– tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning o‘zaro munosabatlari. Tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning ruhiy holatlari, muloqot va munosabatda bo‘lishlari, ruhiy shart – sharoitlar yaratilishi, tarbiyaviy tadbirlarni gigiyena qoidalariga moslash, estetik talablarga javob berishi, tarbiyaviy ishlarni muvaffaqiyatli tashkil etish funksiyalaridan biridir.

– O‘quvchi – yoshlarning faolligi va mustaqil ijodiy faoliyatini tashkil etish. Tarbiyaviy tadbirlarni tashkil qilishda o‘quvchi yoshlarning faolligi ko‘p jihatdan ixtiyoriylik,

tashkilotchilik va ijodkorligiga bog'liq;

– Tarbiyaviy ishlar ta'lim jarayonida olgan bilimlariga uyg'un bo'lishi. Tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishda turli fanlarning integratsiyasi hisobga olish ijobiy xarakter kasb etadi. Tarbiyaviy ishlar metodikasi yosh avlodni har tomonlama barkamol avlod qilib tarbiyalash, ular ongiga milliy g'oyani singdirishda har tomonlama ta'sir ko'rsatadi. Ma'lumki yosh avlodga tarbiya berish jarayonida maktab juda katta ahamiyat kasb etadi. O'quvchilarga tarbiya berish, ularga ta'lim berish bilan birgalikda amalga oshiriladi. Ammo, tarbiyaning o'z vazifasi, mazmuni, amalga oshirish usul va vositalari mavjud. O'qish va tarbiya jarayonining uzviyligi ta'lim muassasalari oldiga qo'yilgan eng muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Shuning uchun sinfdan, maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar bevosita o'quv jarayoni bilan bog'langandir.

Har bir fanning predmeti, o'rganish obyekti, amalga oshirishi lozim vazifalari mavjud bo'lganidek, tarbiyaviy ishlar metodikasi fanining ham predmeti, o'rganish obyekti va amalga oshirishi lozim bo'lgan vazifalari bor. Tarbiyaviy ishlar metodikasi fanining predmeti sinfda va maktabda, sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarni to'g'ri tashkil qilish, har tomonlama rivojlangan barkamol avlodni tarbiyalashning eng zamonaviy va eng qulay yo'nalishlarini belgilash, vositalarini izlab topishdan iboratdir.

Tarbiyaviy ishlar metodikasi fanining predmeti bo'lajak o'qituvchi-tarbiyachilarga kelajak avlodni ma'naviy yuksak fazilatlar egasi qilib tarbiyalash sanatining qirralari, shakl va yo'llari hamda bilim, ko'nikma va malaka hosil qilish haqida bahs yuritadi.

Tarbiyaviy ishlar metodikasi fanining o'rganish obyekti esa ta'lim muassalaridagi uzluksiz ta'lim – tarbiya jarayoni tashkil etadi.

Tarbiyaviy ishlarni tashkil qilish metodikasi ijtimoiy faollikni shakllantirishga xizmat qiladi. Uning maqsadi bo'lajak o'qituvchi va tarbiyachilarning tarbiyaviy ish va tadbirlarning mazmunli bo'lishini ta'minlashda boy milliy va umuminsoniy qadriyat va urf-odatlardan keng foydalanishga, tarbiyaviy ta'sirga ega bo'lgan manbalarni ajrata bilishga qaratilgandir.

Tarbiyaviy ishlar metodikasi fanining asosiy vazifasi yosh avlodni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashda xalqning boy milliy, ma'naviy-tarixiy merosimizga, umumbashariy qadriyatlarga, urf-odatlar va an'analarga tayanib, ongli shaxslarni intellektual salohiyatli qilib tarbiyalashdir.

Tarbiyaviy ishlar metodikasi fanining vazifalari quyidagilardan iborat:

- o'quvchilar jamoasining tarbiyalanganlik darajasini o'rganib, unga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish mahoratiga ega bo'lish;
- tarbiyaviy ish va tadbirlar uchun zarur bo'lgan metodlarni tanlab, ko'zlangan maqsadga erishish chora-tadbirlarini ko'ra bilish;
- ilg'or tajribalarni tahlil qilish va uni o'z faoliyatida ijodiy foydalanish;
- tarbiyaviy ishlarning o'quvchilar ruhiyatiga qanchalik ijobiy ta'sir etganini kuzatib, uni yanada rivojlantirish va takomillashtirish;
- tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirishda o'z bilimini doimiy rivojlantirib borishi lozim.

Darsda va darsdan tashqari mashg'ulotlarda tarbiyaviy ishlarni tashkil etish bilan birga DTS lariga mosligiga e'tibor qaratish zarur bo'ladi.

1. Tarbiyaviy ishlar jarayonida barkamol avlodni tarbiyalash muhim o'rin tutadi. Aniq maqsadga qaratilgan tarbiya ishida jamoaga va ba'zi bir talablarga ta'sir qilishini tashkil etish tarbiyaviy ishlarning asosini belgilaydi.

2. Tarbiyaviy ishlarning asosiy jihati barkamol avlodni har tomonlama kamol topishini hisobga olgan holda ularning tarbiyaviy jihatiga e'tiborni qaratish zarur. Shuning uchun o'qituvchi va tarbiyachilar yoshlar bilan tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishda mahoratlikka, metodikaga tayanish maqsadga muvofiqdir.

O'quvchilarni to'g'ri tarbiyalash, ularga ta'lim berish jarayonida ular organizmining

rivojlanish bosqichlariga e'tiborni qaratish tarbiya tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Chunki o'quvchi organizmining rivojlanishini bilmasdan unga ta'sir ko'rsatib bo'lmaydi. Anatomiya, fiziologiya fanlari odam organizmi, uning rivojlanishi, tuzilishini o'rgatuvchi fan hisoblanadi. Shuning uchun ham tarbiyaviy ishlar fani anatomiya, fiziologiya fanlari bilan chambarchas bog'liq ish ko'radi.

Har qanday tarbiyaviy ishlarni amalga oshirishda o'quvchilarning gigiyenik qoidalariga asosan tashkil etishda yaratilgan shart-sharoitlar muhim rol o'ynaydi. Ko'rinib turibdiki, tarbiyaviy ishlar metodikasi fani gigiyena fani bilan ham bog'langan.

Tarbiya jarayonida o'quvchilarning axloqiy sifatleri tarkib toptirish muhim masalalardan biri hisoblanadi. Axloq normalarini o'quvchilar ongiga singdirish zarur. Axloq normalari va axloqshunoslik bilan etika fani shug'ullanadi. Shunday ekan, tarbiyaviy ishlar metodikasi fani etika bilan ham uzviy bog'liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. – T.: “O‘zbekiston” NMIU, 2017. – 592-b.
2. Jo'rayev R.X. Jaholatga qarshi ma'rifat J. Xalq ta'limi. – T.: 2004. – №3. – B. 9-13-betlar.
3. Hasanboyev J. va boshq. Pedagogika: Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. – T.: Fan, 2009. –480-b.
4. Ismoilova Z, Tarbiyaviy ishlar metodikasi. T.: Istiqlol, 2003.
5. Hasanboyev J, To'raqulov X., Alqarov I., Usmanov N. Pedagogika. T.: Fan va texnologiya, 2010.
6. Tarbiya ensiklopediya. Tuzuvchi M.N.Aminov. T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2010.

MATN USTIDA ISQLASH ORQALI NUTQIY KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRUVCHI O'QUV TOPSHIRIQLAR USTIDA ISQLASH

*Umarova Nigora Zaynitdinovna,
Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti kafedra mudiri*

Annotasiya: maqolada oliy ta'lim tizimida o'zbek tili o'qitishda mashq turlaridan samarali foydalanish, texnika yo'nalishi talablariga o'zbek tili bo'yicha belgilangan ko'nikma va malakalar hamda ularni shakllantirishga o'quv topshiriqlargadoir taklif-mulohazalar bayon qilingan. Shuningdek, mashqlar tavsiflangan, tasnif etilgan hamda yangi darslik va qo'llanmalarida grammatik va nutqiy mashqlar qanday bo'lishi haqida taklif hamda namunalar berilgan.

Kalit so'zlar: mashq, mashq turlari, grammatik mashqlar, oliy ta'lim, nutqiy ko'nikmalar, o'zbek tili, malaka, kompetentsiya, DTS, o'quv topshiriqlari, fonetik mashqlar, metodika, takomillashtirish, darslik, qo'llanma, zamonaviy o'quv topshiriqlari, leksik mashqlar, o'qib tushunish mashqlari

РАБОТА НАД УЧЕБНЫМИ ЗАДАНИЯМИ, РАЗВИВАЮЩИМИ РЕЧЕВЫЕ НАВЫКИ ПОСРЕДСТВОМ РАБОТЫ НАД ТЕКСТОМ

*Умарова Нигора Зайнитдиновна,
заведующая кафедрой Ташкентского государственного технического университета имени Ислама Каримова*

Аннотация: в статье описывается эффективное использование видов упражнений при преподавании узбекского языка в системе высшего образования, навыки и квалификациии, установленные по узбекскому языку в требованиях технического направления, а также учебные задания для их формирования, и предложения-соображения. Упражнения также описаны, классифицированы, а новые учебники и руководства содержат рекомендациии и образцы того, на что похожи грамматические и разговорные упражнения.

Ключевые слова: упражнение, типы упражнений, грамматические упражнения, высшее образование, речевые навыки, узбекский язык, квалификация, компетентность, DTS, учебные задания, фонетические упражнения, методика, совершенствование, учебник, пособие, современные учебные задания, лексические упражнения, упражнения на понимание прочитанного

WORKING ON EDUCATIONAL TASKS THAT DEVELOP SPEECH SKILLS THROUGH WORKING ON TEXT

*Umarova Nigora Zainitdinovna,
Head of the Department of Tashkent State Technical University named after Islam Karimov*

Abstract: the article describes the effective use of types of exercises when teaching the Uzbek language in the higher education system, the skills and qualifications established in the Uzbek language in the requirements of the technical direction, as well as training tasks for their formation, and suggestions-considerations. Exercises are also described, classified, and new textbooks and manuals contain recommendations and samples of what grammar and conversational exercises are like.

Keywords: exercise, types of exercises, grammar exercises, higher education, speech skills, Uzbek language, qualification, competence, DTS, training tasks, phonetic exercises, methodology, improvement, textbook, manual, modern training tasks, lexical

exercises, exercises for reading comprehension

Kirish. O'zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi tilga bo'lgan munosabatni o'zgartirdi. Ta'lim mazmuni yangilandi, mazkur soxada qilinishi kerak bo'lgan isqlar ko'lami belgilab olindi. Ta'lim tarixida nimani o'qitish va qanday o'qitish masalalari asosiy muammolardan biri bo'lib kelgan va shunday bo'lib qolmoqda"[2].

O'zbek tili darslik va qo'llanmalarida beriladigan o'quv materiallari ham yangi shakl va mazmun kasb etdi. Shu bilan birga davlat tilini o'qitishda jiddiy kamchiliklar, muloxazatalab o'rinlar ham yo'q emas. Oradan shuncha vaqt o'tgan bo'lishiga qaramasdan ta'lim boshqa tillarda olib boriladigan guruh yoki mashg'ulotlarda o'zbek tili ta'limiga doir o'quv topshiriqlari mazmuni sezilarli darajada o'zgarimasdan kelmoqda.

O'qitish metodikasi o'quv topshiriqlarida o'z aksini topadi. Shu o'rinda o'quv topshiriqlari tushunchasiga ham izoh berib o'tish joiz. Metodikada o'quv topshiriqlarini reproduktiv va kognitiv-pragmatik turlarga bo'lish mumkin. An'anaviy ta'limda til o'qitishda, asosan, reproduktiv xususiyatga ega o'quv topshiriqlaridan foydalanilgan. Reproaktiv o'quv topshiriqlar darslikda mavzuga doir bilim va ko'nikmalarini namoyish etishga qaratilgan tayyor, oson, qayta isqlab chiqariladigan shakldagi (yoki savolga javob) natijasi bo'lgan topshiriqlardir[3].

O'zbek tilini ta'lim boshqa tillarda olib boriladigan guruqlarda o'qitilishiga doir X.Muhitdinova, A.Rafiyev, I.Mirzayev, M.Boltayev kabilar rus guruqlari uchun; M.Bo'ronov, Sh.Yuldasheva va D. Kabulova, A. Yusupov [1;56]lar esa korakalpoq tilli guruqlar uchun bir qator ilmiy-metodik tadqiqotlar olib borgan. O'quv topshiriqlari talabalarda nutqiy kompetensiyani to'la shakllantira olmayapti. Ta'kidlash lozimki, mazkur tadqiqotda, asosan, rus guruqlarida o'zbek tili o'qitish ko'zda tutilgan. Shu bois olim o'zbek tili ta'limida muayyan mazmunni ifodalovchi grammatik bilimlarni mazmuniy uzviylik va bosqichma-bosqich uzluksizlikda berilishi, nutqiy mavzularni esa shunga mos holda berib borilishi rusiyzabon talabalarda o'zbekcha to'g'ri nutqning shakllanishiga va avtomatlashgan nutqiy ko'nikma va malakalarning hosil bo'lishiga olib keladi, deb hisoblaydi[4]. Buni amalga oshirish uchun o'zbek tili dasturlari va darsliklarida nutqiy mavzular va grammatik ma'lumotlar quyidagi tartibda berilishini maqsadga muvofiq deb hisoblaydi: 1) muayyan fikrni ifodalashga oid mavzu; 2) grammatik mavzu; 3) nutqiy mavzu; 4) adabiy o'qish uchun material.

Badiiy matnlar inson tafakkurini sayqallashtiradigan, teran fikrlashga undaydigan, obrazli fikrlash ko'nikmasini tarkib toptiradigan muhim estetik qiymatga ega san'at asaridir. Ilmiy-ijodiy faoliyat bilan shug'illanuvchilar ham adabiyotdan, badiiy matnlardan estetik zavq bilan birga, fikr, o'ziga kerakli tushuncharni oladi. Shu ma'noda matnlarni teran anglash uchun undagi yashirin ma'nolarni fahmlay olishga o'rgatish lozim. Bularning barchasi o'qish savodxonligini rivojlantiruvchi topshiriqlarga bevosita bog'liq. Inson fikrlashni o'rgansa, nisbatan kam ma'lumotga ega bo'lgan taqdirda ham zarur qarorlarni to'g'ri qabul qila oladi, muhim xulosalarga kela oladi. Texnika yo'nalishi talabalarida ham nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun matn ustida quyidagicha isqlash mumkin:

1-dars

I. O'qib tushunish: matnni ifodali o'qishni mashq qiling. Matn ostida berilgan savol va topshiriqlar ustida isqlang.

Matn

Kelajak bugundan bosqlanadi

Boks bo'yicha jahon chempioni, "Mard o'g'lon" davlat mukofoti hamda "O'zbekiston iftixori" faxriy unvoni sohibi Bahodir Jalolov ayni kunlarda Yaponiyaning Tokio shahrida

murabbiylari — aka-uka To'liqin va Farrux Qilichevlar bilan olimpiada musobaqalariga tayyorgarlik mashg'ulotlarini olib bormoqda. Biz Bahodir Jalolov va uning onasi Sabohat Jalolova bilan Olimpiada safari oldidan uchrashib, suhbatlashgan edik. Dildan kechgan samimiy suhbat jarayonida shu narsaga amin bo'ldikki, aslida hech bir yutuq shunchaki qo'lga kiritilmaydi, uning ortida mashaqqatli mehnat, maqsadga erishish yo'lidagi tinimsiz intilishlar, ustozlar saboqlari hamda ota-onaning ezgu niyatlari yo'g'rilgan duolar kuch bo'lib turadi!

Ot izini toy bosar

Bahodir Jalolovning otasi rahmatli Isomiddin polvonni nafaqat Surxondaryoda, balki O'zbekistonning boshqa hududlarida ham yaxshi tanishgan. Sambo bo'yicha sport ustasi Isomiddin Jalolovning Sariosiyodagi chog'roqqina hovlisiga kuragi yer ko'rmagan mashhur polvonlar tez-tez kelib turgan. Ikki qizini, yer- u ko'kka ishonmaydigan polvon yolg'iz o'g'li Bahodirni o'zgacha mehr bilan suyar, xotini Sabohatga qarab, "Onasi, kun kelib o'g'lim chempion bo'ladi, uni o'zim musobaqalarga tayyorlayman, murabbiyi ham o'zim bo'laman", derdi.

Ayol erining so'zlarini ma'qullab, "O'zingiz polvon bo'lganingizdan so'ng, o'g'lingiz izingizdan boradi-da, "Ot izini toy bosar" degan maqol bejiz aytilmagan, men ham qizlarimizning o'zimga o'xshagan o'qituvchi bo'lishiga hozirdanoq tayyorgarlik ko'raversammikan", deb hazillashar, shu tariqa, er-xotinning sof orzulari osmon qadar yuksalib boraverdi.

Bahodirning so'zlarini jon qulog'im bilan eshitar ekanman, ba'zi bir sportchilarning mashhur bo'lganlaridan keyingi dimog'dor chehralari ko'z o'ngimdan soyaday o'tdi. Shunda "Oddiylik bor ekan, odamiylik aslo o'lmas", degan hikmatli gapning mag'zini chaqqanday bo'ldim. Odamiylikda, mardlikda iroda va mashaqqatli mehnatda g'olib bo'lib yetishgan insonning hali ko'p bora chempion bo'lishiga ishonamiz.

I. O'qib tushunish:

- Matndagi muhim jumlani ayting.
- Bahodirning yutuqlari nimaga bog'liq ekanligini gapirib bering.
- 30-35- qatorlarni o'qib, o'zingizni qanday fazilatlar quvontiradi-yu, qanday illatlar yoqmasligini ayting.

Grammatika:

Tarjimayi hol matnini tuzishda gapning kesimi I shaxs birlik, asosan, o'tgan zamon shaklida bo'ladi:

O'qishga qabul qilindim, tug'ilganman, dunyoga keldim.

I o'qidim; o'qidik,

II o'qiding; o'qidingiz,

III o'qidi; o'qidilar.

Insho (yozish):

*15-20-qatorlarda o'tgan zamon qo'shimchasini olgan fe'llarni alohida yozib oling.

*25-30- qatorlarni o'qib, iqtidor va mehnat haqida o'z fikringizni bitta jumlada ifodalang.

*Matnning mazmunidan kelib chiqib, muvaffaqiyatga erishishning siri nimada ekanligini yozma ifodalang.

*O'rganganlaringizdan foydalanib, o'zingiz haqingizda kichik tarjimai hol matnini yozing

Quyida o'quv topshiriqlaridan foydalanish bo'yicha bir namuna isqlab chiqilgan bo'lib, tanlangan matn ustida isqlash orqali topshiriqlarning vazifaviy turlari keltiriladi. Ta'kidlangani kabi, topshiriqlardan dastlab bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishda, keyin o'zlashtirilgan bilim va egallangan ko'nikma hamda malakalarni sinash vositasi sifatida foydalaniladi. Biroq, pedagogika fanlari doktori, professor Uman

Arkadiy Ilyich ta'lim topshiriqlari orasida ogoqlantiruvchi ta'sirga ega bo'lmaganlari ham borligini ta'kidlaydi. Ular ta'lim qobiliyatlari va ko'nikmalarini takomillashtirish uchun o'xshashlik bilan amalga oshiriladigan reproduktiv vazifalardir.

O'quv faoliyatining tabiati bo'yicha ikkinchi guruh vazifalari quyidagilardan iborat: o'quv ma'lumotlariga vositachilik qiluvchi o'quv topshiriqlari;

o'quv materiallari bilan o'quvchining ishini boshqaradigan o'quv topshiriqlari:

a) kuzatuv uchun vazifalar;

b) matn bilan isqlash vazifalari;

c) qobiliyat va ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan vazifalar.

O'quv ma'lumotlariga vositachilik qiladigan o'quv topshiriqlari to'g'ridan-to'g'ri o'quv materiallarini o'z ichiga oladi yoki uni qayerdan olish mumkinligini ko'rsatadi. Ushbu turdagi vazifalar o'qituvchining tushuntirishini qisman o'zgartiradi va o'quv materialining dastlabki idrokiga yoki uni mustaqil o'rganishga mo'ljallangan.

O'quv materiallari bilan talabalarning ishini boshqaradigan o'quv vazifalari o'quvchini tushunish, o'quv ma'lumotlarini tizimlashtirish, o'z-o'zini nazorat qilish; taqqoslashni, xulosalarni, umumlashtirishni taklif qiladi; yangi materialni ongli ravishda o'zlashtirilishiga yordam beradi.

E.I. Passov o'z tadqiqotlarida "Ikkinchi til ta'limida eng muhim va murakkab muammolardan biri til va nutq materiallarini tanlash va ularni to'g'ri taqsimlash bo'lib, bunda, avvalo, talabalarning yoshi, ta'lim yo'nalishini e'tiborga olgan holda grammatik minimumni tanlash va taqsimlash, ya'ni kimga nimani, qachon berilishi muammosini hal qilish kerak bo'ladi", degan edi[5].

L. S. Vigotskiy ona tilini o'rganish pastdan yukoriga, xorijiy tilni egallash esa yukoridan pastga yo'nalishida amalga oshirilishini ta'kidlagan edi [6].

X.Muhiddinova bu boradagi turli fikrlarni o'zaro taqqoslab o'rganar ekan bugungi kungacha o'zbek tili ta'limida qo'llanadigan mashqlar va topshiriqlarni osondan qiyinga tamoyilida bosqichma-bosqich rivojlantirib borishi, bunda rusiyzabon talabalarning yoshi, til xususiyati, bilim darajasi, ta'lim yo'nalishini e'tiborga olish, kaysi bosqichda, kimga, qanday mashq va topshiriqlarni berishning ilmiy-nazariy va metodik asoslarini isqlab chiqish ilmiy metodik jihatdan tadqiq qilinmaganini ta'kidlaydi[13]. O'zbek tilini rus guruqlarida o'qitishda aynan qanday mashq turlaridan foydalanish, mashqlardan topshiriqlarni qanday farqlash va oliy ta'lim muassasalarida nutqiy ko'nikmalarni qanday rivojlantirib borish masalalarini ilmiy tadqiqiy jihatdan o'rganish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. O'quv topshiriqlari bilan bog'liq muammolarni hal qilish o'zbek tili darsliklari va o'quv qo'llanmalarida ham mashqlar va topshiriqlarning berilishi bilan bog'liq chalkasqliklarni bartaraf etishga va o'zbek tili ta'limida nutqiy kompetensiyaning rivojlanishiga sharoit yaratadi. O'zbek tili o'qitish metodikasida innovatsion yondashuvlar qo'llanilayotgan bo'lsa-da, til o'qitishning o'ziga xos usullari mavjud bo'ladi.

Shu o'rinda G'.Hamroevning dars jarayonida mashq va topshiriqni bir-biridan didaktik jihatdan farqlash xaqidagi nazariyasiga to'xtalish joiz. O'quv topshiriqlarining o'zbek tili o'qitish amaliyotida, asosan, ikki ko'rinishi qo'llaniladi. Bular mashq va topshiriqlar. Darxaqiqat, o'zbek tili darslik va qo'llanmalarida ham takrorga asoslangan mashqlar deyarli uchramaydi. Topshiriqlar mazmuni ham xorijiy tillar o'qitish amaliyotidagi kabi ko'nikma va malakani shakllantirishga to'la ixtisoslashmagan. Mashq va topshiriqlar, umuman, o'quv topshiriqlari bilim hosil qilishdan ko'ra, nutqiy kompetensiyani shakllantirishga mo'ljallanishi lozim.

A. Yusupovning ta'kidlashicha, o'zbek tili o'qitishda nutqiy kompetensiyani rivojlantirish uchun bosqlang'ich mashq'ulotlarda talaffuz mashqlaridan foydalanish

maqsadga muvofiqdir. Bunda talaba, albatta, mashq jarayonida o'zbek tilida o'rganayotgan ma'lumotlarini o'z ona tilidagi ma'lumotlarga taqqoslaydi, qiyosiy talaffuzga tayangan holda o'rganadi. Keyin boshqa bo'limlar ham shu yondashuv asosida samarali o'zlashtiriladi.

Ma'lumki, predmet xaqida aniq tasavvurga ega bo'lish uchun uni ikkinchisi bilan qiyoslash talabada birdaniga yorqin tasavvur hosil qilishda yordam beradi. Masalan, til o'rganuvchiga "Urg'u" mavzusini tushuntirish uchun istagancha ta'rif keltirgan bilan kutilgan natijaga erishish qiyin. Lekin o'zbek tili urg'usini rus, qoraqalpoq, nemis yoki ingliz tillaridan biridagi so'z urg'usi bilan solishtirsangiz, darhol tushuncha hosil bo'ladi[1].

Nutqiy kompetensiyani shakllantiruvchi o'quv topshiriqlari, xususan, talaffuz mashqlari masalasi boshqa tillarda etarlicha o'rganilgan. Jaxon tajribasida mashqlardan uzluksiz foydalaniladi. Mamlakatimizda oliy ta'lim uchun nashr ettirilgan darslik va qo'llanmalarda to'vusqlarning talaffuz holati aks etgan maxsus chizma(rasm)lardan samarali foydalanilmaydi. Ma'lumki, o'zbek tiliga xos bo'lgan ayrim to'vusqlarning adabiy talaffuzini oddiy, an'anaviy mashqlar bilan to'la darajada o'rgatib bo'lmasligini bugungi talaba, xususan, o'qituvchilarning nutqi ham ko'rsatib turibdi. Topshiriqlar mazmunini mamlakatimizning hamma bilishi shart bo'lgan madaniy meros va qadriyatlarga oid noyob matnlar bilan boyitish o'zbek tili darslarining mazmunli bo'lishiga katta hissa qo'shadi.

Oliy ta'lim muassasalarining o'zga tilli guruqlarida o'zbek tili o'qitish bilan bog'liq muammolarning asosiy qismi nutqiy malakalar bilan, shuningdek ularni shakllantiruvchi o'quv topshiriqlari bilan bevosita bog'liq

Xususan, o'quv topshiriqlarini takomillashtirishda ingliz, nemis va fransuz tillari tajribalaridan samarali foydalanish mumkin. Talaba o'z fikrini go'zal va lo'nda ifoda etishi uchun, albatta, keng dunyoqarash, etarli so'z boyligiga ega bo'lish bilan birga xalqning milliy ruhi singdirilgan purhikmat maqol va matallarni ham bilishi, ularning (o'zbekcha-qoraqalpoqcha-ruscha) variantlarini solishtirib o'rganish ham dars sifatini oshiradi. Xalq maqollari nafaqat adabiyot darsliklarida, balki ona tili darsliklarida ham ko'proq keltirilsa, foydadan xoli bo'lmaydi. Zero, maqollar «yashash qoidalari» sifatida talabaga oddiy misolga qaraganda ko'proq ma'lumot beradi.

Talaba o'zida nutqiy kompetensiyani hosil qilib olishi uchun, avvalo, unga sharoit yaratib berilishi kerak, an'anaviy o'quv topshiriqlari bilan zamonaviy ko'nikma va malakalar hosil bo'lmaydi. Buning uchun yuqorida asosi keltirilgan talabani turli nutqiy vaziyatlarga tayyorlovchi, o'z ixtisosligi bo'yicha davlat tilida bimalol fikr almasha olishga tayyorlaydigan zamonaviy o'quv topshiriqlarini isqlab chiqish zarurati mavjud. Bunday matnlar asosida talablarda ham nutqiy ham lingvistik ko'nikmalarni rivojlantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Юсупов А. Узбек тили дарсларида нутқий кўникмаларни ривожлантирувчи замонавий ўқув топшириқларини ишлаб чиқишнинг илмий-методик асослари. Пед.ф.ф.д-ри. дисс. автореф. – Урганч, 2021. – 26 б.
2. <https://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/russkii-yazyk/2018/12/09/metodicheskie-vozmozhnosti-produktivnyh-zadaniy-po#>
3. Г'уломов А., Неъматов Н. Она тили таълими мазмуни. Она тили ўқитувчилари учун қўлланма. –Т.: Уқитувчи, 1995.
4. Муҳиддинова Н. Таълим босқичларида ўзбек тили ўқитилиши узлуксизлигини таъминлашнинг илмий-методик асосларини такомиллаштириш. Пед.ф.д-ри. дисс. автореф. – Т, ТДПИ, 2011. – 52 б.
5. Пассов Е.И. Основы методики обучения иностранным языкам. –М.: Русский язык, 1977. – С. 152

6. Выготский Л.С. Мышление и речь //Избранные психологические исследования.– М.,1956.–С. 291.
7. Лапидус Б.А. К проблеме функциональной дифференциации языкового материала // Иностранные языки в высшей школе. – М.: 1975.
8. Пассов Е. И. Коммуникативные упражнения. – М.–Л.: Просвещение, 1967. – С. 6–8.
9. Рубинштейн С.Л. О мышлении и путях его исследования. – М.: изд-во АПН СССР. 1958. –с.144.
10. Леонтев А.Н. Проблемы развития психики. – М.: “Мысль”, 2-е изд. 1965. –с. 572.
11. Пономарев А. Я. Психология творческого мышления. – М.: изд. АПН СССР. 1960. –с. 352.
12. Разыков О.Р. Основы оптимального применения системы учебных задач в обучении. – Т.: “Укитувчи”, 1981. –с. 103.
13. Ўзбек тилининг изоҳли луг‘ати. 4–жилд. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси давлат илмий нашриёти, 2008. -267-б.
14. Зимняя И.Н. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Ж.Высшее образование сегодня, №5. – Москва, 2003. – С.34-42.

KURASHCHI SPORTCHILARDA JISMONIY SIFATLARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Usmonov Feruz Farhodovich

Buxoro davlat pedagogika instituti jismoniy madaniyat fakulteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada kurash sport turining ahamiyati, yosqlar orasida mazkur sportni ommalashtirishning jamiyat taraqqiyotiga ta'siri bayon etilgan. Asosiy e'tibor kurashchilarning jismoniy fazilatlarini shakllantirish masalalariga qaratilgan. Jismoniy sifat chidamlilik jahon standartlari taqlil qilingan

Kalit so'zlar: jismoniy sifat, sport, chidamlilik, trenirovka, aerob, anaerob

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ СПОРТСМЕНОВ ПО БОРЬБЕ

Усмонов Феруз Фарходович

Преподаватель факультета физической культуры Бухарского государственного педагогического института

Аннотация: В статье рассказывается о значении единоборств, влиянии популяризации этого вида спорта среди молодежи на развитие общества. Основное внимание уделяется вопросам формирования физических качеств борцов. Физическое качество анализируются мировые стандарты выносливости.

Ключевые слова: физическое качество, спорт, выносливость, тренировки, аэробные, анаэробные,

METHODOLOGY FOR DEVELOPING PHYSICAL QUALITIES OF WRESTLING ATHLETES

Lecturer at the Faculty of Physical Culture, Bukhara State Pedagogical Institute

Usmonov Feruz Farhodovich

Annotation: the article describes the importance of wrestling sports, the impact of popularizing this sport among young people on the development of society. The main focus is on the issues of the formation of the physical qualities of wrestlers. Physical quality endurance world standards analyzed.

Key words: physical quality, sports, endurance, training, aerobic, anaerobic.

KIRISH

Kurashchining chidamliligi - bu butun bellashuv davomida harakatlarni yuqori sur'atda bajarish va butun musobaqa davrida bir nechta bellashuvlarni shiddat bilan o'tkazish qobiliyatidir. Yuqori darajadagi chidamlilik kurashchiga katta trenirovka va musobaqa nagruzkalarini o'zlashtirishga, muso-baka faoliyatida o'zining xarakteristik qobiliyatlarini to'laqonli ravishda amalga oshirishga imkon beradi.

Kurashda umumiy va maxsus chidamlilik farqlanadi.

Umumiy chidamlilik deganda sportchining sust shiddatdagi ishini uzoq vaqt bajarishga bo'lgan qobiliyati tushuniladi.

Maxsus chidamlilik kurashchining musobaqa bellashuvi davomida turli xususiyatdagi harakatlar va amallarni har xil kucqlanisqlar bilan hamda gavdaning turli holatlarida yuqori sur'atda bajarish qobiliyati orqali tavsiflanadi.

Kurashchining musobaqa faoliyati ko'p qirrali va mushak tizimining ulkan ishi bilan bogliq (kurashda statik va dinamik tartibda isqlovchi deyarli hamma mushak guruqlari qatnashadi). Shuning uchun chidamlilik nafaqat isqlayotgan mushaklarga yetkazib beriladigan kislorod

miqdori bilan, balki mushaklarning o'zining uzoq vaqt davom etadigan kuchli zo'riqsizlik ishga bo'lgan moslashishi bilan aniqlanadi. Sportchi trenirovka va musobaqa faoliyatida ma'lum bir toliqishni yengib o'tgan taqdirdagina uning chidamliligi takomillashadi. Jismoniy toliqish va chidamlilik asosida mushak faoliyatining turli xildagi ta'minoti jarayonlari yotganligini bilgan holda ularning faoliyat ko'rsatish darajasini oshirish uchun ularga maqsadli ta'sir etish mumkin.

Trenirovka yuklamasi, sportchi organizmiga ta'sir ko'rsatish chorasi sifatida, quyidagi tavsiflar bilan belgilanadi:

- mashq shiddati;
- mashq davomiyligi;
- takrorlash soni;
- dam olish oralig'i davomiyligi;
- dam olish xususiyati.

Bajarilayotgan mashq shiddati energiya ta'minotining aerob va anaerob jarayonlari nisbati xususiyatiga ta'sir ko'rsatadigan yuklamaning eng muhim tavsifi hisoblanadi. To'rtta shiddat zonasini ajartish qabul qilingan: maksimal, submaksimal, katta, sust. Mashq davomiyligi uni bajarish shiddatiga nisbatan teskari bog'liqlikka ega. Ish davomiyligining 20 - 25 sekunddan 4 -5 minutgacha ko'payishi bilan uning shiddati keskin kamayadi. Mashqning energiya ta'minoti turi uning davomiyligiga bog'liq. Anaerob-glikolitik rejimdagi mashqlar davomiyligi 3-8 sekundga, anaerob-glikolitik rejimda 20 sekunddan 3 minutgacha hamda aerob rejimda - 3 minutdan va ko'proqqa teng. Ko'p sonli tadqiqotlar natijalariga asoslanib, davomiyligi har xil bo'lgan maksimal jismoniy yuklamada anaerob va aerob jarayonlarning umumiy energetik metabolizmga nisbatan hissasini aniqlash mumkin. Tegisqli natijalar 4-jadvalda keltirilgan.

1 - jadval

Davomiyligi har xil bo'lgan maksimal jismoniy yuklamada anaerob va aerob jarayonlarning umumiy quvvat sarflanishiga ketadigan nisbiy ulushi

Ishning davomiylilik chegarasi	Quvvatning chiqishi			Nisbiy ulush	
	Anaerob jarayonlar	Aerob jarayonlar	Jami	Anaerob jarayonlar %	Aerob jarayonlar %
10 sek	20	4	24	83	17
1 min	30	20	50	60	40
2 min	30	45	75	40	60
5 min	30	12	150	20	80
10 min	25	245	270	9	91
30 min	20	675	695	3	97
60 min	15	1200	1215	1	99

Mashqlarni takrorlash soni ularning organizmga ta'sir ko'rsatish darajasini belgilaydi. Aerob sharoitlarda isqlashda takrorlash sonini ko'paytirish nafas olish va qon aylanish organlari faoliyatini yuqori darajada uzoq vaqt usqlab turishga majbur qiladi. Anaerob rejimida

mashqlarni takrorlash soni kislorodsiz mexanizmlarning tugashiga yoki markaziy asab tizimining qurshovda kolishiga olib keladi.

Dam olish oraligi davomiyligi organizmning trenirovka yuklamasiga bo'lgan javob reaksiyasi hajmi singari, uning xususiyatini ham aniqlash uchun katta ahamiyatga ega. Bunda dam olish oraliqlarida sodir bo'ladigan tiklanish jarayonlari quyidagilardan iborat:

- tiklanish jarayonlari tezligi bir xil emas - avval tiklanish tez kechadi, so'ng sekinlashadi;
- turli ko'rsatkicqlar har xil vaqtdan keyin tiklanadi (geteroxronlilik);
- tiklanish jarayonida ish qobiliyati va boshqa ko'rsatkicqlarning fazali o'zgarishi kuzatiladi.

Dam olish oralig'ini tiklanish uchun yetarli bo'lgan sust shiddatli mashqlarni bajarishda har bir keyingi urinish taxminan avvalgisiga o'xshagan ko'rinishda bosqlanadi. Ushbu holda dam olish oralig'ini kamaytirishda yuklama ko'proq aerob yuklamaga aylanadi, chunki odatda 3-4 minutga kelib vujudga kelayotgan nafas olish jarayonlari ham o'z kuchini saqlab qolgan bo'ladi. Maksimal va submaksimal quvvatli mashqlardagi dam olish oralig'ini kamaytirish yuklamani anaerob yuklamaga aylantiradi, chunki mashq takrorlangan sari kislorod qarzi oshib boradi.

Dam olish xususiyati mashqlar o'rtasida faol, sust va aralash bo'lishi mumkin.

O'qitishning kritik nuqtasiga yaqin bo'lgan tezlikda isqlash paytida faol dam olish nafas olish jarayonlarini yuqori darajada usqlab turishga yordam beradi va ishdan dam olishga hamda aksincha holatga keskin o'tishning oldini oladi. Bu yuklamani ko'proq aerob yuklamaga olib keladi. Bundan tashqari, og'ir mehnatdan so'ng faol dam olish tiklanish jarayonlarini tezlashtiradi. Mashqlar o'rtasida sust dam olish paytida sportchi, butkul tinch holatda bo'lib, hech qanday harakatlarni bajarmaydi.

Chidamlilikni rivojlantirish uchun quyidagi uslublar qo'llaniladi: bajariladigan mashqlar hajmi va shiddatini oshirish, o'zgaruvchan, oraliqli, o'zgaruvchan-oraliqli, takrorlash.

Hajmni oshirish uslubidan iboratki, jismoniy mashqlarni bajarish vaqti mashg'ulotlardan mashg'ulotga asta-sekin oshib boradi. Bu uslub mashg'ulotlar sonini ko'paytirishini nazarda tutadi. Shiddatni oshirish uslubini jismoniy mashqlarni bajarish sur'ati, shuningdek butunlay mashg'ulot zicqligini mashg'ulotdan mashg'ulotga asta-sekin oshirib borishni ko'zda tutadi.

O'zgaruvchan uslub shundan iboratki, jismoniy mashqlar har xil sur'atda bajariladi. Bunda past sur'atda o'tkaziladigan vaqt bo'laklari mashg'ulotdan mashg'ulotga kamayib, baland sur'atda o'tkaziladiganlari ortib boradi.

Oraliqli uslub shundan iboratki, bunda jismoniy mashqlar bo'laklarga bo'linib (seriyalab), sust va faol dam olish oraliqlari bilan bajariladi. Trenirovka vazifalari mashqlarni bajarish sur'ati va davomiyligiga, shuningdek kurashchining mashq qilganlik darajasi hamda kayfiyatiga qarab, ish hamda dam olish oraliqlari davomiyligiga ko'ra har xil bo'lishi lozim. Takrorlash uslubini shundan iboratki, sportchi bir mashg'ulotning o'zida yoki bir nechta mashg'ulotda hajmi va shiddatiga ko'ra bir xil bo'lgan mashqlarni takrorlaydi.

Sport trenirovkasi jarayonida hamma uslublar bir-biri bilan turlicha uyg'unlashtirilgan holda qo'llaniladi. Chidamlilikni tarbiyalash samaradorligi ko'p jihatdan trenirovka jarayonining oqilona tuzilganligi bilan belgilanadi. Turli yo'nalishdagi mashqlarni bajarishda ma'lum bir ketma-ketlikka amal qilish va ularning ijobiy o'zaro ta'sir etishini ta'minlash juda muhimdir. Quyidagi ketma-ketlikka rioya etish maqsadga muvofiqdir:

- avval anaerob mashqlar (tezkor va tezkor kuch), so'ngra anaerob-glikolitik (kuch chidamliligi uchun) mashqlar;
- avval anaerob, so'ngra aerob mashqlar (umumiy chidamlilik uchun);
- avval anaerob-glikolitik, keyin aerob mashqlar.

Agar mashqlar ketma-ketligi teskari bo'lsa, tez trenirovka samarasining o'zaro ta'siri salbiy bo'ladi, hamda bunday mashg'ulot kam foyda beradi.

Xulosa

Jismoniy fazilatlar, harakatlar bajarish jarayonlarida harakat maqsadiga muvofiq o'zaro

bog'liqlikda namoyon bo'ladi. Jismoniy fazilatning birining yuqori darajada rivojlangan bo'lishi boshqa fazilatlarni ham takomillashuviga olib keladi. Jismoniy tayyorgarlik jarayonlarida jismoniy fazilatlarni uyg'un rivojlantirishga katta e'tibor qaratish kerak. Jismoniy tayyorgarlik darajasi ortib borish bilan kurashchilar maxsus fazilatni takomillashtirishga harakat qiladilar.

ADABIYOTLAR:

1. Azizov N.X. Belbog'li turkiston kurashi. - Toshkent: o'qituvchi, 1998.
2. Борисов К. Практика рукопашного боя. Учебное пособия под/рек. 2003 г
3. Salomov R.S. Sport mashg'ulotining nazariy asoslari – Toshkent., O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituti, 2005 yil - 238 b.
4. Goncharova O.V. Yosh sportchilarning jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirish Toshkent., O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituti 2005 yil - 171 b.
5. Dzyudo kurashi. A.A.Absatarov. A.A.Istomin. Toshkent Iqtisod-Moliya 1993 yil.
6. Muxitdinova N.M. "Development of the preschool education system in foreign countries (example of Great Britain and Germany)" // Akademik research in educational sciences ARES VOLUME 2 | ISSUE 10 | 2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
7. Мухитдинова Н.М. Проблемы дошкольного образования в современном этапе // "International scientific and practical conference" Topical issues of science part 2, New York, 2022.-P 73-79.

UMUM TA'LIM MAKTABLARDA JISMONIY TA'LIM SAMARADORLIGI OSHIRISHNING O'ZIGA XOS YO'LLARI

Usmonov Zufar Husen o'g'li

*Buxoro davlar pedagogika instituti Jismoniy madaniyat nazariyasi va uslubiyoti
kafedrasida o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda ta'lim sohasidagi islohotlar jismoniy tarbiyani rivojlantirishga ham keng yo'l ochib berganligi, bu esa ta'lim tizimini modernizatsiya qilishning asosiy usullaridan biri sifatida namoyon bo'layotganligi, jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarini takomillashtirishda pedagogik nazoratdan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari, bolalar jismoniy tarbiyasi, jismoniy rivojlanishi va tayyorgarligini aniqlashning usullari va nazorat qilish, pedagogik nuqtai nazardan to'g'ri aniqlash uchun bolalar jismoniy tayyorgarligini aniq bo'lishi lozimligi haqidagi fikrlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: pedagogik nazorat, jismoniy tayyorgarlik, jismoniy sifatlar, jismoniy ta'lim, pedagogik baholash

КОНКРЕТНЫЕ ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ

Усманов Зуфар Хусенович

*Преподаватель кафедры теории и методики физической культуры
Бухарского государственного педагогического института*

Аннотация: В данной статье реформы в сфере образования открыли широкий путь развитию физического воспитания, что проявляется как один из основных методов модернизации образовательной системы, важность использования педагогического контроля в совершенствовании физического воспитания и спортивная подготовка, особенности, методы определения физического воспитания, физического развития и подготовленности детей, а также мнения о том, что физическая подготовленность детей должна быть четкой для правильного ее определения с педагогической точки зрения.

Ключевые слова: педагогический контроль, физическая подготовка, физические качества, физическое воспитание, педагогическая оценка.

SPECIFIC WAYS TO INCREASE THE EFFECTIVENESS OF PHYSICAL EDUCATION IN GENERAL EDUCATION SCHOOLS

Usmanov Zufar Husenovich

*Lecturer at the Department of Theory and Methodology of Physical Culture,
Bukhara State Pedagogical Institute*

Annotation: In this article, reforms in the field of education have opened a wide way for the development of physical education, which manifests itself as one of the main methods of modernizing the educational system, the importance of using pedagogical control in improving physical education and sports training, features, methods for determining physical education, physical development and preparedness of children,

as well as the opinion that the physical fitness of children must be clear in order to correctly determine it from a pedagogical point of view.

Key words: pedagogical control, physical training, physical qualities, physical education, pedagogical assessment.

Kirish. Jahon jismoniy madaniyatida pedagogik nazorat o'quvchilarning jismoniy holati va jismoniy tayyorgarligini takomillashtirishga qaratilgan. Samarali pedagogik nazorat o'qituvchidan o'quvchilarning harakatlarini to'g'ri kuzatish, taqlil qilish va baholashni ta'minlaydigan, o'z harakatlaridagi kamchiliklarni aniqlaydigan, muayyan sharoit va o'quv vaziyatlaridagi vositalar, usullar va tashkiliy shakllarning yaroqliligi va samaradorligi darajasini aniqlaydigan maxsus bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishni talab etadi.

Ilmiy asoslangan pedagogik nazoratni tashkil etish va o'tkazish individual jismoniy sifatlarni rivojlanish darajasini aniqlash, bu darajani me'yoriy ko'rsatkicqlar bilan taqqoslash va shu asosda o'quvchilarning jismoniy sifatlarini yo'naltirish va rivojlantirish bo'yicha oqilona rejalar tuzish imkonini beradi. Mamlakatimizda umumta'lim maktablarida o'quv jarayonini tashkil etish bo'yicha alohida tajriba-metodik isqlanmalar amalga oshirilib, bu maktab o'quvchilari o'rtasida harakat ko'nikmalarining zarur fondini shakllantirish, o'quvchilarning asosiy jismoniy tayyorgarligiga zamin yaratish imkonini bermoqda.

Shu bilan birga, jismoniy tarbiya amaliyotida an'anaviy pedagogik nazoratning bir yoqlama o'tkazilishi uning turlariga yetarlicha e'tibor berilmayotganligi bu borada ko'plab hal etishimiz kerak bo'lgan vazifalarimiz bor ekanligini ko'rsatmoqda. Ayniqsa, maktab o'quvchilarining jismoniy tarbiya ta'limi samaradorligini kompleks nazorat qilishning me'yoriy talablarini isqlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism. Ta'limning turli yo'nalisqlarida bolalar bog'chasidan bosqlab, toki universitet darajasigacha jismoniy tarbiya va sportni rolini va ahamiyatini oshirib borilmoqda. Maktabgacha va maktab ta'limi islohati, bolalarining jismoniy tayyorgarligini oshirish masalalari muhim amaliy ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun maktab yoshidagi bolalarning harakat faolligi darajasini bilish maqsadida ilmiy izlanisqlar olib borish dolzarb masala bo'lib qoldi Olimlar va mutaxassislar oldida tez yechimini topish kerak bo'lgan qator vazifalar turibdi.

O'quvchilarning jismoniy rivojlanish darajasini aniqlashda haligacha aniq ma'lumotlarni olish to'g'risidagi kamchiliklar bor. Shuning uchun jismoniy ta'limda o'quvchilarning jismoniy tayyorgarligini obyektiv ravishda baholash masalalari muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijasi va muhokamasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 3-iyundagi PQ- 3031-son "Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori [1], 2018-yil 14-avgustdagi PQ-3907-son "Yosqlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori[2], 2020-yil 24-yanvardagi PF-5924-son "Jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni[3] hamda mazkur sohaga tegisqli me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu tadqiqotga muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqot obyekti: Umumta'lim o'rta maktablarining jismoniy tarbiya

samaradorligining pedagogik nazorat jarayoni.

Tadqiqot predmeti: Jismoniy tarbiya ta'limi jarayonida o'quvchilar jismoniy rivojlanish va jismoniy tayyorgarligini testlashga asoslangan pedagogik nazorat mazmuni, shakllari, usullari va vositalari.

Tadqiqot maqsadi: Umumta'lim maktablarning 7-sinf o'g'il bolalarida jismoniy ta'lim samaradorligini tajribaviy asoslash, amaliy tavsiyalar isqlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari:

1. Umumiy o'rta ta'lim o'quvchilarining jismoniy rivojlanishi va jismoniy tayyorgarlik darajasini nazorat qilish, pedagogik baholash nazariyasi va amaliyotini taqlil qilish.

2. Jismoniy tarbiya o'quv jarayonida o'quvchilarning jismoniy rivojlanish, jismoniy tayyorgarlik darajasini pedagogik nazoratlar tarkibini aniqlash.

3. Jismoniy tarbiya jarayonida o'quvchilar jismoniy rivojlanishi va jismoniy tayyorgarlik darajasini aniqlash va baholash metodikasini tajribaviy asoslash, tavsiyalar isqlab chiqish

Mazkur maqolada tadqiqotning ilmiy jihatdan yangilik shundan iboratki jismoniy tayyorgarlikning har xil darajalariga ega bo'lgan o'quvchilarning jismoniy tayyorgarligi nuqtayi nazaridan pedagogik test natijalarini baholash imkoniyatlari kengaytirilgan

Tadqiqot mavzusi bo'yicha adabiyotlar sharhi (taqlili). Xorij va vatanimiz olimlari jismoniy tarbiya bo'yicha o'quv mashg'ulotlari jarayonida pedagogik nazoratning turli xil ko'rsatkicqlarini isqlab chiqish hamda ulardan foydalanishga katta e'tibor qaratadilar [Бондаревский Е.Я., Волков А.В., Гужаловский.А.А., Запоражанов В.А., Лях В.И А.Абдуллаев,

Ш.Х Ханкельдиев, В.К.Бальсевич, Р.С.Саламов, О.В. Гончарова Ж.К. Хуррамов, И.И. Саидов ва бошқалар].

O'rganilgan adabiyotlar taqliliga ko'ra umumta'lim maktablarida pedagogik nazoratni samarali tashkil etish hamda o'tkazish uchun quyidagi dolzarb vazifalarni hal etish zarurligi ta'kidlangan: o'quvchilarning jismoniy rivojlanishi va jismoniy tayyorgarligining dastlabki holatini aniqlash; o'quvchilarning o'quv yili davomidagi jismoniy rivojlanishi va jismoniy tayyorgarligi dinamikasini o'rganish; jismoniy rivojlanish va jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkicqlarini tegisqli yosh guruhi uchun belgilangan me'yoriy talablar bilan qiyosiy taqlilini amalga oshirish; o'quvchilarning jismoniy rivojlanishi va jismoniy tayyorgarligining individual zaruriy me'yorlarni isqlab chiqish.

Pedagogik nazorat ko'rsatkicqlari bo'yicha mutaxassislar fikricha, harakat tayyorgarligi o'quvchilar sog'ligining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi, uni yaxshilash esa maktabdagi jismoniy tarbiyaning asosiy vazifalaridan biridir.

Umumta'lim maktab o'quvchilarning jismoniy ta'lim samaradorligini oshirishning pedagogik tajribaviy asoslanishi. Jismoniy tarbiya o'quv jarayonida o'smirlarning individual tavsiflarini hisobga olgan holda ularning jismoniy tayyorgarligini pedagogik nazorat qilish algoritmi ifodalangan.

O'quvchilarning jismoniy tayyorgarligini pedagogik nazorat tizimi

I. Jismoniy rivojlanish va jismoniy tayyorgarlik xususiyatlari:

1. Pedagogik nazorat turlari:

- tezkor;
- joriy;
- bosqicqli;
- yakuniy.

2. Pedagogik nazorat talablari:

- o'z vaqtida amalga ochirish;
- muntazamlik;
- ob'ektivlik;
- asosiy ko'rsatkicqlarni qamrab olish.

3. Pedagogik nazorat testlari:

- oddiylik;
- tezkorlik;
- haqqoniylik;
- barqarorlik.

4. O'smirlarning jismoniy rivojlanish turi:

- retordantli;
- me'yorli;
- akselerantli.

5. Jismoniy tayyorgarlik darajasi:

- past;
- o'rtadan past;
- o'rta;
- o'rtadan yuqori;
- yuqori.

II. O'smirlar jismoniy tayyorgarligini pedagogik nazorat etish bosqicqlari

1-bosqich: O'smirlar jismoniy tayyorgarligi va jismoniy rivojlanish ko'rsatkicqlarini aniqlash.

2-bosqich: Individual ko'rsatkicqlarni "Alpomish va Barchinoy" standartlari bilan solishtirish.

3-bosqich: Ishning yo'nalishi va natijaga erishish usullarini aniqlash.

4-bosqich: Jismoniy tarbiya ta'limining vosita va usullarini tanlash.

5-bosqich: O'smirlar jismoniy tayyorgarligining amaldagi va rejalashtirilgan natijalarini bosqichma-bosqich taqqoslash.

Pedagogik nazoratni tashkil etishda quyidagi talablarga rioya etish kerak: o'z vaqtida amalga oshirish, muntazamlik, obyektivlik, asosiy ko'rsatkicqlarni qamrab olish. O'smirlarning jismoniy tayyorgarligining pedagogik nazoratini obyektiv ko'rsatkicqlarini olish uchun ularni konstitutsiya tipi va rivojlanish tipiga hamda jismoniy tayyorgarlik darajasiga taqsimlash lozim. Pedagogik nazoratni bunday tashkil etish o'smirlarning jismoniy tayyorgarligining obyektiv va ishoncqli ko'rsatkicqlarini olish imkonini beradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, pedagogik tajriba o'tkazildi va u umumta'lim maktablarining jismoniy tarbiya darslarida 7-sinf o'g'il bolalarning jismoniy tayyorgarligini oshirish uchun maxsus mashqlardan foydalanishni o'rganishga qaratildi.

Pedagogik tajribada 7 sinf o'quvchilari ishtirok etdi. Pedagogik tajriba o'tkazish uchun (n=44) o'quvchilar ikki guruhga bo'lindi - tajriba va nazorat guruqlari.

Tajriba guruhda "TG" biz tomonimizdan isqlab chiqilgan va taklif qilingan uslubiyat bo'yicha mashg'ulotlar o'tkazildi. Nazorat guruhida "NG" jismoniy tarbiya darslari odatdagi maktab dasturi bo'yicha o'tkazildi.

1-jadval

Pedagogik tajriba boshida tajriba va nazorat guruh o'quvchilarining harakat tayyorgarligini nazorat qilish natijalari.

T/R	Nazorat mashqlar	TG (n = 22)	NG (n = 22)	t	r
		$X \pm \sigma$	$X \pm \sigma$		
1	60 m ga yugurish (tezlik qobiliyati) (sek)	9,37±0,12	9,43±0,11	1,73	>0,05
2	500 m ga yugurish (chidamlilik qobiliyati) (sek)	109,6±1,96	110,6±1,86	1,74	>0,05
3	Yugurib kelib uzunlikka Sakrash (tezlik-kuch qobiliyati) (sm)	353,2±4,0	355,3±3,8	1,79	>0,05
4	Yugurib kelib balandlikka Sakrash (tezlik-kuch qobiliyati) (sm)	103,7±2,52	102,3±2,47	1,86	>0,05
5.	Tennis koptokchasini uloqtirish (m)	31,2±1,22	30,57±1,15	1,76	>0,05
Gimnastika					
6	Turnikda tortilish soni (kuch qobiliyati, marta)	4,2±0,38	4,41±0,36	1,88	>0,05
7	Gavdani oldinga bukish (egiluvchanlik, sm.)	5,22±0,23	5,09±0,22	1,92	>0,05
8	Gavda dinamometriyasi (kg.)	72,38±1,43	71,66±1,31	1,74	>0,05
9	Bilak dinamometriyasi (kg.)	24,3±0,97	23,8±0,87	1,80	>0,05

1. 60 m. yugurishda tajriba guruhida o'rtacha ko'rsatkich 9,37 s, nazorat guruhida esa 9,42 s,
2. 500 m masofaga yugurishda 109,6 s va 110,1 s ni tashkil qildi.
3. Yugurib kelib uzunlikka sakrashda tajriba guruhidagi o'rtacha natijalar 353,2 sm, nazorat guruhida 355,3 sm natijani tashkil etdi.
4. Yugurib kelib balandlikka sakrashda har ikkala guruh o'quvchilari deyarli mutloq o'rtacha ko'rsatkichga, ya'ni 103,7 va 102,3 sm natijaga ega bo'ldilar.
5. Tajriba guruhida tennis to'pini uloqtirishda 31,2 m, nazorat guruhi esa 30,6 m o'rtacha ko'rsatkich aniqlandi.
6. Turnikda tortilishda birinchi guruhda o'rtacha 4,2-marta, ikkinchi guruhda esa 4,4-marta natija qayd etildi.

7. Tajriba guruhidagi eng kucqli qo‘lning o‘rtacha dinamikasi 24,3 kg, nazorat guruhida 24,8 kg ga teng. Shunga o‘xshash ko‘rsatkicqlar, shuningdek, 72,3 kg va 71,7 kg stend dinamometrda ham kuzatilgan.

8. Egiluvchanlik mashqlarida har ikkala guruh o‘quvchilari teng ravishda 5,2 sm va 5,1 sm o‘lchamda o‘rtacha ko‘rsatkichga ega bo‘ldi.

Ushbu nazorat test sinovlarida olingan ko‘rsatkicqlar bo‘yicha tajriba va nazorat guruqlarida statistik jihatdan farq yo‘qligianiqlandi ($r > 0,05$).

Shunday qilib, nazorat sinovlari natijalari nazorat va tajriba guruqlaridagi o‘quvchilar pedagogik tajribadan oldin harakat tayyorgarligi bo‘yicha dastlabki ma‘lumotlarga ega ekanligidan dalolat beradi.

2-jadval

Pedagogik tajriba yakunida tajriba va nazorat guruqlarining harakat faoliyati ko‘rsatkicqlari dinamikasi

T /R	Mashqlar	TG(n=2 2)	NG(n=2 2)	t	R
		X±σ	X±σ		
1	60 m ga yugurish (sek)	6 8,54±0,5	2 8,95±0,5	2, 52	<0, 05
	500 m ga yugurish (sek)	6 90,8±5,8	7 95,3±5,6	2, 59	<0, 05
2	Yugurib kelib uzunlikka sakrash (sm)	5,36 397,2±2	5,11 379,1±2	2, 38	<0, 05
3	Yugurib kelib balandlikka sakrash (sm)	56 123,4±9,	14 116,3±9,	2, 52	<0, 05
4	Tennis koptokgini uloqtirish (m)	6 50,4±5,7	6 45,9±5,5	2, 64	<0, 05
5	Turnikda tortilish (marta)	6 11,5±1,5	46 10,33±1,	2, 57	<0, 05
6	Panja dinamometriyasi (kg)	6 34,2±4,0	6 31,3±3,9	2, 40	<0, 05
7	Gavda kuchidinamometriya (kg)	27 93,8±11,	56 85,2±10,	2, 61	<0, 05
8	Oldinga egilish (sm)	3 12,5±1,4	2 11,1±1,3	3, 37	<0, 01

Shunday qilib, 60 metrga yugurishda tajriba guruhining qatnashchilari 8,54 soniya natijaga, nazorat guruhidagilar esa 8,95 soniya natijaga erishdilar. Ko'rsatkicqlar farqi 0,41 soniyani tashkil qildi.

500m masofaga yugurishda tajriba guruhi natijasi 90,8 s tashkil qilsa, nazorat guruhi qatnashchilari 95,3 s ni tashkil qildi. Ko'rsatkicqlar farqi o'rtacha 4,5 s.ga teng bo'ldi.

Yugurib kelib uzunlikka sakrashda tajriba guruhining o'rtacha ko'rsatkichi 397,2 sm, nazorat guruhining o'rtacha ko'rsatkichi 379, 1 sm ni tashkil etdi. Ko'rsatkicqlar farqi esa 18,1 sm bilan ifodalandi.

Yugurib kelib balandlikka sakrashda tajriba guruhi qatnashchilarining o'rtacha ko'rsatkichi 123,4 sm, nazorat guruhida esa 116,3 sm ni tashkil etdi. Ko'rsatkicqlardagi farq 7,1 sm ga teng bo'ldi.

Tennis koptogini uloqtirishda tajriba guruhining qatnashchilari o'zlarining nazorat guruhidagi tengdosqlaridan 4,5 metr masofaga ko'proq uloqtirganligini ko'rsatdi, ularning ko'rsatkicqlari mos ravishda 50,4 va 45,9 m tashkil etadi.

Turnikda tortilishda tajriba guruhi o'rtacha 11,5-martaga, nazorat guruhi 8.3-martaga teng, ko'rsatkich farqi 3.2 ni tashkil etdi.

Panja dinamometriyasi taqlili tajriba guruhida 34,2 kg, nazorat guruhida 29,7 kg bo'lgan. O'rtacha farq 4.5 kg bilan ifodalandi.

Gavda dinometriyasida birinchi guruh 93.8 kg ni, ikkinchi guruh 80.5 kg ko'rsatkichga ega bo'lgan. Ko'rsatkich farqi 13.3 kg ni tashkil etdi.

Egiluvchanlik ko'rsatkicqlari bo'yicha tajriba guruhida 12,5 sm, nazorat guruhida esa 5,8 sm qayd qilingan, o'rtacha o'sish farqi 6,7 sm ga teng.

Shunday qilib, taqlil natijalari tajriba guruhidagi o'quvchilar o'zlarining nazorat guruhidagi tengdosqlaridan harakat sifatlari, ya'ni chaqqonlik, tezlik-kuch, egiluvchanlik va chidamlilik ko'rsatkicqlari bo'yicha ustun ekanligi haqida xulosa chiqarishga imkon beradi. Hamma ko'rsatkicqlar farqlar $r < 0,05$ darajasida statistik ishoncqli.

Nazorat testlari taqlili shuni ko'rsatadiki, tajriba guruhi o'quvchilari hamma ko'rsatkicqlar harakat tayyorgarligi bo'yicha nazorat guruhidan ustunroq va barqaror ko'rsatkicqlarga ega.

O'tkazilgan barcha pedagogik nazorat testlarida tajriba guruhida o'quvchilarning jismoniy harakat faoliyatining samaradorligini yaxshilanganligini ko'rishimiz mumkin.

3-jadval

Pedagogik eksperiment jarayonida tajriba va nazorat guruqlarida o'quvchilarning davomad va tartib- intizom ko'rsatkicqlari dinamikasi (ballarda)

№	Tajriba boshida	Tajriba guruhi			Nazorat guruhi		
		Tajriba boshida	Tajriba oxirida	Ko'rsatkichning o'zgarishi	Tajriba boshida	Tajriba oxirida	Ko'rsatkichning o'zgarishi
1	O'zlashtirishi	3,85	4,35	0,5	3,9	4,2	0,3
2	Intizom	4,75	5,0	0,25	4,75	4,85	0,1

Jadval ko'rsatkicqlari tajribaning boshida, ikkala guruhdagi o'quvchilarning o'zlashtirish va tartib intizomi ko'rsatkicqlari bir xil bo'lgan. Pedagogik tajriba jarayonida tajriba va nazorat guruqlarida o'zlashtirish va tartib-intizom ko'rsatkicqlari yaxshilangan, ammo biz isqlab chiqqan dasturga amal qilgan o'quvchilar yuqoqriroq natijalarga erishgan.

Shunday qilib, jismoniy tayyorgarlikni oshirish uchun maxsus tanlangan mashqlar tajriba guruhi o'quvchilarining o'zlashtirishi va tartib- intizomiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Xulosa. Umumta'lim maktablarida jismoniy tarbiya jarayoni doirasida o'quvchilarning jismoniy tayyorgarligini pedagogik nazorat qilish muammosi o'zining to'liq yechimini haligacha topgani yo'q. 7-sinf o'smirlarning jismoniy tayyorgarligida nazorat mashqlari va testlarni qo'llashning yagona konsepsiyasi isqlab chiqilmagan. Jismoniy tarbiya darslarida tezkor nazoratning yangi shakllarini tadbiq etish zarurligi aniqlashtirildi. Olingan tajriba materiallari o'quv jarayoniga o'smirlarning jismoniy tayyorgarligini tabaqali baholashning yangi uslubiyatini joriy etish zarurligini e'tirof uchun asos beradi. Ushbu tadqiqotda olingan ma'lumotlar o'quv jarayonini tuzishda yangicha yondashuvlarni qo'llash uchun asos hamda jismoniy tayyorgarlikning dasturiy-me'yoriy talablarini isqlab chiqishda istiqbolli yo'nalisqlardan biri uchun asos bo'lishi mumkin.

Pedagogik tajriba shuni ko'rsatadiki, o'smirlar jismoniy tayyorgarligini takomillashtirish bo'yicha isqlab chiqilgan uslubiyot jismoniy tarbiya o'quv mashg'ulotlarini o'tkazishning an'anaviy tizimidan ancha ustunlik qiladi ($r < 0,05$). U 13-14 yoshdagi o'smirlarning jismoniy tayyorgarlik darajasini 12,6 % oshirishiga yordam berdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 3-iyundagi PQ- 3031-son "Jismoniy

tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori

2. 2018-yil 14-avgustdagi PQ-3907-son "Yosqlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori

3. 2020-yil 24-yanvardagi PF-5924-son "Jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni

4. Абдуллаев, А.Ш.Х. Ханкельдиев. Жисмоний тарбия назарияси ва услубияти.—Т. Илмий-техника ахбороти-пресс нашриёти, 2018. — 232 б.

5. Абзалов Р.А., Павлова О.И., Сальникова В.О, Оценка уровня физической подготовленности школьников 6-11 классов // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. - 1999. - №3. - С. 50-55.

6. Бальсевич В.К., Лубышева Л.И. Новые технологии формирования физической культуры школьников // Проблемы совершенствования физического воспитания учащихся общеобразовательных школ: Сб. работ участников междуна. семинара / Под общ. ред. В.И. Ляха, Л.Б. Кофмана. - М., 1993. - С. 42-50.

ETNOMADANIY ALOQALAR SHAROITIDA MILLIY MUSIQA ASOSIDA TALABALARNI MILLATLARARO TOTUVLIK RUXIDA TARBİYALASH

Uspanova Rano Anuarovna,

*O'zbekiston Davlat san'at va madaniyat instituti Nukus filiali San'atshunoslik fakul'teti
«Xalq ijodiyoti» kafedrasini o'qituvchisi
millatlararo munosabatlar, bag'rikenglik,*

Ushbu maqolada O'zbekistonda amalga oshirilayotgan millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik islohotlari xaqida, yosqlarni millatlararo totuvlik ruhida tarbiyalashda milliy musiqa san'atini roli to'g'risidagi ilmiy nazariy mulohazalar o'z aksini topgan. Shuningdek maqolada milliy musiqa san'ati namoyondalarining yosqlarni millatlararo totuvlik ruhida tarbiyalash xaqidagi pedagogik qarashlarini o'rganish, xalq qo'shiqlari, Qoraqalpoq jirov baxshichilik qo'shiqlarining tarbiyaviy ta'sirini talabalar ongiga singdirish orqali, eng yaxshi an'analarimiz va urf-odatlarimiz asosida yosqlarimizni Vatanga va xalqqa muxabbat va sadoqat, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat bilan munosabatda bo'lish ruhida tarbiyalash muhim ijtimoiy ahamiyatga ega ekanligi yuzasidan atroflicha fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: etnomadaniy aloqalar, milliy musiqa, millatlararo totuvlik, talaba yosqlar, konfessiyalar, millat, irq, elat, vijdon erkinligi, Konstitutsiya, qonunlar, deklaratsiya, milliy – madaniy markazlar, milliy an'analar, madaniyat.

ВОСПИТАНИЕ СТУДЕНТОВ В ДУХЕ МЕЖДУНАРОДНОЙ ГАРМОНИИ НА ОСНОВЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ МУЗЫКИ В УСЛОВИЯХ ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ СВЯЗЕЙ

Успанова Рано Ануаровна

Преподаватель кафедры «Народное искусство» факультета искусств Нукусского филиала Государственного института искусств и культуры Узбекистана

В данной статье отражены научно-теоретические соображения о реформах межнационального согласия и религиозной толерантности, реализуемых в Узбекистане, роли национального музыкального искусства в воспитании молодежи в духе межэтнического согласия. Также в статье мы изучим педагогические взгляды представителей национального музыкального искусства на воспитание молодежи в духе межнационального согласия, путем привития в сознании учащихся воспитательного воздействия народных песен, каракалпакских песен жиров бахшилик, основанный на наших лучших традициях и обычаях. Считается, что большое социальное значение имеет воспитание нашей молодежи в духе любви и верности Родине и народу, уважения к национальным и общечеловеческим ценностям.

Ключевые слова: межнациональные отношения, толерантность, этнокультурные связи, национальная музыка, межэтническое согласие, студенческая молодежь, конфессии, нация, раса, население, свобода совести, Конституция, законы, декларация, национально-культурные центры, национальные традиции, культура.

EDUCATION OF STUDENTS IN THE SPIRIT OF INTERNATIONAL HARMONY ON THE BASIS OF NATIONAL MUSIC IN THE CONDITIONS OF ETHNO-CULTURAL RELATIONS

Usanova Rano Anuarovna

Teacher of the Department of «Folk Art», Faculty of Arts, Nukus Branch of the State Institute of Arts and Culture of Uzbekistan

This article reflects scientific theoretical considerations about the reforms of inter-ethnic harmony and religious tolerance implemented in Uzbekistan, the role of national music art in educating young people in the spirit of inter-ethnic harmony. Also, in the article, we will study the pedagogical views of representatives of the national music art on educating young people in the spirit of inter-ethnic harmony, by instilling the educational effect of folk songs, Karakalpak jiro bakhshilik songs into the minds of students, based on our best traditions and customs. It is considered that it is of great social importance to educate our youth in the spirit of love and loyalty to the Motherland and people, respect for national and universal values.

Key words: inter-ethnic relations, tolerance, ethno-cultural relations, national music, inter-ethnic harmony, student youth, confessions, nation, race, population, freedom of conscience, Constitution, laws, declaration, national-cultural centers, national traditions, culture

Mamlakatimizda millatlararo totuvlik va bag'rikenglikni ta'minlash, do'stlik muhitini yanada yaxshilash, yosqlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlariga hurmat ruhida tarbiyalashga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Bugungi globallashuv jarayonida jahonda elatlar, millatlar, xalqlar, davlatlar, turli konfessiyalar, madaniyatlar va etnik o'ziga xoslikning har xil ko'rinishlarini kuzatishimiz mumkin. Biroq, xalqaro vaziyat, dunyoni vayron qiluvchi siyosiy mojarolar turli xalqlar o'rtasida qarama-qarshiliklarni ham keltirib chiqarmoqda. Shu boisdan, etnomadaniy aloqalar sharoitida milliy musiqa asosida talabalarni millatlararo totuvlik ruhida tarbiyalash, ular o'rtasida tolerantlikni rivojlantirish va mustahkamlashga bo'lgan ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Chunki, millatlararo totuvlik davlatlar, konfessiyalar, shaxslar, millatlar, xalqlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni va ishonchni mustahkamlashga xizmat qiladi. Jumladan, 1995-yil 16-noyabrda YUNESKO tomonidan Parijda imzolangan "Tolerantlik prinsplari deklaratsiyasi"da "Tolerantlik boshqa dinlar, urf-odatlar, madaniyatlarga bag'rikenglik, o'ziga xosligi va individualligi bilan ajralib turuvchi insonlarga nisbatan bag'rikeng munosabatda bo'lish ekanligi" [1] - alohida takidlangan.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida O'zbekiston Respublikasining fuqarolari millatidan kat'i nazar O'zbekiston xalqini tashkil etishini, shuningdek, mamlakat hududida yashovchi millat va elatlarning tili, urf-odati va an'alariga hurmat bilan munosabatda bo'lishi belgilab qo'yilgan. [2] "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi"da ham aynan jamiyatda millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlashga alohida e'tibor qaratilgan. [5]

Millatlararo totuvlik, o'zaro do'stlik rishtalarini yanada mustahkamlash xaqida 2020 yil 29 dekabr kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoevning Oliy Majlisga navbatdagi murojaatida ham ta'kidlandi. Murojaatnomada 30 iyul – Xalqaro do'stlik kuni munosabati bilan «Do'stlik haftaligi»ni tashkil etish hamda ushbu haftalik doirasida «Do'stlik» xalqaro forum-festivalini o'tkazish taklifi ilgari surildi. Shuningdek, «Xalqlar do'stligi» ko'krak nishonini ta'sis etish xaqidagi tashabbus ham qo'llab-quvvatlandi. «Xalqlar do'stligi kuni»ni nishonlashdan asosiy maqsad insonlar, xalqlar, davlatlar – umuman olganda jamiyatning turli qatlamlari hamda tuzilmalari o'rtasida hamjihatlik, bag'rikenglik, millatlararo totuvlikni mustahkamlash va do'stlik aloqalarini yanada rivojlantirishdan iborat [9]

Bag'rikenglik tamoyillari deklaratsiyasi"ning preambulasida ta'kidlanishicha, "Biz,

Birlashgan Millatlar tashkiloti xalqlari, yosh avlodni urush talofotlaridan muhofaza qilish maqsadida yana bir bor inson huquqlari, inson xayotining qadr-qimmatiga bo'lgan e'tiborini tiklash uchun tolerantlik g'oyalari tayanib, insonlarning birgalikda, yaxshi qo'shnichilik an'analari asosida yashashlarini istaymiz" [7], deyiladi.

“Bag'rikenglik tamoyillari deklaratsiyasi”da “dunyo insoniyatning intellektual va ma'naviy hamjihatligiga tayanishi lozim” deb uqtiriladi. “Inson huquqlari Umumjaxon deklaratsiyasi”da kayd etilganidek, xar bir insonning “fikr, e'tiqod, din” (18-modda) erkinligini ta'minlash zarurligi talab etiladi. Mazkur hujjatning 26-moddasida mamlakatlardagi ta'lim tizimi “barcha odamlar, irq va diniy guruqlar orasida o'zaro hamjihatlik, sabr-bardosqli munosabat va do'stlikni” tarbiyalashi muhimligi belgilab qo'yilgan.

Bilamizki, O'zbekiston axolisi milliy tarkibiga ko'ra ko'p millatli davlatlar qatoriga kiradi. Hozir O'zbekistonda 130 dan ziyod millat va elatlarning vakillari yashaydi.[10]

Tolerantlik, millatlararo totuvlik qon-qoniga singib ketgan xalqimiz azal-azaldan turli millat vakillari bilan og'a-inidek, do'st-birodar bo'lib yashagan. Tabiatan mehr-oqibatli, saxovatpesha xalqimiz sho'rolar zamonida katag'onu quvg'inga uchragan ko'plab millat vakillariga o'z uyidan boshpana berdi, og'ir damlarda bir burda nonini ular bilan baham ko'rdi. Bu o'zbekona fazilatlaridan baxramand bo'lgan koreys, nemis, turk, polyak, yunon, qrim-tatar va boshqa millatlarga mansub kishilarning ko'pchiligi shu elda doimiy qo'nim topdi, xalqimizga xos do'stona munosabatlar bois qaddini tikladi. Ularning zurriyotlari esa shu zaminda tug'ildi, shu erda ta'lim-tarbiya olib voyaga etdi, shu maskanda oilali bo'ldi, obro'-e'tibor qozondi. Ular uchun O'zbekiston xaqiqiy Vatan bo'lib qoldi. [10]

Xaqiqatdan ham biz turli millat vakillarining (rus, tatar-boshqird, turkman, tojik, arab, koreys, nemis, turk, polyak, yunon, qrim-tatar) madaniyat, urf-odat, an'analari mamlakatimizda keng nishonlanadigan “Navro'z”, “Mustaqillik”, muhim sanalarga bag'isqlangan ommaviy bayram tadbirlarida “Sudarushka”, “Al-Arabiya”, “Quyosh” kabi milliy madaniyat markazlari koshida tashkil etilgan milliy-etnografik guruqlar chiqislarida ko'ramiz.

Respublikamizda “O'zbekiston – umumiy uyimiz”, “Vatan yagonadir, Vatan bittadir”, “Qudratimiz – birlik va hamjihatlikda” kabi shiorlar ostida o'tayotgan festivallar ham talaba yosqlarni millatlararo totuvlik, hamjihatlik ruhida tarbiyalashda bevosita xizmat qiladi.

Alohida e'tirof etish lozimki, ta'lim-tarbiya tizimining barcha bosqicqlarida millatlararo totuvlik nima, uning asoslari va g'oyalari nimalardan iborat, milliy musiqa, san'at va madaniy aloqalar, din va davlat munosabatlari qanday bo'lishi kerak, inson va e'tiqod, sog'lom e'tiqod asoslari bo'yicha yosqlar, xususan, talabalarda zamonaviy, ilmiy asoslangan, milliy va umumbashariy qadriyatlarga tayangan bilim va ko'nikmalar majmuini shakllantirish bugungi kunning muhim ijtimoiy vazifalaridan hisoblanadi.

Bilamizki, dunyoviy davlatchilik millatlararo totuvlik tolerantlik g'oyalari tayanadi. Zamonaviy XXI asr takomilini tolerantlik tafakkurisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Chunki, tolerantlik tafakkuri millatlar, elatlar, xalqlar, madaniyatlar, qarasqlar, mafkuralar xilma-xilligi sharoitida ularning o'zaro hamkorlik va bir-birini qabul qilish, tenglik va hurmat asosida yashash tartibi va jarayonlarini bildiradi.

Hozirgi davrga xos bo'lgan turli mafkuraviy ziddiyatlarning kuchayishi inson sog'lom tafakkuriga, uning mafkuraviy jihatdan ogoqligiga, milliy manfaatlar asosida qurilgan g'oyalarni shakllantirishga bo'lgan ehtiyojini kuchaytiradi. Demak, demokratik jamiyat qurish sharoitida yosqlarning tolerantlik tafakkurini shakllantirish masalasini milliy g'oya va mafkura, milliy manfaatlar, davlat ahamiyatiga molik vazifalar qatoriga kiritish to'g'ri bo'ladi.[7]

Shu nuqtai nazardan etnomadaniy aloqalar sharoitida milliy musiqa asosida talabalarni millatlararo totuvlik ruhida tarbiyalash, dunyo xalqlari o'rtasida do'stlik, birodarlik aloqalarini mustahkamlash muhim ijtimoiy pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Musiqa inson ruhiyatini tetiklashtiradi. Yaxshi musiqa tinglar ekansiz kalb tug'yonini sezasiz. Ma'naviy meros, milliy va umuminsoniy kadriyatlar, xalqimizning boy musiqiy

merosiga qaratilgan yuksak e'tibor natijasida yosqlarga musiqa san'ati orqali xar bir millatning milliy merosi va uning etuk namoyondalari xayoti va ijodiy faoliyatini o'rgatish, musiqiy ta'lim samaradorligini oshirish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Albatta milliy san'atimiz o'zining tarixiy rivojlanishi jarayonlarida sinovli davrlarni, tarixning barcha bosqicqlarini bosib o'tganligi hech kimga sir emas.

Ma'lumki, xar bir hududining o'ziga xos musiqiy fol'klori serqirra ko'rinishlari bilan mavjud bo'lib, u asosan xalq orasida keng tarqalgan "Buxorcha", "Xorazmcha", "Qorakolpoqcha milliy qo'shiqlar" Farg'ona vodiysining musiqa ijrochiligi va hofizlik san'ati, ashula va raqs turkumi bilan mashhurdir.

Sultonali Mannopovning "Farg'ona vodiysi milliy san'atimizga beshik bo'lgan yurt" nomli internet maqolasida xalqning etnik joylashishi, yashash sharoitlari, turmush tarziga qarab ularning turlicha madaniy rivojlanish davriga asoslanib maqom yo'llari va bastakorlik san'ati ijrochilik uslublari o'z o'rnini topganligi to'g'risida fikr yuritilgan. Xalq san'atining bilimdoni ustoz Yusufjon qiziq Shakarjonov: "Milliy musiqa san'atimiz bamisoli bir daraxt bo'lib, uning tomiri Xorazm, tanasi Buxoro, mevalari Farg'onadir", - deb ta'riflagan ekanlar. [9]

Mamlakatimiz tom ma'noda millatlararo bag'rikenglikning tarixiy merosxo'ri sifatida jaxon hamjamiyatida e'tirof etilmoqda. Insoniyat tarixiga nazar tasqlasak, qaysi jamiyatlarda axillik, birodarlik, o'zaro hamjihatlik joriy bo'lsa, taraqqiyot, ravnak va el osoyishtaligi-yu xalq farovonligi hukm surgan. Aksincha, qay bir jamiyatda murosasizlik, o'zaro xusumat kuchaysa, bunday jamiyatlarda urush va mojarolar avj olgan, yurt vayron, el parokanda bo'lgan.

Tarixiylik tamoyiliga asoslanib aytishimiz mumkinki, XVIII asrga Buxoroning "Shashmaqom"i (olti maqom) "Buzruk", "Rost", "Navo", "Dugoh", "Segoh", "Iroq" maqomlari o'zining nasr va mushkilot qismlari bilan rivojlangan bo'lsa, Xorazmning 6,5 maqomi aytim va chertim yo'llari bilan ijro etib kelingan. Farg'onaning "Chormaqom"i, (To'rt maqom), Dugoh Husayniy "Chorgoh" "Shaxnozi Gulyor", "Bayot" kabi xalqning avlodan-avlodga o'tib kon-koniga singib ketgan san'at asarlari yosqlarni tolerantlik ruhida tarbiyalashda asos bo'lib xizmat qiladi. Bu san'at asarlarining xar biri betakror hamda bir qancha asarlarni o'zida mujassamlashtirish xususiyatiga ega bo'lgan turkumlardir.

Tadqiqotlarning ko'rsatishicha, milliy musiqa san'ati namoyondalarining yosqlarni millatlararo totuvlik ruhida tarbiyalash xaqidagi pedagogik qarashlarini o'rganish, xalq qo'shiqlari, Qorakolpoq jirov baxshichilik qo'shiqlarining tarbiyaviy ta'sirini talabalar ongiga singdirish orqali, eng yaxshi an'analimiz va urf-odatlarimiz asosida yosqlarimizni Vatanga va xalqqa muxabbat va sadokat, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat bilan munosabatda bo'lish ruhida tarbiyalashga erishamiz.

Bilamizki, musiqiy qadriyatlarda xalqlarning turmush tarzi, til madaniyati, turli an'analari, urf-odatlari, mahalliy xalqqa tegisqli milliy an'analari aks etgan bo'lib, unda turli millat vakillarining o'z hududiga xos bo'lgan musiqiy bezaklari, ko'chirimlari, cholg'u ijrosi, hofizlik an'analari, kuylash uslublari bilan ijro maktabini o'zida mujassam etgan sirli oxanglar yordamida talaba yosqlarda dunyoviy va diniy bag'rikenglik, o'zga din va millat vakillariga ehtirom, o'zga madaniyatlarga, milliy boylklarga hurmat bilan qarash, sabr-toqatli bo'lish, do'stlik munosabatlarini o'rnatish, oila va jamiyatda bardosqlilik sifatlarini ko'rsatish, birodarlik, hamdardlik, hurfikrlilik, sadokat, boshqalarni kamsitmaslik, xatolari ustidan kulmaslik, xo'rlamaslik, o'z kuchiga ishonch, tincqlik va totuvlikni qadrlash, insonlarni barqarorlikka safarbar eta olish kabi ko'nikmalarni tarbiyalashga qaratilishi bilan xarakterlanadi.

Birgina misol qilib o'zbek millatiga mansub xalqlarning milliy qadriyatlari tarkibida eng qadimgi davrlardan bosqlab xar doim tolerantlik, xususan, madaniy va diniy bag'rikenglik, millatlararo totuvlik tushunchalari mavjud bo'lib, ular quyidagi masalalarni o'z ichiga qamrab olgan:

– insonlarga ularning yoshi, millati, irqi, jinsi, moliyaviy axvoli, nasl-nasabidan kat'i nazar bir xil munosabatda bo'lish;

– atrofida nisbatan hurmatda bo'lishni inson madaniyati va tarbiyalanganligining muhim belgisi sifatida baxolash;

– “komil inson” tushunchasi doirasiga uning keng fe'lliligi, o'zgalarga yaxshi munosabat ko'rsata olishi, boshqa dinlar va urf-odatlarini hurmat qilishga tayyorligini kiritish;

– tarixiy jarayonlarda xar vaqt o'zga madaniyatlar, milliy urf-odatlarining eng yaxshi tomonlarini milliy madaniyat zamiriga singdirish.[7]

Mazkur kadriyatlar umuminsoniy kadriyatlar bo'lib, musiqiy-nazariy bilimlar, og'zaki ijro an'analari, milliy mumtoz oxanglardagi ustoz-shogirdlik an'analari, cholg'u turlari, ijrochilik maxoratlarini, bastakorlik maktablari, jaxon andozasidagi turli janrlardan tarkib topgan asarlarni bastalay olishi va ularni maxorat bilan ijro etib dunyo tsivilizatsiyasiga munosib hissa qo'shib borayotganligi bilan milliy madaniyatimizni yanada boyitib boradi.

Shuningdek milliy qo'shiqlari talaba yosqlarda eng yaxshi insoniy fazilatlar: vatanparvarlik, mehnatga muxabbat, odamlarga ishonch, do'stlarga sadokat tuyg'ulari va uning o'z-o'ziga nisbatan talabchanligini shakllantiradi. Aslini olganda milliy qo'shiqlar yosqlar uchun ilk tarbiya darsligi, ma'naviy-axloqiy boyliklarning bitmas-tuganmas xazinasidir

Xulosa qilib aytganda millatlararo totuvlik tincqlik va barqarorlikning, taraqqiyotning asosiy kategoriyalaridan biri sanaladi. O'zbekiston er yuzidagi turfa xil madaniyatlar gullab-yashnayotgan mamlakatlardan biri ekanligi yosh avlodsha faxr-iftixor, g'urur tuyg'usini bag'isqlaydi. Aslini olganda ko'p millatlilik va ko'p madaniyatlilik – bu bizning milliy boyligimiz O'zbekistonni o'z Vatani deb bilib, uning taraqqiyoti yo'lida fidokorona mehnat qilayotgan turli millatga mansub yurtdosqlarimizning xar biri, shubxasiz, buni teran his qiladi, anglaydi. Yurtimizda millatlararo va davlatlararo totuvlikni yanada mustaxkamlashga qaratilgan yangi g'oya va tashabbuslarning paydo bo'layotganligi talaba yosqlarimizda do'stlik va hamjihatlik qo'rg'onining yanada mustaxkamga xizmat qilishi shubxasiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1.O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T: O'zbekiston, 2023. –<https://lex.uz/uz/docs/-6445145>

2.O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni. –

QHMMB, 24.09.2020. 03/20/637/1313-son. <https://lex.uz/uz/>

3.O'zbekiston Respublikasining 2016-yil 14-sentabrdagi “Yosqlarga oid davlat siyosati to'g'risidagi” O'RQ – 406-son Qonuni. <https://lex.uz/uz/>

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 17-noyabrdagi “O'zbek milliy maqom san'atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ – 3391 Qarori. <https://lex.uz/uz/>

5.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 6 iyuldagi PF-165-son «2022–2026 yillarda O'zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi Farmoni, 06/22/165/0615. <https://lex.uz/uz/>

6.1995-yil 16-noyabrda YUNESKO tomonidan Parijda imzolangan “Tolerantlik prinsplari deklaratsiyasi”

7.Kushakova G.E Yosqlarda tolerantlik tafakkurini shakllantirish texnologiyasi. (Oliy ta'lim muassasalari misolida) P.f.b.f.d (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Toshkent 2020

8.Mannopov, S. (2004). Uzbek folk music culture.(Study guide) Tashkent. New Age Generation

9.<https://uza.uz/uz/posts/>

10.<https://www.google.com/>

YOSQLARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHDA XALQ OG'ZAKI IJODIDAN FOYDALANISH

Xolboyev Asqarali Mirxoldorovich

O'zbekiston davlat jaxon tillari universiteti "Pedagogika va psixologiya" kafedrasida o'qituvchisi

Mazkur maqolada yosqlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash isqlari samaradorligini oshirishda xalq og'zaki ijodidan foydalanish pedagogik zaruriyat ekanligi yuzasidan fikr yuritilgan. Shuningdek maqolada, tarixiylik tamoyiliga ko'ra ajdodlar tomonidan to'plangan tarixiy va madaniy tajriba yosqlarning ma'naviy, individual va umumiy rivojlanishi uchun zaruriy shart ekanligiga alohida urg'u berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Oliy ta'lim muassasasi, talaba, yosqlar, ta'lim-tarbiya, ma'naviyat, madaniyat, vatanparvarlik, milliy g'urur, fuqarolik tuyg'usi, bag'rikenglik, tarixiylik tamoyili, millat, tarixiy va madaniy meros, xalq og'zaki ijodi.

ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЕЖИ В ДУХЕ ПАТРИОТИЗМА НА ОСНОВЕ ФОЛЬКЛОРА

Холбоев Аскарали Мирхолдоревич

Преподаватель кафедры «Педагогика и психологии» Узбекского государственного университета мировых языков

В данной статье рассматривается тот факт, что использование фольклора является педагогической необходимостью для повышения эффективности воспитания молодежи в духе патриотизма. Также в статье согласно принципу историчности историко-культурный опыт, накопленный предками, является необходимым условием духовного, индивидуального и общего развития молодежи.

Ключевые слова: Высшее учебное заведение, студент, молодежь, образование, духовность, культура, патриотизм, национальная гордость, гражданское чувство, толерантность, принцип историчности, нация, историко-культурное наследие, фольклор.

EDUCATION OF YOUTH IN THE SPIRIT OF PATRIOTISM BASED ON FOLKLORE

Kholboev Askarali Mirkholderovich

Lecturer at the Department of Pedagogy and Psychology, Uzbek State University of World Languages

This article discusses the fact that the use of folklore is a pedagogical necessity to increase the effectiveness of educating young people in the spirit of patriotism. Also in the article, according to the principle of historicity, the historical and cultural experience accumulated by ancestors is a necessary condition for the spiritual, individual and general development of youth

Key words: Higher educational institution, student, youth, education, spirituality, culture, patriotism, national pride, civic sense, tolerance, the principle of historicity, nation, historical and cultural heritage, folklore

Kirish: Har qanday millat, har qanday xalq bor ekan, uning o'z manfaatlari, o'z maqsad va orzu-idealiga ega bo'lishi tabiiy. Ana shu orzu-umidlar va maqsadlarni ifoda etadigan, ularni

ruyobga chiqarish uchun xalqni safarbar qiladigan g'oyalar esa muayyan mafkuraga asos bo'ladi. Vatanparvarlik tuyg'usi O'zbekistonda yashovchi barcha millat va elat vakillarining tub manfaatlarini, xalqimizning asrlar mobaynida intilib kelgan orzu-ideallarini, olijanob maqsad-muddaolarini o'zida mujassam etadi.[16]

Sh.M.Mirziyoev "Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz" nomli kitobida biz yaratayotgan Yangi O'zbekistonning mafkurasi ezgulik, odamiylik, gumanizm g'oyasi bo'ladi-degan aqidaga tayanib, vatanparvarlik tuyg'usini go'daklik davridan bosqlash muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi. [8]

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 28 noyabr 2018 yildagi «O'zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida» PQ-4038-sonli Qarorida "...milliy va umuminsoniy qadriyatlarni yosqlarimiz ongiga singdirish, etnik madaniy an'analarni asrab-avaylash va shu asosda xalq ijodiyotini qo'llab-quvvatlash" masalalariga alohida urg'u berib o'tilgan bo'lib, mazkur Kontseptsiyada:

-mamlakatning tarixiy rivojlanish jarayonida madaniyat va san'at xalqimizning ma'naviy boyligini saqlab, to'plab avlodlarga etkazib kelgani, xalqimizda birdamlik, vatanparvarlik va milliy g'urur hissini tarbiyalaganini e'tirof etgan holda, madaniyatning ustuvorligiga urg'u berish, jamiyat hayoti sifatining yanada yuqori darajasini ta'minlash, unda fuqarolarning hamjihat bo'lishiga erishish, ma'naviyatli, mas'uliyatli, mustaqil fikrlovchi ijodkor shaxsni shakllantirish;

-ajdodlar tomonidan to'plangan tarixiy va madaniy tajriba jamiyat a'zolarining individual va umumiy rivojlanishi uchun zaruriy shart ekanligini jamoatchilik ongiga singdirish, bu borada jamoatchilik tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash;

-insoniyat taraqqiyoti va jahon madaniyatiga munosib hissa qo'shgan yurtimizning madaniy merosini YUNESKOning tegisqli ro'yxatlariga kiritish choralarini kuchaytirish;

-xalqimiz, ayniqsa, yosqlar qalbida milliy istiqloq g'oyalariga sadoqat, milliy va umumbashariy qadriyatlarga hurmat, ona Vatanga muhabbat, buzg'unchi g'oyalarga qarshi immunitetni yanada kuchaytirishda teatr va kino san'atining rolini oshirish asosiy vazifalar jumlasiga kiritilgan.

-tarixiy va madaniy merosimizni saqlash hamda uni yosh avlod tarbiyasida keng qo'llash;

-milliy va umuminsoniy qadriyatlarni yosqlarimiz ongiga singdirish, etnik madaniy an'analarni asrab-avaylash va shu asosda xalq ijodiyotini qo'llab-quvvatlash;

-xalq ijodiyoti va badiiy havaskorlik san'atini saqlab qolish va rivojlantirish, badiiy va amaliy ijodiy jamoalar, havaskorlik guruqlarini tashkil etish va ularning faoliyat yuritishi uchun qulay shart-sharoit yaratish hamda ijodiy jarayonni tizimli ravishda boyitib borish asosiy vazifalar sifatida qayd etib o'tilgan. [3]

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" Farmonining 70-maqsadi: Yosqlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish masalalariga qaratilgan bo'lib, unda "Yosqlarni vatanparvarlik, fuqarolik tuyg'usi, bag'rikenglik, konunlarga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida, zararli ta'sirlar va oqimlarga qarshi tura oladigan, hayotga bo'lgan qat'iy ishonch va qaraslarga ega shaxs sifatida tarbiyalash;

71-maqsadi: o'zbek xalqining milliy qadriyatlari va ma'naviy merosini asrab-avaylash, keng ommalashtirish hamda rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash vazifalariga alohida ahamiyat qaratilgan.

Haqiqatdan ham «Milliy g'oya birinchi navbatda yosh avlodimizni vatanparvarlik, el-yurtga sadoqat ruhida tarbiyalash, ularning qalbiga insonparvarlik va odamiylik fazilatlarini payvand qilishdek olijanob isqlarimizda madadkor bo'lishi zarur [11] Buning uchun, yosqlarda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish jarayonini davr talablariga hamohang tashkil etish, ularni o'z xalqi tarixini chuqur biladigan, o'tmish va bugungi davr yangiliklarini tez idrok etib, xalq og'zaki ijodi namunalaridan o'z faoliyatida qo'llay oladigan qilib tarbiyalash oliy

maktab va pedagogika fani oldida turgan muhim vazifalaridan bo'lib hisoblanadi.

Aytish joizki, asrlar mobaynida xalqimiz asrab kelayotgan umuminsoniy milliy va ma'naviy qadriyatlarni ruyobga chiqarish va shakllantirishda yangi davr bosqlandi. Bu davr, bugungi texnogen tsivilizatsiya va globallashuv talablaridan kelib chiqqan holda, yosqlar ilmiy dunyoqarashini takomillashtirishga xizmat qiladigan manbalar bilan boyitilishi, «Yosqlar — Yangi O'zbekiston bunyodkorlari» shiori ostida «Yangi O'zbekiston — Uchinchi Renessans» g'oyasining ro'yobga chiqarilishini ta'minlashga xizmat qilishi kerak. [5]

Bilamizki, hamma narsaning: moddiy va ma'naviy boyliklarning ham, ilm-fan, madaniyat, adabiyot va san'atning asoschisi ham xalqning o'zidir. Xalqimizning ana shu bebaho – milliy qadriyatlarimizni tiklash, ulardan to'la bahramand bo'lish, yosh avlodga insonparvarlik vatanparvarlik singari fazilatlarini qaror toptirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Xalq og'zaki ijodi namunalari o'rinli foydalanish yosh avlodni ma'naviy tomondan mustaqil qilib etishtirishda ham muhim ahamiyatga ega.

Yosqlarda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishda xalq og'zaki ijodidan foydalanish mazmunini taqlil qilish jarayoni shuni ko'rsatmoqdaki, ijtimoiy taraqqiyotning hal qiluvchi kuchi va tarix ijodkori bo'lgan xalq ommasining amaliy faoliyatiga uning bunyodkorligiga aqliy va jismoniy kamoloti, siyosiy ongligi va ma'naviy-axloqiy etuklik darajasiga bog'liq yosqlar umummilliy madaniyatini yuksaltirish lozimligini tajribalar yaqqol ko'rsatmoqda.

O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida ham “Ta'lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish bolalarning rivojlanganligi darajasini va ularning umumiy bosqlang'ich ta'limga tayyorligini, shuningdek, ularning ijtimoiy, shaxsiy, hissiy, nutqiy, jismoniy va ijodiy rivojlanishini baholash asosida amalga oshirilishi lozim. Bunda bolalar vatanga muhabbat hissini, oilaga, o'z xalqining milliy, tarixiy, madaniy qadriyatlarga hurmat, atrof-muhitga nisbatan ehtiyotkorona munosabatni shakllantirishga alohida e'tibor qaratish lozim”ligi kayd etib o'tilgan. [7]

Fikrimizcha, oilada, maktabgacha ta'lim tashkilotlaridan bosqlab yosh avlodga Vatan — kishining tug'ilib o'sgan o'lkasi, shaxri, ona yurti, diyori, xar bir fuqaro uchun mamlakat, turar joy, boshpana, maskan, uy [14] ekanligini singdirish lozim.

Hayotiy va ilmiy tajribalarimizga asoslanib ayta olamizki, inson ulg'aygan sari uning Vatan xaqidagi tushunchalari ham kengaya boradi. Yurtimizda tug'ilib-o'sgan xar bir inson “Vatanim” deganida o'z uyini, qisqlog'ini yoki shaxrini emas, balki O'zbekiston Respublikasini nazarda tutadi. Bu esa Vatan tuyg'usining, vatanparvarlikning xalqimiz qalbidagi ifodasidir.

Shuningdek yosh avlodga Vatan ozodligi uchun jonini fido qilgan To'maris, Shiroq, Spitamen, Najmiddin Kubro, Jaloliddin Manguberdi, Temur Malik singari xalqimizning mard va jasur farzandlari biz uchun, o'sib kelayotgan yosh avlod uchun o'rnak-namuna timsoli ekanligini singdirish ular qalbiga o'tmish avlodlariga nisbatan mehr uyg'otish muhim ijtimoiy ahamiyatga ega.

Shu o'rinda alohida e'tirof etib o'tish lozimki, bugungi globallashuv va keskin raqobat davrida, dunyoning turli burchaklarida, jumladan, mintakamizda yuz berayotgan qurolli mojarolar va qarama-qarshiliklar, yangi taxdid va xatarlar oldimizga kechiktirib bo'lmaydigan dolzarb vazifalarni qo'ymoqda.[7]

Hech kimga sir emaski, Oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talaba-yosqlar orasida ham bilib bilmay diniy aqidaparastlik ko'rinishidagi g'oyalar bilan sug'orilayotgan, xalqaro axborot tarmoqlari va Internet jahon axborot tarmog'i: “Facebook”, “Odnoklassniki.ru”, “Telegram”, “Mail.ru” «Twitter», «Facebook», «Odnoklassniki», «YouTube» kabi ijtimoiy tarmoqlardagi yosqlar kamoloti uchun yot bo'lgan turli illatlardan, “onlayn” tanishuvlardagi mulokot, zararli ta'sirlar girdobiga tushib kolishiga sabab bo'lmoqda.

Haqiqatdan ham yosqlar ma'naviy tarbiyasida yadro maydonlari emas, mafkura maydonlarida bo'layotgan kurasqlar, zamonaviy xalqaro axborot maydonidagi mafkuraviy,

g'oyaviy va informatsion tahdid kuchayib borayotgan bir paytda milliy istiqlol g'oyasini yosqlar ongiga singdirish, xalq og'zaki ijodi asosida yosqlarni g'oyaviy xurujlardan asrash, ularda hayotga ongli munosabatni shakllantirish zarur.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, yosqlarda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishda xalq og'zaki ijodidan foydalanish mohiyatiga ko'ra, xalqimizning asosiy maqsad-muddaolarini ifodalaydigan, uning o'tmishi va kelajagini bir-biri bilan bog'laydigan asriy orzu-istaklarni amalga oshirishga xizmat qiladigan tarbiyaviy - ijtimoiy g'oyalar tizimidir.

Demak yosqlarda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishda xalq og'zaki ijodidan foydalanishning pedagogik imkoniyatlarini ta'lim tizimida o'rganilishi ham ma'naviy barkamol yosqlarni tarbiyalashning asosiy yo'li bo'lib qolmoqda.

Alohida ta'kidlash zarur-ki, vatanparvarlik tuyg'usining tarixiy shakllanish jarayoniga murojaat etmay turib, uning bugungi kundagi holatini to'liq ochib berish mumkin emas.

Qadim davrlardan bosqlab shakllangan va xalq og'zaki ijodi namunalari bo'lgan ertak, rivoyat, maqol va dostonlarda vatanparvarlik tuyg'usi asoslarini ifodalovchi ezgu hislar o'z ifodasini topadi. Jumladan, islomgacha va islom madaniyati amal qilgan davrda shakllangan bunyodkor g'oyalar, «Sharq renessansi» deb nom olgan Uyg'onish davri g'oyalari va XIX asr oxiri XX asrning bosqlarida ma'rifatparvarlik harakati zaminida shakllangan milliy mustaqillik g'oyasi hamda mustabid sovet hokimiyati yillarida o'zbek xalqining ilg'or vakillari ongida yashirin tarzda vujudga kelgan milliy ozodlik g'oyalari bugungi jamiyatimiz milliy mafkurasining poydevori bo'lib xizmat qildi.[14]

Pedagog olimi O.Musurmanovning fikricha talaba yosqlarda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishda fol'klar ya'ni xalq og'zaki ijodidagi an'anaviylikdan foydalanish asosiy kategoriyalar biri hisoblanadi. Mazkur an'anaviylik: ming yillardan buyon maqoldan topishmoqqacha, qo'shiqdan dostonlargacha bo'lgan asarlar og'zaki an'ana; ikkinchidan, fol'klar asarlarning ijrosi ijro qilinish vaziyati (to'y va boshqa vaziyatlar) va ijro usuli jihatidan an'anaga ega; Uchinchidan, an'anaviylik og'zaki asarlarning matnida namoyon bo'ladi.[15]

Olima tomonidan yosqlarni xalq og'zaki ijodi bo'lgan asotir, afsona, rivoyat, ertak, doston, maqol, matal, qo'shiq, lof, xalq dramasi, askiyalarni o'zida mujassam etgan qadriyatlar asosida tarbiyalash ularda millatiga, xalqiga, vataniga bo'lgan mehr tuyg'usini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek A.Musurmanova izlanisqlarida qadriyatlarni falsafiy-pedagogik jihatdan o'rganib, ularni bir necha turlarga bo'ladi: moddiy va ma'naviy qadriyatlarni har tomonlama taqlil etadi va ularning yosqlarda vatan tuyg'usini shakllantirishda muhim ma'naviy manba sifatida qaraydi. Fikrimizcha, yosqlarda inson qalbi va ongiga ijobiy ta'sir etadigan tushuncha va tuyg'ular, xalq og'zaki ijodining unitilmas merosi, eng qadimiy ma'rifiy boyliklarda ifoda etilgan va qadrlangan xislatlar: jasurlik, mardlik, adolat, sadoqat, insoniylik, xushmuomalalik kabi fazilatlarini tarbiyalashda milliy qadriyatlarga asoslangan tarixiy xotirani uyg'otish, o'tmishdan saboq chiqarish va o'zlikni anglash muhim ijtimoiy ahamiyatga ega.[15]

Talaba-yosqlarda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishda xalq og'zaki ijodidan foydalanish imkoniyatlarini ilmiy o'rganishga, uni taqlil qilishga va ularni ta'lim-tarbiya sohasida qo'llashga keng imkoniyatlar yaratildi. O'zbek xalqi turmush tarzi, dunyoqarashi, urf-odati, an'analari va milliy xususiyatlarini yanada mustahkamlash va uni rivojlantirishda, ma'naviy jihatdan barkamol avlodni voyaga etkazish va ularda ilg'or milliy urf-odatlarimizni shakllantirish ehtiyoji mavjud ekanligi yaqqol ko'zga tasqlanmoqda.

Vatanparvar yosqlarni tarbiyalashda xalq og'zaki ijodidan foydalanish bilan bir katorda, xalqimizning tarixiy merosini oqilona o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli tarixiy merosni asrab-avaylash, o'rganish va kelajak avlodlarga qoldirish davlatimiz siyosatining

ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi.

Xulosa qilib aytganda, ma'naviy kamol topgan yosqlargina Yangilanayotgan O'zbekiston rivojiga o'z ulusqlarini qo'shisqlari, yangilanayotgan jamiyatni barpo etishda kamarbasta bo'lisqlari shubhasiz. Zero, xalqimizning qadim zamonlardan buyon amal qilib kelayotgan xalq og'zaki ijodi namunalari milliy istiqlol g'oyasini shakllantirishda muhim omil sanaladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 5 iyuldagi "Yosqlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O'zbekiston Yosqlar ittifoqi faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida" gi PF-5106-son Farmoni.www// lex. Uz.

2.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 14 avgustdagi "Yosqlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqishga ko'tarish shora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3907-sonli Qarori. Konun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. (www.lex.uz)

3.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 3 maydagi "Ma'naviy-ma'rifiy isqlar samaradorligini oshirish bo'yisha qo'shimsha shora-tadbirlar to'g'risida" PQ-4307-son Qarori (Konun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 04.05.2019 y., 07/19/4307/3079-son)

4.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 31.12.2019 y. "Uzluksiz ma'naviy tarbiya kontsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish shora-tadbirlari to'g'risida"gi №1059-sonli Qarori. Konun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. (www.lex.uz)

5.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" Farmoni. www// lex. Uz.

6.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 29 июн 2023 йилдаги "Ёшларни ҳарбий-ватанпарварлик руҳида тарбиялаш ишлари самарадорлигини ошириш шора-тадбирлари тўғрисида"ги 267-сонли Қарори. <https://lex.uz/docs/6518238>

7.O'zbekiston respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi 45-son 7-to'plam iyun 2023

8.Ш.М.Мирзиёев Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз / Ш.М.Мирзиёев. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. - 592 б.

9.Otamurodov S. "Globalashuv va milliy-ma'naviy xavfsizlik"(siyosiy-falsafiy tahlil). T.: "O'zbekiston" 2013 – 3

10.Ибрагимов Х. И., Йўлдошев У.А., Бобомирзаев Х. Педагогик психология. –Т.: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2007. – 410 б.

11.Мамашокиров С, А.Ўтамуродов, Э.Р.Қодирова, М.Ортиқов, Ш.Тоғаев, О.Мухаммадиева. Миллий тараққиётнинг ғоявий-мафкуравий асослари.Ўқув қўлланма Т.: 2010. -42 б

12.Шермухаммадов Б. Ш. Ёшлар орасида миллий ғоя тарғиботи самарадорлигини ошириш («Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракати фаолияти мисолида).. Докторлик дисс автор. Тошкент шаҳри – 2016 йил

13.Quronov M. Ezgu g'oyalar ro'yobi. – T.: «Ma'naviyat», 2011. -160 b.

14.O'zbek tilining izoqli lug'ati: 80000dan ortiq so'z va so'z birikmasi. J-III-N-Tartibli/-T.: O'zbekiston milliy entsiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2008. – 563 b

15.Musurmonova O. Ma'naviy qadriyatlar va yosqlar tarbiyasi: umumta'lim maktablari uchun. – T.: O'qituvchi, 1996.- 192 b.

16.<https://www.elib.buxdu.uz/i>

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA JISMONIY TARBIYA NAZORATI VA KORREKSION USULLAR

Xusenov Nodir Nuriddinovich

Buxoro Davlat Pedagogika Instituti

Jismoniy madaniyat nazariyasi va uslubiyoti kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda bolalarning sog'lig'ini saqlash bizning davrimizning dolzarb muammolaridan biridir. Jahon ta'lim tizimida maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash, aqliy imkoniyatlarini kengaytirish, sog'lom va har tomonlama yetuk voyaga yetkazish, ta'lim va tarbiyaning umumiy tizimida maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy tarbiyasi alohida o'rin tutadi. Aynan maktabgacha yoshdagi bolalikda maqsadli pedagogik ta'sir ko'rsatish natijasida shaxsning har tomonlama barkamol rivojlanishi uchun zarur bo'lgan salomatlik, umumiy chidamlilik va mehnat qobiliyati, hayotiy faollik va boshqa sifatlar shakllanadi. Jismoniy sifatlar, harakat qobiliyatlari va qobiliyatlarini shakllantirish bolaning aqliy rivojlanishi, estetik his-tuyg'ulari va axloqiy-irodaviy shaxsiyat xususiyatlarini tarbiyalash bilan chambarchas bog'liq. Shu o'rinda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jismoniy tarbiya nazorati va korreksion usullar ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: diagnostika testlar, tashxis, psixofizik funktsiya, diagnostika va korreksiya isqlar, jismoniy rivojlanish, antropometrik ma'lumotlar, baholash.

ФИЗКУЛЬТУРНЫЙ КОНТРОЛЬ И КОРРЕКЦИОННЫЕ МЕТОДЫ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Хусенов Нодир Нуриддинович

Преподаватель факультета физической культуры Бухарского государственного педагогического института

Аннотация: В этой статье рассматривается сохранение здоровья детей сегодня как одна из актуальных проблем современности. Особое место в мировой системе образования занимает физическое воспитание дошкольников, направленное на воспитание детей дошкольного возраста, расширение их психических возможностей, достижение здоровой и всесторонней зрелости, в общей системе образования и воспитания. Именно в дошкольном детстве в результате целенаправленного педагогического воздействия формируются здоровье, общая выносливость и трудоспособность, жизнедеятельность и другие качества, необходимые для всестороннего гармоничного развития личности. Формирование физических качеств, двигательных умений и навыков тесно связано с психическим развитием ребенка, воспитанием эстетических чувств и нравственно-волевых качеств личности. В этом месте указываются методы контроля и коррекции физического воспитания в дошкольных образовательных организациях.

Ключевые слова: диагностические тесты, диагностика, психофизическая функция, диагностические и коррекционные работы, физическое развитие, антропометрические данные, оценка.

PHYSICAL EDUCATION CONTROL AND CORRECTIONAL METHODS IN PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS

Xusenov Nodir Nuriddinovich

Lecturer at the Faculty of Physical Culture, Bukhara State Pedagogical Institute

Annotation: This article examines the preservation of children's health today as one of the urgent problems of our time. A special place in the world education system is occupied by physical education of preschoolers, aimed at educating preschool children, expanding their mental capabilities, achieving healthy and comprehensive maturity, in the general system of education and upbringing. It is in preschool childhood that, as a result of purposeful pedagogical influence, health, general endurance and ability to work, vital activity and other qualities necessary for the comprehensive harmonious development of a personality are formed. The formation of physical qualities, motor skills and abilities is closely related to the mental development of a child, the upbringing of aesthetic feelings and moral and volitional qualities of a personality. In this place, the methods of control and correction of physical education in preschool educational organizations are indicated.

Keywords: diagnostic tests, diagnostics, psychophysical function, diagnostic and correctional work, physical development, anthropometric data, assessment.

Kirish. Bolalarning sog'lig'ini saqlash bizning davrimizning dolzarb muammolaridan biridir. Jahon ta'lim tizimida maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash, aqliy imkoniyatlarini kengaytirish, sog'lom va har tomonlama yetuk voyaga yetkazish, ta'lim va tarbiyaning umumiy tizimida maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy tarbiyasi alohida o'rin tutadi. Har tomonlama rivojlanishning asosi sifatida jismoniy tarbiyaning ahamiyatini belgilaydigan muhim vazifa - bu o'z harakatlarini yaxshi biladigan, jismoniy mashqlarni yaxshi ko'radigan, o'z muhitiga mustaqil ravishda yo'naltirilgan, maktabda o'rganishga va keyinchalik faol ijodiy qobiliyatga ega bo'lgan sog'lom bolani shakllantirishdir. Aynan maktabgacha yoshdagi bolalikda maqsadli pedagogik ta'sir ko'rsatish natijasida shaxsning har tomonlama barkamol rivojlanishi uchun zarur bo'lgan salomatlik, umumiy chidamlilik va mehnat qobiliyati, hayotiy faollik va boshqa sifatlar shakllanadi. Jismoniy sifatlar, harakat qobiliyatlari va qobiliyatlarini shakllantirish bolaning aqliy rivojlanishi, estetik his-tuyg'ulari va axloqiy-irodaviy shaxsiyat xususiyatlarini tarbiyalash bilan chambarchas bog'liq.

Bugungi kunda mamlakatimizda 30 mingga yaqin maktabgacha ta'lim tashkilotlarida 2 milliondan ziyod o'g'il-qiz tarbiyalanmoqda. So'nggi besh yilda 422 ta davlat bog'chasi qurilishi hamda 21 mingdan ortiq nodavlat muassasalar ochilishi hisobiga 1 million 200 ming o'rin yaratilgan. Tizimga bolalarni qamrab olish ko'rsatkichi 72 foizga etgan (17.05.2023 y).

Respublikamizda so'nggi yillarda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mashg'ulotlarni tashkil etishning yangi shakllarini tatbiq etish, ta'lim-tarbiyaning sifati va samaradorligini oshirish, bolalarning intellektual hamda emotsional imkoniyatlarini ijtimoiy ehtiyojlarga mos tarzda takomillashtirishning me'yoriy asoslari yaratildi, shuningdek, moddiy-texnika bazasi rivojlantirilmoqda. Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida «Maktabgacha ta'lim-tarbiya jarayonlarini ilmiy asoslangan yondashuvlar asosida takomillashtirish» 2 alohida ta'kidlangan. Mashg'ulotlarni multimedia vositalari asosida tashkil etish, pedagogik-psixologik muloqot sharoitida ilmiy va innovatsion yutuqlarni amaliyotga joriy qilishning samarali mexanizmini yaratish ustuvor vazifa etib belgilandi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-sonli «2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi

to'g'risida»gi, 2018 yil 30 avgustda qabul qilingan «Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-3955-son Qarori, «O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida» O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 5 maydagi PQ-4312-son qarori, «Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida» O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi PQ-4884-son Qarori, «Ilmiy-tadqiqot va innovatsion faoliyatni rivojlantirishning normativ-huquqiy bazasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» 2020 yil 9 martdagi 133-son qarori hamda boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur tadqiqot ishi ma'lum darajada xizmat qiladi.

Asosiy qism. Ko'p jihatdan maktabgacha yoshdagi bolalarning inson hayotining asosi bo'lgan ko'nikma va ko'nikmalarni egallashini ta'minlaydigan jismoniy fazilatlar (E. V. Demidova, 1986; G. B. Dyachenko, 1992; E. A. Kolidzey, 2002; D. M. Pravdov, 2009; A. V. Pavlova, O. S. Shnayder, 2014;). Zamonaviy maktabgacha ta'limda jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish isqlarining xususiyatlari (CO. Filippova); sog'liqni saqlash va tuzatish isqlarini oshirish uchun maktabgacha tarbiya muassasasi mutaxassislarining o'zaro ta'siri (M. A. Povalyaeva); maktabgacha yoshdagi bolalar bilan jismoniy mashqlar qilishning sog'lomlashtirish yo'nalishi (A. M. Fonarev, A. A. Potap-chuk, G. G. Lukina, Sankt-Matveev, yu. v. Menxin, A. V. Menxin); jismoniy tarbiya jarayonida maktabgacha tarbiya muassasasi va oilaning o'zaro ta'siri bolalarni tarbiyalash (T. V. Volosnikova). Aynan maktabgacha yoshdagi bolalikda maqsadli pedagogik ta'sir ko'rsatish natijasida shaxsning har tomonlama barkamol rivojlanishi uchun zarur bo'lgan salomatlik, umumiy chidamlilik va mehnat qobiliyati, hayotiy faollik va boshqa sifatlar shakllanadi. Jismoniy sifatlar, harakat qobiliyatlari va qobiliyatlarini shakllantirish bolaning aqliy rivojlanishi, estetik his-tuyg'ulari va axloqiy-irodaviy shaxsiyat xususiyatlarini tarbiyalash bilan chambarchas bog'liq. Bir qator mualliflar (A. V. Keneman, D. V. Xuxlaeva, 1995; N. N. Efimenko, 1999; M. D. Maxaneva, 2000; E. Ya. Stepanenkova, 2001; S. B. Sharmanova, A. I. Fedorov, 2002 yil va boshqalar) jismoniy tarbiya vazifalariga alohida e'tibor qaratisqlari kerak. aqliy, axloqiy, estetik va mehnat tarbiyasi vazifalari bilan kompleks va o'zaro bog'langan holda hal etilishi lozim.

Respublikamiz ta'lim tizimida maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda munosabatlar tizimini shakllantirish, maktabgacha ta'lim muassasalarida katta maktabgacha yoshdagi bolalarda mehnatsevarlikni tarbiyalash masalalari bo'yicha F.A.Akramova, B.M.Botirov, F.F.Ganjiyev, E.G'.G'oziyev, A.M.Jabborov, V.M.Karimova, Z.T.Nishonova, M.A.Norbosheva, A.M.Nazarov, M.M.Taydjanova, B.M.Umarov va boshqalarning tadqiqot isqlari amalga oshirilgan.

Shunday qilib, 5-7 yosqli bolalarning jismoniy tarbiyasi jarayonini ilmiy-uslubiy qo'llab-quvvatlash tizimida muammoli vaziyat vujudga keldi, uning mazmuni turli toifadagi mutaxassislar tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan dinamikaning yosh va jins xususiyatlarini hisobga olgan holda maktabgacha yoshdagi bolalarning muvofiqlashtirish qobiliyatlarini maqsadli rivojlantirish zarurligi to'g'risidagi nizomdir ularning tarkibiy qismlarining o'zaro bog'liqligi.

Dastur sog'liqni saqlash va mustahkamlashni ta'minlaydi bola, tana funktsiyalarini takomillashtirish, to'liq jismoniy rivojlanish, vosita faoliyatining turli xil turlariga qiziqishni tarbiyalash, shaxsiyatning axloqiy va irodaviy xususiyatlarini shakllantirish.

Dastur yosh guruqlari bo'yicha tuzilgan va quyidagilarni o'z ichiga oladi erta yosh (tug'ilishdan 2 yoshgacha), kichik maktabgacha (2 yoshdan 4 yoshgacha), o'rta (5 yoshgacha), rasta katta maktabgacha ta'lim muassasasi (5 yoshdan 7 yoshgacha). Har

bir yosh guruhi uchun jismoniy tarbiya vazifalari aniq ko'rsatilgan, taxminiy mahalliy sharoitga qarab o'zgarisqlar bo'lishi mumkin bo'lgan sovuq va issiq davrlarda kun tartibi. Bolalar bog'chasida «jismoniy tarbiya va sog'liqni saqlash isqlari» va «madaniy va gigienik kasblarni tarbiyalash» dasturlari bo'limlarining mazmunini reallashtirish uchun yaxshi fazilatlarini yaratish ko'zda tutilishi kerak yoqimli sanitariya-gigiena sharoitlari bolalarning ochiq havoda bo'lish imkoniyati, o'tkazish ertalabki gimnastika va qattiqlashuv tadbirlari, ta'lim ular madaniy va gigiena ko'nikmalariga va to'g'ri holatga ega.

Birinchi navbatda bolalarni sinovdan o'tkazish, bu bolaning rivojlanishining haqiqiy darajasini va uning yosh me'yorlarini takomillashtirish darajasini aniqlashga, shuningdek jismoniy va neyropsik rivojlanishning og'isqlari va kamchiliklarini aniqlashga imkon beradi.

Mintaqaviy imkoniyatlarga asoslanib, biz quyidagi diagnostika testlarini aniqladik:

1. Moslashuvchanlikni o'rganish-o'tirgan joydan oldinga egilish.
2. Joydan uzunlikka sakrashni o'rganish.
3. Joydan balandlikka sakrash.
4. Shuttle yugurish.
5. 30 m masofaga yugurish.

5 yil davomida bolalar va ularning natijalarini kuzatib, biz rivojlanishning uch darajasi bo'yicha mintaqaviy standartlarimizni isqlab chiqdik: yuqori, o'rta va past.

Tashxis yiliga ikki marta (sentyabr, may) amalga oshiriladi, natijada psixofizik funktsiyani tuzatishga muhtoj bo'lgan rivojlanish darajasi past yoki o'rtacha o'rtacha bolalar aniqlanadi.

Yil davomida ushbu bolalar bilan tuzatish isqlari olib boriladi, ya'ni asosiy mashqlar bajariladi, har bir harakat uchun yuqori natijalarga erishiladi. O'quv yili oxirida takroriy testlar o'tkaziladi, diagnostika kartalari bolalar uchun to'ldiriladi va maktabga topshiriladi.

Bolalar bog'chasida tuzatish isqlari bilan bir qatorda, bolalar salomatligini mustahkamlash va mushak-skelet tizimini tuzatish bo'yicha isqlar olib borilmoqda.

Bolalarning jismoniy tarbiyasida diagnostika va korreksiya isqlari.

Jismoniy rivojlanish, jismoniy tayyorgarlik va jismoniy faollik diagnostikasi.

Diagnostika-bu bolaning maktabgacha ta'lim muassasasida bo'lgan davrida amalga oshiriladigan tananing shakllari va funktsiyalarini, qobiliyatlarini, bolalarning hissiy va shaxsiy xususiyatlarini o'rganish jarayoni. Jismoniy tarbiyada diagnostika bolaning sog'lig'ining dastlabki holatini baholash, unga rivojlanishning «eng yaqin zonasini» aniqlash, hayotiy vosita ko'nikmalarini shakllantirish uchun isqlatiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy rivojlanishi, jismoniy tayyorgarligi va jismoniy faolligi diagnostikasi maktabgacha ta'lim muassasasida jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish isqlarining mazmunini tuzatish bilan birgalikda ko'rib chiqiladi.

Bolalarning jismoniy rivojlanishini aks ettiruvchi etakchi parametrlar antropometrik ma'lumotlar: tana uzunligi (bo'yi), tana vazni, ko'krak atrofi, shuningdek yurak urishi, o'pkaning hayotiy qobiliyati, mushaklarning kuchi kabi funktsional ko'rsatkicqlar.

Tizimli antropometriya bolada kasallikning dastlabki belgisi bo'lgan jismoniy rivojlanish buzilisqlarini (o'sishning sustlashishi, tana vaznining ko'payishi va boshqalar) o'z vaqtida aniqlashga imkon beradi.

Tana uzunligi-bu bola organizmidagi o'sish jarayonlarini tavsiflovchi belgi. Ikki yoshdan oshgan bolalarda tana uzunligi vertikal rostomer bilan o'lchanadi. Bola orqa tomonini vertikal pozitsiyaga aylantiradi, tovonlari, dumbalari va interkapular mintaqasiga tegadi. Bosh orbitaning pastki qirradi va quloq tragusining yuqori qirradi bir xil gorizontal tekislikda joylashgan holatda. Rostomerning harakatlanuvchi paneli

bolaning boshi bilan aloqa qilish uchun tushiriladi (bosimsiz). O'lchov 0,5 sm aniqlik bilan amalga oshiriladi. Agar bola bo'yi 20% yoki undan ko'proq orqada qolsa, darhol tibbiy yordam kerak.

Maxsus tuzatish choralari-tuzatish gimnastikasi (haftasiga 2-3 marta); oziq-ovqatning qo'shimcha vitaminlanishi; o'sish nuqtalarini massaj qilish; suv muolajalari (hovuz).

Tana vazni mushak-skelet tizimining, teri osti yog ' to'qimalarining, bolaning ichki organlarining rivojlanishini ko'rsatadi. Ikki yoshdan oshgan bolalarda tana vazni tibbiy tarozilar yordamida aniqlanadi. Bola tarozi maydonining o'rtasida tadqiqotchiga qarab turadi. O'lchov aniqligi - 100 g gacha. ortiqcha vazn yoki uning etishmasligi sog'liqqa salbiy ta'sir qiladi. Ortiqcha vaznli bolalarda yurak-qon tomir tizimining normal faoliyati buziladi, diabet tez-tez rivojlanadi, charchoq kuchayadi va mushak-skelet tizimining buzilishi paydo bo'ladi. Yog ' almashinuvi buzilgan, etuk va faol davolanmagan bolalar semirib ketishga moyil. Semirib ketishni aniqlash uchun siz quyidagilarni bilishingiz kerak. Semirib ketishning birinchi darajasida tana vazni me'yordan 15-25% ga, ikkinchisida — 26-50 ga, uchinchisida — 51-100 ga, to'rtinchi darajada — 100% dan oshadi. So'nggi yillarda maktabgacha yoshdagi bolalarda tana vaznining etishmasligi tendentsiyasi mavjud. Bu bolalar letargiya, charchoq va odatda yomon ishtaha bilan ajralib turadi.

Yurak urish tezligini aniqlash uchun bolaning pulsi o'lchanadi (odatda radial arteriyada, bilak bo'g'imida). Sog'lom bolalarda yurak urish tezligi yurak urish tezligiga mos keladi. Uch yoshdan olti yoshgacha bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalarda dam olish paytida yurak urish tezligi 86-106 urish/min ni tashkil qiladi. Kasal bolalarda yurak urish tezligining o'sishi ahamiyatsiz yoki umuman yo'q. Mushaklarning isqlashiga pulsning reaksiyasi funktsional jihatdan to'liq yurak bilan kattaroqdir.

Tananing funktsional holatini baholash uchun yurak urish tezligi bilan bir vaqtda qon bosimi (qon bosimi) o'lchanadi. Ushbu ko'rsatkicqlar tananing jismoniy faoliyatga bo'lgan munosabatini aniqlashga yordam beradi. Martin-Kushelevskiyning namunasi dozalangan yuk sifatida isqlatiladi: 15 soniya uchun 10 ta o'tirish. Bola bolalar stolidagi stulga o'tiradi. Uning qo'liga qon bosimini o'lchash uchun manjet qo'yiladi. «Yuklashdan oldin» ustunida qon bosimi qiymati yoziladi. Shu bilan birga, pulsning kattaligi va tabiati aniqlanadi va qayd etiladi (hatto, aritmiya va boshqalar). Keyin bolaga Manjetlarni olib tasqlamasdan, kattalar hisobiga 10 marta o'tirishni taklif qilishadi. Birinchi 10 soniya davomida o'tirgan holatda bolada dozalangan yukning ta'siri oxirida yurak urish tezligi aniqlanadi va o'qisqlar «yukdan keyin»ustunida qayd etiladi. Ular pulsni asl qiymatiga qaytguncha hisoblashni davom ettiradilar. Keyinchalik, qon bosimi tezda o'lchanadi (30-40 s davomida) va uning qiymati ham qayd etiladi.

Funktsional namunani o'tkazgandan so'ng, puls 25-50% ga oshadi (norma), nafas olish biroz tezlashadi, maksimal qon bosimi 5-15 mm HG ga oshadi. , minimal bir xil darajada qoladi yoki 5-10 mm HG ga kamayadi.

Xulosa. Shunday qilib, tadqiqotlarning statistik materiallarini aloqadorlikka ko'ra taqlil qilish maktabgacha ta'lim muassasasidagi tabiiy sharoitda rivojlanayotgan bolalarda jismoniy sifatlar hamda psixik jarayonlar orasidagi o'zaro aloqalarning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash imkonini berdi. Bu xususiyatlar shundan iboratki, psixik jarayonlarning rivojlanish darajasiga 5-6 yosqli bolalarda jismoniy tayyorgarlikning har xil ko'rsatkicqlari albatta ta'sir o'tkazadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni jismoniy tarbiyalash jarayonida harakatli o'yinlarga nioyatda katta axzamiyat beriladi. Biroq qator holatlarda, masalan, qizlar uchun ritmik gimnastikada sport tayyorgarligiga keng o'rin ajratiladi. Ayni vaqtda bizningcha harakatli o'yinlarga bo'lgan e'tiborni sport mashg'ulotlari foydasiga pasaytirish maqsadga

muvofig emas. Ularni tabaqalashtirib aniq o'ynalishga muvofiq: alohida jismoniy sifatlar va psixik jarayonlarni, shuningdek ularni o'zaro aloqador ravishda qo'llagan ma'qul.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Ўзбекистон Республикаси Мактабгача таълим вазирлигининг “Ўзбекистон Республикасининг илк ва мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига куйиладиган давлат талаблари” Буйруғи (2018 йил 18 июнь).

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 августдаги “Ёшларни маънавий-ахлоқий ва жисмоний баркамол этиб тарбиялаш, уларга таълим-тарбия бериш тизимини сифат жиҳатидан янги босқичга кутариш чора-тадбирлари тугрисида”ги ПК-3907 сонли Қарори.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Мактабгача таълим тизимини бошқаришни такомиллаштириш чора-тадбирлари тугрисида”ги ПК-3955-сон Қарори (2018 йил 30 сентябрь).

4. О'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 04.07.2022 yildagi 355-son. <https://lex.uz/docs/-6093267>

5. N.N. Husenov, Bolalar jismoniy tarbiya nazariyasi va texnologiyasi Darslik / Buxoro: “Buxoro determinanti” Kamolot nashriyoti, 2023 y 316 b.

6. О'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 12.10.2021 yildagi 638-son <https://lex.uz/docs/-5679836?ONDATE=07.07.2022%2000>

7. Nuriddinovich H. N., Javohir J. UMUMTA'LIM MAKATABLARIDA UMUM RIVOJLANTIRUVCHI MASHQLARNING XUSUSIYATI //SO 'NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI. – 2023. – T. 6. – №. 6. – С. 30-33.

8. Husenov Nodir Nuriddinovich Teacher of the «Physical Culture Theory and Methodology» department of the Bukhara State Pedagogical Institute. Methodology of teaching general development exercises in secondary schools. Том 1 № 11 (2023): Новости образования: исследование в XXI веке. <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/noiv/article/view/9834>

9. N.N. Husenov Umumta'lim makatablarida tashkil etiladigan umumrivojlantiruvchi mashqlarning tavsifi «ZAMONAVIY SHAROITDA OLIY MA'LUMOTLI MUTAXASSISLARNI TAYYORLASHNING DOLZARB MUAMMOLARI» Xalqaro ilmiy-nazariy anjuman materiallari to'plami 2023/6

10. Диагностика и коррекционная работа с детьми старшего дошкольного возраста по физическому воспитанию. (выступление из опыта работы) <https://www.uchmet.ru/library/material/147638/94370/>

KASBIY-PEDAGOGIK FAOLIYATGA TALABALARNI MOSLASHTIRISH JARAYONIGA KREATIV YONDASHUV TAMOYILLARI

*Karimova Nilufar Xudayberdievna,
O'zbekiston davlat jaxon tillari universiteti «Pedagogika va psixologiya» kafedrasi
o'qituvchisi*

Mazkur maqolada Oliy ta'lim tizimida zamonaviy talablarga javob beradigan, pedagogik kasbiy faoliyatda ichki va tachqi, axborot xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha islohotlarni olib borishda intellektual jihatdan etuk, tahliliy fikrlashga qodir talabalarni moslashtirishga yo'naltirilgan kontseptsiyada innovatsion tamoyillar ustuvor o'rin egallashi ilmiy-nazariy jihatdan yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: kasbiy pedagogik faoliyat, talaba, ta'lim, tarbiya, ijodiy qobiliyat, pedagogik kreativlik, ijodiy-amaliy (konstruktiv), tadqiqotshilik, kommunikativ, tashkilotshilik, izchillikni ta'minlovshi (protsessual) malakalar, texnik-texnologiya malakalar.

ПРИНЦИПЫ ТВОРЧЕСКОГО ПОДХОДА К ПРОЦЕССУ АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ К ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

*Каримова Нилуфар Худойбердиевна,
Преподаватель кафедры «Педагогика и психологии» Узбекского государственного
университета мировых*

В данной статье инновационные принципы занимают приоритетное место в концепции адаптации интеллектуально зрелых студентов, способных к аналитическому мышлению, в системе высшего образования, отвечающей современным требованиям, при проведении внутренних и внешних реформ в педагогической профессиональной деятельности, в целях информативного обеспечения безопасности, объясненная научно и теоретически

Ключевые слова: профессиональная педагогическая деятельность, студент, образование, обучение, творческие способности, педагогическое творчество, творчески-практические (конструктивные), исследовательские, коммуникативные, организационные, обеспечивающие (процессуальные) умения, технико-технологические умения

PRINCIPLES OF A CREATIVE APPROACH TO THE PROCESS OF STUDENTS' ADAPTATION TO PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL ACTIVITIES

*Karimova Nilufar Khudoiberdievna,
Lecturer at the Department of Pedagogy and Psychology, Uzbek State University of
World Studies*

In this article, innovative principles occupy a priority place in the concept of adaptation of intellectually mature students capable of analytical thinking in a higher education system that meets modern requirements, when carrying out internal and external reforms in pedagogical professional activities, for the purpose of information security, explained scientifically and theoretically

Key words: professional pedagogical activity, student, education, training, creative abilities, pedagogical creativity, creative-practical (constructive), research, communicative, organizational, supporting (procedural) skills, technical and technological skills

Kirish. Bugungi taraqqiyot davri barsha jabhalarda, shular orasida ta'lim-tarbiya jarayonlariga ham talabalarni kasbiy faoliyatga moslashtirish jarayoniga ijodiy yondashuvini talab etmoqda. Bu birinshidan, XXI asrdagi ilm, madaniyat, texnika va texnologiyalarining rivojlanish tezligi talabalarda o'zlarining kasbiy faoliyatiga yangisha munosabatda bo'lishni, innovatsion texnologiyalarni chuqur o'zlashtirishi hamda ularni o'z faoliyatiga olib kirish muhimligini bilishi lozimligini ko'rsatmoqda. Shuningdek milliy mentalitetimizga mos tarzda ta'lim va tarbiyaning samaradorligini ta'minlashga pedagog xodimlarimizning mualliflik texnologiyalar va mualliflik metodlarni yaratishi va ta'lim-tarbiya jarayonlarida talaba yosqlarning ijodiy kobilyatlarini rivojlantirish masalalarining etarli darajada yo'lga qo'yilmayotganligi bilan belgilanadi.

Mavzu bo'yisha ilmiy izlanisqlarning qisqasha tahlili. N.Muslimov, M.Usmonboeva, M.Mirsolievalar «Pedagogik kreativlik – pedagogning an'anaviy pedagogik fikrlashdan farqli ravishda ta'lim va tarbiya jarayonini samaradorligi ta'minlashga xizmat qiluvshi yangi g'oyalarni yaratish, shuningdek mavjud pedagogik muammolarni ijodiy hal qilishga bo'lgan tayyorgarligini tavsiflovshi kobilyat» - ekanligini e'tirof etgan holda shaxsga xos kreativlik sifatlar, pedagogik kreativlikning shakllarini qo'yidagicha ajratadilar.[6]

Kasbiy-pedagogik faoliyatga talabalarni moslashtirish jarayoniga pedagogik kreativlikning quyidagi sifatlarini, ya'ni:

- ijodiy yo'nalganlik, - mantiqiy fikrlash kobilyati, - eruditsiya, - boy tasavvurga ega bo'lish,
- o'z ijodkorligini to'la-to'kis namoyon etish, - refleksiya kobilyati, - hissiyotga boy bo'lish,
- tavakkal qila olish kobilyati, - tafakkur tezligiga egalik, - ichki sezgining rivojlanganligi,
- o'ziga xos (original) g'oyalarni ilgari sura olish, - innovatsion kobilyatga egalik, - yuksak badiiy kadriyatlarga egalik, - mavjud bilim va tajriba asosida yangi qarorlarni qabul qilish malakasini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega. [7]

Mulohaza Amaliyotda va pedagogika ilmidagi yukoridagi muammolardan kelib chiqqan holda bugungi kunda kasbiy-pedagogik faoliyatga talabalarni moslashtirish jarayoniga kreativ yondashuv ehtiyoji oshib bormoqda. Vaxolanki bo'lg'usi pedagog xodimlar, turli yoshdagi bolalar va yosqlarning psixologik xususiyatlarini bilgan holda yondashishi, sohadagi yangiliklarni o'rganishi, o'z ustida tinmay isqlashi, izlanuvshilik bilan ish yuritishi kreativlik tuchunshasi bilan bevosita bog'liqdir.

Xo'sh kreativlik o'zi nima? Bir qator pedagogik adabiyotlarda kreativlik - (lot. «sreare»; ingl. sreativity- «yaratish», «bunyod qilish») – bu ijodiy kobilyatlilik darajasi, shaxsning barqaror sifati hisoblanadigan ijod qilishga bo'lgan kobilyati sifatida ta'rif berilib, u kreativ tafakkur bilan bog'liq ekanligi aytib o'tilgan. Kreativ tafakkur – bu shaxsning o'z oldida turgan vazifalarini nostandart hal etish hamda o'z maqsadlariga erishishning yangi, yanada samaraliroq yo'llarini topish kobilyatidir. [5]

Shundan kelib chiqib kasbiy-pedagogik faoliyatga talabalarni moslashtirish jarayoniga boshqalarga o'xshamagan g'oyalarni o'ylab topish, an'ana tusiga kirib qolgan fikrlashdan koshish hamda muammoli vaziyatlarni tez hamda samarali hal etish yo'llarini izlab topish muhim pedagogik ahamiyatga ega. Kreativlik talabalardagi ijodkorlik kobilyatini shakllantirish va rivojlantirishga asos yaratadigan individual sifatlarining hamda fikrlash kobilyatlarining birligidan iborat.

KASB – insonning doimiy takrorlanib turadigan isqlab chiqarish faoliyati bo'lib, u umumiy va maxsus ta'lim asosida egallab olinadigan bilim va malakalarni talab etadi [3]

Talabalarda kreativ faoliyatni tashkil etishga imkon beradigan gnostik loyihalash, ijodiy-amaliy (konstruktiv), tadqiqotshilik, kommunikativ, tashkilotshilik, izshillikni ta'minlovshi (protsessual) malakalar, texnik-texnologiya malakalar innovatsion faoliyatining asosiy belgilaridan bo'lib, u talaba shaxsining kasbga yo'naltirilgan faoliyat mazmunini yangicha tashkil etish, amaliy kompetentligini shakllantirish, kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirishda

umumiy va shaxslararo kompetentsiyalar tarkibini yangilash, tegisqli funktsiyalarni bajarish qobiliyati va tayyorligini belgilovshi individual va kasbiy tavsifni aniqlashtirish va uzluksiz monitoringini amalga oshirishga erishishga doir ushbu jarayonlarga yangi tuchunshalarni olib kirishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Alohida e'tirof etish lozimki, kasbiy-pedagogik faoliyatga talabalarni moslashtirish jarayonidagi kreativlik pedagoglarning innovatsion faoliyatining asosi hamda ularning kasbiy va shaxsiy fazilatlarining integratsiyasi sifatida tuchuniladi.

Bir qator pedagog olimlar ilmiy izlanisqlarida "kreativlik" tuchunshasiga turlisha yondashganlar.

M.N.Gnat'ko esa kreativlikning mexanizmlari bo'yisha izlanisqlar olib borgan va ularni qo'yidagi ikkita turga ajratgan:

- potentsial kreativlik - bu kreativlikning zaruriy sharti bo'lib, qanday sharoit bo'lmasin insonning kreativlikga tayyor turishi, shuning natijasida o'z g'oyalarni amalga oshirishidir.
- faoliyatdagi kreativlik – bu muayyan bir soxadagi kreativlik hisoblanadi.

J.Gilford kreativlikni belgilarini aniqlagan bo'lsa, M.N.Gnat'ko esa kreativlikning komponentlarini umumlashtirgan.

KREATIVLIKNING BELGILARI

(J.Gilford) KREATIVLIKNING KOMPONENTLARI

(M.N.Gnat'ko)

- fikrning aniqligi (muayyan vaqt oralig'idagi g'oyalarning xajmi),
 - fikrning o'ziga xosligi (bir g'oyaning ikkinshisiga ko'chishi) originalligi, ya'ni umumiy qabul qilingan qaraslardan ajralib turuvshi g'oyani yaratish qobiliyati,
 - qiziquvshanlik, egiluvshanlik
 - farazni ilgari sura olisqlik, muammoni qo'ya bilisqlik qobiliyati,
 - xayol sura olish, fantaziya qilish, nostandart muammolarni hal eta olish va h.k.
- shaxsning o'ziga xos xususiyati (intellektual, individual)
- ijodkorlik imkoniyatlari,
 - ijodkorlik bilan fikrlash,
 - ijodkorlik bilan qarash,
 - bilimlilik,
 - echim topa bilish,
 - tashkil etuvshanlik,
 - muammolarni mustaqil echish

J.Gilford va M.N.Gnat'koning ilmiy qaraslarni o'rganib kreativlikning yukoridagi o'ziga xos xususiyatlariga ahamiyat qaratish kasbiy-pedagogik faoliyatga talabalarni moslashtirish jarayonida muhim o'ringa ega degan xulosaga keldik. [7] Mazkur jarayonda:

1. Pedagogik kreativlik o'qituvchilarning innovatsion faoliyatining asosi sifatida.
2. Pedagogik kreativlik talabalarining kasbiy kompetentligini shakllantirish omili sifatida.
3. Pedagogik kreativlik pedagogik zehning tarkibiy qismi sifatida
4. Pedagogik kreativlik pedagogik tizim ichidagi muhim kategoriya sifatida qaraladi.

Bulardan ko'rinib turganidek kasbiy-pedagogik faoliyatga talabalarni moslashtirish jarayonida pedagogik kreativlikning quyidagi jihatlariga e'tibor qaratish lozim:

- pedagogning o'z-o'zini boshqarishi va nazorat qilishi, ishexanlik darajasi, talabalarni sevishi va ularga mehribonlik qilishi, irodaviy sifatleri bilan pedagogning o'zini ijodkor shaxs sifatida his etish;

- pedagogning topqirlik, kombinatsiyalash qobiliyatiga ega bo'lish, divergent tafakkurga ega bo'lishi, vizual ijodkorlik, assostsiatsiyalash qobiliyatiga ega bo'lish bilan belgilanadigan ijodiy qobiliyatlar.

Ilmiy izlanisqlarimizda kasbiy-pedagogik faoliyatga talabalarni moslashtirish jarayoniga kreativ yondashuvning tarkibiy asoslarini quyidagisha takomillashtirishni lozim topdik.

Maqsadli motivli yondashuv (qiziqish va motivlari, faoliyatni tashkil etishga intilish kadriyat, u pedagogning ijodiy faoliyatida ko'zga tasqlanadi)

Mazmunli yondashuv (o'zida pedagogik, psixologik, maxsus va innovatsion xarakterdagi bilim, ko'nikma va malakalarni aks ettiradi)

Tezkor – faoliyatli yondashuv (o'zida ma'lum fikriy-mantiqiy fikrlashga doir xarakatlar, shuningdek amaliy (maxsus texnik, texnologik) faoliyat usullarini ifodalaydi)

Refleksiv – baholash (bunda shaxsiy ijodiy faoliyat mohiyatini anglash, o'z-o'zini tahlil qilish va o'z-o'zini baholash ko'zga tasqlanadi) [3]

Alohida e'tirof etib o'tish lozimki, kasbiy-pedagogik faoliyatga talabalarni moslashtirish o'qituvchining yangiliklarga bo'lgan intilishi, ularni o'zlashtirish va o'zining pedagogik faoliyatida foydalana olish jarayonida ushraydigan qiyinchiliklarni engib o'tish, innovatsion yangiliklarni o'zining faoliyatida faol, ijodkorlik bilan qo'llay olish, o'zining mualliflik g'oyalariga ega bo'lish hamda turli pedagogik vaziyatlarda ijobiy echimlarni evristik yo'l topa olish qobiliyatlari bilan bog'liq bo'lgan kreativ kompetentlikga ega bo'lishni talab etadi. Ya'ni barsha pedagoglar ham o'zining pedagogik faoliyatida ma'lum kreativlik kompetentlik ko'rsatkisqlariga egadir. Bu ularning real kreativlik kompetentligi hisoblanadi. Lekin uni ideal darajasiga ko'tarish isqlari ma'lum sa'i xarakatlarni, shart-sharoitlarni talab etadi.

Kreativ potentsialni ko'tarish ideal kreativ kompetentlikga erishishning ilk kadami hisoblanadi. Olimlarning fikrisha, kreativlik potentsial o'zgarib turadigan jarayon hisoblanadi. Pedagoglarning ham kreativlik potentsialini rivojlantirib borish davrning ijtimoiy talabi bo'lib boraveradi. Chunki pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish jamiyat taraqqiyoti bilan hamnafas tarzda pedagoglardan o'z ustida isqlashini, o'zini kreativ boyitib borishini, ilm-fanning yutuqlaridan boxabar bo'lib, ularni o'z faoliyatiga singdirib borishini talab etadi.

Kasbiy - pedagogik faoliyatga talabalarni moslashtirish jarayoniga kreativ yondashuv tamoyillarini quyidagisha talqin etdik:

- muammoli xarakterga egalik;
- ijodiy yo'naltirilganlik;
- imkoniyatlarni oshirib borish;
- individuallikka erishish;
- kreativlikning yorqin namoyon bo'lishi;
- bir butunlik, izshillik, tizimlilik;
- shaxsning individual xususiyatlari va xayotiy faoliyatida orttirgan sifatlarining o'zaro uyg'unligi.

Kasbiy-pedagogik faoliyatga talabalarni moslashtirishda o'quv-biluv faoliyatiga kreativ nuqtai nazardan yondashish muhim. O'quv jarayonida talaba yosqlarning kreativ sifatlarini shakllantirish asosiy omillaridan biri shaxs manfaati va ta'lim ustuvorligidir. Bu omillar asosida:

- talaba-yosqlarni o'z-o'zini tahlil qilishi;
- insonning xayotda o'z o'rnini topishida amaliy yordam bera olishi;
- o'z-o'zini kasbiy rivojlantirishini rejalashtira olishi;
- maqsad va vazifalarni aniq belgilashi;
- ish faoliyati jarayonida o'zini ko'rsata olishi hamda yo'l qo'yilgan kamshiliklarni o'z vaqtida tuzatib borishini amaliy kompetentlilikka erishishning asosiy yo'li sifatida ko'rsatish mumkin.

Oliy ta'lim muassasalarida kasbiy-pedagogik faoliyatga talabalarni moslashtirish darajasini o'rganish asosida uni yuzaga keltiruvshi asosiy omillarni aniqlash va ular tarkibiga kiruvchi ijtimoiy tuzilmalarning faoliyat yo'nalisqlarini belgilash, mazkur yo'nalishdagi seminar va treninglarni, tadbirlarni amalga oshirish muhim o'rin tutadi.

Oliy ta'lim tizimida zamonaviy talablarga javob beradigan, pedagogik kasbiy faoliyatda ichki va tashqi, axborot xavfsizlikni ta'minlash bo'yisha islohotlarni olib borishda intellektual jihatdan etuk, tahliliy fikrlashga qodir kasbiy-pedagogik faoliyatga talabalarni moslashtirishga yo'naltirilgan kontseptsiyada quyidagi innovatsion tamoyillar ustuvor o'rin egallaydi:

- o'qitib tadqiq etish, tadqiq etib o'qitish tamoyili;
- ta'limning uzluksizligi tamoyili;
- faoliyatli yondashuv tamoyili;
- zamonaviylik tamoyili;
- ilmiylik tamoyili;
- ta'xsil oluvchi va o'qituvchining dasturli faoliyatni tashkil etish o'quv jarayonining borishini taxmin etish tamoyili;
- ta'limni faollashtiruvchi axborot texnologiyasi va texnik vositalari, shuningdek, foydalanish samarasini belgilaydigan didaktik materiallardan keng foydalanish tamoyili; [5]
- o'quv jarayoni uchun zarur bo'lgan moddiy-texnik bazani yaratish tamoyili;
- o'quv-tarbiya jarayoni natijalarini xolisona baholash tamoyili;
- ta'lim-tarbiya mazmunining jamiyat ehtiyojlariga mos kelishi tamoyili.

Kuzatuvlarimiz jarayonida shu narsaga amin bo'ldikki, tamoyillarga amal qilgan holda pedagogik faoliyatni tashkil etish o'qituvchining metodik va amaliy kompetentligini oshirib borishga zamin yaratadi hamda ko'zlangan maqsadga erishishini tezlashtiradi. Natijada ta'lim-tarbiya tizimi metodologiyasini isqlab chiqish, hamda "tizimli yondashuv" tadqiqot usulini qo'llash imkoniyatini beradi.

Xulosa qilib aytganda, Oliy ta'lim muassasalarida kasbiy-pedagogik faoliyatga talabalarni moslashtirish zamirida:

- aniq mezonlar asosida tartiblangan didaktik jarayon orqali talabalar o'quv faoliyatidagi ilmiy-nazariy bilimlarni o'zlashtirish imkoniyatlari qondiriladi;
- didaktotsentrik texnologiyalar, o'quv dasturida rejalashtirilgan materiallarni ta'lim oluvchilarga etkazishning metodik ta'minoti yaratiladi;
- o'qitish jarayonida o'qituvchi tomonidan qo'llaniladigan didaktik vositalar va didaktik materillar ta'lim tamoyillari asosida yaratiladi;
- talabalarning didaktik qobiliyatlari shakllantiriladi;
- o'quv jarayonining predmetli qo'llab-quvvatlanishi uchun shart sharoit yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabr "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-sonli Farmoni. O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 2019 y.

2.Alimov A.A Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar asosida innovatsion faoliyatga tayyorlash. Pedagogika fanlari bo'yisha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss.- T., 2018 .- 74 b.

3.Isakulova N.J. Kasb ta'limi metodikasi: o'quv qo'llanma.-T.:Fan; 2014. – 200 b

4.Musurmanova O. va boshqalar. Pedagogik atamalar lug'ati. / o'zbek, rus, ingliz tillarida / T.: "TURON - IQBOL", 2019. – 844 b

5.Musurmonova O. Pedagogik texnologiyalar – ta'lim samaradorligi omili; monografiya / T.: "Yosqlar nashriyot uyi", 2020. -184 b

6.Muslimov N.A., Usmonboeva M., Mirsolieva M. Innovatsion ta'lim texnologiyalari va pedagogik kompetentlik» moduli bo'yicha UMK. Toshkent 2017 -155 b

7.Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari / Muslimov N.A., Usmonboeva M.H., Sayfurov D.M., To'raev A.B. – Toshkent, 2015. –120 bet.

TALABALARNI IQTISODIY FANLAR NEGIZIDA KASBIY MADANIYATINI TAKOMILLASHTIRISH

Umarova Gulchexra,
Namangan muhandislik-qurilish instituti o'qituvchisi

Abstrakt. Talabalar o'rtasida kasbiy madaniyatni rivojlantirish zamonaviy iqtisodiy sharoitlarning murakkabligini yo'naltira oladigan malakali mutaxassislarni tayyorlash uchun juda muhimdir. Ushbu maqolada talabalarning kasbiy madaniyatini oshirishda iqtisodiy fanlarning o'rni ko'rib chiqiladi, nazariy asoslari, metodologiyalari va amaliy ahamiyati yoritiladi. Iqtisodiy tamoyillarni ta'lim tizimiga integratsiyalashgan holda, muassasalar o'quvchilarni kelajakdagi kareralarida muvaffaqiyatga erishish uchun zarur ko'nikmalar, qadriyatlar va munosabatlar bilan qurollantiradigan professionallik madaniyatini tarbiyalashlari mumkin.

Kalit so'zlar: iqtisodiyot fanlari, kasbiy madaniyat, tanqidiy fikrlash, analitik ko'nikmalar, fanlararo ta'lim

ПОВЫШЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ НАУК

Умарова Гульчехра,
преподаватель Наманганского инженерно-строительного института.

Абстракт. Развитие профессиональной культуры среди студентов имеет решающее значение для подготовки компетентных специалистов, способных ориентироваться в сложностях современной экономической среды. В данной статье рассматривается роль экономических наук в повышении профессиональной культуры студентов, излагаются теоретические основы, методологии и практические выводы. Интегрируя экономические принципы в образовательные системы, учебные заведения могут развивать культуру профессионализма, которая вооружает студентов необходимыми навыками, ценностями и установками для успеха в их будущей карьере.

Ключевые слова: экономические науки, профессиональная культура, критическое мышление, аналитические способности, междисциплинарное образование.

PROFESSIONAL CULTURE IMPROVEMENT OF STUDENTS ON THE BASE OF ECONOMIC SCIENCES

Umarova Gulchekhira,
teacher at Namangan Engineering and Construction Institute

Abstract. The development of professional culture among students is crucial for preparing competent professionals capable of navigating the complexities of modern economic environments. This article examines the role of economic sciences in enhancing the professional culture of students, outlining the theoretical foundations, methodologies, and practical implications. By integrating economic principles into educational frameworks, institutions can cultivate a culture of professionalism that equips students with the necessary skills, values, and attitudes for success in their future careers.

Keywords: economic sciences, professional culture, critical thinking, analytical skills, interdisciplinary education

Kirish. Borgan sari murakkab va o'zaro bog'langan global iqtisodiyot sharoitida talabalar o'rtasida kasbiy madaniyatni tarbiyalash malakali va moslasha oladigan mutaxassislarni yetishtirish uchun zarurdir. Kasbiy madaniyat insonning o'z ishiga bo'lgan munosabatini

va kasbiy jamoadagi o'zaro munosabatlarini belgilaydigan qadriyatlar, xatti-harakatlar va munosabatlarni o'z ichiga oladi. Bu kasbiy identifikatsiyaning muhim tarkibiy qismi bo'lib, nafaqat odamlar o'z ishlarini qanday bajarishlari, balki kengroq ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni qanday qabul qilishlari va ular bilan shug'ullanishlariga ham ta'sir qiladi.

Ushbu rivojlanish jarayonida iqtisodiy fanlar hal qiluvchi rol o'ynaydi. Iqtisodiy tamoyillarni ta'lim jarayoniga integratsiyalashgan holda, muassasalar talabalarga iqtisodiyot qanday ishlashi, iqtisodiy qarorlarning axloqiy oqibatlar va mas'uliyatli va xabardor kasbiy xulq-atvorning ahamiyati haqida keng qamrovli tushunchalarni shakllantirishga yordam beradi.

Ushbu maqolada iqtisod fanlari orqali talabalarning kasbiy madaniyatini oshirish strategiyalari va metodologiyalari o'rganiladi. Unda kasbiy madaniyatning nazariy asoslari, kasbiy o'ziga xoslikni shakllantirishda iqtisodiy ta'limning o'rni va bu tushunchalarni ta'lim o'quv dasturlariga integratsiyalashning amaliy yondashuvlari muhokama qilinadi. Bu orqali u talabalarni nafaqat texnik bilimlarga, balki o'z kasbiy sohalarida axloqiy va samarali ishtirok etishga tayyorlaydigan har tomonlama ta'lim yondashuvining muhimligini ta'kidlashni maqsad qilgan.

Iqtisodiy fanlarni kasbiy madaniyatni rivojlantirishga integratsiyalashuvi bir qancha asosiy vazifalarni hal qiladi:

Tanqidiy fikrlash va analitik ko'nikmalarni rivojlantirish-Iqtisodiy fanlar talabalarni murakkab muammolarni tahlil qilish, turli natijalarni baholash va asosli qarorlar qabul qilish qobiliyati bilan qurollantiradi. Ushbu ko'nikmalar ko'plab kasblar bo'ylab o'tkazilishi mumkin va professional mukammallik uchun juda muhimdir.

Axloqiy ong va mas'uliyatni targ'ib qilish- Iqtisodiy nazariyalar va ularning real hayotdagi qo'llanilishini tushunish ko'pincha axloqiy dilemmalar va ijtimoiy adolatni hisobga olish bilan kurashishni o'z ichiga oladi. Bu munozaralarni iqtisodiy ta'limga kiritish talabalarda mas'uliyat va axloqiy xulq-atvor tuyg'usini tarbiyalashga yordam beradi.

Ishga joylashish va martaba tayyorligini oshirish-Iqtisodiy bilimlar bilan mustahkamlangan kuchli kasbiy madaniyat talabalarni ish beruvchilar uchun yanada jozibador qiladi. Ular nafaqat texnik tajribani, balki iqtisodiy kontekst va kasbiy xatti-harakatlarni har tomonlama tushunishni ham olib keladi.

Innovatsiya va yetakchilikni rag'batlantirish-O'quvchilarni iqtisodiy masalalar bo'yicha tanqidiy va ijodiy fikrlashga undash orqali ta'lim muassasalari o'z sohalarida innovatsiyalar va ijobiy o'zgarishlarni amalga oshirishga qodir bo'lajak yetakchilarni tarbiyalashlari mumkin.

Kasbiy madaniyat ma'lum bir sohada shaxslarning kasbiy o'ziga xosligini tavsiflovchi qadriyatlar, me'yorlar, xatti-harakatlar va amaliyotlar to'plamini anglatadi. U axloqiy me'yorlarni, ishga munosabatni va ushbu sohada kutilgan professional xulq-atvorni o'z ichiga oladi. Iqtisodiyot fanlarida kasbiy madaniyat iqtisodiy tamoyillarni tushunish, iqtisodiy qarorlar qabul qilishda axloqiy me'yorlarga amal qilish, uzluksiz o'rganish va malaka oshirishga intilishni o'z ichiga oladi. Bu madaniyat odamlarning o'z ishiga qanday yondashishini, hamkasblari bilan munosabatda bo'lishini va o'zlarining professional jamoalariga hissa qo'shishini shakllantiradi.

KASBIY MADANIYATNING TARKIBIY QISMLARI

<p>Qadriyatlar va axloq: Professional madaniyatning asosi qarorlar qabul qilish va xulq-atvorni boshqaradigan qadriyatlar va axloqiy me'yorlardir. Iqtisodiyotda bu adolat, mas'uliyat va iqtisodiy faoliyatning ijtimoiy ta'sirini o'z ichiga oladi.</p>	<p>Bilim va ko'nikmalar: Kasbiy madaniyat sohaga tegishli bilim va ko'nikmalarning mustahkam poydevori bilan ta'minlanadi. Iqtisodchilar uchun bu iqtisodiy nazariyalar, miqdoriy tahlil va bozor dinamikasini tushunish bo'yicha tajribani o'z ichiga oladi.</p>	<p>Munosabatlar va xulq-atvor: professionallar ko'rsatadigan munosabat va xatti-harakatlar, masalan, halollik, javobgarlik va mukammallikka intilish kasbiy madaniyatning muhim tarkibiy qismidir.</p>
---	---	--

Iqtisodiyot fanlari bir necha sabablarga ko'ra kasbiy madaniyatni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi:

Iqtisodiyot fanlari talabalarga murakkab iqtisodiy hodisalarni tushunishga yordam beradigan tahliliy vositalar va nazariy asoslarni taqdim etadi. Ushbu tizimlar talabalarga ma'lumotlarni tahlil qilish, iqtisodiy tendentsiyalarni sharhlash va asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

Iqtisodiyot ko'pincha resurslarni taqsimlash, tenglik va ijtimoiy farovonlik kabi axloqiy mulohazalarni o'z ichiga oladi. Iqtisodiy axloqni o'rganish orqali talabalar iqtisodiy qarorlarning ma'naviy o'lchovlarini boshqarishni o'rganadilar, axloqiy mas'uliyat madaniyatini rivojlantiradilar.

Iqtisodiyot turli fanlar, jumladan, sotsiologiya, siyosatshunoslik va atrof-muhitni o'rganish bilan kesishadi. Ushbu fanlararo yondashuv talabalarning dunyoqarashini kengaytiradi, ularning ko'p qirrali muammolarni hal qilish qobiliyatini oshiradi va turli xil professional muhitlarga hissa qo'shadi.

Iqtisodiy tamoyillar va kasbiy madaniyat

Iqtisodiy fanlar foyda-xarajat tahlili va optimallashtirish asosida oqilona qarorlar qabul qilishga urg'u beradi. Ushbu tamoyil mutaxassislarni samarali va samarali amaliyotlarga hissa qo'shadigan mantiqiy, yaxshi ma'lumotga ega qarorlar qabul qilishga undaydi.

Bozor dinamikasini va iqtisodiy kontekstda inson xatti-harakatlarini tushunish professional madaniyat uchun asosdir. Talab va taklif, bozor tuzilmalari va iste'molchilarning xulq-atvori haqidagi bilimlar talabalarni bozor o'zgarishlarini oldindan bilish va ularga samarali javob berishga yordam beradi.

Iqtisodiy fanlarni ta'limga integratsiyalashning ahamiyati

Iqtisodiy fanlarni ta'lim dasturlariga integratsiyalash zamonaviy iqtisod talablariga mos keladigan kasbiy madaniyatni shakllantirish uchun zarurdir. Ushbu integratsiya bir qator afzalliklarni beradi:

Iqtisodiy ta'lim tanqidiy fikrlash va tahliliy ko'nikmalarni rivojlantiradi, bu o'quvchilarga muammolarga tizimli yondashish va innovatsion echimlarni ishlab chiqish imkonini beradi.

Iqtisodiyotdagi axloqiy masalalarni hal qilish orqali talabalar o'zlarining kasbiy rollari bilan bog'liq ijtimoiy mas'uliyat haqida yuqori darajadagi xabardorlikni rivojlantiradilar.

Nazariy bilimlarni amaliyot va simulyatsiya kabi amaliy tajribalar bilan uyg'unlashtirish talabalarga iqtisodiy tamoyillarni real sharoitlarda qo'llash imkonini beradi, akademik va professional amaliyot o'rtasidagi tafovutni yo'qotadi.

Talabalar o'rtasida kasbiy madaniyatni tarbiyalash ularni zamonaviy kasbiy muhit talablari va muammolariga tayyorlashning muhim jihati hisoblanadi. Iqtisodiy fanlar analitik asoslari, axloqiy mulohazalari va fanlararo istiqbollari bilan ushbu rivojlanish jarayonida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Iqtisodiy tamoyillarni ta'lim o'quv dasturlariga kiritish orqali muassasalar o'quvchilarning kasbiy madaniyatini oshirish, ularni o'z kasbida muvaffaqiyatga erishish uchun zarur ko'nikmalar, qadriyatlar va munosabatlar bilan qurollantirishi mumkin.

Iqtisodiy fanlar bo'yicha har tomonlama rivojlangan kasbiy madaniyat nafaqat texnik bilimlarni o'z ichiga oladi. U axloqiy me'yorlarni chuqur tushunishni, ongli va oqilona qarorlar qabul qilish qobiliyatini, uzluksiz o'rganish va kasbiy rivojlanishga sodiqlikni o'z ichiga oladi. Ushbu komponentlarni ta'kidlab, ta'lim dasturlari talabalarga bugungi iqtisodiy landshaftlarning ehtiyojlari va umidlariga mos keladigan kuchli kasbiy identifikatsiyani rivojlantirishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, iqtisod fanlarini integratsiyalashgan holda o'quvchilarning kasbiy madaniyatini yuksaltirish ko'p qirrali ish bo'lib, har tomonlama va yaxlit tarbiyaviy yondashuvni talab qiladi. Nazariy bilimlarni amaliy tajribalar bilan uyg'unlashtirib, axloqiy mulohazalarni ta'kidlab, fanlararo ta'limni rag'batlantirish orqali ta'lim muassasalari talabalarni zamonaviy kasbiy muhitning murakkabliklariga tayyorlashlari mumkin. Bunday yondashuv nafaqat ularning ishga layoqati va kasbga tayyorligini oshiradi, balki axloqiy xulq-atvor madaniyatini, tanqidiy fikrlashni va uzluksiz kasbiy rivojlanishni rag'batlantiradi, pirovardida, barkamol, mas'uliyatli va innovatsion mutaxassislarni yetishtirishga hissa qo'shadi.

MANTIQUIY FIKRLASH SHAKLLANISHINI O'RGANISHNING ILMIY – AMALIY IMKONIYATLARI

Rasulov Jasur Saparovich,
Navoiy davlat pedagogika instituti katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqola mantiqiy fikrlash shakllanishini o'rganishning ilmiy-amaliy imkoniyatlariga bag'ishlangan. Shuningdek, maqola mazmunida mantiqiy fikrlash tushunchasini ilmiy asoslashga doir pedagogik-psixologik yondoshuvlar, mantiqiy fikrlashni tavsiflashga oid ilmiy ta'riflar hamda qator pedagog va psixolog olimlarning muammo yuzasidan bildirgan fikr-mulohazalari, taklif va tavsiyalari, mantiqiy fikrlash shakllanishini qo'llab-quvvatlashga doir ilmiy xulosalari kabilari ham batafsil yoritilgan.

Kalit so'zlar: Mantiqiy fikrlash, tushuncha, xulosa, qoidalar, ta'lim, o'zlashtirish, pedagogik jarayon, muammo, qaror, talaba, mantiqiy tafakkur, ichki nutq, aqliy jarayonlar, sabab-oqibat.

НАУЧНО - ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ИЗУЧЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

Расулов Жасур Сапарович,
Старший преподаватель Навоийского государственного педагогического института

Аннотация. Данная статья посвящена научно-практической возможности изучения формирования логического мышления. Также в содержании статьи педагогико-психологические подходы к научному обоснованию понятия логического мышления, научные определения для описания логического мышления, а также мнения, предложения и рекомендации ряда педагогов и психологов по проблеме, а также научные выводы по поддержке формирования логического мышления, подробно освещены.

Ключевые слова: логическое мышление, понятие, вывод, правила, образование, овладение, педагогический процесс, проблема, решение, ученик, логическое мышление, внутренняя речь, психические процессы, причинность.

SCIENTIFIC AND PRACTICAL ISSUES OF STUDYING THE FORMATION OF LOGICAL THINKING

Rasulov Jasur Saparovich,
Senior teacher of the Department of «General Pedagogy and Psychology» of the Navoi State Pedagogical Institute

Annotation. This article is devoted to scientific and practical issues of studying the formation of logical thinking. Also in the content of the article, pedagogical and psychological approaches to the scientific substantiation of the concept of logical thinking, scientific definitions for describing logical thinking, as well as opinions, suggestions and recommendations of a number of teachers and psychologists on the problem, as well as scientific conclusions to support the formation of logical thinking, are covered in detail.

Key words: logical thinking, concept, judgment, conclusion, rules, education, mastery, pedagogical process, problem, solution, student, logical thinking, inner speech, mental processes, causality.

Ma'lumki, atrof -muhit ma'lumotlarini aks ettirish barcha tirik organizmlarga xos xususiyat hisoblanadi, ammo ular orasida insoniyatgina bilishning, fikrlashning yuqori shakliga qodir mavjudot sanaladi. Ya'ni inson shunchaki aks ettirishga emas, balki mantiqiy, ijodiy, kreativ, samarali fikrlash, vaziyatlarni tahlil qilish, qarama-qarshi holatlarda mantiqiy hukmlar chiqarish, sabab-oqibatlarini anglay olish, muammoli vaziyatlarda oqilona qaror qabul qilish kabi ko'nikmalariga ega buyuk zot hisoblanadi. Ushbu qobiliyatlar insonga tug'ilgandan berilmaydi balki, u o'qish, o'zlashtirish, ta'lim olish kabi pedagogik jarayonlar orqali shakllantiriladi. Mantiqiy fikrlash – bu fikrlashning bir turi bo'lib, uning mohiyati mantiq qonunlariga asoslangan tushunchalar, xulosalar, ularni solishtirish va muammoni o'ziga xos harakatlar bilan taqqoslashdan iborat jarayondir. Misol uchun, bola atrof-muhitga qarab, ko'rishni, taxmin qilishni o'zida rivojlantiradi. Ya'ni u o'ylamasdan, atrofdagi dunyoni bilish mumkin emas. Shu

bois ham, tafakkur qilish, mantiqiy fikrlash va uning shakllanishi masalalari, pedagogika va psixologiya fanlari uchun eng qiziqarli hamda muhim mavzulardan biri sanaladi. Hozirga qadar, fanda mantiqiy fikrlash masalalariga doir o'ziga xos nazariy asoslar mavjud bo'lib, ularning aksariyati pedagogik-psixologik mazmundagi tadqiqotlar sanaladi. Mazkur tadqiqotlar turkumiga pedagog olimlardan A.Ya. Komenskiy, I.A.Galkina, P.G.Lubochnikov, N.S.Omelchenko, A.Z.Zak, Yu.M.Kolyagin, L.M.Lixtarnikov, L.G.Peterson, D.Poya, G.I.Sarantsev, L.M. Fridmanlarning ilmiy izlanishlari tan olinsa, psixolog tadqiqotchilardan esa, L.S. Vigotskiy, P.Ya. Gal'perin, V.V. Davidov, L.V. Zankov, N.B. Istomina, R.S. Nemov, L. Yu. Ogerchuk, N.F.Talizina, O.K.Tixomirov, Yu.N. Kulyutkina, N.V. Kuzmina, A.M. Matyushkina kabilarning izlanishlari ko'proq e'tirof etiladi. Shuning uchun ham, aksariyat tadqiqotlarda "mantiqiy fikrlash" muammosi, ikkala fan uchun muhim sanalgan yondoshuvlar tizimida keng tadqiq etiladi.

Mashhur rus psixologi S.L. Rubinshteyn ta'kidlagandek: "Inson tafakkur qilish orqali vaziyatlarni taqqoslaydi, o'zaro munosabatlarni farqlaydi, hodisalar o'rtasidagi bog'liqliklarni anglaydi va shu orqali atrof-muhit hodisalarining mohiyatini chuqurroq anglash imkoniga ega bo'ladi[1;c-713]. Demak, fikrlash jarayoni uzluksizdir. U inson muammoga duch kelganda, ilgari duch kelmagan vazifa bilan shug'ullanganda yuzaga keladi. Y.V.Evanovanning yozishicha, inson vazifalarni hal qilishda yetarlicha tajribaga ega bo'lmasa, ilgari qo'llanilgan vositalar va usullar yuzaga kelgan muammoni hal qilish uchun mos bo'lmasa, avvalgilariga o'xshamaydigan boshqa usullarni izlash, qo'llash kerakligini tushunib yetadi[2;c-59-60]. Mazkur yondoshuvga muvofiq, tajriba, o'zlashtirilgan bilim va ko'nikmalar mantiqiy fikrlashni ta'minlovchi shartlardan biridir.

Tadqiqotchi J.Dyuiga ko'ra, xulosaga olib keladigan har qanday fikrlash jarayoni - mantiqiydir. Muallifning so'zlariga ko'ra, xulosa bu shunchaki jarayon emas, xulosaga kelish uchun tushuncha aniqlanadi, uning xususiyatlari va o'ziga xosliklari hukm asosida tasdiqlanadi va nihoyat xulosaga kelinadi[3;c-192]. Ushbu yoshdashuvga muvofiq, mantiqiy fikrlash - bu ongli ravishda ishlab chiqilgan va uning yordami bilan amalga oshiriladigan qoida va qonunlarga muvofiq tushunchalar, hukmlar va xulosalar ko'rinishidagi fikrlash shaklidir. Boshqalar qatorida, P.G.Lyubochnikov ham mantiqiy fikrlashni mantiqiy qonunlarga asoslangan tushunchalar, mulohazalar, xulosalar sifatida ta'riflaydi[4;c-176]. Ya'ni qayta ishlash, solishtirish va ularni harakatlar bilan bog'lash yoki sabab qonuniyatlari bilan bog'liq bo'lgan aqliy jarayonlar mantiqiy, ishonchli harakatlar yoki fikrlash operatsiyalari majmui sifatida tan olinadi. Xuddi shunday ta'riflashni M.Yu.Oleshkov va V.M.Uvarovlar tomonidan chop etilgan "Zamonaviy ta'lim jarayoni: asosiy tushunchalar va atamalar" nomli lug'at kitobida uchratish mumkin. Mualliflarning ta'rifiga ko'ra, mantiqiy tafakkur fikrlashning bir turi bo'lib, u tushunchalar, mulohazalar va xulosalar bilan ishlashni o'z ichiga oladi va u faqat odamlarga xos bo'lgan eng qiyin bilish jarayoni sanaladi. Mantiqiy fikrlash yoshlikdan asta-sekin rivojlanadi. Muammoni yechishda har bir inson, mulohazalar yordamida predmet yoki hodisa haqidagi ma'lumotlarga asoslanib xulosa qiladi. Shuningdek, muallif muammoni hal qilish yo'lini to'rt bosqichga ajratadi[5;c-191]:

- Qiyinchilik, qarama-qarshilik, savol yoki muammoning paydo bo'lishi;
- Muammoni hal qilish uchun faraz, taklif yoki loyiha yaratish;
- Muammoning yechimini amalga oshirish;

Qarorning muvaffaqiyatini tajriba orqali tekshirib ko'rish, keyin esa, uni baholash va hokazo. Psixolog J.Piaje boshqa olimlardan farqli o'laroq, "sotsializatsiya" jarayonini inson tafakkurini rivojlantirish ilk manbai deb ta'riflaydi. Ya'ni sotsializatsiya jarayoni - bola tomonidan egotsentriзмni yengishi va o'z tafakkurini boshqalarning fikrlashiga moslashtira olish holatidir[6;c-416]. Mantiqiy fikrlash o'quvchi uchun keng imkoniyatlar yaratadi va o'zini o'zi rivojlantirish, o'zaro munosabatlarni tartibga solish, fikr almashish, bahslashish kabi imkoniyatlarni in'om etadi. L.S.Vigotskiy esa, mantiqiy fikrlash rivojlanishini nutqning rivojlanish darajasiga bog'liq ekanligini alohida ta'kidlab o'tadi. Muallif mantiqiy fikrlash shakllanishining uch bosqichini ajratadi[7;c-110-112]:

- Bir so'z bilan belgilangan ko'p ob'ektlarning sinkretik birikmasi;
- Murakkab tushunchalar;

- Aniq tushunchalar. Ya'ni yoshlikdan so'zlarning ma'no va umumiy darajasini o'rgatish, rivojlantirish orqali ongning rivojlanishini nazorat qilish mumkinligini aytib o'tadi. Boshqalar qatorida A.A.Lublinskaya ham mantiqiy fikrlash jarayonini o'rganar ekan, unda o'zini o'zi rivojlantirish jarayoni kechishini alohida qayd etadi. Muallif bolalarning nutqida ikki shaklni farqlashga muvaffaq bo'ldi [8;c-

182-203]:

- Vaziyatga hissiy munosabatni ko'rsatadigan nutq – “nutq-o'yin”;
- Hali ongli bo'lmagan aloqalar va munosabatlarni o'rnatish yoki yo'naltirilgan nutq – “nutq-savol” shaklida. Qoidaga muvofiq, maktabgacha yoshdagi bolalarning harakatlarga va narsalarga qaratilgan so'zlarning ma'nolarini o'rganishga harakat qildilar. Maktabda o'qishning boshlanishi bilan bolalar munosabatlarni ifodalovchi, tushunchalar tizimini o'zlashtiradilar va mantiqiy fikrlash qoidalarini o'rganadilar. P.Ya. Gal'perin va uning hamkasblari, aqliy harakatlarni bosqichma-

bosqich shakllantirish kontseptsiyasini ishlab chiqdilar. Ushbu kontseptsiyaga ko'ra, bola besh bosqichdan o'tadi[9;c-480]:

- Faoliyat va uni amalga oshirish shartlari bilan oldindan tanishish;
- Muammoni hal qilish uchun tashqi moddiy harakatlardan foydalanish;
- Harakatni aytib berish;
- Ichki nutq aktini shakllantirish;

–Tashqi ob'ektiv harakatning ichki harakatlarga o'tishi. O'quv faoliyati jarayonida o'quvchilar doimiy ravishda o'z nuqtai-nazarini bildirib, holatni isbotlaydi, taqqoslaydi, mulohazalar qiladi, xulosalar, natijalar bayon etadi. Biroq, bunday vaziyatlarni yechish jarayonida o'quvchi, mantiqiy fikrlashning turli komponentlaridan foydalana bilishi lozim. N.B.Istominaning yozishicha, o'quvchilarning analitik-sintez faoliyati bu nafaqat belgilarni farqlash va elementlarni bir butunga birlashtirish, balki ularni yangi bog'lanishlarga kiritish, ularning yangi funktsiyalarini rivojlantirish qobiliyati hamdir[10;c-70-71]. Ko'plab tadqiqotlarning natijalari shuni ko'rsatadiki, ko'pchilik o'quvchilar mantiqiy taqqoslash operatsiyasini bajarib, uni oddiy yondashuv bilan almashtiradilar. Avval bir mavzu, keyin boshqa mavzu haqida gapiradilar. A.V.Beloshestayaning ta'kidicha, taqqoslash jarayonida ko'p o'quvchilar faqat farqlarni yoki o'xshashliklarni topa oladilar. Shuningdek, mantiqiy fikrlashda bilimlarni umumlashtirish algoritmi quyidagicha[11;c-2002.№10]:

- Ob'ekt yoki hodisaning muhim xususiyatini ajratib ko'rsatish;
- Narsa yoki hodisaning ahamiyatsiz belgilarini farqlay olish;
- Muhim belgini aniqlashda predmet yoki hodisaning muhim va ahamiyatsiz belgilari orasidagi farqni tushuntirish;

- Muhim belgilarga e'tibor berish va ob'ekt yoki hodisani umumiy toifaga ajrata olish va hokazo. V.A.Suxomlinskiyning ta'kidicha, bolani bilim bilan ortiqcha yuklashning hojati yo'q, ularni o'qitish qiziqarli va oson bo'lishi kerak, shunda o'quvchilarning o'zlari darsga intiladilar. Buning uchun, ta'lim jarayoni o'quvchilarning yoshiga mos keladigan turli xil didaktik vositalar, shakllar, usullar va o'qitish vositalarini o'z ichiga olishi lozim. Psixologik-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish va taniqli o'qituvchilarning pedagogik tajribasini o'rganish asosida, yosh mutaxassislarining mantiqiy fikrlashini ya'nada rivojlantirish quyidagicha amalga oshiriladi [12;c-49]:

- Auditoriyada talabalarning o'zini namoyon qilishi va tashabbuskorligi uchun, qulay bo'lgan do'stona muhit yaratish. Talaba o'zini erkin his qilishi kerak, bosim ostida emas;

- Talabalarning qiziqishlarini saqlab qolish uchun, turli didaktik usul va vositalardan foydalanish kerak. Bir martalik ish vaqtida talabalar tez charchaydilar, bilish faolligi susayadi, natijada darslar samarasiz bo'ladi;

- Talabalarni xato qilishdan qo'rqmasdan o'z fikrini aytishga va o'z nuqtai- nazarini himoya qilishga undash lozim. Har bir o'quvchi o'z fikrini muhimligini his qilishi, shu bilan birga, sinfda kimningdir taklifiga, javob variantlariga nisbatan qattiq tanqid bo'lmasligi kerak. Barcha munozarali vaziyatlar muhokama qilinib, kelishuvlar asosida hal qilinishi maqsadga muvofiq sanaladi;

- Talablar faoliyati natijalarinigina emas, balki ishni bajarish jarayonini ham baholashi kerak. Umuman olganda, professor-o'qituvchilar talabalarning muammoni hal qilish darajasiga qarab, ularni mukofotlab turishi lozim;

- Talabalarni yangi yechimlarni izlashga va guruhdoshlarining muammolarini tahlil qilishga undash. Bunday yondashuv nafaqat mantiqiy tafakkurni rivojlantirishga, balki talabalarning innovatsion va kognitiv qobiliyatlari sifatini oshirishga ham keng xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, bo'lajak soha egalarida mantiqiy fikrlashni shakllantirishning pedagogik shartlaridan biri bu, ularni qarama-qarshiliklar bilan ishlashga jalb qilishdir. Buning uchun, o'quv jarayonida talabalarning tafakkuri - qarama-qarshiliklarga duch keladigan vaziyatlarni yaratish kerak.

Zamonaviy pedagogik amaliyot shuni ko'rsatadiki, mantiqiy fikrlash quyidagi ta'lim vaziyatlarida samarali shakllanadi:

- 1) Muloqot orqali muammoni hal qilish;
- 2) Qarama-qarshiliklar o'rtasida aloqa o'rnatish;
- 3) Inkor orqali tasdiqlash (paradoks);
- 4) Qarama-qarshilikning namoyon bo'lishi va hokazo.

Adabiyotlar

1. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии : учебное пособие / С.Л. Рубинштейн. – Санкт-Петербург : Питер, 2007. – 713 с.
2. Иванова Е.В. Развитие логического мышления младших школьников на уроках математики / Е.В. Иванова // Начальная школа + До и после. - 2006. – №6 – С.59 - 60.
3. Дьюи Дж. Психология и педагогика мышления (Как мы мыслим) : перевод с англ. Н.М. Никольский. - М.: Лабиринт, 1999. – 192 с.
4. Лубочников П. Г. Развитие образно-логического мышления субъекта в процессе когнитивной деятельности : монография / П. Г. Лубочников, В. С. Нургалеев. Красноярск : СибГТУ, 2006. – 176 с.
5. Олешков М.Ю., Уваров В.М. Современный образовательный процесс: основные понятия и термины. М. : Компания Спутник , 2006. – 191 с.
6. Пиаже Жан. Речь и мышление ребенка / Жан Пиаже. - Москва: ИЛ, 2008. – 416 с.
7. Выготский Л.С. К вопросу о психологии и педологии. // Культурно-историческая психология. – 2007. – №4. – С. 101 - 112.
8. Люблинская А.А. Учителю о психологии младшего школьника. / А.А.Люблинская. - Москва: 1993. – С.182 – 203.
9. Гальперин П.Я. Психология как объективная наука: Избр. психол. тр. /Под ред. А.И. Подольского. - М., Воронеж: МОДЭК, 1998. – 480 с.
10. Истомина Н. Б. Математика, 2 класс/ Н. Б. Истомина. – Смоленск // Ассоциация XXI век, Изд. 13. - 2003. - ч.1.- С.70 - 71.
11. Белошистая А. В. Вопросы обучения решению задач / А. В. Белошистая // Начальная школа Плюс До и После.- 2002. - № 10.
12. Сухомлинский В.А. О воспитании. - М.: Школьная пресса, 2003 – С.49.

AXBOROTLASHGAN JAMIYATDA TALABALARNING VATANPARVARLIK KOMPETENSIYASINI MILLIY QADRIYATLAR VOSITASIDA RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

*Karimov Dilmurod Abdullahafizovich,
Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi*

Annotatsiya, Talabalar davatanparvarlik kompetensiyasini rivojlantirish, ayniqsa, tobora globallashib borayotgan va axborotga asoslangan jamiyat sharoitida ta'limning muhim jihati hisoblanadi. Ushbu maqolada milliy qadriyatlarining vatanparvarlik qobiliyatini tarbiyalashdagi o'rni va bu qadriyatlarni zamonaviy ta'lim tizimiga integratsiyalashuvi bilan bog'liq pedagogik vazifalar ko'rib chiqiladi. Keng qamrovli tahlil orqali biz axborot jamiyati murakkabliklarini yo'lga qo'yish jarayonida o'quvchilarda vatanparvarlik tuyg'usini tarbiyalash uchun pedagoglar uchun samarali strategiyalar haqida tushuncha berishni maqsad qilganmiz.

Kalit so'zlar: vatanparvarlik kompetensiyasi, milliy qadriyatlar, axborot jamiyati, pedagogik muammolar, raqamli savodxonlik, fuqarolik mas'uliyati, globallashuv, madaniy o'ziga xoslik

РАЗВИТИЕ ПАТРИОТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ ЧЕРЕЗ НАЦИОНАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

*Каримов Дилмурод Абдуллахафизович,
научный сотрудник Наманганского государственного университета*

Абстракт. Развитие патриотической компетентности у студентов является важным аспектом образования, особенно в условиях все более глобализованного и информационного общества. В данной статье рассматривается роль национальных ценностей в воспитании патриотизма и педагогические задачи, связанные с интеграцией этих ценностей в современную систему образования. Посредством всестороннего анализа мы стремимся предоставить преподавателям понимание эффективных стратегий, направленных на воспитание патриотизма у учащихся и одновременное преодоление сложностей информационного общества.

Ключевые слова: патриотическая компетентность, национальные ценности, информационное общество, педагогические проблемы, цифровая грамотность, гражданская ответственность, глобализация, культурная идентичность.

DEVELOPMENT OF STUDENTS' PATRIOTIC COMPETENCE THROUGH NATIONAL VALUES IN THE INFORMATION SOCIETY AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

*Karimov Dilmurod Abdullahafizovich,
researcher of Namangan State University*

Abstract. The development of patriotic competence in students is an important aspect of education, especially in the context of an increasingly globalized and information-based society. This article examines the role of national values in the education of patriotism and pedagogical tasks related to the integration of these values into the modern education system. Through a comprehensive analysis, we aim to provide insights into effective strategies for educators to foster patriotism in students while navigating the complexities of the information society.

Key words: patriotic competence, national values, information society, pedagogical problems, digital literacy, civic responsibility, globalization, cultural identity

Kirish. Tez texnologik taraqqiyot va tobora kengayib borayotgan axborot oqimi bilan belgilab qo'yilgan davrda vatanparvarlik tushunchasi jamiyat hamjihatligi va milliy o'ziga xoslikning asosi bo'lib qolmoqda. Vatanga muhabbat va fidoyilik sifatida tushuniladigan vatanparvarlik millat tarixi, madaniyati va qadriyatlarini chuqur qadrlashni o'z ichiga oladi. O'quvchilarda vatanparvarlik ko'nikmalarini shakllantirish fuqarolik burchi va milliy g'urur tuyg'ularini tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq, axborot jamiyati sharoitida bunga erishish o'ziga xos pedagogik muammolar va imkoniyatlarni

taqdim etadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Raqamli texnologiyalar va internetning keng tarqalgan ta'siri bilan ajralib turadigan axborot jamiyati bilimiga misli ko'rilmagan kirish imkoniyatini ham, madaniy yo'qotish xavfini ham taklif qiladi. Talabalar bugungi kunda ko'plab global istiqbollari va axborot manbalari bilan tanishadilar, bu esa ularning milliy qadriyatlar haqidagi tushunchalarini boyitishi va murakkablashtirishi mumkin. Bu ikki tomonlamalik pedagoglar oldiga muhim savolni qo'yadi: axborot jamiyati afzalliklaridan foydalangan holda o'quvchilarda vatanparvarlik va milliy o'zlikni anglash tuyg'ularini qanday tarbiyalashimiz mumkin?

Milliy qadriyatlar - mamlakat o'ziga xosligi bilan bog'liq bo'lgan tamoyillar va e'tiqodlar vatanparvarlik qobiliyatini rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bu qadriyatlar xalqning tarixiy merosi, madaniy an'analari va ijtimoiy me'yorlarini o'z ichiga oladi va milliy o'ziga xoslikning asosini tashkil qiladi. Ushbu qadriyatlarni ta'lim tizimiga integratsiya qilish talabalarda tegishlilik va mas'uliyat hissini tarbiyalash uchun juda muhimdir.

Pedagogik vazifa ushbu milliy qadriyatlarni o'quv dasturi va o'rganish tajribasiga raqamli asrning chalg'itishi va ta'siri ostida talabalar bilan rezonanslashadigan tarzda samarali kiritishdan iborat. Vatanparvarlik qadriyatlarini o'rgatishning an'anaviy usullari zamonaviy texnologiyalardan foydalanadigan interaktiv va qiziqarli yondashuvlarni o'z ichiga olishi uchun rivojlanishi kerak.

Ushbu maqola axborot jamiyatida milliy qadriyatlar orqali o'quvchilarda vatanparvarlik kompetensiyasini shakllantirishning ko'p qirrali mohiyatini o'rganadi. Unda vatanparvarlik kompetensiyasining tarkibiy qismlari, milliy qadriyatlarining o'rni va bu boradagi pedagogik vazifalar o'rganiladi. Samarali strategiyalarni tahlil qilish va ilg'or tajribalarni namoyish etish orqali ushbu tadqiqot o'qituvchilarga kelajak avlodda chuqur vatanparvarlik tuyg'usini tarbiyalash uchun amaliy tushunchalar berishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqot orqali biz milliy merosning boyligini bugungi axborot jamiyatining dinamik va globallashtirilgan konteksti bilan muvozanatlash, talabalarining bilimli, mas'uliyatli va vatanparvar fuqarolar sifatida shakllanishini ta'minlash muhimligini ta'kidlashga intilamiz.

Vatanparvarlik kompetensiyasi shaxslarga o'z millatining madaniy, ijtimoiy va siyosiy hayotini qadrlash va unga hissa qo'shish imkonini beradigan ko'nikma, munosabat va bilimlarni o'z ichiga oladi. Bu milliy tarix, urf-odat va qadriyatlarni chuqur anglashni, shuningdek, umumiy farovonlik va fuqarolik faolligiga sadoqatni o'z ichiga oladi.

Vatanparvarlik kompetensiyasining tarkibiy qismlari

- Bilimlar: Milliy tarix, ramzlar va qadriyatlarni tushunish.
- Ko'nikmalar: tanqidiy fikrlash, fuqarolik ishtiroki va qaror qabul qilish.
- Munosabatlar: sadoqat, hurmat va millatga tegishlilik hissi.

Milliy qadriyatlar vatanparvarlik qobiliyatini rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Bu qadriyatlar xalq va uning xalqini belgilovchi tarixiy, madaniy va axloqiy tamoyillarni aks ettiradi. O'quvchilarda vatanparvarlik tuyg'usini tarbiyalashda milliy qadriyatlarni o'quv dasturiga kiritish muhim ahamiyatga ega.

Asosiy milliy qadriyatlar

- Madaniy meros: milliy an'analar, tillar va san'atni saqlash va targ'ib qilish.
- Fuqarolik mas'uliyati: jamiyat va davlat ishlarida faol ishtirok etishni rag'batlantirish.
- Ijtimoiy hamjihatlik: millat ichidagi turli guruhlar o'rtasida birlik va o'zaro hurmatni rivojlantirish.

Raqamli texnologiyalarning keng tarqalishi va ma'lumotlarning ko'pligi bilan ajralib turadigan axborot jamiyati talabalar o'rtasida vatanparvarlik kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan o'qituvchilar uchun imkoniyatlar va muammolarni keltirib chiqaradi. Raqamli asr o'rganish va jalb qilish uchun yangi yo'llarni taklif qilsa-da, milliy qadriyatlar va vatanparvarlik tuyg'usini singdirish sa'y-harakatlariga putur etkazadigan murakkabliklarni ham keltirib chiqaradi. Ushbu muammolarni tushunish samarali pedagogik strategiyalarni ishlab chiqish uchun juda muhimdir.

Axborot jamiyatidagi asosiy muammolardan biri axborotning haddan tashqari yuklanishidir. Talabalar turli manbalardan, jumladan, ijtimoiy media, yangiliklar veb-saytlari va onlayn forumlardan katta hajmdagi ma'lumotlar bilan bombardimon qilinadi. Doimiy ma'lumotlar oqimi o'quvchilarni to'sib qo'yishi mumkin, bu ularga nima muhim va ishonchli ekanligini aniqlashni qiyinlashtiradi. Bunday sharoitda milliy qadriyatlar va vatanparvarlik tarbiyasi bevosita va shov-shuvli mazmunga botib ketishi

mumkin.

Axborot jamiyati o'z mohiyatiga ko'ra global xususiyatga ega bo'lib, talabalarni turli madaniyatlar, mafkuralar va istiqbollar bilan tanishtiradi. Bu fosh qilish boyitsa ham, milliy qadriyatlarni susaytirishi va milliy o'zlikni anglashni zaiflashtirishi ham mumkin. Talabalar ko'proq global dunyoqarashni qabul qilishlari mumkin, bu qimmatli bo'lsa-da, ba'zan o'z milliy merosi va qadriyatlarini qadrlashning pasayishiga olib kelishi mumkin. Global ongni kuchli milliy o'zlikni anglash bilan muvozanatlash muhim pedagogik muammodir.

Raqamli texnologiyalarning keng tarqalganligiga qaramay, barcha talabalar ham ushbu resurslardan teng foydalanish imkoniyatiga ega emaslar. Raqamli tafovut, ya'ni zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga ega bo'lganlar va foydalana olmaydiganlar o'rtasidagi tafovut ta'lim natijalarida nomutanosiblikni keltirib chiqarishi mumkin. Raqamli vositalardan foydalanish imkoniyati cheklangan talabalar innovatsion usullarda milliy qadriyatlar va vatanparvarlik tarbiyasi bilan shug'ullanish imkoniyatlarini qo'ldan boy berishi mumkin. Bu bo'linish mavjud tengsizliklarni kuchaytirishi va vatanparvarlik qobiliyatining rivojlanishiga to'sqinlik qilishi mumkin.

Axborot jamiyatida axborotni tanqidiy baholash qobiliyati har qachongidan ham muhimroqdir. Talabalar murakkab media landshaftida harakat qilish, ishonchli manbalarni aniqlash va global ommaviy axborot vositalarining milliy o'ziga xoslikka ta'sirini tushunish uchun tanqidiy media savodxonligi ko'nikmalarini rivojlantirishlari kerak. Biroq, bu ko'nikmalarni rivojlantirish har tomonlama va barqaror ta'lim sa'y-harakatlarini talab qiladi. Ko'pgina talabalar ushbu kompetensiyalarni samarali rivojlantirish uchun zarur bo'lgan yo'l-yo'riq va manbalarga ega bo'lmasligi mumkin.

Talabalarni vatanparvarlik tarbiyasiga jalb qilish o'yin-kulgi va ma'lumotlar ularning qo'llarida oson bo'lgan davrda qiyin bo'lishi mumkin. Ma'ruzalar va darsliklar kabi vatanparvarlik qadriyatlarini o'rgatishning an'anaviy usullari raqamli mahalliy talabalarning e'tiborini jalb qila olmasligi mumkin. O'qituvchilar vatanparvarlik ta'limini dolzarb va qiziqarli qilishning innovatsion usullarini topishlari kerak, raqamli vositalar va interfaol ta'lim usullaridan foydalangan holda o'zlariga tanish bo'lgan platformalarda talabalar bilan bog'lanishlari kerak.

Axborot jamiyati o'quvchilarning milliy qadriyatlar va tarix haqidagi tushunchalarini buzishi mumkin bo'lgan noto'g'ri ma'lumotlar va targ'ibotlarga boy. Yolg'on hikoyalar va noxolis ma'lumotlar Internetda tez tarqalib, o'quvchilarning vatanparvarlik qobiliyatini rivojlantirishga zarar etkazishi mumkin bo'lgan tushuncha va munosabatlarni shakllantirishi mumkin. O'qituvchilar to'g'ri, muvozanatli va keng qamrovli ta'lim mazmunini taqdim etish orqali noto'g'ri ma'lumotlarga qarshi kurashish uchun astoydil harakat qilishlari kerak.

Nihoyat, o'qituvchilar oldida vatanparvarlik tarbiyasining an'anaviy usullarini raqamli texnologiyalardan foydalanadigan innovatsion yondashuvlar bilan muvozanatlash muammosi turibdi. O'rnatilgan amaliyotlar orqali milliy qadriyatlarni asrab-avaylash va o'rgatish muhim bo'lsa-da, bu qadriyatlarni zamonaviy, texnologiya asosidagi ta'lim tajribalariga integratsiya qilish bugungi kun o'quvchilarini jalb qilish uchun zarurdir. Bu muvozanatni topish uchun ijodkorlik, moslashuvchanlik va ta'lim mazmunini ham, mavjud texnologik vositalarni ham chuqur tushunish talab etiladi.

Raqamli asrda, jadal texnologik taraqqiyot va axborotning haddan tashqari oqimi bilan ajralib turadi, talabalarda vatanparvarlik kompetensiyasini rivojlantirish vazifasi o'ziga xos pedagogik muammolarni keltirib chiqaradi. O'quvchilarda vatanparvarlik, fuqarolik mas'uliyatini tarbiyalashda milliy qadriyatlarning ta'lim-tarbiya tizimiga singdirilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq, o'qituvchilar bir qator to'siqlarni, jumladan, axborotning haddan tashqari yuklanishi, globallashuv tufayli madaniy susayishi, raqamli tafovut, tanqidiy media savodxonligi, ishtirok etish va dolzarblik muammolari, noto'g'ri ma'lumotlar va an'analar va innovatsiyalar o'rtasidagi muvozanatni engishlari kerak.

Ushbu qiyinchiliklarga qaramay, axborot jamiyati vatanparvarlik tarbiyasini kuchaytirish uchun misli ko'rilmagan imkoniyatlarni ham taqdim etadi. Raqamli vositalar va platformalardan bugungi kun talabalari bilan rezonanslashadigan interaktiv, qiziqarli va mazmunli o'rganish tajribasini yaratish uchun foydalanish mumkin. Ushbu texnologiyalardan foydalangan holda o'qituvchilar milliy qadriyatlarni ta'sirchan va tushunarli tarzda taqdim etishlari mumkin, bu esa o'quvchilarda o'z madaniy merosini chuqur qadrlash va milliy o'zlikni anglash tuyg'usini rivojlantirishni ta'minlaydi.

Axborot jamiyatining murakkabliklarini hal qilish uchun pedagoglar ko'p qirrali yondashuvni qo'llashlari kerak. Bunga milliy qadriyatlarni turli fanlar bo'yicha o'quv dasturiga kiritish, interfaol

va tajribaviy o'rganish usullarini qo'llash, jamoatchilik ishtirokini rag'batlantirish va tanqidiy media savodxonligi ko'nikmalarini rivojlantirish kiradi. Bu orqali pedagoglar o'quvchilarni vatanparvarlik kompetensiyasi uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va munosabatlar bilan qurollantirishlari mumkin.

Oxir oqibat, maqsad o'z millati farovonligi uchun sodiq, bilimli, mas'uliyatli va faol fuqarolarni etishtirishdir. Vatanparvarlik tarbiyasiga strategik va innovatsion yondashuv orqali nafaqat o'z milliy qadriyatlarini anglaydigan va qadrlaydigan, balki o'z mamlakatining ijtimoiy, madaniy va siyosiy hayotiga faol hissa qo'shadigan o'quvchilar avlodini tarbiyalash mumkin.

Axborot jamiyatida vatanparvarlik qobiliyatini rivojlantirish yo'li davom etmoqda va o'qituvchilardan doimiy moslashish va ijodkorlikni talab qiladi. Rivojlanayotgan raqamli landshaftga va o'z talabalarining ehtiyojlariga moslashgan holda, o'qituvchilar zamonaviy dunyoning qiyinchiliklari va imkoniyatlari sharoitida bardosh beradigan vatanparvarlik tuyg'usini muvaffaqiyatli tarbiyalashlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi 2017 yil 7 fevral, PF4947-son farmoni. 2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 5 iyundagi "Yoshlarga oid davlat siyosati" to'g'risidagi Farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasining 2016 yil 14 sentyabrdagi "Yoshlarga oid davlat siyosati" to'g'risida»gi Qonun (O'RQ-406-son).

3. B.Ziyomhammadov. Pedagogika. O'quv qo'llanma. Toshkent, 2006.

4. Ibrohimov A. va boshq. Vatan tuyg'usi. T., 1998

5. <https://religions.uz/uz/news/detail?id=711>

6. UNESCO. (2020). Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

PEDAGOGIK OLIY TA'LIM TRANSFORMATSIYASI JARAYONLARIDA TALABALARNI KREATIV FIKRLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

*Xolmatova Saidaxon Voxobjonovna,
Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi*

Annotatsiya. Oliy ta'lim, xususan, pedagogika muassasalaridagi o'zgarishlar talabalarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga innovatsion yondashuvni talab qiladi. Ushbu maqola rivojlanayotgan ta'lim landshafti sharoitida talabalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish bilan bog'liq pedagogik muammolar va imkoniyatlarni o'rganadi. Zamonaviy ta'lim nazariyalari, ta'lim strategiyalari va amaliy qo'llanilishini o'rganib, ushbu tadqiqot pedagogik oliy ta'limda ijodiy fikrlashni qanday qilib samarali tarbiyalash mumkinligi haqida har tomonlama tushuncha berishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: ijodiy fikrlash, pedagogik oliy ta'lim, faol ta'lim, texnologiya integratsiyasi, konstruktivistik nazariyalar, muammoli ta'lim, o'quv dasturlarini loyihalash, kasbiy rivojlanish

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА В ПРОЦЕССАХ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

*Холматова Саидахон Вохобжоновна,
исследователь Наманганского государственного университета*

Аннотация. Изменения в высшем образовании, особенно педагогических, требуют инновационного подхода к развитию способности студентов мыслить творчески. В этой статье исследуются педагогические проблемы и возможности, связанные с развитием творческого мышления у учащихся в развивающейся образовательной среде. Изучая современные образовательные теории, образовательные стратегии и практические применения, это исследование направлено на обеспечение всестороннего понимания того, как можно эффективно развивать творческое мышление в высшем образовании.

Ключевые слова: творческое мышление, педагогическое высшее образование, активное обучение, интеграция технологий, конструктивистские теории, проблемное обучение, разработка учебных программ, профессиональное развитие.

DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING SKILLS OF STUDENTS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM IN THE PROCESSES OF PEDAGOGICAL HIGHER EDUCATION TRANSFORMATION

*Kholmatova Saidakhon Voxobjonovna,
researcher of Namangan State University*

Abstract. Changes in higher education, especially pedagogical institutions, require an innovative approach to the development of students' ability to think creatively. This article explores the pedagogical challenges and opportunities associated with fostering creative thinking in students in an evolving educational landscape. By examining contemporary educational theories, educational strategies, and practical applications, this study aims to provide a comprehensive understanding of how creative thinking can be effectively nurtured in higher education.

Keywords: creative thinking, pedagogical higher education, active learning, technology integration, constructivist theories, problem-based learning, curriculum design, professional development

Kirish. Zamonaviy ta'lim landshafti jadal texnologik taraqqiyot, rivojlanayotgan ijtimoiy ehtiyojlar va ijodkorlik va tanqidiy fikrlash kabi ko'nikmalarning ahamiyati tobora ortib borayotgan e'tirof tufayli chuqur o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Shu nuqtai nazardan, oliy o'quv yurtlari, xususan, pedagogika faniga yo'naltirilgan oliy ta'lim muassasalari oldiga bo'lajak o'qituvchilarni ushbu vazifalarni hal qilishga tayyorlashda muhim vazifa yuklangan. Talabalarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish ushbu vazifaning muhim tarkibiy qismi sifatida paydo bo'ldi.

Yangi va qimmatli g'oyalarni yaratish, muammolarga noan'anaviy usullar bilan yondashish va original echimlarni ishlab chiqarish uchun ma'lumotlarni sintez qilish qobiliyati sifatida ta'riflangan ijodiy fikrlash XXI asrda shaxsiy va professional muvaffaqiyat uchun juda muhimdir. Bu odamlarga murakkab muammolarni hal qilish, o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish va turli sohalarida innovatsiyalar qilish imkonini beradi. Bo'lajak o'qituvchilar uchun ijodiy fikrlash qobiliyati ayniqsa muhimdir, chunki ular o'z o'quvchilarida ushbu ko'nikmalarni rivojlantirishga mas'ul bo'ladilar va shu bilan yanada innovatsion va moslashuvchan jamiyatga hissa qo'shadilar.

Biroq, oliy ta'limda ijodiy fikrlashni rivojlantirish muammolarga to'la. Ko'pincha eslab qolish va standartlashtirilgan testlarni ta'kidlaydigan an'anaviy pedagogik yondashuvlar tavakkal qilish va bir nechta echimlarni o'rganishni to'xtatib, ijodkorlikni inhibe qilishi mumkin. Bundan tashqari, faol o'rganish, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilishga yordam beruvchi innovatsion pedagogikaga o'tish o'quv dasturlarini loyihalash, o'qitish strategiyalari va baholash usullarini jiddiy o'zgartirishni talab qiladi. Pedagoglarning o'zlari bu o'zgarishlarni samarali amalga oshirish uchun bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak.

Pedagogik oliy ta'limning ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash uchun o'zgartirilishi asosiy nazariy asoslarni har tomonlama tushunish, pedagogik vazifalarni aniqlash va samarali strategiyalarni amalga oshirishni taqozo etadi. Ushbu maqola oliy ta'lim muassasalari o'z talabalarida ijodiy fikrlashni qanday qilib muvaffaqiyatli tarbiyalashi mumkinligi haqida tushuncha berib, ushbu jihatlarni batafsil o'rganishga qaratilgan.

Mavzuga oid adabiyotlarning sharhi. Ijodiy fikrlash 21-asrda tobora muhim mahorat sifatida e'tirof etilmoqda. Robinson (2006) fikricha, ijodkorlik ta'limda savodxonlik kabi muhim ahamiyatga ega va unga bir xil maqom bilan qarash kerak. Bu nuqtai nazarni Sternberg (2006) ta'kidlagan bo'lib, u ijodkorlik muammolarni hal qilish va innovatsiyalar uchun zarur bo'lib, uni bugungi tez o'zgaruvchan dunyoda talabalar uchun asosiy kompetensiyaga aylantiradi. Ijodiy fikrlash qobiliyati odamlarga yangi g'oyalarni yaratishga, muammolarga turli tomonlardan yondashishga va yangi vaziyatlarga moslashishga imkon beradi, bularning barchasi shaxsiy va professional kontekstda muvaffaqiyatga erishish uchun juda muhimdir.

Bir nechta nazariy asoslar ta'lim muassasalarida ijodiy fikrlashni tushunish va rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Piaget (1972) va Vygotskiy (1978) tomonidan taklif qilingan konstruktivistik nazariyalar kognitiv rivojlanishda faol o'rganish va ijtimoiy o'zaro ta'sirning muhimligini ta'kidlaydi. Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar bilimlarni tajribalari va atrof-muhit bilan o'zaro ta'siri orqali qurishadi. Vygotskiyning ijtimoiy konstruktivizmi yuqori darajadagi fikrlash qobiliyatlarini, shu jumladan ijodkorlikni rivojlantirishda ijtimoiy o'zaro ta'sir va madaniy vositalarning rolini ta'kidlaydi.

Torrance (1966) tomonidan ishlab chiqilgan Torrance Tests of Creative Thinking (TTCT) va Guilfordning Structure of Intellect (SI) modeli (1967) ijodiy qobiliyatlarni baholash va tushunish uchun maxsus asoslarni taklif etadi. Torrancening ishi muammoga bir nechta echimlarni ishlab chiqarishni o'z ichiga olgan divergent fikrlashga qaratilgan, Guilford modeli esa eng yaxshi echimni topish imkoniyatlarini qisqartirish qobiliyatini ta'kidlab, divergent va konvergent fikrlashni o'z ichiga oladi.

Faol ta'lim usullari ijodiy fikrlashni rivojlantirishda samaradorligi bilan keng tan olingan. Hmelo-Silver (2004) muammoli ta'limning (PBL) afzalliklarini ta'kidlaydi, bunda talabalar bilimlarni real muammolarga ijodiy qo'llashni talab qiladigan hamkorlikdagi loyihalarda ishtirok etadilar. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, PBL tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish qobiliyatlari va ijodkorlikni kuchaytiradi, bu talabalarni ko'p nuqtai nazarlarni o'rganishga va innovatsion echimlarni ishlab chiqishga undaydi (Hmelo-Silver, 2004).

Ta'limda texnologiya integratsiyasi ijodkorlikni rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlarni taqdim etadi. Koehler va Mishraning (2009) Texnologik Pedagogik Mazmun bilimlari (TPACK) asoslari ta'lim natijalarini yaxshilash yo'llari bilan texnologiyani o'qitishga integratsiya qilish muhimligini ta'kidlaydi. Interaktiv simulyatsiyalar, virtual reallik va onlayn hamkorlik platformalari kabi raqamli vositalar ijodiy izlanish va ifoda etish uchun dinamik muhitni ta'minlaydi. Mishra va Koehler (2006) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, samarali texnologiya integratsiyasi turli xil va moslashuvchan o'rganish tajribalarini taklif qilish orqali ijodiy fikrlashni qo'llab-quvvatlashi mumkin.

O'quv dasturini mazmunga yo'naltirilgan ta'limga emas, balki jarayonga yo'naltirilgan ta'limga urg'u

berish uchun qayta ishlab chiqish ijodkorlikni rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega. Robinsion (2011) ta'limdagi yutuqlar bilan bir qatorda ijodkorlikni ham qadrlaydigan ta'limga yanada yaxlit yondashuvni ta'kidlaydi. Bu loyihaga asoslangan ta'lim, ochiq topshiriqlar va aks ettirish amaliyotlari kabi ijodkorlikni rag'batlantiradigan faoliyat va baholashlarni o'z ichiga oladi. Biroq, ijodiy fikrlashni baholash sub'ektiv va ko'p qirraliligi sababli muammo bo'lib qolmoqda. Konstruktiv fikr bildiruvchi rubrikalar va formativ baholashlar ijodiy jarayonlar va natijalarni baholashda yordam beradi (Brookhart, 2013).

O'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda o'qituvchilar hal qiluvchi rol o'ynaydi. Innovatsion pedagogik strategiyalar, texnologiyalardan foydalanish va o'sish tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan samarali malaka oshirish dasturlari muhim ahamiyatga ega. Guskey (2002) o'qituvchilarning ehtiyojlari va ijodkorlikni rivojlantirishning ta'lim maqsadlariga mos keladigan doimiy kasbiy rivojlanish muhimligini ta'kidlaydi. Kasbiy ta'lim hamjamiyatlari (PLC) kabi hamkorlikdagi kasbiy rivojlanish modellari o'qituvchilarga ilg'or tajribalarni almashish va ijodiy o'qitish strategiyalarini amalga oshirishda bir-birlarini qo'llab-quvvatlash imkoniyatini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda qo'llaniladigan tadqiqot metodologiyasi pedagogik oliy ta'limni o'zgartirish sharoitida talabalarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishni har tomonlama o'rganish uchun miqdoriy va sifat tadqiqot usullarini birlashtirib, aralash usullarni o'z ichiga oladi. Ushbu yondashuv raqamli ma'lumotlarni ishtirokchilarning tajribalari va idrokidan olingan batafsil tushunchalar bilan birlashtirish orqali yanada ishonchli tahlil qilish imkonini beradi.

Tahlil va natijalar. Hamkorlikdagi loyihalar, muammoli ta'lim va tajriba faoliyati kabi faol ta'lim usullari o'quvchilarni o'quv jarayoniga jalb qiladi va ijodiy fikrlashni rivojlantiradi. Bu metodlar o'quvchilarni bir nechta istiqbollarni o'rganishga, g'oyalari bilan tajriba o'tkazishga va innovatsion yechimlarni ishlab chiqishga undaydi.

Texnologiya ijodkorlikni rivojlantirishda muhim rol o'ynashi mumkin. Interaktiv simulyatsiyalar, virtual reallik va onlayn hamkorlik vositalari kabi raqamli vositalar va platformalar ijodiy izlanish va ifoda etish uchun dinamik muhitni ta'minlaydi. Texnologiyani o'quv dasturiga integratsiyalash undan samarali foydalanishni ta'minlash uchun puxta rejalashtirish va qo'llab-quvvatlashni talab qiladi.

Ijodiy fikrlash ko'nikmalarini samarali o'rgatish va baholash uchun o'qituvchilar doimiy kasbiy rivojlanishga muhtoj. O'quv dasturlari innovatsion pedagogik strategiyalar, texnologiyalardan foydalanish va o'sish tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Tengdoshlarning hamkorligi va murabbiyligi o'qituvchilarga ijodiy o'qitish amaliyotlarini o'zlashtirish va qo'llab-quvvatlashda ham yordam berishi mumkin.

Ijodkorlikni rivojlantirish uchun qulay o'quv muhitini yaratish juda muhimdir. Bu qiziquvchanlik madaniyatini rivojlantirish, tavakkal qilishni rag'batlantirish va turli nuqtai nazarlarni qadrlashni o'z ichiga oladi. O'z-o'zidan ta'lim olish uchun imkoniyatlar yaratish va konstruktiv fikr-mulohazalarni taklif qilish ham o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini oshirishi mumkin.

Pedagogik oliy ta'limni o'zgartirishda talabalarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish birinchi o'rinda turadi. Ushbu tadqiqot innovatsion pedagogik yondashuvlar, faol o'qitish usullari, texnologiya integratsiyasi va qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhiti o'quvchilarda ijodkorlikni rivojlantirishda muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi. Aralash metodli tadqiqot yondashuvi pedagogik sharoitlarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish bilan bog'liq muammolar va strategiyalarni har tomonlama tushunish imkonini berdi.

Ijodiy fikrlashning ahamiyati: Ijodiy fikrlash 21-asrda shaxsiy va professional muvaffaqiyat uchun zarur bo'lib, odamlarga yangi g'oyalarni yaratish, muammolarga turli nuqtai nazardan yondashish va o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish imkonini beradi.

Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi va Vygotskiyning ijtimoiy konstruktivizmi kabi konstruktivistik nazariyalar va modellar ijodiy fikrlashni tushunish va rivojlantirish uchun mustahkam asos yaratadi. Torrance Tests of Creative Thinking (TTCT) va Guilfordning Structure of Intellect (SI) modeli ijodiy qobiliyatlarni baholash uchun qimmatli vositalarni taklif etadi.

Loyihaga asoslangan ta'lim va muammoli ta'lim kabi faol ta'lim usullari ijodiy fikrlashni samarali rivojlantirishi ko'rsatilgan. Texnologiya integratsiyasi dinamik va moslashuvchan o'quv muhitini ta'minlash orqali ijodkorlikni yanada oshiradi.

Ijodkorlikni rivojlantirish uchun kontentga yo'naltirilgan ta'limdan jarayonga yo'naltirilgan ta'limga o'tish zarur. Bu innovatsion fikrlashni rag'batlantiradigan va konstruktiv fikr-mulohazalarni taqdim

etadigan faoliyat va baholashlarni loyihalashni o'z ichiga oladi.

O'qituvchilar uchun uzluksiz kasbiy rivojlanish ijodiy o'qitish amaliyotini joriy etish va qo'llab-quvvatlash uchun juda muhimdir. O'quv dasturlari innovatsion pedagogik strategiyalar, texnologiya integratsiyasi va o'sish tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhiti: Ijodkorlikni rivojlantirish uchun qiziquvchanlik madaniyatini yaratish, tavakkal qilishni rag'batlantirish va turli nuqtai nazarlarni qadrlash muhim ahamiyatga ega. O'z-o'zidan ta'lim olish uchun imkoniyatlar yaratish va konstruktiv fikr-mulohazalarni taklif qilish talabalarning ijodiy qobiliyatlarini sezilarli darajada oshirishi mumkin.

Ushbu tadqiqot natijalari asosida pedagogik oliy ta'limda ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha quyidagi tavsiyalar taklif etiladi:

Faol ta'limni integratsiyalash: Oliy ta'lim muassasalari talabalarni o'quv jarayoniga jalb qiladigan va muammolarni ijodiy hal qilishga undaydigan faol o'qitish usullariga ustuvor ahamiyat berishlari kerak.

Rivojlanish texnologiyasi: Ta'lim muassasalari o'qituvchilarni ushbu texnologiyalardan samarali foydalanishga o'rgatishlarini ta'minlash uchun ijodiy izlanish va ifodani qo'llab-quvvatlaydigan raqamli vositalar va platformalarga sarmoya kiritishlari kerak.

O'quv rejasini qayta ishlab chiqish: O'quv dasturi ijodkorlik va innovatsiyalarni rivojlantiruvchi faoliyat va baholashlarni o'z ichiga olgan jarayonga yo'naltirilgan o'rganishga urg'u berish uchun qayta ishlab chiqilishi kerak.

Kasbiy rivojlanishni ta'minlash: O'qituvchilar uchun innovatsion o'qitish strategiyalari, texnologiya integratsiyasi va o'sish tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan doimiy kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini ta'minlash kerak.

Qo'llab-quvvatlovchi muhitni ta'minlash: Ta'lim muassasalari qiziqishni uyg'otadigan, tavakkal qilishni rag'batlantiradigan va turli nuqtai nazarlarni qadrlaydigan qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini yaratishi kerak. Bu o'z-o'zidan o'rganish imkoniyatlarini taklif qilishni va konstruktiv fikr-mulohazalarni taqdim qilishni o'z ichiga oladi.

Kelgusi tadqiqotlar turli ta'lim sharoitlarida ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishni o'rganishni davom ettirishi kerak. Longitudinal tadqiqotlar innovatsion pedagogik yondashuvlarning ijodkorlikka uzoq muddatli ta'siri haqida chuqurroq ma'lumot berishi mumkin. Bundan tashqari, tadqiqot ijodiy ta'lim muhitida texnologiya integratsiyasi bilan bog'liq o'ziga xos qiyinchiliklar va imkoniyatlarni o'rganishi kerak.

Xulosa

Pedagogik oliy ta'limni ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash uchun o'zgartirish o'z sinflarida innovatsiyalar va muammolarni hal qilishga yordam beradigan bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash uchun zarurdir. Oliy ta'lim muassasalari innovatsion pedagogik yondashuvlarni qo'llash, texnologiyani integratsiyalash va o'qituvchilarning malakasini oshirishni ta'minlash orqali ijodkorlikni rivojlantiruvchi muhit yaratishi mumkin. Ta'lim landshafti rivojlanishda davom etar ekan, ijodiy fikrlashni rivojlantirish o'qituvchilar va siyosatchilar uchun muhim ustuvor vazifa bo'lib qoladi, bu esa talabalar tez o'zgaruvchan dunyoda rivojlanish uchun zarur bo'lgan muhim ko'nikmalar bilan ta'minlanishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Amabile, T. M. (1996). *Creativity in Context: Update to the Social Psychology of Creativity*. Westview Press.
2. Bell, S. (2010). Project-based learning for the 21st century: Skills for the future. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 83(2), 39-43.
3. Brookhart, S. M. (2013). *How to Create and Use Rubrics for Formative Assessment and Grading*. ASCD.
4. Guskey, T. R. (2002). Professional development and teacher change. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 8(3), 381-391.
5. Guilford, J. P. (1967). *The Nature of Human Intelligence*. McGraw-Hill.
6. Hmelo-Silver, C. E. (2004). Problem-based learning: What and how do students learn? *Educational Psychology Review*, 16(3), 235-266.

OZIQ-OVQAT YO'NALISHI TALABALARINING LABORATORIYA MASHG'ULOTLARINI TASHKIL QILISH VA BOSHQARISHNING PEDAGOGIK USULLARI

Xakimov Sardorbek Maxmud o'g'li,
Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Laboratoriya mashg'ulotlari oziq-ovqat talabalari uchun ta'limning muhim tarkibiy qismi bo'lib, nazariy bilimlar va amaliy qo'llashni bog'laydigan amaliy tajribani ta'minlaydi. Talabalarning oziq-ovqat sanoatida ustunlik qilish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va bilimlarni egallashini ta'minlash uchun laboratoriya o'qituvchilarini samarali tashkil etish va boshqarish juda muhimdir. Ushbu maqolada oziq-ovqat bo'yicha talabalar uchun laboratoriya mashg'ulotlarini tashkil etish va boshqarishda qo'llaniladigan turli xil pedagogik usullar o'rganilib, laboratoriya faoliyatini tayyorlash, bajarish va baholashni o'z ichiga olgan kompleks yondashuvning muhimligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Laboratoriya mashg'ulotlari, Oziq-ovqat fanlari bo'yicha ta'lim, Pedagogik metodlar, O'quv dasturlarini ishlab chiqish, Faol ta'lim, Strategiyalar, O'qituvchilar tayyorlash, Texnologiya integratsiyasi, Formativ baholash, Summativ baholash.

PEDAGOGICAL METHODS OF ORGANIZING AND MANAGING LABORATORY TRAINERS OF FOOD STUDENTS

Xakimov Sardorbek Maxmud o'g'li,
researcher of Namangan State University

Abstract. Laboratory training is an important component of education for food students, providing hands-on experience that bridges theoretical knowledge and practical application. Effective organization and management of laboratory faculty is essential to ensure that students acquire the skills and knowledge necessary to excel in the food industry. This article examines the different pedagogical methods used in the organization and management of laboratory activities for food students, emphasizing the importance of a comprehensive approach that includes preparation, execution and evaluation of laboratory activities.

Keywords: Laboratory Activities, Food Science Education, Pedagogical Methods, Curriculum Development, Active Learning, Strategies, Teacher Training, Technology Integration, Formative Assessment, Summative evaluation.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ ОРГАНИЗАЦИИ И УПРАВЛЕНИЯ ЛАБОРАТОРНЫМИ ТРЕНАЖЕРАМИ СТУДЕНТОВ ПИЩЕВОГО ПРОДУКТА

Хакимов Сардорбек Махмуд угли,
научный исследователь Наманганского государственного университета

Абстракт. Лабораторная подготовка является важным компонентом образования для студентов-пищевиков, предоставляющим практический опыт, сочетающий теоретические знания и практическое применение. Эффективная организация и управление лабораторным факультетом имеют важное значение для приобретения студентами навыков и знаний, необходимых для достижения успеха в пищевой промышленности. В данной статье рассматриваются различные педагогические методы, используемые при организации и управлении лабораторной деятельностью студентов-пищевиков, подчеркивая важность комплексного подхода, включающего подготовку, выполнение и оценку лабораторной деятельности.

Ключевые слова: лабораторная деятельность, образование в области пищевых наук, педагогические методы, разработка учебной программы, активное обучение, стратегии, подготовка учителей, интеграция технологий, формативная оценка, суммативная оценка.

Kirish. Laboratoriya mashg'ulotlari oziq-ovqat fani va texnologiyasi sohasidagi ta'limning asosidir. Bu talabalarga nazariy bilimlarni amaliy stsenariylarda qo'llash imkoniyatini beradi, murakkab tushunchalarni chuqurroq tushunishga yordam beradi va oziq-ovqat sanoatida zarur bo'lgan muhim ko'nikmalarni rivojlantiradi. Laboratoriya murabbiylarini samarali tashkil etish va boshqarish ushbu tajribalarning ta'lim foydasini maksimal darajada oshirish uchun juda muhimdir.

Oziq-ovqat fanlari bo'yicha ta'limda laboratoriya mashg'ulotlari nafaqat qo'shimcha mashg'ulotlar, balki sinfda o'rganish va real hayotda qo'llash o'rtasidagi tafovutni yo'qotadigan ajralmas komponentlardir. Ushbu mashg'ulotlar talabalarga turli xil oziq-ovqat jarayonlari va mahsulotlarini sinab ko'rish, kuzatish va tahlil qilish, ularni oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish, sifat nazorati, tadqiqot va ishlanmalar va boshqalar bo'yicha martaba uchun tayyorlash imkonini beradi.

Biroq, laboratoriya mashg'ulotlarining muvaffaqiyati uning qanchalik to'g'ri rejalashtirilgan va amalga oshirilishiga bog'liq. Bu o'quv dasturini puxta ishlab chiqish, resurslarni tayyorlash, faol o'rganish strategiyalarini amalga oshirish, har tomonlama baholash va qayta aloqa mexanizmlarini o'z ichiga oladi. Samarali pedagogik usullar laboratoriya mashg'ulotlari nafaqat ma'lumotli, balki qiziqarli va tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilishga yordam beradi.

Ushbu maqola oziq-ovqat talabalari uchun laboratoriya trenerlarini samarali tashkil etish va boshqarish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan turli pedagogik usullarni o'rganadi. U laboratoriya mashg'ulotlarining uchta muhim bosqichini - tayyorlash, bajarish va baholashni - o'rganish tajribasini yaxshilaydigan ilg'or tajribalar va innovatsion yondashuvlarni ta'kidlaydi. Ushbu usullarni tushunish va qo'llash orqali o'qituvchilar oziq-ovqat talabalarining akademik va kasbiy o'sishini qo'llab-quvvatlaydigan tuzilgan va dinamik laboratoriya muhitini yaratishi mumkin.

Maqsad, o'qituvchilar oziq-ovqat bo'yicha talabalar uchun laboratoriya mashg'ulotlarini optimallashtirish uchun foydalanishlari mumkin bo'lgan keng qamrovli qo'llanmani taklif qilish, ularning kelajakdagi martabalarida ustunlik qilish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishlarini ta'minlashdir.

O'quv dasturini loyihalash laboratoriya mashg'ulotlarining samaradorligida muhim rol o'ynaydi. Braun va Atkins (1988) kabi tadqiqotlar laboratoriya mashg'ulotlarini nazariy darslar bilan birlashtiradigan yaxshi tuzilgan o'quv dasturi zarurligini ta'kidlaydi. O'quv rejasida aniq o'quv maqsadlari belgilanishi, zarur resurslar mavjudligini ta'minlash va laboratoriya mashg'ulotlari uchun izchil vaqt jadvalini ta'minlash kerak. Amaliy va nazariy komponentlarni integratsiyalash talabalarga laboratoriya ishlarining ularning umumiy ta'limi va kelajakdagi kasbiy amaliyotiga aloqadorligini tushunishga yordam beradi.

Faol ta'lim strategiyalari o'quvchilarning faolligini oshirish va ta'lim natijalarini oshirishdagi samaradorligi uchun keng e'tirof etilgan. Prince (2004) muhandislik ta'limida faol o'rganishning ta'sirini ko'rib chiqib, muammoli ta'lim (PBL) va so'rovga asoslangan ta'lim (IBL) kabi usullar o'quvchilarning materialni tushunishi va saqlanishini sezilarli darajada yaxshilaydi degan xulosaga keldi. Ushbu strategiyalar talabalarni material bilan faol shug'ullanishga, tengdoshlari bilan hamkorlik qilishga va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga undaydi. Oziq-ovqat fanlari kontekstida bu usullar ayniqsa samarali bo'lishi mumkin, chunki ular haqiqiy muammolarni simulyatsiya qiladi va talabalardan o'z bilimlarini amaliy stseneriyalarda qo'llashni talab qiladi.

Laboratoriya mashg'ulotlarida o'qituvchilarning rolini oshirib bo'lmaydi. O'qituvchilar tajribalarning texnik jihatlarini ham, pedagogik strategiyalarni ham yaxshi bilishlari kerak. Schönborn va Anderson (2009) biokimyoviy ta'limni o'rganishda o'qituvchilar tayyorlashning muhimligini ta'kidladilar. Ular faol o'qitish usullarini va talabalarga yo'naltirilgan yondashuvlarni yaxshi biladigan o'qituvchilar samarali laboratoriya mashg'ulotlarini osonlashtirish uchun yaxshi jihozlanganligini aniqladilar. O'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi ularning eng so'nggi ta'lim metodologiyalari va texnologik yutuqlaridan xabardor bo'lishini ta'minlaydi.

Laboratoriya mashg'ulotlarida texnologiya integratsiyasi istiqbolli natijalarni ko'rsatayotgan o'sib borayotgan tendentsiyadir. Raqamli vositalar va virtual simulyatsiyalar qo'shimcha resurslarni taqdim etish va talabalarga an'anaviy laboratoriya sharoitida amaliy bo'lmagan tajribalarni o'tkazish imkonini berish orqali o'rganish tajribasini oshirishi mumkin. Trujillo va Tanner (2014) texnologiyaning hayot fanlari bo'yicha ta'limda talabalarining faolligi va o'quv natijalariga ijobiy ta'sirini muhokama qildilar. Ularning topilmalari shuni ko'rsatadiki, texnologiya laboratoriya mashg'ulotlarini yanada interaktiv va qulayroq qilib, o'quvchilarning tushunishi va ko'nikmalarini rivojlantirishi mumkin.

Samarali baholash va fikr-mulohaza yuritish mexanizmlari talabalar taraqqiyotini kuzatish va takomillashtirish bo'yicha ko'rsatmalar berish uchun juda muhimdir. Viktorinalar va tengdoshlarni baholash kabi formativ baholash o'quvchilarga qo'shimcha yordam kerak bo'lgan sohalarni aniqlashga yordam beradi. Yakuniy baholashlar, shu jumladan yakuniy hisobotlar va amaliy imtihonlar umumiy

malaka va tushunishni baholaydi. Adabiyotlarda o'z vaqtida va konstruktiv fikr-mulohazalarning muhimligi doimiy ravishda ta'kidlanadi. Masalan, Sadler (1989) ta'kidlaganidek, teskari aloqa o'ziga xos, harakatga yaroqli bo'lsa va mulohaza yuritishni rag'batlantirsa, eng samarali bo'ladi, bu esa o'quvchilarga xatolaridan saboq olish va kelgusi vazifalarda yangi bilimlarni qo'llash imkonini beradi.

Laboratoriya mashg'ulotlarining aniq afzalliklariga qaramay, bir qator muammolar mavjud. Bularga resurslarning cheklanganligi, katta sinflar va talabalarning turli darajadagi tayyorgarligi kiradi. Turli tadqiqotlar ushbu muammolarni hal qilish yo'llarini taklif qiladi. Masalan, Freeman va boshqalar. (2014) hamkorlikdagi ta'lim muhiti va tengdoshlar tomonidan boshqariladigan jamoaviy o'rganish katta sinflar bilan bog'liq ba'zi muammolarni yumshata oladi, deb taklif qildi. Bundan tashqari, modulli va aralash ta'lim yondashuvlari resurslar cheklovlariga moslashuvchan va kengaytiriladigan echimlarni taqdim etishi mumkin.

Laboratoriya o'qituvchilarini tashkil etishda birinchi qadam laboratoriya mashg'ulotlarini nazariy darslar bilan uyg'unlashtirgan o'quv dasturini ishlab chiqishdan iborat. O'quv rejasida aniq o'quv maqsadlari belgilanishi, zarur jihozlar va materiallar aniqlanishi, laboratoriya mashg'ulotlari uchun vaqt jadvali ko'rsatilishi kerak.

Talabalarni batafsil laboratoriya qo'llanmalari bilan ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Ushbu qo'llanmalar bosqichma-bosqich ko'rsatmalar, xavfsizlik protokollari va muammolarni bartaraf etish bo'yicha maslahatlarni o'z ichiga olishi kerak. Ular o'quvchilar uchun qo'llanma bo'lib xizmat qiladi va ularga tajribalarni samarali o'tkazishga yordam beradi.

O'qituvchilar nafaqat tajribalarning texnik jihatlariga, balki pedagogik strategiyalarga ham etarli darajada tayyorgarlik ko'rishlari kerak. Ushbu trening o'qituvchilarga har bir eksperimentning maqsadini samarali etkazish, talabalarga jarayon bo'yicha yo'l-yo'riq ko'rsatish, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilishda yordam berishini ta'minlaydi.

Laboratoriya mashg'ulotlariga muammoli ta'lim va so'rovga asoslangan ta'lim kabi faol ta'lim strategiyalari kiritilishi kerak. Ushbu strategiyalar talabalarni material bilan faol shug'ullanishga, tengdoshlari bilan hamkorlik qilishga va mavzuni chuqurroq tushunishga undaydi.

O'qituvchilar laboratoriya mashg'ulotlari davomida doimiy nazorat va yo'l-yo'riq ko'rsatishlari kerak. Bu talabalarning ish faoliyatini kuzatish, konstruktiv fikr-mulohazalarni taklif qilish va tajribalar xavfsiz va to'g'ri o'tkazilishini ta'minlash uchun kerak bo'lganda aralashishni o'z ichiga oladi.

Raqamli laboratoriya asboblari va virtual simulyatsiyalar kabi texnologiyalarning integratsiyasi o'rganish tajribasini oshirishi mumkin. Ushbu vositalar talabalarga murakkab tushunchalarni tushunish va fizik laboratoriyada o'tkazish uchun juda xavfli yoki qimmat bo'lishi mumkin bo'lgan tajribalarni bajarish uchun qo'shimcha manbalar bilan ta'minlaydi.

Oziq-ovqat talabalari uchun laboratoriya murabbiylarini tashkil etish va boshqarish oziq-ovqat fanlari bo'yicha ta'limning muhim tarkibiy qismlari bo'lib, nazariy bilimlar va amaliy qo'llash o'rtasidagi tafovutni bartaraf etadi. Ushbu sharh laboratoriya mashg'ulotlarini optimallashtirish uchun zarur bo'lgan ko'p qirrali yondashuvni ta'kidlab, o'quv dasturlarini loyihalash, faol o'qitish strategiyalari, o'qituvchilarni tayyorlash, texnologiya integratsiyasi va har tomonlama baholash va qayta aloqa mexanizmlarining muhimligini ta'kidlaydi.

Laboratoriya mashg'ulotlarini nazariy darslar bilan birlashtirgan yaxshi tuzilgan o'quv dasturi muhim ahamiyatga ega. Aniq o'quv maqsadlari, batafsil laboratoriya qo'llanmalari va izchil vaqt jadvali talabalarning amaliy tajribalarini akademik bilimlari bilan samarali bog'lashlarini ta'minlaydi.

Muammoli ta'lim va so'rovga asoslangan ta'lim kabi usullar o'quvchilarning faolligini va ta'lim natijalarini sezilarli darajada oshiradi. Ushbu strategiyalar oziq-ovqat sanoatida muhim ko'nikmalar bo'lgan faol ishtirok, hamkorlik va tanqidiy fikrlashni rag'batlantiradi.

Laboratoriya mashg'ulotlarining muvaffaqiyatida o'qituvchilar hal qiluvchi rol o'ynaydi. Texnik va pedagogik jihatlarda uzluksiz kasbiy rivojlanish va treninglar o'qituvchilarning laboratoriya mashg'ulotlari davomida talabalarga samarali yo'l-yo'riq ko'rsatishini ta'minlaydi.

Raqamli vositalar va virtual simulyatsiyalardan foydalanish laboratoriya mashg'ulotlarini yanada interaktiv va qulayroq qilish orqali o'rganish tajribasini oshirishi mumkin. Texnologiya an'anaviy sharoitda amaliy bo'lmagan tajribalarni o'tkazishga ham imkon beradi.

: Samarali baholash va fikr-mulohaza yuritish mexanizmlari o'quvchilar taraqqiyotini kuzatish va takomillashtirish bo'yicha ko'rsatmalar berish uchun juda muhimdir. Shakllantiruvchi va

umumlashtiruvchi baholash o'z vaqtida va konstruktiv fikr-mulohazalar bilan birgalikda o'quvchilarga o'z tajribalarini o'rganishga va yangi bilimlarni kelgusi vazifalarda qo'llashga yordam beradi.

Kelajakdagi tadqiqotlar innovatsion pedagogik usullarni o'rganishni davom ettirishi va laboratoriya ta'limida davom etayotgan muammolarni hal qilishi kerak. Rivojlanayotgan texnologiyalarning ta'sirini o'rganish, katta sinflar uchun kengaytiriladigan echimlarni ishlab chiqish va o'qituvchilarni tayyorlash dasturlarini takomillashtirish diqqat markazida bo'lishi mumkin bo'lgan sohalardir. Bundan tashqari, ushbu pedagogik usullarning oziq-ovqat sanoatidagi talabalar muvaffaqiyatiga uzoq muddatli ta'sirini tushunish uchun ko'proq tadqiqotlar talab etiladi.

Xulosa

Oziq-ovqat talabalari uchun laboratoriya murabbiylarini samarali tashkil etish va boshqarish kompleks va kompleks yondashuvni talab qiladi. Dalillarga asoslangan pedagogik usullarni qo'llash orqali o'qituvchilar talabalarni oziq-ovqat sanoati talablariga tayyorlaydigan dinamik va qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini yaratishi mumkin. Talabalarning amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishlarini va nazariy tushunchalarni chuqur tushunishlarini ta'minlash ularga o'z kareralarida ustunlik qilish va oziq-ovqat fani va texnologiyasidagi yutuqlarga hissa qo'shish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Brown, S., & Atkins, M. (1988). *Effective Teaching in Higher Education*. Routledge.
2. Prince, M. (2004). Does Active Learning Work? A Review of the Research. *Journal of Engineering Education*, 93(3), 223-231.
3. Schönborn, K. J., & Anderson, T. R. (2009). A Model of Factors Determining Students' Ability to Interpret External Representations in Biochemistry. *International Journal of Science Education*, 31(2), 193-232.
4. Trujillo, G., & Tanner, K. D. (2014). Considering the Role of Affect in Learning: Monitoring Students' Self-Efficacy, Sense of Belonging, and Science Identity. *CBE—Life Sciences Education*, 13(1), 6-15.

MASHQLAR – BO'LAJAK ONA TILI O'QITUVCHILARIDA ADABIY TALAFFUZNI RIVOJLANTIRUVCHI ASOSIY VOSITA SIFATIDA

*Do'stmurodov G'iyos Husan o'g'li,
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti o'qituvchisi
Orcid: 0009-0005-3049-240X*

Annotasiya: maqolada bo'lajak ona tili fani o'qituvchilarida adabiy talaffuz ko'nikmalarini hosil qiluvchi o'quv topshiriqlari va ularning ta'lim jarayonida tutgan o'rni, ko'nikma va malaka hosil qilishdagi ahamiyati, shuningdek, talaffuz ko'nikmasini intensiv rivojlantirish uchun an'anaviy mashq namunalardan ko'ra animasion, audio va video matnlardan foydalanish afzalliklari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: adabiy til, adabiy talaffuz, mashq, mashq turlari, zamonaviy mashqlar, animasion, audio va video materiallar, innovatsion ta'lim, kreativlik

УПРАЖНЕНИЯ-КАК ОСНОВНОЕ СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ЛИТЕРАТУРНОГО ПРОИЗНОШЕНИЯ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ РОДНОГО ЯЗЫКА

*Дустмуродов Гияс Гусан оглы,
преподаватель Ташкентского
государственного университета
узбекского языка и литературы
имени Алишера Навои*

Аннотация: В статье рассматриваются образовательные задания, формирующие навыки литературного произношения у будущих учителей родного языка, и их роль в образовательном процессе, значение для формирования умений и навыков, а также преимущества использования анимированных, аудио-и видеотекстов перед традиционными примерами упражнений для интенсивного развития навыка произношения.

Ключевые слова: литературный язык, литературное произношение, упражнения, виды упражнений, современные упражнения, анимация, аудио и видео материалы, инновационное обучение, креативность

EXERCISES-AS THE MAIN TOOL FOR DEVELOPING LITERARY PRONUNCIATION IN FUTURE NATIVE LANGUAGE TEACHERS

Dostmurodov Gyyos Khusan ogli, Teacher of Tashkent State University of Uzbek language and Literature named after Alisher Navoi

Annotation: the article reflects on the educational tasks that generate literary pronunciation skills in future native language teachers and their role in the educational process, their importance in generating skills and competencies, as well as the benefits of using animation, audio and video texts rather than traditional exercise samples for intensive development of pronunciation skills.

Keywords: literary language, literary pronunciation, exercise, exercise types, modern exercises, animation, audio and video materials, innovation education, creativity

Kirish. Ona tili mashg'ulotlarida orfoepiya ta'limining maqsadi, mazmuni takomilini ta'minlashda nutq tovushlariga oid mashqlarning o'rni benihoya katta. Chunki ular yordamida talaba uchun adabiy tilda so'zlashish, uning rang-barang imkoniyatlaridan foydalanish sharoiti paydo bo'ladi. Mazkur masala, ya'ni dasliklarda fonetik materiallar talqini masalasi ingliz, nemis, fransuz tili darsliklarida ancha mukammal, to'liq, rang-barang shakllarda berilgan va e'tiborga molik tomoni shundaki, fonetik mashqlardan foydalanish boshlang'ich guruhlardan keyingi ta'lim jarayonlarida ham davom ettiriladi.

Adabiy til va uning muhim tarkibiy qismi bo'lgan talaffuz me'yorlari millatning yuzi, madaniyatlilik belgisi sifatida namoyon bo'ladi, shuningdek, shu millat vakillarining o'zaro muloqotlari tushunarli va

samarali bo‘lishini ta‘minlaydi. Ona tili darslarida talaffuz ustida ishlanar ekan, hamma tovushlarning to‘g‘ri talaffuzi ham maxsus mashqni talab etavermaydi. Har bir tilda ham talaffuz va imlosi muammoli bo‘lgan nutq tovushlari mavjud. Jumladan, o‘zbek tilida ham. Asosan, talabalar, barcha soha vakillari, eng achinarlisi, ayrim mutaxassis-o‘qituvchilar ham [x] – [h], [u] – [o‘], [i] – [e] va ayrim hududlarda [q], [ng] kabi tovushlarning aytilishi va yozilishida muntazam xatoga yo‘l qo‘yadilar.

O‘.Usmonova bu masalani hal qilishdagi qiyinchiliklarga shevalarni sabab qilib ko‘rsatadi. Tadqiqotchi talaffuz masalasi o‘zbek tilida o‘rganilmasdan kelinayotganligini ta‘kidlaydi va bu borada o‘z ishida adabiy talaffuz me‘yorlarini belgilash ishlariga birinchi bo‘lib qo‘l urgan olim F.K.Kamolov hamda professor S.I.Ibrohimovlarning qimmatli fikrlariga tayanadi.

Bugungi kunda ham ayrim unli va undoshlar talaffuzini o‘rgatishda qiyinchiliklarga duch kelinadi. Talaffuzdagi har xillikka sabab sheva ekanligi nazarda tutilsa, adabiy talaffuzni shakllantirishning samarali yo‘li bu – fonetik mashqlar ustida ishlash ekanligi ma‘lum bo‘ladi. Talaffuzda ham, yozuvda ham eng ko‘p chalkashlik unilardan [u], [o‘], [i], [e] hamda undoshlardan [h], [x], ayrim hududlarda esa [q], [ng] bilan bog‘liq. Uni bartaraf qilish uchun quyidagicha mashq va topshiriqlardan foydalanish tavsiya qilinadi: Talaffuzi qiyin bo‘lgan unli imlosi

“U” harfining to‘g‘ri talaffuzini shakllantiruvchi mashq va topshiriqlar

[u] – nutq tovushlari tizimida lablashgan, yuqori tor, til orqa unlisi hisoblanadi. Asosan, so‘z boshida va so‘z o‘rtasida, ba‘zi holatlarda so‘z oxirida ham keladi: uka, usta, uxlamog; mafkura, tilshunos, shovullamoq; ma‘lum, qayg‘u, tuyg‘u.

MASHQ. Audioni tinglang va “u” tovushining to‘g‘ri talaffuzini mashq qiling.

1. Tovush holida – u – u – u // u – u – u // u – u – u // u – u – u // u – u – u
2. Bo‘g‘in tarkibida – nu, – ul, – mush, – us, – zu, – suz, – mu, – du, – g‘u, – bul, – hu
3. So‘z tarkibida – uzum, uzuk, usul, uchun, bulut, qayg‘u, urush, husn, xushsurat, uka, uqubat, tovush, xunuk, sovuq, qovun, muomala, tovuq, sovuq, kumush, hukumat.

4. Tezaytish tarkibida – Uchuvchi suzuvchini uchratdimi,
Suzuvchi uchuvchini uchratdimi?

U yon-bu yon yurar quyon,
Yov yovlasa, yugurar quyon.

Tovuq sovuqda sovqatadimi?
Sovuqda tovuq sovqatadimi?

5. Maqol takibida – Har kechening kunduzi,
Har kunduzning kechasi bor.
Muzdan o‘tsang, oldin o‘t,
O‘yilguncha o‘tarsan.
Suzishni bilmasang, suvga tushma.

Berilgan mashqlar orqali talabning “u” harfining to‘g‘ri talaffuz ko‘nikmasini hosil qilish mumkin. Qolaversa, tovushning aytilishi va yozilishida tafovut bo‘lgan so‘zlar tarkibida adabiy talaffuz me‘yorlarida tinglashi va uni qayta-qayta aytish orqali mashq qilishi uni yanada mustahkamlashga yordam beradi. Maqol tarkibida qo‘llash orqali darsning didaktik ahamiyati oshsa, tezaytish natijasida talabada artikulyatsiya va diksiya rivojlanadi.

“O” harfining to‘g‘ri talaffuzini shakllantiruvchi mashq va topshiriqlar

[o‘] – lablanmagan, o‘rta keng, orqa qator unlisini ifodalaydi.

[o‘] unlisining tilimizda bir xil talaffuz etilmasligi ma‘lum. Dastlab [o‘] unlisining ikki xil talaffuzini farqlab olish uchun misollar shakldosh so‘zlardan keltiriladi va o‘qituvchi ko‘magida birma-bir talaffuz qilinadi:

to‘r (uyning to‘ri)	to‘r (setka)
o‘r (sochni)	o‘r (o‘tni)
o‘t (harakat)	o‘t (maysa)

o'sma (harakat) o'sma (ot)

So'z tarkibida talaffuz qilib bo'lgandan so'ng quyidagi mashq va topshiriqlar orqali mustahkamlab olamiz.

MASHQ. Audioni tinglang va "o'" tovushining to'g'ri talaffuzini mashq qiling.

1. Tovush holida – o' – o' – o' // – o' – o' – o' // – o' – o' – o' // – o' – o'
2. Bo'g'in tarkibida – no', – o'l, – to'sh, – o's, – zo', – so', – mo', – do', – g'o', – qo'l
3. So'z tarkibida – o'lka, cho'l, xo'roz, jo'ra, o'simlik, qo'ra, o'zbek, ro'mol, o'rmoq, o'sma, o'quvchi, obro', qo'l, so'roq, mo'jiza, mo'tabar, qo'yin, o'rin, qo'zichoq.
4. Tezaytish tarkibida – O'tkir o'tkir o'roqda o't o'rdi.

Ko'k karam ko'pmi?

Po'k karam ko'pmi?

Bir juft cho'p ko'pmi?

Qo'sh juft cho'p ko'pmi?

5. Maqol tarkibida – Rang ko'r, hol so'r.

O'lgan o'zbekning qo'ynida noni bor.

Tejog'liq ro'zg'or – bejog'liq qo'g'irchoq.

Mashqlar tizimining tovush holida talaffuz qilishdan matn tarkibida to'g'ri talaffuz etishga qarab o'sib borishi talabada yuz berishi mumkin bo'lgan qiyinchilikni oldini oladi. Qolaversa, talaffuzi bir-biriga yaqin bo'lgan ikki tovushning, ya'ni "u" va "o"ning parallel o'rganish orqali so'z ma'nolarini ham farqlash imkoniyati yuzaga keladi. Masalan, ur – o'r, suz – so'z va boshqalar.

TOPSHIRIQ. Audiomatni tinlang va tushirib qoldirilgan o'rinlarga harflarni qo'ying.

Olim bo'lish uchun...

Bir ...smir yigit bir olimning oldiga kelib s...radi:

– Ustoz, sizday donishmand olim bo'lishim uch...n nima qilishim kerak?

Donishmand javob bermadi. O'spirin uning ortidan bir necha kun ergashib y... rdi, savolini takrorlayverdi. Nihoyat olim unga "ortimdan yur", deganday ishora berdi, daryoga boshlab bordi. Suvga t...shishdi. Shu payt donishmand o'smirning yelkasidan qattiq tutib, suvga botirdi. Bola bechora qut...lishga ming chiranmasin, ...ddasidan chiqolmadi. Ozroq vaqt ...tgach, olim uni q...yib yubordi. O'smir ...pkasini t...ldirib-t...ldirib nafas oldi, birozdan so'ng sal-pal o'ziga keldi. Shunda ... stoz so'radi:

– Bolam, suvda dimiqib t...rgan payting eng ko'p istagan narsang nima bo'ldi?

– Havo! Faqat havoga yetishishni istadim, – dedi o'spirin hech ikkilanmay.

– Uning o'rniga boylikmi, k...ngil xushlikmi, sevgi-muhabbatnimi istamadingmi? – deb so'radi donishmand.

– Aslo y...q. Nafasim tugab b...g'ilib qoldim, faqat havo olishnigina istadim, – dedi yigit shoshapisha.

– Olim bo'lish uch...n, b...talog'im, – deb so'zida davom etdi ustoz, xuddi ana sh...nday xohish kerak. Sen boshqa maqsadlarni chetga s...rib faqat harakat qilishing kerak. Bu maqsad kecha-yu kunduz xayolingni band etishi zarur. Agar olimlikka shunday g'ayrat bilan intiladigan b...lsang, albatta, niyatingga yetasan.

"Boshlang'ich ta'lim" jurnalining 2015-yil 1-sonida chop etilgan.

O'qituvchi yordamida yoki talabaning o'zi QR kod orqali tinglagan birliklarning qanchalik ko'nikma hosil qilganligini yuqoridagi topshiriq orqali tekshirib olish va mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Tushirib qoldirilgan nuqtalar o'rniga talaffuzini farqlagan holda harflar yoziladi.

"I" harfining to'g'ri talaffuzini shakllantiruvchi mashq va topshiriqlar

[i] unlisi o'zbekcha va arabcha so'zlarda juda qisqa talaffuz qilinadi. Chunonchi, bilim, iliq, din, asir, amir v.b.

Rus va tojik tilidan o‘zlashgan so‘zlarda aniqroq, cho‘ziqroq talaffuz qilinadi. Masalan, kino, bino, fizika, durbin v.h.

[i] va [u] unilari ayrim holatlarda [e] va [o‘] unilari bilan almashtirilib imlo va talaffuzda turli xatoliklarni keltirib chiqarmoqda. Uni bartaraf etish uchun darslikdagi ma’lumotlar kifoya qilmaydi. Bundan tashqari [i] harfi o‘zlashma so‘zlar tarkibida (stilistika, statistika, dissimilatsiya) rus tilidagi “и” holatida, va asosan, o‘z qatlam so‘zlarda (istak, ism, iliq) rus tilidagi “ы” tarzida talaffuz etiladi. Bir harf orqali ikki tovush ifodalanishi va buning nazariy jihatdan aniq bir yechimi mavjud emasligi talabalarda bu tovushning talaffuzi bilan bog‘liq muammoning haligacha davom etishiga sabab bo‘lmoqda.

Fikrimizcha, [i] unlisining qipchoq lahjasi vakillari nutqidagi talaffuzi boshqacharoq bo‘lib, barcha o‘rinlarda qisqa [e] tarzida talaffuz qilinadi. Bu muammoni bartaraf etish uchun darslikka ilova tarzda quyidagi fonetik mashqlarni berish zarur.

MASHQ. Audioni tinglang va “i” tovushining to‘g‘ri talaffuzini mashq qiling.

1. Tovush holida – i – i – i // – i – i – i // – i – i – i // – i – i – i // – i – i – i
2. Bo‘g‘in tarkibida – mi, – di, – ish, – is, – zi, – iq, – ti, – shi, – si, – bir.
3. So‘z tarkibida – istiqloq, istak, million, iqlim, kiyindi, yuvindi, bilan, sira, kim, ixtiyor, diyor, doim, muqim, muhim, mumkin, aytdimi, isitma, shoir, supurgi
4. Tezaytish tarkibida – Boqi qoqini Soqiga sotdimi?

Soqi qoqini Boqiga sotdimi?

Tilim-tilim tilla qovunning

To‘rt tilimi tilimni yordi.

Soli hovlida xoli qoldi.

5. Maqol tarkibida – Yoshlikning yeli kuchli,

Keksalikning – aqli.

Issiq cho‘pni quritar,

Qayg‘u erni quritar.

Tilingda bo‘lsa boling,

Kulib turar iqboling.

Quyidagi tavsiya talabalar uchun talaffuzi va imlosi qiyin hisoblangan [i] tovushi ustida mashq qilishda asqatadi.

O‘zbek tilida eng qisqa talaffuz etiluvchi til oldi unlisi bo‘lib so‘z tarkibida quyidagicha talaffuz qilinadi.

Mazkur mashq va topshiriqlar bilan ishlash bir tomondan talabalarning adabiy talaffuzini shakllantirishga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan lug‘at boyligini oshishiga, darsning didaktik boyishiga, shu bilan matnlarni o‘qib tushunish ko‘nikmasini rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Буслаев Ф.И О преподавании отечественного языка. 2-е изд. М., 1867. (переизд.: Л., 1941).
2. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. - М., 1984. - С. 301-302
3. Усмонова Ў. Талаффуз маданияти. – Т.: Фан, 1976. – 3 б.
4. Курбонова Г. Тиббиёт институтларининг рус гуруҳларида “Ўзбек тили” фанини ўзлаштириш жараёнида талабаларнинг ихтисосий нутки устида ишлаш методикаси: Пед. фан. ном. ... дис. – Тошкент, 1998. –148 б.
5. Гуломов А., Неъматов Ҳ. Она тили таълими мазмуни. Ўқитувчилар учун методик кўлланма. – Т.: Ўқитувчи. 1996. 9-б.
6. Хусанбоева Қ. Адабий таълим жараёнида ўқувчиларни мустақил фикрлашга ўргатишнинг илмий-методик асослари: пед. фан. док-ри дисс. автореф. –Т.: ТДПУ, 2006. – 262 б.
7. Ҳамроев Ф. Она тилидан ўқув топшириқлари тузиш методикаси. Монография. –Тошкент, Донишманд зиёси. 2021. 23-б.

NAMANGAN VILOYATIDAGI MADANIY MEROSNI O'RGANISH JARAYONI IJTIMOIY-PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Ruzinov Baxtiyor Asqarovich,
Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Boy tarixiy va madaniy merosga ega O'zbekistonning Namangan viloyati ta'lim sohasida o'ziga xos imkoniyatlar va vazifalarni taqdim etadi. Ushbu maqolada Namangan shahridagi madaniy merosni o'rganish jarayoni ijtimoiy-pedagogik muammo sifatida ko'rib chiqilib, o'lkashunoslik va an'analarni ta'lim dasturiga kiritish muhimligi ta'kidlangan. U joriy ta'lim strategiyalari, jamoatchilik ishtirokining o'rni va ijtimoiy-iqtisodiy omillarning madaniy ta'limga ta'sirini o'rganadi. Tadqiqot Namangan madaniy merosini samarali asrab-avaylash va kelajak avlodlarga yetkazish uchun resurslarni kengaytirish, o'qituvchilarning ixtisoslashtirilgan malakasini oshirish va inklyuziv ta'lim tashabbuslari zarurligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: namangan, madaniy meros, ta'lim, ijtimoiy-pedagogik muammolar, o'quv dasturlari integratsiyasi, jamoatchilik ishtiroki, ijtimoiy-iqtisodiy omillar, o'zbekiston, tarixiy saqlanish, an'anaviy hunarmandchilik.

THE PROCESS OF STUDYING CULTURAL HERITAGE IN NAMANGAN REGION AS A SOCIAL-PEDAGOGICAL PROBLEM

Ruzinov Bakhtiyor Askarovich,
researcher of Namangan State University

Abstract. The Namangan region of Uzbekistan, which has a rich historical and cultural heritage, offers unique opportunities and tasks in the field of education. In this article, the process of studying cultural heritage in the city of Namangan is considered as a socio-pedagogical problem, and the importance of including local studies and traditions in the educational program is emphasized. It examines current educational strategies, the role of public participation, and the impact of socioeconomic factors on cultural education. The study highlights the need for resource expansion, specialized teacher training, and inclusive education initiatives to effectively preserve and pass on Namangan's cultural heritage to future generations.

Key words: Namangan, cultural heritage, education, socio-pedagogical problems, curriculum integration, public participation, socio-economic factors, Uzbekistan, historical preservation, traditional crafts.

ПРОЦЕСС ИЗУЧЕНИЯ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ В НАМАНГАНСКОЙ ОБЛАСТИ КАК СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Рузинов Бахтиёр Аскарлович,
научный исследователь Наманганского государственного университета

Абстракт. Наманганская область Узбекистана, имеющая богатое историко-культурное наследие, предлагает уникальные возможности и задачи в сфере образования. В данной статье процесс изучения культурного наследия в городе Наманган рассматривается как социально-педагогическая проблема, а также подчеркивается важность включения краеведения и традиций в образовательную программу. В нем рассматриваются текущие образовательные стратегии, роль участия общественности и влияние социально-экономических факторов на культурное образование. В исследовании подчеркивается необходимость расширения ресурсов, специализированной подготовки учителей и инициатив инклюзивного образования для эффективного сохранения и передачи культурного наследия Намангана будущим поколениям.

Ключевые слова: Наманган, культурное наследие, образование, социально-педагогические проблемы, интеграция учебных программ, участие общественности, социально-экономические факторы, Узбекистан, сохранение исторического наследия, традиционные ремесла.

Kirish. O'zbekistonning Namangan viloyatida madaniy merosni o'rganish ham tarixiy merosni

asrab-avaylash, ham yosh avlodda o'zlikni anglash tuyg'usini tarbiyalashda muhim vazifa hisoblanadi. O'zining qadimiy me'morchiligi, an'anaviy hunarmandchiligi va boy madaniy an'analari bilan mashhur bo'lgan Namangan viloyatining tarixiy ahamiyati va jonli madaniy landshafti borligidan dalolat beradi. Biroq, ushbu madaniy merosni ta'lim tizimiga integratsiya qilish jarayoni bir qator ijtimoiy-pedagogik muammolarni keltirib chiqaradi.

YuNESKO tomonidan belgilangan madaniy meros obidalar, binolar va artefaktlar kabi moddiy artefaktlarni ham, an'analari, tillar va bilimlar kabi nomoddiy jihatlarni ham o'z ichiga oladi. Namanganda bu meros nafaqat o'tmish bilan bog'liq, balki jamiyatning zamonaviy ijtimoiy tuzilishining muhim tarkibiy qismidir. Ushbu merosni saqlash va etkazish madaniy davomiylikni saqlash va aholi o'rtasida chuqur tegishlilik va o'ziga xoslik hissini rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Ta'lim kontekstida muammo madaniy merosni o'quv dasturiga samarali kiritish va o'quvchilarning madaniy ildizlarini qadrlashi va tushunishini ta'minlashdan iborat. Ushbu integratsiya o'quv dasturlarini ishlab chiqish, o'qituvchilar malakasini oshirish, jamoatchilik ishtiroki va ijtimoiy-iqtisodiy to'siqlarni bartaraf etishni o'z ichiga olgan yaxlit yondashuvni talab qiladi.

Ijtimoiy-pedagogik muammo ta'lim maqsadlarini madaniyatni saqlash bilan muvozanatlash zaruratidan kelib chiqadi. Maktablar resurs cheklovlari, o'qituvchilarning turli darajadagi tajribalari va o'quvchilarning turli xil ijtimoiy-iqtisodiy kelib chiqishini boshqarishi kerak. Bundan tashqari, jamiyatdagi jadal modernizatsiya va texnologik taraqqiyot madaniy ta'lim sohasida ham imkoniyatlar, ham muammolarni keltirib chiqarmoqda.

Ushbu maqola Namangan shahridagi madaniy merosni o'rganishning ko'p qirrali jarayonini o'rganishga qaratilgan bo'lib, hozirda qo'llanilayotgan strategiyalar, duch keladigan muammolar va ushbu muammolarni hal qilishning potentsial yo'llarini yoritib beradi. Madaniy meros va ta'lim o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rgangan holda, ushbu tadqiqot Namangan o'zining boy madaniy merosini saqlab qolish bilan birga, o'sib kelayotgan avlodlarda o'ziga xoslik va davomiylik tuyg'usini tarbiyalash yo'lida tushuncha berishga harakat qiladi.

Namangan madaniy merosining tarixiy mazmuni

O'zbekistonning Farg'ona vodiysida joylashgan Namangan viloyati asrlar davomidagi boy va rang-barang madaniy merosga ega. Mintaqaning tarixi turli tsivilizatsiyalar, jumladan, fors, arab, turkiy va rus tillari ta'sirida to'qilgan gobelendir. Madaniy ta'sirlarning bunday uyg'unligi Namanganning me'morchiligi, hunarmandchiligi, an'analari va ijtimoiy amaliyotida o'z ifodasini topgan noyob va ko'p qirrali merosiga hissa qo'shdi.

Qadimgi va o'rta asrlar davrlari

Namanganning tarixiy ildizlari Sharq va G'arbni bog'lovchi savdo yo'llari tarmog'i bo'lgan Ipak yo'lining bir qismi bo'lgan qadim zamonlarga borib taqaladi. Bu strategik joylashuvi Namanganni madaniyatlar qaynashiga aylantirib, tovarlar, g'oyalar va an'analari almashinuvini osonlashtirgan. Mintaqada topilgan arxeologik topilmalar dastlabki o'rta asrlarga oid qadimiy manzilgohlar, qal'alar, ashyolar mavjudligini aniqlaydi. Ushbu yodgorliklar mintaqadagi dastlabki madaniy va iqtisodiy faoliyat haqida qimmatli ma'lumotlarni beradi.

O'rta asrlarda Namangan savdo va madaniyat markazi sifatida gullab-yashnagan. Mintaqa nafis to'qimachilik, kulolchilik va metall buyumlar ishlab chiqaradigan mohir hunarmandlari bilan mashhur edi. Bu davrda islom madaniyatining ta'siri kuchaydi, buni masjid, madrasa va maqbaralarning qurilishi isbotlaydi. Murakkab koshinkorlik va xattotlik bilan bezatilgan bu me'moriy mo'jizalar mintaqaning boy islom merosidan dalolat beradi.

Temuriylar va xonlik davri

Temuriylar davri (14—15-asrlar) Namangan tarixida muhim davr bo'ldi. Temuriylar sulolasi hukmronligi davrida mintaqa madaniy tiklanish davrini boshidan kechirdi. Temuriylar hukmdorlari, xususan Temur (Temurlan) san'at va ilm-fanning buyuk homiylari edi. Namangan bu homiylikdan bahramand bo'lib, ulug'vor me'moriy loyihalar barpo etilib, intellektual va badiiy izlanishlar avj olganiga guvoh bo'ldi.

16-asrda Namangan O'rta Osiyoning qudratli davlati bo'lgan Qo'qon xonligi tarkibiga kirdi. Xonlik davri Namangan madaniy landshaftining yanada rivojlanishiga olib keldi. Mintaqadagi bozorlar savdo-sotiq bilan gullab-yashnagan va mahalliy hunarmandlar butun Markaziy Osiyoda talab qilinadigan yuqori sifatli mahsulotlar ishlab chiqarishda davom etgan. Ipak to'qish, kashtachilik, kulolchilik kabi an'anaviy

hunarmandchilik bu davrda yuksak cho'qqilarni zabt etdi.

19-asr oxiri va 20-asr boshlarida Rossiya imperiyasining kelishi bilan Namanganga jiddiy o'zgarishlar kiritildi. 1876-yilda Namanganning Rossiya imperiyasi tarkibiga qo'shilishi yangi ma'muriy-ijtimoiy va madaniy dinamikalarni yuzaga keltirdi. Rossiya ta'siri hayotning turli jabhalariga singib keta boshlagan bir paytda, Namanganning an'anaviy madaniyati barqarorligicha qoldi. Mintaqaning hunarmandlari o'z hunarmandchiligi bilan shug'ullanishda davom etdilar, siyosiy manzara o'zgarganiga qaramay, mahalliy an'analar saqlanib qoldi.

Sovet davri (1924-1991) turli muammolar va o'zgarishlarni keltirib chiqardi. Sovetlarning modernizatsiya va dunyoviyashtirishga qaratilgan siyosati Namangandagi madaniy amaliyotga katta ta'sir ko'rsatdi. Ko'pgina an'anaviy urf-odatlar bostirildi, diniy marosimlar cheklandi. Biroq sho'rolar davrida ham Namangan merosini hujjatlashtirish va asrab-avaylashda muhim rol o'ynagan ta'lim muassasalari, muzeylar, madaniyat markazlari tashkil etildi.

O'zbekiston 1991-yilda mustaqillikka erishgach, madaniy merosni tiklash va asrab-avaylashga yana bir e'tibor qaratilmoqda. Namanganda ham O'zbekistonning boshqa hududlari kabi tarixiy obidalarni tiklash, xalq hunarmandchiligini targ'ib qilish, madaniy bayramlarni o'tkazish bo'yicha izchil ishlar amalga oshirildi. Mintaqaning boy merosi bugungi kunda jamiyatning ta'lim va ijtimoiy rivojlanishining ajralmas qismi sifatida g'urur va o'ziga xoslik manbai sifatida qaralmoqda.

Hozirgi ta'lim strategiyalari

O'quv dasturlari integratsiyasi: Madaniy meros mavzularini maktab o'quv dasturiga kiritish asosiy strategiya hisoblanadi. Bu o'lka tarixi, an'anaviy san'at va madaniy amaliyotlar bo'yicha darslarni o'z ichiga oladi.

Sinfdan tashqari tadbirlar: Maktablar tarixiy joylarga, muzeylarga va madaniy festivallarga sayohatlar tashkil qiladi. Ushbu tadbirlar amaliy o'rganish tajribasini beradi va mahalliy meros bilan chuqurroq aloqani rivojlantiradi.

Madaniy muassasalar bilan hamkorlik: ta'lim dasturlarini takomillashtirish maqsadida maktablar va madaniyat muassasalari, masalan, muzeylar va meros markazlari o'rtasida hamkorlik yo'lga qo'yilgan.

Namangan viloyatida madaniy merosni ijtimoiy-pedagogik muammo sifatida o'rganish tarixiy merosni asrab-avaylash, ta'lim taraqqiyotini rag'batlantirish uchun zarur bo'lgan murakkab muvozanatni ochib beradi. Namanganning ko'p asrlik va turli sivilizatsiyalar ta'sirini o'zida mujassam etgan boy va rang-barang madaniy merosi ta'lim sohasida ham imkoniyatlar, ham qiyinchiliklar tug'diradi. Ushbu tahlildan olingan xulosalar madaniy merosni mintaqaning ta'lim tizimiga samarali integratsiya qilish uchun zarur bo'lgan muhim elementlarni ta'kidlaydi.

1. Madaniy merosning ta'limdagi ahamiyati

Madaniy meros o'quvchilarda o'ziga xoslik va daxldorlik hissini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ta'lim dasturiga o'lka tarixi, urf-odatlari va madaniy amaliyotlarini singdirish o'quvchilarda o'z ildizlari bilan chuqurroq bog'lanishga yordam beradi, g'urur va davomiylikni tarbiyalaydi. Talabalar o'zlarining madaniy merosini tushunish orqali o'z jamiyatlarining tarixi va hissalarini haqida kengroq nuqtai nazarga ega bo'lishadi, bu esa har tomonlama rivojlangan va madaniy jihatdan xabardor shaxslarni tarbiyalash uchun zarurdir.

2. Hozirgi ta'lim strategiyalari va ularning samaradorligi

Namangan shahridagi joriy ta'lim strategiyalari, jumladan, o'quv dasturlarini uyg'unlashtirish, maktabdan tashqari mashg'ulotlar va madaniyat muassasalari bilan hamkorlik qilish madaniy ta'limga bo'lgan intilishdan dalolat beradi. Biroq, bu strategiyalar samaradorligini ta'minlash uchun doimiy baholash va takomillashtirishni talab qiladi. Maktablar o'zgaruvchan ijtimoiy ehtiyojlar va texnologik yutuqlarga moslashishi kerak, shu bilan birga madaniyatni saqlashga katta e'tibor berish kerak.

Tadqiqotda Namangan shahridagi madaniy merosni o'rganish jarayonidagi bir qancha muammolar, jumladan, resurslarning cheklanganligi, o'qituvchilarning ixtisoslashtirilgan malakasini oshirish zarurati va ijtimoiy-iqtisodiy to'siqlar ko'rsatilgan. Ushbu muammolarni hal qilish ta'lim resurslari, o'qituvchilarning malakasini oshirish dasturlari va kam ta'minlangan oilalar talabalarini qo'llab-quvvatlash tashabbuslarini ko'paytirishni nazarda tutuvchi ko'p qirrali yondashuvni talab qiladi.

Madaniy merosning ta'limga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi uchun jamiyatning faolligi juda muhimdir. O'lkashunoslar, hunarmandlar va jamoat rahbarlarining ishtirok etishi ta'lim tajribasini boyitadi va haqiqiy madaniy bilimlarning uzatilishini ta'minlaydi. Jamiyat tomonidan tashkil etilgan

tadbirlar, mahorat darslari va hikoyalar o'quvchilariga mintaqa merosi bilan bevosita bog'liq bo'lgan kishilardan saboq olishlari uchun qimmatli imkoniyatlar yaratadi.

Madaniy ta'lim jarayoniga ijtimoiy-iqtisodiy omillar sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Iqtisodiy nomutanosiblik sifatli ta'lim va madaniy resurslardan foydalanishni cheklab qo'yishi mumkin, bu esa o'quvchilarning meros bilan bog'liq tadbirlarda ishtirok etishiga to'sqinlik qiladi. Ushbu muammolarni stipendiya dasturlari, jamoatchilikni qo'llab-quvvatlash tashabbuslari, davlat va nodavlat tashkilotlari bilan hamkorlik orqali hal etish inklyuziv va teng huquqli ta'lim muhitini yaratish uchun muhim ahamiyatga ega.

Namangan shahrida madaniy merosni o'rganishni kuchaytirish uchun kelgusida quyidagi ishlarga e'tibor qaratish lozim:

Keng qamrovli ta'lim dasturlarini ishlab chiqish: madaniy meros mavzularining keng doirasini o'z ichiga olgan va barcha talabalar uchun ochiq bo'lgan dasturlarni ishlab chiqish.

Texnologik integratsiyani kuchaytirish: Madaniy ta'limni yanada qiziqarli va interaktiv qilish uchun raqamli vositalar va resurslardan foydalanish.

Tarmoqlararo yondashuvlarni targ'ib qilish: madaniy merosni o'rganishni tarix, san'at va adabiyot kabi boshqa fanlar bilan integratsiyalashuvini rag'batlantirish, yaxlit ta'lim tajribasini ta'minlash.

Global aloqalarni rivojlantirish: talabalarga o'zlarining mahalliy merosini global madaniy amaliyotlar bilan taqqoslash va solishtirish imkoniyatlarini yaratish, shu bilan ularning turli madaniyatlar haqidagi tushunchasi va qadrini kengaytirish.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Namanganda madaniy merosni ijtimoiy-pedagogik muammo sifatida o'rganish jarayoni pedagoglar, jamoatchilik vakillari va siyosatchilarning birgalikdagi sa'y-harakatlarini talab qiladi. Muammolarni hal qilish va mintaqaning madaniy merosining kuchli tomonlarini ishga solish orqali Namangan kelajak avlodlarda o'zlikni anglash va davomiylik tuyg'usini tarbiyalagan holda o'zining boy merosining saqlanishini ta'minlashi mumkin. Madaniy merosning ta'limga integratsiyalashuvi nafaqat o'quvchilarning bilim tajribasini boyitadi, balki jamiyatning umumiy madaniy hayotiyliigi va mustahkamligiga ham hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirhakimova, Feruza Kholdorjonqizi. «The state museum of history and culture of Namangan region past and today.» Asian Journal of Multidimensional Research 10.8 (2021): 84-89.

2. Abdullayev Ilxom Ikramovich NAMANGAN VILOYATI QADAMJOLARI: TARIXIY ILDIZLARI // Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. 2022. №4.

3. <https://kun.uz/25383875?q=%2Fuz%2F25383875>

4. <https://uzbekistan.travel/uz/o/namangan-ziyoratgohlari-bibi-ona-yodgorligi-va-bibi-naima-ona-maqbarasi/>

SPORTCHI-KURASHCHILARNING PEDAGOGIK TAJRIBA DAVOMIDA O'RGANILGAN TEXNIK USULLARNI BAJARISH KO'RSATKICHLARI O'RTACHA ARIFMETIK QIYMATLARI

Kubitdinov Jamshed Abduraxmonovich

*O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti katta o'qituvchisi
O'zbekiston, Chirchiq shahri*

Annotatsiya: Ushbu maqola Sportchi-kurashchilarning pedagogik tajriba davomida o'rganilgan yettita texnik usullarni bajarish ko'rsatkichlari o'rtacha arifmetik qiymatlarini nisbiy o'sishlari ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: tadqiqot, mashg'ulotlar, nazorat, usullar, maxsus kuch.

СРЕДНИЕ АРИФМЕТИЧЕСКИЕ ЗНАЧЕНИЯ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ВЫПОЛНЕНИЯ СПОРТСМЕНАМИ-БОРЦАМИ ТЕХНИЧЕСКИХ ПРИЕМОВ, ИЗУЧЕННЫХ В ХОДЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ЭКСПЕРИМЕНТА

Кубитдинов Джамшед Абдурахмонович

*Узбекского государственного университета физической культуры и спорта
Г. Чирчик, Узбекистан*

Аннотация. Относительные приращения средних арифметических значений показателей выполнения спортсменами-борцами семи изученных в ходе педагогического эксперимента технических приемов.

Ключевые слова: исследования, обучение, контроль, методы, особая сила.

ARITHMETIC MEAN VALUES OF PERFORMANCE INDICATORS BY ATHLETES-WRESTLERS OF TECHNICAL TECHNIQUES STUDIED DURING THE PEDAGOGICAL EXPERIMENT

Kubitdinov Jamshed Abduraxmonovich

*Uzbekistan State University of physical education and sports
Chirchik, Uzbekistan*

Annotation. The relative increments of the arithmetic mean values of the performance indicators of athletes-wrestlers of the seven techniques studied during the pedagogical experiment.

Key words: research, training, control, methods, special power.

Dolzarblici. Dunyo miqyosida sport kurashlari bo'yicha olib borilayotgan mashg'ulot jarayonlarida maxsus kuch, jismoniy sifat ko'rsatkichlarining rivojlanganlik darajalariga asosiy e'tibor qaratib borilayotganligi kuzatilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-martda PF-5368-sonli "Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni, 2022-yil 20-iyunda PQ-286-sonli O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Dzyudo sport turini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi, 29-iyul 2022 yildagi PQ-336-son hamda 2021-yil 5-noyabrda PQ-5281-sonli "2024 yil Parij shaharida (Fransiya) bo'lib o'tadigan XXXIII yozgi olimpiya va XVII paralimpiya o'yinlariga O'zbekiston sportchilarini kompleks tayyorlash to'g'risida"gi qarorlarini amalga oshirishda mazkur dissertatsiya ishi muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqot maqsadi. yunon-rum kurashchilarida maxsus kuch tayyorgarligini takomillashtirish metodikasi samaradorligini haftalik dastur asosida aniqlash.

Tadqiqotning vazifalari:

yunon-rum kurashida sportchilarning maxsus kuch samaradorligini oshirish asosida kurashchilarning maxsus kuch tayyorgarligini takomillashtirish uslubi-yatini ishlab chiqish;

yunon-rum kurashchilarning maxsus kuch tayyorgarligini takomillashtirishga oid maxsus sport uskunasi ishlab chiqish va joriy etish;

yunon-rum kurashchilarning maxsus kuch tayyorgarligi darajasini maxsus o'lchov uskunasi yordamida aniqlash va model ko'rsatkichlarini belgilab olish;

yunon-rum kurashida yillik mashg'ulotlarni blokchein tizimiga moslashtirish va nazorat qilish orqali kurashchilarning maxsus kuch tayyorgarligini takomillashtirish metodikasining samaradorligini aniqlash;

Sportchi-kurashchilarning pedagogik tajriba davomida o'rganilgan yettita texnik usullarni bajarish ko'rsatkichlari o'rtacha arifmetik qiymatlarini nisbiy o'sishlarining NGdagi eng kichik nisbiy o'sishi 8,99 foizni, eng kattasi esa 12,30 foizni tashkil etgan bo'lsa, TGda ushbu ko'rsatkichlar, mos ravishda, 19,17 foizni (NGdagi mos ko'rsatkichdan 10,18 foizga ortiq miqdorda o'sgan) va 29,14 foizni (NGdagi mos ko'rsatkichdan 16,84 foizga ortiq miqdorda o'sgan) tashkil etganligi kuzatildi. NGdagi o'rtacha nisbiy o'sish 10,76 foizni, TGda esa 24,69 foizni tashkil etdi (NGdagi mos ko'rsatkichdan 13,93 foizga yoki 2,295 martaga ortiq miqdorda o'sgan). Shuning bilan birga ushbu nisbiy osishlar TGdagi qiymatlari NGdagiga nisbatan 2,180 marta bilan 2,383 marta oralig'idagi miqdorda katta ekanligi aniqlandi.

Bundan tashqari, NGda o'rganilgan yettita texnik usullarni bajarish ko'rsatkichlari o'rtacha arifmetik qiymatlarining absolyut farqlarini Студент тақсимооти критик қийматаларини ҳисоблаш, эркинлик даражаси сони ва белгиланган аҳамиятлилик даражасини инобатга олиш асосида амалга оширилган статистик ишончлилик баҳоларидан to'rttasi qoniqarli ahamiyatlilik darajasida ($t=2,06$ bilan $t=2,77$ oralig'ida joylashgan hamda $P<0,05$) statistik ishonchli va qolgan uchtasi qoniqarli ahamiyatlilik darajasida ($t=1,71$ bilan $t=1,76$ oralig'ida joylashgan hamda $P>0,05$) statistik ishonchsiz ijobiy o'zgarganligi kuzatildi.

TGda yettita texnik usullarni bajarish ko'rsatkichlari o'rtacha arifmetik qiymatlarining absolyut farqlarini статистик ишончлилик баҳоларидан to'rttasi yuqori ahamiyatlilik darajasida ($t=4,46$ bilan $t=4,48$ oralig'ida joylashgan hamda $P<0,001$) statistik ishonchli va qolgan uchtasi yaxshi ahamiyatlilik darajasida ($t=3,53$ bilan $t=3,54$ oralig'ida joylashgan hamda $P<0,01$) statistik ishonchli ijobiy o'zgarganligi aniqlandi.

Shuningdek, pedagogik tajriba davomida o'rganilgan sportchilarning yettita texnik usullarni bajarish ko'rsatkichlari o'rtacha arifmetik qiymatlarini nisbiy o'sishlarining o'rtachasi NGda 10,76 foizni, TGda esa 24,69 foizni, ya'ni NGdagi mos ko'rsatkichdan 13,93 foizga yoki 2,295 martaga ko'proq va statistik ishonchliroq ijobiy tomonga o'zgarganligi aniqlandi. Bu zikr etilgan faktlar, NG mashg'ulotlarida qo'llangan vosita va usullarga nisbatan TG mashg'ulotlarida qo'llangan vosita va usullarning samaradorligini yana bir marta tasdiqlab turibdi.

7-jadval.

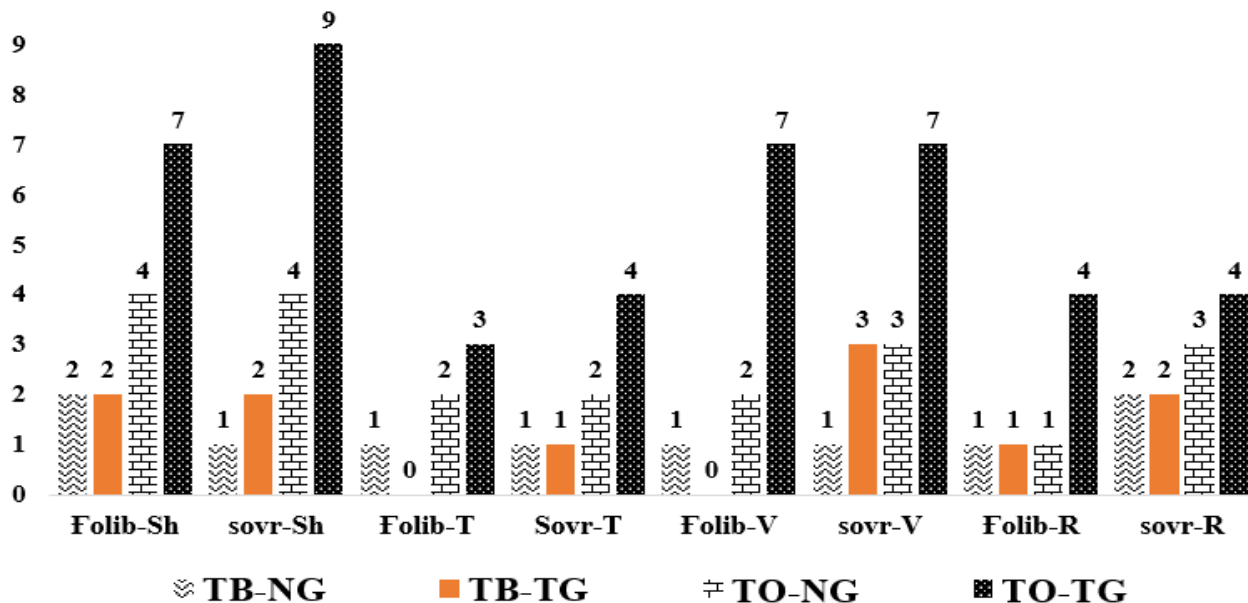
Nazorat va tajriba guruhlardagi kurashchilarni musobaqalarda ko'rsatgan natijalarini tajriba davomida o'zgarishi

Kurashchilar ishtrok etgan musobaqalar	guruh	Shahar birinchiligi va ochiq turnir musobaqalari		Tuman birinchiligi va ochiq turnir musobaqalari		Viloyat birinchiligi va ochiq turnir musobaqalari		O'zbekiston kubogi musobaqalari	
		g'olib	sovr-r	g'olib	sovr-r	g'olib	sovr-r	g'olib	sovr-r
TB	NG	2	1	1	1	1	1	1	2
	TG	2	2	0	1	-	3	1	2
TO	NG	4	4	2	2	2	3	1	3
	TG	7	9	3	4	7	7	4	4
O'sish	NG	2	3	1	1	1	2	0	1
	TG	5	7	3	3	7	4	3	2

TB - tadqiqot boshida olingan natijalar;

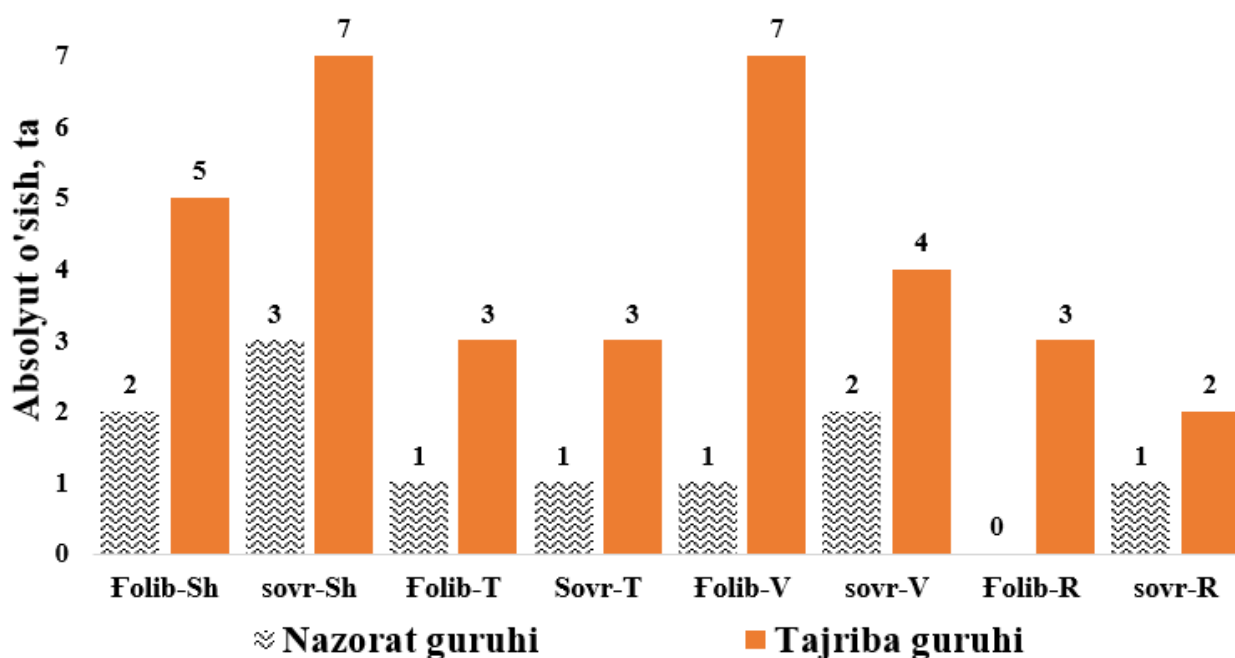
TO - tadqiqot oxirida olingan natijalar;

g'olib - musobaqada g'oliblikni qo'lga kiritgan kurashchilar soni;
 sovr-r - musobaqada sovrindor bo'lgan kurashchilar soni;
 NG- nazorat guruhi; TG - tajriba guruhi.

6- rasm. NG va TGda shug'ullanuvchi yunon-rim kurashchilarni tadqiqot boshida va oxirida (Sh-shahar, T-tuman, V-viloyat va R-respublika kubogi) musobaqalarida ko'rsatgan natijalarining solishtirish.

Yuqorida keltirilgan 6-rasmda NG va TGda boshlang'ich tayyorgarlik davrida shug'ullanuvchi yunon-rim kurashchilarning tadqiqot boshida va oxirida musobaqalarda ko'rsatgan natijalari tahlili keltirilgan. Unga ko'ra nazorat va tajriba guruhlari sportchilari tadqiqot boshida o'xshash natijalarni qayd yetganliklari va tadqiqot oxirida esa nazorat guruhidagi kurashchilarni natijalari deyarli o'zgarmagan holda takrorlangan bo'lsa, tajriba guruhi kurashchilarining sezilarli darajada ortib borganligini ko'rishimiz mumkin. Jumladan, kurashchilar ishtirok etgan musobaqalardan Shahar birinchiligi va ochiq turnir musobaqalarida ishtirok etish va erishilgan natijalar bo'yicha NGdagi g'oliblar soni tajriba boshidagiga nisbatan tajriba oxirida 2 taga ortgan bo'lsa, ushbu ko'rsatkich TGda 5 tani, sovrindorlar soni bo'yicha esa, mos ravishda, NGda 3 taga, TGda esa 7 taga oshgan. TGdagi bunday ustunlik boshqa musobaqalarda ham kuzatilgan. Chunonchi, Tuman birinchiligi va ochiq turnir musobaqalaridagi natijalar bo'yicha NGdagi g'oliblar va sovrindorlar soni tajriba boshidagiga nisbatan tajriba oxirida 1 taga ortgan bo'lsa, ushbu ko'rsatkich TGda 3 tani, Viloyat birinchiligi va ochiq turnir musobaqalari natijalari bo'yicha NGdagi g'oliblar soni tajriba boshidagiga nisbatan tajriba oxirida 1 taga ortgan bo'lsa, ushbu ko'rsatkich TGda 7 tani, sovrindorlar soni bo'yicha esa, mos ravishda, NGda 2 taga, TGda esa 4 taga oshgan hamda O'zbekiston kubogi musobaqalarida NGdagi g'oliblar soni tajriba boshidagiga nisbatan tajriba oxirida o'zgarmagan bo'lsa, ushbu ko'rsatkich TGda 3 tani, sovrindorlar soni bo'yicha esa, mos ravishda, NGda 1 taga, TGda esa 2 taga oshgan (7-rasm).

7- rasm. NG va TGda shug‘ullanuvchi yunon-rim kurashchilarni tadqiqot boshida (Sh-shahar, T-tuman, V-viloyat va R-respublika kubogi) musobaqalarida ko‘rsatgan natijalarini tajriba oxiriga kelib o‘shish farqlarini solishtirish.

Nufuzlik darajasi turlicha bo‘lgan musobaqalardagi erishilgan natijalar bo‘yicha ham nazorat guruhiga nisbatan tajriba guruhi kurashchilarining yuuqlari sezilarli ekanligi ham tajriba guruhi mashg‘ulotlarida qo‘llangan vosita va usullarning samarador ekanligini dalolatidir.

Xulosa

Sportchi-kurashchilarning pedagogik tajriba davomida o‘rganilgan yettita texnik usullarni bajarish ko‘rsatkichlari o‘rtacha arifmetik qiymatlarini nisbiy o‘shishlarining. NGdagi o‘rtacha qiymati 10,76 foizni, TGda esa 24,69 foizni tashkil etganligi (NGdagi mos ko‘rsatkichdan 13,93 foizga yoki 2,295 marta ortiq miqdorda o‘sgan), bundan tashqari, NGda o‘rganilgan yettita texnik usullarni bajarish ko‘rsatkichlari o‘rtacha arifmetik qiymatlarining absolyut farqlarini statistik ishonchlilik baholaridan to‘rttasi qoniqarli ahamiyatlilik darajasida ($P < 0,05$) statistik ishonchli va qolgan uchta qoniqarli ahamiyatlilik darajasida ($P > 0,05$) statistik ishonchsiz ijobiy o‘zgarganligi hamda TGda yettita texnik usullarni bajarish ko‘rsatkichlari absolyut farqlarini statistik ishonchlilik baholaridan to‘rttasi yuqori ahamiyatlilik darajasida ($P < 0,001$) statistik ishonchli va qolgan uchta yaxshi ahamiyatlilik darajasida ($P < 0,01$) statistik ishonchli ijobiy o‘zgarganligi faktlari NG mashg‘ulotlarida qo‘llangan vosita va usullarga nisbatan TG mashg‘ulotlarida qo‘llangan vosita va usullarning samaradorligini yana bir marta tasdiqlab turibdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. Абдиев А.Н. - Яккакураш спорт турларида ихтисослашувчи талабаларда мураббийнинг касбий кўникмаларини шакллантиришнинг илмий-педагогик асослари //Педагогика фанлари доктори: дисс.автореф., ОАК ЎзР 13.00.04., Тошкент. ЎзДЖТИ. 2004. – 196 б.
2. Abdullaev Sh.A., Xolmatov A.I. – Malakali kurashchilarni tayyorlashning ilmiy-uslubiy asoslari “O‘qituvchi” Toshkent. 2015. – B. 56.
3. Abdullayev SH.A., Xolmurodov L.Z. – Erkin kurash. O‘quv-uslubiy qo‘llanma. – Toshkent. “ILMIY-TEXNIKA AXBOROTI-PRESS NASHRIYOTI” 2017. – 132 b.
4. Adilov S.Q. - Sport pedagogik mahoratini oshirish (Erkin kurash). O‘quv qo‘llanma. Toshkent: “Fanlar akademiyasi bosmaxonasida” nashr etilgan 2019. – B.221.

5. Азизов Н.Н. - Малакали дзюдочиларнинг махсус ва мусобақа олди тайёргарлигини шакллантириш //Пед.фан.номзодлик: дисс.автореф., ОАК ЎзР 13.00.04., Тошкент. ЎзДЖТИ. 2007. – 128 б.

6. Андрушишин И.Ф., Шепетюк М.Н., Райфова Я.В., Житпив А.Р., Шепетюк Н.М. - Развитие скоростно-силовых качеств дзюдоисток высокой квалификации на этапе специальной подготовки. Ж.: “Наука и спорт”, Казань, №2, т.7, 2015. – С.105-109.

7. Abdurakhmonovich, Kubitdinov Jamshed. «Efficiency of Modeling Methods in Sports Training of Greco-Roman Wrestlers.» Texas Journal of Multidisciplinary Studies 8 (2022): 106-108.

8. Кубитдинов, Жамшед Абдурахмонович. «ЮҚОРИ МАЛАКАЛИ ЮНОН-РУМ КУРАШЧИЛАРИНИ МАХСУС-КУЧ ТАЙЁРГАРЛИГИ АҲАМИЯТИНИ ПЕДАГОГИК ТАЖРИБА АСОСИДА ЎРГАНИШ.» (2022): 345-354.

O‘ZBEKISTONDA KLASTERLARNI BARQARAR RIVOJLANISHDA AGRITURIZMNING O‘RNI: ITALIYA TAJRIBASI MISOLIDA

Mirzokulova Kumush Mirshakarovna,

*Buxoro davlat universiteti, Mehmonxona xo‘jaligini tashkil etish va boshqarish yo‘nalishi
3-bosqich talabasi*

Annotatsiya. Italiya Yevropada to‘rtinchi va dunyoda yettinchi yirik iqtisodiyot bo‘lib, Jahon bankining rasmiy ma‘lumotlari va Savdo iqtisodiyoti prognozlariga ko‘ra, 2022 yilda Italiyada YaIM taxminan 2,01 trillion AQSh dollarini tashkil etdi. Italiya yalpi ichki mahsulotining qiymati dunyo iqtisodiyotining 1,68 foizini tashkil qiladi. Italiya iqtisodiyoti uchun muhim sektor turizmdir; u butun mamlakat hududini qamrab olganiga qaramay, ba‘zi mintaqalarda boshqalarga qaraganda muhimroq rol o‘ynaydi; bu qisman yirik san‘at shaharlari va taniqli dengiz bo‘yidagi kurortlarning jozibadorligi bilan izohlanadi. Agroturizm tashrif buyuruvchilarni asosan qishloq xo‘jaligi maqsadlarida foydalaniladigan joyga olib kelishni o‘z ichiga oladi. Italiyada agroturizm tarixi 1965 yildan boshlangan. 1973 yilda sayyohlar fermalarda qolib, fermerlardan qishloq hayoti haqida bilib olishlari uchun rasmiy agroturizm ferma nomi yaratilgan.

Kalit so‘zlar: klaster, agroturizm, vino turizmi, gastronomik turizm, DOC.

Italiyaning turizm industriyasi xilma-xil hisoblanib, ko‘plab tarmoqlar agroturizm klasterini qo‘llab-quvvatlaydi va Italiyaga tashrif buyurish uchun qo‘shimcha rag‘batlantiradi. Ushbu yordamchi tarmoqlar orasida asosiy klaster oziq-ovqat va vino klasteridir. Italiya taomlari dunyo miqyosida tan olingan va xalqaro miqyosda eng yaxshi taomlardan biri hisoblanadi. Oziq-ovqat sanoatida vino yana bir klaster hisoblanadi. Yevropa Ittifoqi hududida italyan vinosida 322 DOC (yoki boshqariladigan joy nomi) vinolari mavjud (Ciaschini and Socci, 2005). Oziq-ovqat va vino klasteri Italiyaning ijobiy tasavvurini oshiradi va sayyohlarni jalb qiladi.

Vino va gastronomik turistlar uchun Italiyaning qiziqarli jihatlari:

- 825 ta geografik ma‘lumotlarga ega mahsulotlar;
- 5 mingga yaqin gastronomik an‘analari;
- YuNESKO tomonidan ro‘yxatga olingan 4 ta gastronomik afzalliklari;
- Enogastronomiya bilan bog‘liq va YuNESKO ro‘yxatiga kiritilgan 2 shahar;
- 875 ta oshxona va restoranlari;
- 23 mingdan ortiq agriturizm manzillari;
- Gastronomiyaga bag‘ishlangan 114 muzey;
- 173 xil vino tayyorlash usullari.

Italiyada vino turizmni rivojlantirish maqsadida Vino Turizm Harakati (Movimento Turismo del Vino) notijorat uyushmasi bo‘lib, 1993-yildan buyon faoliyat yuritib kelmoqda hamda italiyadagi o‘ziga xos talablar asosida tanlangan 1000 ga yaqin nufuzli vino zavodlarini o‘z ichiga oladi. Vino Turizm Harakati o‘zining doimiy majburiyatiga binoan hududlarni rivojlantirishning asosiy iqtisodiy manbai va atrof-muhitni muhofaza qilishning samarali vositasi bo‘lgan milliy vino turizmni rivojlantirishni maqsad qilgan. Aslida, Harakat bir tomondan vino sayyohlarini, qatnashayotgan vinolar faoliyati va mahsulotlarini yanada yaqindan tanishtirishni, ikkinchi tomondan, qanday qilib urf-odatlariga, atrof-muhitni muhofaza qilish va savdo-sotiqqa muvofiq ravishda biznes yuritishingiz mumkinligini ko‘rsatishni istaydi. Ushbu maqsadlarga erishish uchun Vino Turizm Harakati bir necha darajalarda faoliyat yuritadi: savdo yarmarkalarida - birinchi navbatda Vinitaliy - va xalqaro konferentsiyalarda qatnashishdan tortib, tadqiqot o‘tkazish uchun universitetlar va ilmiy markazlar bilan hamkorlikgacha; vino sohasidagi muhim o‘yinchi bilan hamkorlikdan (Enoteca Italiana, Città del Vino) aloqa (broshyuralar, varaqalar, plakatlar va qo‘llanmalar) va milliy OAVda o‘z tashabbuslari va tadbirlarini targ‘ib qilish. Uyushmaning maqsadlari orasida:

- vino madaniyatini ishlab chiqarish maydonlariga tashrif buyurish orqali targ‘ib qilish;
- kuchli sharobga ega Italiyaning barcha hududlarida sayyohlik oqimining ko‘payishini qo‘llab-quvvatlash;
- vino hududlarining obro‘sini va iqtisodiy va bandlik istiqbollarini oshirish.

Geografiya nuqtai nazaridan, Italiya taxminan Arizona shtatining kattaligiga ega va Italiyadagi

barcha yerlarning atigi 1/3 qismi dehqonchilik uchun yaroqlidir. Bugungi kunda yigirmata vino ishlab chiqaradigan mintaqa bo'lib, Yevropa mamlakatlarining o'ziga xos geografik hududlari, uzum navlari va vinochilik sifatini boshqarishning boshqa qoidalariga asoslangan. Sharob hajmi jihatidan yetakchi mintaqalar - Veneto, Apuliya, Sitsiliya va Emiliya-Romanya.

Venetoda vino turizm klasterlari keng rivojlangan bo'lib, kichik biznes vakillari tomonidan sayohatchilar uchun nafaqat vino ta'tib ko'rish va balki uzum maydonlari, vinoning turli xillaridan ta'tib ko'rish, vino ishlab chiqarish jarayonini tomosha qilish, gastronomik turizm imkoniyatlaridan foydalanish, turli ko'ngilochar tadbirlarni tashkil qilish xizmatlarini taklif etishadi.

Venetoda vino turizmi bo'yicha faoliyat yuritadigan kichik biznes vakillari – turistik firmalar xizmat ko'rsatishadi. Vino turistik firmalari asosan o'z uzumzorga ega, vino ishlab chiqaradigan va mehmonlarga va sayyohlarga turli xil xizmat va mahsulotlarni tashkillashtirish va boshqarish uchun chinakam tajribani taklif etadigan firma hisoblanadi. Bu firmalar mehmondo'stlik, ovqatlanish, sayohatlar va ma'lumotlar, pishirish kurslari va vino ishlab chiqarish kiradi kabi xizmatlar ko'rsatadi. Shuningdek, ular maxsus tadbirlar uyushtirishlari va o'yin maydonchalari, sayr qilish joylari, yig'ilish xonalari, shuningdek, mahalliy va mintaqaviy ovqatlanish joylari, san'at va hunarmandchilik buyumlari uchun dam olish maskanlari bilan ta'minlashlari mumkin(1-jadval).

1-jadval

Vino klasterlari	Tarixi va uzumsochlar maydoni	Vino turlari	Turistik imkoniyatlari
 <p>La Mincana - Dal Martello Via Mincana, 52 - 35020 Due Carrare (PD), Veneto, Italy P.iva IT 02692580281 Tel: +39 049 525559 - Fax : +39 049 525499 E-mail: info@lamincana.it http://www.lamincana.it</p>	<p>"Mincana" zamin Dal Martello oilasi tomonidan 1914-yildan buyon vinochilik bilan shug'ullanib keladi. Bugungi kunda mull 60 gektar maydonidan iborat bo'lib, shundan 19 tasi uzumsochdan iborat.</p>	 <p>Merlot, abemet,01/01 ZeroUnoZeroUno Algio, Fior d'arancio, Prosecco, Raboso Frigus zero vsq metodo classico, Grappa serprino</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Infotur; - Agroturizm; - Gastronomik turizm; - 50 o'rinli restorant; - hostel; - wine tasting; - kichik konsert "open air"
 <p>Azienda Agricola La Roccola Via Diestronate 10, Cinto Euganeo Padova email: lacrocola@libero.it Tel: +39 0429 94298</p>	<p>"La Roccola" fermer xo'jaligi Euganean Hills parkida, Cinto Euganeo hududida, Cinto tog'ining etagida joylashgan. Sharobni birinchi ishlab chiqarishni 1982 yilda boshlagan. 17x maydoni 25 gektarni tashkil etadi, shundan 20 tasi vulqan tuproqlarida uzumsochlar va 2 tasi zaytun daraxtlari uchun ishlatiladi.</p>	 <p>Quintre, Rosamunda, Serprino, Caovilla, Epilogo, Maroneria, Il Brigante</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Infotur; - Agroturizm; - Gastronomik turizm; - Noholat va tushlik uchun kichik o'rinli restorant; - 40 kishilik mehmonxona; - wine tasting; - meva "meva"
 <p>Il pianzio di selmin snc. Agr. Via Pianzio, 66 - 35030 Gabzignano Terme (PD) Tel/Fax +39 049 9130422 Cell. 393 699836</p>	<p>Kimyoniya 15 gektar yeritashkil etadi, ulardan 12 tasi uzumsochlar ekilgan. Uzunlarning ko'p qismi Valle del Pianzio (Jozepaniyaning shahar-kvartirasi) ga ekilgan, bu asosan qizil nahkto'sha buy, mayin tuproq tufayli oq sharob uchun juda mosdir.</p>	 <p>Serprino Frizzante, Merlot, Pianzio Aromatico Moscato KGT Veneto, Cabernet Sauvignon "Jemio", Corbinello Vino Spumante Rosso, Eremo va boshqalar.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Infotur; - Agroturizm; - Gastronomik turizm; - uzum terish; - barbekyu; - wine tasting

<p>info@ilpianzo.it http://www.ilpianzo.it</p> <p>Borin vini e vigne S.R.L. di Gianni datt. Borin e C. Via dei Colli, 5 - 35043 Monselice (PD) Tel. +39 0429 74384 Fax +39 0429 75282 mail: info@ilpianzo.it www.ilpianzo.it</p>	<p>Anka Petrakalagi baland tepaliklarda va tepalik etagida joylashgan zonada joylashgan. Borinlar miksi 1963 yildan beri o'zlarini 30 gektar (75 ak) uzumzorlar maydonida tek uzumlarini yetishtirib, vino ishlab chiqarishadi. Uzun taqdiri ostidagi tuproqlarning tuzilishi va havo hodisalarining ta'siri asosiyatlaridan kelib chiqqan holda juda xilma-xil.</p>	 <p>Bianco Dei Manderli, Archino, Vigna Bianca, Vigna Costa, Focento, Serprino, Fior d'Arancio, Rocca Chiara, Coldivalle, Sette Chiesette, Chardonnay va boshqalar.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Infotur; - Agroturizm; - Gastronomik turizm; - wine tasting
 <p>TURETTA CA' BIANCA Azienda Vitivinicola e Agrimistica Via Cinto S - 35030 Cinto Euganeo (PD) Tel. +39 0429 94288 - Fax 0429 647507 info@turettacabianca.it www.turettacabianca.it</p>	<p>Turetta - Ca' Bianca vino zavodi Cinto Euganeo shahridagi Euganeo Hills Regional Park markazida joylashgan. Bog'ning yon bag'rida, milga tegishli bo'lgan 25 gektar uzumzorlar, vulqan tuproqlarining minerali, quyoshga ta'siri ta'sir qilish va tabiatga muallimlar bilan o'stiriladigan ekish usullari yashil aks etirilgan. Vinodan tashqari qo'shimcha bog'doy, zaytun moyi, kashnara, mekaron mahsulotlari ishlab chiqariladi.</p>	 <p>Serprino, Fior d'Arancio Secco, Passo Santa Lucia, Fior d'Arancio Passito, Fior d'Arancio Spumante, Serprino Millesimato, Rosato, Rocca dei Briganti, Rittschino 42, Barozzo va boshqalar.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Infotur; - Agroturizm; - Gastronomik turizm; - wine tasting; - ta'limlar tashkil etish; - ta'lim va kasbiy ta'limni tashkil qilish; - restoran; - kam o'rinni mehmonxona
 <p>Azienda Agricola Salvan - Vigne del Pignone Via Mincaza, 143 35020 Dme Carrare (PD) info@salvan.it +39 049 525841</p>	<p>Po Vodiyidagi mollar singari ajralib turadigan "Muviy tog'larda" joylashgan. Salvan viloyati 1914-yildan buyon 70.000ga yaqin vino turlarini ishlab chiqaradi. Hozirgi kunga kelib uzum maydonlari 2.500 gektarni tashkil qiladi.</p>		<ul style="list-style-type: none"> - Infotur; - Agroturizm; - Gastronomik turizm; - wine tasting; - ta'limlar tashkil etish;

1-jadval. Venetoda tashkil etilgan vino klasterlari ta'g'irida mu'ammot

Manba: Tadqiqot natijasida muallif tomonidan tayyorlandi.

Italiya agroturizm faoliyatining ortib borayotgan muvaffaqiyati bir necha omillarga bog'liq. Ko'pgina qishloq joylarini tavsiflovchi ko'p qirrali va o'ziga xos tarixiy, madaniy landshaft va ekologik elementlarni alohida ta'kidlash kerak. Biroq, bu elementlar muvaffaqiyat omillari emas, shu bilan birga, uy xo'jaligining shaxsiy agroturizm loyihasini ishlab chiqishda muayyan strategik qarash talab qilinadi: turizm xizmatlarining o'ziga xos savati va marketing strategiyasi ham fermer xo'jaliklarida, ham fermer xo'jaliklarida moslashtirilgan bo'lishi kerak. oilaviy xo'jalik tuzilishi va turistik oqimlarni jalb qila oladigan hududiy elementlari. Muvaffaqiyatli strategik qarashlar ko'p hollarda fermer xo'jaligining individual strategiyasidan tashqariga chiqadi, lekin bir xil hududda faoliyat yurituvchi turli agentlar o'rtasidagi tarmoq tashabbuslariga asoslanadi (masalan, «sharob yo'li» holatlari). Agroturizm faoliyati birlamchi dehqonchilik faoliyatidan butunlay boshqacha malaka va boshqa boshqaruv yondashuvini talab qiladi.

Italiya misoli bilan dala va qiyosiy tadqiqotlarni shakllantirish, quyidagi agroturizm tadbirlari hududiy maqsadli agroturizm dasturlariga kiritilishi mumkin:

1. Qishloqlarda faol dam olish zonalarini tashkil etish. Xususan, qishloqlardagi so'lim, so'lim maskanlarda dam olish maskanlarini tashkil etish zarur. Bundan tashqari, otlar, tuyalar, piyoda yurish, baliq ovlash, turli sport turlari (tennis, suzish) va ekskursiyalar (uzumzorlar, mevali bog'lar), toqqa chiqish va velosiped o'yinlari tashkil etilishi mumkin;

2. Qishloq joylarda turli qishloq xo'jaligi mahsulotlari yarmarkalarini, mahalliy va xalqaro anjumanlar, festivallar (bayramlar, xalq og'zaki ijodi), hunarmandchilik buyumlarini tashkil etish mumkin;

3. Qishloq joylarda gastronomik turizmni yo'lga qo'yish. O'zbek milliy taomlarini tayyorlashda faol ishtirok etib, uni joyida tatib ko'rish sayohatchilarda katta qiziqish uyg'otmoqda. Qishloqlarda qovun, qovoq, non bayramlari qishloqqa sayyohlar oqimini oshiradi. Qishloqlarda enoturizm (vino

degustatsiyasi)ni yo'lga qo'yish orqali agroturizmni yanada rivojlantirish imkoniyati ham mavjud.

Toshkent va Samarqand. Dunyo bo'ylab tarqalgan "vino yo'llari", "pishloq yo'llari" va hokazolarni ma'lum bir hududning qishloq xo'jaligi mahsulotiga ixtisoslashgan fermer xo'jaliklari va agroturizmlari o'rtasida tarmoq yaratish va turizmni amalga oshirish uchun misol qilib olish mumkin. qishloq joylariga sayohat paketlari.

4. Fermer xo'jaliklarida o'quv kurslari va seminarlar tashkil etish. Ushbu kurslarni tashkil etish fermerning faoliyati bilan bog'liq. Masalan, bog'dorchilik, asalarichilik, pazandachilik, vinochilik bo'yicha degustatsiya kurslarini tashkil qilish mumkin. Bundan tashqari, sayyohlar qishloq xo'jaligi ekinlarini yig'ishtirib olishda bevosita ishtirok etishlari mumkin.

5. Mamlakatning qishloq joylarda agroturizm faoliyatining yana bir muhim yo'nalishi qishloq xo'jaligi muzeylari va tabiat bog'larini tashkil etishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Tourist Clusters, Destinations and Competitiveness, Theoretical issues and empirical evidence, edited by Francesco Capone, Routledge Taylor and Francis Group, London, New York, 2016

2. Székely V., Tourism clusters as a tool for the improvement of rural competitiveness: first experiences from Slovakia, European Rural Development Network Studies, Rural Areas and Development, 2010, Volume 7pp.109- 120.

3. Александрова А.Ю. Туристские кластеры: содержание, границы, механизм функционирования // Современные проблемы сервиса и туризма. 2007. № 1. С. 51–61. DOI: 10.12737/ issn. 1995-0411.

4. <https://www.statista.com/statistics/801047/europe-share-of-population-skiing-by-country/>

5. <https://www.worldwidewinetours.com/italy/>

6. <https://italianwinecentral.com/resources/facts-figures/>

7. <https://italianwinecentral.com/top-fifteen-wine-producing-countries/>

8. <https://www.winemonthclub.com/the-wine-making-process> 31.05.2020

AUTIZM SPEKTORLI BOLALARNI TARBİYALANAYOTGAN OILADAGI MUAMMO VA YECHIM

*Abidova Nazokat Qutbiddinovna,
Qo'qon universiteti Ta'lim kafedrası dotsenti, PhD*

Annotatsiya: Mazkur maqolada oilada autizm spektorli o'quvchilarning tarbiyalash mazmuni yoritiladi. Maqolada autizm spektori buzilgan bolalar tarbiyalanayotgan oiladagi muammolar yechimi tahlili amalga oshirilgan. Autizm spektorli bola bor oila avayaqinlarning munosabatlari, ota-onaning bola tarbiyalashda e'tibor berishi lozim bo'lgan masalalar yuzasidan mulohazalar berilgan. Bolaning atrof-muhitga moslashishida oilaning o'rni masalasi tadqiq qilingan.

Kalit so'zlar: Autizm, oila, ota-onalar, pedagog, autizm spektorli bolalar, samarali usullari, korreksion-pedagogik reabilitatsiya, psixologik-pedagogik ish, muammo, yechim

ПРОБЛЕМА И РЕШЕНИЕ В СЕМЬЕ, ВОСПИТЫВАЮЩЕЙ ДЕТЕЙ С АУТИЗМОМ СПЕКТРОМ

*Абидова Назокат Кутбиддиновна,
Доцент кафедры образования Университета Кокан, доктор философии*

Аннотация: В данной статье описано содержание воспитания детей с аутистическим спектром в семье. В статье анализируется решение проблем в семье, где воспитываются дети с расстройствами аутистического спектра. Даны комментарии о взаимоотношениях семьи и родственников ребенка с расстройством аутистического спектра, вопросы, на которые родителям следует обращать внимание при воспитании ребенка. Изучен вопрос о роли семьи в адаптации ребенка к окружающей среде.

Ключевые слова: аутизм, семья, родители, педагоги, дети с аутизмом, эффективные методы, коррекционно-педагогическая реабилитация, психолого-педагогическая работа, проблема, решение.

PROBLEM AND SOLUTION IN A FAMILY RAISING CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM

*Abidova Nazokat Kutbiddinovna,
Associate Professor, Department of Education, Kokan University, Ph.D*

Abstract: This article describes the content of raising children with autism spectrum in the family. The article analyzes the solution of problems in the family where children with autism spectrum disorders are raised. Comments are given on the relationship between a family and relatives of a child with autism spectrum disorder, issues that parents should pay attention to when raising a child. The question of the role of the family in the adaptation of the child to the environment has been studied.

Key words: autism, family, parents, teachers, children with autism, effective methods, correctional and pedagogical rehabilitation, psychological and pedagogical work, problem, solution.

Jismoniy yoki psixologik jihatdan har qanday anomaliyaga ega bo'lgan bolaning paydo bo'lishi oila a'zolarining jiddiy psixologik va ijtimoiy qiyinchiliklarga duch kelishiga olib kelishi mumkin. O'z navbatida, bu nafaqat ota-onalarning o'zlari, balki yaqin qarindoshlar uchun ham eng og'ir tajribalarga olib keladi - oilaviy munosabatlar va aloqalar tuzilishi buziladi, bu esa oilaning buzilishiga olib kelishi mumkin. Oiladagi qayg'u tajribasi bolaning tashxisi bilan tugamaydi, balki butun hayoti davomida unga hamroh bo'ladi. Har qanday voqea - bu bayram yoki tadbirgaga sayohat - hamma narsa bolaning holatini eslatadi. Bolaning ota-onasi «hamma kabi emas» doimiy umidsizlik va halokat holatida yashaydi. Bunday maxsus bolaning rivojlanishi bilan uning sog'lom bo'lishi mumkinligiga umid yo'qoladi - axir, tashxis xato bo'lishi mumkin.

Autizm spektori buzilgan bolalar tarbiyasida oila muhiti muhim rol o'ynaydi: ba'zi qarindoshlar oilani qo'llab-quvvatlashga va rag'batlantirishga harakat qilishadi, boshqalari esa o'zini qanday tutishni bilmasligi sababli aloqa qilishdan qochishadi. Bu ko'pincha qarindoshlar va do'stlar bilan munosabatlarga,

shuningdek, turmush o'rtog'lar o'rtasidagi munosabatlarga ta'sir qiladi[3.-98.b.].

Natijada, ota-onalar doimo umidsizlik va noaniqlik hissini boshdan kechirishadi. Bu his-tuyg'ular o'z hayotidan surunkali norozilikka aylanadi, bu esa ota-onalarning farovonligiga salbiy ta'sir qiladi.

Autizm spektori buzilgan oilani tavsiflashda, ta'limotlar bunday bolaning moslashishi va ijtimoiylashuvida ko'p narsa oiladagi munosabatlarning to'g'ri turiga bog'liqligini aytadi. Bundan tashqari, oila a'zolari o'zlarining autizm spektori buzilgan farzandlarini tushunishni o'rganishlari kerakligi va ular qanchalik tez tushunishni o'rganishlari va shuning uchun unga yordam berishlari bolaning o'ziga emas, balki ota-onalarning o'ziga bog'liq[1.-34.b.]. Ota-onalar o'z ustida ishlash va psixologik qobiliyat darajasini oshirish, albatta, bolaning ahvolini engillashtiradi. Shuningdek, autizmi bolani tarbiyalayotgan oilalarning uch turi mavjud:

- Birinchi turdagi - o'zlarining autistik tendentsiyalarini moslashtirgan yoki sezmagani va (yoki) autizmni hodisa sifatida belgilamaydigan - bunday oilada ota-onalar «autizm» so'zini bilishmaydi, ular hech qachon tibbiy yordamga murojaat qilmaganlar va davom etishgan. ularning mutlaqo normal farzandi borligidan kelib chiqib, biroz g'alati;

- Ikkinchi tur - oiladagi autizmni hodisa sifatida belgilash, lekin eng autistik oila a'zosining psixiatrik nogironligiga qarshilik ko'rsatish;

- Uchinchi tur - oila a'zolaridan birini bemor sifatida katta psixiatriyaga topshirish - bunday oilada eng autistik oila a'zosi butunlay nogiron bo'lib qoladi.

Autizm spektrining buzilishi bo'lgan bolani tarbiyalayotgan oilaning muammolari haqida gapiradigan bo'lsak, psixologik, ijtimoiy, iqtisodiy muammolarni ajratib ko'rsatish mumkin:

Bu muammolar yig'indisi sifatida ko'rib chiqiladi, har bir tarkibiy qism sifatida boshqasiga o'tib, «maxsus» oila hayotining umumiy jihatini tashkil qiladi. Psixologlar va o'qituvchilarning fikriga ko'ra, eng qiyin oilaviy muammolardan biri bu qarindoshlarning salbiy munosabati sanaladi. Taxmin qilish mumkinki, bunday munosabat autizm tushunchasi va kelib chiqishida, shuningdek, bunday bolaning keyingi yordami, tarbiyasi va hayotida nodonlik davrida paydo bo'ladi. Shuningdek, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, favqulodda muammolarga duch kelgan har bir bunday oila surunkali stressni boshdan kechiradi, uning og'irligi ahvolning og'irligi va bolaning yoshiga bog'liq bo'ladi[4.-45.b.].

Stress onalarda ko'proq namoyon bo'ladi, ular o'zini juda past baholaydilar, shaxsiy erkinlik va vaqtni qattiq cheklaydilar. Ular tabiatan onalikdan norozi bo'ladi. Bunday bolalarning onalari ko'pincha o'z vazifalarini yaxshi bajarmayotganini his qilishadi. Surunkali stressning onaga ta'siri depressiya, asabiylashish va hissiy taranglikni keltirib chiqaradi. Shuni ham ta'kidlash kerakki, ona va autizmi bola o'rtasidagi munosabatlar uning ruhiy holatiga bevosita kuchli ta'sir qiladi. Bu simbioz bola tug'ilishidan ancha oldin tug'iladi: ona o'z farzandining kelajagiga katta umid bog'laydi, uning atrofida yangi dunyo quradi.

Bola tug'ilgandan so'ng, onasi uni rag'batlantirmasligini seza boshlaydi: u unga tabassum qilmaydi, ko'zlariga qaramaydi, u bilan yaqin aloqada bo'lishni yoqtirmaydi, ba'zida uni boshqa odamlardan farq qilmaydi. Shunday qilib, bola unga boshqa har qanday ona uchun odatiy bo'lgan zarur hissiy munosabatni, muloqot quvonchini bermaydi, uning dam olishiga ham, ham ma'naviy, ham jismoniy hissa qo'shadi. Bola bilan bunday yaqin aloqada bo'lgan har bir oddiy ona kundalik yuk va tashvishlarni engadi.

Shu sababli, autizmi bolaning onasida ruhiy tushkunlik, asabiylashish va hissiy charchoqning namoyon bo'lishi juda bilan ifodalanadi: bolaning ijtimoiyligi tufayli ona o'z hayotidan norozilikni to'playdi, bu ijtimoiy va kasbiy vazifalarni bajarmaslikda namoyon bo'ladi.

Xuddi shu turdagi zo'riqishni autistik bolaning otasi ham boshdan kechiradi. U psixologik tajribalarga duchor bo'ladi, masalan: aybdorlik, halokat, ota rolidagi muvaffaqiyatsizlik, bu otaning bolasi bilan vaqt o'tkaza olmasligi, uning qobiliyatlari va qobiliyatlarini o'tkaza olmasligi, norozili, otasi bilan aloqada bo'lgani kabi qiziqish belgilarini ko'rsatmaslik va u bilan mashg'ulotlarda.

Yuqorida aytib o'tilganidek, bolaga eng yaqin bo'lgan oila a'zosining, aksariyat hollarda bu onaning kasbiy mavqei pasayadi va oilaviy tashvish va mas'uliyatdan uzoqlashish va ba'zi hollarda bolalarning ichkilikbozligi tufayli kasbiy faollik kuchayadi, ota va oilani tark etish yuzaga keladi.

O'z navbatida, ota-onalarning hissiy holati, odatda, autizmi bolaning hayoti va sog'lig'iga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Balanssizlik, nevroz, tajribalar bola bilan yaqin aloqani o'rnatishga to'sqinlik qiladi. Ota-onalar autizmi bolaning ehtiyojlariga etarlicha e'tibor bermaydilar, ko'pincha ular na uning

salohiyatini, na muhim ehtiyojlarini, na so'rov va istaklarini ob'ektiv baholay olmaydilar. Albatta, bu bolaga ham, ota-onaga ham juda salbiy ta'sir qiladi[1.-23.b.].

Qaytarib bo'lmaydigan oqibatlariga yo'l qo'ymaslik uchun bunday oilada yuzaga kelgan qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun o'z vaqtida mutaxassislariga (psixolog, nevrolog) murojaat qilish kerak. Oiladagi iliq va qulay muhit autizimli bolalarning ijtimoiy moslashish imkoniyatlarini sezilarli darajada oshiradi, bu esa, o'z navbatida, ota-onalarda depressiya, asabiylashish va hokazolarning namoyon bo'lishini istisno qiladi.

Biz autizm spektrli farzandlarni tarbiyalanayotgan ota-onalarning barcha muammolarini umumlashtirishimiz mumkin:

stress, ruhiy tushkunlik, hayotning ma'nosini yo'qotish, kelajak qo'rquvi (bola bog'chadan, maktabdan keyin qayerga boradi, ota-onasi vafotidan keyin bola bilan nima bo'ladi), yolg'izlik hissi;

oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlardagi kelishmovchilik;

nafaqat bolaning, balki barcha oila a'zolarining rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi qat'iy rol pozitsiyalari;

haddan tashqari himoyalash; bolaga nisbatan xatti-harakatlarning nomuvofiqligi, nomuvofiqligi;

oila a'zolari o'rtasida tarbiya masalalari bo'yicha kelishmovchilik va nizolar;

turmush qurgan juftlikdagi munosabatlardagi muammolar, erkakning boladan voz kechishi;

Oilaning ijtimoiy o'zini-o'zi izolyatsiyasi, ijtimoiy doiraning keskin o'zgarishi, boshqa odamlar bilan o'zaro munosabatlardagi muammolar, do'stlarni yo'qotish. Shuning uchun bunday oilalar bir-biri bilan muloqotga muhtoj. Ota-onalarning o'zaro ijobiy muloqoti, psixolog bilan birgalikdagi suhbatlar kelishmovchiliklarni bartaraf etishga yordam beradi, ota-onalarga yolg'iz emasligini his qilish imkonini beradi, hamma uchun umumiy muammolarni hal qilish yo'llarini yordam beradi;

Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni tarbiyalash va o'qitishga oid adabiyotlarning yo'qligi yoki yetarli emasligi sababli ota-onalarning bexabarligi, shundan kelib chiqadiki, ota-onalar autizimli bola bilan muloqot qilish ko'nikmalariga ega emaslar;

Charchoq, hayotga qiziqishning yo'qligi. Ota-onalarning «muhlat»ga muhtojligi, o'z vazifalaridan qisqa dam olish, bolani ishonchli muhitga o'tkazish uchun kuniga soatlab azob chekish;

Kasbiy qoniqmaslik;

Bolaning manfaatlariga qaramlik;

Har bir oila a'zosi psixologik muammolarni boshdan kechirishi bilan bir qatorda, ma'lum bir oilaviy muammo mavjudligini ham ta'kidlash kerak. Uning mohiyati oilaning bolaning ahvoriga, uning o'ziga xos ehtiyojlari va kelajak istiqbollari qanday munosabatda bo'lishidadir. Ba'zi oilalar farzandining ahvolini falokat, yengib bo'lmaydigan to'siq sifatida qabul qiladilar va buning uchun keyinchalik o'zlarini ayblashadi. Shu sababli, ko'plab psixologlar ota-onalarning autistik bolasini idrok etadigan g'oyasini o'zgartirish kerakligini ta'kidlaydilar.

Bugungi kunda bolalar autizmi sohasida ko'plab tibbiy, psixologik va maxsus pedagogik tadqiqotlar olib borilayotganligiga qaramasdan, tan olish joizki, tashqi belgilarga ko'ra, birdaniga tashxis qo'yish murakkabdir. Shu boisdan ham autizm belgilari ilk namoyon bo'lgan davrdanoq ota-onalarning mutaxassislar bilan faol hamkorlik qilishlari zarur bo'ladi. Autizm spektrida buzilishi bo'lgan bolalar, boshqa imkoniyati cheklangan bolalar kabi oila uchun kutilmagan muammolarni, jumladan, ota-onalar uchun bir qator stressli holatlarni keltirib chiqaradi. Bunday holatlarga asosan, bolaning dastlabki rivojlanish davridagi parvarishi va tarbiyasi uchun mas'ul deb qaraladigan onalar duch keladilar. Onadagi bola rivojlanish xususiyatlari haqida yetarli bo'lmagan tasavvur, bilim va ko'nikmalar, unga va o'ziga nisbatan ishonchsizlik, shuningdek, oiladagi boshqa a'zolarining, yaqinlar va atrofdagilarning bolaga bo'lgan noodatiy munosabatlari, uni to'g'ri qabul qilolmasliklari asosiy sabablarni tashkil etadi. O'z navbatida otalarning stress holati ona kabi bevosita emas, balki, oiladagi psixologik muhitning salbiy tomonga o'zgarishi, onadagi ruhiy zo'riqishlar natijasida bevosita tarzda yuzaga keladi. Oila barqarorligi va bolaning keyingi rivojlanishi uchun salbiy ta'sir ko'rsatadigan jihati, bu stressning surunkali holatga

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytganda, ota-onalardan autizimli bolalarning oiladagi to'g'ri tarbiyasi uchun quyidagilar talab etiladi:

- Bolani fojea sifatida qabul qilmaslik, uning o'ziga xos xususiyatlari bilan birga betakror ekanligini tushunib yetish, unga mehr berish va qadrlash, bola tashxisini uning bir qismi sifatida, aslida uning xali ochilmagan va kelajakda namoyon etishi mumkin bo'lgan ijobiy jihatlari va qobiliyatlari borligiga

ishonish;

- Bolani mutaxassislariga olib borish, ular bilan rivojlanishining barcha jarayonlarini erinmay maslahatlashish, ularning tavsiyalariga va ko'rsatmalariga doimiy amal qilish;
- Bola haqidagi qarashlarini hamma bilan ham o'rtoqlashmaslik, asoslanmagan maslahatlarni, tavsiyalarni bolaga qo'llamaslik, shu bilan birgalikda, boladagi nuqsonlar sabab ijtimoiy va boshqa munosabatlardan uzilib qolmaslik;
- Bolaning ijobiy xatti-harakatlarini qo'llab-quvvatlash, unga ma'lum ko'nikmalarni egallashida erinmay yordam berish, yutuqlarini rag'batlantirish va bu jarayonda oilaning barcha vakillarining faol qatnashishlariga erishish;
- Autizmli bolalar tarbiyasi murakkab jarayon bo'lganligi sababli, ko'p kuch va harakat talab etishini anglagan holda mavjud imkoniyatlarni, jumladan, vaqt, oila moddiy va ma'naviy imkoniyatlarini to'g'ri rejalashtirish va taqsimlash;
- Bolani unga qulay bo'lgan vaziyatlarda ijtimoiylashuvi uchun zarur qadamlarni qo'yish (sayrga olib chiqish, mehmonga olib borish, o'zi kabi bolalar yoki unga xayrixoh bo'lgan yaqin qarindoshlarning farzandlari ishtikida tug'ilgan kunini nishonlash va sh.k.), muloqot muhitini asta-sekin kengaytirib borish;
- Muhim jihatlaridan biri esa, bolaning ta'lim olishi bo'lib, bu masalada mutaxassislar bilan imkon qadar barvaqt maslahatlashish foydadan holi bo'lmaydi. O'z navbatida ota-onalar imkoniyati cheklangan bolalar ta'limi va inklyuziv ta'lim borasida ham to'laqonli ma'lumotlarga ega bo'lishlari zarur bo'ladi.

Adabiyotlar

- Xamidova.M.U. Maxsus pedagogika (Mutaxassislikka kirish) - T.: Fan va texnologiyalar, 2018.
- Raxmanova V.S. Maxsus pedagogika - T.: G'afur G'ulom, 2004.
- Maxsus pedagogika (darslik). R.M.Ro'latova, L.Sh.Nurmuxammedova, D.B.Yakubjanova, Z.N.Mamarajabova, Sh.M.Amirsaidova, A.D.Sultonova. - T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti. 2014. - 520 b
- Po'latova P. Maxsus pedagogika. – T.: G'.G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa-ijodiy uyi, 2005. – 223 b.
- Maxsus psixologiya L.R.Muminova, Z.N.Mamarajabova, D.B.Yakubjanova, Sh.M.Amirsaidova - T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti. 2014. - 520 b

UMUMIY O'RTA TA'LIM MUASSASALARINING BOSHLANG'ICH SINFLARIDA SHAXMATNI O'QITISHNING O'ZIGA XOS JIHLTLARI

*Axunjonov Alisher Toshtemirovich,
T.N. Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti mustaqil
izlanuvchisi*

Аннотация: Мақоллада умумий о'рта та'лим муассасаларининг бoshlang'ich sinflarida shaxmatni o'qitishning o'ziga xos jihatlari haqida fikr yuritilgan. Ushbu maqolada umumiy o'рта ta'lim muassasalarida boshlang'ich sinflarda shaxmatni o'qitishning o'ziga xos jihatlari yoritilgan. Shaxmatning o'quv dasturiga integratsiyalashuvi kognitiv rivojlanish, xotirani yaxshilash, matematik ko'nikmalarni oshirish va diqqatni jamlashni o'z ichiga olgan muhim ta'lim afzalliklarini taqdim etadi. Shaxmat bo'yicha ta'limni samarali kiritish uchun darslar bosqichma-bosqich tuzilishi va mavjud ta'lim standartlariga mos kelishi kerak, shu bilan birga fanlararo ta'limni rag'batlantirish kerak.

Kalit so'zlar: Shaxmat, didaktik vosita, ta'lim sifati, o'quv-mavzuiy reja, o'quv mashg'ulot, psixologik jarayon, xotira, sezgirlik, idrok, tasavvur, tanqidiy fikrlash

SPECIFIC ASPECTS OF TEACHING CHESS IN PRIMARY CLASSES OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

*Akhunjonov Alisher Toshtemirovich,
independent researcher of the Scientific Research Institute of Pedagogical Sciences of Uzbekistan
named after T.N. Kori Niyoz*

Abstract: The article discusses the specific aspects of teaching chess in primary classes of general secondary educational institutions. This article describes the specific aspects of teaching chess in elementary schools in general secondary educational institutions. Integrating chess into the curriculum offers significant educational benefits, including cognitive development, improved memory, increased math skills, and increased focus. In order to effectively integrate chess education, lessons should be structured step-by-step and aligned with existing educational standards, while interdisciplinary learning should be encouraged.

Key words: Chess, didactic tool, quality of education, curriculum, training, psychological process, memory, sensitivity, perception, imagination, critical thinking

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ШАХМАТАМ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

*Ахунджонов Алишер Тоштемирович,
независимый научный сотрудник Научно-исследовательского института педагогических
наук Узбекистана имени Т.Н. Кори Ниёзи.*

Аннотация: В статье рассматриваются особенности преподавания шахмат в начальных классах общеобразовательных учреждений. В данной статье рассмотрены особенности преподавания шахмат в начальных школах средних общеобразовательных учреждений. Интеграция шахмат в учебную программу дает значительные образовательные преимущества, включая когнитивное развитие, улучшение памяти, улучшение математических навыков и повышенную концентрацию внимания. Чтобы эффективно интегрировать шахматное образование, уроки должны быть структурированы шаг за шагом и приведены в соответствие с существующими образовательными стандартами, при этом следует поощрять междисциплинарное обучение.

Ключевые слова: Шахматы, дидактическое средство, качество образования, учебная программа, обучение, психологический процесс, память, чувствительность, восприятие, воображение, критическое мышление.

Bugungi kunda jamiyat va iqtisodiyotning tadrijiy ravishda rivojlanib borayotganligi ta'lim sohasidagi ishlarni yangi sifat bosqichiga olib chiqishni kun tartibiga qo'yimoqda. Buning uchun umumiy o'рта ta'lim maktablarida boshlang'ich sinfdan boshlab ta'lim sifatini takomillashtirishga qaratilgan tashkiliy

pedagogik ishlarni amalga oshirish zarur.

O'rganishlarimiz tasdiqlamoqdaki, dunyo tajribasida shaxmatni ta'lim sifatiga ijobiy ta'sir etuvchi didaktik vositalardan biri sifatida maktablarning o'quv dasurlariga kiritilmoqda.

Bir qator yetakchi olim va mutaxassislarining shaxmatga bag'ishlangan tadqiqotlarida shaxmat o'quvchi shaxsining muayyan xususiyatlarini maqsadli rivojlantirishi o'z tasdig'ini topgan. Shu o'rinda tadqiqotchilarning quyidagi fikrlarini keltiamiz.

A.X.Maxmudov "Shaxmat-bu birinchi navbatda o'yin ekanligini, ushbu o'yin o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini faol shakllantira olishini" ta'kidlagan[1].

V.V.Knyazova "Shaxmat insonda tasavvurni va tahlil qilishni rivojlantirishini, fikrlash va diqqatni maxsus shakllarini hamda muhimlikni ajratishni, muammoni yechim variantini tanlashni, mustaqil ijod qilishni, faol bo'lishni, vaqtni sezishni, o'zini harakati uchun javobgarlikni his qilishni, qat'iyat bilan tura bilishni, matematik va boshqa maxsus qobiliyatni, estetik didni tarbiyalaydigan maxsus shakllarni o'zida mujassam etgan didaktik vosita ekanligini" e'tirof etgan[2].

Mary Rose Basson o'zining ilmiy manbasida «Shaxmat – bu uzoq an'anaga ega, sof mahoratga asoslangan yuqori ko'rgazmali, raqobatbardosh va murakkab o'yin. Bu odatda muhim kognitiv va intellektual jihatga ega bo'lgan o'yin sifatida qaraladi va shuning uchun ko'plab mamlakatlardagi ta'lim muassasalarida shaxmatni o'quv jarayoniga kiritish targ'ib qilinishini" bayon etgan[3].

V.Ye.Anisheva o'zining dissertatsiyasida quyidagi fikrlarni keltirgan: "Shaxmat mashg'ulotlarida shaxmatni o'rganishni boshlagan o'quvchilarni shaxsiy va yosh xususiyatlarini hisobga olish kerak. Chunki 6-7 yoshdan boshlab o'quvchilarda xotira, diqqat, fikrlash kabi psixologik jarayonlarni rivojlantirish juda muhim hisoblanadi. Murabbiy esa bu sifatlarni rivojlanishiga maqsadli ta'sir ko'rsatish, o'quvchiga o'zini shaxmatchi sifatida to'laqonli anglashiga yordam berish imkoniyatiga ega bo'lishi zarur. Tadqiqot shaxmatni o'qitishni individuallashtirish bolada rivojlanishi mumkin bo'lgan xotira, fikrlash va diqqat kabi psixologik jarayonlarni aniqlash imkonini beradi"[4].

A.A.Kalinichev, V.A.Kudryavtsevlar natijani muvaffaqiyatli ta'minlash va shaxmat o'ynash mahoratini rivojlantirish uchun dars mashg'ulotlarini 3-sinfdan boshlashni tavsiya etadi[5].

Yuqorida bildirilgan fikrlarga ko'ra, ilmiy tadqiqot olib brogan olim va mutaxassislar umumiy o'rta ta'lim maktablarida shaxmatni o'qitishni boslag'ich sinflardan boshlash maqsadga muvofiq ekanligini tasdiqlamoqda.

Mamlakatimida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 14-yanvardagi PQ-4954-son qaroriga asosan 2021-2022 o'quv yilidan boshlab tanlab olingan umumiy o'rta ta'lim muassasalarida 2-,3-,4-sinflardan boshlab o'quvchilarga shaxmatni o'qitish yo'lga qo'yildi.

Shu bois, biz tajriba tariqasida tanlab olingan umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida olib borgan ilmiy tadqiqotlarimiz shaxmat o'qitilayotgan o'quvchilarning xotira, sezgirlik, tasavvur, diqqat, idrok, tanqidiy fikrlash qobiliyatlari shaxmatga o'qitilmayotgan o'quvchilarga nisbatan yuqori bo'lganligini tasdiqladi.

Tadqiqot natijalarimizdan kelib chiqib 2-,3-,4-sinflarda shaxmatni o'qitishda dars mashg'ulotlarining maqsadi va mazmuni quyidagi umumiy va maxsus (shaxmat) didaktik tamoyillar asosida olib borilishini tavsiya etamiz(1-jadval).

1-jadval

**Shaxmatni o'qitish o'quv mag'ulotlarining mazmuni
(2-, 3-,4 sinf)**

№	Sinflar	O'quv mashg'ulotlar mazmuni	Kutilayotgan natijalar
1	2-sinf	Shaxmatning rivojlanish tarixi, shaxmat o'yini haqida umumiy ma'lumotlar, shaxmat donalari va ularning qiymati, shaxmat donalarining shaxmat taxtasida harakatlanishi bilan tanishtirish, shaxmat qoidalari va o'yin davomida o'zini tutish qoidalari o'rganish. Shaxmat o'yini bo'yicha amaliy darslar. Shaxmat doskasida turli hil vaziyatlar yechimini topish bo'yicha amaliy mashqlarni bajarish.	Shaxmat o'yining asosiy qoidalarini bilish. Shaxmat o'ynashni bilish. Shox bera olish. Shoxni mot qilishni sodda taktik usullarini bilish
2	3-sinf	Shaxmat qoidalari haqidagi bilimlarni chuqurlashtirish, debyut, mittelshpil va endshpil qoidalari bilan tanishish. Shaxmat o'yini bo'yicha amaliy darslar. Shaxmat etyudlari va topshiriqlarini yechish. Debyut, mittelshpil va endshpil bo'yicha yaratilgan vaziyatlarni tahlil qilish.	Shaxmat o'yinida strategiyani va taktikalarni qo'llash
3	4-sinf	Shaxmat o'yini qoidalari bo'yicha ko'nikma va malakalarni takomillashtirish. Shaxmat o'yini bo'yicha amaliy darslar. O'quvchida shaxmat tafakkurini shakllantirish algorimlarini standart vaziyatlardan boshlab shaxmat bilimlarini amaliyotda ijodiy qo'llashgacha bo'lgan bosqichlar bilan ishlash. Shaxmat topshiriqlari bilan mashqlar bajarishda umumiy qabul qilingan streotip(shablon)larni rad etuvchi vaziyatlarni nazarda tutish.	Shaxmat o'yini davomida umumiy qabul qilingan streotip(shablon)lardan farqli o'laroq kutilmagan vaziyatlarni yaratish va natijaga erishishni bilish.

Ushbu jadval asosida 2-sinf misolida biz tomonimizdan tavsiya etilayotgan shaxmatni o'qitish o'quv mavzuiy rejasini keltiramiz(2-jadval).

2-jadval

2-sinflar uchun o'quv-mavzuiy reja

Dars mazmuni	Dars turi	Foydalanishga mo'ljallangan 3D video
1-dars. Shaxmat taxtasi bilan tanishish	Nazariya+amaliyot	<i>Video №1</i>
2-dars. Shaxmat donalari va ularning boshlang'ich joylashuvi	Nazariya+amaliyot	<i>Video №2</i>
3-dars. Piyoda	Nazariya+amaliyot	<i>Video №3</i>
4-dars. Piyoda bilan o'yin amaliyoti	Amaliyot	
5-dars. Rux	Nazariya+amaliyot	<i>Video №4</i>
6-dars. Rux bilan o'yin amaliyoti	Amaliyot	
7-dars. Fil	Nazariya+amaliyot	<i>Video №5</i>
8-dars. Fil bilan o'yin amaliyoti	Amaliyot	
9-dars. Ot	Nazariya+amaliyot	<i>Video №6</i>
10-dars. Ot bilan o'yin amaliyoti	Amaliyot	
11-dars. Farzin	Nazariya+amaliyot	<i>Video №7</i>
12-dars. Farzin bilan o'yin amaliyoti	Amaliyot	
13-dars. Shoh	Nazariya+amaliyot	<i>Video №7</i>
14-dars. Shoh bilan o'yin amaliyoti	Amaliyot	
15-dars. Piyodani kesib olish	Nazariya+amaliyot	<i>Video №8</i>
16-dars. Rokirovka	Nazariya+amaliyot	<i>Video №9</i>
17-dars. Shohga hujum	Nazariya+amaliyot	<i>Video №10</i>
18-dars. Shohni mot qilish usullari	amaliyot	

Ishlab chiqilib tavsiya etilayotgan o'quv-mavzuiy rejada quyidagi jihatlar o'z aksini topgan:

- o'qitishning soddadan murakkabga yo'naltirilganligi;
- shaxmat donalari yurishini va raqib donalarini olish usullarini o'zlashtirishga qaratilganligi;
- barcha donalar bilan o'ynashni bilish va shaxmat partiyasini mantiqiy yakunlashni o'rganishga qaratilganligi;
- nazariy materialning soddaga, tushunarli shaklda aks ettirilishi;
- mavzularning mantiqiy ketma-ketligi ta'minlanganligi;
- shaxmat darsi faqat o'yin nazariyasi va tarixi sifatida talqin qilinmaganligi;
- shaxmatni didaktik imkoniyatlari yordamida o'quvchilarning ijtimoiy zarur bo'lgan shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga qaratilganligi.

Har bir darsning mavzusi, turi va ular uchun tayyorlangan 3D texnologiyalari asosida yaratilgan interfaol videomateriallar bilan bog'liqligi o'quv-mavzuiy rejada keltirib o'tilgan.

Videodarslar murakkab vaziyatlarni ochishda, o'qituvchilarga darsni ko'rgazmali ko'rsatishda va tushuntirilishi qiyin bo'lgan o'quv material mazmunini soddalashtirishda samarali yordam beradi.

Har bir o'quv mashg'ulot mavzusi mazmun va tuzilishi jihatidan q'yidagi qismlarga bo'linadi: darsning maqsadi, dars o'tish metodikasi, dars uchun zarur jihozlar, darsning nazariy va metodik asoslari, didaktik o'yinlar, darsning yakuni va mustaqil ish uchun topshiriqlar.

Adabiyotlar

A.X.Maxmudov "Shaxmat o'yinining didaktik imkoniyatlari" Uzluksiz ta'lim ilmiy uslubiy jurnal, №2, 33-35 s, 2020 y.

V.V.Knyazeva "Структура и его содержание учебного предмета шахматы в системе общеобразовательной школы России. дис. док., 410 стр, Москва-2012 г.

Mary Rose Basson "The effects of chess instruction on the intellectual development of grade learners" university of Sout Afrika. 2015

V.Ye.Anisheva "Методические особенности индивидуализированного начального обучения шахматам детей младшего школьного возраста". Дисс.13.00.01., Москва-2002, 165 стр.

A.A.Kalinichev, V.A.Kudryavtsev "Формирование логического мышления у младших школьников с ЗПР на основе адаптивной шахматной программы "Белый кон"". г.УФА Научной журнал "Инновационные научные исследования" №3-2(17) 2022, стр. ISSN 2713-0010.

BADIIY KULOLCHILIK MASHG'ULOTLARIDA TALABALARNING KREATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI

*Begijonov Jaxongir,
Andijon davlat universiteti o'qituvchisi*

Annotatsiya. Maqolada didaktikaning asosiy mazmuni o'qitish usullari va uslublarining mazmuni haqida ma'lumotlar keltiriladi. Pedagogika fanining rivojlanishi jarayonida o'zgarishlarga duch keladi, ammo umumiy didaktik tamoyillar o'zgarishsiz qolmoqda va ular ta'limning tarbiyaviy ahamiyati, ilmiy, tizimli va izchil o'quv jarayoni, talabalarning ongi va faolligi, talabalarning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish samaradorligi, ta'limning amaliyot bilan bog'liqligi to'g'risida gap boradi.

Kalit so'z. Didaktika, shaxs, ong, faollik, tamoil, badiiy, kulolchilik, milliy hunarmandchilik, kulol, amaliy san'at.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ НА КУРСАХ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ГОНЧАРКИ

*Бегижонов Жахонгир
Преподаватель Андиганского государственного университета*

Аннотация. В статье основное содержание дидактики приводится информация о содержании методов и приемов обучения. Педагогика претерпевает изменения в процессе развития науки, но общие дидактические принципы остаются неизменными и говорят о воспитательной значимости образования, научном, систематическом и последовательном процессе обучения, сознательности и активности учащихся, эффективности усвоения знаний, умений и навыков с учетом личностных особенностей учащихся, соотношении обучения с практикой.

Ключевое слово. Дидактика, личность, сознание, деятельность, принцип, искусство, гончарное дело, национальные ремесла, гончарное дело, прикладное искусство.

DIDACTIC PRINCIPLES OF DEVELOPMENT OF STUDENTS' CREATIVE COMPETENCE IN ART POTTERY COURSES

*Begijonov Jakhongir,
Teacher of Andijan State University*

Abstract. The article main content of didactics provides information about the content of teaching methods and techniques. Pedagogy is undergoing changes in the process of development of science, but the general didactic principles remain unchanged and speak about the educational significance of education, scientific, systematic and consistent learning process, consciousness and activity of students, the effectiveness of assimilation of knowledge, skills and abilities, taking into account the personal characteristics of students, the relationship of learning with practice.

The key word. Didactics, personality, consciousness, activity, principle, art, pottery, national crafts, pottery, applied art.

Hozirgi bosqichda tarbiya va ta'lim tizimi takomillashib bormoqda. Hozirda ushbu tizim quyidagi yo'nalishlarda yangilanmoqda:

- shaxsning sotsializatsiyasi va uning ijtimoiy muhitni o'zgartirishda faol ishtirokini hisobga olgan holda, ta'lim tizimining jamiyatda sodir bo'layotgan ijtimoiy jarayonlarga ochiqligini nazarda tutadigan butun ta'lim tizimini demokratlashtirish;

- turli xil maktab modellarining raqobatbardoshligi, ta'lim tushunchalari, ta'limning yangi usullari va shakllarini yangilash va izlash;

- shaxsning shaxs, tarix predmeti sifatida muammosiga murojaat qilishni o'z ichiga olgan ta'limni insonparvarlashtirish; "zo'ravonlik pedagogikasi" tamoyillari doirasida talabalar bilan munosabatlardagi talablarni qayta ko'rib chiqish, individual yondashuvni joriy etish, "majburlashsiz o'qitish", "tabaqalashdirilgan ta'lim", "integratsiyalashgan shaxsni rivojlantirish" – erkin, ijodiy faol shaxslarni

shakllantirishga qaratilgan barcha shakllar;

- pedagogikaning sub'ektiv-shaxsiy yo'nalishi – shaxsni dunyoni o'zgartiradigan sub'ekt sifatida shakllantirish, “hayotni yaratish” g'oyasini rivojlantirish;
- umumiy ta'lim va oliy ta'lim birligini nazarda tutgan holda ta'limning uzluksizligi.

Bu tamoyillarning barchasi inson hayot yo'lining turli bosqichlarida jamiyat ehtiyojlariga va shaxs ehtiyojlariga moslashtirilgan yaxlit, dinamik ta'lim va tarbiya tizimini yaratishga qaratilgan.

Didaktikaning asosiy mazmuni pedagogika fanining asosiy bo'limlaridan biri sifatida o'qitishning asosiy usullari va uslublarini o'rganish va rivojlantirishdir. O'qitish usullari va uslublarining mazmuni umuman pedagogika fanining rivojlanishi jarayonida o'zgarishlarga duch keladi, ammo umumiy didaktik tamoyillar o'zgarishsiz qolmoqda. Bularga quyidagilar kiradi: ta'limning tarbiyaviy ahamiyati, ilmiy, tizimli va izchil o'quv jarayoni, talabalarning ongi va faolligi, talabalarning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish samaradorligi, ta'limning amaliyot bilan bog'liqligi.

Talabalarning auditoriyadan tashqari tarbiyaviy faoliyati bugungi kunda qo'shimcha ta'lim sifatida belgilangan. Zamonaviy psixologlar va o'qituvchilarning fikriga ko'ra, bu talabalarning imkoniyatlari va qobiliyatlarini to'liq amalga oshirish uchun eng qulay sharoitlarni yaratadigan qo'shimcha ta'limdir. SHuning uchun ushbu tadqiqot kontekstida badiiy kulolchilik mashg'ulotlarida talabalarning kreativ kompetensiyasini rivojlantirishning didaktik asoslarini tahlil qilish lozim bo'ladi.

Badiiy kulolchilik mashg'ulotlarida talabalarni o'qitish jarayonida umumiy pedagogik vazifalarni aniqlashtirish va jamlash shaklida shakllantirilgan quyidagi pedagogik vazifalar hal qilinadi:

- talabalarga vizual savodxonlik asoslarini o'rgatish – kompozitsiya, rangshunoslik va boshqalar.;
- talabalar tomonidan kundalik hayotda, ijtimoiy hayotda va kasbiy ishda zarur bo'lgan amaliy faoliyat usullari, ko'nikma va malakalarni egallashga ko'maklashish;
- talabalarni kasbiy faoliyat asoslari bilan tanishtirish, ularning kasbiy yo'nalishini targ'ib qilish;
- tengdoshlar va kattalar bilan muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirish, talabalar jamoasini shakllantirishga hissa qo'shish;
- talabalarning badiiy va ijodiy qobiliyatlarini, ularning tasavvurini, xayoliy tafakkurini, mustaqil faoliyat ko'nikmalarini, tashabbuskorlikni, kreativ faoliyatni rivojlantirish;
- atrofdagi voqelikka estetik munosabatni, badiiy did va san'atga muhabbatni tarbiyalash, talabalarda badiiy va dekorativ faoliyat mahsulotlarini estetik nuqtai nazardan idrok etish va baholash qobiliyatini shakllantirish;
- milliy o'ziga xoslik tuyg'usini, milliy tarix va madaniyatga, an'anaviy xalq san'atiga muhabbatni tarbiyalash;
- ma'naviy madaniyatni shakllantirishga hissa qo'shish, axloqiy qadriyatlar tizimini mustahkamlash va hissiy sohani boyitish

Ushbu vazifalarni muvaffaqiyatli hal etish optimal o'qitish usullaridan foydalanish bilan belgilanadi. I.Ya. Lernerning ta'rifida o'qitish usulining mohiyati “o'qituvchining maqsadli harakatlari tizimi, talabalarning o'quv faoliyatini tashkil etish, o'z navbatida o'quv maqsadlariga erishishga olib keladi” (88) sifatida taqdim etilgan. Umumlashtirilgan shaklda usul bilish usuli, fan predmetini bilish usuli sifatida talqin etiladi.

Zamonaviy didaktikada o'qitish usullarining tipologiyasi quyidagi shaklda keltirilgan:

- tushuntirish va illyustrativ;
- reproduktiv;
- muammoli taqdimot;
- qisman-qidiruv;
- tadqiqot.

Har bir usul ma'lum aqliy va kognitiv operatsiyalarni faollashtirish va rivojlantirishga qaratilgan. SHu bilan birga, o'qitishning umumiy didaktik usullarining har biri o'qitishning o'ziga xos texnikasi va shakllarini tanlashni belgilaydi.

Umumiy muammolar va tadqiqot ob'ekti – badiiy kulolchilik mashg'ulotlarida talabalarning kreativ kompetensiyasini rivojlantirish bilan bog'liq holda ta'lim usullari, vositalari va shakllarining mazmunini aniqlashtirish kerak.

Tushuntirish va illyustrativ usulning mohiyati shundan iboratki, o'qituvchi faol pozitsiyani egallaydi, yangi bilimlarni etkazadi (3-jadvalga qarang), ularni o'zlashtirish jarayonida talabalar aqliy jarayonlarni

– sezgi va idrok, e'tibor va xotirani faollashtiradi. Ushbu yondashuv bilan talaba passiv rol o'ynaydi, bu mustaqil fikrlash, tashabbuskorlikni rivojlantirishga hissa qo'shmaydi, uning moyilligi va qobiliyatlari hech qanday tarzda namoyon bo'lmaydi, ijodiy faoliyat uchun motivlar yo'q.

3-jadval.

Shaxsni rivojlantirish bilan bog'liq holda o'qitish usullari

O'qitishning asosiy usullari	O'qitish shakllari va usullari	Kognitiv jarayonlar	Rivojlanish va yo'nalish	Kreativ rivojlanish
Tushuntirish va illyustrativ	Hikoya Suhbat Ko'rgazmali Nazorat	Hissiyotlar Idrok Xotira Diqqat	Bilim	
Reproduktiv	Amaliy ish Mashqlar Vazifalarni bajarish Ko'rgazmali Nazorat	Iroda Xotira Nutq	Ko'nikmalar Malakalar Odatlar Tajriba	Maxsus qobiliyatlar
Muammoli o'qitish	Muhokama Amaliy ish Uslubiy ishlanma Ko'rgazmali Nazorat	Iroda Aql Tasavvur Diqqat Xotira Nutq	Bilim Ko'nikmalar Malakalar Tajriba Qiziqishlar	Kreativ kompetensiya

Ammo o'qitishning bu usuli nihoyatda zarurdir, chunki u ko'nikma va malakalarni shakllantirish, voqelikka estetik munosabatni, badiiy didni yaxshilash, milliy madaniyatga hurmatni rivojlantirish uchun mustahkam axborot bazasini yaratishga yordam beradi. Talabalarga yangi bilimlarni etkazishning asosiy shakllari hikoya, suhbat va ekskursiyadir.

Ko'rishning turli shakllari tushuntirish va illyustrativ o'qitish usullaridan foydalanishda boshqa usullardan foydalanishga qaraganda ko'proq muhim rol o'ynaydi. Ko'rgazmali qurollar axborot manbai sifatida, yangi bilimlarni tasvirlash vositasi sifatida, hodisalar, ob'ektlar va tushunchalar o'rtasidagi bog'liqlikni tushunishga yordam sifatida ishlatilishi mumkin. U yoki bu darajada ko'rgazma vositalari va shakllarining an'anaviy tasniflari uch turga bo'linadi:

- tabiiy ko'rgazmali – an'anaviy san'atning haqiqiy asarlari, xalq hayoti, mualliflik asarlari va boshqalar.;

- o'quv va uslubiy ko'rgazma – barcha turdagi jadvallar, plakatlar, grafikalar, oqim jadvallari, vazifa kartalari, qopqoqli stendlar, xalq ustalari asarlarining reproduksiyalari, otkritkalar, foto materiallar, maxsus texnik adabiyotlar va boshqalar;

- audiovizual ko'rgazma – o'quv filmlari, filmlar va slaydlar, radioeshittirishlar, teleshoular, videolar.

Mavjud tipologiyaga qo'shimcha ravishda biz statik va dinamik ko'rinish vositalarini ajratishni taklif qilamiz. Birinchisi oldindan tayyorlanadi yoki dars davomida o'zgarishsiz qoladi va qayta-qayta ishlatiladi (xalq amaliy san'ati buyumlari, maketlar, planshetlar, qisqich stendlar, audio va video materiallar). Ikkinchisi dars davomida o'qituvchi va talabalarning sa'y-harakatlari bilan yaratiladi va o'zgartiriladi (doskadagi chizmalar va diagrammalar, kelajakdagi mahsulotlarning tafsilotlari).

Badiiy kulolchilik mashg'ulotlari doirasida o'qitishning tushuntirish va illyustratsion usuli talabalarga kulolchilik san'ati tarixi va kulolchilik mahsulotlarini ishlab chiqarish texnologiyasi, loyni qayta ishlash va bezashning asosiy usullari to'g'risida dastlabki ma'lumotlarni berish uchun ishlatiladi.

Reproduktiv usulning mohiyati talabalar tomonidan ma'lumotlarni ko'paytirish va o'qituvchi yordamida o'zlashtirilgan operatsiyalarni takrorlashdan iborat. U o'qituvchilar va talabalarining o'quv jarayonidagi ikki tomonlama o'zaro hamkorligiga asoslanadi va birinchi navbatda ko'nikma va malakalarni shakllantirishga, shuningdek, ma'lum bir faoliyatda tajriba orttirishga qaratilgan. Bunday faoliyat xotirani, e'tiborni, nutqni rag'batlantiradi va ixtiyoriy fazilatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Bilish jarayonida talabaniing roli sezilarli darajada faollashadi, u faoliyatga kiritiladi, bu moyilliklarning namoyon bo'lishiga va ularning ma'lum bir sohada shaxsning muvaffaqiyatini belgilaydigan qobiliyatlarga aylanishiga, shuningdek, kasbiy mahorat asoslarini shakllantirishga yordam beradi. Ammo boshqa tomondan, bu faoliyat reproduktiv, ya'ni kreativ emas, uning algoritmi va maqsadlari o'qituvchi tomonidan belgilanadi va shuning uchun u kreativ kompetensiyani rivojlantirishga hissa qo'shmaydi.

Reproduktiv ta'limning asosiy shakllari mashg'ulotlardir: talabalar o'qituvchi tomonidan berilgan mashqlar va topshiriqlarni bajaradilar. O'qitishning bunday usuli tashqi motivatsiya va faoliyatni rag'batlantirish bilan tavsiflanganligi sababli, vazifaning bajarilishini nazorat qilishning turli shakllari katta ahamiyatga ega.

Nazoratning muhim tarkibiy qismi talabalar faoliyati natijalarini baholashdir. V.V. Koreshkov quyidagi baholash mezonlarini aniqlaydi: ijtimoiy ahamiyati va foydaliligi, hajmli-plastik va badiiy echimlarning tabiati, ishlashning sifat darajasi (71).

Ko'rgazmali qurollardan foydalanish ko'nikma va malakalarni rivojlantirishga, algoritmi, takrorlanadigan operatsiyalarni belgilashga qaratilgan va shuning uchun bu erda etakchi rolni dinamik ko'rinish o'ynaydi, masalan, o'qituvchi tomonidan berilgan elementni talabalar yanada ko'paytirish uchun modellashtiradilar.

Zamonaviy pedagogika fanida muammoli o'qitish konsepsiyasi shakllantirildi, o'qitish usullari guruhi uchun umumlashtirildi, ya'ni – muammoni taqdim etish, qisman-qidiruv va tadqiq qilish. Ushbu usullarning umumiy xususiyati talabaniing muammoni hal qilish bo'yicha mustaqil faoliyati bo'lib, uning jarayonida yangi bilimlar olinadi, ko'nikma va malakalar shakllanadi, tajriba to'planadi, ma'lum bir qiziqishlar tizimi shakllanadi. O'quv jarayonida talabaniing faol roli barcha aqliy va kognitiv operatsiyalarni, ayniqsa, fikrlash va tasavvurni rag'batlantiradi.

Muammoli o'qitish tizimiga kiritilgan usullar o'rtasidagi farq o'qituvchi va talabaniing muammoli vazifalarni shakllantirish va muammoli vaziyatlarni hal qilishda ishtirok etish darajasi bilan belgilanadi:

- muammoli taqdimot – unda o'qituvchining o'zi muammo tug'diradi, muammoli vaziyat yaratadi, unga xos bo'lgan qarama-qarshilikni ochib beradi, uni hal qilish kursini ko'rsatadi;
- qisman-qidiruv – bunda o'qituvchi muammo tug'diradi, muammoli vaziyat yaratadi va talabalar uni mustaqil ravishda yoki o'qituvchi yordamida hal qiladilar;
- tadqiqot usuli- – bunda o'qituvchi kreativ topshiriq beradi va talabalar uni mustaqil ravishda hal qiladilar, muammoni aniqlaydilar, unga xos bo'lgan qarama-qarshiliklarni aniqlaydilar, vazifani shakllantiradilar va uni hal qilish yo'llarini izlaydilar. Ushbu usuldan foydalanish talabaniing kreativ kompetensiyasining eng yuqori darajasini nazarda tutadi va muammoli ta'limning asosiy turi hisoblanadi.

Muammoli vaziyatlarni hal qilishning nostandart usullarini izlash kreativ kompetensiyasini rivojlantirishni rag'batlantiradi. O'z navbatida, ularni faoliyat jarayonida amalga oshirish va ijodiy faoliyatni shakllantirish mustahkam motivatsion bazaning mavjudligiga bog'liq. Talaba muammoli vaziyatni hal qilishning nostandart usullarini topishda faol bo'ladi.

M.S. Sokolovaniing dissertatsiya tadqiqotida qidiruv faoliyati uchun motivlarning uchta guruhi aniqlangan: bevosita-rag'batlantiruvchi, istiqbolli-rag'batlantiruvchi va intellektual-rag'batlantiruvchi. SHu bilan birga, birinchi navbatda, muammoli vaziyatni yaratish bilan bog'liq holda paydo bo'ladigan intellektual-rag'batlantiruvchi motivlar talabaniing muammoni hal qilishga bo'lgan ichki qiziqishini shakllantiradi (155). Ushbu motivatsiyaning mohiyati shundan iboratki, talaba muammoniing murakkabligi va uni hal qilish qobiliyati o'rtasidagi nomuvofiqlikni ichdan angelaydi va yangi bilim, ko'nikmalarni egallash va nostandart yondashuvlarni qo'llash orqali ushbu yozishmalarni yo'q qilishga intiladi.

Boshqa tomondan, muammoli vaziyatning murakkablik darajasi maqbul bo'lishi kerak va uni hal qilishning mumkin bo'lgan usullarini izlash mavjud bilim, ko'nikma va qobiliyatlarga asoslangan bo'lishi kerak. Masalan, badiiy kulolchilik bo'yicha mashg'ulotlar dasturi talabalarining kreativ salohiyatini ro'yobga chiqarishga qaratilgan bepul modellashtirish darslari sikli ma'lum bir mavzu bo'yicha modellashtirish darslari siklidan so'ng o'tkazilishini nazarda tutadi, uning maqsadi loy bilan ishlash uchun zarur ko'nikmalarni rivojlantirish edi. Aks holda, murakkab kreativ vazifalarni hal qilish

zarurati bilan duch kelgan, ammo kulolchilik asoslarini o‘zlashtirmagan talabalar ijobiy natijaga erisha olmaydilar va keyingi faoliyatga rag‘batlantirmaydilar.

Kreativ kompetensiyani shakllantirish va kreativ faoliyatni faollashtirishning eng maqbul shakli bo‘lgan muammoli ta‘lim munozara shakllarida amalga oshiriladi, uning davomida muammoli vaziyat shakllantiriladi va uni hal qilish yo‘llari belgilanadi, kreativ vazifalarni hal qilish bo‘yicha mustaqil ishlanadi. Ko‘rgazmaning turli shakllari dolzarb bo‘lib qolmoqda, ular muammoli vaziyatlarni shakllantirish vositasi sifatida ishlaydi. Kreativ faoliyat natijalarini sarhisob qilishning ba‘zi elementlari ham kreativ faollikni oshirishga yordam beradi. Bunday elementlar odatda ma‘lum bir mashg‘ulot davri oxirida o‘tkaziladigan turli tanlov va ko‘rgazmalarda amalga oshirilishi mumkin.

Adabiyotlar

- М.К.Рахимов “Ўзбекистонда бадиий кулолчилик” – Т.: 1961.
- Морозова А.А. Хивинский узор (на примере творчества Ширина Мурадова). 1999. - 312 б.
- Мирзаҳмедов М.Х. Бошланғич бадиий нақш ишлаш методикаси. – Т.: Ўқитувчи, 1976. – 24 б.
- Ниғмонов Баҳром ҳожи Абдувосиқ ҳожи ўғли. Нақш композицияларини тузиш. – Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2006. 96 б.
- Ремпель Л.И. Архитектурный орнамент Узбекистана. – Т.: Гос.изд.худ.лит. 1961, 606 стр.
- Усмонов О. Камолиддин Беҳзод ва униң наққошлик мактаби. –Т.: Фан, 1977. -149 б.
- Эгамов Х. Бўёқлар билан ишлаш. – Т.: Ўқитувчи, 1981. – 56 б.
- Эргашев Қ. Ёшларнинг маънавий тарбияси. –Т.: Маънавият, 1999. - 40 б.
- Холматов. Б. Наққошлик. – Т.: Иқтисод-молия, 2007. – 64 б.
- Худайберганов. К. Ёзувларга яширинган тарих. Хива: Хоразм, 1996. – 72 б.

CREATIVITY IN THE EDUCATIONAL SYSTEM OF FINLAND AND UZBEKISTAN (COMPARISON BETWEEN TWO COUNTRIES)

Gulyamova Nigina,
Assistant of Uzbekistan-Finnish Pedagogical Institute,

Annotation. The purpose of this article is to study the peculiarities of the functioning of the Finnish education system, focused on the development of students' creativity, and also to identify the role of creativity in learning in two countries. As a result of the comparative analysis, similarities and differences were revealed between the approach to the education of schoolchildren from Uzbekistan and Finland. It was revealed that in the education system of Uzbekistan, the most important goal of the government is to develop patriotism in children, as well as skills (which ones, please indicate) that may be useful in the future. When teaching in Finnish schools, teachers emphasize an emphasis on equal opportunities for all students, a strong emphasis on student well-being and holistic development, a high level of teacher professionalism and autonomy, and a curriculum that promotes critical thinking, problem solving and creativity. Thus, the Finnish education system is very effective, which is why it is popular in many countries.

Key words: problem solving skills, creativity, critical thinking, Finnish education system, methodology, academic success.

FINLANDIYA VA O'ZBEKISTON TA'LIM TIZIMIDAGI IJODKORLIK (IKKI DAVLAT O'RTASIDAGI TAQQOSLASH)

Gulyamova Nigina A.,
O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti assistenti.

Annotatsiya. Ushbu maqolaning maqsadi Finlyandiya ta'lim tizimining faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish, talabalar ijodiyotini rivojlantirishga yo'naltirilgan, shuningdek, ikki mamlakatda ta'limda ijodkorlikning rolini aniqlashdir. Qiyosiy tahlil natijasida O'zbekiston va Finlyandiya maktab o'quvchilarining ta'limga bo'lgan yondashuvi o'rtasidagi o'xshashlik va farqlar aniqlandi. Ma'lum bo'lishicha, O'zbekiston ta'lim tizimida bolalarda vatanparvarlik tuyg'usini, shuningdek, kelajakda foydali bo'lishi mumkin bo'lgan ko'nikmalarni (qaysi birini ko'rsating) rivojlantirish hukumatning eng muhim maqsadi hisoblanadi. Finlyandiya maktablarida dars berishda o'qituvchilar barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyatlarga, o'quvchilarning farovonligi va har tomonlama rivojlanishiga, o'qituvchilarning professionalligi va mustaqilligining yuqori darajasiga, shuningdek, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va ijodkorlikni rivojlantirishga qaratilgan o'quv dasturiga alohida e'tibor qaratishadi. Shunday qilib, Finlyandiya ta'lim tizimi juda samarali, shuning uchun u ko'plab mamlakatlarda mashhur.

Kalit so'zlar: muammolarni hal qilish qobiliyati, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, Finlyandiya ta'lim tizimi, metodologiya, akademik muvaffaqiyat.

ТВОРЧЕСТВО В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ ФИНЛЯНДИИ И УЗБЕКИСТАНА (СРАВНЕНИЕ ДВУХ СТРАН)

Гулямова Нигина,
Ассистент Узбекского-Финского педагогического института.

Аннотация. Целью данной статьи является изучение особенностей функционирования финской системы образования, ориентированной на развитие творческих способностей учащихся, а также выявление роли творчества в обучении в двух странах. В результате сравнительного анализа были выявлены сходства и различия между подходом к образованию школьников Узбекистана и Финляндии. Выявлено, что в системе образования Узбекистана важнейшей целью правительства является развитие у детей патриотизма, а также навыков (каких, укажите), которые могут пригодиться в будущем. При обучении в финских школах учителя делают упор на равные возможности для всех учащихся, большое внимание благополучию учащихся и целостному развитию, высокий уровень профессионализма и самостоятельности учителей, а также учебную программу, которая способствует критическому мышлению, решению проблем и творческому

подходу. . Таким образом, финская система образования очень эффективна, поэтому она популярна во многих странах.

Ключевые слова: навыки решения проблем, креативность, критическое мышление, финская система образования, методология, академическая успеваемость.

INTRODUCTION. Currently, developing countries pay great attention to the education system as the basis of socio-economic development. “The main principles of state policy in the field of education at the present stage of development of the Republic of Uzbekistan are the humanistic, democratic nature of education and upbringing; continuity and continuity of education; compulsory general secondary and availability of specialized secondary, vocational and higher education; accessibility of education within the limits of state educational standards; encouraging education and talent” (Tallybaev, 2016). It is known that in advanced countries the academic system and culture of the country are closely related to the development of other sectors of the economy. A striking example is the Nordic countries, in particular Finland, which over the course of several decades was able to transform its education system from mediocre to one of the most effective internationally. Most countries use Finnish teaching aids to develop creativity, reading literacy, mathematics and science among young people (Franko Anja, 2011).

Many educators and scientists believe that the education system in Finland is more complex and the methods are not similar to models in other countries. In Finland, the teaching profession, along with the value placed on teaching and education, consistently occupies a prominent and respected place in society.

The Finnish education system has a high level of creativity, which makes it very effective. Teachers’ pedagogical methods are focused on creating a favorable learning environment. Finnish language education aims to ensure that every student strives to learn to the best of his ability and develops a lifelong love of learning. The creativity and equality of Finnish teachers is reflected in their teaching process, and they have a high degree of autonomy in their work, a welcoming climate in academic teacher education (Toirov, Rahimberdiyev, Nasriddinov, 2023).

METHODOLOGY. The research includes an analysis and statistical review of literary data, theoretical research methods, study and analysis of philosophical, sociological, pedagogical and psychological literature on the research problem, approaches of scientists to the problem under study, comparison of the education systems of the two countries.

RESEARCH RESULT. The introduction of an effective education system focused on developing the potential of each student is a priority in Uzbekistan. The Republic aims to improve the overall academic performance of children, as well as the development of their talents and abilities. The Finnish education system emphasizes student-centered learning, which encourages students to actively participate in the learning process and follow their passions and interests. This method can help children develop a lifelong love of learning and dedication to school.

The principle of “secondary” education in Finland is equality. There are no “free” or privileged schools in the country. Every student in the Finnish primary school system receives the help and tools needed to achieve psychological and intellectual success, thanks to the system’s approach that values equity and individualized learning. In Finland there are 11 students in the smallest school and 960 students in the largest (2019). Each school receives the same amount of funding, resources and opportunities.

The goal of Uzbekistan’s primary education system is to equip all children with the understanding as well as the abilities necessary to achieve success in their professional and personal lives in the future. In Uzbekistan, some schools have 250 students, others 3,000. Schools are ranked based on how well their students integrate into society.

Comparison of the education systems of Finland and Uzbekistan

Aspects of education	Finland	Uzbekistan
Tests	University entry	Tests as proof of success
Class system	No student fails	No student fails
Homework	Maximizing 30-minute learning at home	Disciplining students
Method	Free teaching	Strict with methods
Atmosphere in the classroom	Fun	disciplined atmosphere
Classification of teachers and students	No qualification	No qualification
Foreign language	Grade 3 elementary school	since 1st grade elementary school
Number of school days	190 days	250 days

In Finland, unless absolutely necessary, the teacher is not required to know the job or occupation of the student’s parents. In the Finnish education system, teachers are also required to protect the privacy of their students and their families. However, in cases where a student’s family circumstances, such as a parent who is ill or a family member experiencing budgetary difficulties, impact their learning or overall well-being, the educator can work with the family to offer assistance and guidance.

Respecting Uzbek national ideals, the Family-Neighborhood-School model has established long-term cooperation between parents, teachers and community members. This concept views the family as the main and most valuable teacher of children. Parents are strongly encouraged to participate fully in their children’s schooling by assisting at school, holding parent-teacher meetings, and encouraging their child’s learning at home.

In addition, communities are seen as critical stakeholders in educational collaboration. Leaders, businesses and neighborhood associations are strongly encouraged to assist schools and offer services to both families and children.

The Finnish education system does not classify students based on personal qualities or aptitudes. There are no “good” and “bad” students. Students cannot be compared. Students with mental retardation and geniuses are considered “special” and attend classes together. Students with disabilities tend to be educated in the community.

Teachers create and use unique responsibilities for gifted students and special assignments for inactive children. Exercises are planned based on the student’s skills and abilities. The Uzbek people have well-developed secondary schools.

Inclusive education in Uzbekistan is the practice of providing equal educational opportunities to all students, including those with disabilities, special needs or other challenges. The Government of Uzbekistan has made efforts to promote inclusive education and ensure that all children have access to quality education, regardless of their background or abilities.

Some key initiatives and policies related to inclusive education in Uzbekistan include:

1. Legislative framework: Uzbekistan has laws and regulations that support inclusive education, such as the Law on Education, which guarantees the right to education for all children, including children with disabilities.

2. Training and capacity building. Efforts are being made to train teachers and school staff in inclusive education practices to better support students with diverse learning needs. Specialized training programs

and workshops are often organized to improve teachers' skills in working with students with disabilities.

3. Infrastructure and resources. The government is working to improve school infrastructure and provide the necessary resources and support services to accommodate students with disabilities. This includes adapting classrooms, providing assistive technology, and making spaces accessible.

4. Awareness and Advocacy: Awareness of the importance of inclusive education is growing in Uzbekistan, and advocacy efforts are being made to promote the rights of children with disabilities and raise awareness of the benefits of inclusive education.

Despite the progress made in promoting inclusive education in Uzbekistan, challenges still remain, including limited resources, lack of trained staff and public attitudes towards disability. Further efforts are needed to further develop the practice of inclusive education and ensure equal access of all children to quality education in Uzbekistan.

Students in the Finnish education system typically receive several holidays each year. The exact number of holidays may vary depending on the region of Finland and the level of education. However, the following general requirements are observed: autumn holidays usually take place in October or November for one week; Christmas holidays - at the end of December or beginning of January for two weeks; winter holidays - in February or March, often lasting a week; Easter holidays last a week in April; spring break usually lasts a week in early June or late May.

The education system in Uzbekistan usually gives students many holidays per year. The exact number of holidays may vary depending on the geography of Uzbekistan and level of education. However, there are also general criteria: winter holidays usually start at the end of December or beginning of January and for two weeks; spring - in March or April for one week; summer holidays usually last three months from the end of May.

Differences between the Uzbek and Finnish basic education systems

Uzbekistan	Finland
There is a lot of competition in the education system.	Priority of the principle of equality
There is a class residence and a rating system.	There is no class residence system
Study load +/- 38 hours every week.	35 hours of classes per week
Implementation of scientific methods through observation, questioning, negotiation and communication.	Problem solving method School effective learning, digital technology, group work, creativity and problem solving skills.
Handing out tasks is almost a routine agenda for every person working face to face.	Don't overload students with too many tasks.
The minimum qualification for a teacher is a bachelor's degree. Effective teaching in the school, a national exam is used to recruit teachers.	The minimum qualification for a teacher is a master's degree. Teachers are hired through objective assessments
The qualification for entry into basic education is at least 7 years.	Learning mathematics in elementary school involves concentration, listening, communicating to formulate mathematical concepts and structures, and developing logical thinking patterns.

Source: Adha et al., (2019)

Finnish education is considered one of the best in the world for several reasons, and creativity in the education system has several advantages.

Motivation and engagement. Motivation and engagement are essential components of creativity in education. When students are motivated, they are more likely to engage in the creative process, which leads to better results. Here are some ways in which motivation and engagement can be stimulated in creative education: Create a positive and supportive environment; set challenging but achievable goals; offer incentives and rewards; include practical exercises; and use multimedia resources.

Improved problem solving skills. By offering fresh and original approaches to problem solving, creativity can greatly improve a person's ability to solve problems. Here are some ways in which creativity can improve a person's problem-solving ability: stimulate creativity; adaptability; experimentation; critical assessment of thinking; and inspiration in an unconventional way.

Emotional development. Creativity can be very beneficial for emotional growth because it allows people to express and process their emotions. Creativity can promote emotional development by providing people with a healthy outlet to express their feelings, promoting self-expression, developing self-awareness, strengthening problem-solving skills and increasing self-esteem.

Preparing for the future. Creativity is a critical trait for future readiness because it allows people to solve complex problems, think creatively, and adapt to change. Below are some ways creativity can help people prepare for the following: critical thinking, creativity, flexibility, entrepreneurial endeavors, and communication.

Overall, the combination of these factors has contributed to the success of the Finnish education system and its reputation as one of the best in the world. These advantages are taken into account when teaching schoolchildren in Finland.

CONCLUSION. Thus, following Todd A., we recognize that the Finnish education system is one of the most effective and most used education systems in the world. When children are motivated, they are full of energy. Problem solving, creativity, and critical thinking skills are children's greatest strengths.

It can be argued that every nation or state has its own path leading to prosperity. The development of the Finnish education system was recognized after several decades. The Government of Uzbekistan believes that this experience will ensure the flourishing of creativity, intellectual potential and worldview of young people. Use of the Finnish education system in Uzbekistan, which includes problem solving, creativity and critical thinking skills, about Adha, A. M., Gordisona, S., Ulfatin, N., Supriyanto, A. (2019). Analisis Komparasi Sistem Pendidikan Indonesia dan Finlandia, Jurnal Studi Manajemen Pendidikan. TADBIR, 3(2), 146-160. <http://dx.doi.org/10.29240/jsm.p.v3i2.1102>.

The important thing is that we are moving forward and will undoubtedly develop a special educational program for our community!

REFERENCES

Adha, A. M., Gordisona, S., Ulfatin, N., Supriyanto, A. (2019). Analisis Komparasi Sistem Pendidikan Indonesia dan Finlandia, Jurnal Studi Manajemen Pendidikan. TADBIR, 3 (2), 146-160. <http://dx.doi.org/10.29240/jsm.p.v3i2.1102>.

Camposano, D. C. (2017). Development of product-service systems for Finnish early childhood education and childcare.

<https://aaltodoc.aalto.fi/items/bb50950a-fc86-4fc8-8145-8ca3e7c57311>

Franko, Anja; Sahlberg, P. (2011). Finnish lessons: what can the world learn from changes in education in Finland?. New York: Teachers College Press. [Book review] - In: CEPS Journal 1 (2011) 3, S. 167-170 - URN: urn:nbn:de:0111-pedocs-110986 - DOI: 10.25656/01:11098

https://www.pedocs.de/frontdoor.php?source_opus=11098&la=ru

Kirsi Tirri, Seokhye Cho, Dohee Ahn, and Campbell, D. R. (2017). Education for creativity and talent development in the 21st century. *International Studies in Education*, 2017. <https://www.hindawi.com/journals/edri/2017/5417087/>

Karshiyev J.A. (2023). "Issues of developing students' skills in working with scientific and innovative projects: problems and solutions". *Abdulla Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika universiteti*

Lee Claire and Richings Lorraine. (2018). A review of the evidence for a national approach to professional learning in education. *Open research online*. <http://oro.open.ac.uk/57156/>

Lee Kuusiehto-Avale and Tapio Latero. (2014). The Finnish example of basic education for all with quality learning outcomes. *Journal of Education and Research*. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.3126/jer.v4i1.9619>

Марлина, К. Н., и Зульфатми. (2023). Анализ книги Teach Like Finland для разработки стратегий обучения материалу закята в исламской старшей школе. *Журнал исламского образования*, 6, 202–215. <https://doi.org/10.22373/jie.v6i2.18515>

Taru Konst, Juha Hakala, Kari Uuskylä and Esa-Matti Järvinen. (2017). The issue of creativity in the Finnish primary school curriculum. *Journal of Educational Research*, 209–226.

https://www.researchgate.net/publication/319481853_The_Question_of_Creativity_in_the_Finnish_Elementary_School_Curriculum

Tillabaev, S. B. The education system as a lever for the sustainable development of the state / S. B. Tillabaev. — Text: immediate // *Young scientist*. - 2016. - No. 11 (115). - pp. 1022-1024. — URL:

<https://moluch.ru/archive/115/29931/> (дата обращения: 17.02.2024).

Toirov, S. A., Rakhimberdiev, O. A., and Nasriddinov, D. A. (2023). Finnish experience in the development of the education system of Uzbekistan, 36–39.

<https://cyberleninka.ru/article/n/finland-s-experience-in-the-development-of-uzbekistans-education-system>

AKADEMIK LITSEYLARDA INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA BIOLOGIYA FANINI O'QITISHNING KONSEPTUAL ASOSLARI

Ibodova Mahfuza Namozovna,
Navoiy davlat pedagogika institute dotsenti.

Annotatsiya. Mazkur maqolada akademik litseylarda integrativ yondashuv asosida biologiya fanini o'qitishning konseptual asoslari haqidagi ma'lumotlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: integratsiya, integrativ yondashuv, uzviylik, predmetlararo aloqadorlik, o'zaro aloqadorlik, faol pedagogik jamoa, mahorat, yo'nalish, tamoyil.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ БИОЛОГИЧЕСКИХ НАУК НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА В АКАДЕМИЧЕСКИХ ЛИЦЕЯХ

Ибодова Махфуза Намозовна,
доцент Навоийского государственного педагогического института.

Аннотация. В данной статье освещены сведения о концептуальных основах преподавания биологических наук в академических лицеях на основе интегративного подхода.

Ключевые слова: интеграция, интегративный подход, слаженность, межпредметная связь, взаимодействие, активный педагогический коллектив, умение, направленность, принцип.

CONCEPTUAL BASIS OF TEACHING BIOLOGICAL SCIENCE BASED ON AN INTEGRATIVE APPROACH IN ACADEMIC LYCEUMS

Ibodova Mahfuza Namozovna,
Associate Professor of Navoi State Pedagogical Institute.

Abstract. This article covers information about the conceptual foundations of teaching biological sciences in academic lyceums based on an integrative approach.

Key words: integration, integrative approach, coherence, interdisciplinary communication, interaction, active teaching staff, skill, focus, principle

Jahonda ilmiy-texnikaviy taraqqiyotning tezla shishi, fan, ta'lim, siyosat, ishlab chiqarish, texnika taraqqiyotida integrativ funksiyalarning kuchayishi tufayli integratsiya muammosiga qiziqish ortdi.

Bizga ma'lumki ta'limdagi integratsiya - bu ta'lim oluvchining shaxsini rivojlantirish va o'z-o'zini rivojlantirishga qaratilgan dunyoning yaxlit ko'rinishini shakllantirish uchun ma'lum bir ta'lim tizimi doirasida tarkibning tarkibiy qismlari o'rtasida aloqalarni o'rnatish jarayoni. Integratsiya ta'limdagi murakkablikni yengillashtirishga, tizimlilikka o'rgatadigan jarayondir.

Sharq mamlakatlarida ta'lim va tarbiyaning bir vaqtda olib borilishi ham integratsiya hisoblanadi. Umuman olganda dunyo bir butun deb qarasa, unda kechayotgan har qanday jarayonlar ham bir-biri bilan uzviy aloqadordir. Integratsiya esa mana shu aloqadorliklar haqida mulohaza yuritadi. Mahalliy va xorijiy pedagogika fanida integratsiya muammolarini o'rganish bo'yicha boy tajriba to'plangan. Turli davrlarda ta'lim jarayonida fanlararo aloqadorlikdan foydalanish vazifasini Y.A.Komenskiy, I.G.Pestalotsi, J.Russo, L.N.Tolstoy, K.D.Ushinskiylar ilgari jarayon allaqachon tuzilgan tizim doirasida ham, yangi tizim doirasida ham amalga oshishi mumkin. Jumladan biologiya fanini o'qitishdagi integratsiya - bu ta'lim oluvchining shaxsini rivojlantirish va o'z-o'zini rivojlantirishga qaratilgan dunyoning yaxlit ko'rinishini shakllantirish uchun ma'lum bir ta'lim tizimi doirasida tarkibning tarkibiy qismlari o'rtasida aloqalarni o'rnatish jarayoni. Integratsiya ta'limdagi murakkablikni yengillashtirishga, tizimlilikka o'rgatadigan

jarayondir. Zamonaviy ta'limda fanlarni integratsiyalashuvi yangi pedagogik yechimlarni faol izlash, ta'lim oluvchilarga samarali va asosli ta'sir ko'rsatish uchun pedagogik xodimlarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish yo'nalishlaridan biridir. Integratsion yondashuv o'quvchilarni barkamol shaxs qilib tayyorlashga yordam beradigan yondashuv hisoblanadi.

Integratsiya o'quvchilarni tarqoq bilimolishlarini, bilimlarini parchalanishini oldini oladi, ularning yaxlit bilimlarni, umuminsoniy qadriyatlar majmuini egallashini ta'minlaydi. Integratsiya printsipi o'quv jarayonining barcha tarkibiy qismlarini, tizimning barcha elementlarini o'zaro bog'lashni, tizimlar o'rtasidagi aloqani o'z ichiga oladi, u maqsadni belgilashda o'qitish mazmunini, uning shakllari va usullarini belgilashda yetakchi hisoblanadi. Integrativ yondashuv pedagogik jarayonning har qanday komponentida integratsiya tamoyilini amalga oshirishni anglatadi, pedagogik jarayonning yaxlitligi va izchilligini ta'minlaydi. Ta'limda integratsiya orqali fanlarni va fanlararo aloqadorlik jihatlarini uzviy bog'liqlikda o'qitish mumkin. Bu talabalarda dunyoni yaxlit anglashga, tizimlarning o'zaro bog'liqlikda ekanligi haqidagi tasavvurni beradi. Xususan, tabiatda yuz berayotgan hodisalar orqali talaba nutqini o'stirish mumkinligi hammamizga ayon. Tabiat hodisalari, atrof-muhitda kechayotgan jarayonlarni nutq o'stirish vositalari bo'lgan she'r, hikoya va obrazlar orqali tushuntirish mumkin. Bu o'quvchilarda mustahkam xotirani, yuksak tasavvurni shunidek, ravon nutqni ham shakllantirib yuksak bilimga ega bo'lishini taminlabgina qolmasdan ulardagi ta'lim sifatini oshirish imkonini beradi.

Akademik litseylarda integrativ yondashuv asosida biologiya fanini o'qitishda fanlararo aloqadorlikni quyidagi turlarga ajratish mumkin:

- 1) mazmunli;
- 2) operatsion;
- 3) metodik;
- 4) tashkiliy.

Integratsiyasining uchta darajasi mavjud.

1) predmet ichidagi - tushunchalar, bilimlar, ko'nikmalar va boshqalarning integratsiyasi. alohida elementlarning ichida;

2) fanlararo - faktlar, tushunchalar, tamoyillar va boshqalarni sintez qilish. ikki yoki undan ortiq fanlar;

3) transdisiplinar – ta'limning asosiy va qo'shimcha mazmuni tarkibiy qismlarining sintezi. Integratsion ta'lim bizga qanday imkoniyatlar beradi [1.14-b].

Integrativ yondashuv bizga quyidagi imkoniyatlarni beradi:

- mutaxassisni shakllantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi;
- ta'lim oluvchini dunyoni yaxlit idrok etishga o'rgatadi;
- ijtimoiy va kasbiy sohada faol harakat qila oladigan darajada tarbiyalaydi;
- o'quvchilarga ta'lim sifatini oshirishga ko'proq talablarni qo'yadi va o'quvchiga darsni o'qitish sifatini, bilim sifatini tobora oshirishga motivatsiya beradi;

Turli xil fanlar o'zaro bog'lanadi. Integratsiya talabalarni faol birgalikdagi ijodiy jarayonga jalb qilish imkonini beradi. Bu puxta o'ylangan ta'lim va tarbiya jarayoni bo'lib, u ta'limni tashkil etishning umumiy tuzilmasini qayta ko'rib chiqishga, o'quvchilarni idrok etish jarayoniga tayyorlashga yordam beradi. Axborotni tushunish va taxlil qilishga o'rgatib, talabalarda dunyodagi barcha jarayonlarning bir butun sifatida o'zaro ta'siri haqidagi tushuncha va g'oyalarni shakllantiradi. Shu bilan bir qatorda integrativ yondashuvning kamchiliklari va salbiy oqibatlar ham mavjud.

Ta'limda integratsiya orqali reproduktiv usulni amalda qo'llash bir o'quvchi o'rgangan materiallar foydalanishni o'z ichiga oladi, chunki ta'limda eng samarali usullardan biri hisoblanadi. Masalan tasviriy misollar, ko'rsatmalarni va qoidalarga yaxshi o'rganish va o'z bilimlarini mustahkamlash uchun yordam beradi. Y. M. Kolegin va O.L. Aleksinko integratsiyaning salbiy omillarini quyidagicha ko'rsatib berishadi: "o'quv predmetlarining chegaralangan soni -

olinayotgan katta hajmdagi bilimlarning mazmuni olamning haqiqiy ko'rinishini, qismlarining o'zaro bog'liqligini aks ettirish bilan to'ldirish mumkin;" juda muhim bo'lgan o'qish, yozish va sanoq ko'nikmalarini shakllantirish zarurati [2]. Xulosa qilib aytganda akademik litseylarda o'quv chilarning biologiyadan olgan bilimlarini takomil lashtirish, barkamol shaxs qilib voyaga yetkazishdazamonaviy ta'limning rivojlanish tendentsiyasi hisob lanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Abdullayeva B.S. [Abdullayeva B.S Fanlararo aloqadorlik turlari haqida 2005 yil 14-bet]
2. Mavlonova R.A., N.»». Rahmonqulova Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi o'quv qo'llanma Toshkent - .ILM ZIYO. – 2009
3. Yulbarsova X.A. Integrativ yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ kompetent ligini shakllantirish texnologiyasi: ped. fan. bo'yicha fals. dok. (PhD) diss. – Arzamas, 2020y
4. M.N.Ibodova Akademik litseylarda biologiya fanini o'qitishda integrativ texnologiyalardan foydalanishni tashkil etishning metodik tizimi. Uzluksiz ta'lim Тошкент . 2023 y. № 6 Б- 126-129 bet .
5. M.N.Ibodova. Improving the methodology of using OF electronic educational Resources in improving the effectiveness of teaching the subject " ZOOLOGY" In pedagogical higher educational institutions International scientific research journal ISSN: 2776-0979, Volume 4, Issue 3, Mar., 2023
6. M.N.Ibodova . Akademik litseylarda biologiya fanini o'qitishning integrativ texnologiyalarni takomillashtirish. O'zMU xabarleri. Vestnik NUUz ASTA NUUz Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston milliy universiteti ilmiy jurnali 2023 y 1/12/2 B 93-96

PROFESSIONAL TA'LIMDA O'QUVCHILARNI RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

*Karimova Charos Abduhalim qizi,
Jizzax davlat pedagogika universiteti 1-bosqich tayanch doktoranti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada professional ta'lim muassasasida o'quvchilarni raqamli ta'lim muhitida kasbiy faoliyatga tayyorlashning o'ziga xos xususiyatlari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: professional ta'lim, raqamlashtirish, raqamli texnologiyalar, suniy intellekt, online ta'lim, online platform, kasbiy faoliyat.

SPECIFIC CHARACTERISTICS OF PREPARING STUDENTS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY IN A DIGITAL LEARNING ENVIRONMENT IN PROFESSIONAL EDUCATION

*Karimova Charos Abduhalim kizi,
doctoral student of Jizzakh State Pedagogical University*

Abstract. This article reflects on the specifics of preparing students for professional activities in a digital educational environment at a professional educational institution.

Key words: professional education, digitization, digital technologies, artificial intelligence, online education, online platform, professional activity

ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СРЕДЕ ЦИФРОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

*Каримова Чарос Абдухалим кизи,
докторант Джизакского государственного педагогического университета*

Аннотация. В данной статье отражена специфика подготовки студентов к профессиональной деятельности в цифровой образовательной среде в профессиональном образовательном учреждении.

Ключевые слова: профессиональное образование, цифровизация, цифровые технологии, искусственный интеллект, онлайн-образование, онлайн-платформа, профессиональная деятельность

Butun dunyo zamonaviy axborot tizimi bilan bog'liq bo'lib qolmoqda. Raqamli texnologiyalar to'rtinchi sanoat inqilobining markaziga aylangan. Raqamlashtirish – raqobatbardosh iqtisodiyotni rivojlantirish va aholining hayot sifatini oshirish maqsadida barcha davlatlar uchun global jarayonga aylanib bormoqda. Raqamlashtirish metodologiyani va o'quv jarayonining har bir bosqichini butunlay o'zgartirishi mumkin bo'lgan ulkan salohiyatga ega.

Raqamli ta'lim muhiti ta'lim jarayonining turli muammolarini hal qilish uchun mo'ljallangan axborot tizimlarining ochiq to'plamidir. Raqamli texnologiyalarining o'quv vositalari (interaktiv doskalar, raqamli kameralar, mikroskoplar, proektorlar, kompyuterlar, laboratoriyalar, virtual texnologiyalar va boshqalar) bilan tobora kengayib bormoqda. Qiziqarli raqamli innovatsiyalar orasida aralash ta'limni rivojlantirish va MOOC (Massive online Open course) onlayn kurslarini faol rivojlantirish shaklida ifodalanadigan onlayn treningning tezkor moslashuvini ta'kidlash kerak. Onlayn ta'limning rivojlanish dinamikasi, xususan, so'nggi yillarda ikki barobarga ko'payib bormoqda. Hozirgi kunda ta'lim tizimida xususan professional ta'limda ham onlayn kurslar, online platformalarga bo'lgan talab ortib bormoqda. Ta'limda raqamli texnologiyalarni qo'llanilishi qo'shimcha sohalarda allaqachon Amerika, Yevropa va Rossiya ko'plab oliy o'quv yurtlari, professional ta'lim muassasalari tomonidan amalga oshirilmoqda. Raqamli kutubxonalar va raqamli universitet ilm dargohlari rivojlantirilmoqda. Ta'lim tizimida raqamli texnologiyalardan faol foydalanishning asosiy manbai uning raqamlashtirilishi hisoblanadi. Bunga raqamli texnologiyalar va telekommunikatsiya tizimlarining inson hayotiga kirib borishi sabab bo'ladi. Bu nafaqat ro'yxatga olish, qayta ishlash, uzatish, balki bilimlarni yaratish, "sun'iy aql" shaklida ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi. Natijada, ta'lim tizimidagi yangi yechimlarning katta

qismi elektron ta'lim texnologiyalariga asoslangan ta'lim xizmatlari orqali amalga oshiriladi. An'anaviy auditorlik ta'lim tizimi bilan bir vaqtda yangi transmilliy ta'lim elektron ta'lim bozori rivojlanmoqda. U an'anaviy ta'lim tizimlarining ko'plab elementlarini tezda almashtirishi va yangi standartlarni joriy qilishi mumkin. Kelgusi yigirma yil ichida ta'lim xizmatlarini rivojlantirish uchun yangi dizayn modeli faqatgina "jonli" va "sun'iy" aqlni keng qamrovli foydalanishga asoslangan gibrid ta'lim tizimining vazifalarini bajarishga imkon beradigan o'zaro ta'sir qiluvchi tarkibiy ta'lim yechimlari buluti paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin. Raqamlashtirishga asoslangan shakllantirilgan gibrid ta'lim tizimining dolzarbligi insonning professional faoliyatining muayyan sohasidagi global, dolzarb, sifatli va talab qilinadigan vakolatlarni olish uchun raqamli texnologiyalarni rivojlantirishga bo'lgan talabning juda tez o'sishi bilan bog'liq. Shu bois, umumiy va doimiy ta'lim, mamlakat aholisining globallashuvi va shaxsiylashtirish sintezi, uning interaktivligi va talabalarning aniq yetakchilik bilimlari va ko'nikmalarini olishga qaratilganligi bugungi kunda ta'lim muassasalarini istiqbolli rivojlantirish strategiyasining asosi hisoblanadi. Ilm-fanni jadal rivojlantirish jarayonida ko'plab korporatsiyalar yangi texnologiyalardan foydalangan holda ishlab chiqarishning barcha darajalarida ishlashga tayyor bo'lgan xodimlarni talab qiladi va maxsus ko'nikmalarga ega bo'lmagan xodimlarga bo'lgan ehtiyoj ortda qolmoqda. Albatta, bu muammolarni hal qilish uchun ta'lim jarayonini, xususan professional ta'lim tizimini modernizatsiya qilish zarur. Ayni paytda o'quvchilarning o'quv faoliyati natijalarini baholashga katta e'tibor qaratilmoqda. O'quv faoliyati natijalari xalqaro so'rovlar reytingni tashkil etadi va nafaqat ta'lim muassasalarini, balki mamlakatlar reytingini ham taqqoslaydi. Shaffof natijalar, ijtimoiy hisobotlar, mavjud standartlarni takomillashtirishga intilish ta'lim sifatini oshirishning hozirgi tendensiyasini ko'rsatadi. Ko'p jihatdan, onlayn ta'lim texnologiyasi shaffoflik va o'z-o'zini takomillashtirish istagiga sabab bo'ldi. Maktablar, professional ta'lim muassasalari va universitetlar bu talabalar bilim olish va tadqiqotlar olib boradigan joylardir. O'qituvchining asosiy vazifalaridan biri yoshlarni bilim olish va yutuqlarga erishishga jalb qilishdir. Talabalarning faol ishtirokisiz yoki qiziqish uyg'otmasdan o'qitishga yordam beradigan ta'lim kashfiyotlari va tadqiqotlarga olib kelishi mumkin emas. Ilmiy tadqiqotlardan foydalangan holda ta'lim va muammoni hal qilish turli xil hamda muhim bilim va aqliy qobiliyatlarni rivojlantiradi, buning natijasida talabalar nafaqat ma'lumot oladilar, balki ko'proq amaliy qo'llay ham oladilar. Bu esa ularning kasbiy faoliyatga yo'nalishiga sabab bo'ladi. Professional ta'lim muassasasi endi yoshlar uchun an'anaviy ta'lim muhiti emas, virtual texnologiyalar va onlayn ta'lim juda muhim bo'lib, bugungi kunda har qanday mamlakatda ham, Yevropa ta'lim sifati darajasidagi ma'lumotga ega bo'lish mumkin bo'ladi. Bundan tashqari, dunyoning yetakchi kompaniyalari bilan malaka oshirish ham mumkin bo'ladi. Hozirgi kunda Yevropa Ittifoqi universitetlari va biznes maktablari o'rtasidagi hamkorlikni turli jihatlarida moliyaviy qo'llab-quvvatlaydigan bir qator dasturlarni amalga oshirib kelmoqda bular: 1 - jismoniy shaxslarning o'quv harakatchanligi (talabalar va o'qituvchilar uchun yangi mobillik imkoniyatlari); 2 - universitetlarning innovatsiyalar va ilmiy tadqiqot institutlari bilan hamkorliklari. Muhokamalar va natijalar. So'nggi paytlarda global xalqaro tashkilotlar tomonidan amalga oshirilgan vositalar va dasturlar bilan qo'llab-quvvatlanadigan mamlakatlar va universitetlar o'rtasidagi shartnomalar asosida xalqaro oliy ta'lim darajasi mustahkamlandi. Ushbu sohadagi tajriba bir necha jihatlar bilan tavsiflanadi: kurslarning kengroq taklifi, xorijiy talabalar sonining ko'payishi, ta'lim metodologiyasidagi innovatsiyalar, shuningdek, jarayon va tadqiqotlarni boshqarish mumkin.

Zamonaviy ta'limni raqamli texnologiyalardan foydalanmasdan tasavvur qilish qiyin. Ular taqdimotlar, video ma'ruzalar, kompyuter testlari, elektron ta'lim kurslari va boshqalar. Raqamli texnologiyalarning ta'lim tizimida joriy etilishi bu har qanday o'zgarish kabi, ham ijobiy, ham salbiy jihatlariga ega. Misol uchun, masofaviy ta'lim uchun raqamli texnologiyalardan foydalanish, shubhasiz, bir qancha afzalliklarga ega bo'ladi. Salbiy jihatlar masofaviy ta'lim talabalar tomonidan jiddiy qabul qilinishdan to'xtadi va ko'pchilik buni rasmiyatchilik deb hisoblaydi. Zamonaviy ta'lim tizimida uzluksiz ta'lim tobora dolzarb bo'lib bormoqda va elektron ta'lim kurslari bu holatda foydali bo'lishi mumkin. Buning uchun zamonaviy ta'lim muassasasi bitiruvchisi yangi materialni o'rganish, tahlil qilish, tushunish, rivojlangan tanqidiy fikrlashga ega bo'lishi kerak, ya'ni o'z-o'zini rivojlantirishga tayyor bo'lishi kerak. Ta'limning mavjudligi hisobga olinishi kerak. Endi har bir inson dunyoning turli burchaklarida o'qiladigan asosiy fanlar bo'yicha internetda video ma'ruzalar topishi va tinglashi mumkin. Zamonaviy jamiyatda web-ilovalardan shaxsiy bilimlarni boshqarish uchun tobora ko'proq foydalanilmoqda. So'nggi bir necha yil mobaynida ularning turli jihatlarida raqamli ko'nikmalar ortib borayotgani e'tibor markazida qolmoqda. Xalqaro tashkilotlar tomonidan chop etilgan turli ma'ruzalar va xabarlar ushbu maxsus ta'lim

ko'nikmasining hayot davomida va "axborot jamiyati" deb nomlanuvchi ishtirok etishining muhimligini ta'kidladi. XXI asrda bilimdon inson bo'lish nimani anglatadi? Bu masala yoshlarni kelajakdagi ish va vazifalar uchun tayyorlashdan tashqariga chiqadi, lekin u ongli fuqarolarga tegishli bo'lib, u tug'ilgan yoki raqamli texnologiyalarni tushunadigan inson bo'lib, u resurslar, munosabatlar, vositalar va raqamli jamiyatning salohiyatidan foydalanishi va ulardan mustaqil ishlay olishi bilan baholanadi. Ushbu doirada, onlayn resurslar orqali bilimlarimizni boshqarish va boyitish uchun ko'nikmalar talab qilinadi. Shaxsiy bilimlarni boshqarish va shaxsiy ta'lim tarmog'ining shaxsiy bilimlari va tushunchalari bilan birgalikda belgilanadigan ushbu ko'nikmalar to'plami har bir kishiga axborot manbalarini mustaqil ravishda tanlash va baholash, onlayn ma'lumotlarni qidirish va bunday ma'lumotlarni saqlash, qayta ishlash va uzatish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Ta'limdagi raqamli texnologiyalar faqat raqamli qurilmalardan foydalanish bilan chegaralanib qolmaydi, ular o'qituvchi va talaba o'rtasida munosabatlarni oshirishga yordam beradi, shuning uchun ta'lim jarayonining sifati, o'zaro ta'sir va samaradorlik. Raqamli ta'lim shaxsiylashtirilgan ta'lim uchun yangi imkoniyatlar yaratadi, hamkorlikning yangi modellari paydo bo'ladi va talabalar uchun innovatsion ta'lim strategiyalari doirasi kengayadi. Ta'lim jarayonida yangi yondashuvlar, texnikalar, ta'lim modellari yaratish uchun yangi imkoniyat paydo bo'ladi. Raqamli texnologiyalar o'qituvchi va talabaning samarali hamkorlik va samarali ta'lim faoliyatiga qaratilgan samarali vositadir. Ta'limning zamonaviy shartlari raqamli muhitni chuqur tushunishni talab qiladi va raqamli savodxonlik bilimlari ta'lim sifatini oshirishga imkon beradi hamda ta'lim natijalari doimo dolzarb bo'lib qoladi. Xulosa qilganda har qanday raqamli texnologiya falsafiy asosda ko'rib chiqiladi. Shuning uchun, birinchi navbatda, bilim dunyosiga kiritilgan innovatsion texnologiyalarni tartibga solish, tizimlashtirish va tartiblashtirish zarur. Professional ta'limda o'quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda raqamli ta'lim muhitining dolzarbligi misollar asoslandi. Yosh-avlodni raqamli texnologiyalar asosida o'qitish bugungi va ertnagi kunning muhim masalasi bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.09.2023 yildagi PF-158-son farmoni

Muslimov N.A., Qo'ysinov O.A., Abduraimov Sh. S. Kasb ta'limi metodikasi. O'quv qo'llanma. – T.: TDPU, 2018.

Abduraimov Sh. S. Ta'lim turlararo integratsiya holati va rivojlanish bosqichlari. Tafakkur ziyosi ilmiy-uslubiy jurnal. JDPU., 2023.

<http://www.istedod.uz>

<http://www.pedagog.uz/>

<http://www.ziyonet.uz/>

“TEMURBEKLAR MAKTABI” O‘QUVCHILARIDA HARBIY VATANPARVARLIK TARBIYASINI JADIDCHILARNING PEDAGOGIK QARASHLARI ASOSIDA SHAKLLANTIRISH

*Quldashv Murodjon G‘aniyevich,
Farg‘ona davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi,
Farg‘ona “Temurbeklar maktablari” harbiy akademik litseyi o‘qituvchisi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada “Temurbeklar maktablari” o‘quvchilarini harbiy vatanparvarlik rivojlantirish borasida jadidlar g‘oyaviy qarashlari va ma‘naviy-axloqiy madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslari, “Temurbeklar maktablari” tizimida ma‘naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirish hamda bo‘lajak mutaxassislarining ma‘naviy-kasbiy tayyorgarligi muammosi, ayniqsa, ta‘lim muassasalarida tarbiyaviy ishlar tizimini samarali tashkil etish to‘g‘risida yozilgan.

Kalit so‘zlar: o‘quvchi, bilim, ko‘nikma, malaka, shaxs, kasb, ijtimoiy faoliyat, ma‘naviyat, kompetensiya, ma‘naviy, harbiy vatanparvarlik va kompetentlik g‘oyaviy qarashlar.

Abstract. In this article, the ideological views of the jadids and the pedagogical foundations of the formation of spiritual and moral culture regarding the development of military patriotism among “Temurbek schoolchildren”, the formation of spiritual and moral education in the system of “Temurbek schools”, and the spiritual and professional training of future specialists written about the problem, especially the effective organization of the system of educational work in educational institutions.

Key words: student, knowledge, skills, competence, personality, profession, social activity, spirituality, competence, spiritual, military patriotism and competence ideological views.

Bugun Yangi O‘zbekiston hayotining barcha sohalari chuqur islohotlar maydoniga aylangan. Shu o‘rinda yurtboshimiz tomonidan “Temurbeklar maktablari” va Jaloliddin Manguberdi nomidagi harbiy-akademik litseyini ochilishi yoshlarni harbiy va ma‘naviy-axloqiy madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslari ta‘lim sohasida O‘zbekistonda bo‘lajak harbiylarda bilim berish va ta‘limsifatini oshirishda nimalarga etibor qaratish kerak? Mamlakatimizda so‘nggi yillarda ta‘lim tizimining barcha bosqichlarini zamonaviy talablar asosida tashkil etish bo‘yicha amaliy ishlar hal qiluvchi bosqichga kirdi. Temurbeklar maktablari ta‘lim sohasida tub burilish vaqti keldi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2021- yil 19- yanvar kuni ma‘naviy- ma‘rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo‘yicha o‘tkazilgan videosektor yig‘ilishida davlatimiz rahbari: “Agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo‘lsa, uning joni va ruhi ma‘naviyatdir. Biz yangi O‘zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi – bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot. Ikkinchisi – ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma‘naviyat”[1] ekanligini alohida ta‘kidlab o‘tdi.

“Ma‘naviyat” tushunchasini tavsiflashga doir xilma-xil talqinlar mavjud bo‘lib, “Ma‘naviyat: asosiy tushunchalar” Annotatsiyali lug‘atida: “Ma‘naviyat (arab. ma‘no, ma‘nolar majmuasi) – moddiy hayot bilan doimo yonma - yon yuradigan, inson, xalq va jamiyat hayotining ajralmas qismi bo‘lgan ijtimoiy hodisa”[2, 333] tarzida umumlashgan ta‘rif berilgan.

Jadid ma‘rifatparvari Abdulla Avloniy aytganidek: «Har bir kishining tug‘ilib o‘sgan shahar va mamlakatini shul kishining vatani deyilur. Har kim tug‘ilgan, o‘sgan joyini jonidan ortiq suyar. Biz turkistonliklar o‘z vatanimizni jonimizdan ortiq suyganimiz kabi, arablar arabistonlarini, qumlik issiq cho‘llarini, eskimuslar shimol taraflar, eng sovuq qor va muzlik yerlarni boshqa yerlardan ziyoda suyarlar. Agar suymasalar edi, havosi yaxshi turikchilik oson yerlarga o‘z vatanlarini tashlab hijrat qilurlar edi». Inson uchun vatan yagonadir. Vatanning katta-kichigi ham, boy-kambag‘ali ham bo‘lmaydi. Vatan tanlanmaydi. Vatan bizning molimiz emas. Shuning uchun ham u pulga sotilmaydi va sotib olinmaydi. Vatan in‘om etilmaydi, qarzga berilmaydi. Vatan har bir fuqaro uchun muqaddas va betakroridir[3].

Vatanparvarlik – bu insonning, ona Vataniga, o‘z millati hamda tug‘ilib o‘sgan madaniy muhitiga bo‘lgan muhabbatidir. Vatanparvarlikning bu tabiiy asoslari, tabiiy tuyg‘u sifatida uning axloqiy ahamiyatini har bir insonda burch va fazilat sifatida birlashtiradi. Bugungi kunda hukumatimiz tomonidan yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash borasida bir qator qarorlar qabul qilingan. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023- yil 29 -iyundagi 267- sonli “Yoshlarni harbiy-

vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" to'g'risidagi qarori shular jumlasidandir. O'sib kelayotgan yosh avlodni, vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda, ayniqsa, milliy qahramonlarimiz, ota-bobolarimizning vatan, yurt uchun fidoyiliklari tarbiya jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi omil sifatida xizmat qiladi.

Har bir yosh avlodning ong-u shuuriga, buyuk ajdodlarimiz Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi, Temur Malik, Bobur kabi buyuk sarkardalarimizning vatan ravnaqi, yurt tinchligi uchun qahramonliklarini singdira olsakgina, haqiqiy millatparvar, jonkuyar, sha'ni, qadr-qimmatini, millatini ulug'lay oladigan vatan uchun jonini fido qilishga tayyor shaxsni tarbiyalay olamiz. Millat farzandlarining tomirida oqayotgan qoni, ularni o'tmishdagi ota-bobolari bilan bevosita bog'lab turuvchi rishta hisoblanadi. Yosh avlod tarbiyasida doimiy ravishda o'tmishimizga suyanamiz va tayanamiz. Shu o'rinda, bobokalonimiz shoh va buyuk sarkarda Boburning jasorati yosh avlodning tarbiyasida muhim rol o'ynashini ko'rishimiz mumkin.

Ajdodlar ma'rifat yo'li haqida o'ylar ekanmiz, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Biz jadidchilik harakati, ma'rifatparvar bobolarimiz merosini chuqur o'rganishimiz kerak. Bu ma'naviy xazinani qancha ko'p o'rgansak, bugungi kunda ham bizni tashvishga solayotgan juda ko'p savollarga to'g'ri javob topamiz. Bu bebaho boylikni qancha faol targ'ib etsak, xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz bugungi tinch va erkin hayotning qadrini anglab yetadi", degan so'zlari vatanparvar ziyolilarimizga ehtiromni yanada oshiradi.

Jadid ma'rifatparvarlarining pedagogik qarashlari asosida . Turkistonda chor hukumati mustamlakachiligi siyosati tufayli ro'y bergan fojiali voqea-hodisalarga qarama-qarshi ravishda ma'rifatparvarlik – jadidchilik harakati dunyoga keldi Ma'rifatparvarlarning ijtimoiy-siyosiy, falsafiy, ma'naviy-axloqiy g'oyalar, fikr-mulohazalari o'sha murakkab tarixiy sharoitlarda shakllandi va rivojlandi.

Ma'rifatparvarlar xalqimizning donishmand farzandlari sifatida mustamlakachilik davrida Turkistonda hukmron bo'lgan ijtimoiy-siyosiy vaziyatni, xalqning ma'naviy holati darajasini yaxshi bilganlar.

Mustaqillikka erishish uchun xalqning umumiy madaniy saviyasini davr talablari va imkoniyatlari darajasida rivojlantirish, xalqni yangi madaniyat, ma'rifatga chorlash zarurligini chuqur anglab yetganlar. Xalqni Yevropa mamlakatlari madaniyati, fan-texnika yutuqlari, ilg'or tajribalari bilan tanishishga tinimsiz ravishda da'vat etganlar. Bilimli, madaniyatli, ma'naviyatli millat va xalq juda katta ijtimoiy kuchga aylanishini ma'rifatparvarlar birinchilardan bo'lib tushunib yetganlar. «Asta-sekin ma'rifatchilikdan jadidchilik o'sib chiqdi va u ma'lum darajada siyosiy masalalarni olg'a sura boshladi. Yangi ta'lim-tarbiya, yangi maktab, yangi maorif, uni boshqarish, madaniy targ'ibot, tashkilotchilik, masalalari asosiy o'ringa ko'tarildi.

Yangiliklarga asoslangan holda rus va eski maorifdan farq qiluvchi fikr-g'oyalar oldinga surildi, ular mahalliy matbuot, turli kitoblar orqali keng targ'ib qilindi. Bu madaniyatdagi mustamlakachilikka qarshi mustaqillikka xalq ongini oshirish, o'z ahvolini yaxshilashga intilishning ko'rinishlaridan edi». Jadidchilikning asosiy mohiyati millatni qoloqlik, xurofot botqog'idan chiqarishga qaratilgan.

XX asr o'zbek maorifi va madaniyati, qolaversa, bugungi mustaqillik tafakkurimiz, ehtimolki, shu jadidlar oldida burchlidir qolaversa, Yangi O'zbekistonda ochilgan "Temurbeklar maktabi" harbiy akademik litseylari, Prezident maktablari, "Ijod maktablari" va "Jaloliddin Manguberdi" maktablari jadid maktablarining uzviy davomidir.

"Temurbeklar maktablari" harbiy vatanparvarlik tarbiyasining metodologiyasi va ilmiy asoslari insoniyat omiliga nisbatan qo'llaniladi. Bu tushunchaga insonning g'oyaviy-siyosiy, ma'naviy jismoniy va boshqa fazilatlarini yig'indisi kiradi. Harbiy vatanparvarlik tarbiyasining nazariy va amaliy asoslarida O'zbekiston Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Vatanparvarlik va mustaqil Vatan himoyasi haqida g'oyalari, Oliy Majlis qonun va qarorlari, Vazirlar Mahkamasi Qarorlari, Mudofaa vazirligining buyruq va ko'rsatmalari, harbiy pedagogika va psixologiya, harbiy fanlar va boshqa qoida hamda me'yoriy hujjatlar o'rin olgan.

Vatan himoyasi haqidagi asosiy hujjat davlatimizning "Mudofaa to'g'risida"gi Qonunida aks etgan. Ushbu Qonun mudofani tashkil etishning hamda O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarni boshqarishning huquqiy asoslarini belgilab, mamlakat mudofasini ta'minlashda davlat organlarining vakolatlarini, shuningdek, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va fuqarolar ishtirokini aniqlab beradi. Vatan, yerga bo'lgan muhabbat - xalqimiz qalbiga

singib ketgan, azaliy milliy xususiyatga ega bo'lgan xislatdir. Davlatimizning asosiy vazifalaridan biri harbiy vatanparvarlik tarbiyasining metodlari va shakllari yordamida inson ongiga har qanday tajovuzkorliklarga qarshilik ko'rsatishda doimiy tayyorlikni shakllantirish, o'z Vatani himoyasi uchun shaxsiy javobgarlik hissiyoti ruhida tarbiyalashdir.

O'quvchi - yoshlarni harbiy vatanparvarlik tarbiyasida pedagogika va psixologiya qoidalaridan keng foydalanilinish katta ahamiyat kasb etadi. Buyuk ma'rifatparvar jadicchi Abdulla Avloniy aytgan: «Fan - bu dunyo boyligi. Bilim -insonning oliy va muqaddas yutug'i. Zero, bilish ko'zgu kabi, bizga dunyoga qarashimizni, intilishlarimizni ko'rsatadi. Qilich kabi aqlimizni, fikrimizni o'tkirlaydi».

Axloqiylik – avvalambor, bu vijdon, vijdoniylik hissi. Bu- ishonch va haqiqatgo'ylikdir. Ajdodlarimiz insonni axloqiy baholash mezonlar majmuyini ishlab chiqqan, zamonaviy til bilan aytganda, «Sharqiy axloq kodeksini» yaratgan. Inson qalbida nonni halol topmayotganlar, insofsizlik, vijdonsizlikka nisbatan qarshilik tug'ilishi lozim. Faqat bunday inson o'z so'zida turadi, boshqa kimsa haqiga ko'z alartirmaydi, Vatani va xalqi himoyasi uchun o'z jonini ayamaydi va aksincha, kazzob-mahmadonada bo'lib, vatanparvarlik hissi bo'lmaydi. Har qanday yovo'z ish, xudbinlik, yuzqoralik - Vatanga nisbatan xoinlikdir.

Axloq- ijtimoiy ong shakllaridan biri bo'lib, muayyan jamiyatda yashovchi kishilar amal qilishi zarur bo'lgan xatti-harakat qoidalari yig'indisidir. Axloq odamlarni bir-biriga, jamiyatga, davlatga, xalq mulkiga, oilaga, Vatanga, ona-yurtga bo'lgan munosabatlarni muayyan tartibga soladigan xatti-harakat qoidalari tizimida namoyon bo'ladi.

Ayni zamonda mehnat va ijod maydonining eng og'ir sohalarida jonbozlik, vatanparvarlik, odamiylik fazilatini ko'rsatib jamiyat hurmati va muhabbatining qaynoq ilhom manbai bo'lib qolmoqdalar. Chunki, bizning oldimizda o'tmishning asoratlaridan ozod bo'lgan, o'zining mustaqil fikriga ega, o'z millati va Vatan manfaatlari yo'lida fidoyilik ko'rsatishga qodir bo'lgan barkamol vorislarni tarbiyalab etkazish vazifasi turibdi.

Harbiy vatanparvalik tarbiyasini tashkil qilish uchun tinch va jangovar vaziyatdagi harbiy xizmat sharoitlarida bilishlarning harbiy tarbiya faoliyatini o'rganuvchi harbiy tarbiya ham muhim ahamiyatga ega. Tarbiya fan inson shaxsiyoti, ichki ma'naviy dunyosi, o'zini tutish omillari, bir-biridan xususiyati, qiziqishlari bilan farqlanadigan kishilar bilan harbiy vatanparvalik tarbiyasini to'g'ri tashkil qilishni yaxshi tushunishga yordam beradi. Tarbiyachilarning harbiy tarbiya fanini yaxshi bilishi, ularga kasbiy tanlov va yuqori sinf o'quvchilarini harbiy o'quv yurtlariga kirish va O'zbekiston Respublikasi turli faoliyatdagi va Qurolli Kuchlarida xizmat qilishga tayyorlash masalalarini muvaffaqiyatli hal etishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Янги Ўзбекистон кучли иқтисодиёт ва кучли маънавият . / “Янги Ўзбекистон ” газетаси. No 24 (280), 2021 йил 3 февраль.

Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. –Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт – матбаа ижодий уйи, 2010. Б.333.

<https://abiturtest.uz/mavzular/abdulla-avlioniyning-marifatparvarlik-faoliyati/?ysclid=lu99fmc6i7239984093>

<https://ares.uz/storage/app/uploads/public/620/fea/966/620fea966b371078180020.pdf>

<https://cyberleninka.ru/article/n/abdulla-avlioniy-asarlari-talabalarida-yuksakaxloqiy-fazilatlarini-shakllantirishda-muhim-manba-sifatida?ysclid=lu9az7u12e459913097>

Мусурмонова О. Ўқувчиларнинг маънавий маданиятини шакллантириш. - Т.: Фан, 1993. -113 б.

<https://cyberleninka.ru/article/n/harbiy-vatanparvarlik-tarbiyasining-metodologik-nazariy-asoslari?ysclid=lu9dkqnsk7898835161>

UMUMIY O'RTA TA'LIM MUASSASALARI O'QUVCHILARINI KASBGA YO'NALTIRISHNING KONSEPTUAL AOSOSLARI

Mamadaliyev Abdikamal,

*O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi O'quvchilarni kasbga
yo'naltirish bo'limi boshlig'i*

Annotatsiya. Maqolada o'quvchilarning kasbiy ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan amaliy muammoli topshiriqlar mazmuni va ularni bajarish metodi, shakli va vositalari haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quvchilarini kasbga yo'naltirishning konseptual aososlari hamda kasb-hunar ta'limi ishini yo'naltirishi kerak bo'lgan asosiy tamoyillari yoritilgan.

Kalit so'zlar. Kasbga yo'naltirishning konseptual aososlar, qobiliyat, rivojlanish, professional ta'lim, davlat nazorati, ta'lim ehtiyojlari, inklyuziv ta'lim.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ СТУДЕНТОВ СРЕДНИХ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Мамадалиев Абдикамал,

*начальник управления профориентации Министерства дошкольного и школьного
образования Республики Узбекистан*

Аннотация. В статье рассматривается содержание практических проблемных заданий, направленных на формирование профессиональных умений студентов, а также метод, форма и средства их выполнения. Также выделены концептуальные основы профессиональной ориентации учащихся средних общеобразовательных учреждений и основные принципы, которыми следует руководствоваться в работе профессионального образования.

Ключевые слова. Концептуальные основы профессиональной ориентации, способности, развитие, профессиональное образование, государственный контроль, образовательные потребности, инклюзивное образование.

CONCEPTUAL BASIS OF PROFESSIONAL DIRECTION OF STUDENTS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

Mamadaliyev Abdikamal,

*Head of the Department of Vocational Guidance of the Ministry of Preschool and School Education
of the Republic of Uzbekistan*

Abstract. The article discusses the content of practical problem assignments aimed at forming students' professional skills and the method, form and means of their implementation. Also, the conceptual foundations of vocational orientation of students of general secondary educational institutions and the main principles that should guide the work of vocational education are highlighted.

Key words. Conceptual foundations of vocational guidance, ability, development, professional education, state control, educational needs, inclusive education.

O'zbekistonda olib borilayotgan islohotlarga mutanosib ravishda o'quvchilarning qiziqishlarini aniqlash va ularni kasb hunarga yo'naltirish tizimini takomillashtirish zarur. Bunda, birinchidan, o'quvchilarni qiziqishlarini aniqlashda xorijiy mamlakatlar tajribasini jumladan, Germaniya tajribasini chuqur o'rganib, raqamli texnologiyalardan foydalangan holda 7-sinfdan boshlab o'quvchilarni qiziqish va qobiliyatlariga qarab kasbga yo'naltirish mexanizmlari takomillashtiriladi. O'quvchilarni qiziqish va qobiliyatlarini aniqlash bo'yicha mavjud tizimni yangi zamonaviy metodlar yordamida takomillashtirilib, uni barcha o'quvchilar foydalanishi uchun qulay shaklga keltiriladi.

O'quvchilarning qiziqishlarini aniqlash, ularga zamonaviy kasblar to'g'risida ma'lumotlar berish, ularni kasb-hunarga yo'naltirish va zamonaviy kasblar bo'yicha onlay ta'lim kurslarini o'zi ichiga olgan onlayn platforma yaratiladi.

So'nggi yillarda ta'limga, o'qituvchilarga e'tibor oshdi, oliy ta'limda qabul soni va yo'nalishlar ko'paydi. Lekin, maktablardagi sifat hali talab darajasiga chiqqani yo'q. Masalan, 11 yil maktabda

o'qigan bola chet tilini mukammal bilmaydi. Sharoit va mutaxassislar yo'qligi sababli yoshlarni kasblarga qiziqtirish muhiti shakllanmagan. Maktab bitiruvchilarining 50 foizi mehnat bozoriga hech qanday kasbga ega bo'lmagan kirib kelmoqda.

2023-yilning 20-yanvarida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyev rahbarligida o'tkazilgan videoselektor yig'ilishida umumiy o'rta ta'lim muassasalarida xorijiy tillarni o'qitish sifatini oshirish va o'quvchilarni kasbga yo'naltirish bugungi kunda eng muhim va dolzarb masalalardan biri ekanligi ta'kidlandi. Shuningdek, o'quvchilarni axborot texnologiyalari va "kreativ industriya" bo'yicha zamonaviy kasblarga o'rgatish muhimligi ko'rsatib o'tildi[1].

2023-yil 30-aprelda qabul qilingan Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaning 50-moddasida "Har kim ta'lim olish huquqiga ega.

Davlat uzluksiz ta'lim tizimi, uning har xil turlari va shakllari, davlat va nodavlat ta'lim tashkilotlari rivojlanishini ta'minlaydi.

Davlat maktabgacha ta'lim va tarbiyani rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratadi.

Davlat bepul umumiy o'rta ta'lim va boshlang'ich professional ta'lim olishni kafolatlaydi. Umumiy o'rta ta'lim majburiydir.

Maktabgacha ta'lim va tarbiya, umumiy o'rta ta'lim davlat nazoratidadir.

Ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiya ta'minlanadi." deb belgilab qo'yilgan[2].

Har bir yosh ta'lim olish huquqi kafolatlangani kabi mazkur konstitutsiyaning 42-moddasiga ko'ra har bir har kim munosib mehnat qilish, kasb va faoliyat turini erkin tanlash huquqiga egadir.

O'rta ta'lim o'quv dasturiga muvofiq ta'lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko'nikmalar o'zlashtirilishini, shuningdek, ta'limning keyingi turi tanlanishini hamda yuqori malaka talab qilinmaydigan kasblar egallanishini ta'minlaydi.

Professional tashxislash va kasb-hunarga yo'naltirish, shuningdek, ta'lim oluvchilarni yuqori malaka talab qilinmaydigan kasblarga tayyorlash tartibi qonunchilikda belgilanadi.

Professional ta'lim egallanadigan kasb va mutaxassislik bo'yicha quyidagi darajalarni o'z ichiga oladi:

boshlang'ich professional ta'lim;

o'rta professional ta'lim;

o'rta maxsus professional ta'lim.

Boshlang'ich professional ta'lim kasb-hunar maktablarida 9-sinf bitiruvchilari negizida bepul asosda kunduzgi ta'lim shakli bo'yicha umumta'lim fanlarining va mutaxassislik fanlarining ikki yillik integratsiyalashgan dasturlari asosida amalga oshiriladi.

O'rta professional ta'lim kollejlarda davlat buyurtmasi yoki to'lov-shartnoma asosida kasblar hamda mutaxassisliklarning murakkabligidan kelib chiqqan holda, davomiyligi ikki yilgacha bo'lgan kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllari bo'yicha umumiy o'rta, o'rta maxsus ta'lim hamda boshlang'ich professional ta'lim negizida amalga oshiriladi.

O'rta maxsus professional ta'lim texnikumlarda umumiy o'rta, o'rta maxsus, boshlang'ich professional va o'rta professional ta'lim negizida davlat buyurtmasi yoki to'lov-shartnoma asosida kasblar hamda mutaxassisliklarning murakkabligidan kelib chiqqan holda, davomiyligi kamida ikki yil bo'lgan kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllari bo'yicha amalga oshiriladi.

Kasb-hunar maktablari, kollejlari va texnikumlar ta'lim oluvchilarning o'zi tanlagan kasbga va mutaxassislikka ega bo'lishini ta'minlashi belgilab berilgan[3].

Har bir yosh hayoti davomida kasb tanlashda muhim qarorlar qabul qilishga to'g'ri keladi, qaror qabul qilish oson ish emas. Insonning farovonligi, hayotini o'zgarishi uning to'g'ri kasb tanloviga bog'liq. Har bir yosh o'ziga "Kim bo'lsam ekan?" degan savolni berishi hamda uning optimal yechimini topishi nafaqat uning shaxsi, balki butun jamiyat uchun muhim ahamiyatga ega.

Kasb-hunarga yo'naltirish yosh avlodni kelajakda o'z o'rnini topishi o'zi sevgan kasb bilan shug'ullanishiga yordam beradi. Kasbga yo'naltirish o'quvchilar bilan olib boriladigan barcha pedagogik ishlarning tabiiy davomi va qaysidir ma'noda mantiqiy xulosasidir. O'quvchiga kasb tanlashda yordam berish kelajakda tanlagan kasbi bo'yicha fanlarni mukammal o'zlashtirishiga yordam beradi.

Maktab bitiruvchilariga kasb tanlashlariga ko'maklashish natijasida yoshlar mustaqil hayotga tayyorlanadi. Barcha tadqiqotchilar kasbga yo'naltirish ishlarini o'quvchilarning yoshiga, aqliy rivojlanishiga qarab olib borilishi to'g'risida fikr yuritadi. Maktab o'quvchilari va maktab bitiruvchilarini

kasbga yo‘naltirishda alohida ishlar tashkil etiladi. Maktab bitiruvchilari bilan bu borada bevosita tizimli ishlarni tashkil etish maqsadga muvoqirdir.

Maktabda kasbga yo‘naltirishni o‘quv jarayonining ajralmas tarkibiy qismi sifatida ko‘rib chiqish to‘g‘ridir. Uni ba‘zan boshqa ish sohalaridan, ayniqsa mehnat va mehnat faoliyatidan ajratib bo‘lmaydi.

Shu maqsadda kasbga yo‘naltirish ikkita vazifani bajaradi:

birinchisi, o‘quvchilarning qiziqishlari, moyilliklari va qobiliyatlarini rivojlantiradi;

ikkinchisi, kasb tanlash va egallash asoslarini ochib beradi.

Umumta‘lim fanlarini o‘rganishda o‘quv materiali mazmuniga va kognitiv faoliyat turlariga qiziqish paydo bo‘ladi va barqarorlashadi. Yoshi bilan ma‘lum fanlar va ta‘lim turlariga qiziqish farqlanadi hamda o‘ziga xos, kasbiy yo‘nalishga ega bo‘ladi. O‘quv jarayoni, shubhasiz, maktab o‘quvchilarini har tomonlama rivojlantirish va hayotda o‘z taqdirini o‘zi belgilashga tayyorlashning eng muhim omilidir.

Maktabda kasbga yo‘naltirish ishining asosiy maqsadi o‘smirga kasbiy ta‘lim imkoniyatlarini tanlashda haqiqiy yordam berishdir.

Oqilona kasbiy tanlov – istiqbolni rejalashtirishda mas‘uliyatni biladigan shaxsning shaxsiy qaroridir. Hamma kattalar ham bunday mas‘uliyatni o‘z zimmasiga olishga tayyor emas, shuning uchun kasb tanlashda o‘smir ayniqsa mutaxassislarning yordamiga muhtoj: o‘qituvchilar, ota-onalar, psixologlar.

Kasb-hunarga yo‘naltirishning eng yuqori darajasi o‘quvchilarning mustaqil kasbiy o‘zini -o‘zi anglashi, kasbiy faoliyatini rejalashtirishdir. Bu darajada inson o‘zi haqida mustaqil va ongli ravishda qaror qabul qilishga tayyor.

Professional o‘zini o‘zi anglashga erishish uchun ta‘lim muassasasida o‘quvchi shaxsini kasbiy o‘zini o‘zi belgilash sub‘ekti sifatida bosqichma bosqich shakllantirishga qaratilgan to‘liq, tizimli kasbiy yo‘nalish shakllanishi kerak.

Kasbga yo‘naltirish – bu shaxsning kasbiy o‘zini – o‘zi belgilashiga, o‘z moyilligidan qanday foydalanishni biladigan bo‘lajak mutaxassisni shakllantirishga yordam beradigan ilmiy asoslangan chora – tadbirlar tizimini (ijtimoiy-iqtisodiy, psixologik-pedagogik, tibbiy-fiziologik) tashkil etish va kasbiy faoliyatda o‘zi va jamiyat uchun eng katta foyda keltiradigan qobiliyat, mehnat bozorida erkin harakat qilish va raqobatbardosh bo‘lishdir.

Kasbga yo‘naltirish mustaqil bilim sohasi bo‘lib, u pedagogika, psixologiya, sotsiologiya, iqtisod, tibbiyot va huquq fanlari negizida shakllanadi.

Kasb-hunarga yo‘naltirishni boshqarishga tizimli yondashuvni amalga oshirish uning fanlararo jihatlarini hisobga olish va ushbu jarayon ishtirokchilarining umumiy maqsadlarini, ularning vazifalari, funksiyalari, mazmuni va samarali faoliyatini shakllantirish uchun faoliyat turlarini aniqlash imkonini beradi.

Tizimli yondashuv quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

jarayonning tuzilishini aniqlash (kasbga yo‘naltirish sub‘ektlari);

maqsadlarga muvaffaqiyatli erishish uchun zarur va yetarli bo‘lgan tarkibiy elementlarni tahlil qilish; elementlarning ichki tuzilishini o‘rganish, magistr al oloqalarni aniqlash.

Shunday qilib, kasbga yo‘naltirishni boshqarish subyekt-obyekt munosabatlariga asoslangan jarayon sifatida ko‘rib chiqilishi mumkin, bunda obyekt shaxsning kasbiy o‘zini-o‘zi belgilashi, subyekt esa shaxs va unga ta‘sir qiluvchi ijtimoiy institutlar: oila, psixologik va ijtimoiy institutlar, pedagogika fani, psixologik markazlar va xizmatlar, tibbiyot muassasalari, umumiy va kasb-hunar ta‘limi muassasalari, ommaviy axborot vositalari, tashkilot va korxonalar, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlaridir.

Ushbu subyektlarning har biri o‘ziga xos maqsadlarga ega bo‘lishi va ularning diapazoni juda muhim bo‘lishi mumkin – eng uzoqdan (kasbiy o‘zini-o‘zi anglash) eng yaqingacha (tanlov kurslarida maktabga borish).

Biroq, tizimli yondashuv kontekstida keng ma‘noda kasbiy yo‘l-yo‘riqning pirovard maqsadi o‘z moyilligi va qobiliyatini, o‘z kasbiy faoliyatida o‘zi uchun eng katta foyda keltiradigan holda ishlata oladigan mutaxassis shaxsini shakllantirishdir.

Jamiyat, mehnat bozorida erkin harakat qilish va raqobatbardosh bo‘lish. Umumta‘lim muassasalarida kasbga yo‘naltirish o‘quv jarayonida, sinfdan, maktabdan tashqari tadbirlarda, maktabning boshqa ijtimoiy tuzilmalar: oila, kasb-hunar maktablari bilan o‘zaro hamkorligi sharoitida amalga oshiriladi, jumladan, mono markazlar, bandlik xizmatlari, korxonalar, tashkilotlar va boshqalar.

Maktabda kasbga yo‘naltirishning maqsadi – mustaqil va ongli rejalashtirish, tuzatish va shaxsiy

kasbiy rejalarini amalga oshirish uchun ichki tayyorgarlikni bosqichma-bosqich shakllantirishdan iborat.

Maktabda kasbga yo'naltirishning o'ziga xos xususiyati shundaki, kasbiy yo'nalish o'quvchilarga ta'lim jarayonining sub'ektlari tomonidan ta'sir ko'rsatish o'qish davomida tizimli ravishda amalga oshiriladi.

Aynan shu xususiyat maktab o'quvchilarini kasbga yo'naltirish jarayonini boshqarish jarayonida uzluksizlik, izchillik, tabaqalashtirilgan yondashuvni nazarda tutadi.

Kasbiy yo'naltirish ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lib, ijtimoiy-iqtisodiy, psixologik, pedagogik va tibbiy-fiziologik vazifalar majmuasini hal qilishga qaratilgan.

Ta'lim muassasalarida kasbiy yo'nalish quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- kasbiy ta'lim – kasbiy qiziqish va moyillikni rivojlantirish;
- professional maslahat;
- qaror qabul qilishda psixologik va hissiy yordam.

Kasbiy ta'lim shartli ravishda ikki shaklga bo'linadi: kasbiy ma'lumot va kasbiy targ'ibot. Ushbu komponentning ahamiyati shundaki, u kasb tanlash erkinligi doirasini kengaytiradi. Yosh inson atrofidagi dunyoni qanchalik yaxshi bilsa, uning tanlovi shunchalik maqbul va asosli bo'ladi.

Shu bilan birga, mehnat amaliyoti maktab o'quvchilarining ma'lum bir qismi uchun aniq kasbiy yo'riqnomalarning yo'qligi, ularning mehnat va kasblar dunyosi, ma'lum bir kasb yoki mutaxassislik, shaxsga qo'yadigan talablari haqida xabardor emasligini tasdiqlaydi.

Binobarin, kasb-hunar ta'limi maktabning kasbga yo'naltirish ishlarining umumiy tizimida fan asoslarini o'qitish jarayonida ham, darsdan tashqari vaqtlarda ham o'zining munosib o'rin egallashi muhim ahamiyatga ega.

Kasb-hunar ta'limi vazifalarini hisobga olgan holda o'quv jarayonini tashkil etish, o'quvchilarni mehnat faoliyatining turli turlari va texnologiyalari bilan tanishtirish har bir o'quvchining qiziqishlari, qobiliyatlari, moyilliklarini rivojlantirish uchun differensial yondashuv bilan uyg'unlashtirilishi kerak.

Kasb-hunar ta'limi umumiy ta'limning barcha bosqichlarida o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda va uning mazmuni uzluksizligini ta'minlagan holda amalga oshirilishi kerak.

Kasb-hunar ta'limi bo'yicha olib borilayotgan ishlar ijobiy natija berishi uchun uni mohirona va katta pedagogik mahorat bilan olib borish kerak.

Mamlakatda va jamiyatda etishmayotgan kasblarga e'tibor qaratgan holda, o'quvchilarga bosim o'tkazmaslik kerak, chunki bu faqat ushbu kasbga qiziqishning yo'qolishiga olib kelishi mumkin. Kasb-hunar ta'limi ishini yo'naltirishi kerak bo'lgan asosiy tamoyil – uning hayot bilan bog'liqligi. Shundan kelib chiqib, ushbu sohadagi ishlarning asosiy yo'nalishlarini quyidagicha ajratib ko'rsatish mumkin:

– kasb-hunar ta'limi o'quvchilarda mamlakat xalq xo'jaligi, uning tarmoqlari, korxonalari, kasb-hunarlar haqida yaxlit, ko'p qirrali tushunchalarni shakllantirishni nazarda tutadi;

– kasbiy ta'lim bo'yicha ishlarni amalga oshirish jarayonida xalq xo'jaligi tarmoqlarini rivojlantirish yo'nalishini, o'rnatilgan mehnat an'analari, umumiy ta'lim va kasb-hunar ta'limi muassasalarining mavjudligini hisobga olish zarur;

– maktab o'quvchilarining kasbiy ta'limi aniq kasblarga bo'lgan haqiqiy ehtiyojga asoslangan bo'lishi kerak;

– kasblar olami bilan tanishish o'quvchilarning kasbiy qiziqishlari, moyilliklari va qobiliyatlari hamda yoshlarning ushbu xususiyatlarining rivojlanish dinamikasi bilan chambarchast bog'liq bo'lishi kerak;

– kasbiy ta'lim bo'yicha ishlarning mazmuni o'quvchilarning yoshi, jinsi bo'yicha tarkibini hisobga olishi kerak.

Kasbiy ma'lumotlar yoshlarga kasbiy o'zini-o'zi belgilash asoslari, shaxsiy xususiyatlar va inson uchun kasbiy faoliyat talablari o'rtasidagi bog'liqlik haqida bilim berish uchun mo'ljallangan.

Kasbiy ma'lumot berish jarayonida maktab o'quvchilariga kasblar va mutaxassisliklar dunyosi, kasbiy mehnatning mazmuni, moddiy va ijtimoiy muhit sharoitlari, ish haqi, mehnat va dam olish rejimi, ushbu kasbni rivojlantirish istiqbollari, shakllari haqida ma'lumotlar taklif etiladi va o'qitish shartlari, malaka va ish o'rinlarini oshirish imkoniyatlar tushuntiriladi.

Ushbu kasbning inson salomatligi holatiga, uning psixologik va psixofiziologik xususiyatlarining rivojlanish darajasiga, shaxsiy fazilatlariga, umumiy ta'lim va maxsus tayyorgarlik darajasiga qo'yadigan asosiy talablarini ajratib ko'rsatishga alohida e'tibor beriladi.

Kasbiy targ'ibot va professional tashviqot, birinchi navbatda, kadrlar etishmasligi yoki har qanday

kasbga qabul qilishning ko'payishi kutilayotgan kasblarni reklama qilishga qaratilgan. Targ'ibot va tashviqot to'g'ri tashkil etilganda, kasbiy targ'ibot kasbiy tanlov muammosiga ijobiy munosabatni shakllantirishga hissa qo'shishi va xatolarga yo'l qo'ymaslik uchun: ishonchli (ishonchli manbadan olingan), ob'ektiv (kasbiy faoliyatning ayrim jihatlarini reklama qilish) bo'lishi kerak. Qabul qilib bo'lmaydigan, keng qamrovli (kasbiy faoliyatning barcha jabhalariga e'tibor qaratish lozim, kasbiy o'sish istiqbollari va ijodiy qobiliyatlarni qo'llash imkoniyatlariga alohida e'tibor qaratish lozim).

Maktab o'quvchilarining turli xil texnik, sport, badiiy, adabiy, ekologiya va boshqa to'garaklar, tanlovlar, shuningdek, darsdan keyin o'tkaziladigan turli kasb-hunarga yo'naltirish tadbirlarida ishtirok etishi ularda ijobiy motivatsiyani rivojlantirishga, kasbiy o'zini-o'zi shakllantirishga yordam beradi.

Kasbiy maslahatning axborot funksiyasi o'quvchiga tavsiya etilgan faoliyat turining aniq mutaxassisliklari va kasblari to'g'risida, shuningdek tavsiya etilgan kasb-hunar maktablari to'g'risida ma'lumotnoma xarakteridagi ma'lumotlarni taqdim etishni o'z ichiga oladi. Bu jihatdan professional maslahat professional ma'lumotlar bilan chambarchas bog'liq.

Diagnostika funksiyasi o'quvchilarning asosiy fiziologik va psixologik xususiyatlarining rivojlanish darajasini aniqlashni o'z ichiga oladi. Shu munosabat bilan ikkita asosiy shaklni ajratish mumkin: tibbiy va psixologik.

Tibbiy funksiya – tananing barcha tizimlarini (yurak-qon tomir, nafas olish, asab, tayanch-harakat va boshqalar) tekshirish, shuningdek, analizatorlarning ishlash darajasi. O'smirning xohish-istaklari, qiziqishlari, qobiliyatiga mos keladigan mutaxassisliklarni tanlash bo'yicha malakali shifokor maslahati, ayniqsa, sog'lig'ida muammolar bo'lgan odamlar uchun muhim bo'lgan, yakuniy kasbiy tanlovdan oldin bo'lishi kerak.

Psixologik funksiya quyidagi prinsiplarga asoslanadi:

1. Kasbiy faoliyat sub'ektining faoliyat prinsipi.

Ushbu qoida subyektning quyidagi talablardan kamida ikkitasini bajarganida amalga oshiriladigan faoliyatini ko'rsatadi:

birinchidan, maslahatchi professional psixologdan yordam va ma'lumot olishga ehtiyoj sezishi kerak; ikkinchidan, u kasbiy rivojlanish muammolarini bartaraf etish yo'llarini mustaqil ravishda hal qilishi kerak, maslahatchi esa unga faqat o'z qiziqishlari va qobiliyatlarini ro'yobga chiqarishga yordam beradi va kasbiy rivojlanish ssenariysini ishlab chiqadi.

2. Malaka oshirish predmetiga kompleks yondashuv tamoyili. Ushbu prinsipga ko'ra, turli xil murakkablikdagi psixik xususiyatlar va ularning o'zaro bog'liqligi tekshirilishi kerak.

Psixodiagnostik tekshiruv uch darajada amalga oshiriladi:

– shaxsiy-motivatsion - motivlar, moyillik va qiziqishlarni, shuningdek, ayrim shaxsiy xususiyatlarni (ekstroversiya - introversiya, hissiy xususiyatlar, muloqot qobiliyatlari) tadqiq qilish darajasi;

– kognitiv qobiliyatlar darajasi, ya'ni, e'tibor, xotira, fikrlash, tasavvur va boshqalarning turli xususiyatlari va turlarining jiddiyligini o'rganish;

– neyro va psixodinamik xususiyatlar darajasi, ya'ni, asab tizimining xususiyatlarini va temperament xususiyatlarini o'rganish.

3. Maslahat berishda ixtiyoriy ishtirok etish tamoyili. Shaxsning roziligisiz manfaatlar va kasbiy niyatlarni aniqlash uchun test va so'roqqa har qanday majburlash qabul qilinishi mumkin emas. Bunday tekshiruv, ayniqsa, agar u ko'p odamlar bilan o'tkazilsa, ataylab noto'g'ri natijalarga olib kelishi mumkin, chunki majburiy tekshiruv sharoitida bunday tashxisning ma'lumotlari ixtiyoriy tekshiruv paytida olingan ma'lumotlardan sezilarli darajada farq qiladi.

4. Individual yondashuv tamoyili. Har bir insonga individual yondashish va tashxis qo'yish va maslahat berish jarayonida uning qiziqishlari va moyilligidan kelib chiqib yondashish kerak.

Shaxsiy javobgarlik prinsipi. Unga ko'ra, psixolog psixologik tashxisning to'g'riligi, qo'llaniladigan diagnostika usullarining etarlicligi va tuzatish choralari uchun shaxsan javobgardir.

Kasbiy konsultatsiyaning bashorat qilish funksiyasi talabalarning u yoki bu faoliyat turi bo'yicha o'zlashtirish darajasini bashorat qilishga qaratilgan – kasbiy tanlov, kasbiy muvofiqlikni aniqlash.

Kasbiy tanlov deganda o'quvchilar uchun ta'lim va kasbiy faoliyatning maqbul turlarini tanlash uchun qobiliyatlarni, shaxsiy xususiyatlarni, olingan ko'nikmalarni tekshirish tushuniladi.

Umumta'lim maktabiga kelsak, o'quvchilarga oldindan tayyorgarlik kurslari yoki o'quv profilini tanlashda psixologik maslahat yordami ko'rsatish mohiyatan kasbiy tanlash tartibi hisoblanadi.

Bugungi kunda umumta'lim maktablarining asosiy vazifalaridan biri – o'sib kelayotgan yosh avlodni jamiyatda faol ishtirok etish va faoliyatga tayyorlashdir. Kasb-hunarga yo'naltirish - o'quvchilarning kasb-hunar va mehnat bilan bog'liq rejalarini tuzish, kasb-hunar va mehnat faoliyati sohasini tanlash jarayoniga rahbarlik qilish demak. Bundan kelib chiqadiki, kasb-hunarga yo'naltirish maktab faoliyatining ajralmas qismidir. Bu nafaqat maktabning, balki barcha o'quvchi yoshlar ta'lim-tarbiyasiga ma'sul ijtimoiy insitutlar, shu jumladan, oila, mahalla, davlat tashkilotlari, yoshlar ittifoqi va boshqalarning asosiy vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Sh.M.Mirziyoevning 2023 yil 24 avgustda Samarqand viloyatiga tashrifi davomida o'tkazilgan videoselektor yig'ilishida so'zlagan nutqidan. <https://president.uz/uz/lists/view/6610>

Sh.M.Mirziyoev rahbarligida 2023 yil 20 yanvarda "Maktablarda ikkita xorijiy tilga o'qitish hamda bitta kasbga o'rgatish tizimini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida" kengaytirilgan tarzda o'tkazilgan videoselektor yig'ilishidagi nutqidan. <https://president.uz/uz/lists/view/5830>

"O'quvchilarni psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash ishlarini yanada takomillashtirish to'g'risida". Vazirlar Mahkamasi qarori. 12.07.2019yil, 577-son.

"O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida". Prezident Farmoni. 06.11.2020 yil, PF-6108.

"Ishchi kasblar bo'yicha kadrlarni tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida". Prezident Qarori. 08.07.2021 yil, PQ-5140.

MAKTABGACHA TARBIYA MUASSASALARI SHAROITIDA BOLALARNING HARAKAT POTENSIALINIRIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Masharipova Miyassar Ichanovna,
Urganch davlat universiteti dotsent

Annotatsiya: Sog'lom bolani tarbiyalashda eng muhim vositalardan biri jismoniy mashqlar, harakatli o'yinlar va sport ko'ngilochar o'yinlari sanaladi. Boladagi jismoniy sifatlar, harakat ko'nikma va malakalari rivojining zarur hamda etarli darajasini ta'minlovchi jismoniy imkoniyatlarning tabiiylikka muvofiq va individual - mos tarzda rivojlantirilishi, maktabgacha yoshdagi bolalarga jismoniy umumiy tarbiyaga oid ma'lumotlarni berish, bunda ularning jismoniy tarbiyasiga oid aqliy, texnologik, axloqiy, etik va estetik qadriyatlarni o'zlashtirishiga erishish, bilimlarning mustaqil mashg'ulotlar o'tkazishning boshlang'ich ko'nikmalari darajasida dolzarblashuvi.

Kalit so'zlar: Jismoniy mashqlar, harakat ko'nikma, malaka, harakatli o'yinlar, jismoniy sifatlar, kuch, tezkorlik, chaqonlik, egiluvchanlik, chidamlilik, texnologik, aqliy, axloqiy, etik, estetik

ТЕХНОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ ДВИГАТЕЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Машарипова Мияссар Ичановна,
Ургенчский государственный университет, факультет спорта и искусств, доцент

Аннотация: Одним из важнейших энергий в воспитании здорового ребенка являются физические упражнения, активные игры и спортивные развлечения. Физическая культура необходима для развития у ребенка физических качеств, умений и навыков, а также естественности и индивидуально-соответствующего развития физической культуры, обеспечивающей питание продуктами питания, предоставление информации по физическому воспитанию дошкольному физическому воспитанию, в том числе овладение физической культурой интеллектуального воспитания технологические, морально-эстетические и эстетические материалы, управление самостоятельным обучением знаний.

Ключевые слова: Физические упражнения, двигательные навыки, умения, двигательные игры, физические качества, сила, скорость, ловкость, гибкость, выносливость, технологические, умственные, моральные, этические, эстетические.

TECHNOLOGY FOR DEVELOPMENT OF THE MOVEMENT POTENTIAL OF CHILDREN IN PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Miyassar Ichanovna Masharipova,
Urganch State University, Faculty of Sports and Arts, associate professor

Abstract: One of the most important things in raising a healthy child is exercise, movement games, and sports entertainment. When exercising with children, it is important to monitor their health, appearance, mood, fatigue, appetite, and sleep. Every healthy child should have a medical examination 2-3 times a year. Natural and individual development of physical abilities that provide the necessary and sufficient level of development of physical qualities, monitor skills and abilities in the child, providing information on general physical education to preschool children, including mental, technological, achieving the acquisition of moral, ethical and aesthetic values, the actualization of knowledge at the level of basic skills of independent study.

Key words: Physical exercise, movement skills, skill, movement games, physical qualities, strength, speed, agility, flexibility, endurance, technological, mental, ethical, ethical, aesthetic.

Kirish. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3305-son "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi qarori hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrdagi PQ-2707-son "2017-2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaroriga muvofiq mamlakatda o'tkazilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni, xorijiy mamlakatlar ilg'or tajribasi hamda ilm-fan

yutuqlari va zamonaviy informatsion kommunikativ texnologiyalarni inobatga olgan holda maktabgacha ta'lim tizimida ma'nan mukammal va intellektual rivojlangan shaxsni tarbiyalashdir ta'lim-tarbiya jarayoniga pedagogik va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishdan iborat.

Maktabgacha yoshdagi bolalar qiziqishi, iqtidori, individual ruhiy va jismoniy xususiyatlari, madaniy ehtiyojlarini inobatga olgan holda hamda bolada ma'naviy me'yorlarni shakllanishi, hayotiy va ijtimoiy tajriba egallanishini ko'zda tutgan har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan yaxlit jarayon hisoblanadi.

Jamiyatimizda sog'lom turmush tarzini shakllantirish, aholining, ayniqsa yosh avlodning jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan muntazam shug'ullanishi uchun zamon talablariga mos shart sharoitlar yaratish, sport musobaqalari orqali yoshlarda o'z irodasi, kuchi va imkoniyatlariga bo'lgan ishonchni mustahkamlash, mardlik va vatanparvarlik, ona Vatanga sadoqat tuyg'ularini kamol toptirish, shuningdek, yoshlar orasidan iqtidorli sportchilarni saralab olish ishlarini tizimli tashkillashtirish hamda jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirishga yo'naltirilgan.

Maktabgacha tarbiyani insonparvarlashtirish uni yangilash jarayonining asosi hisoblanadi. Olimlar, amaliyotchi mutaxassislarining tobora ko'proq qismi maktabgacha yoshdagi bolalarni jismoniy tarbiyalash tizimi shaxsga majmual, insoniy ta'sir o'tkazishi, har bir bolaning muntazam va imkon qadar to'la jismoniy rivojlanish huquqi amalga oshirilishini ta'minlashi kerak, degan xulosaga kelmoqdalar.

Bolalarni o'rab turgan muhit o'zgarib bormoqda. Oddiy, sodda o'yinlar o'rniga kompyuter o'yinlari kirib keldi. Bolani aqliy, estetik rivojlantirish ustuvorlik kasb etmoqda.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni jismoniy rivojlantirish muammolarini hal etishning yangi yo'llarini izlash, birinchidan, ko'rsatilgan ziddiyatlarni hal etish zarurati bilan, ikkinchidan, o'sib kelayotgan yosh avlodning jismoniy tayyorgarligi hamda psixik rivoji jarayonini takomillashtirish qonuniyatlarini, metodologik va usuliy sharoitlarini o'rganish zarurati bilan bog'liq. Ilk go'daklikning jiddiy xususiyati bolaning salomatligi, jismoniy va asabiy-psixik rivojlanish holatining o'zaro aloqasi va bir-biriga bog'liqligidir. Sog'lom, jismonan baquvvat bola kasalliklarga kamroq chalinish bilan birga psixik jihatdan ham yaxshiroq rivojlanadi.

Shunga ko'ra, maktabgacha yoshdagi bolalarni jismonan va ruhan sog'lomlashtirish, bolaning harakat sohasini rivojlantirish, chaqqon, kuchli, jasur bo'lishdek hayotiy ehtiyojlar asosida harakatga bo'lgan qiziqishini kuchaytirishning samarali vositalarini izlab topish dolzarb masala hisoblanadi. Mazkur muammoning yechimi, bizningcha, yaxlit tarbiya jarayonini, bolaning har bir tomonlama mutanosib, jumladan, jismoniy va shaxsiy rivojini ta'minlovchi ijtimoiy-pedagogik sharoitlar birligini yaratishda. Bunda bolalarning harakat faoliyatini tashkil etishning o'yin shakllari eng qimmatli sanaladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Taniqli psixologlar A.S. Vigotskiy, A.V. Zaporozes, A.N. Leontev, D.B. Elkonin ta'rificha, maktabgacha yoshda o'yin yetakchi faoliyat bo'lib, u tufayli bola psixikasida katta o'zgarishlar yuz beradi. Harakatli o'yin maktabgacha yoshdagi bola uchun eng qulay faoliyat shakli bo'lib, harakatlar ko'nikmasini ongli ravishda takrorlashni ko'zda tutadi (A.V. Zaporozes). Ko'pgina tadqiqotchilar: V.G. Barabash (1999), O.I. Kokoreva, T.I. Osokina, N.V. Poltavseva, Ye.A. Sagadachnaya, E.Ya. Stepanenkova harakatli o'yin tufayli bolalar tabiiy harakat faolligi sharoitida o'z jismoniy va psixik imkoniyatlarini namoyish etib, tengdoshlari bilan murakkab munosabatlarga kirishishlarini qayd etadilar.

Biroq harakatli o'yinlar asosida maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy sifatlari va psixik jarayonlarini maqsadli rivojlantirish masalasi xususida ayrim ishlarda to'xtalib o'tilgan bo'lsa ham, batafsil so'z yuritilmagan.

Yuqorida bayon etilganlardan ko'rinib turibdiki, maktabgacha yoshdagi bolalar jismoniy tarbiyasida ularni jismoniy sifatlari va psixik jarayonlarini ko'proq rivojlantirishga ko'ra tabaqalashtirish (differensiallash) asosida harakatli o'yinlardan foydalanishga yangi usuliy yondashuvlarni izlash hamda ishlab chiqishga bag'ishlangan ilmiy ishimiz mavzusi juda dolzarb.

Tadqiqot metodologiyasipedagogik loyihalash jarayoni asoslari sifatida insonparvarlik mafkurasidan foydalanish;

mamlakatdagi va chet el olimlarining fiziologiya, psixologiya, tibbiyot, falsafa, pedagogika sohasida bolalarning harakat faoliyatlari hamda psixik rivojlanishi orasidagi o'zaro aloqasi hamda o'zaro munosabati to'g'risidagi qoidalar;

maktabgacha yoshdagi bolalar jismoniy tarbiyasi to'g'risidagi nazariy qoidalarning bola tarbiyalash boshqaruvining yaxlit, ko'p tarkibiy qisimli jarayon sifatidagi yig'indisi (Ye.I. Arkin, I.A. Arshavskiy, A.N. Keneman, D.V. Xuxlaeva, T.I. Osokina);

turli nazariy va amaliy soxalarda empirik tadqiqotlar umumiy-ilmiy usulini namoyish etuvchi

tizimli yondashuv;

harakat sifatlarini rivojlantirish nazariyasi (N.A. Bernshteyn, V.M. Zatsiorskiy, R.Ye. Motelyanskaya, V.I. Lyax, N. Panfilova va b.).

harakatli o'yinlarni bola shaxsiga har tomonlama ta'sir ko'rsatuvchi vosita sifatida belgilash (O.N.Kokoreva, L.M. Korovina, N.V. Poltavseva, E.Ya. Stepanenkova, Ye.A. Sagadachnaya).

Tahlil va natijalar Hozirgi vaqtda ko'pgina olimlar va mutaxassislar maktabgacha yoshdagi bolalarni jismoniy tarbiyalash tizimini jiddiy o'zgartirish zarurati to'g'risidagi masalani kun tartibiga qo'ymoqdalar. Jamiyat hayotining to'xtovsiz o'zgarib turgan ijtimoiy-iqtisodiy sharoiti, mazkur muammoning yechimiga har bir muayyan maktabgacha ta'lim muassasasidagi turli uslubiy yondashuvlar, bunday bolalarning salomatligi va boshqa sabablar jismoniy sifatlarning ham, psixik jarayonlarning ham rivojlanishiga xos yosh dinamikasiga jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun tadqiqotimizning birinchi bosqichida quyidagi vazifalar hal etildi:

maktabgacha yoshdagi bolalar jismoniy sifatlari va psixik jarayonlarining dinamikasi hamda yosh xususiyatlarini aniqlash;

maktabgacha yoshdagi bolalarning asosiy jismoniy sifatlari hamda psixik jarayonlari orasidagi o'zaro bog'liqlik qonuniyatlarini aniqlash.

Tadqiqotlar o'quv yilining boshi va oxirida o'tkazildi. Turli jismoniy sifat ko'rsatkichlarining mutlaq qiymatlarini tavsiflash uchun har bir yosh-jins guruhida 14 tagacha testdan foydalanildi. Bunda bolalarning har bir yosh-jins guruhida har xil testlar qo'llangan bo'lib, ularni ob'ektiv ravishda taqqoslash mumkin emas edi. Shuning uchun jismoniy tayyorgarlikning mutlaq ko'rsatkichlari nisbiy birliklarda ko'rsatildi. Ular integral ko'rsatkichlar mutlaq kattaliklarini qo'llanilgan testlar miqdoriga bo'lish natijasida olindi.

Kuch sifatlari va psixik jarayonlar ko'rsatkichlarining o'zaro bog'liqligi.

Kuch sifatlari va psixik jarayonlarning bir-biriga bog'liq holda rivojlanishi samaradorligi to'g'risida yanada batafsilroq fikr yuritish uchun birinchi tadqiqotlarning ham, ikkinchisining ham ma'lumotlari bo'yicha biz tekshirgan barcha ko'rsatkichlar o'zaro bog'liqlikda tahlil etildi. O'tkazilgan tahlil 3-6 yoshli bolalarda aniqlangan ijobiy o'zaro bog'liq ko'rsatkichlar xususida mulohaza qilish imkonini berdi.

Ayni paytda, tadqiqotlar shuni isbotladiki, kuch sifatlari va psixik jarayonlarga oid turli ko'rsatkichlar darajasi hamda o'zaro bog'liqligining mustahkamligi, shuningdek, uning ishonchliligi o'g'il bolalar va qizlarda turlicha namoyon bo'lar ekan. Bu 4.5-jadvaldan yakqol ko'rinib turibdi. Masalan, pedagogik tajribadan so'ng uch yoshli o'g'il bolalarning nazorat guruhida bog'liqlik darajasining ishonchli ijobiy ko'rsatkichi 48 tadan faqat 6 ta, to'rt yoshda muvofiq ravishda – 2 va 5, besh yoshda – 2 va 2, olti yoshda – 2 va 4. Qizlar guruhida birmuncha farqli manzarani kuzatish mumkin (4.5-jadval). Ularda pedagogik tajribadan keyin barcha holatlarda kuch sifatlari va psixik jarayonlar orasidagi ishonchli ijobiy bog'likliklar ancha yuqori bo'lib chiqdi. Jismoniy tayyorgarlik va diqqatning integral ko'rsatkichlari orasidagi o'zaro bog'liqlik tahlili biron-bir jiddiy tafovutlarni yuzaga chiqarmadi. Bu 3.1-jadvalda aniq ko'rinib turibdi. Diqqat hamda chidamlilik qiymatlari orasidagi ishonchli bog'liqlik o'g'il bolalarda faqat besh yoshda, qizlarda esa olti yoshda chaqqonlik bilan kuzatildi.

O'g'il bolalarda uch yoshda bog'liqlikning nisbatan yuqori darajasi diqqat va chidamlilik ko'rsatkichlari orasida aniqlanadi, to'rt, besh va olti yoshda egiluvchanlik bilan, muvofiq ravishda qizlarda uch yoshda chidamlilik, to'rt yoshda – tezkorlik va egiluvchanlik, besh va olti yoshda – faqat egiluvchanlik ko'rsatkichlari bilan yuzaga chiqadi. Tahlil etilayotgan ko'rsatkichlar orasidagi variantlarning eng past koeffitsientlari o'g'il bolalarda uch yoshda (egiluvchanlik ko'rsatkichlari bilan), qizlarda esa besh yoshda (chidamlilik ko'rsatkichlari bilan) aniqlandi.

Uch yoshli o'g'il bolalarda tafakkur hamda egiluvchanlik qiymatlari orasida nisbatan mustahkam bog'liqlik qayd etildi, to'rt yoshda – chidamlilik, besh yoshda – barcha besh xil jismoniy sifatlari, olti yoshda – kuch va chaqqonlik orasida. Mos ravishda bunday yo'nalish qizlarda uch yoshda chaqqonlik, to'rt yoshda egiluvchanlik, besh yoshda chaqqonlik va olti yoshda kuch hamda chaqqonlik ko'rsatkichlari bilan namoyon bo'ldi. Bog'liqlikning (korrelyatsiya)ning eng past koeffitsienti o'g'il bolalarda (tezkorlik) va qizlarda (kuch) to'rt yoshda aniqlandi.

Jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlari bilan bog'liqlikka ko'ra tahlil etilgan so'nggi psixik jarayon tasavvur edi.

Mazkur holatda faqat qizlarda chaqqonlik (uch yosh), chidamlilik (to'rt yosh) va tasavvurning integral ko'rsatkichlari orasida variantlarning ikkita ishonchli koeffitsienti ma'lum bo'ldi.

qizlarda uch yoshda chidamlilik, to'rt yoshda – tezkorlik va egiluvchanlik, besh va olti yoshda – faqat egiluvchanlik ko'rsatkichlari bilan yuzaga chiqadi. Tahlil etilayotgan ko'rsatkichlar orasidagi variantlarning eng past koeffitsientlari o'g'il bolalarda uch yoshda (egiluvchanlik ko'rsatkichlari bilan), qizlarda esa besh yoshda (chidamlilik ko'rsatkichlari bilan) aniqlandi.

Uch yoshli o'g'il bolalarda tafakkur hamda egiluvchanlik qiymatlari orasida nisbatan mustahkam bog'liqlik qayd etildi, to'rt yoshda – chidamlilik, besh yoshda – barcha besh xil jismoniy sifatlar, olti yoshda – kuch va chaqqonlik orasida. Mos ravishda bunday yo'nalish qizlarda uch yoshda chaqqonlik, to'rt yoshda egiluvchanlik, besh yoshda chaqqonlik va olti yoshda kuch hamda chaqqonlik ko'rsatkichlari bilan namoyon bo'ldi. Bog'liqlikning (korrelyatsiya)ning eng past koeffitsienti o'g'il bolalarda (tezkorlik) va qizlarda (kuch) to'rt yoshda aniqlandi.

Jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlari bilan bog'liqlikka ko'ra tahlil etilgan so'nggi psixik jarayon tasavvur edi .

Mazkur holatda faqat qizlarda chaqqonlik (uch yosh), chidamlilik (to'rt yosh) va tasavvurning integral ko'rsatkichlari orasida variantlarning ikkita ishonchli koeffitsienti ma'lum bo'ldi.

Boshqa hollarda jismoniy sifatlar va psixik jarayonlar orasidagi o'zaro aloqa kattaligi ishonchli bo'lmadi. Lekin, agar jadal rivojlanish davrini boshidan kechirayotgan 3-6 yoshli biz tekshirayotgan bolalarning ko'rsatkichlari statistik ishlovdan o'tganligini hisobga oladigan bo'lsak, hatto ijobiy bog'liqlik ham hech bo'lmaganda jismoniy hamda psixik jarayonlarning o'zaro ta'siri yo'nalishi xususida ma'lumot berishi mumkin.

Uch yoshli o'g'il va qiz bolalarda tasavvur, kuch va chaqqonlik ko'rsatkichlari orasida, to'rt yoshda o'g'il bolalarda faqat kuch ko'rsatkichlari, qizlarda esa tezkorlik bilan, besh yoshda o'g'il bolalarda – kuch, qizlarda tezkorlik va egiluvchanlik, olti yoshda o'g'il bolalarda tezkorlik, chaqqonlik va egiluvchanlik, qizlarda esa kuch va chidamlilik ko'rsatkichlari bilan nisbatan mustahkam ijobiy bog'liqliklar kuzatildi. Variantlarning eng past koeffitsientlari o'g'il bolalarda to'rt yoshda (chidamlilik), qizlarda esa uch yoshda (tezkorlik) qayd etildi.

Shunday qilib, tadqiqotlarning statistik materiallarini o'zaro bog'liqlikka ko'ra tahlil qilish maktabgacha ta'lim muassasasidagi tabiiy sharoitda rivojlanayotgan bolalarda jismoniy sifatlar hamda psixik jarayonlar orasidagi o'zaro bog'liqlikning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash imkonini berdi. Bu xususiyatlar shundan iboratki, psixik jarayonlarning rivojlanish darajasiga 3-6 yoshli bolalarda jismoniy tayyorgarlikning har xil ko'rsatkichlari albatta ta'sir o'tkazadi. Lekin bu ta'sirlarning kattaligi hali yakqol ifodalangan (ishonchli) shaklda namoyon bo'lmaydi. Biz turli yosh va jinsli bolalarning jismoniy sifatleri hamda psixik jarayonlari orasidagi o'zaro bog'liqligida qandaydir qonuniyat borligini payqamadik. Mazkur ko'rsatkichlar va jinsiy dimorfizm orasidagi o'zaro ta'sirning namoyon bo'lishida yosh omilining mavjudligi to'g'risida to'la ishonch bilan gapirish mumkin.

Bizning ishimizda 3-6 yoshli bolalarning jismoniy sifatleri va psixikasini takomillashtirish jarayoniga aniq maqsad bilan ta'sir ko'rsatuvchi tashqi omil sifatida harakatli o'yinlar tanlab olindi. Mazkur ilmiy ishning natijalari navbatdagi bobda bayon etilgan.

Xulosa Pedagogik tajriba shuni ko'rsatadiki, barcha jismoniy sifatlar o'zgarishlarining tabiiy yosh xususiyatlarini saqlab qolishgina emas, ayrim hollarda hatto bu jarayonni tezlashtirishga ham erishildi. Bu ko'proq darajada chaqqonlik va egiluvchanlikning rivojlanishiga, kamroq chidamlilik, kuch va tezkorlikning rivojlanishiga taalluqlidir.

Pedagogik tajribadan so'ng psixik jarayonlar ko'rsatkichlarining eng yaqqol ifodalangan o'sishi: o'g'il bolalarda 3 yoshdan 4 yoshgacha – diqqatlar tasavvur va ko'rish xotirasini, 5 yoshdan 6 yoshgacha – ko'rish xotirasi, tafakkur va tasavvurni; qizlarda: 3 yoshdan 4 yoshgacha – ko'rish xotirasi, tafakkur va tasavvurni, 5 yoshdan 6 yoshgacha – ko'rish xotirasi, idrok va tasavvurni tadqiq etganda qayd qilindi.

Qizlarda ham, o'g'il bolalarda ham yetakchi psixik jarayon ko'rish xotirasidir.

Jismoniy sifatlar va psixik jarayonlarning bir-biriga ta'sirini o'zaro bog'liqlikda tahli etish pedagogik tajriba natijasida anchagina ishonchli bog'liq jihatlarni yuzaga chiqardi. Masalan, tajriba guruhining 3-yoshli o'g'il bolalarida bunday bog'liq jihatlari nazorat guruhlariga nisbatan 2,8 marta, qizlarda – 2,1 marta, maktabgacha yoshdagi bolalarning butun kontingenti bo'yicha esa 2,4 marta ortiq bo'ldi.

Maktabgacha tarbiya muassasalaridagi jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida tabaqalashtirilgan harakatli o'yinlarni qo'llash texnologiyasi 3-6 yoshli bolalarning harakat imkoniyatlarini, jismoniy tayyorgarligini va psixik imkoniyatlarini rivojlantirishga yordam beradi, shuningdek, ularning kichik maktab yoshi

davriga o'tish uchun tayyorgarligi sifatini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3305-son "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi qarori
2. Masharipova M.I., Maktabgacha tarbiya muassasalari sharoitida bolalarning harakat potensialini maqsadli rivojlantirish texnologiyasi. dis....pedagogika fanlari nomzodi. - T, 2007. – 24b.
3. Вопросы психологии ребенка дошкольного возраста: Сборник статей / Под редакцией А.Н Леонтева, А.В Запарожеса – М.,1995. – 144 с.
4. Yusupova.P. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. Toshkent. O'qituvchi. 1993.Ф

BOSHLANG‘ICH SINFLAR O‘QUVCHILARIGA INGLIZ TILINI O‘QITISHDA UZVIYLIKNI TA‘MINLASH METODIKASI

*Nabixonova Masturaxon Ibrohimxon qizi,
student of the Namangan State Pedagogical Institute*

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda ingliz tilini o‘qitishda uzviylikni ta‘minlash metodikasi asoslari, ma‘nosi va kelib chiqishi, ushbu metodikaning o‘zlashtirishdagi yutuqlari keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: pedagogika, tadqiqot, integratsiya, mavzulashtirish, metodika, intensiv, STEM fanlari, axborot tahlili, asosiy o‘qitish yo‘nalishi, ta‘sir etuvchi omillar.

МЕТОДОЛОГИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДОБРОВОЛЬНОСТИ ПРИ ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

*Набихонова Мастурахон Иброҳимхон қизи,
студентка Наманганского государственного педагогического института*

Аннотация: В данной статье приведены основы, значение и истоки методики обеспечения преемственности в обучении английскому языку в начальных классах, достижения в освоении данной методики.

Ключевые слова: педагогика, исследования, интеграция, тематизация, методология, интенсивность, дисциплина STEM, анализ информации, основное направление перехода, влияющие факторы.

METHODOLOGY OF PROVIDING INTEGRITY IN TEACHING ENGLISH LANGUAGE TO PRIMARY CLASS STUDENTS

*Nabixonova Masturaxon Ibrohimxon qizi,
Namangan davlat pedagogika instituti talabasi*

Annotation: This article cites the basics, meaning and origin of the methodology for ensuring continuity in teaching English in elementary grades, and the achievements in mastering this methodology.

Keywords: pedagogy, research, integration, thematic, methodology, intensive, STEM Sciences, Information Analysis, basic transition direction, influencing factors.

Hozirgi kunda maktablar va maktabgacha ta‘lim muassasalarida turli metodikalarni integratsiyalashgan holda qo‘llash, tajribadan o‘tgan, o‘zini oqlagan, pedagog mutaxassislar tomonidan e‘tirof etilgan metodlardan bir-biriga integratsiya qilingan, yoki yaxlit holda foydalanish sifatli ta‘lim garovi bo‘lib qolmoqda. Ana shunday davrning ya‘na bir rad etib bo‘lmas faktorlaridan biri, yoshlarni ayni davrdan boshlab chet tillariga qiziqish bilan ulg‘aytirish, bu kabi zamonaviy bilimlarga to‘g‘ri yo‘naltirishdir. Chunonchi, aynan shu maqsadlarni ko‘zda tutgan holda, Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 20-yanvardagi “Xorijiy tillarni o‘rganishni takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 34-sonli qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 12-maydagi PQ-1875 sonli “Chet tillarni o‘rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” qarori e‘lon qilindi. Ushbu ikki muhim hujjatning asosiy ma‘nosi, ta‘lim tizimida xorijiy tillarni o‘qitish tizimini rivojlantirish, yangicha va jahon pedagogikasida sinalgan, intensiv metodlarni qo‘llashdan iboratdir. Xorijiy tillarni o‘qitishda o‘quv dasturlarini uzviylikni ta‘minlash va izchillik-samarali ta‘lim yetakchiligi va sifatli o‘qitish uchun juda muhimdir. Ular turli darajalar va mavzular bo‘yicha o‘quv maqsadlari, standartlari, baholashlari va ta‘lim strategiyalarini moslashtirishga ishora qiladi.

Muvofiqlik va uzviylik o‘quv dasturining mantiqiy va o‘quvchilar va o‘qituvchilar uchun mazmunli bo‘lishini anglatadi. Xorijiy tillarni o‘qitishda uzviylikni ta‘minlash bu pedagogik jarayonlarda va metodologiyada berilayotgan axborotlar ketma-ketligining, dastlabkisi keyingisiga nisbatan chambarchas bog‘liqligi va o‘zaro integratsiyalanganligi asosida o‘qitish usuli (metodi) ga aytiladi[1].

Hozirgi zamonaviy dunyoning eng e‘tiborli va nufuzli oliy o‘quv yurtlaridan biri Garvard universiteti professori F.Viegas o‘z asarlarida sun‘iy intellektni tahlil qilgan ekan, insonlar va sun‘iy intellekt orasidagi

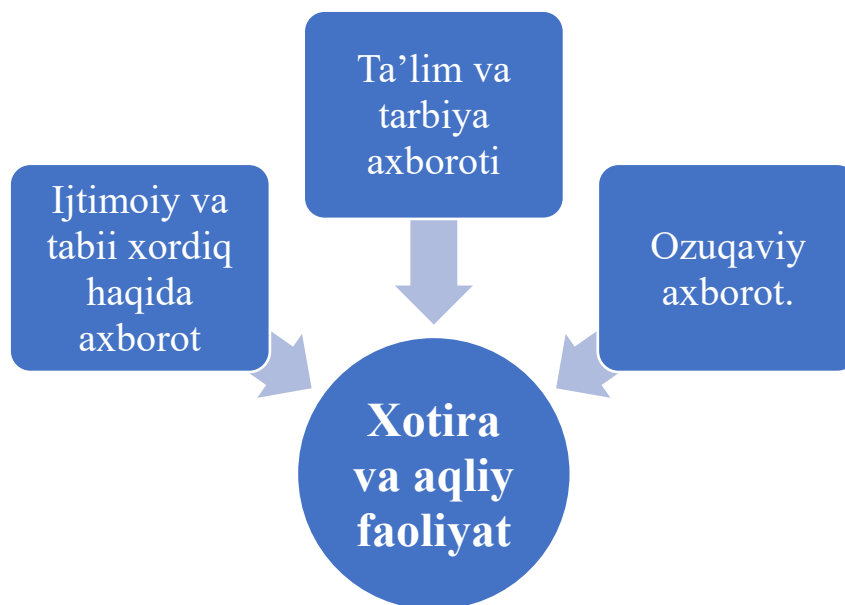
axborot almashinuvi ko'proq uzviy bo'lmagan holda ikki tomonga ham pand berishini yozadi. Xususan, sun'iy intellektdan ko'ra insonning o'zi tasodifiy va bir biriga bog'liq bo'lmagan turli axbrotlar sintezlarini xotirada jamlash va javob qaytarishga ko'proq vaqt sarflashini yozgan.

Pedagogik innovatsiya ta'limning jamiyat barqaror rivojlanishidagi yuqori ijtimoiy ahamiyatidan kelib chiqqan holda zamonaviy talablar, tizimdagi muammolar va ularni hal qilishda fan va ta'lim bo'g'inlari o'rtasidagi aloqadorlikni ta'minlash uzluksiz pedagogik ta'limni klaster rivojlanish tizimiga o'tkazish zaruratini taqozo etmoqda.

Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri uzluksiz ta'lim tizimidagi barcha ta'lim turlari, ilmiy tadqiqot institutlari va markazlari, amaliyot bazalari, ilmiy va ilmiy-metodik tuzilmalarning bir butunligi bo'lib, ularning birgalikdagi vazifalar taqsimlangan faoliyati pedagogik ta'lim tizimini sifat jihatidan yangi darajaga ko'tarish imkonini beradi. Binobarin, klasterning asosiy maqsadi o'z tarkibiga kiruvchi ta'limiy-ilmiy-innovatsion salohiyatni nafaqat yuqori fuqarolik va kasbiy layoqatlilik darajasi bilan, balki raqobatbardoshligi, yangiliklarni qabul qila olish qobiliyati, yangi ta'lim dastur va texnologiyalarini loyihalash hamda amalga oshira olish qobiliyatiga ega zamonaviy ta'lim mutaxassislarini tayyorlash uchun birlashtirishdir.[2]

Axborot texnologiyalari sohasida ya'na bir yetuk kadrlardan biri Jon Mak-Karziy har qanday xotiraga monand axborot uzatilishida va qabul qilinish jarayonlarida uzviy va axborot qismlari orasidagi to'xtalishlar kichik vaqt talab qilishi haqida fikr yuritgan.

Ta'lim jarayonlarini tashkil etish va zamonaviy pedagogika bo'yicha mutaxassis, Oksford universiteti professori Sibel Erduran, London maktablarida STEM fanlar va boshlang'ich sinflarda o'tiladigan fransuz tili darslarida qatnashib, kichik o'quvchilar bilan ilmiy tadqiqot olib bordi. Unga ko'ra STEM fanlarni va chet tilini o'rgatishda, mavzulashtirilgan rejalarni tuzish uzviylik va o'ta bog'liqlikni talab qilishi lozim. Miyya faoliyati hordiq talab qila boshlaganida bu talabni yosh kishilar uchun umuman rad etib bo'lmaydi, biroq ma'lum ixtisos axborot qabul qilish jarayoni intervalidan so'ng, o'tilgan mavzuga aloqadorligi past bo'lgan boshqa mavzuni o'tish bola qabul qilish jarayonini sustlashishiga olib keladi. Ayniqsa hordiq tabiat yoki qiziqarli video-materiallar, o'yinlar bilan bo'lsa, ta'lim e'tiboridan ko'ra hordiq olish, o'yin-kulguga qiziqish ortib ketadi. Erduran ushbu xodisani tahlili oxirida zanjirli xulosaga to'xtalgan.

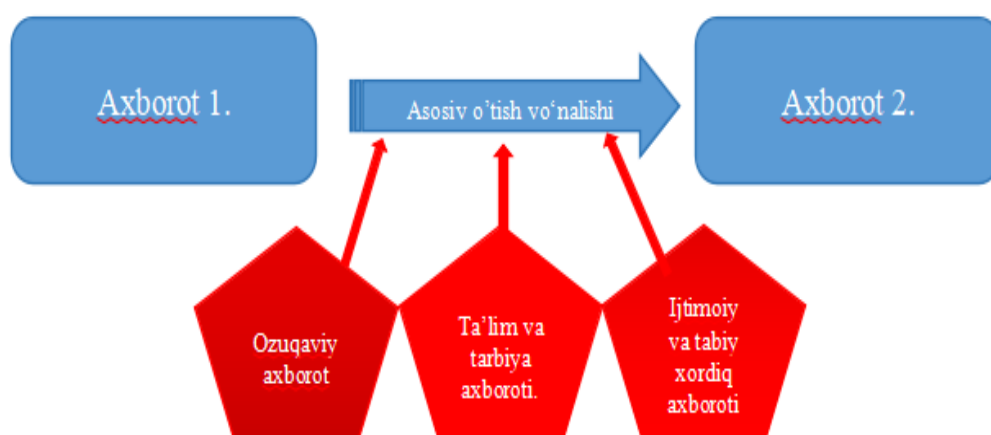
1-rasm. S.Erduranning bola xotirasi va aqliy faoliyatiga ta'sir ko'rsatuvchi 3 yirik omili xulosasi[3].

Xorijiy tillarni o'rgatishda inglizlardan ko'ra ko'proq tajribaga ega bo'lgan Tokio universiteti olimlari, Koichi Hashimoto va Kenji Satolar boshlang'ich sinf yoshidagi bir necha yoshlar o'rtasida, "Zerikarli sinf" nomli mashxur tadqiqot olib borishdi. Tadqiqotning asosiy ishi bu yoshlarni ma'lum

davr orasida beriladigan chet tili axborotini uzviylikni ta'minlashga e'tibor berilmay, o'qituvchi mavzulashtirilmagan holda dars o'tdi. Olimlar yoshlar xotirasida va ongidagi o'zgarishlarni tekshirish ekan, fanlarni o'zlashtirish va chet tilini o'rganishni takomillashtirish hususida darslarni mavzulashtirish va ular orasidagi uzviylikni ta'minlashga e'tibor qaratish lozimligini tushunishdi.

Uzluksiz ta'lim tizimida fan dasturlarining uzviylikni ta'minlanmagan ta'lim sifati va samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Jumladan, ta'lim turlariaro mavzularning takrorlanishi, ayrim mavzularga haddan ziyod ko'p soatning ajratilgani, fan mazmuni deyarli nazariy ma'lumotlarga asoslanganligi hamda xalqaro tadqiqotlar singdirilmaganligi kabi muammolar mavjud. Ta'lim bosqichlari mazmuni tahlilida 10–15 foiz mavzularning takror berilayotganligi, 50–60 foiz mavzularda uzviylik ta'minlanmaganligi tahlillarda ko'rindi. Oldimizda ta'lim mazmunini belgilashga xizmat qiluvchi, uzluksiz ta'lim tizimining me'yoriy hujjatlari, o'quv dasturlarining uzviylikni tahlil qilish, ularning har bir fan bo'yicha bosqichlar orasida takroriylikning oldini olish bo'yicha ishlar hamda uzviylikni ta'minlangan fan dasturlari asosida darsliklar mazmunini ham muvofiqlashtirish kabi dolzarb vazifalar turibdi.[4]

2-rasm.

Tokio olimlarining chet tillarini boshlang'ich sinflarda o'rgatishda, berilgan axborotning uzviylikiga ta'sir qiluvchi omillari[5].

Jahon pedagoglarining eng taniqli tadqiqotlari shuni ko'rsatdiki, darslarni boshlang'ich sinf o'quvchisi, qanchalar tez tahlil qilishi va o'zlashtirishida uzviylikni ta'minlash darajalariga bog'liq. 2-rasmda, aynan chet tili darsidagi beriladigan 2 axborot va ularni uzviylikni tasviri, asosiy o'tish yo'nalishi bilan tasvirlangan.

1-daraja uzviylikda, ana shu asosiy yo'nalishga suqulib kiruvchi boshqa axborotlarning darajasi ortib ketadi va bola o'zlashtirish ko'rsatkichi tushib ketadi.

daraja uzviylikda esa, asosiy yo'nalishga ta'sir qiluvchi omillar va axborotga berilgan e'tibor tenglashadi, ammo bolani mavzuni o'zlashtirish tezligi pasayadi va samaradorlik tushib ketadi. 3-daraja bu yuqori bo'lib, faqat tabiiy holdagina asosiy yo'nalishga ta'sir etuvchi omillar qo'shiladi. Natijada bolaning o'zlashtirish ko'rsatkichlari oshadi.

Xulosa qilib aytganda, chet tillarini boshlang'ich sinflar uchun o'qitishda jahon bo'yicha millionlab

metodlar aniqlangan va sinovdan o'tkazilmoqda. Biroq har qanday metod bo'lmasin agar yetarli darajada axborot uzviyligini ta'minlamasa bu besamarlikni anglatadi. Axborot uzviyligi darajasini ortishi esa, yuqorida ta'kidlab o'tkanimizdek, o'zlashtirish jarayonlarini tezlashishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-1875-sonli, "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" qarori

Pedagogik ta'lim klasteri: muammo va yechimlari/ "Uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirishda pedagogik innovatsiyalar va integratsiyaviy yondashuv" /B.Sobirov 1512-b

Academic research in educational sciences/ issue 3- 2021/ 898-899 b

Vazirlar Mahkamasining 34-sonli, "Xorijiy tillarni o'rganishni takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" qarori.

"Методика обучения иностранным языкам". Л.П. Сакаева, А.П. Баранова. К а з а н-2016

"Educational and scientific journal of Oxford University". 3th issue of spring, 2021.

"Educational journal for researches and science of University of Tokio". 14-Issue of 2018.

Reconceptualizing the nature of science for science education: Scientific knowledge, practices and other family categories (contemporary trends and issues in science education book 43) 2014th edition, kindle edition. sibel erduran. zubeida dagher.

MA'NAVYIY-AXLOQIY PRINSIPLAR TUSHUNCHASI MAZMUN MOHIYATI VA JAMIYAT HAYOTIDAGI O'RNI

*Temirova Odina Muxiddin qizi,
NamDU mustaqil tadqiqotchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqola ma'naviy-axloqiy tamoyillarning ko'p qirrali mohiyatini ochib beradi, ularning asosiy tushunchalarini, mazmunining mohiyatini va jamiyat hayotidagi ajralmas rolini yoritadi. U ushbu tamoyillarning ijtimoiy hamjihatlikni rivojlantirish, axloqiy etakchilikni yo'lga qo'yish va shaxsiy hayotni qondirishdagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, munozarada ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning zamonaviy global muammolarni hal qilishda, texnologik taraqqiyotni muvozanatlashda va madaniy merosni asrab-avaylashda dolzarbligi ta'kidlanadi. Ushbu tamoyillarni hayotning turli jabhalariga, ya'ni ta'limdan tortib siyosatni ishlab chiqishgacha integratsiyalashgan holda, jamiyatlar zamonaviy dunyoning murakkabliklarida halollik va rahm-shafqat bilan harakat qilishlari mumkin. Maqolada ma'naviy-axloqiy tamoyillar adolatli, barkamol va taraqqiyparvar jamiyatni shakllantirishning axloqiy asosi bo'lib xizmat qilishini har tomonlama tushunishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: axloq, ma'naviyat, tamoyil, madaniy meros, barkamol avlod, taraqqiyot, globallashuv, ma'rifat.

СУТЬ ПОНЯТИЯ СОДЕРЖАНИЕ ДУХОВНО-ЭТИЧЕСКИХ ПРИНЦИПОВ И ЕГО МЕСТО В ЖИЗНИ ОБЩЕСТВА

*Темирова Одина дочь Мухиддина.
Независимый исследователь НамГУ*

Аннотация: В данной статье рассматривается многогранность духовно-нравственных принципов, раскрываются их фундаментальные понятия, сущность их содержания и незаменимая роль в ткани общественной жизни. В нем подчеркивается значение этих принципов для содействия социальной сплоченности, этического лидерства и повышения личной самореализации. Более того, дискуссия подчеркивает актуальность духовных и моральных ценностей в решении современных глобальных проблем, балансировании технологических достижений и сохранении культурного наследия. Интегрируя эти принципы в различные аспекты жизни, от образования до разработки политики, общества могут честно и сострадательно преодолевать сложности современного мира. Цель статьи - дать всестороннее понимание того, как духовные и моральные принципы служат этической основой построения справедливого, гармоничного и прогрессивного общества.

Ключевые слова: мораль, духовность, принцип, культурное наследие, совершенное поколение, развитие, глобализация, просвещение.

THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF SPIRITUAL AND ETHICAL PRINCIPLES CONTENT AND ITS PLACE IN THE LIFE OF THE SOCIETY

*Temirova Odina Muhiddin qizi
Independent researcher of NamSU*

Abstract: This article delves into the multifaceted nature of spiritual and moral principles, elucidating their fundamental concepts, the essence of their content, and their indispensable role in the fabric of societal life. It highlights the significance of these principles in fostering social cohesion, guiding ethical leadership, and enhancing personal fulfillment. Moreover, the discussion underscores the relevance of spiritual and moral values in addressing contemporary global challenges, balancing technological advancements, and preserving cultural heritage. By

integrating these principles into various aspects of life, from education to policy-making, societies can navigate the complexities of the modern world with integrity and compassion. The article aims to provide a comprehensive understanding of how spiritual and moral principles serve as the ethical bedrock for fostering a just, harmonious, and progressive society.

Key words: morality, spirituality, principle, cultural heritage, perfect generation, development, globalization, enlightenment.

Kirish. Borgan sari murakkab va jo'shqin dunyoda ma'naviy-axloqiy tamoyillarning ahamiyatini ortiqcha baholab bo'lmaydi. Bu tamoyillar kompas bo'lib, shaxslar va jamiyatlarni axloqiy xulq-atvor, ijtimoiy uyg'unlik va shaxsiy amalga oshirishga yo'naltiradi. Ularning mohiyati va mazmunini anglash insonparvar va adolatli jamiyatni shakllantirish uchun, ayniqsa, texnologik taraqqiyot, madaniy siljishlar va axloqiy noaniqliklar hukm surayotgan davrda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Texnologiya taraqqiyoti va moddiy manfaatlar tobora kuchayib borayotgan dunyoda ma'naviy va axloqiy tamoyillarning roli insoniyat jamiyatining asosi bo'lib qolmoqda. Ushbu tamoyillar odamlar va jamoalar faoliyat yuritadigan, xulq-atvorga rahbarlik qiladigan, ijtimoiy hamjihatlikni qo'llab-quvvatlaydigan va umumiy farovonlikni rag'batlantiradigan axloqiy asosni tashkil qiladi. Ularning mavjudligi zamonaviy muammolarni hal qilish va muvozanatli va uyg'un hayotni ta'minlashda juda muhimdir.[1]

Ma'naviyat – inson ruhiy va aqliy olamini ifodalovchi tushuncha. U kishilarning falsafiy, huquqiy, ilmiy, badiiy, axloqiy, diniy tasavvurlarini o'z ichiga oladi. Ma'naviyat atamasining asosida „ma'no“ so'zi yotadi. Ma'lumki, insonning tashqi va ichki olami mavjud. Tashqi olamiga uning bo'y-basti, ko'rinishi, kiyinishi, xatti-harakati va boshqa kiradi. Ichki olami esa uning yashashdan maqsadi, fikr yuritishi, orzu-istaklari, intilishlari, his-tuyg'ularini o'z ichiga oladi. Insonning ana shu ichki olami ma'naviyatdir. Oziq-ovqat odamga jismoniy quvvat bersa, ma'naviyat unga ruhiy oziq va qudrat bag'ishlaydi. Ma'naviyat ma'rifat va madaniyat bilan bog'liq. Ma'naviyat odamlarda tap-tayyor holda vujudga kelmaydi. Unga muttasil o'qish, o'rganish, tajriba orttirish orqaligina erishiladi. Ma'naviyat qanchalik boyib borsa, jamiyat va millat shunchalik ravnaq topadi. Ma'naviyatli odam yashashdan maqsad nimaligini aniq biladi, umrini mazmunli o'tkazish yo'lini izlab topadi, muomala qilish madaniyatini egallaydi, har bir masalaga insof va adolat nuqtayi nazaridan yondashadi. Vijdon nima, yolg'on va rost nima, or-nomus nima, halol va harom nima – bularning hammasini bir-biridan ajrata oladi, hayotda yomonlikka boshlovchi xatti-harakatlardan voz kechadi, yaxshilikka boshlovchi amallarni bajaradi. Qisqasi, ma'naviyatda inson hayotining mazmuni aks etadi. Vatanni sevish, vatanparvarlik inson ma'naviyatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Ma'naviyat kamol topgan jamiyatlarda qobiliyat, iste'dod egalari shu jamiyatning, millatning yuzi, g'ururi, obro'-e'tibori hisoblanadi. Ma'naviyatli jamiyatda aql, sog'lom fikr, adolat va yaxshi xulq ustuvordir. Bunday jamiyatda xalqning ertangi kunga ishonchi kuchli bo'ladi, odamga nomunosib turli illatlar barham topadi.[2]

Axloq ezgulik va yovuzlik, yaxshilik va yomonlik deb baholaydigan, binobarin ma'lum xulq-atvorga undab, ruxsat beradigan yoki ta'qiqlaydigan narsalarni din savob, uvol (gunoh), halol va harom tushunchalari yordamida mustahkamlagan. Agar din odamlarni faqat sig'inishga, ibodat va duoga chorlash bilan cheklanib, ijtimoiy-maishiy hayoti bilan qiziqmasa, odamlar o'rtasida keng tarqalmas edi. Xuddi shunday, axloq va butun ma'naviyat tizimi din yordamida odamlar ongiga ta'sir ko'rsatmasa u ham katta muvaffaqiyatga erishmas edi.[3]

Ma'naviy tamoyillar moddiy borliqdan ustun bo'lgan, ko'pincha diniy yoki falsafiy an'analarga asoslangan e'tiqod va qadriyatlarga tegishli. Ular rahm-shafqat, kamtarlik, halollik va hayotdagi yuksak maqsadlar yoki ma'nolarga intilish kabi tushunchalarni o'z ichiga oladi. Ruhiy tamoyillar ilohiy mavjudot, tabiat yoki insoniyatning umumiy farovonligi bo'ladimi, o'zidan buyukroq narsaga bog'liqlik hissini ta'minlaydi.[4]

Axloqiy tamoyillar: esa, ma'lum bir jamiyatda nima to'g'ri yoki noto'g'ri deb hisoblanishini belgilaydigan axloqiy xulq-atvor uchun ko'rsatmalardir. Bu tamoyillar ko'pincha madaniy

me'yorlar, diniy ta'limotlar va falsafiy axloqdan kelib chiqadi. Asosiy axloqiy tamoyillar halollik, adolat, hurmat va mas'uliyatni o'z ichiga oladi. Ular qonunlar, ijtimoiy siyosat va shaxslararo munosabatlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi, bu esa shaxslarning boshqalar va butun jamiyat uchun foydali bo'lgan yo'llar bilan harakat qilishini ta'minlaydi.[5]

Ma'naviy-axloqiy tamoyillarning mazmuni rang-barang va serqirra bo'lib, ular ildiz otgan turli madaniy, diniy va falsafiy sharoitlarni o'zida aks ettiradi. Asosiy elementlarga quyidagilar kiradi:

1. Axloqiy xulq: Bu halollik, halollik va adolat kabi axloqiy me'yorlarga mos keladigan xatti-harakatlar va harakatlarni o'z ichiga oladi. Axloqiy xulq-atvor jamiyatda ishonch va hamkorlikni saqlash uchun zarurdir.

2. Mehr-shafqat va hamdardlik: Bu qadriyatlar boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish va bo'lishish, birdamlik va o'zaro yordam tuyg'usini rivojlantirish muhimligini ta'kidlaydi.

3. Ma'suliyat: Bu tamoyil butun hayotning o'zaro bog'liqligini tan olgan holda, boshqalar va atrof-muhit farovonligiga yordam beradigan tarzda harakat qilish burchini ta'kidlaydi.

4. Qadr-qimmatni hurmat qilish: Bu har bir shaxsning o'ziga xos qadriyatini tan olish va qadrlashni, inson huquqlari va tengligini ta'minlashni o'z ichiga oladi.

5. Donolikka intilish: Ma'naviy va axloqiy tamoyillar ko'pincha bilim va tushunishni izlashga undaydi, odamlarni ongli va o'ylangan qarorlar qabul qilishga yo'naltiradi.

6. Adolatga sodiqlik: Bu adolat va tenglikni targ'ib qilish, adolatsizliklarni bartaraf etish va marginal va zaif aholi huquqlarini qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga oladi.[6]

Zamonaviy dunyoda ma'naviy-axloqiy tamoyillarning dolzarbligi chuqur va keng qamrovli:

1. Ijtimoiy hamjihatlik: Turli va ko'p madaniyatli jamiyatlarda bu tamoyillar ijtimoiy totuvlik va o'zaro tushunishni mustahkamlash, nizolarni kamaytirish va birlikni targ'ib qilish uchun umumiy asos bo'lib xizmat qiladi.

2. Axloqiy yetakchilik: Ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni o'zida mujassam etgan yetakchilar o'z jamoalari va tashkilotlarini axloqiy va barqaror amaliyotlarga yo'naltirib, ishonch va ishonchni uyg'otishi mumkin.

3. Shaxsiy bajarilish: Ma'naviy va axloqiy tamoyillarga amal qilgan shaxslar ko'pincha o'zlarining umumiy farovonligi va baxtiga hissa qo'shib, ko'proq maqsad va qoniqish hissini boshdan kechiradilar.

4. Global muammolar: Iqlim o'zgarishi, tengsizlik va adolatsizlik kabi global muammolarni hal qilishda ma'naviy va axloqiy tamoyillar jamoaviy harakatlar va umumiy mas'uliyat uchun asos yaratadi.

5. Texnologik yutuqlar: Texnologiyalar rivojlanishda davom etar ekan, bu tamoyillar innovatsiyalarni ishlab chiqish va ulardan axloqiy jihatdan foydalanishni ta'minlash, inson qadr-qimmatini hurmat qilish va umumiy manfaatni ilgari surish uchun juda muhimdir.

6. Madaniyatni asrab-avaylash: Ma'naviy-axloqiy tamoyillar madaniy meros va o'zlikni saqlashning ajralmas qismi bo'lib, doimiy o'zgaruvchan dunyoda davomiylik va tegishlilik tuyg'usini ta'minlaydi.[7]

Modernizatsiyaning jadal sur'atlariga qaramay, ma'naviy-axloqiy tamoyillar chuqur dolzarbligicha qolmoqda. Ular axloqiy noaniqliklar va axloqiy dilemmalar bilan ajralib turadigan davrda yo'l-yo'riq va barqarorlikni taklif qiladi. Ushbu tamoyillarga amal qilgan holda, jamiyatlar muvozanatli va adolatli hayotni ta'minlab, zamonaviy hayotning murakkabliklarida halollik va rahm-shafqat bilan harakat qilishlari mumkin.[8]

Ta'limda ma'naviy-axloqiy tamoyillar kelajak avlodlar xulq-atvori va qadriyatlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu tamoyillarni ta'lim dasturlariga kiritish tanqidiy fikrlash, empatiya va axloqiy fikrlashni rivojlantiradi, yoshlarni mas'uliyatli va rahmdil fuqarolar bo'lib yetishish vositalari bilan jihozlaydi.

Xulosa. Ma'naviy-axloqiy tamoyillar tushunchasi o'zining boy va rang-barang mazmuni

bilan insoniyat jamiyatining tamal toshi bo'lib qolaveradi. Uning ahamiyati bugungi kunda har qachongidan ham yaqqol namoyon bo'lib, zamonaviy qiyinchiliklarga qarshi yo'l-yo'riq va ilhom beradi. Ushbu tamoyillarni qabul qilish va tarbiyalash orqali shaxslar va jamoalar zamonaviy hayotning murakkabliklarida halollik, rahm-shafqat va umumiy manfaatlarga sodiqlik bilan harakat qilishlari va kelajak avlodlar uchun yanada adolatli va uyg'un dunyoni ta'minlashlari mumkin.

Ma'naviy-axloqiy tamoyillarning jamiyat hayotidagi o'rni ajralmasdir. Ular jamiyatlar barpo etiladigan axloqiy asosni tashkil qiladi, xulq-atvorni boshqaradi, ijtimoiy hamjihatlikni rivojlantiradi va umumiy farovonlikni rag'batlantiradi. Ularning dolzarbligi chuqur bo'lib, zamonaviy muammolarga yechim taklif qiladi va muvozanatli va uyg'un hayotni ta'minlaydi. Ushbu tamoyillarni qabul qilish va tarbiyalash orqali shaxslar va jamoalar yanada adolatli va rahm-shafqatli dunyoni yaratib, hamma uchun yorqin kelajakni ta'minlashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

Dinara A., Gaynazarova S. T. SUIDSIDAL AXLOQ PSIXOLOGIYASI VA UNING MAZMUN MOHIYATI //International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING. – 2024. – T. 4. – №. 2. – C. 195-198.

<https://uz.wikipedia.org/wiki/Ma%CA%BCnaviyat>

AXLOQ, HUQUQ VA DIN. Raxmonova Gulzoda G'aniyevna. JOURNAL OF INNOVATIONS IN SOCIAL SCIENCES. Volume: 02 Issue: 08| August-2022ISSN: 2181-2594

Nusratilloevna M. S. Ma'naviy makonning falsafiy muammolari //So 'ngi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi. – 2023. – T. 6. – №. 7. – C. 128-130.

Xidirov X. I. “MA'NAVIYAT” VA “QADRIYAT”–MA'NAVIY-AHLOQIY TUSHUNCHA SIFATIDA //Educational Research in Universal Sciences. – 2024. – T. 3. – №. 4 SPECIAL. – C. 197-200.

Tashpulatovich M. S. MA'NAVIYAT VA MA'RIFATNING YANGI JAMIYATNI QURISHDAGI QUDRATLIKUCH VA BEBAHOMANBA EKANLIGI //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 285-288.

Tayirovna I. B. AVESTODA MA'NAVIY-AXLOQIY QARASHLARNING AHAMIYATI //Barqaror Taraqqiyot va Rivojlanish Tamoyillari. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 61-62.

Akbarali O'g'li S. F. Organization of experimental work and analysis of results on the improvement of technologies for improving the effectiveness of legal education and training of schoolchildren //Frontline Social Sciences and History Journal. – 2023. – T. 3. – №. 04. – C. 54-61.

BUYUK ALLOMALARIMIZ VA ZAMONAVIY PSIXOLOGIYADA BOLANING KOMILLIKKA ERISHISHDA DUNYONI ANGLASHNING MOHIYATI

Saparov Murod Yuldashovich,

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti katta o'qituvchisi (PhD)

Annotatsiya. Mazkur maqola bola shaxsini shakllantirishga va komillikka intilishiga, yo 'naltirishga asoslangan. Maqola matnida bola zehni, aqli, qiziqishi va tafakkuri tushunchasi, olimlarning qarashlari kabilar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: intellekt, Qur'on, Hadis, qobiliyat, zehn, layoqat, iste'dod, iqtidor, shaxsni shakllantirish, tarbiya, omil, komil inson, shaxs, qadriyat.

СУТЬ ПОНИМАНИЯ МИРА В ДОСТИЖЕНИИ РЕБЕНКОМ СОВЕРШЕНСТВА В НАШИХ ВЕЛИКИХ УЧЕНЫХ И СОВРЕМЕННОЙ ПСИХОЛОГИИ

Сапаров Мурад Юлдашович,

старший преподаватель (PhD) Узбекского государственного университета мировых языков

Аннотация. Данная статья посвящается вопросам развития личности ребенка, основывается в стремлении к гармоничной развитости. В статье также приведены толкование понятий интеллекта, ума и мышления во взглядах ученых.

Ключевые слова: интеллект, Коран, Хадис, способность, эрудиция, приспособленность, талант, одарённость, формирование личности, воспитание, фактор, гармонично развитая личность, личность, ценность.

THE ESSENCE OF UNDERSTANDING THE WORLD IN THE CHILD'S ACHIEVEMENT OF PERFECTION IN OUR GREAT SCIENTISTS AND MODERN PSYCHOLOGY

Saparov Murad Yuldashovich,

is a senior lecturer (PhD) of the Uzbekistan State University of World Languages.

Abstract. This article is based on forming humanity of a child and striving to perfection. Theories and thoughts of scientists about child's consciousness, intellect, mind, understandings and interests are given in the text of article.

Keywords: intellect, Koran, Hedis, ability, mind, talent, forming humanity, factor, perfection, capability, education, person, tradition.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev tashabbuslari bilan quyidagi masalaga alohida urg'u berib o'tilgan "Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqiyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz"[1].

Qadimdan xalqimizdan buyuk siymolarning yetishib chiqqanligiga e'tibor berib qaraydigan bo'lsak, ota-bobolarimiz alohida zehnli, iste'dodli, qobiliyatli bolalarni umumbilim olayotgan bolalardan alohida ajratib olayotganligi diqqatga sazovor. Sharq pedagogikasi tarixiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, quyidagilarni ko'rishimiz mumkin. Bolani 6-7 yoshi orasida mahalla mudarrisi oldiga olib chiqib topshirishgan. Mahalla mudarrisining (bizni tilimizda eski maktab) asosiy vazifasi bolani "xat sa'vodini chiqarish" (alifbo bilan tanishtirish), "qo'shish ayrish"ni o'rgatish hamda "haftiyak"ni yodlatishdan iborat bo'lgan. Qaysi bir o'quvchining zehni namoyon bo'lib ilmga chanqoqligi sezilsa, uni o'sha tumanda joylashgan madrasaga bilimini boyitishga jo'natilgan. Ana shu yerda kichik madrasa tolibi sifatida Qur'on, hadis va dunyoviy bilimlardan tahsil olgan tolibi ilm o'zining qobiliyatini namoyon eta olsa, katta madrasa sari yo'naltirishgan. Undan so'ng, madrasada bilimlarni o'zlashtirishda iste'dodini namoyon eta olgan ilmi toliblarni davlat miqiyosidagi madrasalarga bilimini takomillashtirish maqsadida yo'naltirilgan.

Taniqli ma'rifatparvar Abdurauf Fitrat aytgandek, "Agar bir mamlakat aholisi axloqsizlik va johillik bilan oilaviy munosabatlarni zaiflashtirib yuborsa va intizomsizlikka yo'l qo'ysa, shunda bu millatning saodati va hayoti shubha ostida qoladi"[2]. Har bir jarayon tarbiyaga bog'liq holda olib boriladi. Chunki

azal azaldan tarbiya masalasiga Sharq allomalari tomonidan alohida e'tibor qaratilib kelgan.

Davlatimiz rahbariyati asosiy e'tiborini yosh avlodning tarbiyasiga qaratib kelayotganiga sababi buyuk davlatimizni va xalqimizni kelajagi ishonchli qo'llarda bo'lishi lozim.

Xalqimizni buyukligi shubxasiz uni irsiy zahirasini boyligida ekanligi XXI-asrga kelib ham yoshlarimiz orasidan Ibn Sino, Al Beruniy, Al Xorazimiy, Imom Buxoriy kabi benazir vatandoshlarimizga munosib izdoshlar yetishib chiqib dunyoni lol qoldirib kelayotganida aks etadi.

Qadimda xalqimiz qobiliyatli, zehinli, layoqatli va istedodli yoshlarga alohida e'tibor bilan qarab ularni har tomonlama kamol topishlariga imkon qadar imkoniyatlar yaratib kelishganligiga tariximiz guvoh desak xato bo'lmaydi. Ana shu e'tibor asnosida xadishunoslik, tibbiyot, matematika, astronomiya, arxitektura, muxandislik kabi yuzlab sohalarda erishilga yutuqlar oldida dunyo axlini xali xamon lol qolib kelmoqda.

Yoshlarni ma'lum sohada katta yutuqlarga erishish uchun e'tibor bilan bir qatorda kattalarni munosabatida latiflik bo'lishi lozimligi milliy pedagogikamizda bu masalaga alohida urg'u berilgan. Katta avlodni munosabatidagi latiflik yoshlarni yashirin imkoniyatlarini layoqatga, layoqatni esa o'z navbatida qobiliyatli faoliyatga undash orqali iqtidorni namoyon bo'lishiga sabab bo'ladi.

Kundan – kunga rivojlanib borayotgan mamlakatimizda yetuk iste'dodli kadrlar tayyorlashning istiqbolli yo'nalishlaridan biri - o'sib kelayotgan yosh avlod orasidan iste'dodli, qobiliyatli bolalarni saralash, ularni zamonaviy maktablarda boyitilgan, mazmunli dasturlar asosida o'qitish, ularga keng imkoniyatlar yaratish va qisqa muddatda turli sohalari uchun malakali mutaxassislarini yetishtirishdir.

Zamonamizning olimi professor E.G'.G'oziev "Shaxs kamolot va komillik darajasiga erishishda aql, zexn va qobiliyatlarni hamohang tarzda muvofiqlashtirish lozim va muhim" deb ta'kidlab o'tadi[3].

Ma'lumki insoniyat o'zining ijtimoiy taraqqiyot jarayoni davomida iqtidori, qobiliyati yoki ijodiy izlanishi mahsuli bo'lgan g'oya ham mulk ekanligini aniq va ravshan anglab yetdi. Intellektual mulk deb ataladigan bu boylik, turli sohalarning turlicha ko'rinishlarida o'z ifodasini topmasin, lekin u jamiyat taraqqiyotining rivojiga shaxs tomonidan qo'shilayotgan asosiy omili, ma'naviy va moddiy boyligidir. Shaxs va jamiyat taraqqiyotiga o'z hissasini qo'shishga qodir asosiy boylik egasi, intellekt mulk sohibi, qobiliyatli iqtidor sohibi, rivojlanish imkoniyatiga ega bo'lgan har tomonlama mukammal yetuk shaxs o'zining idrok va tafakkuri bilan zamondan ilgarilab turli kashfiyotlarni yaratadi.

Shu sababli bugungi kunda axloqan sof, mantiqiy tafakkuri kuchli, aqliy madaniyati yuqori bo'lgan o'quvchilarga e'tiborni kuchaytirish, ularni maxsus o'qitish va har tomonlama qo'llab-quvvatlash maqsadga muvofiqdir. Kelajak avlod, jamiyat taqdirini aynan shunday iste'dodli, zukko farzandlar belgilaydi. Shunday ekan, ta'lim muassasalari o'quvchilari orasidan asosli ravishda iqtidorlilarini tanlab, ularni layoqati, qobiliyati va qiziqish yo'nalishlariga qarab u yoki bu sohaga, kasb-hunarga to'g'ri yo'naltirish umumta'lim tizimi psixolog mutaxassislarining oldida turgan eng asosiy vazifalardan biridir.

Bu ayniqsa, umumta'lim maktablarida o'qish jarayonida boshqa bolalardan o'zining u yoki bu shaxsiy sifatleri bilan ajralib turadigan bolalarda yaqqol ko'rinadi. Maktab psixologni asosiy vazifalaridan biri iqtidorli bolalarni saralash, ular bilan ishlash, qiziqishlari, qobiliyatlarini o'rganish, iqtidorlikni rivojlantirishdir.

O'rta ta'lim tizimida iqtidorli bolalarni saralash va ularning bilim olishlarini to'g'ri tashkil etishda yechimini topishi kerak bo'lgan muammolar hali talayginani tashkil etadi. Bu muammolarni bartaraf etish uchun eng avvalo har bir pedagog, ota-ona va tarbiyachi boladagi iste'dodni ko'ra bilishi va uni his eta olishi lozim. Buning uchun esa ular «iste'dodli» yoki «iqtidorli» bolaning individual psixologik va fiziologik xususiyatlari haqida umumiy ma'lumotga yoki tasavvurga ega bo'lishlari shart.

Shu o'rinda umumiy o'rta ta'lim muassasalarida bilim olayotgan iqtidorli bolalar bilan olib borilishi lozim bo'lgan ishlar haqida qisqacha to'xtalib, ularga xos bo'lgan xususiyatlarni qisman bo'lsada ko'rsatib o'tishni lozim deb topdik.

Zamonamizni zabardas psixologlaridan biri, psixologiya fanlari doktori professor B. R. Qodirovni takidlashicha; "Iqdi – yer, dor – bor ya'ni iqtidor so'zini tarjimasida "Yeri bor", "Yerdor" bo'ladi. O'tgan asrni o'n yettinchi yilida amalga oshirilgan inqilob natijasida "tadbirkor", "mulkdor" kabi atamalar bilan bir qatorda "iqtidor" atamasi ham laxjamizdan o'chirib tashlandi[4].

Mustaqillikni sharofati bilan tilimizga davlat tili maqomi berilgandan so'ng ko'pgina umum bashariyat tomonida qabul qilingan atamalarga o'zbekona to'ng kiydirila boshlandi. Misol uchun "tayyoragoh", "ovoznigor", "nohiya" va hokazolar qatorida "iqtidor" atamasi ham kirib keldi.

Iqdidorli deb – yashirin va namoyon o‘ziga xos imkoniyati bor, ilg‘or fikrini Annotatsiyalay oladigan odamga aytiladi. Iqdidor ilmiy kategoriya sifatida talqin etila boshlandi. Iqtidor qobiliyatdan darak beruvchi shaxsni o‘ziga xos xususiyati xisoblanadi.

Qobiliyat – zahiraviy imkoniyatlari asosida xosil bo‘lgan imkoniyat majmuasi. Qobiliyat shaxsni zahiraviy imkoniyatlari sifatida bosh miyada saqlanib turaveradi ma‘lum bir zarurat yoki vaziyat ta‘sirida kutilmaganda yuzaga chiqishi mumkin shuni ham ta‘kidlash lozimki u tug‘ma bo‘lmaydi. Turli vaziyatlarga nisbatan to‘g‘ri qarorlarni qabul qilish va muvofaqiyatga erishishda shaxsni qobiliyati namoyon bo‘ladi.

Layoqat deb – shaxsni faoliyatga bo‘lgan moyillik (qiziqish) faoliyati (intilish) ga aytiladi. Misol tariqasida; o‘g‘il bola mashinaga qiziqani uchun uni buzishi va yana qayta tamirlashi jarayoni faoliyatga yo‘nalganlik moyillik deb sharxlash mumkin. Demak layoqatni undovchi motiv vazifasini o‘taydi. Aynan qobiliyat layoqat yuzaga keltirishini psixologlar ta‘kidlab kelishgan. Hunarmand usta shogirdlarini faoliyatini kuzatishi asnosida layoqatligini tanlab oladi. Usta tanlov jarayonida shogirdlikka da‘vogarlarni faoliyati orqali kasb-hunarga bo‘lgan layoqati, qiziqishi, iqtidori va qobiliyatiga baho beradi.

Maktab psixologi iqtidorli bolalarni imkoniyatini aniqlash uchun asosan psixologiyada keng qo‘llanib kelinayotgan kuzatish va suhbat usularidan foydalanishi maqsadga muvofiqdir. Har ikkala usulni amalda qo‘llash jarayonida aniq maqsadni belgilab olib, bolaning ruhiy xolatiga ta‘sir etmagan xolda kasb etikasiga amal qilishi lozim bo‘ladi. Buning uchun yashirin kuzatish usulidan shunday foydalanish lozimki bola kuzatilayotganini sezmasligi lozim. Suhbat usuli dialogni yo‘nalishini qo‘llash jarayonida psixolog imkon darajasida biror bolaga urg‘u berayotganini namoyon etmasligi shart. Kuzatish va suhbat usulidan olingan natija va xulosalarni o‘quvchiga ko‘pchilik oldida bayon qilishi bu psixologni kasbiy etikasiga zid xisoblanadi.

Maktab psixologi iqtidorli o‘quvchilar bilan alohida suhbatlashish jarayonida avvalom bor bolani qiziqishi qaydarajada ekanligini aniqlab so‘ng iqtidori darajasida kasbni moxiyati asosida, suhbatni tashkil etishida, kasbiy etika va etketini unitmaslik lozim.

Iqtidorli o‘quvchilarni ota-onalari bilan ishlash jarayonida psixolog, eng avvalo ota-ona haqida to‘liq ma‘lumot to‘plab olgan bo‘lishi kerak. Iqtidorli o‘quvchi xaqida ma‘lumot berish va u haqida suhbatlashishdan oldin olib borgan kuzatishi va suhbat natijasi bilan tanishtirishi hamda to‘plagan ma‘lumotini ilmiy asosda bayon qilishi asnosida o‘quvchini layoqati, qiziqishi hamda kelajakda namoyon bo‘lishi mumkin bo‘lgan iqtidori va qobiliyati haqida batafsil to‘xtalishi mumkin.

Maktab psixologi o‘quvchining aqliy darajasini shakllanganligini baholashda turli aniq testlardan yoki muammoli keyslardan foydalanishi maqsadga muvofiqdir.

Psixologni kasbiy etikasining asosini tinglay bilish san‘ati tashkil etishi hech kimga sir emas. Shuning uchun ham iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlayotgan psixologni tinglash sa‘atini mukammal egallagan bo‘lishi kerak. Komil insonni tadqiq qilish borasida turli ishlar amalga oshirilgan. Bu boradagi tadqiqotlarni amalga oshirishda psixologlar foydalanadigan metodika yoki testlar yetarli darajada ko‘p emas. Professor E.G‘oziev tomonida ishlab chiqilgan komillikni baholash testi tadqiqotimiz uchun asosiy metodika sifatida tanlab olindi. Ushbu metodikaning tavsifi quyidagicha: Bu metodika o‘ziga xos murakkab tuzilishlarga ega bo‘lib, shaxsning individual xususiyatlari serqirraligini chuqurroq yechish uchun yordam beradi. Ushbu test 1995 yildan beri amaliyotga tatbiq etib kelinadi, huddi shu boisdan uning ishonchliligi, validligi va reprezentativligiga hech qanday shak-shubha yo‘q. Test mohiyatidan joy olgan har bir vaziyat “Kuchsiz”, “O‘rtacha”, “Kuchli”, “O‘ta kuchli” shkalalarga asoslanib javob berishga mo‘ljallangan. Berilgan tartibdagi vaziyat “1”, “2”, “3”, “4” ballar bilan baholanadi hamda “3”, “4”, “5”, “6” grafalar bilan belgilanadi. Bir davrning o‘zida ikkita vaziyatni belgilash qat‘iyan man etiladi va varaqa buzilgan deb tan olinadi. Empirik izlanishlarda Shayxontohur tumani 132-sonli umumiy o‘rta ta‘lim maktabining 11-sinfida tahsil oluvchi 50 nafar o‘quvchilar qamrab olindi. quyida tadqiqot natijalari xususida so‘z boradi.

“Shaxsning umumiy xususiyatlari” tahlil qilinganda bu shkalalarda shaxsning mustaqillikka bo‘lgan intilishi yuqoriligi 92% hamda o‘zini o‘zi boshqarishga bo‘lgan intilishi yuqoriligi 92% natijalar asosida ko‘rinib turibdi. Bundan tashqari muloqotmandlik 84%, tashabbuskorlik 85%, harakatchanlik 83% kabi xususiyatlar keyingi bosqichda namoyon bo‘lganligi diagrammalarda o‘z aksini topgan. Keyingi bosqichlarda qat‘iyatlilik va qulaylikka intiluvchanlik diagrammada o‘rtacha ko‘rsatkichlar 80% bilan o‘z aksini topgan. Bundan tashqari sinchkovlik xususiyati boshqa ko‘rsatkichlarga nisbatan pastroq 75%

natijani qayd etib o'tganligini ko'rishimiz mumkin. Yuqorida keltirilgan natijalar bir-biriga juda yaqin. Umumiy olganda "shaxsni umumiy xususiyatlar"i bo'yicha barcha ko'rsatkichlar o'rtacha 82% qayd etmoqda.

"Ijtimoiy ta'sir etuvchanlik" xususiyatlari tahlil qilinganda bu shkalalarda milliy g'oya va milliy mafkuraga sadoqatlilik (85%) natijalar asosida ko'rinib turibdi. Bundan tashqari fikr almashishda nutqiy qobiliyatlilik (85%) va ishda, o'qishda muvaffaqiyatga erishuvda o'ziga o'zi ishonch uyg'otuvchanlik holatlarini tez ilg'ashga qobillik (80%) kabi xususiyatlar yaxshi ko'rsatkichni qayd etganligi diagrammalarda o'z aksini topgan. Umumiy olganda "ijtimoiy ta'sir etuvchanlik" bo'yicha o'rtacha 79% ko'rsatkichni qayd etmoqda. Bu ko'rsatkich yuqoridagi shkalalarga qaraganda biroz pastroq ekanligi namoyon bo'ldi.

Ushbu izlanish ishlari orqali hozirgi zamon yoshlarida barkamollik darajasini aniqlash maqsad qilib qo'yilgan. Taqdim etilgan natijalar asosida yoshlarda komillikka intiluvchanlikni belgilab beruvchi xususiyatlarni shakllanganligi o'rta darajda deb baholash mumkin.

Shuni ham alohida ta'kidlab o'tish lozimki, barkamol avlodni tarbiyalashning yangi ilg'or usullarini joriy etish maqsadida, endilikda har bir viloyatda Prezident maktablari ochilishi rejalashtirilmoqda. Bunga ham maxsus tuzilgan komissiya tarkibi tomonidan layoqati, zehni o'tkir, tafakkuri va qiziqishi yuqori bolalar tanlov asosida qabul qilinadi. Zamonning shiddat bilan rivojlanib borishida bugungi kun yoshlarini komillik sari yo'naltirishda va jahon hamjamiyatiga namoyish qilishda har bir yurt farzandi ma'suldir. Shundagina O'zbekiston davlatining istiqboli hamda jahondagi ob'ro' e'tibori kundan kun ortib boraveradi.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. "Ўзбекистон".Т. 2016.-59 б.

. Фитрат. Оила.-Т.: "Маънавият", 1998.-168 б.

Э.Ф.Ғозиев "Онтогенез психологияси" Тошкент 2000 й;242 б.

Б.Р.Қодиров "Қобилиятлар силсиласи" илмий мақола 4б.

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARDA ELEMENTAR MATEMATIK TUSHUNCHALARNI O'RGATISHDA GEOMETRIK KO'RGAZMALILIKNING O'RNI

*Tursunov Qo'chqor,
Samarqand davlat universitetining Kattaqo'rg'on filiali o'qituvchisi, fizika-matematika fanlari
nomzodi, dotsent*

*Sadinova Zarina Sirojiddin qizi
Samarqand davlat universitetining Kattaqo'rg'on filiali,
boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Kichik maktab yoshidagi bolalarda matematik tushunchalar haqidagi tasavvurlarini mazmunan kengaytirishda ko'rgazmalikning ahamiyati juda katta. Agar ta'lim oluvchi u xoh kichik yoshdagi o'quvchi bo'lsin, xoh katta yoshdagi talaba bo'lsin ularning bari birdek o'rganilayotgan matematik tushuncha ularning kundalik amalik hayotlaridan olingan bo'lib, ularni o'rganishga bilishga o'rganuvchida zarurat tug'ilsagina uni o'zlashtirib olishga harakat qiladilar. Bu qaralayotgan ilmiy-uslubiy maqolada kichik maktab yoshidagi bolalarga matematik tushunchalar haqida ma'lumotlar berishda geometrik ko'rgazmalilikning o'rni haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: son, natural son, butun son, tartib son, sanoq son, sonlar o'qi, nuqta, kesma, to'plam, sonli to'plam, ko'rgazmalilik, figura, geometrik figura.

РОЛЬ ГЕОМЕТРИЧЕСКОЙ НАЗИМНОСТИ В ПРЕПОДАВАНИИ ЭЛЕМЕНТАРНЫХ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ ШКОЛЬНИКОВ

*Турсунов Кочкор,
Преподаватель Каттакорганского филиала Самаркандского государственного
университета,
кандидат физико-математических наук, доцент.*

*Садинова Зарины Сироджиддин кизи.
Каттакорганский филиал Самаркандского государственного университета, учащийся 1
ступени начального образования*

Аннотация: Демонстрация имеет большое значение для расширения представления математических представлений у детей младшего школьного возраста. Независимо от того, является ли учащийся младшим или старшим учеником, одни и те же математические понятия изучаются в повседневной практической жизни, и учащийся должен знать, как их изучать. Только тогда он попытается освоить их. В данной научно-методической статье рассматривается роль геометрической визуализации в предоставлении информации о математических понятиях детям младшего школьного возраста.

Ключевые слова: число, натуральное число, целое число, порядковое число, счетное число, ось чисел, точка, сечение, множество, множество чисел, доказуемость, фигура, геометрическая фигура.

THE ROLE OF GEOMETRIC VISIBILITY IN TEACHING ELEMENTARY MATHEMATICAL CONCEPTS TO PRIMARY SCHOOL STUDENTS

*Tursunov Kochkor,
Teacher of the Kattakorgan branch of Samarkand State University, candidate of physics and
mathematics, associate professor.*

*Sadinova Zarina Sirojiddin kizi
Kattakorgan branch of Samarkand State University,
student of the 1-st stage of primary education*

Abstract: Demonstration is very important in expanding the imagination of mathematical concepts

in children of primary school age. Whether the learner is a junior student or a senior student, the same mathematical concepts are learned from their daily practical lives, and the learner needs to know how to learn them. Only then will they try to master it. This scientific-methodical article discusses the role of geometric visualization in providing information about mathematical concepts to children of junior school age.

Key words: number, natural number, integer, ordinal number, countable number, axis of numbers, point, section, set, set of numbers, demonstrability, figure, geometric figure.

Kirish. Ma'lumki, matematika fani ham boshqa barcha (u xoh tabiiy, xoh gumanitar) fanlar kabi o'zining asosiy tushunchalariga egadir. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarga o'rgatiladigan matematik tushunchalar bu tushunchalarning tarixan paydo bo'lishi, uning tarixan paydo bo'lishi va rivojlanish bosqichlari ketma-ketligida o'rgatiladi. Birinchi bo'lib arifmetika fanidan natural son, musbat butun son, toq va juft son, tub va murakkab son, haqiqiy sonlar va ularning xossalari haqida algebra fanidan esa ifoda, harfiy ifoda, o'zgaruvchili ifoda, tenglik, tenglama, tengsizlik, birhad, ko'phadlar haqida, geometriya fanida esa nuqta, chiziq, to'g'ri chiziq, kesma, sonlar o'qi, koordinatalar sistemasi haqida ma'lumotlar berish rejalashtirilgan.

Hozirgi zamonaviy o'qitish metodlaridan biri integratsiyalashgan(fanlar aro aloqadorlikda) o'qitish metodidir.

Integratsiyalashgan ta'lim deb- kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning bilish darajasidan kelib chiqib aytadigan bo'lsak, matematik materialning mohiyatidan kelib chiqib uni boshqa tabiiy (hatto gumanitar) fan materiallarining matematika faniga aloqadorligidan kelib chiqib, bu materialni bitta darsda o'quvchilarga tushuntirish metodikasiga aytiladi. Masalan, boshlang'ich ta'limda o'quvchilarga miqdorlar haqida ma'lumotlar berish rejalashtirilgan. Shunday miqdorlardan biri vaqt o'lchov birliklaridir.

Adabiyotlar tahlili. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarga vaqt o'lchov birliklari, uning xossalari va kishilar hayotidagi o'rni haqida ma'lumotlar berishdan oldin vaqt o'lchov birliklari nima, u qanday asosga asosan olinganligini aniqlab boruvchi tabiiy fanidan olingan "Quyosh sistemasidagi planetalar va ularning harakatlari" mavzusi haqida tushuncha berish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Vaqt o'lchov birliklaridan sutka(kun+tun), oy va yil tushunchalari Quyosh sistemasidagi planetalarning harakatlaridan olingan.

Sutka- Yer planetasining o'z o'qi atrofida bir marta to'liq aylanishi uchun ketgan vaqt (24-soat);

Oy- Oy planetasining Yer planetasini to'liq bir marta aylanib chiqishi uchun ketgan vaqt (o'rtacha 30 kun);

Yil- Yer planetasining Quyosh planetasini to'liq bir marta aylanib chiqishi uchun ketgan vaqt(365 yoki 366 kun);

Yil fasllarini ham Yer planetasining Quyosh planetasi atrofini aylanib chiqishidagi Quyoshga yaqinlashish yoki biroz uzoqlashish masofalaridan hosil bo'ladigan vaqt o'lchov birliklari (quyoshga yaqinlashgan issiq (iyun, iyul, avgust oylari), quyoshdan uzoqlashganda sovuq qish fasli (dekabr, yanvar, fevral), uzoqlashish va yaqinlashish davomida bahor va kuz fasllari (mart, aprel, may-bahor, avgust, sentabr, oktabr- kuz) hosil bo'ladi.

Xuddi shuningdek matematik materiallarning mohiyati va mazmunidan kelib chiqib uni boshlang'ich ta'limda o'qitiladigan boshqa fan materiallari bilan bog'lash zarurati bor va o'qituvchi bu zaruratni bajarish uchun hamisha imkoniyat topadi. Chunki boshlang'ich ta'limda o'qitiladigan ko'p fanlarni bitta boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'tadi. Masalan: Boshlang'ich ta'lim matematika darslarida o'rgatiladigan geometrik materiallarni texnologiya fani materiallari bilan uzviy bog'liqlikda o'rganish orqali o'qituvchi matematika va texnologiya fanlari materiallari o'quvchilarning kundalik hayotlari bilan bog'lash imkoniyatiga ham ega bo'ladi.

Agar matematika va texnologiya fanlari o'quv materiallari mavzularini bir vaqtda birgalikda ko'zdan kechirsak bunday mavzularning juda ko'pligiga ishonch hosil qilishimiz mumkin.

O'zbek tili fani agar gaplarning ma'no va mazmuniga ko'ra (darak, so'roq va undov), tuzilishiga ko'ra (sodda va murakkab) xillarini o'rgansa matematika o'zbek tilidagi sodda gaplarning rost yoki yolg'onligi, murakkab gaplar sodda gaplardan qanday bog'lovchilar orqali hosil bo'lganligini o'rganadi. Bundan ko'rinadiki O'zbek tili va matematika fanlari materiallarini o'rganishda integratsiyalashgan ta'limdan foydalanish zarurati tug'iladi va uni amalga oshirishda o'qituvchida to'liq imkoniyat mavjud

bo'ladi.

Tadqiqotlar metodologiyasi. Davlat ta'lim standartida ko'rsatib o'tilganidek, boshlang'ich matematika dasturi materiallari uchta mustaqil matematika fanlari (arifmetika, algebra va geometriya) materiallarining eng sodda tushunchalardan tarkib topgan. Bu uchta fan materiallarini o'rganishda integratsiyalashgan ta'limdan foydalanish orqali ta'limda birinchidan matematika o'qitishni kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning kundalik amaliy hayotlari bilan bog'lash orqali ularning fanni o'rganishga bo'lgan qiziqishlari ortsa, ikkinchidan integratsiyalashayotgan fan tushunchalarining tub matematik mohiyatini tushunib olishlari natijasida ularning matematik savodxonligi oshadi va matematik lug'at boyligi ko'payadi.

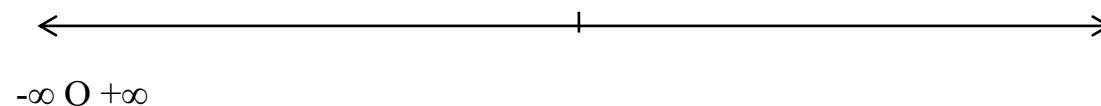
Hozir biz maqolamizda bu uchta fan materiallarini ayrim tanlab olingan mavzular bo'yicha qanday qilib integratsiyalashgan ta'limni amalga oshirish mumkinligini qarab chiqamiz.

Ma'lumki, boshlang'ich ta'limning birinchi sinf o'quvchilariga natural sonlarni og'zaki va yozma nomerlash mavzusi o'rgatiladi. Bu mavzuni o'rgatishda kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning bilim darajalaridan kelib chiqib, ko'rgazmali qurol sifatida to'g'ri chiziqda berilgan koordinatalar sistemasidan foydalanish yaxshi natija beradi. Bu sistemadan foydalanib natural sonlarni og'zaki va yozma nomerlashda, ular ustida arifmetik amallar va ularning xossalari o'rganishda ko'rgazmalilikni amalga oshirish mumkin.

Tahlil va natijalar. Hozir biz sonlar o'qi va uning yasalishi haqida biroz so'z yuritimiz.

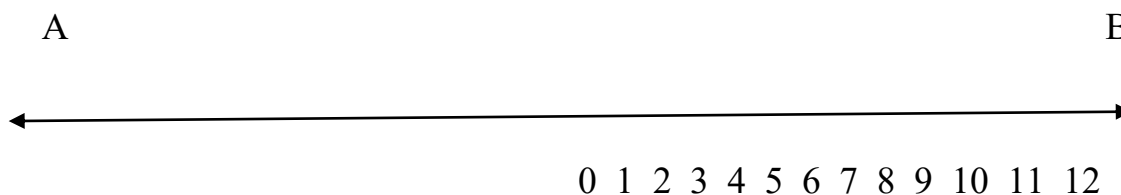
Tekislikda gorizantal holatda berilgan biror to'g'ri chiziqni olib, bu to'g'ri chiziqning ixtiyoriy O nuqtasini belgilab olamiz.

1-rasm;

Bu to'g'ri chiziqni har ikkala chap va o'ng tomonlariga cheksiz davom ettirish mumkunligini bildirish uchun bu tomonlarga strelka quyib, cheksizlik (∞) belgisini quyamiz. Keyingi ishimiz birorta birlik AB kesmani olib, uni O (nol) nuqtasidan boshlab o'ng tomonga ketma-ket quyib chiqamiz.

2-rasm;

Hosil bo'lgan kesmalarining uchlariga natural sonlarni o'sib borish tartibida (chapdan o'ngga qarab) yozib chiqamiz. Bu jarayonni cheksiz davom ettirish mumkin, chunki berilgan to'g'ri chiziqdagi bunday kesmalar soni ham ularning uchlariga quyilgan nuqtalar soni ham cheksiz ko'pdir.

Bunday kattaliklar bilan berilgan to'g'ri chiziqqa natural sonlar o'qi deyiladi. Natural sonlar o'qiga misol qilib, biz matematika darslarida doimiy ravishda ishlatadigan oddiy chizg'ich misol bo'loladi.

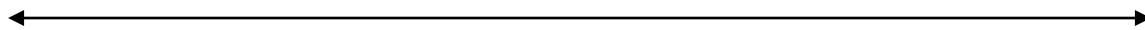
Boshlang'ich ta'limda arifmetik amallar qat'iy ketma-ketlikda o'rganiladi. Agar amalda qo'shish amali birinchi bo'lib o'rganiladi, uning to'g'ri bajarilganligini tekshirish uchun unga teskari amal bo'lgan ayirish amali ikkinchi bo'lib o'rgatiladi. Uchinchi bo'lib ko'paytirish amali qo'shish amalining xususiy (qo'shiluvchilar o'zaro teng berilganda qo'shish amali o'rniga ko'paytirish amalidan foydalaniladi) holi sifatida o'rganilsa, bo'lish amali esa ko'paytirish amalining najasini tekshirish uchun unga teskari bo'lgan bo'lish amali o'rganiladi.

Ayirish amali o'rganilganda uning ta'rifidan ko'rinadiki, ayirish amali natijasi manfiy son ham bo'lishi

ham mumkin. Bunday holatda natural sonlar o'qini barcha butun sonlar o'qigacha to'ldirish zarurati paydo bo'ladi. Buning uchun 2-rasmda berilgan natural sonlar to'plamidagi har bir soni manfiy ishorasi bilan 0 (nol) – nuqtadan chap tomonga kamayib borish tartibida yozib chiqamiz, najjada quyidagi 3-rasmdagi to'g'ri chiziq hosil bo'ladi.

3-rasm;

A B

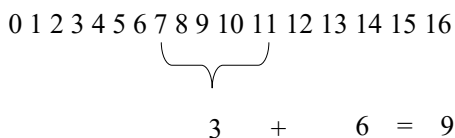
-11 -10 -9 -8 -7 -6 -5 -4 -3 -2 -1 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11

Bu hosil bo'lgan to'g'ri chiziq berilgan kattaliklari bilan sonlar o'qi deyiladi. Boshlang'ich ta'limning ikkinchi sinfida ko'paytirish bo'lish amallari o'rganilganda kasr sonlarni o'rganishga ham ehtiyoj seziladi. Bu hosil bo'lgan rasm-3 chizmasida barcha haqiqiy sonlarni tasvirlash imkoniyati mavjuddir.

Biz bilamizki, birinchi sinf o'quvchilari matematika fanini o'rganishni "O'nlik" qonuniyatlarida o'quv materiallarini o'rganishdan boshlanadi.

Birinchi o'nlik (0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9) sonlarini o'rganishda avvalo bu sonlarni og'zaki nomerlash ya'niy uning o'qilishiga so'ngra shu songa mos keluvchi (belgi, son, raqamning qo'llashni o'rganishda, bu sonlarni o'zaro taqqoslashda (teng, katta, kichik) ular ustida arifmetik amallardan qo'shish va ayirish amallari bajarishda, bu amallarning xossalarini o'rganishda yuqorida aytgan sonlar o'qidan foydalanish mumkin. Masalan quyidagi misollarni qarab chiqaylik:

3+6 yig'indini sonlar o'qi yordamida topish talab etilgan bo'lsin: Bu vazifani bajarish uchun sonlar o'qini yasab olamiz:

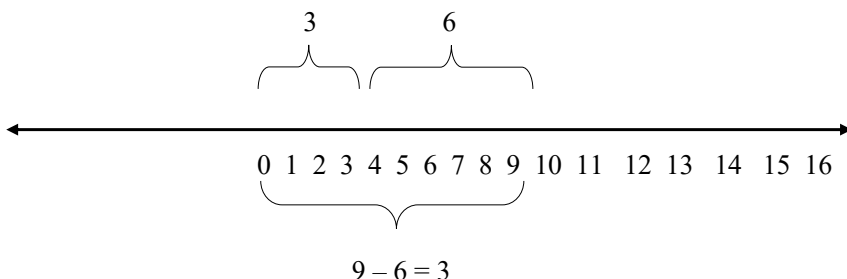
3 sonini sonlar o'qida tasvirlab olamiz. 3 soniga 6 sonini qo'shish uchun Piano aksiomasidan foydalanib, 3 soniga oltita birni ketma-ket qo'shib chiqamiz.

$$3+1=4 ; 4+1=5; 5+1=6; 6+1=7; 7+1=8; 8+1=9;$$

Natijasida yig'indi 9 soni ekan. Chizmada esa, 3 sonidan keyin keladigan sonlarni ketma-ket olti marta o'qib chiqmiz, natijada 6 soni hosil bo'ladi.

Qo'shish amalining to'g'ri bajarilganligini tekshirish uchun ayirish amalining ta'rifidan foydalanamiz.

9-3=6 yoki 9-6=3 tengliklardan biri bajarilishi kerak. Masalan, $9 - 6 = 3$ bajarilsa qo'shish amali to'g'ri bajarilgan hisoblanadi.

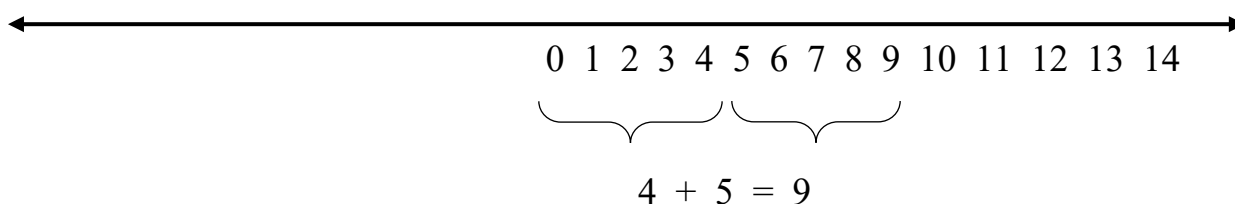
9 sonini sonlar o'qidagi tasvirini topib olamiz. 9-6 ayirmani toppish uchun 9 o'ngdan chapga (Piano aksiomasiga asosan) ketma-ket 1 sonini 6 marta ayirib, oxiri 3 sonini hosil qilamiz. Natijada qo'shish amali to'g'ri bajarilgan ekan.

$$3 + 6 = 9;$$

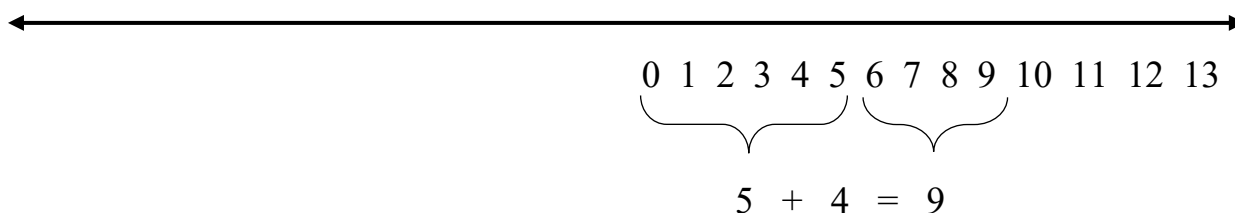
Arifmetik amallarning xossalarini o'rganishda ham sonlar o'qidan foydalanish mumkin. Masalan, $4+5=5+4$ tenglikning o'rnli ekanligini sonlar o'qida keltirib chiqaramiz.

Bu tenglikning chap va o'ng tomonlarini sonlar o'qida alohida-alohida tasvirlab chiqamiz.

a) Chap tomoni $4+5=9$

b) O'ng tomoni $5 + 4 = 9$

$4+5$ va $5+4$ yig'indilar ham yuqoridagi qo'shish qoidasidan foydalanib qo'shiladi va yakuniy xulosa esa

$$m+n=n+m$$

ko'rinishida yoziladi.

Xuddi shuningdek, qo'shish amalining gruppalash xossasining isbotini ham sonlar o'qi yordamida berishimiz mumkin ya'ni, $a+(b+c) = (a+b)+c = b+(a+c)$.

$$(a+b)-c; 1^\circ a>c (a-c)+b$$

$$2^\circ b>c (a-b)+c$$

$$3^\circ a<c; b<c; a+b>c; (a+b)-c$$

$$c-(a+b); 1^\circ (a+b)>c; a<c$$

$$b<c$$

$$a(b+c) = ab+ac$$

Bizga arifmetik amallarning asosiy xossalaridan biri bo'lgan yig'indidan sonni ayirish $((a+b)-c)$ va sondan yig'indini ayirish $(a-(b+c))$ xossalarini sonlar o'qida tasvirlashni qarab chiqamiz.

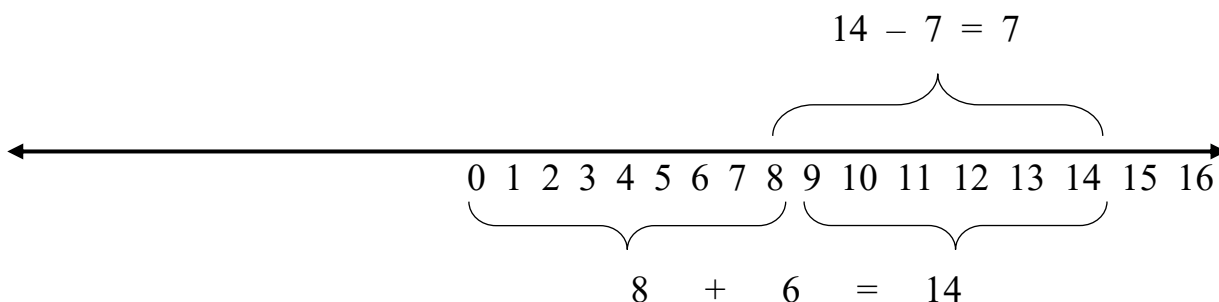
Hozir biz kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning bilim darajalaridan kelib chiqib yig'indidan sonni ayirish xossasining geometrik ko'rinishini keltiramiz.

Bu xossaning mazmun-mohiyatini o'quvchilar yaxshi anglab olishlari uchun uni haqiqiy sonlar misolida ko'rib chiqamiz. Masalan:

$(8+6)-7$; berilgan bo'lsin. Bu yerda yuqorida ko'rib chiqqan xossalardan birini hosil qilishimiz mumkin. Ya'ni qo'shiluvchilardan birortasi ayiriluvchilardan katta bo'lsin. Hozir bu ifodaning son qiymati quyidagi tartibda bajariladi:

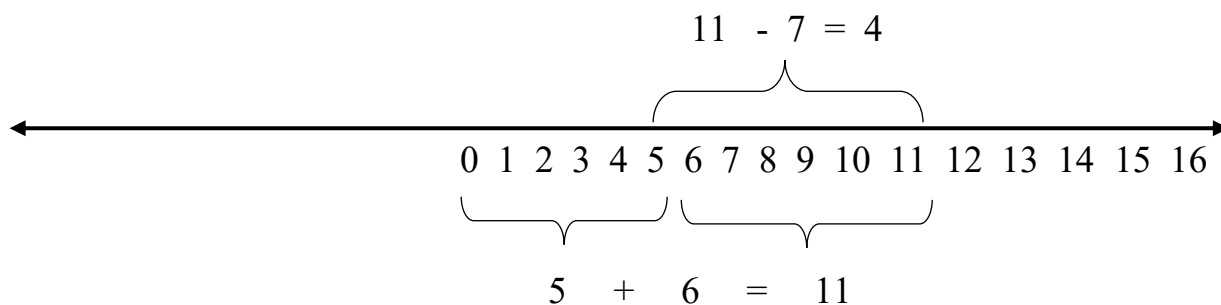
$$1^\circ (8+6)-7 = (\text{quyidagicha gruppalaymiz}) = (8-7)+6 = 1+6=7$$

Buning geometrik tasvirini ko'rib chiqamiz:

2°(5+6) – 7 bu yerda $5 < 7$ va $6 < 7$ lekin $5+6 > 7$ bo'lganligi uchun (5+ 6) -7 bo'lganligi uchun (5+6) -7 ayirma nomanfiy sonlar to'plamida mavjud, shuning uchun bu ayirma va u quyidagicha hisoblanadi.

$$(5+6) - 7 = 11-7 = 4;$$

Ko'paytirish va bo'lish amallarini o'rganganda ham ularning xossalarini ham sonlar o'qidagi tasvirini berish mumkin.

Boshlang'ich fanlarning barchasida tekislikdagi hamda nuqta, to'g'ri chiziq, to'g'ri chiziqlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar, geometrik figuralar haqida ham ma'lumotlar berish talab etiladi. Bu aytilgan geometrik tushunchalarning har birini tekislikdagi koordinatalar sistemasida tasvirlash mumkin bo'ladi.

Xulosa. Qisqa qilib aytganda, tushuncha xoh algebraik bo'lsin, xoh arifmetik, bu tushunchalar Dekart koordinatalar sistemasida tasvirlansa bu kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning qiziqishlarini oshiradi. Natijada matematika darslarining sifatli bo'lishini kafolatlaydi deb o'ylaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

E.E. Jumayev, Boshlang'ich matematika nazariyasi va metodikasi (o'quv qo'llanma). "Turon – iqbol" nashriyoti 2010.

M. Jumayev va boshqalar. Matematika o'qitish metodikasi – Toshkent. "O'qituvchi", 1991.

N. U. Bikbasva va boshqalar. Matematika darslari. Toshkent. "O'qituvchi", 2008.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik, IV qismi. I.V. Repyova – Toshkent: "Novda Edutainmet". 2023. - 92 b.

BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA TA'LIMIMY VA TARBIYAVIY VAZIFALARNI INTEGRATSIYALASHGAN HOLDA O'RGANISH

*Tursunov Qo'chqor,
Samarqand davlat universitetining Kattaqo'rg'on filiali o'qituvchisi, fizika-matematika fanlari nomzodi, dotsent.*

*Umirzoqova Mashhura Baxodir qizi,
Samarqand davlat universitetining Kattaqo'rg'on filiali, boshlang'ich ta'lim yo'nalish 2-bosqich talabasi*

*Bakiyeva Qirmizxon Otabek qizi,
Samarqand davlat universitetining Kattaqo'rg'on filiali, boshlang'ich ta'lim yo'nalish 2-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Yangi O'zbekistonning yosh avlodiga zamonaviy o'qitish metodlaridan foydalanib ta'lim-tarbiya berishni zamonning o'zi biz o'qituvchilar oldiga zaruriy vazifa qilib qo'yimoqda. Davlatimiz olib borayotgan bu sohadagi tizimli islohotlarga qaramasdan, yoshlar tarbiyasida ba'zi-bir kamchiliklarning bo'lishi achinarli holatdir. Biz bu maqolamizda boshlang'ich sinf o'qituvchilariga matematika darslarida ta'limning didaktik maqsadlariga bo'ysundirilgan tarbiyaviy vazifalarni ham amalga oshirish imkoniyati borligini ko'rsatish orqali matematika darslarining ham ta'lim va ham tarbiyaviy sifatini masalalar yechish davomida oshirish mumkinligini asoslashga harakat qilamiz.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, metod, dars, integratsiyalashgan ta'lim, maqsad, vazifa, masala.

ОБУЧЕНИЕ С ИНТЕГРАЦИЕЙ УЧЕБНЫХ И УЧЕБНЫХ ЗАДАЧ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНОМ КЛАССЕ

*Турсунов Кучкор,
Преподаватель Каттакорганского филиала Самаркандского государственного университета, кандидат физико-математических наук, доцент.*

*Умирзакова Маишхура Баходир кизи,
Каттакурганский филиал Самаркандского государственного университета, студентка 2 ступени начального образования*

*Бакиева Кирмизхан Отабек кизи,
Каттакурганский филиал Самаркандского государственного университета, студентка 2 ступени начального образования*

Аннотация.: Само время ставит перед нами, учителями, необходимую задачу – воспитать молодое поколение нового Узбекистана, используя современные методы обучения.

Несмотря на системные реформы в этой сфере, проводимые нашим государством, жаль, что имеются некоторые недостатки в воспитании молодежи.

В данной статье мы попытаемся обосновать возможность повышения учебно-воспитательного качества уроков математики, показав, что учителя начальной школы могут выполнять учебные задачи, подчиненные дидактическим целям обучения на уроках математики.

Ключевые слова: образование, обучение, метод, урок, интегрированное образование, цель, задача, проблема

LEARNING WITH INTEGRATION OF EDUCATIONAL AND EDUCATIONAL TASKS IN PRIMARY CLASS MATHEMATICS LESSONS

Tursunov Kochkor,

Teacher of the Kattakorgan branch of Samarkand State University, candidate of physics and mathematics, associate professor

Umirzakova Mashkhura Bakhodir qizi,

*Kattakurgan branch of Samarkand State University,
student of the 2nd stage of primary education*

Bakiyeva Kirmizkhan Otabek qizi,

*Kattakurgan branch of Samarkand State University,
student of the 2nd stage of primary education*

Annotation. Time itself sets before us, teachers, the necessary task - to educate the young generation of the new Uzbekistan, using modern teaching methods. Despite the systemic reforms in this area carried out by our state, it is unfortunate that there are some shortcomings in the education of young people. In this article we will try to substantiate the possibility of increasing the educational quality of mathematics lessons by showing that primary school teachers can perform educational tasks that are subordinated to the didactic goals of teaching in mathematics lessons.

Key words: education, training, method, lesson, integrated education, goal, task, issue

Kirish. Yoshlar, ayniqsa kichik maktab yoshidagi o'quvchilar hamma sohada ustozdan o'rnak olishga, har tomonlama unga o'xshashga harakat qiladilar. Bu esa ustoz murabbiydan o'ziga o'ta talabchan bo'lib yoshlar tarbiyasidagi o'lchov birligiga etalon bo'lishiga harakat qilishi kerak bo'ladi. Shuning uchun ham xalqimizda "Avvalo tarbiyachining o'zi tarbiyalangan bo'lishi kerak" deb bekorga aytilmaganligini pedagog-o'qituvchilar hech qachon esdan chiqarmasligimiz va bu aytilganda doimo amal qilishimiz lozim.

Jadidchi mutafakkir bobomiz Abdulla Avloniy ta'limning kishilar hayotidagi ahamiyatini kamsitmagan holda "Tarbiya biz uchun yo hayot-yo mamot, yo najot-yo halokat, yo saodat-yo falokat masalasidir" deb aytish bilan birga faqat yoshlarni, balki butun ommani jonajon Vatanimizga va xalqimizga butun umri davomida halol va toza xizmatda bo'lishga chaqirgan.

Adabiyotlar tahlili. Bolalar dastlabki tarbiyani oilada ota-onasidan va oilasi atrofidagi yaqin kishilardan oladi. Keyingi tarbiyani bolalar ta'lim-tarbiyaning birinchi bo'g'ini bo'lgan MTT dan va so'ngra majburiy ta'limning birinchi bosqichi bo'lgan "Boshlang'ich ta'limda" oladilar.

Ta'lim – tarbiyaning bu uch bosqichi bolaning barkamol avlod bo'lib yetishishida katta ahamiyatga ega.

Ba'zi ota-onalar o'z bolalarining ta'lim-tarbiyasiga juda kam e'tiborda bo'lib, hamma javobgarlikni "Oyliyini olmoqda-ku o'quvchilarning ta'lim-tarbiyasiga ham to'liq o'qituvchi javob bersin" degan safsatada bo'lishadi. Vaholanki, bola ta'lim-tarbiyada erishgan muvaffaqiyatlardan birinchi navbatda ota-ona manfaatdor bo'lishad-ku. Ustozlar esa faqat "Ta'lim-tarbiya bergan ustozingga rahmat" degan rag'batlantiruvchi so'z bilan kifoyalanib qoladilar.

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisining ta'lim - tarbiyadagi mas'uliyati va vazifalarini pasaytirmagan holda ota-onaning bu boradagi javobgarligini onun bilan mustahkamlab qo'yish kerak deb o'ylaymiz.

Tez suratlar bilan rivojlanayotgan Yangi O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy sohadagi o'zgarishlaridan kelib chiqib, ta'lim-tarbiyadagi ishlarimizni ham yangi zamonaviy ta'lim elementlaridan ko'proq foydalanish orqali yoshlarni barkamol avlod qilib tarbiyalashni zamonning o'zi biz pedagoglarning oldiga asosiy vazifa qilib qo'yimoqda.

Ma'lumki, kichik maktab yoshdagi o'quvchilar hali o'yinqaroq bo'lib, ular aniq fanlar

tushunchalarining tub mazmun-mohiyatini anglab olishga ancha qiynalishadi.

Ulug' matematik-metodik olimlarimiz aytganidek, "matematika shunchalik jiddiy fanki, uni o'rganishni osonlashtiruvchi juda kichik imkoniyati ham qo'ldan chiqarmaslik kerak".

Tadqiqot metodologiyasi. Matematika fanining bunday imkoniyatlaridan biri har bir tushunchani kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning kundalik amaliy hayotlarida uchraydigan ba'zi bir hodisalar va narsalar bilan bog'lash imkoniyati hamisha mavjuddir. Masalan, boshlang'ich sinf matematika darslarida berilgan har bir sonli yoki harfiy ifodalarning har biri biz insonlar oldida turgan biror soda yoki murakkab matematik muammoning yechimini topishga yordam beradigan formulalardir. Ustoz bu formulardan foydalanib bir vaqtda bitta matematika darsida ham ta'limiy ham tarbiyaviy vazifalarni hal qilish imkoniyatiga egadir. Biz ustozlar ba'zida "Ta'lim berib tarbiyalaymiz, tarbiyalab ta'lim beramiz" degan pedagogning oltin qoidasini esdan chiqarib qo'yamiz. Agar biz buni bo'lg'usi boshlang'ich sinf o'qituvchilari tilida aytadigan bo'lsak, o'qituvchi matematika darslarining didaktik tomonlariga salbiy ta'sir etmagan holda darsning tarbiyaviy maqsadlarini amalga oshirish mumkin yoki qoidaning ikkinchi yarmidan kelib chiqib har bir o'tkazilgan tarbiyaviy tadbirlarda yoki matematika darslarida rejalashtirilgan ta'limiy vazifalarni ham amalga oshirish imkoniyatini o'zimiz yaratishimiz mumkin.

Biz ushbu ilmiy - uslubiy maqolamizda matematika darsliklarida berilgan ba'zi bir matematik matnli masalalarni yechish davomida masala shartidan kelib chiqib biror tarbiyaviy maqsadni amalga oshirish mumkinligini isbotlashga harakat qilamiz. Shuning bilan birga matematika darslarida kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning matematik savodxonligini oshirish maqsadida matematika darsligidagi masala sharti sonli yoki harfiy ifoda, tenglama, jadval, grafik ko'rinishida berilganda uni matematik masala ko'rinishida ifodalashda tarbiyaviy vazifalarni amalga oshirish mumkin bo'ladi. Matematika dars rejasida ko'rsatilgan didaktik vazifasini amalga oshirgandan so'ng, har boshlang'ich sinf o'qituvchisi matematik materialning yukidan, o'quvchilarning shu vaqtdagi holatidan va darsliukda berilgan matnli matematik masala mazmunidan kelib chiqib darsning tarbiyaviy maqsadini amalga oshirish imkoniyatini topishi mumkin.

Darsda tarbiyaviy maqsadni amalga oshirishda asosiy e'tiborni quyidagi holatlarga qaratish kerak bo'ladi:

- a) darslikda berilgan matnning mazmuniga;
- b) masala qanday usulda (arifmetik yoki algebraik) yechilishiga;
- c) masala sharti matnli yoki matnsiz (formula, rasm, jadval, chizma-grafik va hakozi) ko'rinishida berilganligiga.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi matematika darslarida qo'shimcha tarbiyaviy maqsadlarini amalga oshirganda o'quvchilarda qo'shimcha zo'riqish hosil bo'lmasligi, balki darsda hosil bo'lgan zerikishni bartaraf etishga xizmat qilish kerak deb o'ylaymiz.

Boshlang'ich sinf matematika darsligidagi matnli matematik masalalarning mazmuniga e'tibor bersak, ularda yil fasllari e'tiborga olinmagan. (Ya'ni masala mazmunidagi holatlar dars o'tilgan kun qaysi fasldagiga e'tibor berilmagan). Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning o'ta qiziquvchanligini e'tiborga olib yilning birinchi choragida o'rganiladigan matnli matematik masalalarning mazmuni kuz faslida, ikkinchi chorgidagi masalalar qish faslida, uchinchi chorgidagi masalalar bahor va nihoyat to'rtinchi chorgidagi masalalar yoz faslida bajariladigan mavsumiy ishlar mazmunidankelib chiqib berilsa, yanada maqsadga muvofiq bo'ladi va bu narsa o'quvchilarning diqqati unga ancha uzoqdagi voqea va hodisalargako'chib qoladi. Bu esa dars sifatiga salbiy ta'sir etishi mumkin.

Tahlil va natijalar. Boshlang'ich sinf matematika darslarida mazmunli matematik masalalar o'qituvchilarda ham o'qituvchilarda ham ahamiyati juda katta.

Birinchi sinf o'qituvchilari ta'limning birinchi kunlaridanoq masala tushunchasi bilan ish ko'rishlariga to'g'ri keladi. maktabga kelgan birinchi sinf o'quvchisining matematik bilim darajasini aniqlash maqsadida soda bir amalli matematik masaladan foydalanadilar. Masalan, Sen

kecha to'rtta fandan darslik olgan eding, budun esa ikkita fandan darslik olding. senda nechta fandan darslik bo'ldi?

Matematik masalalar o'quvchilarda tushunchalarning mazmun mohiyatini ongli o'zlashtirib olishga va ularning matematik savodxonligini o'stirishda va ularning matematik lug'at boyligini ko'paytirishda katta ahamiyatga egadir. Bundantashqari o'quvchilar matnli matematik masalalar yechish davomida ular o'zlarini o'rab turgan olam bilan ayqindan tanishadilar. Kundalik amaliy hayotlaridagi matematik muammolarni yechish orqali matematika fanining kishilar hayotida tutgan o'rnini chuqurroq anglab oladilar.

Ma'lumki, matematika fanida ham boshqa barcha fanlar kabi har bir darsning asosan uchta asosiy maqsadi mavjuddir. Bular ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlardir. Bu uchala maqsadlarni birday bir vaqtda muvafaqqiyatli amalga oshirishda matnli matematik masalalarning o'rnini kattadir.

Matematika fanining ta'limiy maqsadlarida matematika fan tushunchalarining mazmunini, asta – sekinlik bilan ularning kishilar hayotida o'rnini ko'rsatib beradi.

Tarbiyaviy maqsadiga esa matematika darslarida faqat dunyoviy bilimlarga, balki ular matematik materiallarning (asosan matnli matematik masalalar) mazmunidan kelib chiqib tarbiyaviy vazifalarni ham amalga oshirish imkoniyati ham mavjud bo'ladi.

Kichik maktab o'quvchilarining matematik matnli masalalar yechish davomida tafakkurlari ham bosqichma – bosqich rivojlanib boradi.

O'rnini kelganda matnli matematik masala haqida ham biroz tushuncha berib o'tsak.

Matematik matnli masala shunday savolki - bu savolning mazmunida ba'zi kattaliklarning son qiymatlari kiritilgan bo'lib bu kattaliklar bilan uzviy bog'liq bo'lgan boshqa kattaliklarning son qiymatlarini topish talab etiladi.

Bu ta'rifdan ko'rinadiki, matematik masala ikki qismdan iborat bo'lib, birinchi bo'limda kattaliklarning qiymatlari berilgan bo'ladi. Masala savoliga javob topish jarayoni masala yechimini topish (axtarish) deyiladi. Masala yechimi topilgandan keyin yechim to'g'ri topilganligi tekshirish ham kerak bo'ladi. Chunki shunday masalalar ham bo'ladiki, ularning yechimini masala mazmuniga zid qilishi ham mumkin. Shuning uchun masala shartini va savol qismini yaxshilab tahlil qilib ular orasidagi mazmuniy bog'liqlikni to'g'ri qo'yilganligini ham tekshirish kerak bo'ladi.

Masala yechimini axtarishdan oldin quyidagi narsalarga e'tibor qaratish kerak bo'ladi:

- 1) Masala mazmuni qisqa, ravon, tushunarli bo'lishi kerak;
- 2) Masala mazmunidagi sonli kattaliklar bilan savoldagi topishi kerak bo'lgan kattaliklar orasida mantiqiy bog'liqlik bo'lishi kerak;
- 3) Masala yechimini topish uchun qaysi usuldan (didaktik yoki algebraik) foydalanishni aniqlab olish;
- 4) Masala yechimini tekshirib ko'rish.

Odatda boshlang'ich ta'limda masalalar tuzilishiga ko'ra ikki xil bo'ladi.

Agar masala yechimini topish uchun tuzilgan sonli ifoda bir arifmetik amalli bo'lsa bunday masalalarga sodda masalalar deyiladi.

Agar masala yechimini topish uchun tuzilgan sonli ifoda ikki yoki undan ko'proq arifmetik amallar qatnashgan bo'lsa, bunday masalalar murakkab masalalar deyiladi.

Matnli matematik masalalarni yechilish usullariga qarab ikkiga bo'lish mumkin:

a) Arifmetik masalalar. Bunday masalalarning yechimini topishda masala mazmunidan kelib chiqib sonli ifoda tuziladi va bu sonli ifoda masalada berilgan savolga javob bo'ladi.

Bunday matematik masalalar- asosan o'quvchilarning matematik bilim darjasidan kelib chiqib birinchi sinfda o'rganiladi.

b) Algebraik masalalar. Bunday masalalarning yechimini topishda masalada so'ralayotgan topshiriqlarning sonini aniqlash uchun tenglama tuzib yechiladi.

Boshlang'ich sinf matematikda darslarida berilgan har qanday masalalarni har ikki usulda

yechish imkoniyati mavjud.

O'qituvchi berilgan matematik matnli masalalarni qaysi usulda yechish kerakligini matematika darsining didaktik talabidan va o'quvchilarning matematik bilim darajasidan tanlamoqda.

Xulosa. Qisqacha qilib aytganda, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarga matematika darslarida ta'limning uchta ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlarini birgalikda bir vaqtda o'rgatishda har bir o'qituvchi o'zining pedagogik salohiyati va mahoratidan kelib chiqib har bir matematika darsi uchun tarbiyaviy ishlarni o'zi mustaqil tanlaydi.

Har bir ish o'zining natijadorligi bilan baholanadi. Shuning uchun o'qituvchi asosiy e'tiborni darsning sifat ko'rsatkichiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan holatlardan hech qachon foydalanmasligi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

E. E. Jumayev, Boshlang'ich matematika nazariyasi va metodikasi. (O'quv qo'llanma) "Turon-iqbol nashriyoti" 2010.

M. Jumayev va boshqalar. Matematika o'qitish metodikasi; Toshkent. "Ilm -ziyo" 2003.

D. M. Mirzaqulova. Didaktik, o'yinlar turlari va maqsadlari. "Toshkent talqin va tadqiqotlar respublika ilmiy-uslubiy jurnali", Toshkent Nom-5, 2023.

Matematika. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik, I-qism. I. V. Rpyova - Toshkent: "Novda" nashriyoti, 2023. - 128b.

Matematika. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 2 - sinfi uchun darslik, III-qism. I. V. Rpyova - Toshkent: "Novda" nashriyoti, 2023. - 128b.

Matematika. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 1 - sinfi uchun darslik, III-qism. I. V. Rpyova - Toshkent: "Novda" nashriyoti, 2023. - 128b.

Matematika. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 3 - sinfi uchun darslik, III-qism. I. V. Rpyova - Toshkent: "Novda" nashriyoti, 2023. - 128b.

Каравка, А. А. Урок-квест как педагогическая информационная технология и дидактическая игра, направления на овладение определёнными компетенциями [Электронный ресурс] А. А. Каравка, Интернет-журнал "Мир науки"

Nilufar Urinova, Nodirxon Mo'minova. Boshlang'ich ta'limda o'quv-kvest texnologiyasidan foydalanishning nazariy asoslari.

A. Rahmatullayev, D. Yoqubova, O. Ergasheva "Boshlang'ich ta'lim tizimida integratsiyalashgan texnologiya" Termiz "Surxon-nashr" 2017 19-22b

ANATOMIYA FANINI O'QITISHNING ZAMONAVIY TALABLARI VA DOLZARB MUAMMOLAR

Ulug'bekova Gulruxan Jurayevna,
Andijon davlat tibbiyot instituti dotsenti, t.f.n.

Annotatsiya. Maqolada anatomiya ta'limining rivojlanayotgan manzarasi zamonaviy tibbiyot ta'limi kontekstida o'rganiladi. Asosiy e'tibor o'qituvchilar va o'quvchilar oldida turgan asosiy muammolarni aniqlash hamda zamonaviy tibbiyot amaliyoti talablarini qondirish uchun zarur bo'lgan yutuqlarni aniqlashga qaratilgan. Maqolada anatomiyaning o'qitishning an'anaviy usullari, masalan, dissektsiya va ma'ruza asosida o'qitish qanday to'ldirilayotgani va ba'zan innovatsion yondashuvlar bilan almashtirilayotgani muhokama qilinadi. Bularga raqamli vositalar, interaktiv 3D modellar va dinamik va immersiv o'rganish tajribasini taklif qiluvchi virtual haqiqat (VR) kiradi. Ushbu texnologiyalarga o'tish turli xil ta'lim uslublarini qondirish va murakkab anatomik tuzilmalarni tushunishni yaxshilashga qaratilgan.

Kalit so'zlar. Anatomiya, tibbiy ta'lim, innovatsion metod, raqamli manba, axloqiy va inklyuziv amaliyot, logistic masala.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОТРЕБНОСТИ И ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ АНАТОМИИ

Улугбекова Гулрухан Жураевна,
к.м.н., доцент Андиганского государственного медицинского института

Абстракт. В статье рассматривается развитие анатомического образования в контексте современного медицинского образования. Основное внимание уделяется выявлению основных проблем, стоящих перед преподавателями и студентами, и выявлению достижений, необходимых для удовлетворения требований современной медицинской практики. В статье рассматривается, как традиционные методы преподавания анатомии, такие как диссекция и лекционное обучение, дополняются, а иногда и заменяются инновационными подходами. К ним относятся цифровые инструменты, интерактивные 3D-модели и виртуальная реальность (VR), которые предлагают динамичный и захватывающий опыт обучения. Переход к этим технологиям направлен на удовлетворение различных стилей обучения и улучшение понимания сложных анатомических структур.

Ключевые слова. Анатомия, медицинское образование, инновационный метод, цифровой ресурс, этическая и инклюзивная практика, проблема логистики.

MODERN REQUIREMENTS AND PROBLEMS OF ANATOMY TEACHING

Ulugbekova Gulruhan Juraevna,
PhD., Associate Professor, Department of Andijan state medical institute

Abstract. The article examines the developing landscape of anatomy education in the context of modern medical education. The main focus is on identifying the main problems facing teachers and students and identifying the achievements necessary to meet the requirements of modern medical practice. The article discusses how traditional methods of teaching anatomy, such as dissection and lecture-based teaching, are being supplemented and sometimes replaced by innovative approaches. These include digital tools, interactive 3D models, and virtual reality (VR), which offer a dynamic and immersive learning experience. The transition to these technologies is aimed at meeting different learning styles and improving understanding of complex anatomical structures.

Key words. Anatomy, medical education, innovative method, digital resource, ethical and inclusive practice, logistic issue.

Kirish. Anatomiya inson tanasining tuzilishi va funktsiyalari haqida muhim bilimlarni beruvchi tibbiy ta'limning asosiy fanidir. Tibbiyot fani rivojlanib, ta'lim metodologiyalari taraqqiy etar ekan, anatomiyaning o'qitish yangi talab va muammolarga duch kelmoqda. Tadqiqot davomida anatomiya

ta'limiga qo'yilayotgan zamonaviy talablar ko'rib chiqiladi va ushbu muhim fanni o'qitishda duch keladigan dolzarb muammolar aniqlanadi. Anatomiya tibbiy ta'lim uchun asos bo'lib, inson biologiyasi va klinik amaliyotini tushunish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Texnologiyaning rivojlanishi va ta'lim paradigmalarning o'zgarishi bilan anatomiyani o'qitishda o'zgaruvchan talablar va davom etayotgan muammolar mavjud. Ushbu maqola anatomiya ta'limiga bo'lgan zamonaviy talablar va o'qituvchilar va talabalar duch keladigan asosiy muammolarni o'rganadi.[1]

Anatomiya o'qitishga qo'yiladigan zamonaviy talablar

1. Texnologiyalar integratsiyasi:

- Raqamli manbalar: Raqamli atlaslar, 3D modellar va virtual haqiqat (VR) simulyatsiyalaridan foydalanish anatomik tuzilmalarni fazoviy tushunishni kuchaytiradi va interaktiv o'rganish tajribasini o'tkazish imkonini beradi.

- Onlayn ta'lim platformalari: Bu platformalar ma'ruzalar, o'quv qo'llanmalari va baholashlar uchun qulaylikni ta'minlaydi va turli xil o'rganish uslublariga mos keladigan aralash ta'lim yondashuvini qo'llab-quvvatlaydi.[2]

2. Fanlararo yondashuv:

- O'quv dasturlari integratsiyasi: Anatomiya ta'limi fiziologiya, patologiya va radiologiya kabi boshqa tibbiy fanlar bilan tobora integratsiyalashgan. Ushbu yondashuv talabalarga anatomik bilimlarning klinik ahamiyatini tushunishga yordam beradi va bemorni parvarish qilishning yaxlit ko'rinishini rivojlantiradi.

- Jamoaga asoslangan ta'lim: Turli tibbiyot mutaxassisliklari talabalari o'rtasidagi hamkorlik ta'lim natijalarini oshiradi va ularni klinik sharoitlarda fanlararo jamoaviy ishlashga tayyorlaydi.

3. Talabaga yo'naltirilgan ta'lim:

- Faol ta'lim strategiyalari: Muammoli ta'lim (PBL), vaziyatga asoslangan ta'lim va o'zgaruvchan sinflar kabi texnikalar tanqidiy fikrlashni va material bilan faol shug'ullanishni rag'batlantiradi.

- Shaxsiylashtirilgan ta'lim: o'quvchilarning individual ehtiyojlarini qondirish uchun o'qitish usullarini moslashtirish, jumladan, o'quvchilarning faoliyati va o'rganish afzalliklaridan kelib chiqqan holda tarkibni moslashtiradigan moslashuvchan ta'lim texnologiyalaridan foydalanish.

4. Axloqiy va madaniy mulohazalar:

- Kadavra donorlarini hurmat qilish: Ta'lim maqsadlarida inson jasadlaridan foydalanishda axloqiy mulohazalarni ta'kidlash va o'quvchilar tana donorlarining hissalarini tushunishlari va hurmat qilishlarini ta'minlash.[3]

- Madaniy sezgirlik: Talabalarni turli xil bemorlar populyatsiyasiga tayyorlash uchun anatomiya ta'limida madaniy kompetentsiyani kiritish.

5. Doimiy kasbiy rivojlanish:

- O'qituvchilar malakasini oshirish: Anatomiya o'qituvchilari uchun doimiy kasbiy rivojlanish eng so'nggi pedagogik strategiyalar va texnologik yutuqlardan xabardor bo'lish uchun juda muhimdir.

- Tadqiqotlar va innovatsiyalar: O'qituvchilarni o'qitish metodologiyasi va talabalar natijalarini yaxshilash uchun ta'lim sohasidagi tadqiqotlar va innovatsiyalar bilan shug'ullanishga undash.

Anatomiya o'qitishning dolzarb muammolari

1. Resurs cheklovlari:

- Kadavr etishmovchiligi: Ko'pgina muassasalar an'anaviy diseksiyon uchun etarli darajada jasad namunalarini olishda qiyinchiliklarga duch kelishadi, bu esa talabalar uchun amaliy o'rganish imkoniyatlarini cheklaydi.

- Moliyalash cheklovlari: Byudjet cheklovlari ilg'or ta'lim vositalari va texnologiyalaridan foydalanishni cheklashi mumkin, bu esa anatomiya ta'limi sifatiga ta'sir qiladi.[4]

2. O'quv dasturlari yuklanishi:

- Vaqt cheklovlari: Yopiladigan ma'lumotlar miqdori ortib borayotganligi sababli, tibbiy o'quv dasturida anatomiyaga ko'pincha cheklangan vaqt ajratiladi, bu esa yuzaki o'rganishga olib keladi. Tibbiyot o'quv dasturlariga yangi fanlar va malakalarning integratsiyalashuvi bilan anatomiya kurslari ko'pincha qisqargan aloqa soatlariga duch keladi. Bunday siqilish anatomik ta'limning chuqurligi va kengligini cheklab qo'yishi mumkin, bu esa o'quvchilarning tushunishini buzishi mumkin.[5]

- Chuqurlik va kenglikni muvozanatlash: O'qituvchilar klinik amaliyot uchun zarur bo'lgan anatomik bilimlar chuqurligini cheklangan vaqt oralig'ida yoritilishi kerak bo'lgan mavzular kengligi bilan muvozanatlash uchun kurashadilar. O'qituvchilar ta'lim sifatini yo'qotmasdan cheklangan vaqt

oralig'ida muhim anatomik tushunchalarni qamrab olish yo'llarini topishlari kerak.

3. Bilimlarni saqlash va qo'llash:

- Bilimni saqlab qolish: Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, talabalar ko'pincha vaqt o'tishi bilan anatomik bilimlarni saqlab qolish uchun kurashadilar va bu bilimlarni klinik sharoitlarda qo'llash qobiliyatiga ta'sir qiladi.[6]

- Klinik ahamiyatlilik: Talabalar anatomik tuzilmalarning klinik ahamiyatini va bu bilimlarni bemorlarni tashxislash va davolashda qanday qo'llashni tushunishlarini ta'minlash muhim muammo bo'lib qolmoqda.

4. Diseksiyonning axloqiy va logistik muammolari:

- Axloqiy tashvishlar: Ba'zi talabalar jasadni ajratish bilan bog'liq noqulaylik yoki axloqiy dilemmalarni boshdan kechirishi mumkin, bu ularning o'rganish tajribasiga ta'sir qilishi mumkin. Undan tashqari Anatomicani o'qitishda jasadlardan foydalanish bebahodir, ammo axloqiy mulohazalar va jasad materiallarining mavjudligi, narxi va texnik xizmat ko'rsatish kabi logistika muammolariga duch keladi.

- Logistika masalalari: Dissektsiya jiddiy tayyorgarlikni, jasad namunalarini saqlashni va sog'liqni saqlash va xavfsizlik qoidalariga rioya qilishni talab qiladi, bu esa muassasalar uchun logistik jihatdan qiyin bo'lishi mumkin.

- Muqobil usullar: Raqamli va virtual vositalar qo'shimcha usullarni taklif qilsa-da, ular kadavra parchalanishi bilan ta'minlangan taktik va fazoviy o'rganish tajribasini to'liq almashtira olmaydi.[7]

5. Turli o'rganish ehtiyojlari:

- Ta'lim uslublari: Talabalarning o'rganishni afzal ko'rishlari turlicha bo'lib, an'anaviy ma'ruza asosidagi o'qitish barcha o'quvchilarga mos kelmasligi mumkin, bu esa turli xil ta'lim yondashuvlarini talab qiladi.

- Mavjudlik: Anatomic bo'yicha ta'lim barcha talabalar, jumladan, nogironlar uchun ham ochiq bo'lishini ta'minlash inklyuziv ta'lim muhitini yaratish uchun muhim ahamiyatga ega.

Rivojlantirish strategiyalari

Kengaytirilgan texnologiyalardan foydalanish:

An'anaviy diseksiyani to'ldirish yoki almashtirish uchun raqamli vositalar va VR-ga sarmoya kiritish, interaktiv va immersiv o'rganish tajribasini taqdim etish. Anatomic ta'limiga kirishni kengaytirish uchun masofaviy ta'lim va virtual dissektsiya laboratoriyalari uchun onlayn platformalarni ishlab chiqish.

O'quv dasturlarini isloh qilish:

Anatomic bilimlar va klinik qo'llash o'rtasidagi tafovutni bartaraf etish uchun faolroq o'rganish va fanlararo kurslarni birlashtirish. Muhim mazmunga ustunlik berish va eslab qolishni kuchaytirish uchun zamonaviy pedagogik usullarni qo'llash orqali o'quv dasturining ortiqcha yukini kamaytirish.[8]

O'qituvchilarni qo'llab-quvvatlash:

Anatomic o'qituvchilariga ilg'or tajribalar va yangi texnologiyalardan xabardor bo'lishlari uchun doimiy kasbiy rivojlanish imkoniyatlari va resurslarini taqdim etish. Resurs cheklovlarini bartaraf etish uchun institutlar o'rtasida hamkorlikni va resurslarni almashishni rag'batlantirish.

Axloqiy va inklyuziv amaliyotlar:

Kadavra namunalaridan foydalanishda axloqiy amaliyotlarni targ'ib qilish va o'quv materiallari va usullarida madaniy sezgirlikni ta'minlash. Turli xil ta'lim ehtiyojlarini qo'llab-quvvatlash uchun strategiyalarni amalga oshirish va barcha talabalarni qamrab oladigan inklyuziv muhitni yaratish.[9]

Xulosa. Anatomic fanini o'qitishni zamonaviy talablarga javob berish va mavjud muammolarni hal qilish uchun malakali va rahmdil tibbiyot mutaxassislarini etishtirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Texnologiyadan foydalanish, fanlararo yondashuvlarni qo'llash va o'quvchilarga yo'naltirilgan ta'limni rivojlantirish orqali o'qituvchilar anatomic ta'limi samaradorligini oshirishlari mumkin. Fakultetni rivojlantirishga, o'quv dasturlarini isloh qilishga va axloqiy amaliyotlarga doimiy sarmoya kiritish anatomic tibbiy ta'limning hayotiy va muhim tarkibiy qismi bo'lib qolishini ta'minlaydi. Zamonaviy tibbiy ta'limda anatomicni o'rgatish yangi texnologiyalarga moslashishni, klinik ilovalarni birlashtirishni va zamonaviy talablarga javob beradigan faol o'quv strategiyalarini qo'llashni talab qiladi. Anatomic ta'lim sifatini saqlab qolish uchun aloqa vaqtini qisqartirish, jasadni ajratish, resurslarning o'zgaruvchanligi va talabalarning faolligi kabi dolzarb muammolarni hal qilish juda muhimdir. Innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish va dinamik o'quv muhitini qo'llab-quvvatlash orqali o'qituvchilar talabalarning kelajakdagi tibbiy kasblari uchun zarur bo'lgan muhim anatomic bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishlarini ta'minlashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati.

Кварацхелия А. Г. и др. О способах модернизации системы преподавания анатомии // Журнал анатомии и гистопатологии. – 2017. – Т. 6. – №. 5. – С. 22.

Насонова Н. А. и др. Информационные технологии в преподавании анатомии // Актуальные вопросы анатомии. – 2020. – С. 209-210.

Спирина Г. А. Нравственное воспитание студентов в преподавании анатомии человека // Современные наукоемкие технологии. – 2010. – №. 7. – С. 230-232.

Усынин А. Ф., Столяров В. В., Тягунов Д. В. Современные проблемы преподавания анатомии человека в медицинских вузах и перспективы их решения // Уральский медицинский журнал. 2018. Т. 162, № 7. – 2018.

Лазутина Г. С., Шаршкова С. В. Особенности преподавания анатомии иностранным студентам // Журнал анатомии и гистопатологии. – 2017 (приложение). – С. – 2017. – Т. 26.

Михайлов В. и др. Новый этап в изучении анатомии человека: проблемы и их решение с помощью современных методов визуализации // Forcipe. – 2022. – Т. 5. – №. 3. – С. 15-32.

Усович А. К. Проблемы реализации компетентностного подхода при обучении анатомии человека в университетах СНГ // Журнал анатомии и гистопатологии. – 2017. – С. 44-45.

Гайворонский И. Нормальная анатомия человека. Том 1. – Litres, 2022. – Т. 1.

Козлов В. И. и др. Самостоятельная работа студентов на кафедре анатомии человека // Журнал анатомии и гистопатологии. – 2017. – С. 22-23.

РАЗРАБОТКА ИНТЕРАКТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Холикулова Маржона,

Самаркандский филиала Ташкентского Международного университета Киме, Студентка 1
курса магистратуры

Аннотация: В данной статье в научном плане рассматривается проблемы использования инновационных и интеграционных технологий обучения в системе общеобразовательных организаций. Так как, на основе новых требований педагогической технологии обучения, гарантия его результатов и степень реализации зависят от глубоких профессиональных знаний педагога, его мировоззрения, педагогического опыта, использования инновационных и интеграционных методов и творческие способности.

Ключевые слова: инновация; интеграция; интегрированные уроки; интерактивные технологии; эффективность; способность и т.д.

UMUMIY TA'LIM MUASSASALARINI RIVOJLANISHDA INTERFAOL TEXNOLOGIYALARNI RIVOJLANISH

Xoliqulova Marjona,

Toshkent Samarqand filiali Kimyo xalqaro universiteti, 1-kurs magistratura talabasi

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada umumiy o'rta ta'lim muassasalari tizimida innovatsion va integratsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanish muammolari ko'rib chiqilgan. Zamonaviy pedagoglarning faol ijodiy qobiliyati, ta'limda yangilanish, fanlararo bog'liqlik metodikasidan, hamda ularni yuqori darajadagi kasbiy kompetentligi, keng dunyoqarashi va pedagogik tajribalardan foydalanish samaradorligi, yangi pedagogik ta'lim texnologiyalari talablariga asoslangan natijalarga erishish mumkinligi tasdiqlab berilgan.

Kalit so'zlar: Innovatsiya (yangilanish); integratsiya (fanlararo bog'liqlik); integrativ darslar; interfaol texnologiyalar; samaradorlik va boshqalar.

DEVELOPMENT OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN THE DEVELOPMENT OF GENERAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Kholikulova Marzhona,

Samarkand branch of Tashkent

Kime International University, 1st year master's student

Abstract: This scientific article examines the problems of using innovative and integrated educational technologies in the system of general secondary educational institutions. It has been confirmed that it is possible to achieve results based on the active creative ability of modern pedagogues, renewal in education, interdisciplinary communication methodology, as well as their high level of professional competence, broad outlook and effectiveness of using pedagogical experiences, and the requirements of new pedagogical educational technologies.

Keywords: Innovation (update); integration (interdisciplinary connection); integrative lessons; interactive technologies; efficiency and others.

В мировой педагогической практике значительное внимание уделяется вопросам внедрения в образовательный процесс инновационных методов обучения, особенно в разработке интерактивных технологий в развитии общеобразовательных учебных заведениях.

Сегодня в нашей стране особое внимание уделяется «Концепции начального образования» и расширению возможностей формирования интереса к познанию учащихся в учебных программах и учебных материалах для начального образования. И поэтому в очередном Указе Республики Узбекистан подчёркивается: «В образовательных учреждениях нашей республики отдельное внимание уделено формированию конкурентной среды в области подготовки кадров,

совершенствованию содержания системы подготовки кадров в соответствии с перспективами социально-экономического развития страны, потребностями общества, современными достижениями науки, культуры, техники и технологии[1]. Исходя из этого положения следует отметить, что особенно, внедрение нового предмета в общеобразовательных школах нашей Республики учебного цикла “Воспитание” во всех классах, имеет особое значение. Так как, дидактическое изучение взаимосвязей процесса обучения и развития, совершенствование теоретико-методологических аспектов начального образования, создание модели процесса использования инновационных методов в развитии базовых и научных компетенций учащихся, формирование интереса к познанию у учащихся младших классов, является необходимым для решения выше указанных задач. И одной из важных своевременных задач дня является организация образовательного процесса на основе новых требований педагогической технологии обучения, а также гарантия его результатов и степень реализации, которые зависят от глубоких профессиональных знаний педагога, его мировоззрения, педагогического опыта, использования инновационных и интеграционных методов и творческих способностей. Для решения этой задачи, конечно необходимо создавать в учебном процессе индивидуальные, личные и важные для учащегося возможности, основанные на новаторском подходе к изучаемым предметам обучения.

Мы знаем, что в процессе начального образования учащиеся вступают в новый тип взаимодействия с окружающими. Для них их сверстники и социальные сообщества, к которым они принадлежат, начинают приобретать особое значение. Поэтому учебная деятельность для учащихся в возрасте от 7 до 11 лет, имеют первостепенное значение. Он открывает путь к значительным изменениям и начинает играть особую роль в развитии их психики.

Учебная деятельность – это четкий, организованный процесс, основанный на единой коммуникативной и интеллектуальной единице учащихся. И действительно, процесс обучения принимает активную форму, приобретает конкретное содержание и это содержание выбирается с учетом возрастных особенностей учащихся, это позволяет им формировать интерес к познанию окружающего мира, красоту природы, растительный и животный мир в целом единстве. В результате появляются успешные достижения выявления и внедрения в педагогическую практику дидактические и психологические возможности, направленные на формирование интереса к познанию у учащихся начальных классов с помощью интерактивных интегрированных уроков. А именно, уроки, направленные на взаимосвязи и взаимовлиянии всех учебных предметов начального обучения.

Но здесь, следует иметь в виду, что интеграционные связи предметов начальной школы развиты слабо и представлены непоследовательно, а относительно характера этих связей среди ученых существует много разногласий. Учителя начальных классов, не имеющие четкой системы методических рекомендаций по этому вопросу, вынуждены решать этот вопрос на экспериментальном уровне. Цель - выявить сущность интеграции как инновационной формы работы в образовании. И всем известно, что в младшем школьном возрасте необходимо наполнить познавательные потребности детей новым содержанием, чтобы у ребёнка сформировалось стремление к пониманию связей и важных отношений изучаемых предметов. Важно акцентировать на этом внимание, чтобы ребёнок остался доволен процессом анализа вещей. Многие исследователи этих проблем анализирует снижение интереса детей к обучению, утверждая, что одной из причин является «недостаток содержания и организации начального образования». Детей готовят в соответствии с их способностью осваивать более сложные и высокоуровневые материалы. Исследования показывают, что межпредметные связи играют первостепенную, мотивирующую роль на этапах вхождения учащегося в освоении учебного материала, познавательной деятельности.

Н. Э. Бердикулова, в своих научных исследованиях утверждает, что интегрированный урок – особый тип урока, объединяющего в себе обучение одновременно по нескольким дисциплинам при изучении одного понятия, темы или явления. Интегрированное задание – разновидность учебной задачи. Его особенность заключается в синтезе знаний и умений из разных наук, разных учебных дисциплин, тем, проблем, в объединении их вокруг и ради решения одного вопроса, одной проблемы, ради познания одного объекта или предмета. Как правило, интегративные задания

разрабатываются как межпредметные, взаимосвязывающие теорию и личный опыт учеников[2].

По мнению Е. Смирновой[3], объясняющей эту ситуацию в своей статье «Власть без деления» утверждает: «В первом классе лучше сочетать следующие предметы: чтение, письмо, изобразительное искусство, труд. Просто чтение и письмо может быть утомительным, и у ребенка разовьется масса негативных эмоций». Задача учителя начальных классов состоит в том, чтобы с первых дней обучения в школе у ребенка не пропал интерес к чтению, не погас свет в глазах, ребенок пошел в школу с радостью. Прохождение вышеперечисленных веществ поддерживает интерес ребенка к познавательному процессу и активизирует деятельность.

Во многих работах известных педагогов-классиков обсуждаются различные аспекты совершенствования образования школьников с точки зрения межпредметных связей и интеграции в образовании; в дидактических работах И. Зверева, В.Н. Мавлоновой, С.П. Баранова, Н.М. Скаткина. Таким образом, можно сделать вывод, что стремление к интеграции учебных материалов, несомненно, является естественным и ведущим подходом к процессу глобального и современного образования.

В качестве заключения можно сказать, что эффективное использование проблемных и совместных методов обучения и расширения сферы самостоятельной работы учащихся с включением применения инновационных и интегрированных технологий в содержание образовательных программ привело к заметному повышению уровня знаний учащихся начальных классов.

Литература:

Смирнова, С.А. “Педагогика: теории, системы, технологии”. Учебник для студентов высших и средних учебных заведений / С. А. Смирнова. – М. : Академия, 2008. – 510 с. – Текст : непосредственный.

Мавлонова Р.А., Рахмонкулова Н. «Инновации и интеграция педагогики в начальном образовании». Т.: Гафур Гулом, 2013.

Логинова, Ю. А. Инновационные технологии на уроках в начальной школе / Ю. А. Логинова, Р. Э. Казарян, Н. В. Макушкина, Е. А. Сокольская. — Текст : непосредственный // Педагогическое мастерство : материалы XXVI Междунар. науч. конф. (г. Казань, апрель 2022 г.). — Казань: Молодой ученый, 2022. — С. 17-20. — URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/434/17059/> (дата обращения: 09.06.2023).

MA'NAViy-AXLOQiy PRINSIPLAR TUSHUNCHASI MAZMUN MOHIYATI VA JAMIYAT HAYOTIDAGI O'RNI

Temirova Odina Muxiddin qizi,
NamDU mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola ma'naviy-axloqiy tamoyillarning ko'p qirrali mohiyatini ochib beradi, ularning asosiy tushunchalarini, mazmunining mohiyatini va jamiyat hayotidagi ajralmas rolini yoritadi. U ushbu tamoyillarning ijtimoiy hamjihatlikni rivojlantirish, axloqiy etakchilikni yo'lga qo'yish va shaxsiy hayotni qondirishdagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, munozarada ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning zamonaviy global muammolarni hal qilishda, texnologik taraqqiyotni muvozanatlashda va madaniy merosni asrab-avaylashda dolzarbli ta'kidlanadi. Ushbu tamoyillarni hayotning turli jabhalariga, ya'ni ta'limdan tortib siyosatni ishlab chiqishgacha integratsiyalashgan holda, jamiyatlar zamonaviy dunyoning murakkabliklarida halollik va rahm-shafqat bilan harakat qilishlari mumkin. Maqolada ma'naviy-axloqiy tamoyillar adolatli, barkamol va taraqqiyparvar jamiyatni shakllantirishning axloqiy asosi bo'lib xizmat qilishini har tomonlama tushunishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: axloq, ma'naviyat, tamoyil, madaniy meros, barkamol avlod, taraqqiyot, globallashuv, ma'rifat.

СУТЬ ПОНЯТИЯ СОДЕРЖАНИЕ ДУХОВНО-ЭТИЧЕСКИХ ПРИНЦИПОВ И ЕГО МЕСТО В ЖИЗНИ ОБЩЕСТВА

Темирова Одина дочь Мухиддина,
Независимый исследователь НамГУ

Аннотация: В данной статье рассматривается многогранность духовно-нравственных принципов, раскрываются их фундаментальные понятия, сущность их содержания и незаменимая роль в ткани общественной жизни. В нем подчеркивается значение этих принципов для содействия социальной сплоченности, этического лидерства и повышения личной самореализации. Более того, дискуссия подчеркивает актуальность духовных и моральных ценностей в решении современных глобальных проблем, балансировании технологических достижений и сохранении культурного наследия. Интегрируя эти принципы в различные аспекты жизни, от образования до разработки политики, общества могут честно и сострадательно преодолевать сложности современного мира. Цель статьи - дать всестороннее понимание того, как духовные и моральные принципы служат этической основой построения справедливого, гармоничного и прогрессивного общества.

Ключевые слова: мораль, духовность, принцип, культурное наследие, совершенное поколение, развитие, глобализация, просвещение.

THE ESSENCE OF THE CONCEPT OF SPIRITUAL AND ETHICAL PRINCIPLES CONTENT AND ITS PLACE IN THE LIFE OF THE SOCIETY

Temirova Odina Muhiddin qizi,
Independent researcher of NamSU

Abstract: This article delves into the multifaceted nature of spiritual and moral principles, elucidating their fundamental concepts, the essence of their content, and their indispensable role in the fabric of societal life. It highlights the significance of these principles in fostering social cohesion, guiding ethical leadership, and enhancing personal fulfillment. Moreover, the discussion underscores the relevance of spiritual and moral values in addressing contemporary global challenges, balancing technological advancements, and preserving cultural heritage. By

integrating these principles into various aspects of life, from education to policy-making, societies can navigate the complexities of the modern world with integrity and compassion. The article aims to provide a comprehensive understanding of how spiritual and moral principles serve as the ethical bedrock for fostering a just, harmonious, and progressive society.

Key words: morality, spirituality, principle, cultural heritage, perfect generation, development, globalization, enlightenment.

Kirish. Borgan sari murakkab va jo'shqin dunyoda ma'naviy-axloqiy tamoyillarning ahamiyatini ortiqcha baholab bo'lmaydi. Bu tamoyillar kompas bo'lib, shaxslar va jamiyatlarni axloqiy xulq-atvor, ijtimoiy uyg'unlik va shaxsiy amalga oshirishga yo'naltiradi. Ularning mohiyati va mazmunini anglash insonparvar va adolatli jamiyatni shakllantirish uchun, ayniqsa, texnologik taraqqiyot, madaniy siljishlar va axloqiy noaniqliklar hukm surayotgan davrda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Texnologiya taraqqiyoti va moddiy manfaatlar tobora kuchayib borayotgan dunyoda ma'naviy va axloqiy tamoyillarning roli insoniyat jamiyatining asosi bo'lib qolmoqda. Ushbu tamoyillar odamlar va jamoalar faoliyat yuritadigan, xulq-atvorga rahbarlik qiladigan, ijtimoiy hamjihatlikni qo'llab-quvvatlaydigan va umumiy farovonlikni rag'batlantiradigan axloqiy asosni tashkil qiladi. Ularning mavjudligi zamonaviy muammolarni hal qilish va muvozanatli va uyg'un hayotni ta'minlashda juda muhimdir.[1]

Ma'naviyat – inson ruhiy va aqliy olamini ifodalovchi tushuncha. U kishilarning falsafiy, huquqiy, ilmiy, badiiy, axloqiy, diniy tasavvurlarini o'z ichiga oladi. Ma'naviyat atamasining asosida „ma'no“ so'zi yotadi. Ma'lumki, insonning tashqi va ichki olami mavjud. Tashqi olamiga uning bo'y-basti, ko'rinishi, kiyinishi, xatti-harakati va boshqa kiradi. Ichki olami esa uning yashashdan maqsadi, fikr yuritishi, orzu-istaklari, intilishlari, his-tuyg'ularini o'z ichiga oladi. Insonning ana shu ichki olami ma'naviyatdir. Oziq-ovqat odamga jismoniy quvvat bersa, ma'naviyat unga ruhiy oziq va qudrat bag'ishlaydi. Ma'naviyat ma'rifat va madaniyat bilan bog'liq. Ma'naviyat odamlarda tap-tayyor holda vujudga kelmaydi. Unga muttasil o'qish, o'rganish, tajriba orttirish orqaligina erishiladi. Ma'naviyat qanchalik boyib borsa, jamiyat va millat shunchalik ravnaq topadi. Ma'naviyatli odam yashashdan maqsad nimaligini aniq biladi, umrini mazmunli o'tkazish yo'lini izlab topadi, muomala qilish madaniyatini egallaydi, har bir masalaga insof va adolat nuqtayi nazaridan yondashadi. Vijdon nima, yolg'on va rost nima, or-nomus nima, halol va harom nima – bularning hammasini bir-biridan ajrata oladi, hayotda yomonlikka boshlovchi xatti-harakatlardan voz kechadi, yaxshilikka boshlovchi amallarni bajaradi. Qisqasi, ma'naviyatda inson hayotining mazmuni aks etadi. Vatanni sevish, vatanparvarlik inson ma'naviyatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Ma'naviyat kamol topgan jamiyatlarda qobiliyat, iste'dod egalari shu jamiyatning, millatning yuzi, g'ururi, obro'-e'tibori hisoblanadi. Ma'naviyatli jamiyatda aql, sog'lom fikr, adolat va yaxshi xulq ustuvordir. Bunday jamiyatda xalqning ertangi kunga ishonchi kuchli bo'ladi, odamga nomunosib turli illatlar barham topadi.[2]

Axloq ezgulik va yovuzlik, yaxshilik va yomonlik deb baholaydigan, binobarin ma'lum xulq-atvorga undab, ruxsat beradigan yoki ta'qiqlaydigan narsalarni din savob, uvol (gunoh), halol va harom tushunchalari yordamida mustahkamlagan. Agar din odamlarni faqat sig'inishga, ibodat va duoga chorlash bilan cheklanib, ijtimoiy-maishiy hayoti bilan qiziqmasa, odamlar o'rtasida keng tarqalmas edi. Xuddi shunday, axloq va butun ma'naviyat tizimi din yordamida odamlar ongiga ta'sir ko'rsatmasa u ham katta muvaffaqiyatga erishmas edi.[3]

Ma'naviy tamoyillar moddiy borliqdan ustun bo'lgan, ko'pincha diniy yoki falsafiy an'analarga asoslangan e'tiqod va qadriyatlarga tegishli. Ular rahm-shafqat, kamtarlik, halollik va hayotdagi yuksak maqsadlar yoki ma'nolarga intilish kabi tushunchalarni o'z ichiga oladi. Ruhiy tamoyillar ilohiy mavjudot, tabiat yoki insoniyatning umumiy farovonligi bo'ladimi, o'zidan buyukroq narsaga bog'liqlik hissini ta'minlaydi.[4]

Axloqiy tamoyillar: esa, ma'lum bir jamiyatda nima to'g'ri yoki noto'g'ri deb hisoblanishini belgilaydigan axloqiy xulq-atvor uchun ko'rsatmalardir. Bu tamoyillar ko'pincha madaniy

me'yorlar, diniy ta'limotlar va falsafiy axloqdan kelib chiqadi. Asosiy axloqiy tamoyillar halollik, adolat, hurmat va mas'uliyatni o'z ichiga oladi. Ular qonunlar, ijtimoiy siyosat va shaxslararo munosabatlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi, bu esa shaxslarning boshqalar va butun jamiyat uchun foydali bo'lgan yo'llar bilan harakat qilishini ta'minlaydi.[5]

Ma'naviy-axloqiy tamoyillarning mazmuni rang-barang va serqirra bo'lib, ular ildiz otgan turli madaniy, diniy va falsafiy sharoitlarni o'zida aks ettiradi. Asosiy elementlarga quyidagilar kiradi:

1. Axloqiy xulq: Bu halollik, halollik va adolat kabi axloqiy me'yorlarga mos keladigan xatti-harakatlar va harakatlarni o'z ichiga oladi. Axloqiy xulq-atvor jamiyatda ishonch va hamkorlikni saqlash uchun zarurdir.

2. Mehr-shafqat va hamdardlik: Bu qadriyatlar boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish va bo'lishish, birdamlik va o'zaro yordam tuyg'usini rivojlantirish muhimligini ta'kidlaydi.

3. Ma'suliyat: Bu tamoyil butun hayotning o'zaro bog'liqligini tan olgan holda, boshqalar va atrof-muhit farovonligiga yordam beradigan tarzda harakat qilish burchini ta'kidlaydi.

4. Qadr-qimmatni hurmat qilish: Bu har bir shaxsning o'ziga xos qadriyatini tan olish va qadrlashni, inson huquqlari va tengligini ta'minlashni o'z ichiga oladi.

5. Donolikka intilish: Ma'naviy va axloqiy tamoyillar ko'pincha bilim va tushunishni izlashga undaydi, odamlarni ongli va o'ylangan qarorlar qabul qilishga yo'naltiradi.

6. Adolatga sodiqlik: Bu adolat va tenglikni targ'ib qilish, adolatsizliklarni bartaraf etish va marginal va zaif aholi huquqlarini qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga oladi.[6]

Zamonaviy dunyoda ma'naviy-axloqiy tamoyillarning dolzarbligicha chuqur va keng qamrovli:

1. Ijtimoiy hamjihatlik: Turli va ko'p madaniyatli jamiyatlarda bu tamoyillar ijtimoiy totuvlik va o'zaro tushunishni mustahkamlash, nizolarni kamaytirish va birlikni targ'ib qilish uchun umumiy asos bo'lib xizmat qiladi.

2. Axloqiy yetakchilik: Ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni o'zida mujassam etgan yetakchilar o'z jamoalari va tashkilotlarini axloqiy va barqaror amaliyotlarga yo'naltirib, ishonch va ishonchni uyg'otishi mumkin.

3. Shaxsiy bajarilish: Ma'naviy va axloqiy tamoyillarga amal qilgan shaxslar ko'pincha o'zlarining umumiy farovonligi va baxtiga hissa qo'shib, ko'proq maqsad va qoniqish hissini boshdan kechiradilar.

4. Global muammolar: Iqlim o'zgarishi, tengsizlik va adolatsizlik kabi global muammolarni hal qilishda ma'naviy va axloqiy tamoyillar jamoaviy harakatlar va umumiy mas'uliyat uchun asos yaratadi.

5. Texnologik yutuqlar: Texnologiyalar rivojlanishda davom etar ekan, bu tamoyillar innovatsiyalarni ishlab chiqish va ulardan axloqiy jihatdan foydalanishni ta'minlash, inson qadr-qimmatini hurmat qilish va umumiy manfaatni ilgari surish uchun juda muhimdir.

6. Madaniyatni asrab-avaylash: Ma'naviy-axloqiy tamoyillar madaniy meros va o'zlikni saqlashning ajralmas qismi bo'lib, doimiy o'zgaruvchan dunyoda davomiylik va tegishlilik tuyg'usini ta'minlaydi.[7]

Modernizatsiyaning jadal sur'atlariga qaramay, ma'naviy-axloqiy tamoyillar chuqur dolzarbligicha qolmoqda. Ular axloqiy noaniqliklar va axloqiy dilemmalar bilan ajralib turadigan davrda yo'l-yo'riq va barqarorlikni taklif qiladi. Ushbu tamoyillarga amal qilgan holda, jamiyatlar muvozanatli va adolatli hayotni ta'minlab, zamonaviy hayotning murakkabliklarida halollik va rahm-shafqat bilan harakat qilishlari mumkin.[8]

Ta'limda ma'naviy-axloqiy tamoyillar kelajak avlodlar xulq-atvori va qadriyatlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu tamoyillarni ta'lim dasturlariga kiritish tanqidiy fikrlash, empatiya va axloqiy fikrlashni rivojlantiradi, yoshlarni mas'uliyatli va rahmdil fuqarolar bo'lib yetishish vositalari bilan jihozlaydi.

Xulosa. Ma'naviy-axloqiy tamoyillar tushunchasi o'zining boy va rang-barang mazmuni

bilan insoniyat jamiyatining tamal toshi bo'lib qolaveradi. Uning ahamiyati bugungi kunda har qachongidan ham yaqqol namoyon bo'lib, zamonaviy qiyinchiliklarga qarshi yo'l-yo'riq va ilhom beradi. Ushbu tamoyillarni qabul qilish va tarbiyalash orqali shaxslar va jamoalar zamonaviy hayotning murakkabliklarida halollik, rahm-shafqat va umumiy manfaatlarga sodiqlik bilan harakat qilishlari va kelajak avlodlar uchun yanada adolatli va uyg'un dunyoni ta'minlashlari mumkin.

Ma'naviy-axloqiy tamoyillarning jamiyat hayotidagi o'rni ajralmasdir. Ular jamiyatlar barpo etiladigan axloqiy asosni tashkil qiladi, xulq-atvorni boshqaradi, ijtimoiy hamjihatlikni rivojlantiradi va umumiy farovonlikni rag'batlantiradi. Ularning dolzarbligi chuqur bo'lib, zamonaviy muammolarga yechim taklif qiladi va muvozanatli va uyg'un hayotni ta'minlaydi. Ushbu tamoyillarni qabul qilish va tarbiyalash orqali shaxslar va jamoalar yanada adolatli va rahm-shafqatli dunyoni yaratib, hamma uchun yorqin kelajakni ta'minlashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

Dinara A., Gaynazarova S. T. SUIDSIDAL AXLOQ PSIXOLOGIYASI VA UNING MAZMUN MOHIYATI //International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING. – 2024. – T. 4. – №. 2. – C. 195-198.

<https://uz.wikipedia.org/wiki/Ma%CA%BCnaviyat>

AXLOQ, HUQUQ VA DIN. Raxmonova Gulzoda G'aniyevna. JOURNAL OF INNOVATIONS IN SOCIAL SCIENCES. Volume: 02 Issue: 08| August-2022ISSN: 2181-2594

Nusratilloevna M. S. Ma'naviy makonning falsafiy muammolari //So 'ngi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi. – 2023. – T. 6. – №. 7. – C. 128-130.

Xidirov X. I. “MA'NAVIYAT” VA “QADRIYAT”–MA'NAVIY-AHLOQIY TUSHUNCHA SIFATIDA //Educational Research in Universal Sciences. – 2024. – T. 3. – №. 4 SPECIAL. – C. 197-200.

Tashpulatovich M. S. MA'NAVIYAT VA MA'RIFATNING YANGI JAMIYATNI QURISHDAGI QUDRATLIKUCH VA BEBAHOMANBA EKANLIGI //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 285-288.

Tayirovna I. B. AVESTODA MA'NAVIY-AXLOQIY QARASHLARNING AHAMIYATI //Barqaror Taraqqiyot va Rivojlanish Tamoyillari. – 2023. – T. 1. – №. 6. – C. 61-62.

Akbarali O'g'li S. F. Organization of experimental work and analysis of results on the improvement of technologies for improving the effectiveness of legal education and training of schoolchildren //Frontline Social Sciences and History Journal. – 2023. – T. 3. – №. 04. – C. 54-61.

SINERGETIK TALIM JARAYONINING XORIJ OLIMLARI TOMONIDAN O'RGANILISHI

Yusupova Xabiba Iriskulovna,
Toshkent amaliy fanlar universiteti dotsenti, PhD

Annotatsiya. Sinergetik ta'lim jarayoni o'zining yaxlit va integrativ yondashuvi bilan ajralib turadi, so'nggi yillarda xorijiy olimlarning katta e'tiborini tortdi. Ushbu maqola xorijiy tadqiqotchilar tomonidan sinergetik o'rganish bo'yicha olib borilgan nazariy asoslar, metodologiyalar va empirik tadqiqotlarni o'rganishga qaratilgan. Asosiy e'tibor ta'lim sharoitida sinergetik tamoyillar qanday qo'llanilishini, bunday ilovalarning natijalarini va ushbu sohadagi tadqiqotning kelajakdagi yo'nalishlarini tushunishga qaratiladi.

*Kalit so'zlar: Sinergetik ta'lim, Tizimlar nazariyasi, Murakkablik nazariyasi
O'z-o'zini tashkil etish, Faol ta'lim*

STUDY OF SYNERGIC LEARNING PROCESS BY FOREIGN SCIENTISTS

Yusupova Khabiba Iriskulovna,
Tashkent University of Applied Sciences, PhD

Abstract. The synergetic educational process is distinguished by its holistic and integrative approach, and has attracted the attention of foreign scientists in recent years. This article aims to explore theoretical frameworks, methodologies and empirical studies conducted by foreign researchers on synergistic learning. Emphasis is placed on understanding how synergistic principles are applied in educational settings, the outcomes of such applications, and future directions for research in this area.

Key words: Synergetic education, Systems theory, Complexity theory, Self-organization, active learning

ИЗУЧЕНИЕ ПРОЦЕССА СИНЕРГИЧЕСКОГО ОБУЧЕНИЯ ЗАРУБЕЖНЫМИ УЧЕНЫМИ

Юсупова Хабиба Ирискуловна,
Ташкентский университет прикладных наук, PhD

Абстракт. Синергический образовательный процесс отличается целостным и интегративным подходом и в последние годы привлек внимание зарубежных ученых. Целью данной статьи является изучение теоретических основ, методологий и эмпирических исследований, проведенных зарубежными исследователями в области синергического обучения. Особое внимание уделяется пониманию того, как принципы синергии применяются в образовательных учреждениях, результатам таких применений и будущим направлениям исследований в этой области.

Ключевые слова: Синергическое образование, Теория систем, Теория сложности, Самоорганизация, активное обучение

Kirish. So'nggi bir necha o'n yilliklarda ta'lim landshafti sezilarli o'zgarishlarni boshdan kechirdi, bu texnologiya taraqqiyoti, ijtimoiy ehtiyojlarning o'zgarishi va talabalar qanday qilib eng yaxshi o'rganishini chuqurroq tushunish bilan bog'liq. Ta'lim nazariyasi va amaliyotida paydo bo'lgan paradigmalardan biri bu sinergetik o'rganish, yaxlit va integrativ yondashuv bo'lib, u o'quv muhitini murakkab, dinamik tizimlar sifatida ko'rib chiqadi. Sinergetik ta'lim ta'lim jarayonining turli elementlari, jumladan, talabalar, o'qituvchilar, o'quv dasturi va o'quv muhiti o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va o'zaro bog'liqlik muhimligini ta'kidlaydi.

Sinergetik ta'lim tizimlar nazariyasi, murakkablik nazariyasi va konstruktivistik nazariya kabi bir qancha nazariy asoslarga asoslanadi. Tizimlar nazariyasi tizimning xatti-harakatlarini uning alohida qismlarini alohida tahlil qilish orqali to'liq tushunish mumkin emasligini ta'kidlaydi; aksincha, bu qismlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir va munosabatlar hal qiluvchi ahamiyatga ega. Murakkablik nazariyasi murakkab va oldindan aytib bo'lmaydigan o'zaro ta'sirlar bilan tavsiflangan tizimlarning xatti-harakatlarini ko'rib

chiqadi va bu dinamikadan kelib chiqadigan xususiyatlarni ta'kidlaydi. Boshqa tomondan, konstruktivistik nazariya o'quvchilar bilimlarni o'zlarining tajribalari va atrof-dagi dunyo bilan o'zaro ta'siri orqali qurish g'oyasiga qaratiladi.

Xorijiy olimlar sinergetik ta'limni o'rganishga, uning nazariy asoslarini, metodologiyasini va turli xil ta'lim sharoitlarida amaliy qo'llanilishini o'rganishga katta hissa qo'shdilar. Ularning tadqiqotlari turli ta'lim natijalarini, jumladan, akademik samaradorlikni, talabalarining faolligini va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish uchun sinergetik o'rganish imkoniyatlarini ko'rsatdi.

Ushbu maqola xorijiy olimlar tomonidan o'rganilgan sinergetik ta'lim jarayonining to'liq ko'rinishini taqdim etishga qaratilgan. U sinergetik ta'limning nazariy asoslarini o'rganadi, ushbu yondashuvni tadqiq qilishda qo'llaniladigan metodologiyalarni muhokama qiladi va empirik tadqiqotlarning asosiy topilmalarini taqdim etadi. Bundan tashqari, maqola ta'lim amaliyotida sinergetik ta'limning amaliy qo'llanilishini o'rganadi va ushbu sohada tadqiqotning kelajakdagi yo'nalishlarini belgilaydi.

Sinergetik o'rganish bo'yicha xorijiy olimlarning ishlarini sintez qilish orqali ushbu maqola ta'limda yaxlit va integrativ istiqbolni qabul qilish muhimligini ta'kidlashga harakat qiladi. Bunday yondashuv nafaqat ta'lim jarayonlarining tabiiy murakkabligiga mos keladi, balki talabalar uchun yanada samarali va mazmunli o'rganish tajribasini yaratish imkoniyatiga ega.

Sinergetik ta'lim bo'yicha adabiyotlar boy va xilma-xil bo'lib, nazariy tadqiqotlar, empirik tadqiqotlar va amaliy qo'llanmalarni o'z ichiga oladi. Ushbu sharh xorijiy olimlarning asosiy hissalarini umumlashtiradi, ularning sinergetik ta'lim jarayoniga oid tushunchalari va topilmalarini ta'kidlaydi.

Tizimlar nazariyasi sinergetik o'rganishni tushunish uchun asosiy ustunni tashkil qiladi. Bertalanffning (1968) fikricha, tizimlar nazariyasi butun uning qismlari yig'indisidan kattaroq ekanligini ta'kidlaydi. Ta'limda bu sinfni o'quvchilar, o'qituvchilar, kontent va atrof-muhit dinamik ravishda o'zaro ta'sir qiladigan o'zaro bog'liq tizim sifatida ko'rishni anglatadi. Kapra (1996) «hayot to'ri» ni muhokama qilish orqali buni batafsil bayon qiladi va ta'lim tizimlari inson tajribasining o'zaro bog'liqligini aks ettirish uchun ishlab chiqilishi kerakligini taklif qiladi.

Murakkablik nazariyasi murakkab tizimlarning oldindan aytib bo'lmaydiganligi va paydo bo'ladigan xususiyatlariga e'tibor qaratib, sinergetik o'rganish haqidagi tushunchamizni yanada chuqurlashtiradi. Davis va Sumara (2006) ta'kidlashicha, o'quv muhiti murakkablikni o'z ichiga olishi kerak, bu esa talabalar o'rtasida o'z-o'zidan tashkil etilgan xatti-harakatlarga imkon beradi. Ushbu istiqbol moslashuvchan ta'lim va innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlovchi ta'lim amaliyotlarini rag'batlantiradi.

Konstruktivistik nazariya, Piaget (1970) va Vygotskiy (1978) tomonidan ifodalanganidek, o'quvchilarning atrof-muhit bilan o'zaro ta'siri orqali bilimlarni faol ravishda qurishlari muhimligini ta'kidlaydi. Sinergetik ta'lim konstruktivizm bilan uyg'unlashib, o'quvchilar mazmunli faoliyat bilan shug'ullanadigan, tengdoshlari bilan hamkorlik qiladigan va o'z tajribalarini aks ettiradigan muhitni ta'minlaydi.

Uslubiy yondashuvlar

Xorijiy olimlar sinergetik ta'limni o'rganish uchun bir qator metodologik yondashuvlardan foydalanganlar:

Sifatli usullar sinergetik ta'lim muhitida ishtirokchilarning tajribalari va idroklari haqida chuqur tushuncha beradi. Misol uchun, Lasky va Yoon (2011) tomonidan o'tkazilgan amaliy tadqiqot sinergetik ta'lim tamoyillarini amalga oshiruvchi o'rta maktabni o'rganib chiqdi, bu talabalar va o'qituvchilarning ta'lim ekotizimidagi dinamik o'zaro ta'sirlarni qanday boshqarishini ochib berdi. Tomas va Braun (2011) kabi etnografik tadqiqotlar raqamli muhitlar doimiy o'zaro ta'sir va fikr-mulohazalarni ta'minlash orqali sinergetik o'rganishni qanday osonlashtirishini o'rganib chiqdi.

Miqdoriy tadqiqotlar sinergetik ta'limning ta'sirining o'lchanadigan dalillarini taqdim etadi. Xetti (2009) turli xil o'qitish usullari, jumladan, sinergetik tamoyillarga mos keladigan meta-tahlil o'tkazdi va hamkorlik va interaktiv o'rganish talabalar natijalarini sezilarli darajada yaxshilashini aniqladi. Xuddi shunday, Jonson va boshqalar. (2010) sinergetik va an'anaviy sinflarni solishtirish uchun eksperimental dizaynlardan foydalangan, birinchisida yuqori faollik va akademik samaradorlikni namoyish etgan.

Aralash metodlar tadqiqoti sinergetik ta'limning har tomonlama ko'rinishini ta'minlash uchun sifat va miqdoriy yondashuvlarni birlashtiradi. Misol uchun, Sun va Chen (2016) tomonidan olib borilgan tadqiqot sinergetik ta'limning tanqidiy fikrlash qobiliyatlariga ta'sirini baholash uchun so'rov ma'lumotlarini sinfdagi kuzatuvlar bilan birlashtirgan. Ularning xulosalari o'quv muhitining strukturaviy va dinamik jihatlarining muhimligini ta'kidlaydi.

Sinergetik o'rganish bo'yicha empirik tadqiqotlar bir nechta asosiy xulosalarni berdi:

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sinergetik o'quv muhiti akademik samaradorlikni oshiradi. Stevens va Slavin (2015) tomonidan olib borilgan uzunlamasina tadqiqot shuni ko'rsatadiki, sinergetik sinflardagi o'quvchilar uch yil davomida standartlashtirilgan testlarda o'z tengdoshlarini ortda qoldirgan. Ushbu topilmalar sinergetik ta'limning yaxlit va integrativ tabiati barqaror akademik o'sishni qo'llab-quvvatlashini ko'rsatadi.

Sinergetik ta'lim talabalarning yuqori darajadagi faolligini ta'minlaydi. Fredriks, Blumenfeld va Parij (2004) ishtirok etishning uchta o'lchovini - xulq-atvor, hissiy va kognitiv - sinergetik amaliyotlarga ijobiy ta'sir ko'rsatadiganligini aniqladilar. Kumpulainen va Lipponen (2010) tomonidan olib borilgan tadqiqotda talabalar sinergetik faoliyatga jalb qilinganda o'rganishdan ko'proq zavq va qiziqish bildirishdi, bu ularning ishtirokini ushbu muhitlarning hamkorlik va dinamik tabiati bilan bog'lashdi.

Sinergetik ta'lim tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Halpern (2014) tomonidan olib borilgan tadqiqot shuni ko'rsatadiki, sinergetik ta'lim faoliyati bilan shug'ullanadigan talabalar murakkab muammolarni tahlil qilish va ijodiy echimlarni ishlab chiqish qobiliyatlarida sezilarli yaxshilanishlarni ko'rsatdi. Ushbu ko'nikmalar tez o'zgaruvchan, o'zaro bog'liq dunyoda muvaffaqiyatga erishish uchun zarurdir.

Chet ellik olimlar sinergetik ta'limning ta'lim amaliyotida turli xil qo'llanilishini o'rgandilar:

Sinergetik ta'lim tamoyillari ko'pincha hamkorlikda o'rganish sharoitida qo'llaniladi. Jonson va Jonson (2009) talabalar umumiy maqsadlarga erishish uchun birgalikda ishlaydigan hamkorlikda o'rganishning afzalliklarini ta'kidladilar. Bunday yondashuv nafaqat akademik natijalarni oshiradi, balki ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradi va jamiyat tuyg'usini rivojlantiradi.

Bir nechta fanlarni birlashtirgan fanlararo ta'lim sinergetik tamoyillarga yaxshi mos keladi. Beane (1997) turli fanlarni bog'laydigan, o'quvchilarga bilimlarning dolzarbligi va o'zaro bog'liqligini ko'rish imkonini beruvchi tematik birliklarni qo'llab-quvvatladi. Ushbu yondashuv ma'lumotni chuqurroq tushunish va saqlashga yordam beradi.

Sinergetik ta'lim muhitida texnologiyadan foydalanish keng o'rganilgan. Dede (2009) kabi tadqiqotchilar raqamli vositalar interaktiv va moslashuvchan o'rganish tajribasini taqdim etish orqali sinergetik o'rganishni qanday osonlashtirishi mumkinligini o'rganishdi. Onlayn hamkorlik platformalari, simulyatsiyalar va ta'lim o'yinlari kabi texnologiyalar sinergetik ta'limning dinamik va o'zaro bog'liqligini qo'llab-quvvatlaydi.

Sinergetik ta'lim bo'yicha kelajakdagi tadqiqotlar bir nechta asosiy yo'nalishlarga qaratilishi kerak:

Sinergetik ta'limning barqaror ta'sirini tushunish uchun uzoq muddatli tadqiqotlar talab qilinadi. Bunday tadqiqotlar uzoq vaqt davomida sinergetik tamoyillar talabalarning akademik va shaxsiy rivojlanishiga qanday ta'sir qilishini tushunish imkonini beradi.

Sinergetik ta'limni turli xil ta'lim kontekstlarida, jumladan, turli yosh guruhlarida, madaniy muhitda va mavzu sohalarida qo'llashni o'rganish uchun ko'proq tadqiqotlar talab etiladi. Bu sinergetik tamoyillarning umumlashtirilishi va moslashuvchanligini aniqlashga yordam beradi.

Kelgusi tadqiqotlar sinergetik tamoyillarga mos keladigan innovatsion pedagogik yondashuvlarni o'rganishi kerak. Bu sinergetik ta'limning yaxlit va integrativ xarakterini qo'llab-quvvatlovchi yangi o'qitish strategiyalari, baholash usullari va o'rganish texnologiyalarini o'rganishni o'z ichiga oladi.

Xulosa. Chet ellik olimlar tomonidan o'rganilgan sinergetik ta'limning tadqiqi ta'limdagi ushbu yaxlit va integrativ yondashuvning o'zgartirish imkoniyatlarini ta'kidlaydi. Tizimlar nazariyasi, murakkablik nazariyasi va konstruktivistik nazariyaga asoslangan sinergetik ta'lim ta'lim muhitini murakkab, dinamik tizimlar sifatida ko'rish muhimligini ta'kidlaydi, bu erda turli komponentlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir paydo bo'ladigan va ko'pincha oldindan aytib bo'lmaydigan natijalarga olib keladi.

Xorijiy olimlar tomonidan sinergetik ta'limni o'rganish ushbu yondashuv ta'limni qanday oshirishi haqida boy tushuncha berdi. Tizimlar nazariyasi, murakkablik nazariyasi va konstruktivistik nazariya tamoyillarini birlashtirgan holda, sinergetik ta'lim o'quv jarayonlarining tabiiy murakkabligi bilan mos keladigan keng qamrovli asosni taklif qiladi. Ushbu sohada davom etayotgan izlanishlar va innovatsiyalar samarali va o'zgaruvchan ta'lim tajribalarini yaratish qobiliyatimizni yanada oshiradi, natijada murakkab va o'zaro bog'liq dunyoda rivojlanish uchun yaxshi jihozlangan o'quvchilarni rivojlantirishga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Bertalanffy, L. von. (1968). *General System Theory: Foundations, Development, Applications*. New York: George Braziller.

Beane, J. A. (1997). *Curriculum Integration: Designing the Core of Democratic Education*. Teachers College Press.

Capra, F. (1996). *The Web of Life: A New Scientific Understanding of Living Systems*. Anchor Books.

Davis, B., & Sumara, D. (2006). *Complexity and Education: Inquiries into Learning, Teaching, and Research*. Lawrence Erlbaum Associates.

Dede, C. (2009). Immersive interfaces for engagement and learning. *Science*, 323(5910), 66-69.

Fredricks, J. A., Blumenfeld, P. C., & Paris, A. H. (2004). School engagement: Potential of the concept, state of the evidence. *Review of Educational Research*, 74(1), 59-109.

Garcia, M., & Martinez, L. (2020). Development of critical thinking skills through synergetic learning. *Journal of Educational Psychology*, 112(3), 456-469.

Halpern, D. F. (2014). *Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking* (5th ed.). Psychology Press.

O'QUVCHILARINING KOMMUNIKATIV KO'NIKMALARINI ZAMONAVIY YONDASHUVLAR ASOSIDA SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK MAZMUNI

*Holikulova Feruza Xasanovna,
Navoiy davlat pedagogika instituti (PhD)*

Annotatsiya. Ushbu maqola zamonaviy ta'lim metodologiyalari orqali o'quvchilarning muloqot qobiliyatlarini shakllantirish uchun zarur bo'lgan pedagogik tarkibni o'rganadi. Ushbu zamonaviy yondashuvlarning nazariy asoslari va amaliy tatbiqini o'rganib chiqib, biz o'quvchilarda kommunikativ kompetensiyalarni qanday qilib samarali tarzda tarbiyalash haqida har tomonlama tushuncha berishni maqsad qilganmiz.

Kalit so'zlar: aloqa maxorati, pedagogik yondashuvlar, konstruktivizm nazariyasi, ijtimoiy ta'lim nazariyasi, hamkorlikda o'qitish nazariyasi, loyihaga asoslangan ta'lim, qaytarilgan sinf, gamifikatsiya

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАЦИОННЫХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ СОВРЕМЕННЫХ ПОДХОДОВ

*Холикулова Феруза Хасановна,
Навоийский государственный педагогический институт (PhD)*

Абстракт. В данной статье рассматривается педагогическое содержание, необходимое для формирования коммуникативных навыков студентов посредством современных образовательных методик. Изучив теоретические основы и практическое применение этих современных подходов, мы стремимся дать комплексное понимание того, как эффективно воспитывать коммуникативную компетентность студентов.

Ключевые слова: коммуникативные навыки, педагогические подходы, конструктивистская теория, теория социального обучения, теория кооперативного обучения, проектное обучение, перевернутый класс, геймификация.

PEDAGOGICAL CONTENT OF FORMING STUDENTS' COMMUNICATION SKILLS BASED ON MODERN APPROACHES

*Holikulova Feruza Khasanovna,
Navoi State Pedagogical Institute (PhD)*

Abstract. This article examines the pedagogical content necessary for the formation of students' communication skills through modern educational methodologies. Having studied the theoretical foundations and practical application of these modern approaches, we aim to provide a comprehensive understanding of how to effectively educate students' communicative competence.

Key words: communication skills, pedagogical approaches, constructivist theory, social learning theory, cooperative learning theory, project-based education, flipped classroom, gamification

Kirish. 21-asrning tez rivojlanayotgan landshaftida samarali muloqot qobiliyatlari shaxsiy, akademik va kasbiy muvaffaqiyatning asosiga aylandi. Fikrlarni aniq ifodalash, faol tinglash va mazmunli muloqot qilish qobiliyati hamkorlik va aloqadorlikni qadrlaydigan dunyoda juda muhimdir. Shunday ekan, o'quvchilar o'rtasida ushbu muhim ko'nikmalarni shakllantirishda ta'lim muassasalari zimmasiga katta mas'uliyat yuklanadi.

Ko'pincha eslab o'rganish va passiv o'qitishga tayanadigan muloqot qobiliyatlarini o'rgatishning an'anaviy yondashuvlari endi etarli emas. Zamonaviy ta'lim paradigmalari faol, o'quvchilarga yo'naltirilgan ta'lim muhitini ta'kidlaydi, ular ishtirok etish va o'zaro ta'sirga yordam beradi. Ushbu yondashuvlar aloqa nafaqat ma'lumotni uzatish, balki tushunish va ma'no yaratishning dinamik jarayonini o'z ichiga olishini tan oladi.

Xususan, biz turli xil innovatsion strategiyalarni, masalan, Loyihaga asoslangan ta'lim, o'zgartirilgan sinf modeli, o'yinlashtirish va texnologiya bilan ta'minlangan o'rganishni ko'rib chiqamiz. Ushbu usullar talabalarni faol jalb qilish, hamkorlikda o'rganishni rivojlantirish va muloqotni osonlashtirish uchun texnologiyaning kuchidan foydalanish uchun mo'ljallangan. Ushbu yondashuvlarning o'quv

dasturiga integratsiyalashuvi ta'lim tajribasini o'zgartirib, uni zamonaviy dunyo talablariga talabalarni tayyorlashda yanada dolzarb va samaraliroq qiladi.

Bundan tashqari, ushbu maqola texnologik yutuqlarning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga ta'sirini ta'kidlaydi. Raqamli vositalar va platformalar paydo bo'lishi bilan talabalar turli xil va dinamik usullarda o'zlarining muloqot qobiliyatlarini mashq qilish va oshirish uchun misli ko'rilmagan imkoniyatlarga ega. Shuningdek, biz ushbu zamonaviy yondashuvlarni amalga oshirish bilan bog'liq muammolar va echimlarni ko'rib chiqamiz, o'qituvchilarning mumkin bo'lgan to'siqlarni yo'naltirish va engib o'tish uchun yaxshi jihozlanganligini ta'minlaymiz.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar orqali o'quvchilarda muloqot ko'nikmalarini shakllantirish ko'p qirrali ish bo'lib, nazariya, amaliyot va innovatsiyalarni puxta o'ylash talab qiladi. Ushbu zamonaviy strategiyalarni o'zlashtirib, o'qituvchilar nafaqat o'quvchilarning muloqot ko'nikmalarini oshiribgina qolmay, balki ularni kelajakning murakkabliklari va imkoniyatlariga tayyorlaydigan o'quv muhitini yaratishi mumkin.

Talabalarning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish samarali pedagogik yondashuvlarni tushunish va amalga oshirish uchun mustahkam asosni ta'minlovchi bir qancha ta'lim nazariyalarida chuqur ildiz otgan. Bu nazariyalar o'zaro ta'sir, ijtimoiy ta'lim va o'quv jarayoniga faol jalb qilishning muhimligini ta'kidlaydi. Ushbu bo'limda muhokama qilinadigan asosiy nazariy asoslar konstruktivistik nazariya, ijtimoiy ta'lim nazariyasi va hamkorlikda o'rganish nazariyasini o'z ichiga oladi.

Konstruktivistik nazariya, birinchi navbatda, Jan Piaget va Lev Vygotskiyning ishlari bilan bog'liq bo'lib, o'quvchilar o'zlarining dunyo haqidagi tushunchalari va bilimlarini tajriba va bu tajribalar ustida fikr yuritish orqali faol ravishda qurishlarini ta'kidlaydilar.

Albert Bandura tomonidan ilgari surilgan "Ijtimoiy ta'lim nazariyasi" ta'lim jarayonida ijtimoiy o'zaro ta'sirning rolini ta'kidlaydi. Ushbu nazariyaga ko'ra, odamlar boshqalarni kuzatish orqali yangi xatti-harakatlar, ko'nikmalar va munosabatlarni o'rganadilar. Bu nazariya o'quv jarayonida modellashtirish, taqlid qilish va mustahkamlashning muhimligini ta'kidlaydi.

Asosiy tamoyillar:

- Kuzatuv asosida o'rganish: Talabalar o'qituvchilar, tengdoshlar va namunalar kabi malakali muloqotchilarni kuzatish va ularga taqlid qilish orqali muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishlari mumkin.
- Taqlid va modellashtirish: O'qituvchilar samarali muloqot xatti-harakatlarini modellashtirishi mumkin, keyin o'quvchilar taqlid qilishi va amaliyotga tatbiq etishi mumkin.
- Ijtimoiy mustahkamlash: Tengdoshlar va o'qituvchilar tomonidan ijobiy mustahkamlash talabalarni o'zlarining muloqot qobiliyatlarini mashq qilishni davom ettirishga va takomillashtirishga undashi mumkin.

Hamkorlikdagi ta'lim nazariyasi o'quv jarayonida jamoaviy ish va tengdoshlarning o'zaro munosabatlari muhimligini ta'kidlaydi. Bu nazariya o'rganish tabiatan ijtimoiy jarayon bo'lib, boshqalar bilan hamkorlik qilish bilimlarni chuqurroq anglash va ko'proq saqlanishiga olib kelishi mumkin degan fikrga asoslanadi.

Asosiy tamoyillar:

- Guruhda ishlash: o'quvchilarni guruh faoliyatiga jalb qilish fikr almashish, tanqidiy fikrlash va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.
- Tengdoshlarning o'zaro ta'siri: Talabalar o'z tengdoshlari bilan muloqot qilishlari va ulardan o'rganishlari, muhokama qilish, munozaralar va o'zaro yordam uchun imkoniyatlar yaratganda, o'rganish yaxshilanadi.
- Umumiy maqsadlar: Talabalar umumiy maqsadlar sari birgalikda ishlaganda, jamiyat va umumiy mas'uliyat hissini uyg'otganda, hamkorlikdagi o'quv muhiti eng samarali hisoblanadi.

Pedagogik yondashuvlarda nazariyalarning integratsiyasi

Ushbu nazariy asoslarni birlashtirgan holda, o'qituvchilar o'quvchilarning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga kompleks yondashuvni yaratishi mumkin. Ushbu nazariyalarga mos keladigan zamonaviy pedagogik strategiyalar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Loyihaga asoslangan ta'lim (PBL): Talabalarni tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilishni talab qiluvchi faol, real loyihalarga jalb qilish orqali konstruktivistik nazariyaga mos keladi.
- Flipped Classroom: Talabalarga o'quv mazmuni bilan o'z tezligida shug'ullanish va interaktiv, hamkorlikdagi faoliyat uchun dars vaqtidan foydalanish imkonini berib, konstruktiv va ijtimoiy ta'lim nazariyalarini qo'llab-quvvatlaydi.

- Gamifikatsiya: Samarali muloqot xatti-harakatlarini qiziqarli tarzda modellashtirish va mustahkamlash uchun o'yin elementlaridan foydalangan holda ijtimoiy ta'lim nazariyasiga asoslanadi.
- Texnologiya bilan kengaytirilgan ta'lim: Faol o'rganish, ijtimoiy o'zaro ta'sir va hamkorlikni qo'llab-quvvatlovchi raqamli vositalarni taqdim etish orqali uchta nazariyani osonlashtiradi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar orqali o'quvchilarning muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish konstruktivizm nazariyasi, ijtimoiy ta'lim nazariyasi va hamkorlikda ta'lim nazariyasi tamoyillari bilan chuqur ildiz otgan. Ushbu nazariy asoslarni tushunish va qo'llash orqali o'qituvchilar muhim muloqot qobiliyatlarining o'sishiga yordam beradigan dinamik va samarali o'quv muhitini yaratishi mumkin.

Xulosa. Talabalarning muloqot qobiliyatlarini shakllantirish zamonaviy ta'limning muhim tarkibiy qismi bo'lib, bugungi o'zaro bog'liq dunyoda shaxsiy, akademik va kasbiy muvaffaqiyat uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Konstruktivizm nazariyasi, ijtimoiy ta'lim nazariyasi va hamkorlikda o'qitish nazariyasi tamoyillaridan foydalangan holda o'qituvchilar innovatsion pedagogik yondashuvlar orqali ushbu ko'nikmalarni samarali oshirishlari mumkin.

Loyihaga asoslangan ta'lim (PBL), teskari sinf modeli, o'yinlashtirish va texnologiyaga asoslangan ta'lim kabi zamonaviy strategiyalar o'quvchilar o'quv jarayonida faol ishtirok etishi mumkin bo'lgan dinamik va interaktiv muhitni ta'minlaydi. Ushbu yondashuvlar nafaqat muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi, balki tanqidiy fikrlash, hamkorlik va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini ham rivojlantiradi.

Ta'limda texnologiyaning integratsiyalashuvi talabalarning muloqot ko'nikmalarini mashq qilish va takomillashtirish imkoniyatlarini yanada oshiradi. Raqamli vositalar va platformalar real vaqt rejimida o'zaro ta'sir qilish, shaxsiylashtirilgan o'rganish tajribasi va keng manbalardan foydalanish uchun noyob imkoniyatlarni taklif etadi. Biroq, ushbu yondashuvlarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'quv dasturlarini puxta ishlab chiqish, o'qituvchilarning etarli darajada tayyorgarligi, samarali baholash va qayta aloqa mexanizmlarini ishlab chiqish kerak.

Resurs cheklanganligi, o'qituvchining qarshilik ko'rsatishi va baholashdagi qiyinchiliklar kabi qiyinchiliklarga qaramasdan, o'quvchilarning muloqot ko'nikmalarini shakllantirishda zamonaviy pedagogik strategiyalarning foydalari katta. Ushbu muammolarni strategik rejalashtirish va qo'llab-quvvatlash orqali hal qilish orqali o'qituvchilar talabalarni kelajak talablariga tayyorlaydigan boyitilgan o'quv muhitini yaratishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy yondashuvlar asosida o'quvchilarning muloqot ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik mazmuni ta'limdagi transformativ siljishni ifodalaydi. Faol, hamkorlikda va texnologiya takomillashtirilgan ta'lim usullarini qo'llash orqali o'qituvchilar talabalarni tez o'zgaruvchan dunyoda rivojlanish uchun zarur bo'lgan muloqot qobiliyatlari bilan jihozlashlari mumkin. Ushbu sohadagi davomli izlanishlar va innovatsiyalar ushbu yondashuvlar samaradorligini yanada oshiradi, ta'limning dolzarb va ta'sirchanligini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Asset, A., Gabdyl-Samatovich, T. D., Ospanova, B., Begaidarova, R., & Balkiya, M. (2015). Modern pedagogical technologies in communicative competence formation. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 182, 37-40.
2. Karasheva, Zhanar, Amina Amirova, Larissa Ageyeva, Mariya Jazdykbayeva, and Elmira Uaidullakzy. «Preparation of Future Specialists for the Formation of Educational Communication Skills for Elementary School Children.» *World Journal on Educational Technology: Current Issues* 13, no. 3 (2021): 467-484.
3. Marynchenko, H., Biriuk, L., Korsikova, K., Polozova, O., & Vergolyas, M. (2022). Ways to Improve the Communicative Skills of Pedagogical Specialties Students in the Higher Educational Institutions. *Journal of Higher Education Theory and Practice*, 22(6).

O'YIN TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANGAN INTERFAOL DARSLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Rustamova Manzura Mirkamalovna,

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti "Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrasini mudiri, PhD, dotsent v.b.

Mazkur maqolada o'yin texnologiyalaridan foydalangan interfaol darslarning o'ziga xos xususiyatlari ilmiy nazariy jihatdan yoritib berilgan. Shuningdek maqolada interfaol texnologiyalardan foydalanish, bolalar ta'limining motivatsiyasi va individuallashtirishni oshirish, ularning ijodiy qobiliyatlarini, nutq faolligini rivojlantirish, jamoada ishlashda axloqiy me'yor va qoidalarni qabul qilish qobiliyatini shakllantirishda muhim pedagogik ahamiyat kasb etishi masalalariga to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: o'yin texnologiyalari, interfaol darslar, jamoa, axloqiy me'yor, qoida, qobiliyat, zamonaviy ta'lim, o'quv jarayoni, maktabgacha yosh davri, kognitiv qiziqish, dunyoqarash, qobiliyat, ijodiy faoliyat, motivatsiya, individuallashtirish, qulay hissiy muhit, samarali usul.

ОСОБЕННОСТИ ИНТЕРАКТИВНЫХ УРОКОВ С ИГРОВЫМИ ТЕХНОЛОГИЯМИ

Рустамова Манзура Миркамаловна,

Заведующий кафедрой «Методики дошкольного и начального образования» Ташкентского международного химического университета, кандидат химических наук, доцент

Аннотации: В статье описаны особенности интерактивных уроков с использованием игровых технологий с научно-теоретической точки зрения. В статье также рассматривается использование интерактивных технологий, повышение мотивации и индивидуализации обучения детей, развитие их творческих способностей, речевой активности, умение принимать этические нормы и правила в коллективной работе.

Ключевые слова: игровые технологии, интерактивные уроки, сообщество, этика, правила, способности, современное образование, учебный процесс, дошкольный возраст, познавательный интерес, мировоззрение, способности, творческая деятельность, мотивация, индивидуализация, комфортная эмоциональная среда, эффективный метод

FEATURES OF INTERACTIVE LESSONS WITH GAME TECHNOLOGIES

Rustamova Manzura Mirkamalovna,

Head of the «Methodology of Preschool and Elementary Education» Department of Tashkent International University of Chemistry, PhD, associate professor

Annotations: The article describes the features of interactive lessons using gaming technologies from a scientific and theoretical point of view. The article also discusses the use of interactive technologies, increasing the motivation and individualization of teaching children, the development of their creative abilities, speech activity, the ability to accept ethical norms and rules in teamwork

Key words: gaming technologies, interactive lessons, community, ethics, rules, abilities, modern education, educational process, preschool age, cognitive interest, worldview, abilities, creative activity, motivation, individualization, comfortable emotional environment, effective method

Zamonaviy ta'limning o'quv jarayonida interfaol texnologiyalardan faol qo'llanila boshlandi. Interfaol texnologiyalardan foydalanish, bolalar ta'limining motivatsiyasi va individuallashtirishni oshirish, ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish va qulay hissiy muhitni yaratishning samarali usullaridan biridir. Ma'lumki, maktabgacha yosh davri - bu bolalarning atrofida dunyoning xilma-xilligi haqidagi g'oyalarini kengaytirish va boyitish, bolalarning idrokini shakllantirish, nutqning barcha aqliy jarayonlarini rivojlantirish uchun samarali davr. Shuning uchun bolalar bog'chasining vazifasi maktabgacha yoshdagi bolaning atrofida dunyo haqidagi bilimlarini boyitish, undagi o'zaro ta'sirni, o'zgarishlarni, bir-biriga bo'lish hodisalarini ko'rishga, o'z fikrlarini erkin bayon qilishga, ularni dalillar bilan tushuntirib berishga

o'rgatishdir. Interfaol usullardan foydalanish bolalarda mavjud bo'lgan turli bilim sohalari va kognitiv qiziqishni uyg'otadi. Maktabgacha ta'lim sog'lom, har tomonlama yetuk bolalarni tarbiyalash uchun zarur tashkiliy, uslubiy, psixologik, pedagogik shart-sharoitlar yaratadi, bolalarni maktabda muntazam ravishda ta'lim olishga tayyorlashda ota-onalarga yordam beradi. Maktabgacha ta'lim bola 6-7 yoshga yetguncha oilada, hamda nodavlat va davlatga qarashli bo'lgan maktabgacha ta'lim muassasalarida amalga oshiriladi.

Maktabgacha ta'lim, bola shaxsini maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim-tarbiyasiga qo'llaydigan Davlat talablariga muvofiq jismonan sog'lom va yetuk, aqlan ziyrak, sog'lom fikrlaydigan maktabda o'qishga tayyorlangan tarzda shakllantirish maqsadini ko'zlaydi.

Maktabgacha ta'limning vazifalari:

- bolalarni xalqning boy milliy, madaniy, tarixiy merosi va umumbashariy qadriyatlar asosida aqliy va ma'naviy-axloqiy jixatdan tarbiyalash;
- bolalarda milliy g'urur, vatanparvarlik xislarini shakllantirish;
- maktabgacha yoshdagi bolalarni bilim olish ehtiyojini, o'qishga intilish manbalarini shakllantirish, ularni muntazam ravishdagi ta'lim jarayoniga tayyorlash;
- bolalarning tafakkurini rivojlantirish, o'zining fikrini mustaqil va erkin ifodalash malakalarini shakllantirish;
- bolalarning jismoniy va ruxiy sog'ligini ta'minlash.

«O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida – oila jamiyatning asosiy bo'g'inidir, hamda jamiyat va davlat muxofazasida bo'lish xuquqiga ega» deyilgan. Shuningdek, voyaga yetmaganlar – davlat ximoyasidadir – deb uqtiriladi. Maktabgacha ta'lim muassasasi oila va jamiyatning bolalarga g'amxo'rlik qilish, milliy va mintaka xususiyatlarini hisobga olgan xolda har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash va rivojlantirishga bo'lgan ehtiyojini qondirish maqsadida tashkil etiladi. Respublikamizda 3-7 yoshgacha bo'lgan davr bog'cha yoshi davri hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasida juda tez sifat o'zgarishlari bo'lishini inobatga olgan xolda 3 davrga (3-4yosh) kichik maktabgacha davri (4-5yosh) kichik bog'cha yoshi o'rta maktabgacha davr(o'rta bog'cha yoshi) 6-7 yosh va katta maktabgacha davr katta bog'cha yoshilarga ajratish mumkin. Bola rivojlanish jarayonida odamlarning ilgari o'tgan avlodlari tomonidan yaratilgan predmet va xodisalar olami bilan alohida maxsus munosabatga kirishadi. Bola insoniyat qo'lga kiritgan barcha yutuqlarni faol ravishda o'zlashtirib, egallab boradi. Bunda predmetlar olamini, hamda ular yordamida amalga oshiriladigan xatti – harakatlarni, tilni, odamlar orasidagi munosabatlarni egallab olishi, faoliyat motivlarining rivojlanishi, qobiliyatlarning o'sib borishi, katta yoshli kishilarning bevosita yordamida amalga oshirilib borilmog'i kerak. Asosan mana shu davrdan boshlab bolaning mustaqil faoliyati kuchaya boshlaydi. Bog'cha yoshdagi bolalarga beriladigan tarbiya ularning murakkab xarakterlarini takomillashtirish, elementar gigiena, madaniy va mexnat malakalari hosil qilish, nutqini o'stirish hamda ijtimoiy axolq va estetik didning dastlabgi kurtaklarini yuzaga keltirish davridir.

Bog'cha yoshdagi bolalar xayotida va ularning psixik jixatidan o'sishida qiziqishning roli ham kattadir. Qiziqish xuddi ehtiyoj kabi bolaning biror faoliyatga undovchi omillardan biridir. Shuning uchun ham qiziqishni bilish jarayoni bilan bog'liq bo'lgan murakkab psixik xodisa desa bo'ladi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar qiziquvchan, kattalar va tengdoshlariga savol beradigan, sabab-oqibat munosabatlariga qiziqadigan, tabiat hodisalari va odamlarning harakatlariga mustaqil ravishda tushuntirishlar berishga harakat qiladigan, kuzatish va tajriba qilishga moyil bo'lgan yosh davridir. Aynan shu davrda qiziqarli interfaol metodlardan foydalansak maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Interfaol ta'lim texnologiyalari g'oyasi 1990-yillarning o'rtalarida paydo bo'lgan. Ushbu hodisa birinchi veb-brauzerning paydo bo'lishi va internetning jadal rivojlanishining boshlanishi bilan bog'liq, shuning uchun ba'zi ekspertlar interaktiv texnologiyani kompyuter tarmoqlari va internet resurslaridan foydalangan holda o'rganish sifatida izohlaydilar. Interfaol ta'lim - bu kognitiv faoliyatni tashkil etishning o'ziga xos shakli bo'lib, o'quv jarayoni deyarli barcha o'quvchilar bilish jarayonida ishtirok etadigan, o'zlari bilgan va o'ylagan narsalarni tushunish va mulohaza yurita oladigan tarzda davom etadi. Interfaol ta'lim, birinchi navbatda, bolalarning o'quv muhiti, ta'lim muhiti bilan o'zaro munosabatiga asoslangan

ta'lim bo'lib, u o'zlashtirilgan tajriba maydoni bo'lib xizmat qiladi, bunda o'qituvchi va o'quvchi o'zaro ta'sir qiladi.

Bolalarning kognitiv faoliyatini interfaol ta'lim shaklida tashkil etish quyidagi muammolarni hal qilishga imkon beradi:

- maktabgacha yoshdagi bolalarning fikrlash jarayonlarini rivojlantirish (tahlil, sintez va boshqalar);
- yoshga mos keladigan intellektual va shaxsiy vazifalarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirish;
- bolalarning nutq faolligini rivojlantirish;
- muloqot ko'nikmalari va qobiliyatlarini rivojlantirish;
- maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxslararo o'zaro munosabatlariga motivatsion tayyorlikni shakllantirish;
- jamoada ishlashda axloqiy me'yor va qoidalarni qabul qilish qobiliyatini shakllantirish.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning yetakchi faoliyati bu o'yindir. Bog'cha yoshidagi bolalarning o'yin faoliyatlari masalasi asrlar davomida juda ko'p olimlarning diqqatini o'ziga jalb qilib kelmoqda.

Bog'cha yoshidagi bolalar o'zlarining o'yin faoliyatlarida ildam qadamlar bilan olg'a qarab borayotgan sermazmun xayotimizning hamma tomonlarini aks ettirishga intiladilar.

Ma'lumki, bolaning yoshi ulg'ayib mustaqil xarakter qilish imkoniyati oshgan sari uning atrofdagi narsa va xodisalar bo'yicha dunyoqarashi kengayib boradi.

Bog'cha yoshidagi bola atrofidagi narsalar dunyosini bilish jarayonida shu narsalar bilan bevosita amaliy munosobatga bo'lishiga intiladi. Bu o'rinda shu narsa xarakterliki bola bilishga tashnaligidan atrofdagi o'zining xaddi sig'adigan narsalari bilangina emas, balki kattalar uchun mansub bo'lgan o'zining kuchi ham yetmaydigan, xaddi sig'maydigan narsalar bilan xam amaliy munosobatda bo'lishga intiladi. Masalan: bola avtomashinani, tramvayni o'zi xaydagisi, rostakam otga minib yurgisi, uchuvchi bo'lib samolyotda uchgisi va rostakam militsioner bo'lgisi keladi. Biroq tabiiyki bola o'zidagi bunday extiyojlarning birontasini xam xaqiqiy yo'l bilan qondira olmaydi. Bu o'rinda savol tug'iladi. Bolalarning tobora ortib borayotgan turli ehtiyojlari bilan ularning tor imkoniyatlari o'rtasidagi qarama - qarshilik qanday yo'l bilan xal qilinadi? Bu qarama-qarshilik faqatgina birgina faoliyat orqali ya'ni bolaning o'yin faoliyati orqaligina xal qilinishi mumkin. Buni shu bilan izoxlab berish mumkinki, birinchidan, bolalarning o'yin faoliyati qandaydir moddiy mahsulot ishlab chiqarishga qaratilgan faoliyat emas. Shuning uchun bolalarni o'yinga undovchi sabab(motiv) kelib chiqadigan natija bilan emas balki shu o'yin jarayonidagi turli xarakterlarning mazmuni bilan bog'liqdir. Ikkinchidan esa, bolalar o'yin jarayonida o'z ixtiyorlaridagi narsalarni, o'zlarini qiziqtirgan, ammo kattalargagina mansub bo'lgan narsalarga aylantirib xoxlaganlaricha erkin faoliyatda bo'ladilar. Bolalarning o'yin faoliyatlari ularning jismoniy va psixik jihatdan garmonik ravishda rivojlantirish uchun birdan bir vositadir.

O'yin bolalar xayotida shunday ko'p qirrali faoliyatki, unda kattalarga mansub bo'lgan mexnat xam, turli narsalar xaqida tafakkur qilish, xom xayol, dam olish va xushchaqchqlik manbalari xam mujjasamlangandir, ya'ni mana shu jarayonlarning barchasi o'yin faoliyatida aniq bo'ladi. Shuni xam ta'kidlab o'tish kerakki, o'yin faqat tashqi muhitdagi narsa xodisalarini bilish vositasigina emas, balki qudratli tarbiya vositasi hamdir. Ijodiy va syujetli o'yinlarda bolalarning barcha psixik jarayonlari bilan birgalikda ularning individual xislatlari xam shakllanadi. Demak, bog'chadagi ta'lim tarbiya ishlarining muvaffaqiyati ko'p jihatdan bolalarning o'yin faoliyatlarini maqsadga muvofiq tashkil qila borishga bog'liqdir.

Shunday qilib, o'yin bolalar xayoli tomonidan yaratilgan narsa emas, aksincha bolalar xayolining o'zi o'yin jarayonida yuzaga kelib rivojlanadigan narsadir. Shuni xam aytib o'tish kerakki, fan-texnika mislsiz rivojlangan bizning hozirgi zamonamizdagi yaratilayotgan, xayratda qoldiradigan narsalar bolalarga guyo bir mo'jizadek ko'rinadi. Natijada ular xam o'zlarining turli o'yinlari jarayonida o'xshatma qilib (ya'ni analogik tarzda) har xil xayoliy narsalarni o'ylab chiqaradilar (uchar ot, mashina odam, gapiradigan daraxt kabi). Bundan tashqari, bolalarning turli xayoliy narsalarni o'ylab chiqarishlari yana shuni bildiradiki, ular o'zlarining har turli uyin faoliyatlarida fakat atroflaridagi bor narsalarni emas, balki ayni chog'da ehtiyojlari talab qilayotgan narsalarni xam aks ettiradilar.

Interfaol ta'limning maqsadlari:

1. Bolalarni shaxslararo o‘zaro ta’sir doirasiga kiritish orqali ijtimoiy va shaxsiy tajribani rivojlantirish va boyitish. 2. Bolalarning yetishmayotgan bilimlarini turli manbalardan ixtiyoriy va mustaqil ravishda egallashi, undan kognitiv va amaliy muammolarni hal qilishda foydalanishni o‘rganishi, tadqiqot ko‘nikmalarini, tizimli fikrlashni rivojlantirishi uchun sharoit yaratish. 3. Bolalar o‘z muvaffaqiyatini, intellektual kompetensiyasini his qiladigan qulay ta’lim sharoitlarini yaratish, bu butun o‘quv jarayonini samarali amalga oshirish demakdir.

Interfaol texnologiyada o‘qituvchining eng muhim vazifasi - axborot almashish jarayoniga rahbarlik qilish va unda yordam berish: nuqtai nazarlarning xilma-xilligini aniqlash; ishtirokchilarning shaxsiy tajribasiga murojaat qilish; ishtirokchilarni faol tutish; nazariya va amaliyotning uyg‘unligi; ishtirokchilar tajribasini o‘zaro boyitish; idrok etish, tushunishni osonlashtirish; ijodkorlikni rag‘batlantirish.

Ta’limning interaktiv shakllari.

1. Individual shakl - tarbiyachining bir bola bilan o‘zaro munosabati, o‘ziga yuklangan vazifani mustaqil ravishda hal qiladi. 2. Juftlashgan shakl topshiriqlarni juftlikda yechishda qo‘llaniladi, bolalar nafaqat o‘rganadilar, balki o‘zaro ta’lim va o‘zaro nazoratni ham amalga oshiradilar. 3. Guruh shakli bolalar kichik guruhlariga bo‘linib, masalani birgalikda yechganda qo‘llaniladi. 4. Frontal shakl tarbiyachining barcha bolalar bilan ishlashini, topshiriqni barcha ishtirokchilar tomonidan bir vaqtning o‘zida, bir xil sur‘atda va umumiy vazifalar bilan bajarishini nazarda tutadi. 5. Kollektiv shakl bolalarga yaxlit jamoa sifatida qaralganda, lekin o‘zlarining yetakchilari va o‘zaro ta’sirning maxsus shakllari bilan foydalaniladi. 6. Bolalarning o‘zgaruvchan tarkibi bilan o‘zaro ta’sir qilish shakli jamoaviy yoki frontal ishlarni amalga oshirish uchun qo‘llaniladi, lekin ishtirokchilarning doimiy o‘zgarishi bilan, o‘rganilayotgan muammoni sezilarli darajada kengaytiradi va shaxslarning bilimlari tufayli intellektual boyitishga yordam beradi.

O‘rgatuvchi o‘yinli elektron o‘quv–uslubiy ta’minot barcha funksiyalarga asoslangan, nazariy materiallar namoyon qilingan bo‘lishi, dastlabki olingan tushunchalarini izoxlash, o‘zlashtirish darajasini nazorat qilish, qog‘ozdagi ma’lumotlar yordamisiz teskari aloqaga va shu kabilarga asoslangan bo‘lishi kerak.

Albatta, yuqoridagi talablarga javob beradigan o‘rgatuvchi o‘yinli elektron o‘quv–uslubiy ta’minot yaratish katta kuch talab qiladi. Elektron o‘quv–uslubiy ta’minot yoki boshqa kompyuter o‘quv darsliklarini kompyuter bilan ishlashga doir psixologik aspektlarsiz yaratish mumkin emas.

Birinchiidan, tarbiyalanuvchi yoshlarni tushinish doirasini psixologik nuqtai nazaridan hisobga olish kerak.

Ikkinchiidan, tarbiyachi ham o‘yinli elektron o‘quv–uslubiy ta’minot bilan, ham kompyuter bilan ish olib borishi kerak bo‘ladi.

Maktagacha ta’lim jarayonini tashkil etishda foydalanuvchining o‘quv materialini takrorlashda uni yodda saqlashi, o‘z bilimini fikrlashi hisobga olinishi kerak. O‘rgatuvchi o‘yinli elektron o‘quv–uslubiy ta’minotning belgilangan o‘quv materialini o‘zlashtirishning samarali imkoniyatlarini, ma’lumotlarni yodda saqlash va fikr yuritishni yanada oshirishga yordam berishiga guvoh bo‘lishimiz mumkin. O‘rgatuvchi o‘yinli elektron o‘quv–uslubiy ta’minot yordamida o‘quv faoliyatining bu elementini tashkil qilish o‘zining ko‘pgina farqli xususiyatlari bilan ajralib turadi. Sababi ming marotaba eshitgandan, bir marta ko‘rgan avzal maqoliga amal qilishni isboti bo‘ladi.

Birinchiidan, o‘yinli elektron o‘quv–uslubiy ta’minot yordamida rejadagi o‘quv mashg‘uloti topshirig‘ini bajarishda ma’lumotning ekranda kerakli tartibda joylashishi, asosiy elementlarning rang bilan belgilanishi, foydalanuvchi uchun «qulay instrumentlar»dan foydalanishni va shu kabilarni keltirishimiz mumkin.

Ikkinchiidan, bolalar ba’zi bir qo‘lda bajariladigan amallarini turli xil xizmatchi funksiyalar yordamida bajaradi. Natijada topshiriq bajarilishi tezlashadi.

Shu yo‘sinda maktabgacha ta’lim tizimidagi bolalarni maktabga ya’ni o‘quv jarayoniga ortiqcha qiyinchiliklarsiz olib borilishi tashkil etiladi.

Xulosa qilib aytganda, ta’lim soxasidagi eng dolzarb masalalardan biri bu – maktabgacha ta’lim jarayoni uchun o‘rgatuvchi o‘yinli elektron o‘quv–uslubiy qo‘llanmalar, multimediali kompyuterli

o'rgatuvchi dasturlar ishlab chiqishni yo'lga qo'yish va ularni targ'ibot qilish hisoblanadi.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Артемева О. А., Макеева М. Н. Система учебно-ролевых игр профессиональной направленности. — Тамбов: Тамб. гос. техн. ун-т, 2007. — 208 с.
2. Василева Т. В. Игровые и творческие задания как способ формирования профессиональных компетенций [Электронный ресурс] // Бесплатная интернет-библиотека. — Режим доступа: <http://pdf.knigix.ru/21/filologiya/183946-1-igri-tvorcheskie-zadaniya-kak-sposob-formirovaniya-professionalnih-kompetenciylektor-prepodavatel-kafed.php>.
3. Войтов А. Г. История и философия науки: учеб. пособие для аспирантов. — М.: Дашков и К, 2004. — 692 с.
4. Дзюба Е. В., Массалова А. Э. Психолого-педагогические, социокультурные и методические основы преподавания русского языка как неродного / иностранного // Филологический класс. — 2017. — № 49. — С. 41-47.
5. Ермолаева М. Г. Игра в образовательном процессе: метод. пособие. — 2-е изд., доп. — СПб.: АП- ПО, 2005. — 112 с.
6. Кашлев С. С. Интерактивные методы обучения. — М.: ТетраСистемс, 2013. — 224 с.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI DARSLARIDA MEDIATA'LIM VOSITALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI

Farmonova Halima Baxtiyor qizi,

Osiyo xalqaro universiteti ijtimoiy fanlar va texnika fakulteti

*Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (Boshlang'ich ta'lim) Magistratura mutaxassisligi
"MM3-BT-23" guruh talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarning axbarot texnologiyalari orqali darslarni tashkil etish va o'quvchilarga dars berish jarayonida zamonaviy axbarot texnologiyalarning o'rni va ahamiyati haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: axbarot texnologiyalar, ona tili darsliklari, dars, slayd, o'quv materiallari, zamonaviy pedagogik texnologiyalar.

Asosiy qism: Dunyoda turli xil bo'layotgan o'zgarishlar, shiddat bilan rivojlanib kelayotgan zamonda boshlang'ich ta'lim sifati va samaradorligini oshirish maqsadida kompyuter va turli zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish pedagoglarning asosiy va muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Ta'lim sifatini oshirish uchta eng asosiy tarmoqlarni birdek takomillashuviga bog'liq bo'lib, umumta'lim muassasalarining moddiy texnika bazasini rivojlantirish, o'quv metodik adabiyotlar bilan boyitish, o'quv 1323 jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar va multimedia vositalaridan foydalanishdan iborat. Bugungi kunda zamonaviy o'quvchilar tarqatma materiallardan ko'ra asosan turli xildagi tarqatma materiallar, media vositalardan foydalanishni afzal ko'rishadi.

Ayni vaqtda boshlang'ich ta'lim sifat va samaradorligini oshirishda axborot texnologiyalaridan foydalanish katta ahamiyatga ega. Shu sababdan ko'p jihatlarni o'zida ifodalovchi «Multimediali darslar», «Taqdimotlar asosida o'tiladigan darslar» va «Seminar dars»laridan foydalanish tavsiya etiladi. Seminar dars o'quvchilarni dars davomida faol qatnashishlariga, o'zlari ustida ishlashga va dars davomida bahs munozaralar bilan o'tishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Xo'sh multimedia- so'zining ma'nosiga to'xtaladigan bo'lsak, multimedia- (inglizcha yunoncha "multi"-ko'p; "media"-muhit) bu axborot informatsiya uzatishning xilma-xil vositalarni qamrab olgan texnologiya bo'lib, unda muayyan dasturlar va vositalar mavjud. Multimedia - kompyuter tizimida matn, tovush, videotasvirni va turli animatsiyalarni mujassamlashtirish imkonini beruvchi zamonaviy axborotlar texnologiyasidir. Darslarda multimedia vositalaridan foydalanish jarayonida o'qituvchi: - o'quv materiallarini ko'rgazmali tarzda taqdim etadi; - yangi materiallarni tezlik bilan yetkazadi; - axborotlar tezligi va hajmini animatsiyalar yordamida boshqara oladi; Boshlang'ich sinflarda o'quv jarayonini qiziqarli, asosiy va zarur foydali bilimlarga boy jarayon sifatida o'tish ishlari sezilarli darajada e'tiborni torta oldi. Bu sinflarda multimedia vositalarining o'rni va foydasini ko'rib chiqish juda muhimdir. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida quyidagi misollar orqali multimedia vositalarining sinf darslaridagi o'rni haqida batafsil ma'lumotga ega bo'lish mumkin.

Quyida keltirilgan misollar orqali ona tili multimedia vositalarining sinf darslaridagi o'rni haqida batafsil ma'lumotga ega bo'lish mumkin:

1. Audio va videodarsliklar: Ushbu darsliklar ma'lumotlarni ko'rish va ko'rsatish masalalari, ularni idrok etish va analiz-sintez qiladigan, ilg'orlashishga undovchi, maqsadli va aniq jarayonlarni yodda tutish uchun ham yordam beradi. Audio va videodarsliklar orqali o'quvchilar fanlarni integratsiya qilish ham mukin; tarix, ona tili, matematika, ingliz tili va boshqa fanlarni qamrab olishi va boshqa ko'plab mavzulardan ham iborat bo'lishi mumkin.

2. Interaktiv darsliklar: o'quvchilar bilan o'zaro savol-javoblar doirasida turli interaktiv metodlar orqali mantiqiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam berishni amalga oshirish imkoniyatini yaratadi. Bu darsliklar, o'quvchilar o'zlarining shaxsiy jihat va fazilatlarini rivojlantirishida juda kuchli vosita hisoblanishi mumkin. Ular o'yinlar, savollar, testlar va boshqa mashg'ulotlardan iborat bo'ladi.

3. O'yinlar: Boshlang'ich sinf o'quvchisi O'yinlar fikrlararo almashinish va ko'rishni, shaxsiy qarashlarga ega bo'lishni, miya faoliyatini yaxshilashni amalga oshirishda juda muhim hisoblanadi. Har qanday multimedia darsliklari, boshlang'ich sinflardagi o'quvchi zavqlari, o'quvchilar ko'nikmalarida yaratilgan odatlar va sinfning maqsadi asosida tanlangan vaqtlarda ishlatiladi. Xuddi shu tarzda, o'quvchilarni ko'proq qiziqishlariga yoki talablarga rioya etishlariga, sinflarda ko'tarilish va sinfdan

chiqarilishidagi yondashuvlarida muammolarga duch kelmaslikka olib keladi.

Bugungi kunda zamonaviy o'quvchilarni darsda qamrab olish murakkab hisoblanadi. Darsda ko'rgazmali vositalardan ko'proq foydalanish maqsadga muvofiqdir.

4.Saytlar- mavzu va fanlar bilan bog'liq turli ko'rinishlar va formatlarga ega bo'lib, bir va ko'p mavzularda ko'proq bilim olish, amalda qo'llash va ko'nikmalar yaratish imkoniyatini tuhfa etadi. O'qishni ko'rsatish masalalari, tushuncha, misollar va boshqa mavzularni shuhratli yechimlarga aylantirish va ularga ko'rsatish qaror qilish oqibatida, sinflarda va boshqalarda saytlarning maqsadi ko'pincha tajribaviy bilim olishdir.

Yuqoridagi berilgan ma'lumotlar asosida o'quvchilar bevosita bitta dars davomida ham ko'rsin, ham tinglasin, ham gapirsin, ham mushohada qilsin, ham yozsin. Pedagog-psixologlarimizning o'tkazgan tahlillariga ko'ra, o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilgan axborotlar 2hafta o'tgach, mustaqil o'qish orqali 10 foiz; tinglash orqali 20 foiz; o'zi namoyish etsa yoki so'zlab bersa, 50 foiz; bahs-munozara, suhbat orqali 80 foiz; o'zi amaliy bajarganda esa 90 foizi eslab qolinar ekan. Shularni hisobga olsak, o'quvchilarga dars berishda ko'proq bahs-munozara, suhbat va amaliy ishlarni dars davomida o'z kuzatuvimiz va nazoratimiz ostida olib borishimiz kerak ekan. Boshlang'ich sinflarga dars mashg'ulotlarini o'tayotgan paytda multimedia vositalaridan deyarli hamma darsda unumli foydalanishimiz mumkin. Masalan, o'qish darslarini oladigan bo'lsak, unda kelgan biron hikoya yoki ertakni turli hayvonlarni jonlantirgan holatda, ularning har biriga ovoz bergan holatda qo'yib bersak, o'quvchining diqqatini tezroq darsga jamlab olamiz. Yoki ertak nomi berilib, undagi qahramonlar aks ettirilib, ular asosida o'zlari ertak yaratishlariga imkoniyat bersak, ularning sifatiga baho berish orqali ham o'quvchilarni baholash maqsadga muvofiq bo'ladi. Multimedia vositalarining keyingi samarasi o'quvchi tadqiqotlarida aniqlangan vaqtdan ko'pdir. Texnologiya maktabni tavsiya qilingan darajada o'quvchilarning ma'lumot bilan qiziqishini va muloqotning tuzishini oshirishga yordam beradi. Shu bilan birga, multimedia vositalari o'z o'quv dasturlariga muvofiq bo'lishiga yordam beradi va talabalarga bir-biridan farqli usullarda o'quvni tashqi mashqlar va kurashishlar orqali tashkillashtirishlariga o'rin yaratadi. Bularning barcha jihatlaridan, boshlang'ich sinflarni o'qitishda multimedia vositalaridan foydalanish juda samarali bo'ladi va o'qituvchilarni eng so'nggi texnologiyalar bilan o'quv jarayonlarini modernizatsiyalashga va rag'batlantirishga imkoniyat yaratadi. Bunday o'quv uslubini bajarish bilan orzular, mashqlar va mahoratlarda o'z fikrlarini almashadiganlar shug'ullana olishadi va ularni nafaqat ma'lum fanlarda, balki turli yo'nalishlarda yuqori darajada ish bilan ta'minlaydi.

Xulosa. Boshlang'ich sinflarni o'qitishda multimedia vositalaridan foydalanish juda samarali bo'lib, ma'lumotga qiziqishni oshiradi va o'quvchilarning o'qishini sezilarli darajada mohiyatli va qiziqarli qiladi. Multimedia vositalari o'qituvchilarning o'quv uslubini har tomonlama zamonaviylashtirishda badiiy aniqlash va turli pedagogik mashqlarga ishonch yaratish uchun ham yordam beradi. Bu vositalar o'quvchilarni ko'rsatkichlari va o'zlashtirishlaridan qat'iy nazar, turli yo'nalishlarda tajribaga ega bo'lish imkonini yaratadi. O'quvchilar uchun multimedia vositalaridan foydalanish, elektron mahsulotlar va media mavzulariga mutanosib bo'lishi zarur. Shu bilan birga, o'qituvchilar talabalarni zamonaviy va samarali usulda o'qitish bo'yicha ijobiy natijalar beradi. Bunday uslub barcha o'qituvchilar uchun o'ziga xos imkoniyatni yaratadi va chegaralari minimal hisoblanardi. Shuningdek, multimedia vositalari boshlang'ich sinflarni yetakchi turdagi konsepsiyalar va tushunchalar bilan tutishga mumkinligini beradi, bu esa o'quvchilarning ishonchini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. «How to Use Multimedia Effectively in Your Classroom?» <https://learnlaughsspeak.com/how-to-use-multimedia-effectively-in-your-classroom/>
2. M.Aripov, M.Muhammadiev. Informatika, informatsion texnologiyalar. T.: TDYuI, 2005 y.
3. Joel Kilty. Mathematical Modeling and Applied Calculus. Oxford University Press (November 20, 2018) 816 pages.
4. Nurmatov, Z. O., Tursunpulatova, K. A., & Nasriddinova, Z. N. (2023, May). THE ROLE OF MULTIMEDIA TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES. In International Conference on Science, Engineering & Technology (Vol. 1, No. 1, pp. 99-103).

Jurnal Ommaviy axborot vositasi davlat ro'yxatidan 2020 yil 6 oktyabrda o'tgan.
Jurnal har oyda bir marta o'zbek, rus va ingliz tillarida nashr etiladi.
Jurnalning hajmi 60x84, 1/8, A-4;

«Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar» xalqaro ilmiy-metodik jurnali 2020 yil oktyabrdan nashr etilmoqda.

Pedagogika, psixologiya, filologiya va tilshunoslik, matematika, fizika va mexanika, texnika fanlari, tabiatshunoslik, tarix va falsafa, turizm va iqtisodiyot, axborot kommunikatsion texnologiyalari, geografiya sohalardagi ilmiy va ilmiy-uslubiy materi-allarni o'z ichiga oladi. Nashr qilingan materiallar mualliflari O'zbekiston Respublikasi hamda yaqin va uzoq xorijning yetakchi olimlari, tadqiqotchilari.

Jurnalning kalit so'zlari:

Oliy pedagogik ta'lim nazariyasi va amaliyoti; umumiy va maxsus pedagogika va psixologiya, pedagogika va innovatsiya, integratsiya, O'zbekiston, Rossiya va xorijiy mamlakatlarning ta'lim tizimi; ta'lim jarayoni; ko'p madaniyatli va mintaqaviy ta'lim; III Renessans, XXI asrdagi ta'lim; ta'lim va tarbiya sohasidagi milliy va qadriyat ustuvorliklari; ta'lim sifatini monitoring qilish; uzluksiz pedagogik ta'lim tizimi; ta'lim dasturlari; umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlari; o'qituvchilarni tayyorlash tizimidagi ta'lim texnologiyalari.

Guvohnoma raqami № 8882

Bosh muharrir: B.B.MA'MUROV

Bosishga ruxsat etildi: 10.05.2024 y.

Qog'oz bichimi 60x84 1/8. b/t.12,5.

Buyurtma raqami №0324

«FAN VA TA'LIM» nashriyotida chop etildi. Buxoro shahar.
<https://interscience.uz/> saytida joylashtirildi

